

श्रीकण्ठचरितकाव्यस्य सूचीपत्रम् ।

सर्गाङ्काः ।	वर्णनविषयः ।	पृष्ठानि ।
१	नमस्कारवर्णनम्	१
२	सुजनदुर्जनवर्णनम्	१५
३	देशवंशादिवर्णनम्	२०
४	कैलासवर्णनम्.....	४६
५	भगवद्दर्शनम्	५८
६	साधारणवसन्तवर्णनम्	७४
७	दोलाक्रीडावर्णनम्	९२
८	पुष्पावचयवर्णनम्	१०९
९	जलक्रीडावर्णनम्	१२०
१०	संध्यावर्णनम्.....	१३१
११	चन्द्रवर्णनम्	१४५
१२	चन्द्रोदयवर्णनम्	१६१
१३	प्रसाधनवर्णनम्.....	१८४
१४	पानकेलिवर्णनम्	१९४
१५	क्रीडावर्णनम्.....	२०८
१६	प्रभातवर्णनम्.....	२२०
१७	परमेश्वरदेवसमागमवर्णनम्	२३८
१८	गणक्षोभवर्णनम्	२५०
१९	गणोद्योगवर्णनम्	२६६
२०	रथबन्धनवर्णनम्	२७९
२१	गणप्रस्थानवर्णनम्	२९२
२२	दैत्यपुरीक्षोभवर्णनम्.....	३०१
२३	सुद्धवर्णनम्	३११
२४	त्रिपुरदाहवर्णनम्	३२३
२५	ग्रन्थकर्तृकविकालीनकविपण्डितादिवर्णनम्	३३५

श्रीमहककविकृतं
श्रीकण्ठचरितम् ।

जोनैराजप्रणीतया व्याख्ययानुगतम् ।

प्रथमः सर्गः ।

सदेति यस्यां प्रकटीभवन्त्यां तिरोहितायां गलतीव विश्वम् ।

रविप्रभेवास्तु तमो हरन्ती दृशः प्रबोधाय सरस्वती वः ॥

श्रीलौलराजमुत्तपण्डितमट्टनोनराजामजः सहृदयैर्विहिताभ्यनुज्ञः ।

काव्ये पुरारिचरिते कुर्वतेऽभियोग वाच्यार्थमात्रविश्रुतिं प्रति जोनराजः ॥

शेषैर्यथोरिह विहस्तितबालबोधश्रद्धाप्रतीतिररणिस्थहुताशतुल्या ।

कष्टेन यस्य मुचिरादुपतिष्ठतेऽग्रं मांसस्पृहा भवति तस्य हि हासदेनुः ॥

रक्ष्यादिना क्वचन सौरभमारभेय तद्वाच्यपोपकतयेत्वसेयमेव ।

व्यर्थव्ययं स्पृशति पर्वसु चरिद्रस्तकेवलं भवति महलभङ्गभीतेः ॥

परोपकारिणः सन्तो यराःपुण्यविवृद्धये ।

सावधाना भवन्त्वत्र मम स्खलितयोजने ॥

जीयात्कृतानङ्गपतङ्गदाहः खट्वाङ्गिनो नेत्रशिखिप्रदीपः ।

यस्यान्तिके शुभ्रदशानिवेशश्रियं किरीटेन्दुकराः श्रयन्ते ॥ १ ॥

१. अयं महककविः कश्मीरदेशे सुस्सलसूनोजयसिंहमहीपालस्य समये समुत्पन्नः. ययसिंहस्य राज्यकालस्तु ११२७ मिताल्खिस्त्रसंबत्सरादारभ्य ११४९ मितखिस्त्रसंब-
सरपर्यन्तमासीत्. तस्मिन्समये बहवोऽन्येऽपि विद्वांसः कश्मीरेष्वाप्तित्वस्यैव ग्रन्थस्य
अविश्रामितासमाप्तिसर्गादवगम्यते. कङ्कणमहाकविरप्यस्मिन्नेव समये राजतरङ्गिणी-
नामकं कश्मीरमहीपालेतिहासग्रन्थं प्रणिनाय. महककविकृतो महककोशनाम्ना प्रसिद्ध
कोऽभिधानग्रन्थोऽपि कश्मीरेषूपलभ्यते. २. एतद्व्यपटीकाकारो राजानकजोनरा-
तोऽपि कश्मीरदेश एव बभूव. अनेनैव जैनोद्दामदीनराज्यसमये कङ्कणादजन्तारं द्वितीया
ऽजतरङ्गिणी प्रणीता. जैनोद्दामदीनराज्यसमयस्तु १४१७ मिताल्खिस्त्रसंबत्सरादारभ्य
१४६७ मितखिस्त्रसंबत्सरपर्यन्तमासीत्, जोनराजकृताः किरातापुंनीयादिकाव्यानामपि
साधन टीकाः कश्मीरेषूपलभ्यन्ते. ३. लक्ष्यव्यङ्ग्ययोः.

किरीटेन्दोर्भौलिचन्द्रस्य करा रश्मयो यस्य नेत्रशिखिनो निकटे शुभ्रदशाया वर्णो-
न्तरसंनिधानाच्छ्रेततराया अवस्थाया वर्तेश्च निवेशस्तच्छोभां ध्रयन्ते सेवन्ते सः ।
अनङ्गः काम एव पतङ्ग कीटविशेषस्तस्य दाहः स कृतो येन सः । खट्वाहिनो
महादेवस्य नेत्राग्निरेव प्रदीपो जीयात्सर्वोत्कृष्टो भूयात् । अग्नेरत्र काव्ये वर्णनीय-
त्रिपुरदाहसाधकत्वान्यप्रार्थ्यर्थे तद्वारा जगतामपि जयप्राप्त्या सतामुत्साहनार्थं जीया-
दित्याशी प्रयोगः । नेत्रशिखीति विशेषेण ग्रहणं भगवतस्त्रिपुरदाहेऽन्यानपेक्षत्वद्योत-
नाधम् । तस्य भगवदादृतत्वेन । सर्वोसामन्त्रिसक्तीनां तदुत्थत्वात् । कृतानङ्गपतङ्गदाह
इति विशेषेण व्यभिचाराभावेऽपि संगतम् । जीयादित्यत्र हेतुरूपतया तस्योपन्यासात् ।
'वक्षःस्थली रक्षतु सा जगन्ति जगत्प्रसूतेर्गण्डध्वजस्य ।' इत्यत्र जगत्प्रसूतेरिति वत् ।
अत्र नेत्रशिखिनो जीयादित्याशीर्वादिनानङ्गदाहः कारणम् । उपकृतो ह्युपकारिण-
माशास्ते । उपकारः पुरदाहलक्षणोऽनुक्तोऽप्यापतितः । यो हि मनोभवं पतङ्गवद्दहति
तस्य पुरदाहो दण्डापूपिकया सिद्धः । कामदाहात्पूर्वकालावस्थाया वा व्यवच्छेदार्थं
विशेषणम् । कृततीर्थयात्रो मैत्रो वन्द्य इति वत् । नह्यकृतकामदाहस्याग्नेर्जयाशिष्या
प्रवृत्तपोषकत्वम् । वर्णनीयस्य त्रिपुरदाहस्य तथाविधेन नेत्राग्निना कथंचिदप्यसूचित-
त्वात् । अथवा समरसोत्सुकस्य कवेः शिखी जीयादित्युक्तौ कृतानङ्गपतङ्गदाह इति
विशेषण हेतुः । तथाहि 'सर्वैः कैश्चन' (१ । ५७) इत्यादिनोत्तरग्रन्थेन स्वस्य शान्तत्व
प्रकाशित्यते । अनङ्ग इति भविष्यदवस्थानुगुणस्य नात्रः प्रयोगोऽनुप्रासानुरोधात्कृतः ।
कामस्य सुदहत्वावबोधार्थमुपन्यस्तस्य पतङ्गरूपस्थानुगुणानुरोधात्प्राग्नेर्दीपहरणम् ।
खट्वाहिन इत्ययोगव्यवच्छेदः । न त्वन्ययोगव्यवच्छेदः । खट्वाहिन इति संहारानु-
गुण नाम ग्रन्थारम्भेऽपि निर्दिष्टम् । कामदाहानुगुणत्वात् । शुभ्रदशासहितश्च दीपः
पतङ्गं दहति ॥

तनोतु भूर्ति दहतादधानि स शूलिनो लोचनपावको वः ।

धूमानभिज्ञोऽपि रतेरजस्रमश्रुसुतेर्योऽजनि सूत्रधारः ॥ १ ॥

लोकोत्तरप्रभावत्वात्समिन्निरेपेक्षमेव उवलरत एव धूमस्वानभिज्ञोऽपि यो रतेः
कामवधा वाप्यप्रवाहस्य सूचनानुसूत्रधारः समपादि स हरस्य नेत्राग्निर्भूर्ति विस्तार-
यतु । पापानि दहतात् । भूर्तिरेश्वर्ये भस्म च । पावकानुगुणत्वादहतादित्याद्युक्त्युप-
न्यासः । शूलिनः पावको भूर्ति तनोतीति वैचित्र्यप्रतीत्यर्थः शूलिशब्दोपन्यासः । अत्र
वाप्यहेतौ धूमेऽसत्यपि वाप्यस्य फलस्योत्पत्त्या विभावनालंकारः ॥

मालस्थलीरङ्गतले मृदस्य हुताशनस्ताण्डवकृत्स वोऽव्यात् ।

यस्मिन्प्रतिमाणसमः शरीरमुन्मालकायेव निजं मुपोच ॥ ३ ॥

१. दण्डापूपिकेति किमुतिकन्यायस्यैव नामान्तरम्—'दण्डाकर्णो तदयलम्बिनाम
पूषानामाकर्णं ययार्थसिद्धं तद्वैदित्यर्थः ।' इति कुपलवानन्दटीका.

रतेः प्राणसमः प्रियः कामो नृत्तप्रीतः सन्नुन्मालकाय पारितोपकदानायेव
शरीरं यस्मिन्त्वत्ताज स पावको हरस्य ललाटभूमिरेव रङ्गतलं तत्र ताण्डवमिव ताण्डवं
कर्ता युष्मान्प्रीणयतु । रतिप्राणसम इति पर्यायवक्रतया कामुकत्वावगमेनोन्मालकौ-
दार्यप्रतीतिः ॥

तन्नेत्रमासूत्रितवहिसख्यमारख्यातु वः शर्म शिवस्य यस्मिन् ।

ज्वालावलीपल्लवकेलितल्पे विनैव रत्या मदनो निदद्रौ ॥ ४ ॥

यस्मिन्नेत्रे ज्वालावल्येव वर्णसंनिवेशाभ्यां पल्लवलीलाशयनं तत्र रतिरहितः कामो
निदद्रौ दग्धः । तदासूत्रितमुष्टाङ्कितं वहिना सख्यं येन तच्छिवसंबन्धि नेत्र वः सुखं
प्रथयताम् । मदन इति पर्यायवक्रतया कामुकत्वावगतौ सखां विनैव रत्येत्येवकारोप-
न्याससंगतिः । तदुपोद्बलकं च ज्वालावलीनां पल्लवशय्यारूपणम् ॥

भर्गस्य सीमन्तितभालभित्तिः स्वाहापतिर्वो दुरितं दुनोतु ।

यत्तापयुक्त्येव विलीयमानो न पूर्णतामेति किरीटचन्द्रः ॥ ५ ॥

यत्तापयोगेन विलीयमानो विगलन्मुकुटचन्द्रः पूर्णो न भवति सः । भर्गस्य ।
सीमन्तिता मध्यस्थाने निवेशेन द्विधा कृता भालभित्तिर्येन सः । स्वाहापतिरभिर्वः
पापं दहतु । अत्र मौलीन्दुपूर्णत्वाभावस्य निमित्तभूताया बस्तुगतेर्निमित्तान्तरेण विलये-
नोत्प्रेक्षणम् ॥

स किल्बिषं पुप्यतु वः शराम्भिरुमापतेरौर्व इव द्वितीयः ।

यो दानवस्मेरदृशां गणस्य बाप्यान्बुपूरस्य न तृप्यति स्म ॥ ६ ॥

दानवस्त्रीणामधुवारिपूरस्य यो नातृप्यत् । भर्तृवधान्नित्यमेवारोदयदिल्लयः । अत
एव द्वितीयो वाडव इव । वाडवो हि जलेन्धनः । स गौरीपतेः शरदहनो दुरित
दहतु । स्मेरदृशामिति पूर्वावस्थानुगुणम् । 'पूरणगुण-' इति ज्ञापकात्तृप्यतिक्र-
मणः पटी ॥

स पातु वो विश्वगुरुर्गिरीशो यस्मै शिरःस्थाप्यसकृत्प्रयुङ्क्ते ।

आवर्तमालावलनक्रमेण प्रदक्षिणानीव सुरस्रवन्ती ॥ ७ ॥

शिरःस्था शिरसि तिष्ठन्ती मान्या च । सुरस्रवन्ती गङ्गा । पुनः पुनरावर्तभ्रमणस्य
क्रमेण छलपर्यवसायिना यस्मै विश्वगुरुत्वात्प्रदक्षिणानीव करोति स गिरीशो वः पातु ।
शिरःस्थाप्येति दण्डापूर्विकयेतरेषा प्रदीक्षिणदानातिशयप्रतिपादनम् ॥

मालिन्यदैर्न्यं जगतो हरन्तु हरस्य पीयूषरुचोऽदृहासाः ।

दिशोऽपि शैवत्वमिव स्पृशन्त्यो यैर्गृहते भास्मनमङ्गरागम् ॥ ८ ॥

शिवो देवतास्येति शैवः । यैरदृहासैः शैवत्वमिवाभ्रयन्त्यः । एतेन हरादृहासानां दि-
ग्ब्यापित्वोपादानम् । यैर्भस्माद्गरागमिव दिशो गृहन्ति । दिशोऽपीत्यपिशब्देन सचेत-

नानां शैवत्वप्रहण दण्डापूपिकया सिद्धम् । अथवाद्दहासाना भस्माङ्गरागेणाभेदाद्ग-
स्माङ्गरागीचित्वाच्छैवत्वोदप्रेक्षणम् । एतेन हि शिवाचारोऽनुष्ठेय । अमृतत्रियो ह्यराट्-
हासा मालिन्येन पापवत्तया दैन्य दीनता विश्वस्य निवारयन्तु । मालिन्यस्याध्यवसा-
नेन पीयूषरुच इति विशेषणसगति । पूर्वव्याख्यायामदृष्टासाना सशब्दत्वशुभ्रत्वाभ्या-
मुदप्रेक्षयो समुत्थानम् ॥

अभ्यर्णवर्तिध्वनदभ्रसिन्धुवीचिं स्तुवे शंकरशेखरेन्दुम् ।

अभ्याशत शिक्षितमीश्वरस्य मुखात्प्रयुज्जानमिवादृहासम् ॥ ९ ॥

प्रत्यासत्तेरीश्वरमुखादधीतमदृहास कुर्वाणमिव । यतोऽभ्यर्णवर्तिन्यो निकटा ।
ध्वनन्त्य शब्दायमाना । गङ्गालहया यस्य त हरमौलिचन्द्र नमामि । शुभ्रत्वसश-
ब्दत्वाभ्यामुदप्रेक्षणम् ॥

नीरन्ध्रभस्मौषसखी तनुर्व शर्वस्य दुर्वारमथ हिनस्तु ।

सर्वाङ्गससङ्गिभुजगमुक्तनिर्मोकपट्टैरवगुण्ठितेव ॥ १० ॥

नीरन्ध्रोऽविरलो यो भस्मौषसस्य सखी शर्वस्य तनुर्दुर्वारं पाप विनाशयतु । अतो
भगवत् सर्वाङ्गेषु सङ्गिनो ये भुजगा सर्पास्तैर्मुक्तास्त्यक्ता ये निर्मोकपद्म कञ्चुकास्तै-
रवगुण्ठिता बलितेव । श्वेतत्वेनोदप्रेक्षणम् ॥

स पातु वो मौलिशशिप्रभावस्रवत्किरीटेन्दुमणिद्रवाद्रम् ।

स्वसाम्यसिद्धै तनुते नताना य सगलद्रङ्गमिवोत्तमाङ्गम् ॥ ११ ॥

भगवतो मौलौ य दाशी तस्य य प्रभावस्तेन स्रवन्तो ये किरीटचन्द्रकान्ता-
स्तेषां द्रव प्रवाहस्तेनार्दं नतानां शिर । सगलन्ती गङ्गा यस्य तदिव । य स्वसाध-
म्याय कुरुते स य पातु ॥

स नीलकण्ठो जयतादमोघमेघो मरुत्त प्रति हेमवर्षी ।

भूषाफणिग्रामफणामणीना मरीचिभि कन्दलितेन्द्रचाप ॥ १२ ॥

भूषाथै सर्पसमूहस्तस्य फणामणीनां रश्मिभिर्विहितेन्द्रचाप । नानावर्णत्वात् । मरु-
त्तनामान राजान प्रति सुवर्णदृष्टौ सफलमेघ । स नीलकण्ठो भगवाञ्जीयात् । मेघश्च
समयूर सेन्द्रचापश्च वर्षति मरुत्वन्त देवा प्रति ॥

शभो स्तुवे लोचनवीतिहोत्र थं पात्रमासाद्य जहच्छरीरम् ।

अन्यर्थज्ञानप्रथमप्रयोगं पुषोष पुष्पायुधबोधिसन्त्य ॥ १३ ॥

य नेत्राग्निं पात्रमाधारं दानयोग्यमर्धिनं च प्राप्य देहं त्यजन्पुष्पायुध एव बोधि-
सत्त्व । अन्वर्थदानस्य दानमहादानाभ्यामधिकस्य । प्रथममनन्यसेवित प्रयोग चकार ।

तं हरनेत्रामि नमि । बोधिसत्त्वश्च दानयोग्यमार्थिनं प्राप्य देहदानमकरोत् । ओहाक-
स्त्वागार्थत्वाद्विसर्गदानयोस्त्यजनैकलक्षणत्वाज्जहदित्युभयत्र संगतम् ॥

स वोऽवताद्यच्छिरसि द्युसिन्दुडिण्डीरपिण्डावलिराचक्रास्ति ।

प्राप्तेव वैरिञ्चकपालमुच्चैर्निषेवितुं वाहनहंसपङ्क्तिः ॥ १४ ॥

द्युसिन्दोर्गङ्गाया द्विण्डीरपिण्डाः फेनगुलकास्तेपामावलिर्व्यच्छिरसि वर्तमानं वै-
रिञ्चं ब्राह्मं कपालं सेवितुं प्राप्ता । यत उच्चैरुन्नतम् । अर्थाद्विरिञ्चसंबन्धिनी वाहनहंस-
पङ्क्तिरिव विभाति स वो रक्षतात् । शुद्धत्वसाम्यात्संभावनम् । ब्राह्मकपालधारणोक्त्या
भगवतः परमेश्वरत्वप्रतिपादनम् ॥

अन्धिप्रवेशे वडवामितापव्यापत्सहिष्णुत्वमिवेहमाना ।

यस्योर्ध्वनेत्रामिशिखानुपङ्क्तं गङ्गा शिरस्याश्रयते स वोऽव्यात् ॥ १५ ॥

नदीनां सागरो गतिरिति भाविनि समुद्रप्रवेशे वडवामिना या तापव्यापत्स्याः
सहिष्णुत्वमभिलपन्तीव गङ्गा यस्य तृतीयनेत्रेऽभिस्तज्ज्वालानुपङ्क्तं सेवते । साम्यं
हि तथा न दोषकारि । स वो रक्षतात् । एतेन भगवन्नेत्रामिज्वालानां वडवामिसाम्य-
प्रतिपादनम् ॥

गङ्गातरङ्गानिलपूरणोत्थकपालनादच्छलतश्च यस्य ।

विधुर्येधार्थद्विजराजतार्थं त्रयीनिवान्यस्यति सोऽवताद्गः ॥ १६ ॥

यो योऽर्थः । यथार्थं सर्वेऽर्था इत्यर्थः । यथाशब्दो हि वीक्षायाम् । यथावृद्धमिति-
वत् । 'यथासाहस्ये' इति समासः । यथार्थं सर्वेष्वर्थेषु द्विजराजता तदर्थम् । द्विज-
राजशब्दस्य द्वावर्थौ प्रसिद्धौ—नक्षत्रराजो ब्राह्मणराजश्च । तत्र नक्षत्रराजोऽस्ति ।
ब्राह्मणराजोऽपि यथा स्यां तदर्थम् । गङ्गावीचीवातपूरणोत्थितकपालशब्दच्छलाच्चन्द्रो
वेदानिव पठति । स वो रक्षतात् ॥

स वोऽवताद्भ्रुकुटिकालरात्रौ कोपान्धकारं विषमं वमन्त्याम् ।

आरुह्य यन्नेत्रहुताशशय्यां कालो निदद्रावपुनःप्रबोधः ॥ १७ ॥

यस्य भ्रुकुटिः सैवोप्रत्वात्कालरात्रिस्तस्यां कोप एव कार्याकार्यविवेकलोपनादन्ध-
कारत्वं दुर्वारं सजन्त्यां सत्यां यन्नेत्रामिरेव शय्या तामधिरुह्य कालोऽवियमानपुनः-
प्रबोधो निदद्रौ । दाहान्मृत्युमवापेत्यर्थः । स वोऽवतात् । रात्रौ चान्धकारे सति लोकः
शय्यासु शेते ॥

वाहस्यपञ्चास्यभयादिवाराददत्तज्ञम्पो मृगशावकेन ।

देव्याः स वोऽव्याद्ददनेन्दुविम्बो यश्चन्द्रिकां दन्तरुचा चिनोति १८

देव्या वाहस्यः पञ्चास्यः सिंहः तस्माद्गीत्येव मृगपोतकेनादत्ता ज्ञम्पा प्रबो यस्मिन् ।
अकलङ्क इत्यर्थः । देवीमुखस्य चन्द्रारोपाचन्द्रे च शशस्य नित्यवासित्वप्रसिद्धेः शशस्य

देवीमुखाश्रयणप्राप्तौ निवेद्यः । यो दन्तवान्स्या ज्योत्स्नां विनोति । स देवीवदनेन्दु-
विम्बो वो रक्षतात् ॥

स दण्डपादो भवदण्डपातमुत्खण्डयन्रक्षतु चण्डिकायाः ।

यस्येन्दुलेखा पुरतः स्फुरन्ती व्रुव्यत्तुलाकोटितुलामुपैति ॥ १९ ॥

नाट्यारम्भ ऊर्ध्वोरिक्षसः पादो दण्डपादः । यस्य दण्डपादस्याग्रे चन्द्रकला छिद्य-
माननूपुरसाम्यं प्राप्नोति । कलाग्रहणादेव्या हरस्य वा किरीटचन्द्रकला । एतेन हि
नाट्यकौशलं प्रतिपादितं भवति । अथवा नाट्यकाले लेखामात्रमेवोदितधन्वः । संध्या-
काले हि देवी नृत्यति । अत एव पुरतो ग्रहणम् । स चण्डिकाया दण्डपादः संसा-
रदण्डपतनं खण्डयन्वो रक्षतात् । दण्डो दण्डं सजातीयं खण्डयतीति वैचित्र्यप्रतिपाद-
नार्थं भवस्य दण्डेन रूपणम् । तुलाकोटिप्रोटनोक्त्या नृत्तसंरम्भसूचनम् । व्रुव्यदिति
विशेषणं पादस्य परिणाहित्वं चन्द्रकक्षास्थानादप्युपरिगमित्वं वेगवत्त्वं च प्रति-
पादितम् ॥

आकाशदेशं विदधद्विचन्द्रं चण्ड्याः कपालं यशसे तदस्तु ।

जूटाहिरण्युतयो यदन्तः कादम्बरीविभ्रममाश्रयन्ते ॥ २० ॥

चण्ड्या जूटे फणिनस्तेषां मणयस्तत्किरणा यस्य कपालस्यान्तर्मध्ये कादम्बर्यां मय-
विशेषस्य विलासमाश्रयन्ते । देव्या हि कपालं पानपात्रम् । तच्चण्ड्याः कपालं कर्तुं
आकाशदेशं द्वौ चन्द्रौ यस्य तादृशं कुर्वयशसेऽस्तु । अत्र विपयस्य कपालस्य निग-
रणेन विपयिणश्चन्द्रस्याध्यवसानम् ॥

यो वेगपारिप्लववाहहंसवलक्षवालव्यजनैकपात्रम् ।

स व्यापदं लुम्पतु वो विधातुर्निकेतनं पङ्कजचक्रवर्ती ॥ २१ ॥

वेगेन तरला वादहसा एव शुभ्रचामराणि तेषामेकं पात्रमाधारो यः पद्मराजः स
ब्रह्मणो निवासः । अत एव पद्मानामीश्वरः । विपदं छिनत्तु । लक्ष्मीपृष्ठमिति पद्मस्य
प्रसिद्धेर्विच्छेदोक्तेः । महतां च निवासधामरपात्रं भवति । विपदं च निवारयति ।
चक्रवर्ती च चामराणां पात्रं भवति । तेषां राजलक्ष्मीचिह्नत्वात् ॥

सर्वाङ्गसंवाहनकृत्यभृत्यः पद्मः स वः पद्मभुवः पुनातु ।

यः प्रापदुत्कृष्टपुरंभिवक्त्रसाम्यक्रियावैतनसंविभागम् ॥ २२ ॥

यः पद्म उत्कृष्टस्त्रीमुखानां साम्यक्रिया एव वैतनं श्रुतिस्तस्याः संविभागं संविम-
जनं प्रापत् । यतः पद्मभुवो ब्रह्मणः पद्मोद्भवत्वात्पद्मासनत्वाच्च सर्वाङ्गानां संवाहन-
कृत्ये भृत्यः स पद्मो वः पुनातु । भृत्यश्च लवनादिकर्मणि नियुक्तस्तत्सदृशीं श्रुतिम-
हति । अथवा स्त्रीमुखैः साम्यमेव वैतनम् । अस्यां व्याख्यायां पद्मस्योपमानत्वेनाधि-
कगुणत्वोक्तिः । परिणामोऽयम् । भृत्यसंभाविनो वैतनस्य प्रौढोक्त्या प्रतिपादनात् ।
शेषोपपत्तिस्तु प्रपञ्चमिया नेह संदर्भते । अत एव सर्वैर्नाटककारचर्चा मुक्ता ॥

अव्याद्विधातुः करपुण्डरीकं विमण्डयन्पाण्डुकमण्डलुर्वः ।

पर्यङ्कपङ्केरुहवैरमुक्तेरिवान्तरङ्गो रजनीमुजंगः ॥ २३ ॥

प्रह्वणः पाणिमेव श्वेतपद्मं भूपयञ्चुप्रक्रमण्डलुर्वं रक्षतात् । नित्यविकसितत्वेनासनपद्मे विरोधव्यागादन्तरङ्गः प्रत्यासन्नधन्द्र इव ॥

स संगसीष्टाखिलविष्टपेषु सद्यः प्रसादेन कविः पुराणः ।

चित्रैकरूपेऽपि हि सर्गबन्धे यस्य स्थितोऽनेकरसानुवेधः ॥ २४ ॥

चित्रेणाश्वर्यैर्णकरूपेऽभिन्नरूपे । आश्चर्यमय इत्यर्थः । छष्टिवन्धे यस्य विधातुरनेकरसानुवेधोऽसाधारणव्यसनानुपद्गो भवति । स पुराणः कविर्ब्रह्मा सर्वलोकेषु सद्यो निरायासं संगसीष्ट प्रसन्नो दर्शनं दद्यात् । प्रकृत्वादित्वात्तृतीया । अपिर्विरोधद्योतकः । चित्रेण काव्यालंकारविशेषेण । एकरूपेऽपि सर्गणां बन्धे यस्य कवेरनेकरसानुवेधः स पुराणः कविः प्रसादेन काव्यगुणेन संगसीष्ट । 'समो गमि-' इत्यात्मनेपदे 'वा गमः' इति कित्त्वम् ॥

मुकुन्दकुक्षेः कुहराभिमृष्टसमस्तवृत्तान्त इवातिमात्रम् ।

यो हेल्यैवाखिलविश्वसृष्टिमुन्नीलयत्यञ्जभवः स वोऽव्यात् ॥ २५ ॥

जगन्निधेहृदरं प्रविश्य । ल्यब्लोपे कर्मणि पञ्चमी । अभिमृष्टा बुद्ध्या दृष्टाः सृष्टिरचनावृत्तान्ता येनेव स प्रह्वाल्यर्थे हेल्यैवाशेषस्य विश्वस्य निर्माणं करोति स वोऽव्यात् । विश्वभरकुक्षौ प्रलयकाले समस्तविश्रावस्थानादुत्प्रेक्षणम् । यः सकललोकसृष्टिं करोति स कथमञ्जमव इति साकृतम् ॥

मूर्तिर्मुकुन्दस्य जयत्युदक्तधर्मच्छटा श्रीभुजबन्धनेषु ।

तत्कालनिष्पीडननिर्जिहानसर्वाङ्गसंधिस्थसरित्कणेव ॥ २६ ॥

लक्ष्मीपरिरम्भेषु रागवशाद्बुद्ध्या निर्गता धर्मच्छटा यस्याः सा हरेर्मूर्तिर्जयति । अत उत्प्रेक्ष्यते—तत्काल आलिङ्गनावसरे यमिष्पीडनं लक्ष्मीस्तनयोः पीडनं तेन निर्जिहाना निर्गच्छन्तः सर्वाङ्गसंधिस्थसरितां कणा यस्याः सेव । 'नद्यः सर्वाङ्गसंधिषु' इत्युत्प्रेक्षावीजम् । आर्द्रं हि पीडितं सत्स्रवति । 'नाशेः पूजायाम्' इतीडमावः ॥

पापानि वो दैत्यचमूकृतान्तो हिनस्तु कान्तामयवामभागः ।

अद्याप्यमुञ्चन्निव केलिपूर्वमजो विशोकावपुषोऽवशेषम् ॥ २७ ॥

केलिपूर्वं लीलया विशोकारूपं यद्रूपुस्तस्य भागमथाप्यलजनिव दैत्यसेनायमो नारायणः कान्तामयो लक्ष्मीमयो वामो भागो यस्य स वः पापानि वारयतु । अमृतं हर्तुं कामान्दैत्यान्कपटस्त्रीरूपेण हरिरवशयदिति प्रवृत्तिः । त्याज्यस्यापि चिररक्षणाद्भगवतोऽनुग्रहीतेऽनुकम्पाप्रतिपादनार्थं समावनम् ॥

स्तुत्यो हरिर्वामनरूपशोभं श्यामं वपुर्लीनगदं दधानः ।

येनान्वहृद्धानपरः सहेलमानायि सायुज्यमिवारिलोकः ॥ २८ ॥

वामना दुःखाधारा संकुचिता रूपशोभा यस्य । तथा श्यामं यतो लीना गदा रोगा
यस्य तद्गुर्विभ्रत् । वैरिवर्गो भयवशाजित्वं नारायणस्मरणपरायणो येन सायुज्यं स्वस-
मगुणत्वमिवानीतः स हरिः स्तुत्यः । हरिर्हि बलिबन्धनार्थमभिनीतवामनरूपोऽन्तर्हित-
गदायुधः स्वतः श्यामश्च । ध्यानपराणां च भगवान्सायुज्यं ददाति ॥

दैत्येन्द्रनारीनयनाञ्जनौघहृतेरिवासादितकालिमा यः ।

शेषस्य नीलोत्पलमौलिमात्यं कल्याणकृद्वोऽस्तु सकौस्तुभाङ्गः ॥ २९ ॥

विषयाः त्रिव्यो नेत्राण्यञ्जनेन न रञ्जयन्ति । अत उत्प्रेक्ष्यते — दैत्यस्त्रीणां नेत्रेष्वञ्जनह-
रणादिव यः प्राप्तश्यामलिमा सः । शेषशायित्वाच्छेषस्य नीलोत्पलमयं मौलिमात्यं कौस्तु-
भाङ्गो हरिवो मङ्गलकृदस्तु । मात्यस्य मध्ये नायकत्वेनोज्जितस्यारक्षपुष्पादेः कौस्तुभः
प्रतिनिधिः । नीलत्वान्मान्यत्वाच्च नीलोत्पलमात्यरूपणम् ॥

त्रैलोक्यलक्ष्मीगुरुहारदाम्नि शेषस्य भोगे तरलेन्द्रनीलः ।

देवो दितेः संततितन्तुभेदी नेदीयसीं वो विदधातु सिद्धिम् ॥ ३० ॥

त्रिलोकप्रियाः स्त्रीलिङ्गत्वाद्गुरौ महति हारदाम्नि मुक्ताद्वारे शेषस्य शरीरे मध्यस्थ
इन्द्रनीलः । दितेः संततितन्तुः सैव दीर्घलात्तन्तुत्वं भिनत्ति । देवो हरिरतिशयेना-
न्तिको सिद्धिं करोतु । 'अन्तिकवाढयोर्नेदसाधी' इति नेदादेशः ॥

केशाश्रितार्द्रच्युतविद्युदोषसस्वीर्दधत्कौस्तुभरश्मिरेखाः ।

सहस्रशः सिञ्चतु पाञ्चजन्यनाडिधमो वः पृथतैः सुधायाः ॥ ३१ ॥

'यस्य केशेषु जीमूताः' इति केशाश्रितेभ्यो मेघेभ्यश्च्युतो यो विद्युदोषस्तस्य सहस्रीः
कौस्तुभप्रभा दधत्पाञ्चजन्यनाडिधमो नारायणः सुधाकर्णैर्बहुधा सिञ्चतु । अजरामरान्क-
रोत्वित्यर्थः । उपमोपक्रमोत्प्रेक्षेयम् । तडित्वाद्य जलकणैः सिञ्चति । 'नाडी-' इति
सब् ॥

निर्मातुमैश्वर्यमयैकसर्गमिवादिकर्तुर्धुरमारुरुक्षुः ।

अधः श्रयन्ती विकचारविन्दमनिन्दितं वो वसु वर्षतु श्रीः ॥ ३२ ॥

विभूतिप्रचुरमसाधारणं सर्गं कर्तुं विधातुरधिकारमारोडुकामेव प्रफुल्लं पद्मसासनत्वेन
कुर्वती धीर्धर्माजित्त्वान्निन्दारहित धनं वर्षतु । त्रिव्यो धनवर्षणांचित्वादिद्यमुक्तिः ॥

पद्मां नुमः सन्नसरोजसङ्गाद्भृङ्गैः प्रसङ्गेन विनिदुताङ्गीम् ।

साम्याय पत्युर्नलनीलमूर्तेरिवावहन्तीमसितं शरीरम् ॥ ३३ ॥

सप्राधयो यत्सरोजं तस्मिन्तस्य वा सङ्गाद्भृङ्गरैराच्छादिताङ्गीम् । अत एव नलवर्णः ॥

लशरीरस्य भर्तुर्हरे साम्यायेव नील शरीरमावहन्तीं कुर्वतीं लक्ष्मीं स्तुम । प्रसङ्गेनेति
 ध्रियोऽज्ञाना पद्मादधिकसौगन्ध्यप्रतिपादनम् । प्रकृत्यो हि सद्म प्रसङ्ग । यद्वा प्रसङ्गे
 नानुपहेणेति भ्रमरसङ्गाज्जात नीलत्व जनितत्वेन समान्यते । 'कृतौ करोत्यावहति
 विदधालादधाति च' इत्याहुपूर्वो वहति करणे वर्तते ॥

कवीन्द्रपक्षानधिरुह्य नित्य या विस्फुरत्यस्त्रलितप्रचारा ।

साशेषवृन्दारकवृन्दवन्द्या सरस्वती यच्छतु वाञ्छितं वः ॥ ३४ ॥

साधयितुमिष्टेन धर्मेण विशिष्टो धर्मी पक्ष पत्र च । कवीन्द्राणा कालिदासादीना
 हसाना च । पक्षान्मत्तानि पद्मानि च । आरुह्य निर्निरोधप्रचारा सती योऽस्ति सा
 सकलगीर्वाणगणप्रणमनीया सरस्वत्यभिलषित ददातु ॥

वैदग्ध्यसिद्धिं विदधातु देवी कवीन्द्रजिह्वाञ्चलनर्तकी वः ।

या नूपुरस्नानहृतेव नित्यमासेवते बाहमरालपाली ॥ ३५ ॥

कवीन्द्राणा जिह्वाग्रे नर्तकीव देवी सरस्वती विदग्धत्वसिद्धिं करोतु । सजातीयाना
 शब्दसदृशत्वात्नूपुरशब्देनेव हता बाहनहसपङ्क्तिर्यां सेवते । नर्तक्याश्च नूपुरशब्दो भवति ।
 नर्तकीत्वादेव विदग्धत्वविधानोक्तिसगति ॥

या वेगनृत्यद्रथहसपक्षपुटैरिवाज्ञानिरज प्रमाष्टि ।

सा चित्तकूलरूपदोषशोप पुष्पातु वाचामधिदेवता व ॥ ३६ ॥

या सरस्वती वेगेन नृत्यतामिव बाहृहसाना पक्षपुटैरिवाज्ञानिनामज्ञानमेव रज प्र
 माष्टि वारयति । रजो बुद्धिगुण फासुना व्यवसित । 'अज्ञानरज' इति वा पाठ ।
 अत एव माजनोक्तेरौचित्यम् । सा वाचा देवी चित्तस्य कूलरूपोपचारात्क्षोमका ये
 दोषास्तेषा शोप करोतु । कूलरूपत्वाच्छोपोचे रौचित्यम् । कूलरूपशोप करोति रजो
 वारयति चेत्वाधर्मम् । दोषा कफादयोऽपि । अतश्च शोपोक्तिसगति ॥

सुधाकणानामपर प्रकारो योऽन्त कपित्थादिविकृत्यनस्य ।

क्षोद्रद्रवोद्रेकवितीर्णमुद्र व्यनक्तु त वो रसमुक्तिदेवी ॥ ३७ ॥

योऽमृतवि दूला लोकोत्तरो भेद । तथा कपिधादीना विकृत्यनस्य स्तुतेरन्त स
 माप्ति । तेभ्योऽपि सारस्वतरसस्याधिकगुणत्वात् । तथा माक्षिकरसोद्रेके वितीर्णा मुद्रा-
 नुदाग्नीयत्व येन । त रस सरस्वती प्रकाशतु ॥

स प्रागभावो घनविन्नजाते स्फाते पद यच्छतु वो गजास्य ।

सिन्दूरभृद्धानवदानन यो महोत्सव मूर्तमिव व्यनक्ति ॥ ३८ ॥

स सिन्दूरदान च्वात एव मूर्त महोत्सवमिवानन य प्रकटीकरोति स घनविन्नसतते
 प्रागभाव । उत्पत्त्यमानानामेव विद्याना निवारणात् । गजास्य स्फातेऽद्र पददेयान् ।
 महोत्सवश्च विन्नशान्ति करोति । गजास्य प्रागभाव इति कार्यकारणयो रूपकम् ॥

श्वरभङ्गत्या प्राप्यत इत्यर्थः । तथा नास्तिका एव सर्पास्तेषाममृतवृष्टिः । भगवद्रक्षिच-
र्चाश्रवणेनैव धक्ष्यमाणत्वान्(?) । ईश्वरमक्षिचर्चा जयति ॥

या नित्यं क्रममाणचक्रघटना या शिक्षितक्षामता

न क्षोभेऽपि मघोरधोगतिकरी पत्युर्द्विजानां च या ।

दृष्टा कैरवसादकृत्रिजगतो बोधं दिशन्त्यद्भुत-

श्यामा सा तनुरच्युतस्य कमलोद्भासाय वो जायताम् ॥४५॥

अच्युततनुर्नित्यं क्रममाणा चक्रघटना सुदर्शनसङ्घो यस्याः । तथा मघोर्दानवविशेषस्य
क्षोभे मधुर्कृत्केऽपि युद्धे न शिक्षिता क्षामतासामर्थ्यं यया । तथा द्विजानां पत्युर्गण-
डस्य वाहनत्वादधो गतिं करोति । तथा कैत्रिजगतोऽवसादं हानिं कुर्वती दृष्टा । न कै-
त्रिदित्यर्थः । तथा त्रिजगतो बोधं मोहनिर्मुक्तिं दिशन्ती । अद्भुता लोकोत्तरा श्यामा
च । विशेषणोभयपदः कर्मधारयः । हरितनुः कमलाया लक्ष्म्या उद्भासाय जायतामि-
ति हरितनुपक्षे योजना । अद्भुतापूर्वा श्यामा रात्रिरेवंविधा भवेति । तत्पक्षे । चक्राथ-
कवाकमिधुनानि । मधुर्वसन्तः । क्षामता हानिः । द्विजानां पतिश्चन्द्रः । कैरवसादकृ-
दित्येकं पदम् । कैरवाणां कुमुदानां सादं संबोधं करोति । बोधः प्रबोधः । कमलोद्भासः
पद्मविकासः ॥

ऊर्ध्वाण्डादप्युपरि परितः प्रोद्गतस्ताण्डवेषु

प्रेमोत्कर्षं रचयतु सतां चण्डिकादण्डपादः ।

यन्मञ्जीरध्वननकलयाकृप्यमाणा जपस्थं

ब्रह्माणं द्राग्वहनविहगाः संविदश्चालयन्ति ॥ ४६ ॥

अन्तमात्रेऽपि रुद्धे पटो रुद्ध इतिवदण्डशब्देनात्राण्डैकदेशस्य ग्रहणम् । ऊर्ध्वा-
ण्डादप्युपरि नाट्यावसर उत्थितक्षण्डिकाया दण्डपादः सतां प्रेहाधिक्यं करोतु । यस्य
दण्डपादस्य नूपुरशब्दलेशोनाकृप्यमाणा वाहहंघा जपपरं ब्रह्माणं समापेक्षालयन्ति ।
नूपुरशब्दे ईषशब्दभ्रमाद्वाहहंघेषु चलिषु पतनमयाद्गशा निरवधानः संपन्न इत्यर्थः ।
'कम्पने चलिः' इति मिथ्याभावाद्ब्रह्माभावः ॥

प्रेक्षोलन्नस्वधोरहुंकृतिमहासिंहाथिरूढस्थितेः

पार्वत्याः प्रमदानवचविभवं चन्दामहे तन्मुखम् ।

यज्ञावप्यकणानवामुमनिशं सेवां विदध्याद्विधु-

र्न स्यादङ्गुलिनीनरङ्कुकभवस्तत्रोपरोधो यदि ॥ ४७ ॥

प्रेक्षोलन्नस्वधोरा नद्या यस्य सिंहास्य । तथा घोरा दुःश्रवा हुंकारितुर्द्वारो यस्य वि-
दध्याम् । तत्राथिरूढस्थितेः पार्वत्यास्तन्मुखं नमामः । कीदृशम् । प्रमदानवचविभवं प्रमदस्य

हृष्यमानवयो निर्दोषो विभवः समृद्धिर्यस्मात्तत् । अङ्ग उत्सङ्गे नितीनो यो रङ्गकस्तस्मा-
द्भवो जन्म यस्य सः । अनुरोधचन्द्रस्य । तत्र सेवायां यदि न स्यात्तदा यस्य मुखस्य
सौभाग्यकणालम्बुं गौरीमुखस्य सेवां कुर्यात् । यदि सौभाग्यलाभलोभाद्गौरीमुखसेवां
करोमि तदा गौरीवाहसिंहो मया लालितं मृगशावं भुङ्क्ते इति शङ्किना चन्द्रेण सेवा न
कृतेत्यर्थः । चन्द्रादप्यधिकं गौरीमुखमकलङ्कवादित्यर्थः । प्रेङ्गोलन्नखेत्यादि विशेषणद्वयं
मृगत्रासप्रतिपादनार्थम् । पाठसूत्रलोकागमस्या धातवः । तेषु प्रेङ्गोलतिलौकिकः । महा-
कविभिः प्रयुक्तत्वात् । 'प्रेङ्गोलचापले' इति केचित् ॥

संध्यास्तोत्रविधौ भवत्युदितभीर्यत्रेश्वरो यत्र च

त्रस्यत्यद्रिसुता सखीः प्रति रहो विसम्भसंभापणे ।

आस्ते यत्र च चित्तभेदविदुषां नो पैशुनोक्तिक्लम-

स्तद्भ्रूयाच्छिवयोः शिवाय रभसादेकीभवद्भो वपुः ॥ ४८ ॥

यत्रैकीभवति गौरीश्वरयोः शरीरे परमेश्वरः संध्यास्तोत्रविधाने जातभीतिर्भवति ।
संध्यायाः स्त्रीलिङ्गत्वे गौरीकोपशङ्कनात् । सखीषु विश्वासकथावेदने गौरी यत्र वपुषि
त्रस्यति विभेति । ईश्वरस्य द्वितीयापेक्ष्यत्वेन प्रतिभेदभयात् । चित्तभेदवैमनस्यापादने
विदुषां दक्षाणां खलानां पैशुनवचनङ्गेषु नास्ते । क्षणमप्ययुतत्वेनासंभवात् । शरीरा-
भेदे चित्तभेदाद्वा । तदेकीभवद्गौरीश्वरयोः शरीरं कल्याणाय स्थात् ॥

तत्तत्ताण्डवडम्बरव्यसनिनो देवस्य चण्डीपते-

ज्योतिस्तत्सुविशालभालनयनोद्भूतं नमस्कुर्महे ।

यत्तेजःप्रसरेण शोषमुदधिर्हन्तागमिष्यत्क्षणा-

दन्तःप्रज्वलदौर्वेदाहसतताभ्यस्तोऽभविष्यन्न चेत् ॥ ४९ ॥

अन्तःप्रज्वलन्थो बाडवस्तत्कर्तुके दाहे नित्याभ्यस्तः समुद्रो यदि नामंविष्यत्तदा
यस्य नेत्राग्नेस्तेजसा [समुद्रः] शोषमयास्यत् । तच्चण्डीपतेस्तत्ताण्डवडम्बरे प्रसिद्धे
नाट्यप्रपञ्चे व्यसनिनो देवस्य ललाटे स्थित तेजो नमामः ॥

चन्द्रार्कचक्रघटनद्युरथाधिरूढं

तं चण्डताण्डवदशं गिरिशं प्रपद्ये ।

यद्वाहुघातकलया परिताड्यमानो

वज्राहतिं सुखममन्यत शैलवर्गः ॥ ५० ॥

चन्द्रार्कवैव चक्रे तयोर्घटना यत्र तथाविधे द्युरथेऽधिरूढं दुःसहनृत्तं हरं प्रपद्ये ।
रथाधिरूढश्च लोकैः प्रपद्यते । यस्य भुजयोः पातनलेशेन ताड्यमानो गिरिगणो वज्रेणा-
घातं सुखममन्यत । यस्माद्वाजघातादधिको भुजपातः । अधिकदुःसह इत्यर्थः ॥

त्रुद्यत्साटोपजूटत्रिदशतटवतीवारिपूराभिरामं

कामारेश्वारवक्षःस्थलमिह महते विभ्रमायास्तु तद्वः ।

यत्र स्वच्छन्दलीलाविहरणहरिणी सर्वदैवादिकन्या

विन्यस्याङ्गानि सङ्गादतनु वितनुते कानि न क्रीडितानि ॥ ११ ॥

स्वच्छन्दं यद्येष्ट लीलास्त्राभिर्विहरण खेलन तत्र हरिणी गौरी यत्र सद्गात्सकत-
याङ्गानि क्षिप्त्वा का न क्रीडा कुरुते । सर्वैलयैः । तदीश्वरस्य वक्ष एव स्थल म-
हते विलासायास्तु । यत्सुखद्वन्द्वतन्साटोपो यो जूटत्रिदशतटवतीवारिपूरो गङ्गाम्बुपू-
रस्तेनाभिरामम् । सजले च स्थले हरिणी क्रीडति ॥

व्यक्तालक्तरुचिं नमस्तुरशिरोमाणिक्यकान्त्या स्तुम-

स्तां शंभोर्नखपङ्क्तिमङ्घ्रिकमलश्लिष्यद्विसांशद्युतिम् ।

यद्भासां प्रसरेण यन्न गमितश्चूडाशशी पूर्णतां

तद्विस्तारनिरुद्धसर्वककुभो विस्फूर्जितं वक्षसः ॥ १२ ॥

यस्या नखपङ्केर्भांसामुल्लसनेन मौलिचन्द्रः पूर्णत यन प्रापितस्तत्स्वविस्तारावृतस-
र्वदिशो वक्षसो विलसितम् । वक्षसो व्यवधान यदि न स्यात्तदा नखप्रभा मौलिचन्द्र पू-
रयेयुरित्यर्थः । तमीश्वरनखपङ्क्तिं स्तुमः । नमदमरमुकुटमणिमयूर्त्तैर्व्यक्तालक्तकस्य रु-
चिर्यस्याः । पादकमलयोर्लग्मन्ती मृणालभागशुतिस्वामिलारोपः । ईश्वराणा पादनखे-
प्यलक्तकरागीचित्त्वादलक्तकोत्प्रेक्षणम् ॥

सा शुद्धयेऽस्तु शिवपादनखावलिर्वो

भक्ता यदीयरुचिलीढललाटपट्टाः ।

व्यक्तीभविष्यति तृतीयविलोचनामौ

व्यङ्गन्ति पूर्वमिव तद्भवमसरेस्ताः ॥ १३ ॥

ईश्वरेण स्वसाम्यरूप नेध्यमाणा भक्ताः प्रणामसमये नखमयूखखचितभालनलाः प्र-
कटीभविष्यतो ललाटनयनार्मः कारणान्पूर्वकालमेव कार्यभूतास्तद्भवा नेत्रामिजाता भ-
स्मरेखा इव बहन्ति । सा शिवपादयोर्नखपङ्क्तिः शुद्धये भवतु । श्वेतवात्पावनत्वाच्च
भस्मरेखोत्प्रेक्षणम् ॥

सर्वत्रेश्वरपादपद्मसहितो भूयासमित्याशया

यद्व्याजात्स्फटिकाद्रिणेय विहितं रूपान्तरं जङ्गमम् ।

यः क्षीराब्धिरिवागतः शिवजटाबद्धं सुतं वीक्षितुं

श्रैयक्षः कुशलाय भालनरजोगौरः स गौरस्तु वः ॥ १४ ॥

स्थावररूपे मयि वसत ईश्वरस्य पादघर्षकपवित्रता ममास्ति । अन्यत्रापि गच्छतः शिवस्य सा मम यथा स्यादिति लोभेन यस्य वृषभस्य व्याजात्कैलासशैलेन जङ्गम प्रकृत्यन्तरमिव कृतम् । तथा हरजटावद्धं पुत्रं चन्द्र प्रलवेक्षितुं क्षीरसमुद्र इव य आगतः । वद्धस्य हि प्रलवेक्षा युक्ता । स त्र्यक्षसयन्धी भासनरजोभिरिव गौरो वृषभः कुशलाय भूयात् । त्रैयक्ष इति 'न प्वाभ्यां पदान्ताभ्याम्-' इत्येच् ॥

पुष्पाणामयमाकरस्तदखिलान्यस्यैव गात्रान्तरा-
प्यासाद्यैव लभामहे कमपि हि प्रीतिप्रकर्षोदयम् ।

इत्थं पदपदपेटकैरिव रसादासेवितं मेचकं

विभ्रद्देहमहर्निशं दिशतु वः स्वान्ते वसन्तः सुखम् ॥ ५५ ॥

अय वसन्तः पुष्पाणामुत्पत्तिस्थानमतोऽस्यैवाद्गानि । अर्थात्पुष्पाणि । प्राप्य प्रीतिं प्राप्नुम इति भ्रमरसमूहै रसादासेवितमिव श्याम शरीरे बहन्वसन्तो निलं मनसि सुखं देयात् ॥

सर्वैः कैश्चन दूषिताः कवितृभिः प्रस्तीर्य पृथ्वीभृता-
मास्थानापणसीम्नि विक्रयतिरस्कारादनर्घा गिरः ।

देवस्याद्रिभिदुत्तमाङ्गमकरीलिढाङ्घ्रिरेणुस्रजः

कैलासाद्रिसभापतेरिति मया मङ्गेन मङ्गायते ॥ ५६ ॥

कैश्चन कैश्चिदपि । महद्भिरित्यर्थः । सर्वैर्महद्भिः कवितृभिः पृथ्वीभृता राज्ञां शैलानां च । आस्थानं सद एवापणः पण्यवीथी । तत्र गिरां विक्रयत्वात् । प्रस्तीर्यं प्रकाश्य । विक्रयावमानाद्वाचो दूषिताः । यतोऽनर्घा अमूल्याः । गिरां शीलङ्घित्वात्क्री-
व्यवहारप्रतीतीं विक्रयेण दोषोक्तिरिति । इत्यतो हेतोः । इति वक्ष्यमाणप्रकारेण वा । मया मङ्गेनाद्रिभिदु इन्द्रस्योत्तमाङ्गे शिरसि मन्त्र्यो मयिमन्त्र्यः प्राणिविशेषांकारा रचना-
विशेषास्त्राभिर्लोढा उत्पुसिता अङ्घ्रिरेणुस्रजश्चरणपद्मरजोभारा यस्य । कैलासाद्री सभा-
पतेर्देवशेखरस्य मङ्गवद्भृन्निदवदाचर्यते । स्तुतिः कियत् इत्यर्थः । मङ्गेनेति स्वयं स्वनाम-
ग्रहणमात्मोत्कर्षप्रतिपादनेन काव्यस्य सचेतसां ध्वनययोग्यताप्रतिपत्त्यर्थम् । अन्ये कवयः पृथ्वीभृता वाग्विष्णुमङ्गवन् । अहं तद्रिभिदा नतस्य घन्दीभवामीति व्य-
तिरेकालङ्कार इति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीक्या समेतः धीराजानकविश्ववर्तसूनोर्महाकवि-

राजरजानकधीमङ्गकस्य कृतौ धीकण्ठचरिते महाकाव्ये

नमस्कारवर्णनं नाम प्रथमः सर्गः ।

द्वितीय सर्ग ।

वितीर्णशिक्षा इव हृत्पदस्थसरस्वतीवाहनराजहसे ।

ये क्षीरनीरप्रविभागदक्षा विवेकिनस्ते कवयो जयन्ति ॥ १ ॥

हृत्पदस्था मानसवासिनी या सरस्वती तस्या वाहहंसं कृनोपदेशा इव ये क्षीरनीरस्य
ममाहतानामुपचारात्काव्यगुणदोषाणां विमजने दक्षा योग्या । दोषात्रिवार्यं गुणना-
विधुर्वन्तीत्यर्थः । ते कवयो जयन्ति । हंसानां दुग्धनलविभागयोग्यत्वात्तनावनोत्पा-
नम् । सनातीयेषु कर्तुमुचिताया व्याख्याया सूचनार्थं स्वनातिषमेवशाब्ददृशिष्ठ्या-
संपूर्णत्वेन सनातिप्रतीत्यर्थं चोमचार्यवाचक कविशाब्दो निर्दिष्टः । हृत्पदस्थप्रहण
प्रत्यासत्या हृदयस्य सम्यगुपदेशसंक्रान्त्यर्थम् ॥

काव्यामृत दुर्जनराहुनीत प्राप्य भवेन्नो सुमनोजनस्य ।

सच्चक्रमव्याजविराजमानतैक्ष्ण्यप्रकर्षं यदि नाम न स्यात् ॥ २ ॥

सता चक्र समूह स लोभन चक्र च । व्याज विना विराजमानतैक्ष्ण्यस्य मतिस्थस्य
धाराम्थस्य चाकुण्ठत्वस्य प्रकर्षं आधिन्य यस्य । तद्यदि न स्यात्तदा सुमनोजनस्य पण्डित-
तसमूहस्य देववर्गस्य च । काव्यमेवामृत खलराहुणा नीत सन्नस्य न भवेत् । अस्मा-
भिरेतं काव्यं कृतमिति परकृते काव्ये विकृत्यमानान्दुर्जनां बुद्धिचानुर्वेणं सन्तो यदि न
मूढीकुर्युस्तदा मुक्ताव्य पण्डिता न लभेरन् । राहुणा च नीतममृतं प्रत्याहृत्य सुदर्शनी
देवेभ्यो दत्तवान् ॥

सदेव सत्सगममसुखोऽपि खल सचर्मा न जहाति जातु ।

कृत्वापि सूर्याश्रयणं प्रनत्नाद्राहुर्गतं किं विनुषत्वयोगम् ॥ ३ ॥

कायवशात्सन्मगने समुखोऽपि दुर्जनो दीनस्य न लनति । सुखस्य रवे मूर्खता
चाश्रयणं कर्तुं शक्यं । राहुर्विबुधवस्य देवत्वस्य पण्डितत्वस्य च योगं किं गतं ।
न गत इत्यर्थः ॥

नन्यापि शक्तिप्रभवात्प्रभावादुदेति तत्काव्यमहारहस्यम् ।

क्षिप्रो गुरूणां सदनेषु नित्यं कश्चिद्बुधश्चेतयते न वा यन् ॥ ४ ॥

शक्ति कवित्वरीनस्य सत्कारनिशेधः । तत्रान्तरप्रभावात्तद्व्यापि लोकोत्तरगु-
णस्य तन्मन्त्रस्य महारहस्यं सारमुदेति । गुरुकृत्क्षिप्रोऽपि कश्चिदपण्डितो यतो वेत्ति
या न यन्ति । विमर्शादयायां शक्तेः प्रभवाद्दहस्यं चोदेति ॥

अज्ञातपाण्डित्यरहस्यमुद्रा ये काव्यमार्गे दधतेऽभिमानम् ।

ते गान्डीयाननधीत्य मघान्हालाहलान्वादनमारमन्त्रे ॥ ५ ॥

पण्डितस्य रहस्यं सारमगलस्य मुद्रा प्रथिं राजाता संस्ते काव्यमये व्यसन

वदन्ति ते गार्हृशास्त्रभवान्मन्त्रानपठित्वा विषमक्षणमारभन्ते । अज्ञानात्काव्यव्यसन-
ममन्त्राद्विषमक्षणमिति वावयार्थरूपकम् ॥

तान्यर्थरत्नानि न सन्ति येषां सुवर्णसंघेन च ये न पूर्णाः ।

ते रीतिमात्रेण दरिद्रकल्पा यान्तीश्वरत्वं हि कथं कवीनाम् ॥६॥

तानि लोकोत्तराण्यर्थरत्नानि श्रेष्ठा अर्था येषां न सन्ति । तथा ये शोभनानां वर्णा-
नामक्षराणां संस्ववेन न पूर्णस्ते दरिद्रप्राया रीतिमात्रेण कवीश्वरत्वं कथं यान्ति । न
यान्ति । रीतिः पदरचनानात्रम् । शब्दार्थावेव कवित्वजीवभूतावित्यर्थः । निरर्था नी-
रजाः कनकसंघरहिताश्च रीतिमात्रेश्वरा न भवन्ति । रीतिरारकूटाख्यो धातुविशेषः ॥

तत्तद्विचारोपनिषद्विमृष्टं काव्यं कवेः पुष्यति निस्तुपत्वम् ।

न रत्नमायाति हि निर्मलत्वं शाणोपलारोपणमन्तरेण ॥ ७ ॥

स स आसौ लोकोत्तरो विचारस्तस्योपनिषत्परा काष्ठा तथा विमृष्टं कवेरपि काव्यं
निर्दोषत्वमेति । कवेः काव्यं सदोष कथं भवतीत्याह—शाणोपले चर्पणपाषाण आरो-
पणं विना रत्नं निर्मल्यं नायाति । यद्वा युक्तमेतत् ॥

बहूर्थसिद्धा परिपाकभूमिः कस्यापि चाणी रसवत्युदेति ।

आत्तप्रयत्नं बहवः पुनन्ति मुखं यदुच्छिष्टलवोच्चयेन ॥ ८ ॥

प्रथमपूर्वं यस्या वाण्या उच्छिष्टलवानां स्वकृतान्यकृतश्लोकापेक्षया न्यूनत्वादानाद-
रेण त्यक्तानां श्लोकानां संप्रहेण बहवो मुखं पुनन्ति संस्कृवन्ते । कविना स्वप्रबन्धम-
ध्यात्तदसमतया त्यक्तानि पद्यान्यधीत्य सभासु गानार्हा भवन्तीत्यर्थः । सा बहुभिर्वा-
च्यादिभिस्त्रिचतुरादिभिरर्थैर्वा । सिद्धा पक्वा । अत एव सरसा । कस्यापि । न तु सर्वै-
षाम् । उदेति । यस्याश्च रसवत्याः कणोच्चयेन बहवो मुखमास्यं पुनन्ति सफलीकुर्वन्ति ।
सा रसवती व्यञ्जनादिसामग्री बहुभिर्नानाविधैरर्थैर्द्रव्यैः सिद्धा पक्वा कस्यापि संपद्यते । रस-
वतीति प्रकृताया वाण्या विशेषणत्वादर्थान्तरे विशेष्यत्वाच्च शब्दशक्तिमूलो रूपकध्वनिः ॥

सूक्तौ शुचावेव परे कवीनां सद्यः प्रमादस्खलितं लभन्ते ।

अधौतवस्त्रे चतुरं कथं वा विभाव्यते कज्जलविन्दुपातः ॥ ९ ॥

शुचौ शुद्धायामेव वाचि परेऽशुचयः खलाः प्रमादेनावधानाभावेन स्खलितं काव्य-
दोषं लभन्ते । सदिग्धपदे काव्ये दोषाणां यथाकथञ्चित्समाधानार्हत्वात् । पूर्वार्धसाध-
कमर्थान्तरं वैधर्म्येणाह—अक्षालिते वस्त्रे पतितः कज्जलः सद्यः कयमेव विज्ञायते ।
नैव ज्ञायते । क्षालिते तु सद्य एव ज्ञायत इत्यर्थः ॥

अवद्यजम्बालगवेषणाय कृतोद्यमानां खलसैरिभाणाम् ।

कवीन्द्रवाङ्मिर्जरनिर्झरिण्यां संजायते व्यर्थमनोरथत्वम् ॥ १० ॥

अथयं काव्यदोषस्वदेव मलिनीकरणात्पद्मस्तस्यान्वेपणार्थं विहितोद्योगानां दुर्जन-
महिषाणां निष्फलसंकल्पत्वं कवीश्वरवाग्गहायां संजायते । सामान्यकाव्यवन्महाकाव्येषु
दोषलाभलोभादुत्थिता दुर्जना निष्फलप्रयासा भवन्तीत्यर्थः । महिषाश्च पद्मार्थमेव ग-
हायां मज्जन्ति, न च तत्तत्र लभन्ते । गहाया नभोगामित्वात् ॥

कलङ्कशून्यापि रसप्रवाहमपि स्रवन्ती विवुधोपजीव्यम् ।

वाणी किमेणाङ्ककलेव धत्ते टङ्कं विना वक्त्रिमविभ्रमेण ॥ ११ ॥

दोषरहितापि पण्डितैराहादकत्वादुपजीव्यमपि रसं स्रवन्ती वाणी चन्द्रकलेव वक्रत्वं
विना स्फारं न विभर्ति । दोषाभावरसवत्त्वाभ्यां वक्रोक्तिरेवाधिकं चमत्करोतीत्यर्थः ।
चन्द्रकलादि निष्कलङ्कापि देवैरुपजीव्यं रसममृतं स्रवन्त्यपि वक्रत्वेनैव शोभते । प्र-
सिद्धप्रस्थानव्यतिरेकत्वं वक्त्रिमा ॥

विना न साहित्यविदा परत्र गुणः कथंचित्प्रथते कवीनाम् ।

आलम्बते तत्क्षणमम्भसीव विस्तारमन्यत्र न तैलत्रिन्दुः ॥ १२ ॥

साहित्यज्ञेन विना परत्रासाहित्यज्ञे कवीनां गुणो न कथंचित्प्रथते । साहित्यज्ञ एव
काव्यादार्यं जानातीत्यर्थः । यथा जले तैलकणो विस्तारमेति तथा जलादन्यत्र न प्रसरति ॥
सद्वृत्तविश्रान्तिमती न जातु कृच्छ्रेऽपि पात्रं परुषाक्षराणाम् ।

सत्पुण्यभाजः सततानुवृत्ता कस्याप्यहो सदृहिणीव वाणी ॥ १३ ॥

सदृष्टे वसन्ततिलकादौ सदाचारे च विश्रान्ता । तथा कच्छ्रे चित्रकाव्येऽत्रादिसं-
कोचे च पदपाणामकोमलानामक्षराणां न पात्रम् । सततमनुवृत्ता वर्या । सती । सत्प-
णीव वाणी कस्यापि भवति ॥

अत्यर्थवक्रत्वमनर्थकं या शून्यापि सर्वान्यगुणैर्व्यनक्ति ।

अस्पृश्यतादूषितया तथा किं तुच्छश्चपुच्छच्छटयेव वाचा ॥ १४ ॥

सर्वेऽन्ये गुणा औदार्यादयस्ते रहिता या वाप्रसन्न्यत्वाभिप्रयोजनमतिवक्रभावं
विभर्ति तथा दुर्बोधत्वाद्दोषे घृति वा चमत्काराभावात्स्पृश्यत्वाभावेन दूषितया किम् ।
तुच्छा या अपुच्छच्छटा श्लोमप्रकरस्तया च किम् । सा च गुणैर्मिश्रकारणादिभिः
शून्या तुच्छत्वाद्भक्तत्वं च वहति । वक्रत्वं च यद्यपि गुणस्तथापि केवलं न शोभते । किं
तु गुणेन रसेन च परिश्रुतमेवेत्यर्थः ॥

अशिक्षिता या प्रकृतेऽपि मार्गे वागीहते वक्रपथप्रवृत्तिम् ।

पदे पदे पङ्कुरिवाभुयात्किमन्यद्विना सा स्खलितोपघातात् ॥ १५ ॥

प्रकृते मुग्धेऽपि मार्गेऽनभ्यस्ता या वाणी वक्रमार्गे प्रसिद्धप्रस्थानव्यतिरेकिणि मार्गे

प्रवर्तते सा पदे पदे स्तलितेनोपघातादन्यत्किमाप्नुयात् । यश्च पद् राजपदेऽप्यशिक्षितो
वक्त्रे सकटादीं मां प्रवर्तते स क्रमे क्रमे स्खलति ॥

जिह्वा कथ नाम खलस्य मा भूत्सतामविच्छिन्नभयाद्भ्रूती ।

कृता हि तस्या विधिनैव वृत्तिरहर्निश पैशुनपाशुपाल्यम् ॥ १६ ॥

खलस्य जिह्वा सतां सतत भयस्याद्भ्रूती प्रथमव्याख्यायिका कथ नाम केन प्रकारेण
मा भूत् । सर्वेया भवत्येवेत्यर्थे । सतां दोषारोपणे दुर्जना मा भय कुर्वन्त्विति तात्पर्यम् ।
यतो विधात्रा पैशुन दोषारोप एव पाशुपाल्य वृत्तिर्वेतन कृता । घृताविव परदोषे प्रयत
न्त इत्यर्थे । आ जन्मन परेषा दोषारोपणे लाभनिरपक्षमेव प्रवृत्ता इति तात्पर्यम् ॥

दृढप्ररूढा शतपत्रयोने कियत्यहो साधुजनेऽनुकम्पा ।

योऽद्यापि विद्यानवपक्षसङ्ग खलप्लवगस्य न निर्मिमीते ॥ १७ ॥

शतपत्रयोने पत्रभुवो ब्रह्मण साधुलोके दया । अहो आश्चर्यम् । कियती दृढ स्थिर
प्ररूढा प्ररोहमाप्ता । अद्याप्या सर्गादियत्पि काले गच्छति यो ब्रह्मादुर्जनवानरस्य वि
शेषापूर्वपक्षास्तेषा सङ्ग न कुरुते । खला सर्वदैव मूर्खा एवेत्यर्थे । खला सविद्या यदि
स्युस्तदा साधुषु दोषानारोप्य प्राणानपहरेयुरित्यर्थे । वानरस्य च पक्षा यदि स्युस्तदा
विश्वस्योपद्रव कुर्यात् ॥

सता वतासाधुरबाधितोऽपि बद्धावधानो विधुरक्रियासु ।

यत्कौर्यवादेन जितोऽहिवर्गो हियेव पातालतल विवेश ॥ १८ ॥

अबाधितोऽकृतापकारोऽपि । कृतापकारो दण्डापूपिकया सिद्ध । दर्जन साधूनां
दोषारोपेषु सावधानं । यस्य खलस्य क्रूरत्वप्रसिद्ध्या पराभूत फणितानो लज्जयेव पा
ताल प्रविष्ट । लब्धितो हि लोकसनिधौ स्थातु न शक्नोति । सर्पो हि बाधितो दश
ददाति । दुर्जनस्त्वबाधितोऽपीत्यर्थे । सर्पस्य पातालप्रवेशो वास्तव । तत्र रुद्रा नि
मित्त सभावितम् ॥

नीचस्तनोत्पश्रु नितान्तकार्ण्यं पुष्पातु साधर्म्यभृदञ्जनेन ।

विना तु जायेत कथ तदीयक्षोदेन सारस्वतदृक्प्रसाद ॥ १९ ॥

अञ्जनेन सौवीरादिना साधर्म्यं साम्यं विभर्ति । तथाविधो नीचो दोषारोपजाताश्रो
पाद्वाप्य जनयतु कृष्णता च करोतु । अनुमती लोद । अनुमत्या सूचितां हितप्राप्तिद
र्शयति—तदीयक्षोदेन खलावमानेन विना सारस्वतदृश काव्यादिचातुर्या प्रसादो न
जायते । दुर्जनेनारोपितदोष साधुरप्रमत्त काव्य करोति । दोषद्वारेण गुणलाभसदर्श
नाधर्माणां साधुर्ना दया क्वेव स्वगतमचित्प्रकाशनमेव फलम् । अतस्तं सता निर्दि
वारम्भणीयेति वैरिणामपि हितोपदेशेन स्वस्य सौजन्यं व्यनक्ति । अञ्जनं च साधुजनकं
कार्ण्यकारि चास्तु । तच्चूर्णेन विना दृष्टिप्रसादो न भवति ॥

निगूढसौजन्यभृतोऽपि केचित्पारुष्यमाहार्यमनुभवन्ते ।

अन्तः सुधाबन्धुरसोऽपि धत्ते बहिर्वपुः कर्कशमिश्रुकाण्डः ॥ २० ॥

अप्रकाशितं साधुलं विग्रन्तोऽपि केचित्कृत्रिमं काठिन्यमभिनयन्ति । अयाचितमेवो-
पकुर्वन्तीत्यर्थः । कीर्तिप्रत्युपकारलोभाभावादिति भावः । अमृतसदृशस्वादोऽपि पुण्ड्र-
कादिर्वह्निः कठिनां प्रकृतिं धत्ते । प्रकृत्स्नानभिगम्यत्वमभिनीय साधवोऽसंभावितमुपकारं
कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

क्रियद्वयाय कलिकालनामा प्रकम्पहेतुः प्रथितो हिमर्तुः ।

खलिन्यखण्डा रजनीव यस्मिन्साधोर्दिनस्येव दरिद्रमायुः ॥ २१ ॥

कलिकालो नाम यस्य स हेमन्तः कम्पस्योत्पत्तिकारणं क्रियत्प्रसिद्धः । बहुप्रथित
इत्यर्थः । भयकृतस्य कम्पस्य शीतकृतेन कम्पेनाध्यवसानम् । यस्मिन्कलियुग एव हे-
मन्ते निशेव खलिनी खलकुलमखण्डाक्षया । दिनस्येव साधोरायुर्दरिद्रमत्पम् । हेमन्ते
च रात्रिर्दीर्घतरा दिनमल्पं कम्पश्च जायते ॥

एकः पुनर्दुर्जनसारमेयैर्धृतो गुणोऽयं परसूक्तिकोपम् ।

विविधतां लुण्ठयितुं भवन्ति यदप्रतः काव्यमलिम्लुचानाम् ॥ २२ ॥

दुर्जना एव सारमेयाः श्वानस्त्ररेको गुणस्तु धृतः । यत्परेषां सूक्तयस्त्रासां कोपस्ता
एव वा कोपसं लुण्ठयितुं मोषितुमिच्छतां काव्यचौराणामप्रतस्ते भवन्ति । चार्थं सु-
भासु प्रकाशयन्ति । मजातीयोन्नतिमपि न सहन्त इति भावः । श्वानश्च परकोपमोष-
णार्थं विघातां चौराणामप्रे भवन्ति । शत्रुप्रलयोऽत्राविवक्षितः । प्रष्टव्यस्य भूतकालविषय-
त्वात् । भयणं श्वजातिशब्दः ॥

दिव्येन्द्रजालातिशयजमेतं सखे निरीक्षस्व खलं समासु ।

बहिं विनैवौपधिमघ्नतघ्नं मुखेन यो दुर्विपहं प्रमूते ॥ २३ ॥

छरितवद्धितोपदेशत्वात्सखे इत्यामन्त्रणम् । अपूर्णत्वादिब्यभिच दिव्यम् । दिव्यं य-
दिन्द्रजालमद्वैतवस्तुनिर्माण तस्यातिशयं जानाति । त खल निरीक्षस्व विभृशः । शत्रु-
स्वपि यावत् । दूरस्थम्यापि खलस्य भयवशात्प्रत्यक्षस्वेरागमिति निर्देशः । यो बहि-
जननकारणभूतमोषधीर्मन्त्रनश्च विनैव समासु मुखेनाग्निं सूते । दाहकताहृद्वेचना-
गामिनिनाध्यवसानम् । औपधादिबलादिन्द्रजाटिका अभिजननमभिनयन्ति । गन्धर्वा-
पधादि विनैव मुखेनाग्निं वमति । अभिवदुर्जनवचनं ददृशीत्यर्थः ॥

अनेकशोऽहं विमृशन्नपीत्यं खलं न वेद्मि स्थिरमस्थिरं वा ।

सत्यं स्थिरश्चेत्क्षपमौहृदः किमथाम्भिरः किं सुगदीर्घरोपः ॥ २४ ॥

एव बहुशो विमर्शं कुर्वन्त्यहं नन्व स्थिरमस्थिरं वा न जानामि । यतो यदि खलः

स्थिरस्तदा क्षण सौहृद प्रीतिर्यस्य । जेहे स्थिरत्वाभावात्खलो न स्थिरः । अथास्थिर-
स्तकथ युग यावद्दीर्घोऽचलो रोषो यस्य । वैरे दृढ इत्यर्थः ॥

विधेरुपाध्यायधुरामसाधुरपूर्वचारित्रधरोऽधिशेताम् ।

तेनाप्यसृष्टानि सृजत्ययं यत्सतां ललाटेषु दुरक्षराणि ॥ २५ ॥

अपूर्वं विधात्रानिर्मित चारित्र धारयति तथाविधोऽसाधुर्विधातुरधिकदर्शिलं ध्रुव-
ताम् । अधिकदर्शां ह्युपाध्यायः । यद्य खलो विधात्राप्यनिर्मितानि दुर्बचनानि सन-
नानां ललाटेषु लिखति । अद्भुतानपवादान्तरस्वारोपयतीत्यर्थः ॥

परेण सामान्यकवेर्वचस्ताद्विधीयतामहुलिभङ्गपात्रम् ।

सर्वानवद्यस्तु कथं प्रबन्धः संजायते दुर्जनहन्तकारः ॥ २६ ॥

परेण शत्रुणा खलेन सामान्यस्य सामान्यगुणस्य कवेर्वचनमहुलिभङ्गानां तर्जनानां
पात्र क्रियताम् । सर्वस्मिन्नवद्यो निर्दोषः प्रबन्धो दुर्जनानां हन्तकारो भिक्षा कथं जा-
यते । मार्कण्डेयपुराणे— 'प्राप्तप्रमाणं भिक्षाः स्यादप्र प्राप्तचतुष्टयम् । अप्राप्तुर्गुण
तनु हन्तकारं विदुर्बुधाः' ॥

सरस्वतीमातुरभूच्चिर न यः कवित्वपाण्डित्यघनस्तनंधयः ।

कथं स सर्वाङ्गमनाससौष्ठवो दिनादिनं प्रौढविशेषमधुते ॥ २७ ॥

सरस्वत्येव कवीनां माता तस्या कवित्वपाण्डित्याभ्यां हेतुभ्यां घन कृता स्तनंधयः ।
कवित्वपाण्डित्ये एव स्तनौ पिवतीत्यर्थः । य स्तनौ चिरं नापिवस्य सर्वाङ्गमनासमलम्ब
सौष्ठवं व्युत्पत्तिगर्भं त्व येन स । प्रौढि पदार्थे वाक्यरचना, वाक्ये च पदरचना, इत्या-
दिका तस्या विशेष कथमधुते । य एव कवित्वपाण्डित्ये एव स्तनावपिवस एव प्रौढि-
पात्रमित्यर्थः । यथा मातु स्तनौ चिरं न पिवति स कथं प्राणलम्बं प्राप्नोति ॥

बद्धोद्यमापि सतृणान्यवहारिवृत्तौ

धन्यस्य कस्यचन हन्त वशयदा गौः ।

सूते समद्भुतरसं बहुधा मुधाया

योऽन्यः प्रकार इव विश्वमिदं पुनीते ॥ २८ ॥

सतृणसदसन् । 'अन्यथ विभक्तिः—' इत्यादिना साकृत्यापिंऽव्ययीमाय' । सतृणमन्य-
वहरति सतृणान्यवहार्यविवेधी तद्भावे बद्धोद्यमापि निर्विवेकापि । तस्यापि र्गौर्याप्यद्भु-
ततरं रणे शङ्करादिक सूते । योऽसृष्टम्यापरो भेद इव जगन्मानाहं करोति । तदभ्यासेन
सभ्याः मुच्यन्तीत्यर्थः । सुन्दरतरगुणनेन शृणुष्याम इत्यर्थः । धेनुषु सतृणादिनां रणे
क्षीरं गृहे । सारसतप्रमादादयस्तेनैव काव्यं रणुरसं त्यर्थः ॥

ये नो पदस्थितिजुषः कवयः कथंचि-
 नार्थप्रथाप्रणयिनः प्रतिभादरिद्राः ।
 काव्यग्रहेण किमरोचकिनोऽपि तेऽन्य-

दल्पीयसो मितरसाच्च यतामुवन्ति ॥ २९ ॥

पदानां सुप्तिदन्तानां शब्दानां स्थितिमवसानं ये न जुषन्ते । तथा न च वाच्यादा-
 वर्थे परिचिताः । तथा प्रज्ञाहीनाः । तेऽरोचकिनोऽप्यविवेकपूर्वं काव्ये प्रयतमाना अपि
 काव्यग्रहेणात्यल्पादल्परसाद्यान्यत्किमाप्नुवन्ति । अत्यल्पमल्परसं च प्राप्नुवन्तीत्यर्थः ।
 सरस्वतीप्रसाद विना प्रयत्नेनापि काव्यं न स्फुरति, स्फुरितं वा मानार्हं न भवतीत्यर्थः ।
 ये च पदहीना निरर्थाश्च तेऽरोचकिनोऽप्यल्पमल्परसं चाप्नुवन्ति । एवं श्लोकद्वयेनान्वय-
 व्यतिरेकाभ्यां सरस्वतीप्रसाद एव काव्यस्फुरणमूलमिति युक्त्या प्रतिपादितम् ॥

अर्थोऽस्ति चेन्न पदशुद्धिरथास्ति सापि

नो रीतिरस्ति यदि सा घटना कुतस्त्या ।

साप्यस्ति चेन्न नववक्रगतिस्तदेत-

द्वचर्थे विना रसमहो गहनं कवित्वम् ॥ ३० ॥

अहो काव्यं गहनं दुर्गाहं दुष्करम् । यतो वाच्यादिरर्षो यमुल्लिखितस्तर्हि पदानां
 शुद्धिः संसृतरत्वं नास्ति । सापि यद्यस्ति तर्हि गुणवती पदरचना नास्ति । सा चेदस्ति
 घटना कुतस्त्या कुतः । सापि चेदस्ति न नववक्रगतिरपूर्वं प्रसिद्धप्रस्थानव्यतिरेकित्व
 नास्ति । तदेतदर्थोऽपि समुदितमपि रसं विना निष्फलम् । रस एव काव्ये प्रधानम् ।
 अन्ये गुणास्तु गुणीभूता इत्यर्थः ॥

काव्यं य एव गहनं क्षमते प्रयोक्तुं

शक्तः स एव रसमप्यसमं प्रणेतुम् ।

भानुर्य एव दहतीह खरैर्मयूखैः

सद्यः स एव जगदावृणुते पयोभिः ॥ ३१ ॥

गहनं गाढत्वरूपविशेषसहितं काव्यं कर्तुं य एव क्षमयः स एवावृणुते रसमपि प्रयोक्तु-
 शक्तः । गहनं एव काव्ये रस इति तात्पर्यम् । यतो य एवाकर्तव्यीर्षणः कर्तृजंगदहति स
 एव सद्यो जलजंगलितश्चति । तापेनैव शृष्टिर्भवतीत्यर्थः ॥

तैस्तीरलंघतिशतैरयतंसितोऽपि

रूढो महत्यपि पदे धृतसौष्ठवोऽपि ।

नूनं विना घनरसप्रसराभिषेकं

काव्याधिराजपदमर्हति न प्रगन्धः ॥ ३२ ॥

उपमादीनामलंकाराणां शतैर्भूपितोऽपि । षाडम्बरायां शब्दरचनायां रूढोऽपि धृत-
व्युत्पत्तिरपि प्रबन्धः साहित्यादिर्धनरसप्रसरेणाभिषेकं विना काव्येष्वधिराज्यं नाहति ।
सरसमेव काव्यं महाकाव्यमित्यर्थः । हारायलंकारभूपितोऽपि सिंहासनारूढोऽपि पुरपो-
ऽभिषेकं विना न राजपदार्हः ॥

वाणी प्रयत्नघटनानिपुणस्य रीति-
नैयत्यमल्पकवितुर्भजतां वराकी ।

कल्लोलिता पुनरनङ्कुशमुक्तिदेवी
केदंशि संसरति तुच्छविचेष्टितानि ॥ ३३ ॥

प्रयत्नेन । न तु हेतुया । घटनायां शब्दार्थयोजने निपुणस्य सामान्यकवेर्वराकी मा-
नानर्हा वाणी रीती । न लयसंदर्भे । नैयत्यं नियतत्वं ध्ययताम् । उल्लसिता तु सरस्वती-
दशानि रीतिमात्ररूपाणि तुच्छविचेष्टितानि क स्मरति । न स्मरतीत्यर्थः । अल्पस्य कवेः
वाक्यं रीतिमात्रकमेव । महत्तु सर्वगुणमयमिति तयोर्मेहदन्तरमित्यर्थः ॥

श्लाघ्यैव वक्तिमगतिर्धनदार्यबन्धो-
स्तस्याः कविप्रवरसूक्तिधनुर्लतायाः ।
कर्णान्तिकप्रणयभाजि गुणे यदीये
चेतांसि मत्सरवतां झटिति झुटन्ति ॥ ३४ ॥

धनं यदाय्यं दृढत्वहृत्पस्तेजोविशेषस्तस्य बन्धोः परिचितायाः । कस्या अपि लोको-
त्तरायाः । सूक्तिरेव धनुर्लता तस्या वक्त्रमेव लुल्यम् । यस्या गुण औदार्योदौ कर्णं
समीपं गते ध्रुते सति मत्सरिणां हृदयानि खद्यः स्फुटन्ति । गुणश्लाघि वाक्यं ध्रुत्व
दुर्जनानां हृदयस्फोटः सर्वो भवतीत्यर्थः । वक्राया धनुर्लतायाश्च गुणे कर्णं प्राप्ते शत्रूण
हृदयानि स्फुटन्ति ॥

तत्तत्समग्रबहुशास्त्रविमर्शसिद्ध-
वैदग्ध्यदिग्धमतयो बहवः क्वन्ताम् ।
यत्किञ्चिदस्ति तु महाकविवाग्रहस्यं
स्वप्नेऽपि तस्य किल ते न दिशं स्पृशन्ति ॥ ३५ ॥

तेषां तेषां समग्रानां शास्त्राणां विमर्शेन क्षोदेन जातं यद्वैदग्ध्यं चातुरी तेन दिग्बो-
धिता मतिर्येषां ते बहवो बहवः क्वन्ताम् । काव्ये प्रयतन्तामित्यर्थः । यत्तु किमपि महाक-
वीनामुक्तिरहस्यं उहृदयगम्यः कौऽपि परमार्थस्य मार्गमपि ते न जानन्ति । आस्तां
तावत्पाराशरशेषांऽप्यवधीनां तन्मार्गमाग्रमपि दुर्लभमित्यर्थः ॥

कुर्युस्त्वनुक्षणमशिक्षितलक्षणा ये

कापेयमाः कविपदाधिगमसृहायाः ।

तेऽनुद्गतच्छदपुटा इव पक्षिशवा

व्यग्रा हठोद्भयनभूद्भयसकृत्पतन्ति ॥ ३६ ॥

अशिक्षितमनधीतं लक्षणं काव्यसाधनं यैस्ते ये कविरितिपदस्याधिगमस्ततो हेतोः प्रतिक्षणं चपलताम् । आः कोपे । विदध्युः । तेऽसंहृदपक्षाः पक्षिपोतका इव हठेन यथा बहुद्भयनं व्योमगमनं तस्य बाहुल्ये व्यग्रा यथा पतन्ति तथा बहुवारान्पतन्ति । पक्षान्विना यथोद्भयनं तथा लक्षणं विना काव्योद्यम इत्यर्थः । सृहाया इति कापेयं प्रति हेतोः पञ्चमी ॥

नो शक्य एव परिहृत्य दृढां परीक्षां

ज्ञातुं मितस्य महतश्च कवेर्विशेषः ।

को नाम तीव्रपवनागममन्तरेण

भेदेन वेत्ति शिखिदीपमणिप्रदीपौ ॥ ३७ ॥

यद्दुःशः परीक्षामकृत्वाल्पस्येतरस्य महतश्च कवेर्विशेषोऽन्तरं ज्ञातुं नो शक्यः । 'ज्ञाग्लापट-' इति शकोताबुपपदे जानातेऽस्तुम् । 'गुणक्रियातोऽग्रहृतं प्रधानक्रियया क्वचित् । कर्मोच्यते यथा देवः स्तोतुं शक्यो न केनचित् ॥' इति विशेषशब्दात्प्रथमा । सवेगं मरुत विना को दीपरत्नदीपां भेदेन जानाति । वेगवता वातेन दीपः शाम्नति । न तु रत्नदीपः । तद्वत्परीक्षया सामान्यकाव्यं लज्यते । महाकाव्यं त्वाद्वियत इत्यर्थः ॥

व्युत्पत्तिभूषणमवैहि नितान्ततैक्षण्या-

न्माधुर्यतो रसमथोन्मिपदिक्षुदीक्षम् ।

रूढा तयोर्द्यदि मिथो घटना कवीनां

जातैव तद्वचसि पानकरीतिसिद्धिः ॥ ३८ ॥

नितान्तं तीक्ष्णवाग्नाशास्त्रपरिचय मरिच जानीहि । मधुरत्वात्काव्ये रसमुन्मि-
पन्तीक्षुदीक्षा यत्र तं जानीहि । तीक्ष्णत्वमधुरत्वां रक्षां गुणौ च । तयोर्व्युत्पत्तिरसयोः संयोगो, यद्दि, भवति, तद् काव्ये, पानकम्, शर्कराप्रतिज्ञादिकृतपानविशेषस्य रीतिः, स-
मरस्यं तस्य सिद्धिर्जातैव । तथाविधे काव्यं पानकतुल्यमित्यर्थः ॥

अभङ्कपोन्मिपितकीर्तिसितातपत्रः

स्तुत्यः स एव कविमण्डलचक्रवर्ती ।

यस्येच्छयैव पुरतः स्वयमुज्जिहीते

द्राग्वाच्यवाचकमयः पृतनानिवेशः ॥ ३९ ॥

अभ्रं कपमाकाशगाम्युद्गृहित फीतरेषु पितच्छत्र यस्य स कविमण्डले चक्रवर्ता
स्तुत्य । यस्य कविचक्रवर्तिन इच्छामाभ्रेणैव सद्योऽभ्रे वाच्यवाचकमयोऽर्थशब्दप्रकृति
सेनानिवेदा उगिहीत उत्तिष्ठति । चक्रवर्तिनश्चेच्छया सेनायाति ॥

निष्पीडिता बहुमुखं सुवते बहूना
गावश्चिरान्मितसुभापितदुग्धधारा • ।
कश्चित्त्वगाधरसशुद्धनवप्रबन्ध-
क्षीरोददानपतिरेति कवीश्वरत्वम् ॥ ४० ॥

बहूनि मुखानि द्वाराणि संस्कृतप्राकृतादीनि यत्रैव निष्पीडिता दुग्धा वाचो मिता
सुभापितान्येव दुग्धधारा सुवते स्रवन्ति । अगाधरसो रसमय शुद्धो यो नव प्रबन्ध
स एव क्षीरोद क्षीरसमुद्रस्वप्न दानपतिर्हेलया निर्माता कश्चित्कवीनामैश्वर्यमेति ।
प्रबन्धान्शुद्धते । पयमाप्रकर्तारो बहव सन्ति । प्रबन्धकर्ता तु कविर्दुर्लभ इत्यर्थ ॥

या वैदर्भ्यपथाध्वनीनभणितिप्रत्यग्रसूत्रान्तर-

प्रोतप्रीतिकृदर्थरत्नघटित कण्ठे गुणो धीमताम् ।

वाग्देवीनयनाञ्जलाञ्जनचमत्कार विनोदेति किं

सा वाणी मसृणीकृता निरवधि व्युत्पत्तिशाणाश्मनि ॥ ४१ ॥

वैदर्भ्या अथ वैदर्भो य पन्थास्तनाध्वनीना सचरन्ती या भणितिरुक्ति सैव प्रत्यग्र
यत्सून तन्मध्ये गुम्फितानि प्रीतिकृत्यान् दंकराणि यान्यर्थरत्ना युतमा अर्थोत्सैर्घटित
कण्ठे गुणो या विदुषां भवति सा वाणी व्युत्पत्तिरेव शाणाश्मा धर्षणपाषाणस्तत्र मसृ
णीकृतेव सरस्वत्या नयनाञ्जलस्य नेत्रप्रातस्याञ्जन नि क्षेपण तेन चमत्कारं विना कि
मुदेति । तेनैवोदेतीत्यर्थ । मसृणीकृतेवेत्यनेवशब्दोऽध्याहृतव्य । अन्यथा चमत्कारा
भावात् । सरस्वतीप्रसादेनोत्सिताया वाचो व्युत्पत्तिमसृणीकृतत्वासम्भवात् ॥

यातास्ते रससारसम्रहविधिं निष्पीड्य निष्पीड्य ये

वाक्त्वत्त्वेषुलता पुरा कतिपये तत्त्वसृष्टशश्चकिरे ।

जायन्तेऽद्य यथायथ तु कवयस्ते तत्र सतन्वते

येऽनुप्रासकठोरचित्रयमकश्लेषादिशल्कोच्चयम् ॥ ४२ ॥

वाग्दस्रभेवेषुलतां निष्पीड्य निष्पीड्य बहुशो विमृश्य ये कवयो रसस्य काव्यसारा
शस्य सारस्तस्य सम्रहविधिं चकिरे ते गता । सप्रति पुनस्ते यथोत्तरं जायन्ते ये तत्र
वाक्त्वत्त्वेषुलतायामनुप्रासादिरेव शल्कमसारभागस्तत्सप्रह कुर्वते । सारभागस्य पूर्वं
समृद्धीतत्वेनासाराशावशेषत्वात् । कठोरशब्दश्चित्रादीनां विशेषणम् ॥

सर्वः संचरते पथा परकविग्रामस्य कश्चित्तु स
 श्लाघ्यः स्वप्रतिभाधनस्य महतः प्रकान्तदिव्यव्ययः ।
 यद्विश्राणितनव्यवाङ्मयवृहत्सेतुप्रतिष्ठाजुषो
 विस्रम्भाद्बहवस्तरन्ति गहने सारस्वतस्रोतसि ॥ ४३ ॥

सर्वः परकविग्रामस्य पथा संचरते । परकविभिरुल्लिखितस्यार्थस्यानुसारेण काव्यं कु-
 ण्ठनीत्यर्थः । 'समस्तृतीययुक्तात्' इत्यात्मनेपदम् । स तु कश्चित्स्तुल्यः यः स्वमतिधन-
 यारब्धोऽपूर्वो व्ययो येन सः । येन विश्राणितं प्रतिपादितं नव्यमुल्लेखरूपत्वाद्वाङ्मयं प्र-
 न्यः स एव सुखतरणोपायत्वाद्बृहत्सेतुस्त्र प्रतिष्ठामालम्बनत्वेन ग्रहणं जुषन्ते । तत्क-
 ष्प्रबन्धानुसारिणः । सरस्वतीसंबन्धिन्व्यगाधत्वाद्समयत्वादविच्छिन्नत्वात्स्रोतसि प्रवाहे
 ास्त्रे निःशङ्कं तरन्ति । धनव्ययं कृत्वा येन च दत्तस्य सेतोर्मार्गेण बहवो नदीप्रवाहं
 रन्ति स च स्तुल्यः ॥

निर्मर्यादस्खलोपतापनवृहद्दुष्कर्मनिर्माजन-
 प्रायश्चित्तसचेतनश्रुतिसुधासेकक्रियादीक्षिताः ।
 केषांचित्कृतिनां गिरः परिणतव्युत्पत्तिसीमन्तित-
 प्रादुर्भूतनवीनवक्रिमगुणाः कण्ठे सतां शेरते ॥ ४४ ॥

निर्मर्यादं निरवधिं कृत्वा यत्खलोपतापनं दुर्जनसंतापनं तदेव बृहद्बोरे पापं तस्य
 निर्माजनाय निवारणाय प्रायश्चित्तं शुद्धिहेतुर्यः पण्डितकर्णविषयेऽमृतसेकः । सत्रना हि
 परकाव्यश्रवणादमृतसरसीव मञ्जन्ति । तत्र दीक्षिताः कृतनियमाः । स्वर्गत्वापयन्ति,
 सन्ननानाहादयन्तीत्यर्थः । दीक्षा च प्रायश्चित्तं युक्ता । परिणता पक्ता या व्युत्पत्ति-
 सया सीमन्तितो विभागेन संनिवेशितः प्रकटीकृतो नवो वक्रमावो याभिस्त्राः । केषां-
 चित्कृतिनां वाचः सतां कण्ठे शेरते । अपूर्वत्वात्ता एव पठन्तीत्यर्थः ॥

अधिष्ठायाश्चान्तश्रुतवितर्तसिंहासनधुरा-
 महो वीरः कश्चिच्छ्रूयति कविसाम्राज्यपदवीम् ।
 विलासं गृह्णानो भणितिमयमक्षुण्णमपरै-
 र्गिरो देव्या विश्राणितमभिनवं प्रामृतमिव ॥ ४५ ॥

अश्रान्तं गात्राभियोगेनाभ्यस्यमानं यच्छ्रुतं शास्त्रं तदेव वितर्तं सिंहासनं तस्य धुरा धू-
 स्त्रामाश्रित्य । महो आश्वर्यं । कश्चिद्वीरः कविषु साम्राज्यं श्रयति । नानाशास्त्राभ्यासेन
 कविराजो भवतीत्यर्थः । अत एव सरस्वत्या दत्तं टीकनकमिव भणितिप्रकृतिकं विलास-
 मनन्यप्राप्तं गृह्णन् । सम्राज्यं टीकनकमुचितम् ॥

व्युत्पत्तिप्रतिपत्तिचञ्चुरवच.संचारवाचयमो

वक्रेणैव कलालवेन कुरुते यः काव्यमव्याकुलः ।

मुक्त्वा वर्म विहाय कर्म च समित्कालोचितं सोऽखिलं

विश्वं दारुमयेन जेतुमसिना संरम्भतो जृम्भते ॥ ४६ ॥

व्युत्पत्तिर्नाशास्त्राणा प्रतिपत्ति स्त्रीकारस्तया चतुरो यो वच संचारस्तत्र वाचयमो
मौनी । 'वाचि यमो व्रते' इति खश् । नानाशास्त्रेष्वनभ्यस्त इत्यर्थे । वक्रेण प्रतिद्वप्र
स्थानव्यतिरिक्तनोक्त्युत्कर्षेण योऽव्याकुल काव्य करोति स कवच त्यक्त्वा सद्गामसम
ययोग्य कर्म करणकौशलादिक च विहाय दारुखट्टेन जगज्जेतु संरम्भेण स्फुरति । अ-
धुममानो यदि जयति तदा व्युत्पत्तिं विना काव्य करोतीत्यर्थः ॥

वाचा वक्रिमपद्धति. सुविहितव्युत्पत्तिपारायण-

प्राचीण्यप्रगुणस्य हन्त कवितुः सोल्लासमुन्मीलति ।

क्षीणापीन्दुकला चराचरगुरोर्देवस्य चण्डीपते-

श्रूडासङ्गमवाप्य कुत्र न गता हृद्यानवधां स्थितिम् ॥ ४७ ॥

सुविहितमवधानपूर्वकं कृत यद्व्युत्पत्तिपारायण नानाशास्त्राध्ययने तेन प्राचीण्य की-
दाल तेन प्रष्टुगुणस्य कवितुर्वाचा वक्रत्व सोल्लासं स्फुरति । जगद्गुरोर्देवस्य भगवतो
मौलिनिवासमासाद्य क्षीणापि चन्द्रकला हृद्यानवधां स्थितिं गता । क्षीणापीलपिशन्देन
क्षीणाचन्द्रकलाविलक्षणया वाण्या दण्डापूपिकया सिद्धम् । व्युत्पत्तस्य वक्रता शोभत
इत्यर्थः ॥

अविहितवृहत्तच्छास्त्रक्रमोपनिषच्छ्रमे

कवितरि गिरि प्रागल्भ्यं नो कथंचिदुदञ्चति ।

ऋतुकृतपरीपारुस्रोत प्ररुर्षमनाश्रिते

कथमिव रसप्रस्यन्दः स्वाद्भित्थशलाटुनि ॥ ४८ ॥

अविहितोऽरुतो वृहतां तेषा तेषां शास्त्राणा क्रमोपनिषद्ग्रहण्य तत्र प्रमोऽभ्यासो येन
तामिन्द्रवां विषये वाचि सौष्ठव कथंचिदपि न स्फुरति । व्युत्पत्त्यभ्यास विना काव्य न
स्फुरतीत्यर्थः । ऋतुना वर्षाकारेण कृत परीपाद्यो येषां तानि स्रोतांसि चरैव प्ररुर्षमु-
त्कर्षमनाश्रितेऽप्राप्ते दधित्थशलाटुनि कथित्थशलाटुसामे पले रसमुत्ति कथमिव स्यात् ।
न स्वादित्यर्थः । अव्युत्पत्तिकार्य चरितं राशामवपित्थवद्वैरस्य जनयतीत्यर्थः । 'दधि'पे
न्यु कथित्थप्राहिमन्मया । आमे पले शलाटुः स्वाद्' इति कोप ॥

आटोपेन पटीयसा यदपि सा वाणी कवेरामुखे

सेलन्ती प्रथते तथापि स्फुरते नो सन्मनोरञ्जनम् ।

न स्वाद्यावदमन्दसुन्दरगुणालंकारज्ञांकारितः

स प्रस्यन्दिलसद्रमायनरसासारानुसारी रसः ॥ ४९ ॥

अविमहला पदरचना कवेर्वाप्सामुखे । न तु पर्यवधाने । यदपि प्रथमे तथापि सा वागी सतां मनोरञ्जनं चमत्कारं तावन्न कुर्वते यावदमन्दसुन्दरगुणा येऽलंकारा उपमादयस्त्वैर्ज्ञांकारितः संमुखीकृतस्तथा प्रस्यन्दी घृतिनांऽन्यो रसायनरसासारोऽनु-तरसासारस्वमनुमरति तथाविधो रसो न स्यात् । आनुस्र आडम्बरो मनोरमः पर्यव-धाने नीरस इत्यर्थः ॥

मधुकणमुचो वाचो येषां विसारि रसं क्रम-

प्युरुनरपरीपाकोद्रेकाः पिका इव विभ्रति ।

त इह कवयो मन्ये नान्ये पुनर्दुरतिक्रम-

क्रमकठिनतायोगाद्येषां विमुहानि शैमुषी ॥ ५० ॥

उद्वेगो बहुः पादोत्कर्षो वाचां तथा मधुकणान्नास्ति क्विन्दूलिव याः सवन्ति ता वाचः कोकिला इव कमपि लोकोत्तरं विसारि रसं विभ्रति । त इह कवय इति मन्ये । अथवा-न्वयव्यवधानेऽपि पिका इव ते कवय इति योज्यम् । अन्ये तु मधुरेतरवाचः कवयो न भवन्ति येषां दुरतिक्रमकृता दुर्लभ्यकृता कठिनता दुर्बोधता तस्मा योगाच्छ्रोतृणां मतिर्मुह्यति । उदारमेव काव्यं काव्यम् । न तन्वद् ॥

परश्लोकान्त्लोकान्प्रतिदिवसमन्यस्य ननु ये

चतुष्पादीं कुर्युर्वहव इव ते सन्ति कवयः ।

अविच्छिन्नोद्गच्छज्वलधिलहरीरीतिमुहदः

सुहृद्या वैशद्यं दधति किल केषांचन गिरः ॥ ५१ ॥

अपान्तरश्लोकान्तदाभ्यन्त ये चतुष्पादीं श्लोकानां कुर्युन्व इह बहवः कवयः सन्ति । यत्रेन मित च काव्यं कर्तुं बहवः सनया इत्यर्थः । अविच्छिन्नमना इवमुह-च्छन्तो या जलधिलहर्षन्नासां रीतिः परिपाटी तस्याः सुहृदः सत्प्रस्तथा सुपु हृद्या मनोरमाः केषांचन विरलानां गिरो वैशद्यं विशदन्त्वं निर्नन्त्वं दधति । प्रबन्धकारिणो विरला इत्यर्थः ॥

दिव्ये वाक्प्रसरक्रमे सुकवितुः प्रत्यक्षवाचस्पतेः

श्रोतृन्श्रोतृन्थानु क्रः सन्तु पटुः स्याच्चर्मचक्षुर्जनः ।

लभ्यः शेषफणी लुतोऽत्र स तु यश्चक्षुःमहत्तद्वये-

नाकर्ण्येनमथ न्तुती विननुयाज्जिहासहत्तद्वयीन् ॥ ५२ ॥

समर्धः स्यात् । अल्पदर्शितां दिव्यकाव्यकरणं दूरतोऽस्तु । अन्यकृतं दिव्यं काव्यं श्रोतु-
मपि ते न योग्याः । कुतः पुनः स्तोत्रमिति भावः । स पुनः शेषो नागराजो भूमण्डले
कुतो लभ्यः । तस्य नागलोकेश्वरत्वान् । यः शेष एवविधं वागुल्लासं चक्षुःश्रुतित्वाद्दृष्टि-
सहस्रद्वयेन ध्रुत्वा तत्स्तुतां दिव्यकाव्यस्तवे जिज्ञासहस्रद्वयीं प्रसारयेत् । शेषो हि त-
त्काव्यं ध्रुत्वा साधयौ भूत्वा सौतीत्यर्थः ॥

भेण्डे स्वद्विरदाधिरोहिणि वशं याते सुबन्धौ विधेः

शान्ते हन्त च भारवौ विघटिते वाणे विषादस्पृशः ।

वाग्देव्या विरमन्तु मन्तुविधुरा द्वाग्दृष्टयश्चेष्टे

शिष्टः कश्चन स प्रसादयति तां यद्वाणिसद्वाणिनी ॥ ५३ ॥

भेण्डनाम्नि कविराजे स्वः स्वर्ग एव द्विरदस्त्रमधिरोहति । प्रमीत इत्यर्थः । सुबन्धु-
कवौ विधेर्वशंगते । तथा भारविकवौ निर्वाणे । तथा वाणकवौ विघटिते भङ्गे सति ।
विषादस्पृशः सद्दुःखायाः सरस्वत्याः । हन्त कष्टे । मन्तुविधुराः शोकगलाना दृष्टयो व्या-
पारा विरमन्तु । सरस्वती मा शोचत्वित्यर्थः । यतः स कश्चन शिष्टचेष्टै रंहते (?)
यद्वाणिरिव सद्वाणिनी शोभना दूती तां सरस्वतीं प्रसादयति । भेण्डादिमरणदुःखं वि-
स्मारयतीत्यर्थः । कश्चनेति संप्रतिवक्तव्यं स्वात्मानं निर्दिशन्कविर्भेण्डादिका व्यासकाव्य-
मधिकं शोतितवान् ॥

त्रयस्त्रिंशत्कोट्यो दधतु विबुधा द्वपकलुपां

धिर्यं नित्यं काव्ये त्रिदशचरिते के वयममी ।

भुवः खण्डेऽप्यस्मिन्वत् स विधिनैकोऽपि विबुधो

न सृष्टो यः काव्यं धृतविमलबुद्धिः कलयते ॥ ५४ ॥

त्रयधिका त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशत् । 'त्रैल्लयः' इति त्रयस् । त्रयस्त्रिंशत्कोट्यः । सर्वा इत्यर्थः ।
विबुधा देवाः काव्ये शुक्रे दैत्यगुरुत्वाद्भेपकलुपामप्रसन्नां दशं नित्यं दधतु । अप्रसन्नाः
सन्वित्यर्थः । यतो देवानां चरिते अमी वयं के कतमे । देवचरितान्वेषणं दूरतस्तिष्ठतु ।
यतो भूमण्डलेऽपि विधात्रिकोऽपि स पण्डितो न निर्मितो यो धृता विमला निर्दोषा बु-
द्धिर्येन तथा भूत्वा काव्यं विमृशति । एकोऽपि खण्डेऽपीत्यपिशब्दाभ्यां दण्डापूपिकया
स्वर्गे विबुधानां काव्यविषये मत्सरवारणं दुष्करमिति सिद्धम् । काव्यविबुधशब्दयोर्हम-
व्यायंवाचित्वाद्वाक्यद्वयोक्तिसंगतिः ॥

शब्दार्थानां परिषदखिला नित्यमाज्ञाविधेया

दास्यं यस्य श्रयति पुरतो भूलतास्पन्दनेन ।

१. 'इयमीववध'महाकाव्यस्य कर्ता भेण्डकविः कश्मीरदेशे विक्रमादित्यसमये
वर्तमान आसीदिति राजतरङ्गिणीग्रन्थादवगम्यते.

स श्लाघ्यश्रीर्जगति कथितश्चक्रवर्ती कवीनां

श्वेतच्छत्रच्छविरुपचिता किं च तस्यैव कीर्तिः ॥ ९९ ॥

यस्य झूलतायाः स्पन्दनेन ध्रुक्म्पमात्रेण । इच्छामात्रेणेत्यर्थः । शब्दार्थानां सर्वेषा-
मभ्यासाकारित्वादमे दासत्वं भजति । न तु हठादासीकृतवन्मनसा द्वेष्टि । स जगति
कविचक्रवर्ती ह्ययातः । तस्यैव सितच्छत्रशुभ्रा कीर्तिरुपचिता वृद्धि गता । चक्रवर्तिनश्च
सर्वे शासनकारिणदृष्टं चोचितम् ॥

शैथिल्यस्पृशि संशयावहपदे क्षोदासहिष्णौ कवेः

खैरं तत्र सरस्वती निविशते किं काव्यजीर्णोक्तसि ।

यच्छास्त्रक्रमशिल्पकारुभिरलंभूष्णुप्रकर्षैः परै-

न्यस्ताभिः कथमप्युपस्कृतिवचःस्थूणाभिरुत्तम्यते ॥ १०० ॥

शैथिल्यं गाढत्वरूपस्यौजोविशेषस्याभावः । अन्ये तु शैथिल्यप्रदो गुणसंग्रहादित्याहुः ।
तत्स्पृशति । तथा संशयावहानि संदेहकारिणि पदानि यत्र । तथा क्षोदं विमर्शमसहिष्णौ ।
इदृशे कवेः काव्यमेव जीर्णोक्तः पुराणगृहं तस्मिन्कि सरस्वती निविशते । यत्काव्यजी-
र्णगृहं काव्यक्रमशिल्पकारुभिरलंभूष्णुप्रकर्षैः समर्थाधिक्यैः परैः कथमपि कष्टेन
न्यस्ताभिर्योजिताभिरुपस्कृतिवचांसि गुणाधायकानि पदान्येव स्थूणाः स्वम्मात्त्राभिह-
सन्वत उन्नाम्यते । एवंविधे पुराणगृहे च राज्ञी नोपविशति ॥

वाचः काव्यरहस्यवर्त्मनि पराः पुष्पन्तु पङ्कयितं

तस्याः किं तु गिरः क नाम घटते रोधः पदस्फूर्तिषु ।

या सारस्वतपादलेपनिमृतावस्कन्दिताङ्कुश-

स्वाच्छन्द्यास्त्रिलवाङ्मयाध्वसु यथाभिप्रायमाचेष्टते ॥ १०१ ॥

परा वक्ष्यमाणोक्तिविलक्षणं वाचः काव्यरहस्यनामं पङ्कयितं पङ्कवदाचरितं पुष्पन्तु ।
तस्या वाचः पदस्फूर्तिषु रोधो रुद्धिः क नाम घटते जायते । या वाक्सारस्वतो यः पा-
दलेपस्तेन निमृतावचिचलमवस्कन्दितं प्राप्तमनङ्कुशमयश्रगं स्वाच्छन्द्यं यथा सा । सम-
स्तशास्त्रेषु यथाभिलाषं चेष्टते । पादलेपप्रमावाच सर्वपथेषु निर्निरोधः संचारः ॥

तान्संगच्छति भारती भगवती विस्तम्भतः क्रीडया-

नुष्यातैव शगित्यसावपि हठानभ्यासदूरीकृता ।

तत्तद्यत्ततप्रसादितवचोदेवीप्रसादीकृतं

स्वच्छं संगमनीयरत्नमिव ये शक्यन्द्भुतं विभ्रति ॥ १०२ ॥

१. 'संगमनीय इति मणिः शैलमुतावरणरागयोनिरयम् । आवहति धार्यमाणः सं-
गमचिरात्प्रियजनेन ॥' इति विक्रनोर्वशी (४१३९).

इटेन चिरकाल योऽनभ्यासस्तेन दूरीकृता भगवती भारती हेलयाम् स्मृतैव द्रुत विश्वासेन तान्मसगच्छति । तानाश्रयतीत्यर्थः । तत्तद्वन्नशतरन्ध्रयनयोधादिभिः प्रसादितायां वचोदेवी सरस्वती तया प्रसादीकृत शमलद्रुत विचित्र कवित्ववीजं ये विभ्रति । किमिव । स्वच्छं संगमनीयरत्नं संगमहितं रत्नमिव । संगमनीयरत्ने हि सति सर्वं संगच्छते । शक्तिव्युत्पत्त्यभ्यासरूपात्कवित्ववीजरत्नाच्छक्तेरेव प्राधान्यमित्यर्थः । यत्नेन सेवितं स्वामी च प्रसादं करोति । संपूर्णस्य गमे, सकर्मकत्वादात्मनेपदाभाव इति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेत श्रीराजानकविश्वावर्तसूनोर्महाकवि-

राजराजानकश्रीमङ्गलकस्य कृतां श्रीकण्ठचरिते महाकाये

सुजनदुर्जनवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।

तृतीयः सर्गः ।

कुबेरसख्याः ककुभो ललाटिका यदेति कश्मीरपदाभिधेयताम् ।

सतीसरोनाम तदस्ति मण्डलं विचित्रसर्गावभृथः प्रजापते ॥ १ ॥

कुबेरस्य धनदस्य परिचिता । स्वत्वात् । ककुबुत्तरा दिक्तस्या ललाटिका ललाटभूषणम् । 'कर्णललाटात्कनलकारे' । उत्तरदिशि वर्तमानानां पदार्थानां मध्ये तस्य देशस्याधिकगुणत्वात् । यन्मण्डलं कश्मीर इति पदेन वाच्यतामभिधेयतामेति । कश्मीरसंज्ञित्यर्थः । एतेन पुराणप्रसिद्धानुसरणं शोतितम् । विधातुर्नानाविधसृष्टौ यज्ञान्तस्नानं तस्य सतीसरोनाम मण्डलमस्ति । सर्गो यज्ञस्थानीयस्तन्मण्डलं स्नानस्थानीयं शुद्धिहेतुत्वात् ॥

विभ्रान्ति यत्रानघदैर्धर्मसौहृदादहंयुभिर्भूषपरिग्रहैर्दिशः ।

कले, प्रवेशानवकाशसिद्धये स्वयं मुखेऽङ्कुरितार्गला इव ॥ २ ॥

यत्र मण्डले दीर्घत्वादुद्धतयूर्पदिशं कं न भ्रान्ति । अत एव कलिप्रवेशस्यावकाशाभावाय स्वयं प्रवेशस्थानेषु समुखीभूतार्गला इव । यत्र चार्गलव्यापारस्तत्र प्रवेशो न सिद्ध्यति ॥

विभाव्यते सान्द्रहिमार्द्रमूर्तिभिः प्रवर्तिताद्दालकमुद्रमद्रिभिः ।

मणिप्रजैश्वर्यजितेन सूत्रितप्रदक्षिणं क्षीरसरस्वतेव यत् ॥ ३ ॥

घनहिमपुताङ्गैः पर्वतैः कृतं प्राकारटङ्गो यस्य तन्मण्डलं रत्नसाम्यजितेन क्षीरसमुद्रेण कृतप्रदक्षिणमिव लक्ष्यते । पर्वतपरिवेपोक्तिमुखेन सर्वदेशानां मध्येत्कश्मीरदेशस्य युक्त्या दुर्जेयत्वं प्रकाशितम् । न केवलं दुर्जेयत्वमेव यावदलाकारादधिकत्वमपीत्युत्प्रेक्षयोरुक्तम् । अन्यथं बलवता जितः सस्तस्य प्रदक्षिणं करोति ॥

तनौ बहूनां प्रकटत्वमानयन्नयत्कृष्णाजिनसंविधानकम् ।

शिखिन्नयीधूमभरोऽखिलं रजः प्रमार्ष्टि यत्रौकसि सोमपीथिनाम् ॥ ४ ॥

द्विजातिपुत्राणां शरीर आयासं विना कृष्णाजिनस्य संविधानकं घटन प्रकाशयन्ना-
हिताग्निशालास्वमित्रयीधूमपुत्रः सकलं पापं वारयति । धूमस्पर्शमात्रात्कृष्णाजिनधार-
णपुण्यं द्विजशिशवः प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । धूल्यर्थपक्षे धूमेन सह विरोधाभासः ॥

क्व भान्ति यस्मिन्मधुपानभूमयो न नागरङ्गैः शिशिरे विलासिनाम् ।

शनैर्मनो भङ्कुमुपोढधन्वनः स्मरस्य शोणाश्मवृहद्गुलैरिव ॥ ९ ॥

शिशिरसमये यत्र देशे विलासिनां मधुपानस्थानानि नागरङ्गैः क्व न भान्ति । अना-
शाविधेयानां चित्तभङ्गं विधातुं घृतगुणचापस्य कामस्य शोणाश्ममयैवृहद्भिर्गुलैरिव । श-
नैरित्यनाकलितम् ॥

स्यलाधिदेवीकुरुविन्दशेखरप्रभाङ्कुरैः कुङ्कुमगर्भकेसरैः ।

करोति यस्य क्षितिरक्षतायुपं जगन्नयस्त्रैणविशेषकक्रियाम् ॥ ६ ॥

स्थलदेवताया मुकुटपद्मरागरदन्यग्रैः कुङ्कुमपुष्पकेसरैर्हेतुभियंस्य भूमिजैगत्रये त्रैणस्य
स्त्रीसमूहस्य तिलकक्रियामक्षतायुपं चिरजीविनीं करोति । कश्मीरकुङ्कुमेनैव त्रिलोकव-
नितास्त्रिलोकं सदा कुर्वन्तीत्यर्थः । यद्वा जगत्रये यत्त्रैणंतस्य यद्भूस्त्रिलकक्रियां करोति।
यद्भूरेव तिलकभूतेत्यर्थः ॥

वितस्तया यत्र लुठत्तटद्रुमप्रसूनसौहार्दभृतोऽलिसंपदः ।

पुरस्क्रियन्ते हठमज्जनोत्सवभ्रमत्सुरस्त्रीकन्नरीसनाभयः ॥ ७ ॥

पतन्ति यानि तटवृक्षाणां पुष्पाणि तेषां सह्यं विभ्रति । सौरभलाभेन वृक्षपतितपु-
ष्पेभ्योऽनुत्थिता इत्यर्थः । वितस्तया महानया भ्रमरपङ्क्तयः प्रकटीक्रियन्ते । अत एव
हृटेन व्यसनेन मन्ननोत्सवस्तेन भ्रमन्त्यो याः सुरस्त्रियस्तासां कवरी चेणी तस्याः सना-
भयः सदृश्यः । उपमोपक्रमोत्प्रेक्षेयम् । स्रान्तीनामपि तासामदृश्यत्वात् । एतेन नाक-
नया अप्यधिक्याः पावनत्वादिगुणा चोत्थिता इत्यर्थः ॥

रसायनैर्यत्र पुरंभ्रिविभ्रमक्रियामयैरात्तनवीनयौवनः ।

पतत्तुपारच्छलतस्तपःक्षणे जहाति मूर्तं पलितं रतिप्रियः ॥ ८ ॥

यत्र रामाणां विलासक्रियाप्रकृतिमी रसायनैः प्राप्तं नवीनं चलवत्त्वं येन स कामो
मापमासे पततो हिमस्य व्याजान्मूर्तं जराकृतं केदारसङ्घं त्यजति । हेमन्ते मुक्तिनो
निलं स्त्रीभोगं कुर्वन्तीत्यर्थः । अन्यथ तपःक्षणे ब्रह्मचर्यादां सति रसायनैस्तदृशो भ-
वति । रतिप्रिय इति साकृतम् ॥

व्यनक्ति यत्रोदकतर्पुर्कैर्वृतं धनैर्महापद्मफणीश्वरः सरः ।

मुकुन्दपादाहविदोहदोन्मिपाच्छिरःसरोजातिभिर्मृद्भभङ्गिभिः ॥ ९ ॥

यत्र महापद्मनामा नागगजो जलाभित्तापुष्पान्नेर्धैर्वष्टितमुद्योलाभ्यं सरः प्रकाश-

काव्यमाला ।

। विष्णोः पादेनाहतिस्तया । दोहदोऽत्र पद्माधानलक्षणः । तेनोन्मिपच्छिरःपद्म
धिना भ्रमराणां भङ्गिर्विच्छित्तिर्येषां तैः । कालियनागस्य हि विष्णुचरणन्यासेन
पत्नी तद्गच्छन्तवान्महापद्म इति प्रतिद्धिः । समुद्रवदतोऽपि मेघैर्जलं गृह्यते ॥

विवृण्वती कौतुकतन्तुसंततिं भुवं यदीयामधिगम्य शारदा ।

घनै रजोभिश्चरणारविन्दजैः करोति सारस्वतहृदप्रसादनम् ॥ १० ॥

कौतुकमेव तन्तुस्तत्संततिं प्रकाशयन्त्याथर्थाकारिणी शारदा यद्भवमासाद्य पादपद्मयो
भिर्हेतुभिः सारस्वत्या दशो बोधशक्तेः प्रसन्नतां जनयति । शारदापादपद्मसेवया
न विद्यां प्राप्तवन्तीत्यर्थः । रजोभिः प्रसादनोक्त्वा विरोधाभासः ॥

पिनाकिनो मूर्तिषु सर्पिरर्पितं न यत्र नेत्राम्बुलाद्विलीयते ।

किरीटकोटीगृहमेधिनो विधोः प्रभाभिराश्यानमिवोत्तरायणे ॥ ११ ॥

उत्तरायणे यत्र भगवतो मूर्तिषु विजयेश्वरादिकास्तर्पितं घृतं भगवन्नेत्राम्बुलात्तेजसा
न्यं न याति । घृतस्य बहुत्वादिहेतुरत्र प्रत्येयः । भगवतः किरीटकोट्यां गृहमेधिनो
तो विधोश्चन्द्रस्य दीप्तिभिराश्यानम् । 'भास्त्वानमिव' इत्यार्षेः पाठः (?) । कठिनी-
मिवेति संभावनम् । भगवतस्तत्र नित्यसंनिध्यमिह्याशयः ॥

चशंवदः शंसितसंततस्थितेरिव श्रियाः कार्मणकर्मयुक्तिभिः ।

विमुच्य दुग्धाब्धिजरत्कुटीरकं पुनाति यच्चक्रधरात्मना हरिः ॥ १२ ॥

शंसितां दुग्धप्राप्त्या स्तुता संततस्थितिर्यया तस्याः । कदमीरेषु नित्यं वसन्त्या इ-
यं । अद्भिषुपुत्र्या भर्तृन्नेहाल्लुताभिः कार्मणकर्मयुक्तिभिर्वशीकरणप्रयोगैरायत्त इव
रायणः क्षीरसमुद्र एव जरत्कुटीरक चिरानुभूतं गृहं तस्यक्त्वा चक्रधररूपेण यत्पवि-
यति । न्यूनगुणत्वात्क्षीरसमुद्रं त्यक्त्वा यत्रैव हरिर्वसतीत्यर्थः ॥

अवामनानेकसमीपपर्वतच्छलादुदस्ताभयहस्तसंहति ।

यदण्डजाखण्डलमङ्गखण्डनात्करोति कद्वा अदरिद्रमन्वयम् ॥ १३ ॥

उन्नता बहवो ये निकटपर्वतास्तथाजादुरिक्षिता अभयहस्तपङ्क्तिर्धेन तन्मण्डलं कर्तुं
अण्डजाखण्डलाद्गण्डाद्भयं तत्रण्डनाग्नागकुलमदरिद्रं मुखितं करोति । तत्र वसतां
गगनां गण्डाद्भयं नास्तीत्यागमः । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—गिरिव्याजाग्नागनामभयार्थं हस्ता-
निबोन्नमयतीत्यर्थः । गरुडभीतिवारणादिति ॥

स यत्र भर्गः कपटेश्वराख्यया निरस्तलोकत्रयकल्मषक्लमः ।

दधद्गुः काष्ठमयं जले स्वपित्यनुद्गमायेव दृगमितेजसः ॥ १४ ॥

लोकत्रयस्य पापेन खेदो निरस्तो येन तथा काष्ठमया मूर्ति दधत् एव नयनामूर्ज-
लनाभावायेव कपटेश्वरनामा महेश्वरो वारिणि गूढ वसति । जलवासित्वात्कल्महरणोक्तिः ॥

विमर्ति मार्तण्डवपुर्यदन्तिके पदं प्रभुर्ध्वान्तगदैकमेपजम् ।

उपेत्य पौरप्रमदामुखेन्दुभिः स्वकान्तिपूरैर्मृष्टणीकृतातपः ॥ १५ ॥

मार्तण्ड इति वपुर्मूर्तिर्यस्य स मार्तण्डसंज्ञ इत्यर्थः । ध्वान्तं तमस्तदेव गदो रोगः । ध्वान्तं च गदधेति वा । ध्वान्तसदृशो मोहकारित्वायो गदो रोगस्तस्यैकमेपजमौषधं तमोहतां प्रभुः सूर्यो यत्पदं विमर्ति प्रभावेण रक्षतीत्यर्थः । अथवा यत्पदं स्थानमुपेत्य सूर्यो मार्तण्डवपुः कर्म पदं विमर्ति । अथवा यदन्तिके कपटेश्वरनिकटे सूर्यः पदं विमर्ति । अत एव पूर्वश्लोके 'स भर्गः' इति तच्छब्दनिर्देशः । व्याख्यान्तराश्रयणे तु प्रसिद्धयर्थः । अन्तिके पारस्त्रीमुखचन्द्रैः कर्तृभिः स्वकान्तिपूरैर्हेतुभिः करणैर्वा मृष्टणीकृतो मृदुः संपादित आतपो यस्य । एतेन सूर्यस्य तत्र साक्षात्संनिधानभूमिष्वस्तित्वेन चण्डत्वादस्य व्यत्वं परिहृतम् । अन्तिकप्रहणान्मार्तण्डसंज्ञस्य पुरत्वं प्रतिपादयति । अथवा पूर्वश्लोकनिर्दिष्टस्य भगवत्स्वापस्यायं श्लोको हेतुत्वेनोपन्यस्तः । यत्तमोहरोऽर्को निकटे वसत्यतो भगवान्स्वपिति निर्विकल्पमास्ते । भगवद्विधेयस्य तमोहरणस्य सूर्येणैव विहितत्वात् ॥

पुरस्थतीर्थप्रतियातनातिथिर्विगाहते यत्र स धाम धामनः ।

वल्लेरकाण्डे दययेव बन्धनच्छिदेऽवरोहन्फणिराजविष्टपम् ॥ १६ ॥

पुरस्थमप्रवर्ति यत्तीर्थं जल तत्र प्रसन्नत्वात्प्रतियातना प्रतिविम्बस्वस्यातिथिः सत्त्वा धामनो यत्र धाम तेजः स्थानं वादते । तत्र संभाव्यते—अकाण्डेऽनिमित्तमकाले वा कर्णगया बलेर्बन्धनच्छेदाय पातालं प्रविशन्निव । प्रतिविम्बस्य तटसंमुखत्वमनादस्योत्प्रेक्षेयम् ॥

वियोगिहृद्गोहितसंविभागवन्मनोभवप्रासविलासबन्धुभिः ।

दिगन्तदूतैर्धुन्मणस्य केसरैः करोति यत्कीर्तिमुभिक्षमक्षतम् ॥ १७ ॥

वियोगिना हृदि हृदयानि तेषां संबन्धिनो गोहितस्य रक्तस्य संविमाणो येषां ते ये कामस्य प्रासाल्लेषां विलासबन्धुभिः सदृशैः । प्राशरिव तैः कामो जयतीत्यर्थः । दिगन्तेषु दूतैः कीर्तिव्यापकैः कुङ्कुमकेसरैः करणैर्बन्धनहृदयः स्वम्योत्सादयति । अथवा कीर्तिमुभिक्षं कर्तुं यदक्षतं सर्वगतं करोति ॥

न जातु यस्मिन्बन्धुधाविलासिनामकीर्तिजन्वालननिक्रियाक्रमः ।

यतः स कूटस्थनयैव जृम्भते पुराङ्गनालोकदृशामवग्रहः १८ ॥

यस्मिन्बन्धुधाविलासिनां भूपतीनामदीर्तिरेव मग्निवत्पद्मस्य जलिक्रियोन्पचित्वाः क्रमो न जातु भवति । यतो दत्तुरश्रीजनस्य दृशामवग्रहो दृष्टिप्रतिबन्धः । बाष्पामाव इत्यर्थः । स कूटस्थनया कालज्वालिनेन स्फुरति । दृष्टौ हि सत्यो पद्म भवति । प्रत्यक्षेणैव पारेषु निलगुणितेषु यद्भुजो यत्र एव स्फुरतीत्यर्थः ॥

फटाक्षिते शाग्दया दयामृतद्रवार्द्रदृष्ट्या श्रुतिशास्त्रुन्वीपदम् ।

न शान्तभोगानशनननक्रियामहिष्णु चान्ता अपि यत्र विभ्रति ॥ १९ ॥

दयैवाप्यायकत्वादमृतं तस्य प्रवाहस्तेनाद्रां दृष्टिर्यंस्मात्तथा शारदया कटाक्षिते यत्र
शिशवोऽपि कर्णपत्रिकास्थानं शास्त्रभोगस्थानं नानमतमन्वयेण नियमस्तत्तद्विष्णु शास्त्रध्व
णायोग्यं न विभ्रति । शारदाप्रसादादयत्नेनैव विद्याप्राप्तिरित्यर्थं ॥

स संगमो यत्र समुद्रकान्तयोर्विहारवीथी ध्रुवमिन्दुलक्ष्मणः ।

निरन्तरावर्तशतैर्व्यनक्ति यः खुराप्रमुद्रा इव तत्ककुन्नतः ॥ २० ॥

समुद्रकान्तयोः त्रिन्ध्रुवितस्तयोः संगमो यत्र भवति । पवित्रत्वाद्गुणमीश्वरस्य विहर-
णमार्गः । ईश्वरस्य चोपादृष्टपक्षस्य खुरपदवीरावर्तव्याजेन यः संगमः प्रकटयतीति
साधनम् ॥

गुणैर्मयूखैरिव शुद्धिमत्तैरिन्काममुत्तंसितसर्पदिष्मुखम् ।

धृतप्रसिद्धिं प्रवराख्यया पुरं विगाहते यस्य किरीटरत्नताम् ॥ २१ ॥

रदिमभिरिवातिशुद्धैर्गुणैर्द्वैतुभिरुत्तंसितानि सर्वदिष्मुखानि यत्र तत्प्रवराख्यया प्रवरासे-
ननाम्ना प्रतिद्धम् । तन्निर्मितत्वात् । अथवा सर्वनगरेभ्योऽधिकत्वात्प्रवरामित्याएयमेति
व्याख्येयम् । नगरे यस्य मीलिनण्डलभूषणरव भजते । मयूखैरिव गुणैः सुवर्णसूत्रैर्भूयित
किरीटरत्न भवति ॥

जयन्ति ते यत्र चकोरचक्षुषां परं विलासा रतितन्त्रसूरयः ।

विशृण्वते मान्मथशौर्यकथनप्रथासु ये तध्यतया समर्थनाम् ॥ २२ ॥

चकोरचक्षुषां स्त्रीणां विलासा परमसर्थं जयन्ति । रतितन्त्रमेव तन्त्र व्याकरणादि
तत्र सूरयोऽध्यापका ये विलासा मान्मथशौर्यस्य कामपराक्रमस्य कथनप्रथा मुनिजय-
रूपास्तासु समर्थनां विशृण्वते प्रकाशयन्ति । यत्र स्त्रीणां विलासान्द्रष्टा मुनयोऽपि भ्र-
मन्ति । पण्डिताश्चासमर्थान्समर्थयन्ते ॥

प्रदर्शिताश्लेषनिपीडनोलसद्रसातिरेकेषु न यत्र जातुचित् ।

कुचेपु नैविड्यमधीरचक्षुषा महाकवीनां च वचःसु शीर्यते ॥ २३ ॥

प्रदर्शितमालिङ्गनेन निपीडनं मण्डलाकारताप्राप्तिलोकोद्गसन् रसातिरेको येषु । कठिनो
हि स्तनमालिङ्गनेन पीडितो भवति । इति स्तनपक्षे । न श्लेषेण निपीडनमश्लेषनिपीडन
श्लेषाभावस्तेन सरसेषु । इति वचपक्षे । स्त्रीस्तेनेषु काव्येषु च निर्विवरत्वं ग्राह्यत्वलक्षणं
भोज्यं न जातु शीर्यते । यत्र पानाशनगुणेन क्रियते नित्ययौवनं शारदाप्रसादेन कवय
सरसकाव्याश्च भवन्तीत्यर्थं ॥

पयोनिधिप्रेमभुवोर्महासरिद्धितस्तथोर्यत्र चकास्ति संगमः ।

वनं घनावर्तनिभेन योजयन्नवालवालैरिव धर्मगर्भताम् ॥ २४ ॥

घना य आचर्ता जलभ्रमास्तद्व्याजेन धर्मगर्भतां पुण्यलतानां वनं जलधारणैः संगम

यन्निव महत्त्रादविरोधाद्वा समुद्रप्रिययोर्महासरित्त्रितस्तयोर्महानद्योः संगमो यत्र शोभते ।
तत्र संगमे घ्नानादि महाफलमित्यर्थः ॥

निशासु यस्मिन्बलभीषु विभ्रमादपास्तनीरङ्गिकवक्रोचिषा ।

विलासलोला बहुलेऽपि कुर्वते विधोर्विपत्संगमभङ्गमङ्गनाः ॥ २९ ॥

असूर्यस्पृष्टत्वान्निशासु विलासव्यसन्तिवेन बलभीषु विशिष्टाद्भ्रमासंचाराद्धेतोरपास्ता
निवारिता नीरङ्गिकावगुण्ठनपटो यस्य तद्वर्णं तस्य रोचिषा कान्त्या स्त्रियः कृष्णपक्षेऽपि
चन्द्रस्य विपत्संगमः कलाक्षयस्तस्य भङ्गं पूर्णतां कुर्वते । यत्र स्त्रीणां मुखं चन्द्राधिक-
मित्याशयः ॥

इतस्ततः कुङ्कुमेरेणुघोरणीर्वियोगिनीवध्यपटानिव क्षिपन् ।

न यत्र वायुः सहते नतभ्रुवामकाण्डमानग्रहकीर्तिडिण्डिमम् ॥ २६ ॥

विरहिणीनां वध्यपटानिव कुङ्कुमरजःपङ्कीः किरन् । वध्यत्वज्ञापनाय रक्ताम्बरेण प्रा-
दृश्य वध्यो हन्यत इत्याचारः । वायुर्यत्र स्त्रीणां पत्यपराधाभावेऽपि मानग्रहणेन या कीर्तिः
सैव डिण्डिमः पटहस्तं न सहते । कुङ्कुमवायोः कामोदीपनरथान्मानं न गृह्णन्तीत्यर्थः ॥

मधुव्रतानां श्रवणोत्पलस्पृशां कुलैरुपश्लोकितदैर्घ्यरीतयः ।

हरन्ति यत्रैणदृशां दृशो रतेरसह्यवैधव्यविपादविक्रियाम् ॥ २७ ॥

कर्णोत्पलं जिघ्रतामपि मधुव्रतानां भ्रमराणां कुलैः स्तुतदैर्घ्यगुणाः । स्वाभाविके
भ्रमराणां शब्दे स्तुतिसंभावनम् । स्त्रीणां दृशो रतेरसह्यो यो वैधव्यविपादो भर्तृमरण-
दुःखं तेन विकारं हरन्ति । स्त्रीणां कटाक्षपातमात्रेण कामोत्पत्तिर्भवतीति भावः ॥

सरःसु यस्मिन्त्रिसदण्डमण्डली चकास्ति शेषेण निजा फणावली ।

स्फुटं विसृष्टेव मुकुन्दसुन्दरीं सरोजपर्यङ्कजुपं निपेवितुम् ॥ २८ ॥

पद्ममेव पर्वद्भ्रुसं जुपमाणां लक्ष्मीं निपेवितुम् । पर्यङ्कशायिन्याः श्रियः सेवावसरप्राप्तेः ।
शेषेणोत्क्षिप्ता स्वशिरःपङ्क्तिरिव मृणालदण्डसंहतिर्यत्र सरःसु शोभते । शेषो हि हरि-
सेवकः । अतस्तद्विप्रयाया अपि सेवोक्तिरुचिता ॥

हिमागमे यत्र गृहेषु योपितां ज्वलद्बहुच्छिद्रसखी हसन्तिका ।

विभाति जेतुं मदनेन शूलिनं धृता ततिर्वहिमयीव चक्षुषाम् ॥ २९ ॥

हरपराभवाय कामेन धृतामेयदृष्टिपङ्क्तिरिव । हरेण ह्येकेनामेयेन नेत्रेण कामो जितः ।
अतोऽनेकामेयनेत्रत्वाभिनयात्कामेन जेतुमिष्यते । यत्र हिमतावन्तःपुरगृहे ज्वलतां
निर्गच्छदमीनामनेकेषां छिद्राणां परिचिताहारसकटिष्ठा शोभते । हसन्तिकापुणैः शीत-
निहतां कामोदीपनं भवतीत्यर्थः ॥

विभाव्य यत्राननकेलिकानने विलासचैत्रोत्सवमेणचक्षुषाम् ।

प्रियासखो दीर्घगुणैरभङ्गरामपाङ्गदोलामधिरोहति स्मर ॥ ३० ॥

यत्र स्त्रीणां मुखोद्याने विलास एवाह्लादकत्वाच्चैत्रोत्सवस्तु विलोक्य रतिसचिव कामो दीर्घगुणामपाङ्ग एव दोला तामधिरोहति । यत्र स्त्रीणां कटाक्षपातमात्रेण सर्वे कामवशा भवतीत्यर्थः । चैत्रे दोलाधिरोहणमाचारः । तत्पक्षे गुणा रज्जवः ॥

स मन्मथो नाम जगाम तद्भुवि प्रथा प्रसन्नेश्वरदृष्टिभाजनम् ।

न मार्गणानां सुमनोमयात्मना मनागपि क्षेपकलासु शिक्षित ॥ ३१ ॥

प्रसन्नाया सातुप्रहाया ईश्वराणां स्वामिना दृष्टेर्भाजनं राजप्रसादपात्रं तथा सुमनोमयं पण्डितरूपं आत्मा येषां मार्गणानां याचकानां धिक्कृत्य विसर्जनेषु न शिक्षितः । स मन्मथो नाम प्रवरपुरभूमौ प्रसिद्धिमगमत् । कामं प्रसन्नाया हरदृष्टं पात्रं पुष्पशराणां मोक्षे च न शिक्षित इति शब्दशक्तिमूलो विरोधध्वनिः ॥

अपारिजातप्रसरे प्रदर्शितक्षमास्थितावच्छदयाश्रियाञ्चिते ।

वभार यस्मिन्सतत मनः पिता प्ररोहदानन्दमपूर्वनन्दने ॥ ३२ ॥

अरिजातस्य वैरिमातस्य प्रसरोऽपगतो यस्य शत्रुरहिते । यतः प्रदर्शिता क्षमायां क्षातौ स्थितिर्येन । अच्छा निर्मला दया तस्याः प्रिया पूजिते । अपूर्वे लोकोत्तरगुणे नन्दने पुत्रे पिता मनः सहर्षमुवाह । अविद्यमानं अपारिजातप्रसरो यत्र तथा प्रदर्शिता क्षमायां भूमौ स्थितिर्येन । तथाच्छदयापत्रया श्रियाञ्चिते । अत एवापूर्वभूते नन्दने देवोद्यान इति सादृश्यध्वनिः ॥

सिपेच पुण्यद्रुमकाननानि यः समग्रमक्षालयदान्तरं रजः ।

वृषप्रमोदाश्रुसमानधर्मिभिर्द्विजातिहस्तार्पितदक्षिणाम्बुभिः ॥ ३३ ॥

वृषस्य धर्मस्थानन्दाश्रुजलं तेन समानो धर्मो येषां तैर्माद्विगृहस्तेषु दत्तानि यानि दक्षिणाजलानि तैः पुण्यमेव द्रुमवनानि सिक्तवान् । समग्रं चान्तरस्थं रजं पापमक्षालयत् । जलेन सेको रजक्षालनं चोचितम् ॥

अशेषमाहेश्वरमौलिरत्नतामुपेयिवान्य स्वयंशः प्रयुक्तिभिः ।

प्रसादनायेव विभो किलाखिलान्नगान्निनाय स्फटिकाद्रिभूमिकाम् ३४

समस्तानामीश्वरसेवकानां सुवृद्धरत्नत्वं धारयन् । महामाहेश्वर इत्यर्थः । यो ममप्यैकस्यासवासिनः स्वामिनः प्रसादापादानायेव सकलान्यर्पयन्तस्वयंशः प्रयोगं किलासत्ताम्यं निनाय । तद्यथा सर्वत्रैव प्रसिद्धमभूदित्यर्थः ॥

वदान्यमास्त्यानवृहत्कृपारसप्रवाहशङ्काजननैकदक्षिणम् ।

स्वसूक्तिकीर्तिप्रसरेरनधरः स विश्ववर्ताख्यमवाप नन्दनम् ॥ ३५ ॥

बहुप्रदमत एवास्त्वानः कठिनीकृतः कर्णारस इति संभावनाया जनन एकं दक्षिण-
मनुचूलम् । शङ्खाया जननं यस्याः सा दक्षिणा घनादिदानं यत्येति वा । अयं मूर्तः कर्ण-
णारस एवेति संभाष्यते । स्वाहृत्रिमा याः सूक्तिकीर्तयस्तासानुद्धारैरनश्वरमविनाशिनं
स्थिरप्रियोक्तियशसं विश्ववर्तनामानं पुत्रं स लेभे ॥

अनेकशो येन घृताङ्कुशा इव प्रचारशान्त्यै कलिदुष्टदन्तिनः ।

अरालसौवर्णविषाणकोटयः कति द्विजेभ्यो ददिरे न धेनवः ॥ ३६ ॥

कलिः कलहः कलियुगं च । स एव दुष्टो मत्तो हत्वी तस्य यः प्रचारो यथेष्टं संचरगं
तन्निरोधाय घृतोऽङ्कुशो यामिस्तादृश्य इव । अराल्य कुटिला सौवर्णा विषाणकोटिः श्य-
द्वाप्रं यासां ताः । कति न धेनवो नवप्रसूता गावो येन विश्ववर्तेन दत्ताः । विधिपूर्वकस्य
गोप्रदानस्य माहात्म्यात्कलिः संकुचर्ताल्पधेः ॥

गलत्यविद्यातिमिरे शुभापतद्रुरूपदेशाञ्जनसेवनेन यः ।

विशुद्धदृष्टिः क्व न पारमेश्वरं वपुर्विमुच्य द्वयमेकमैक्षत ॥ ३७ ॥

शुभैरापतद्रुम आपतन्वा यो गुरूपदेशः स एवाञ्जनं तत्सेवनेनाविद्यातिमिरेऽज्ञानरूपे
नेत्ररोगविशेषे गलति सति विशुद्धा निर्मला दृष्टिर्ज्ञानं यस्य सः । द्वयं द्वैत लक्ष्मणं पार-
मेश्वरं वपुः क्व नैक्षत सर्वगतं परमेश्वरमपदयदित्यर्थः । अञ्जनसेवया च तिमिरे शाम्यति
सति चन्द्रादि विषयं द्वैताभासं लक्ष्मणं एव ददयते ॥

सहस्रशो भक्तिकथासु वक्षति स्वल्पद्विरानन्दमुबोऽश्रुणः कणैः ।

राज यो हृद्गतमिन्दुशेखरं भजन्निवानर्गलमर्धमौक्तिकैः ॥ ३८ ॥

परमेश्वरभक्तिचर्चासु सहस्रसहस्रैर्वक्षति पतद्भिरानन्दजलकणैर्हेतुभिरर्धमुक्ताकणैर्हृ-
द्गतं हरं सेवमानो यः शुशुभे । सहजभक्तिवशादीश्वरकथासु तस्मानन्दाधु पततीत्यर्थः ॥

महद्भिरामूर्धतलं दिवः पदं निर्जैर्विशद्वचेव भृतं सुकर्मभिः ।

अनुल्वणो यो विनयावरुद्धया धिया सदैवावनताननोऽभवत् ॥ ३९ ॥

सविनयया बुद्ध्या शान्तो यः पुण्यैः पूरितं नमः शङ्खिवेव नित्यमेव नतमुखोऽभवत् ।
अवकाशे हि सति शिर उन्नयितु शक्यते । मदहेतुभूतानां घनादीनां संभवेऽप्यनुद्धत-
कंधर आधीदित्यर्थः ॥

उपेत्य पादद्वितयं जगाहिरे नमत्तमप्रामरकेशकौशलम् ।

करालकालोरगरकृष्णसजां मुनेषु चक्रुः पुनरुक्तकल्पनम् ॥ ४० ॥

वितेनिरे प्राप्य गलस्यलं शनैरकाण्डरोहद्भरलान्तरभ्रमम् ।

नवोद्गतश्मधुनिवेशपेशलं कपोलमूले दधति स विभ्रमम् ॥ ४१ ॥

ललाटिकालिङ्गनलीढपार्वतीकुरङ्गनाभीतिलकाङ्कुरायितम् ।

क्रमात्प्रघालिक्रपट्टवर्त्मनि क्षणावतंसप्रणयं प्रणिन्यरे ॥ ४२ ॥

शिरःशशाङ्कस्य विद्युत्प्रान्तिके सभाजनासन्ननिशीथिनीप्रथाम् ।

ययुस्ततो जूटसुरापगातटे जलमहव्यग्रपयोदवैदुषीम् ॥ ४३ ॥

समुच्छ्वसद्भक्तिलतानिमन्त्रितद्विरेफपङ्क्तिप्रतिनायकश्रियः ।

अनेकदग्धागुरुधूमराजयो यदर्चनस्यावसरे पिनाकिनः ॥ ४४ ॥ (कुलकम्)

विकसन्त्या भक्तिलतयाहृता या भ्रमरमाला तत्प्रतिनिधिशोभा यत्कर्तृकस्य हरपूज-
नस्य समयेऽनेका दग्धागुरोधूमपङ्क्तयो महेश्वरचरणद्वय प्राप्य नमतां समप्राणममराणां
सवन्धिनां केशानां कौशल शोभा प्रापुः । तथेश्वरस्य भुजौ प्राप्य कालसर्पा एव वङ्गण-
स्रजस्तासां पुनरुक्तकल्पन द्विर्भाव कल्पयामासु । सर्पसमा आसन्नित्यर्थः । ततश्च गल-
तल प्राप्य धूमरेखा अकाण्डे समुदादिमयनव्यतिरिक्तकाले रोहतो गरलान्तरस्य द्विती-
यविषस्य भ्रान्तिं चकृ । नव उद्रतो भित्तो यः कूर्चसनिवेशस्तेन पेशल मनोरम विभ्रम
गण्डतले दधुः । ततश्च ललाटिका ललाटभूषण तदालिङ्गनेऽवलीढः सक्वान्तो यो गौरीक-
स्तूरीतिलकस्रद्धाचरित सादृश्यं प्राप्य ललाटतटेक्षण भूषणल चकृ । पूर्वेकालविषसा
नात्र प्रधानम् । तिलकत्व चकुरिति वा योजना । ततश्च मौलिवन्द्यमसौ निकटे धूमले-
खाधन्द्रस्य नायकरवात्प्रीतिदर्शनार्थमागता रात्रिस्त्रभ्रान्तिं चकृ । ततश्च गङ्गातटे
धूमलेखा जलमहणागतमेघभ्रान्तिं चकृ ॥

पुरः स शृङ्गारमुदारचेष्टितं सुतं प्रपेदे पदमेकमुन्नतेः ।

मुखेन यः सत्यसरस्वतीमयाश्रिणार्थनारीश्वरतामिवाग्रहीत् ॥ ४५ ॥

सत्यं च सरस्वती च तन्मयी श्रीर्यस्य तेन मुखेन यः शृङ्गारोऽर्धनारीश्वरभावमिव
गृहीतवान् । तथौदत्यस्थानं तं पुनः प्राप्तवान् । सत्यमीश्वरस्थानीयम्, सरस्वती ना-
रीस्थानीया ॥

कवित्ववक्तृत्वमयैरनुद्रुतं प्रदानभोगादिमयैस्तथोर्षिभिः ।

सरस्वती श्रीश्च मिथः समागते यमाश्रितद्वीपदशं विवव्रतुः ॥ ४६ ॥

कवित्वं च वक्तृत्वं च तन्मयैरुमिभिरनुगतं तथा दानभोगप्रकृतिमित्तरद्वैरनुगतं य
सरस्वती लक्ष्मीश्च द्वीपदशं चकृत् । लक्ष्मीश्च सरस्वती च तस्यास्त्वमित्यर्थः ॥

अरालयभ्रूकुटिकृष्णपन्नगीनिरङ्कुशशिखन्नपथो यतोऽभवत् ।

अतः प्रतापो युधि हर्षभुजश्चकार यात्रामपुनर्निवृत्तये ॥ ४७ ॥

ज्वलत्प्रतापामिसमक्षमक्षतं जयश्रियो यो घटयन्करग्रहम् ।

अखण्डजन्यान्तरमद्वपद्धतिः सहेलमैक्षिष्ठ कबन्धनर्तनम् ॥ ४८ ॥

अनुक्षणानेकनिपीतशात्रवप्रतापवह्निप्रतिवर्षणादिव ।

असह्यतां कस्य न नाम निष्पत्तज्जगाम यद्दामविलोचनाञ्चलम् ॥ ४९ ॥

वितीर्य पुष्पस्रजमुन्मदालिभिः पुरस्कृतां दैवशुभाक्षरैरिव ।

असूत्रयद्यस्य स सुस्सलक्षमापतिर्वृहत्तन्त्रपतित्वकल्पनम् ॥ ५० ॥ (चकलकम्)

अराला वक्रा या यद्भूकुट्टिः सैव कालोरणी तथा निर्निरोधद्विभ्रमार्गो यदभवत्ततो हर्षदेवप्रतापेऽपुनःप्रवेशाय यात्रां चकार । यस्य च प्रस्थानसमये कृष्णसर्पेण मार्गद्विद्यते तस्य पुनः प्रवेशो न भवति । यद्भूकुट्टिमात्रेणैव हर्षदेवप्रतापः शान्तोऽभवदित्यर्थः । तथा ज्वलन्यः प्रतापामिस्तस्य पुरो जयलक्ष्म्याः करप्रहमस्रण्डितं कुर्वन्प्रचण्डजन्यस्य युद्धस्य मध्ये बद्धा पद्धतिः संचारो येन स कबन्धानां छितशिरसां कलेवराणां नर्तनमैक्षिष्ट । सर्वत्र जयलक्ष्मीं लब्धवानित्यर्थः । अन्यथ ज्वलतोऽग्नेः प्रे विधिना परन्याः पाणिप्रहणं कुर्वन्नन्यानां तत्कालसहचारिणां मध्ये तिष्ठन्नर्तनमीक्षते । तथानेकेषां प्रतिक्षणपीतानां धैरप्रतापानीनां वमनादिव । मुहुर्बहु च यत्पीयते तदवश्यमुद्गीर्यते । पतदेव यम्य कुद्धदृष्टिमानं दुःसहं कस्य नाभूत् । तेन दृष्टा एव शात्रवो मत्सरतापलायिता इत्यर्थः । तथा विश्वकर्तुः शुभसूचकैरक्षरैरिव भ्रमरैः सहिताम् । अम्लानामित्यर्थः । पुष्पमालां दत्त्वा यस्य शृङ्गारस्य सुस्सलदेवो वृहत्तन्त्रपतित्वं धर्माधिकारित्वमकल्पयत् । अधिकारार्पणसमये प्रहीतुमालां बध्नीतीति कदनीरेष्वान्तरः ॥

अदीर्घसूत्रः प्रसरद्विरद्वितो गुणैर्वृहत्तन्त्रपतिर्विशेषवित् ।

उपोढशास्त्रप्रकृतिर्मृदुक्रमः करोति यः कौतुककाहलं जगत् ॥ ५१ ॥

अदीर्घसूत्रोऽधिरक्रिय उल्लसद्विरुणैः सौजन्यादिभिरद्वितो वृहत्तन्त्राधिपतिर्धर्माधिकार्यन्तरज्ञो धृता शास्त्रप्रकृतिर्येन विनीतश्च विश्वं कौतुकेन काहलं सकोलाहलं करोति । अदीर्घं सूत्रं यस्येदंशो यः प्रसरद्विरुणैः सूत्रैरद्वितः । यो वृहत्तन्त्रस्य स्थूलशास्त्रस्य पतिः स कथं विशेषं रहस्यं जानाति । शास्त्री शास्त्रमयी प्रकृतिर्येन धृता स कथं मृदुरिति विरोधप्रतीतिः ॥

वसन्तमासं क्व न वीक्ष्य यो मुदं विभर्ति दुम्पन्मुमनःस्वलं रजः ।

विमुद्रपद्माधिगमेऽपि नोज्झति स्पृहातिरेकं मदवारणे चयः ॥ ५२ ॥

स भृङ्ग इत्यस्य गतोऽनुजन्मतां दधत्स्वनामोऽनुगुणामपि श्रियम् ।

अपक्षतित्वे पदमुन्नतोन्नतं विगाहमानो दिशति स्म विस्मयम् ५३ (युग्मम्)

१. संवदं श्लोकचतुष्टयं चकलकमित्युच्यते. यथा समन्वयप्रदीपे—‘यत्र वाक्यार्थविधान्तः श्लोकेनैकेन जायते । तन्मुक्तकं युगं द्वान्यां त्रिभिः स्थातिलकं पुनः ॥ चतुर्भिः स्थापककं पञ्चभिः कुलकं सतः । मदाङ्गुलकमित्यापीः ऋषयन्ति ततः परम् ॥’ निरुद्धस्य पर्यायान्तरं विशेषकमिति. चकलकशब्दस्य प्रायः कदनीरेदेशप्रसिद्ध एव.

भासु बन्धु वसन्त सुखेन कृतवसति दृष्टा यस्तुष्यति तथा क न सर्वत्र दूरेऽपीत्यर्थः ।
 सुमनःसु पण्डितेषु रजो दारिद्र्यादि छिन्दन्विमुदाया प्रसारिष्या पद्माया लक्ष्म्या प्रा-
 तावपि महाविभवेऽपि सति मदत्यागविषयमभिलाष न स्वजति । शृङ्गारस्यानुजो भृङ्ग इति
 भृङ्गनामा निजनामानुहर्षां शोभां बहुमपगता क्षति क्षयो यस्य तद्भावे सत्युद्यतादुनत
 पद गच्छन्कस्य नाश्वर्यमदादिति प्रकृतोऽर्थः । अथवा भृङ्गति विभक्तिं भृङ्ग । 'भृङ्गी
 भर्जने' । वसन्त पुष्पमासमाप्तमागत वीक्ष्य भ्रमरस्तुष्यति । सुमनः सुरज बुङ्गमकेधरा-भु-
 ज्ञानो यः प्रकुलनां पद्मानां लभेऽपि मदहस्तिन्यभिलाषं करोति, स भ्रमरोऽवियमाना
 पक्षति पक्षमूल यस्य तद्भावेऽप्युमते भ्रमन्नाश्वर्यं ददातीति विरोधप्रतीति ॥

धृतामिताम वदनेन्दुमण्डल प्रसन्नतारागतिरीक्षणद्वयी ।

सुमञ्जुघोष च वच परिच्छद प्रदर्शितश्रीघनविभ्रमग्रह ॥ १४ ॥

इतीदृशीं प्रस्तुवतोऽपि सौगतक्रमानुरूपप्रतिपत्तिकल्पनाम् ।

विलोक्यते यस्य कदापि केनचिन्न सौहृदेषु क्षणभङ्गसगति १५ (युग्मम्)

धृतामितानल्पा भा येन तद्यस्य मुखेन्दुविन्वम् । तथा यस्य नेत्रद्वयी प्रसन्ना तारागति
 कनीनिकासचारो यस्या ईदृशी । तथा यस्य मधुरोक्तिसहितं वच । तथा परिच्छद
 परिवार द्वियो घना ये विभ्रमास्तेषां ग्रहः प्रदर्शितो येन । यन्परिजनोऽपि महाघन इत्यर्थः ।
 एतादृशीमेवविधा शोभन गत गमनमाचारो यस्य तत्सबन्धिनः क्रमस्यानुरूपानुगुणा
 प्रतिपत्ति सदाचारस्तरूपनामनुतिष्ठतोऽपि यस्य सौहृदेषु सुहृद्भावेषु क्षणेन भङ्गो नाश
 केनापि न लक्ष्यते । स्थिरश्लेह इत्यर्थः । अथ च चन्द्रमण्डल धृतोऽमितामस्ताथागतो येन
 तत् । धामत्रयस्थत्वाद्भगवतः । तारा भगवती प्रसन्ना सह मञ्जुघोषेण तथागते वर्तते ।
 तच्छ्रीघनस्य सुगतस्य विलासो दर्शितो येनेदं सौगतक्रम सुगतसबन्धिनमाचारमनुति
 ष्ठतोऽपि पदार्थेषु क्षणभङ्गो न दृश्यत इति विरोधः । सौगतानां क्षणिकज्ञानसमानवा-
 चित्वात् ॥

ततः कनीयानजनिष्ट विष्टपत्रयेऽप्यविच्छिन्नगतागतैर्गुणैः ।

श्रयन्नलंकार इति प्ररूढता सरस्वतीपादरजोतिथौ पथि ॥ १६ ॥

सरस्वत्या पादौ तयो रजस्तस्यातिथी परिचिते सरस्वतीसेविते पथि शाल्लेऽविच्छि
 न्नगतागतैरामगुणैः सचेतनेत्यादिभिस्त्रिभुवनेऽप्यलंकार इत्यतो हेतोः प्ररूढतां नाम
 प्ररोहं श्रयन् । अलंकारनामैत्यर्थः ॥

न सूत्रकृद्द्वार्तिककृत्त चेष्टिकृच्छशाक यल्लक्षणतन्त्रमीक्षितुम् ।

स्वयं तदुन्मीलितवानकल्पयच्चतुर्मुनि व्याकरणस्य वर्त्म य ॥ १७ ॥

पाणिनिर्वररुचि शेषथ यल्लक्षणतन्त्र वीक्षितुमपि नाशकत् । किमुत बोद्धुमित्यपि
 शब्दार्थाध्याहारः । तत्स्वयं गुरुरनिरपेक्ष कृतवान्यो व्याकरणपथ चत्वारो मुनयः प्रवर्तयि-

तारो यस्य तादृश व्यधात् । स्वयं चतुर्थमुनित्वात् । शेषादिषट्श इत्यर्थः । 'संख्या वं-
श्येन' इत्यव्ययीभावः ॥

सदा मुखे यस्य निसर्गमाधुरीपरीतनृत्यत्पदसूक्तियुक्तिभिः ।

सरस्वतीसद्मसरोरुहस्पृशां रसायुषां व्यक्तिमुपैति निष्कणः ॥ ९८ ॥

यन्मुखे स्वभावेनावगतो मधुरतसहिता वृत्त्यत्पदा याः सूक्तयत्वासा युक्तिभिः प्रयो-
र्गहेतुभिः सरस्वतीसद्म यत्सरोरुह तत्स्पृशा भ्रमराणा शब्दो व्यक्ति व्यञ्जन प्राप्नोति ।
अत्र युक्तिशब्दस्य योजनार्थत्वेऽपि लोकोत्तरमाधुर्यदर्शनादिवच समावनाभावपर्यालोच-
नया निषेधपर्यवसानादर्थापह्नवः । यन्मुखे सूक्तयो न भवन्ति सरस्वत्यासनपद्मस्थितानां
भ्रमराणा शब्द इत्यर्थः । तदेव सरोरुह मुख आरोपित सूक्तिषु भ्रमरशब्दः । तन्मुखे
पद्मभ्रान्त्वा सरस्वती वसति तत्राय भ्रमरशब्द एव नोक्त्य इति तात्पर्यम् ॥

वहृत्यनिर्वेदगतिं न मुञ्चति द्विजाधिराजश्रियि वर्धनोद्यमम् ।

यतोपयुक्ते च बहुप्रमाणतामुपोढलोकायतवृत्ति यद्यशः ॥ ९९ ॥

यस्य यशोऽनुद्वेगकारिणीं स्थितिं वहति । शतशोऽपि ध्रुत यद्यशः श्रोतुमेव मनोऽभि-
लपतीत्यर्थः । द्विजाधिराजस्य चन्द्रस्य श्रियि शोभाविषये वर्धन उद्योग न त्यजति ।
निर्मलत्वाच्चन्द्रस्य शोभा वर्धयतीत्यर्थः । तथा बहु विपुल प्रमाण परिमाण यस्य तद्भाव भजते ।
उपोढा धृता लोकेषु भुवनेध्वायतायतिमती वृत्तिर्येन तत् । वतशब्दो विरोध सूचयति ।
अनिर्वेदा वेदपातिनीं गतिं धत्ते । द्विजाधिराजस्य मङ्कमारिलस्य श्रियो दर्शने शुद्ध
करोति । वहति प्रमाणानि चार्वाकरनङ्गीकृतानि तद्भाव धत्ते । तथापि धृता लोका-
यतस्य चार्वाकस्य वृत्तिर्येन ॥

यदानेन्दुद्युतिसङ्गसंकुचन्निकेतपङ्केरुहपीडनादिव ।

चिरं पुरस्ताद्वदनेषु जायते विवादिनामाकुलिता सरस्वती ॥ १० ॥

यन्मुखचन्द्रप्रमायोगेन सङ्कुचनिकेतपङ्केरुहम् । अर्थात्सरस्वत्या आश्रयपद्मम् ।
तत्र निपीडन सरस्वत्याः सङ्कोचेनासन तस्यादिव प्रतिवादिना मुखे वर्तमाना सरस्वती
तस्यापि व्याकृता संपद्यते । प्रतिवदितु सर्वेऽप्यसमर्था भवन्तीत्यर्थः । परिणामोऽयम् ।
अन्यथा पद्मसङ्कोचसगलमावात् ॥

रलीकृता यस्य वचोभिरुद्धतैर्विलुण्ठ्य सर्वप्रतिभामयीं श्रियम् ।

भवन्ति सद्यः प्रतिवादिनां गिरो गभीरमौनहृदमग्नमूर्त्यः ॥ ११ ॥

सर्वा या प्रतिभोहेनबुद्धिस्तन्मयी रङ्गी विलुण्ठ्य हटेन हत्वा यद्बचोभिरवमानिताः
प्रतिवादिनां वचो गभीरोऽग्नयो यो मौनहृदस्य बुद्धिरुपमा भवन्ति । मौनान
नि धरन्ति । तदुक्तिमाश्रयम्भे समावितपराजया वादिनो मौन भजन्त इत्यर्थः । समाप्त
पराजयान्मौन धेयः । यद्य श्रियं हन्त्वा सङ्कोचियते स लज्जावशाद्भेद मवति ॥

निवेशिते सुस्सलभूविडौजसा स्वयं गरीयस्यपि संधिविप्रहे ।

विधाय चक्रे स्वयशोमयीं लिपिं स लेखवर्गस्य विमुद्रमाननम् ॥ ६२ ॥

गुरुतरे संधिविप्रहे राज्यस्य संधिविप्रहप्रयोगविषये कार्यविषये सुस्सलदेवेन स्वयम-
प्रेरणया विन्यस्ते निजकीर्तिप्रकृतिं मां विधाय लेखानां पण्डितानां वर्गस्य सुखं विमुद्र
मौनमुद्रारहित यश्वके । गुणिनि गुणिरागिणि चैतस्मिन्महाधिकारिणि सति गुणिनो गुणा-
न्याकाशयन्निर्त्यर्थः । लेखानां देवानां च वर्गस्य सुखं विमुद्र चक्रे । पूर्वं पारिषदा देव-
कुलद्वारं परिपन्थिभयान्मृत्तिकया ब्रवन्पुस्तेन तु परिपन्थिषु मथितेषु देवमूर्तीनां भङ्गभय-
व्ययगमाद्गाराण्युदघाटयन् । सुमनानरक्षत्, दुर्जनानतश्चदित्यर्थः ॥

अथोदभूत्तस्य कनिष्ठसोदरः स मङ्गको यस्य शिशोरतन्वत ।

शिरस्युपोढा गुरुपादरेणवः सरस्वतीकर्मणचूर्णनैपुणम् ॥ ६३ ॥

तस्मालंकारस्य कनिष्ठो यवीयान्घोदरो मङ्गनामा जातः । येन शिरसि धृता गुरुवर-
णरेणवः सरस्वत्याः कर्मणचूर्णं वशीकाणीपधचूर्णं तस्य नैपुणं भ्रमं यस्य विभोगुणप्रौढस्य
दधुः । गुरुमुखाद्दृष्टसर्वशास्त्रार्थं इत्यर्थः । स्वयमवबोधे व्याख्याभेदस्यापि समवात् ॥

स्वदेहलीनां दधदुन्नतिप्रथामखर्वसद्धर्म्यगतिप्रतिश्रवः ।

बहिष्कृतानेकपराङ्गनस्थितिर्य एक एवावसथोऽजनि श्रियः ॥ ६४ ॥

स्नाकृत्रिमा देहलीनां शरीरवर्तिनीम् । स्वदेहयोरात्मशरीरयोर्वा लीनाम् । तुहतां
दधत् । तथास्वर्वाहस्ता सती वा धर्म्वा गतिस्तस्याः प्रतिभवोऽङ्गीकारः । मूर्तो धर्म इत्यर्थः ।
अनेकेषु पराङ्गनेषु परेषामहनेषु चतरेषु स्थितिः सा बहिष्कृता त्यक्ता येन । मानिन्वासं-
तोषशीलत्वात्स्वगुणमहिम्नान्येषां तत्समीपगामित्वाद्देति भावः । अथवा त्यक्ताः पराङ्गनाः
परस्त्रियो यथा सा स्थितिर्यस्य सुशीलत्वात् । यो मङ्गक एव लक्ष्म्या एक स्थानमजनि ।
लक्ष्मीशृङ्गं च निजा यद् देहल्यस्तासामौषल्य दधत् । तथा सत्या इर्म्यगतेः प्रतिभवः ।
जिता पराङ्गनानां स्थितिर्येनैवविध भवति । अजनीति 'दीपजन-' इति वर्तते णिच् ।
'गृहावप्रहणी देहल्यङ्गन चत्तराजिरे' इति कोषः ॥

अधीतवैदग्ध्यविशेषमक्रमात्कलासु शास्त्रे व्यवहारकर्मसु ।

विशेषवात्सल्यवतीव यं सुतं मुखैरनुम्बद्बहुभिः सरस्वती ॥ ६५ ॥

कलासु भरतशास्त्रनिर्दिष्टसु, शास्त्रे तर्कव्याकरणादौ, व्यवहारकर्मसु स्मृतिनिर्दिष्टेषु
युगपच्छिक्षितवैदग्ध्यं सरस्वती सन्नेहेव बहुभिर्मुखैर्भाषापटकादिभिरनुम्बत् । माता
पुन अनुम्बति । 'अक्रमात्' इति वा पाठः ॥

अनन्तरं सुस्सलदेवनन्दनो यमादराच्छीजयासिंहभूपतिः ।

व्यधात्प्रजापालनकार्यपूरुषं रुपं वितन्वन्नविनीतजन्तुषु ॥ ६६ ॥

सुस्सलदेवात्मजो अयसिंहदेवो दत्तेषु रोष कुर्वन्नादरात्प्रार्थनात्पूर्वं य मङ्गकमनन्तरम-

लंकारनिर्विशेषं प्रजापालनकार्यं पूर्य घर्माधिकारिणमकरोत् । मुम्बलदेवनन्दन इति
वक्रतापरीक्षकताद्योतनार्थम् ॥

पिता स तेषां जरयापि जर्जरो निपीयमाने श्रुतिसंपुटाध्वना ।

अनेकतत्कीर्तिरसायनेऽभवन्नवीनतारुण्यविशेषवानिव ॥ ६७ ॥

वृद्धत्वेन शीर्षमागोऽपि स तेषां पिता कर्ममार्गेण बहुनि पुत्रयशोमृते पीते सति
नवीनस्त्वारुण्यविशेषो विद्यते यस्य स इवामवत् । पुत्रयशःश्रवणमुखेन वृद्धोऽपि तरुण
इवासीदित्यर्थः । रक्षानपानाद्य पुनस्त्वारुण्यप्राप्तिः ॥

अनेकमुक्तानुगतात्मनि स्वयं विगाहमाने बहुदानवारिताम् ।

अतिद्रुतं तस्य यियासतो दिवं नवारणत्वामिनि भक्तिरुद्ययौ ॥ ६८ ॥

अनेकमुक्तः प्राप्तमोक्षरनुगमः प्राप्त आत्मा यस्य प्रलीनमुक्ते । तथा बहूनां दान-
वानानरिता शत्रुत्व मजति रणस्वामिनि श्रीप्रवरपुरप्रधानदेवताविशेषे नवा भक्तिरुद्यम्य
स्वर्ग जिगमिषोरुदमूत् । यद्य द्रुतं गन्तुमिच्छति तस्य मुक्तानिःपुणताननि तथा बहु
दानवारि मदञ्जल यस्य तद्भाव दयति वारणस्वामिनि गजराजे भक्तिर्नोद्याति । काञ्च
उदायेवेत्यर्थः ॥

ततः स काले शिवरात्रिपावने मनागिव क्लिष्टशरीरसौष्ठवः ।

दशानगार्त्तार्थपथोपपत्तिमत्कुशाग्रशय्यामुत्तनुत्सिक्तानस्त्रीम् ॥ ६९ ॥

क्लिष्टदिव क्लिष्ट शरीरसौष्ठव यस्य सः । शरीरसुखरजमोगम्य कल्पापि पीडा-
विशेषस्य ज्ञानिनामज्यवश्य भावित्वात् । तन्पिता विश्ववर्तः शिवरात्रिरत एव पावनस्त-
म्भिन्काळे दीर्घपथ उपपत्तिमद्युपपत्ता या कुशाग्रशय्या तस्यां सुखमुत्सिक्ता सुखत्वा-
पन्वसस्त्री दशानगात् । शिवरात्रौ नम्रमूत्रप्राप्तये स दर्शनशय्याप्रदानम् ॥

लीलानुक्तमनुप्यविग्रहमयग्रन्थिग्रहः शार्ङ्गिण-

स्त्रीर्षे सोऽथ त्रिथौ बहत्वनिमृत्पुत्रीपतेरभ्यगान् ।

वामार्थध्वजराजदण्डजपतित्रन्त्रापारार्थस्त्वह-

त्केनीकङ्कणदन्दशूकबहुलोत्फाल्यावचूळं वपुः ॥ ७० ॥

शार्ङ्गिणीर्षे रत्नानिप्रासादेऽवनिधुद्धिमद्रित्तन्य पुत्री गीरि तन्पतिः शिवस्त्वस्य
त्रिधा शिवरात्रौ पुण्यवत्सनीलगा व्याधिं विना मुक्ती मनुष्यशरीरमनो ग्रन्थिग्रहः
सुविदारयानटास्तमावो येन स विश्ववर्तो वामार्थे ध्वजमूर्तो राजन्वोऽण्डजपतिर्गङ्गदत्त-
स्माद्राज्ञा भव एवपत्तये दक्षिणमार्गे स्वकन्तो लुप्तः क्रीडाकट्टनस्या दन्दशूका-
र्धनिस्तेना बहुला य उक्ता रत्नतनान्धवचूलो भूयस्य यस्य तद्गुरापत्तम् । दीर्घकाल-
योगं शम्बाद्रसिंहरक्ष्य प्रभवान्तित्यर्थः । इतिहरक्ष्यभावप्रतिबन्धने च बक्ष्यमाः स्वप्नः
प्रमाणम् ॥

इत्थं याते पितरि शक्ति ब्रह्मभूय य आसी-
दन्तस्तेषा विपमविषमाहंकृति शोकशङ्कु ।

चेतोभित्तेरनुपधिबृहद्वन्धुरेको विवेको

लब्धोद्रेको निभृतनिभृतं तं शनैरुचस्वान् ॥ ७१ ॥

पितरि विश्ववर्ते एव द्रुत परपदरूपत्वा प्राप्ते सति तत्पुत्राणां चित्ते दुःसहो यः शोक एव शङ्कुः कील आसीत् शोकशङ्कुः चेत् एव भित्तिः कुञ्च्य ततो विवेक उदखनत् । अनुपधिप्रत्युपकारनिरपेक्षतया वृहद्वन्धुः । मरण कालधर्म इति विवेकबलात्, नतु तद्गुण-
विस्मरणात्तदु खमत्यजभित्तिर्यम् । शोकस्य शङ्कुत्वारोपणादुदखननोक्तिः सगता । बन्धुधो-
पदेशे शोक वारयति ॥

एकादश्या व्रतनियमवानेकदा तत्कनीया-

नेकाकी सन्भवनवलमी मङ्गकः सोऽधिशिशये ।

वागीश्वर्या वदनवसते केवलं वाहहंसं

व्यञ्जगण्डस्थलपरिणमचन्द्रबिम्बच्छलेन ॥ ७२ ॥

गण्डस्थले परिणमप्रतिबिम्बितो यश्चन्द्रबिम्बस्तद्वाजेन मुखस्थायी सरस्वत्या वा दृहस प्रकटयन् । नाय चन्द्रः । किं तर्हि । वाग्देवीवाहहंस इत्यर्थः । एकादश्या व्रतस्योपवासस्य नियमो विद्यते यस्य सः । तेभ्यः कनिष्ठो मङ्गकः केवलं सन्भवनस्य गृहस्य वलमीमाशिशिवे । गण्डामोगे चन्द्रबिम्बोक्त्वावगताभ्यामुद्भिन्नश्मशुनिर्मलत्वाभ्यां नवव-
यरत्वमपि सरस्वत्याः साक्षान्मुखवाचित्वमभिजातत्वं च सूचितम् ॥

स्वप्ने तत्र ददर्श स स्वपितरं देह बहन्तं मिल-

त्तापिच्छच्छदकेतकच्छविदपुष्पण्डद्वयीकल्पितम् ।

एकार्धेन वमन्तमग्रचरणद्वारेण मन्दाकिनी-

मन्यार्धेन च विभ्रतं पटुरटद्वीचि जटावर्त्मनि ॥ ७३ ॥

शक्रनारायणरूपत्वादेकार्धेन कामभागेन पादाग्रमुखेन गद्गो ह्यवतम् । द्वितीयार्धेन दक्षिणभागेन पटुरटन्तो वीचयो यस्यास्तां गद्गा जटावर्त्मने विभ्रतम् । तथा मिलन्ति मिश्रीभूतानि तापिच्छपत्रैः केतकानि तद्वच्छविः शोभा यस्यास्तया वपुष्पण्डद्वय्या शरीरार्धयुग्मेन कल्पित देह विभ्रत स्वपितरं मङ्गकः स्वप्ने ददर्श ॥

सुतमथ स तदानीं कल्पितप्रत्यभिज्ञं

लहरिभिरनुगृह्णन्दूरतोऽभीक्ष्णमक्षणम् ।

अमुचदमृतमित्थं कर्णगण्डूपलेहं

स्नपनमिव विवृण्वङ्गयोत्स्रया दन्तपङ्केः ॥ ७४ ॥

हरिहररूपत्वात्कल्पिता संपादिता प्रत्यभिज्ञा 'अहं स विश्ववर्तः' इत्येवंरूपा यस्य तम् । क्रियाविशेषणं वा । पुत्रं हरिहररूपत्वाद्बहूनां नेत्राणामविच्छिन्नपातैर्भजन्स विश्ववर्तो वचनावसरे व्यक्तीभूताया दन्तपङ्केः कान्त्या पुत्रं स्नपयन्निव कर्णपेयं वचनमेवमवोचत् । स्नानपूर्वं च पानायुचितम् ॥

द्वैराज्यकारि सुमनोनिवहस्य कर्ण-

पूरश्रियः किमपि वाञ्छयमध्यगीष्टाः ।

तर्कि पुनासि न सुत क्षणदाकुटुम्ब-

लेखावचूलचट्टयुक्तिभिरुक्तिदेवीम् ॥ ७५ ॥

पण्डितानां देवानां वा वर्गस्य कर्णाभरणशोभाद्वैराज्यकरम् । शास्त्रेणापि कर्णानां भूष्यत्वात् । किमपि लोकोत्तरं शास्त्रं त्वमधीतवान् । तस्माद्देतोर्हे सुत, क्षणदा रात्रिः सा कुटुम्बं कलत्रं यस्य स चन्द्रस्तस्य लेखा भूषणं यस्य स ईश्वरस्तस्य चट्टयुक्तयो माहात्म्यवर्णनानि ताभिः सरस्वतीं किं न पवित्रयसि । पवित्रयेः । देवानां कर्णभूषणस्य पीनरुक्त्यापादनोक्त्या स्वस्य देवमध्यपातित्वसूचनेन हरिहररूपता प्राप्तिर्विश्ववर्तेन निर्वाहिता ॥

इति सूक्तिमौक्तिकमयीं सुतस्य स प्रकटय्य कर्णभुवि शेखरसजम् ।

गगनाध्वलङ्घनघनश्रमस्पृशा शशिना सहैव चतुरं तिरोदधे ॥ ७६ ॥

सदुक्तिमुष्णाफलप्रकृतिं मालां पुत्रस्य कर्णे निधाय स चन्द्रेण समं तिरोहितोऽभूत् । आकाशमार्गोलङ्घनेन घनं ध्रमं स्पृशतेवेतीवशब्दः प्रतीयमानोत्प्रेक्षार्थोऽध्याहार्यः । चन्द्रास्त्रमयोक्त्वा स्वप्रस्य सत्यत्वं सूचितम् ॥

उद्युक्ते गुणवद्विषादकदनव्यग्रैर्गवामुद्गमै-

निर्मातुं भुवनानुरञ्जनविधिं देवे ततो भास्वति ।

तच्छून्यासु विसृज्य दिक्षु सुचिरं निद्रादरिद्रे दृशा-

द्युत्कण्ठां च शुचं च विसायरसोल्लासं च तुल्यं दधौ ॥ ७७ ॥

गुणवतां पद्मानां विदुषां च विषादकदने संकोचवारणे व्यग्रैः सगर्जगवां रदमीनां यावां चोद्गमैस्त्रेदैः करणभूतैर्भास्वति देवे सूर्ये भासमाने च भुवनानामनुरञ्जनं पीतवर्णतापादानं प्रीतिपरत्वं च इयुंमुपुक्ते प्रवृत्ते सति तेन तयाविधेन विप्रा शून्यासु दिक्षु तत्रैव पितृद्विषतिसंभावनया निद्रारहिते दृशां निधाय चिरदर्शनामावात्पुनर्दिदृक्षालक्षणा-मुत्कण्ठां शोकं तयाधर्यरसं च दधौ ॥

पितृभारतीविवृतपौष्टिकक्रियाक्रममाणभक्तिसहवासिमानसः ।

इति स प्रबन्धयति महङ्कौ गिरं विरचय्य शंकरचरित्रकिंकरीम् ॥७८॥

पितृवैचनेन संपादिता या पौष्टिकक्रिया पुष्टिप्रयोजनकर्म तथा क्रममाणा वर्धमाना या भक्तिस्त्रया सहवासि मानसं यस्य स महङ्कविर्गिरं स्ववाचं श्रीकण्ठचरितदासीं संपाद्यैवं प्रबन्धं करोति । एतेन पितुराज्ञया प्रबन्धकरणेऽहं प्रवृत्तो न तु स्वबुद्धिदपे-
गेति सूचितवानिति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तसुलोर्महाकवि-
राजराजानकध्रीमहङ्कस्य कृतौ श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये
देवावंशादिवर्णन नाम तृतीयः सर्गः ।

चतुर्थः सर्गः ।

शशिशुभ्राः किरन्भासो हासो धनपतेर्दिशः ।

गिरिरस्तीह कैलासो निवासो वृषलक्ष्मणः ॥ १ ॥

चन्द्रवसिता दीप्तीः क्षिपन् । अतश्च वैभ्रवणदिशो हासो हरावासः कैलासो नाम
शैलोऽस्ति । धनपतेरिति साकूतम् । धनिक्षिया हि हास उचितः ॥

बिम्बितैर्यो मृगैर्भाति स्फुटस्फाटिकसानुषु ।

कौतुकेन कृतो धात्रा राशिभिः शशिनामिव ॥ २ ॥

स्फुटा निर्मला ये स्फटिकसानवस्वेषु प्रतिबिम्बितैः कुरद्दूर्यो भाति । अतः संभाव्यते
जगत्कर्त्रा कौतुहलेन मृगाङ्गसभारेणेव कृतः । यो हि मृगाङ्गमयः कियते स शुभ्रो मध्य-
स्थहरिणश्च भवति । विधातुश्च कौतुकमेतत्—'मत्कृतेनैकेन चन्द्रेण विश्वमियच्छोभते ।
यदि चन्द्रराशिं कुर्या तदा कियमु शोभते' इति । चन्द्रलक्षसदृशः कैलास इत्यर्थः ॥

रश्मयोऽभ्रंकपा यस्य श्रयन्ते सरलश्रियः ।

मूले मृणालनालत्वं ब्रह्मासनसरोरुहः ॥ ३ ॥

[रत्नानीं त्रासरहितवान्] सरल धीः शोभा येषां ते तथाभ्रमाकाशं कपन्तो यस्य
रश्मयो ब्रह्मासनभूतं यत्सरोरुहं पथ तस्य मूले शिषभावं सेवन्ते । मृणालनालं च शुभ्रं
सरलं च भवति । उपक्रमोपप्रेक्ष्यम् । तद्रश्मयो ब्रह्मभुवनव्यापिन इत्यर्थः ॥

यदंशुस्रोतसः सद्गादुत्तमाङ्गेऽपि धूर्जटेः ।

नेन्दुः क्षीरोदकलोलनिवासप्रीतिमुञ्जति ॥ ४ ॥

हरमुकुटेऽपि तिष्ठन्चन्द्रः क्षीरमुदकलहरीषु पचनेन या प्रीतिसां न त्यजति । यत्र-
दिमयोगात् । क्षीराभिर्लहरीवद्रश्मयो नभो व्याप्नुवन्तीत्यर्थः ॥

सर्वतोऽपि प्रनृत्यद्विर्यश्चकालि गभस्तिभिः ।

लिखन्मुखेषु ककुभां कर्पूरस्थासकानिव ॥ ९ ॥

न केवलमुपर्वेव, अपि तु सर्वत्रापि स्फुरद्गी रदिमभिर्हेतुभिर्यो दिशां मुखेषु कर्पूर-
तिलकाङ्घ्रिसन्निव शोभते । दिशां स्त्रीत्वात्तिलकलिखनोक्तिरुचिता ॥

पादैर्महद्विराक्रान्तदिगन्तो यः सितद्युतिः ।

विभर्ति क्षममात्मानं मोक्तुं नवसुधाभरम् ॥ ९ ॥

उन्नतैः प्रखलन्तपर्वतैः क्रान्ताशः शुभ्रदीप्तिर्यो वसुधाया भूमेर्भरं त्यक्तुं न शक्तः । भुवं
धारयतीत्यर्थः । सितद्युतिश्चन्द्रश्च पादै रदिमभिर्योऽदिगन्तो नवं सुधारसं मुञ्चति ॥

जहाति यस्य लिम्पद्भिः करैराचान्तकालिमा ।

जलदः प्रावृषेण्योऽपि न शारदपयोदताम् ॥ ७ ॥

यस्य रदिमभिराचान्तः पीतः कालिमा कृष्णत्वं यस्य । शुभ्रीकृत इत्यर्थः ।
वार्षिकोऽपि मेघः शारदवारिदगावं न त्यजति । मेघमार्गव्यापिन्यो यद्दीप्तय इत्यर्थः ॥

सगुहां प्रकटाहीनकटकां दधदाकृतिम् ।

सदापिनाकमाक्रम्य स्थितः पादवलङ्गणः ॥ ८ ॥

दधानोऽधिगतश्वेतसानुप्रहशरीरताम् ।

खसाम्यमिव यो नीतः सेवाप्रीतेन शंभुना ॥ ९ ॥ (युग्मम्)

सह गुहाभिवर्तते या, तथा प्रकटा अहीना अन्यूनाः कटकाः शिखराणि यस्या-
स्वामाकृतिं दधन्, तथा निलं स्वर्गमाक्रम्य जित्वा व्याप्य वा स्थितः, पादेषु प्रखलन्त-
पर्वेषु बलन्तः संचरन्तो गणा यस्य, तथाधिगतः श्वेतसानूनां प्रहो येन तच्छरीरं यस्य
तद्भावं दधानः, यः कैलासस्तत्सेवया तुष्टेनेश्वरेण निजात्मनः साम्यमिवापादितः ।
ईश्वरोऽप्येवविधो भवति । तत्पक्षे । गुहः कुमारः । अहोनाः सर्वेन्द्राः । कटका बलयाः ।
पिनाकोऽजगवं धनुः । पादयोश्चरणयोर्वलङ्गणः । श्वेते श्वेताद्ये मुनीं सानुप्रह सप्रसादं
शरीरं यस्य तद्भावं दधानः । अन्यथ सेवया तुष्टो भूत्वा स्वसमं करोति ॥

आवद्भपरिवेषस्य रदिमभिः स्फटिकाश्मनाम् ।

प्रदक्षिणप्रवृत्तेव राजते यस्य जाह्नवी ॥ १० ॥

स्फटिकरदिमभिः कृतपरिवेषनस्य यस्य कैलासस्य प्रदक्षिणकरणप्रवृत्तेव गङ्गा भाषते ।
श्वेतत्वावजयो यन्धुत्वं वा प्रदक्षिणे हेतुः । अन्योऽपि जितः सन्प्रदक्षिण करोति ॥

घर्सेऽशुभिः समालब्धां भग्नेत्रहविर्भुजः ।

यो मूर्तिं रोहणं जेतुं पद्मरागमयीमिव ॥ ११ ॥

हरनेत्रामिभिररुणितां मूर्ति रोहणपराभवार्थं पद्मरागमयीनिव यो वहति । ७०
तीयत्वाज्जेतुजेयभावः ॥

यत्र स्फटिकतेजोभिर्भर्गस्य च गलत्विषा ।

रजन्यपि दिनंमन्या रात्रिमन्यं भवत्यहः १२ ॥

स्फटिकदीप्तिभिः प्रकाशमयस्वाग्निशाप्यात्मानं दिनं मन्यते । हरकण्ठविषदीप्त्यन्ध-
कारित्वाद्दिनमप्यात्मानं रात्रिं मन्यते । उक्तियुक्तिमात्रमेतत् । न ह्यु तात्त्विकम् । रात्रौ
दिवा च स्फटिकांशुकण्ठप्रभाणां निर्विशेषं प्रवृत्तेः । रात्रिदिनयोरचेतनत्वेन सचेतनध-
र्ममननासंभवादुपचारप्रयोगः ॥

दिक्षु द्युतिभिरेणाङ्गभस्तिप्रतिवस्तुभिः ।

यशांसि वर्षता येन राजन्वन्तो महीभृतः ॥ १३ ॥

चन्द्ररश्मीनां प्रतिवस्तुनि सदस्यस्वामिशुंतिभिर्हेतुभूताभिर्विगन्तेषु यशांसि वर्षता
येन पर्वता राजन्वन्तः प्रशस्तो राजा येषां ते भवन्ति । कैलासः शैलानां सुराजेत्यर्थः ।
राज्ञो यशोवर्षणमुचितम् । 'राजन्वान्तौराज्ये' इति साधुः ॥

नृत्यद्भवपदक्षुण्णयत्क्षोणीरेणुविप्रुपः ।

भनिभेन नभो नूनं नक्तं नक्तमुपासते ॥ १४ ॥

रात्रौ रात्रौ यत्र संख्यासमये नृत्यतो भवस्य पद्मयां क्षुण्णया पृथग्या भूमे रेणुकणा
नक्षत्रव्याजेनाकाशं सेवन्ते । वस्तुगत्या रात्रौ दृश्यमानेषु नक्षत्रेषु स्फटिककणसंभावनो-
पनिबन्धनैश्वरस्य नित्यसंनिधानसूचनेत्यर्थः । रेणूनामाकाशगमनोक्तिः कैलासस्य मनो-
हरत्वादीश्वरस्य नृत्यरसद्योतनार्थम् ॥

शिववाहसुरोपज्ञजातरूपसमृद्धिभिः ।

क्षणान्मेरुसहस्रं यः सूते शैलप्रजापतिः ॥ १५ ॥

शिववाहस्य वृषभस्य खराणामुपज्ञाद्यज्ञानं सुरोपज्ञं यानि जातरूपाणि तत्समृद्धिभिः ।
कैलासे संचरतो हरवृषस्य सुरेभ्यः सुवर्णोत्पत्तिरिति प्रसिद्धिः । यः शैला एव प्रजा-
स्तासां पतिः प्रधानं मेरुशतानि क्षणाज्जनयति । मेदप्रमाणं सुवर्णं तत्रोत्पद्यत इत्यर्थः ।
प्रजापतेषु वृष्टिरायत्ता ॥

यत्र नेत्रानलः शंभोः प्रतिविम्बावलम्बनात् ।

कल्पतेऽनल्पदावामिशिल्पकृद्भ्रतनसानुषु ॥ १६ ॥

यत्र स्फटिकसायुषु प्रतिविम्बितो हरनेत्रामिसंहादवाभेः शिल्पकृदपूर्वनिर्माता सं-
घते । पर्वते दावामिदर्शनादमिप्रतिविम्बे दावामिघ्नान्त्युक्तिः ॥

रुद्रोत्तंसविघ्नैकद्रवचन्द्राश्मजन्मभिः ।

प्रवाहैरिव यः सख्यं क्वचिन्नोज्झति निक्षीरेः ॥ १७ ॥

रुद्रोत्तंसस्य हरमोक्षिभूषणभूतस्य विधोश्चन्द्रस्योद्रेकेण गरुद्रपथचन्द्रचान्तेभ्यो जन्म
येषां तैः प्रवाहैरिव निक्षीर्यैः परिचयं न त्यजति । उपमोक्षेणा वा ॥

किंस्विद्वौरीहरेर्भोत्या विनीत्या किमु धूर्जटेः ।

दूराद्रथमृगं त्यक्त्वा यं मृदुः सेवतेऽनिलः ॥ १८ ॥

किंस्वित्पावर्तीवाहसिंहमयात् । किंवेश्वरविनयात् । दूराद्रथहरिणमपास्येव वायुर्यं
सेवते । यतो मृदुः । देशपर्वतान्मन्दं बहतो वायोराप्युत्प्रेक्षा । तन्निबन्धश्च संदेहः ।
अथवा पर्वतस्य गुणस्त्वक्तवाहमृगो वायुर्यत्र बहति तद्विषयः संदेहः ॥

दरीपु किंनरीलोकं घत्ते यः श्लोपविप्लवे ।

न्यासीकृतमनङ्गेन भाण्डागारमिव स्वकम् ॥ १९ ॥

दाहोपश्रवावमरे कामेन सदैव पर्वतस्य कामोदीपकत्वेन हितत्वं संभाव्य न्यासीकृतं
निःशेषरूपत्वेन स्थापितं निजं कोपमिव । कामस्य युक्त्येकाग्रत्वात् । गुहासु किंन-
रीजनं यो घत्ते । उपद्रववाध विश्वासाभयशृहे सारं न्यासीकरोति ॥ -

श्वेतात्मकुहूरैर्मध्यमुत्तदयामाभ्रमण्डलैः ।

व्यनक्ति यः शैलवृषा सहस्रमिव चक्षुषाम् ॥ २० ॥

मध्ये स्थायित्वामुक्ता इव श्यामा मेघा येषु तैः स्फटिकगर्तयौ गिरिप्रधानो नेत्रसह-
स्रमिव घत्ते । वृषा इन्द्रः । तस्य च चक्षुःसहस्रमुचितम् ॥

अवगूढो दृढं देव्या पौलस्त्यभुजनातिने ।

यत्र क्षणं विभुर्लभे दोलाकेलिरसज्जताम् ॥ २१ ॥

रावणभुजैः कम्पिते यत्र तत्कम्पेन भयवशाद्गौर्या दृढनालिरितो हरः क्षणं दोलाकी-
कामुचं प्राप । अन्यत्राप्राप्तं दोलाकेलिसुखं भगवांस्तत्रैव प्राप्तवानित्याशयः । तथा रा-
वणकम्पितेऽपि दोलाके प्रमोदशोभ्यन्नेवाप्रीदित्यर्थः ॥

अत्युन्नतस्य पादेषु क्षपासु लुठनेन्दुना ।

यस्य प्रभुरपि स्पर्धा नैति चन्द्रशिस्तामणिः ॥ २२ ॥

अत्युन्नतत्वान्प्रत्यन्तपर्वतेषु लुठता चन्द्रेण हेतुना चन्द्रमोक्षिः प्रसुर्यस्य साम्यं नैति ।
अत्युन्नतस्य पादाम् लोठनोत्थिरचिता ॥

दिक्षु प्रमारितवृहत्प्रमापक्षतिमंपुटः ।

यो मानसे जगत्क्ष्मीकेलिहंस इव स्थितः ॥ २३ ॥

सर्वांशु दिष्टा प्रसारिते वृद्धी प्रभेव पक्षतिष्ठपुटे पक्षमूलद्रव्येन स मानसे चेतसि स्थितो जगत्क्षया मीडाहस इव भवति । सर्वेयुगमयत्वासेनैव विश्वलक्ष्या भासनात् । नायिकायाश्च मीडाहसो भवति । तत्पक्षे मानश्च सरोविशेष ॥

यो मध्यमध्यसक्रान्तनवाभ्रकणशारितै ।

लौहितीकतटैर्भाति स्वप्रशस्तिपटैरिव ॥ २४ ॥

मध्ये मध्ये सक्राता सक्रा ये भेषकणास्तै शारितै र्कटिकतटैर्यो भाति । अतः सभाव्यते । तिनै प्रशस्तिपटैरिव । अभ्रकणा वर्णस्थानीया ॥

स्फुलिङ्गभङ्गिभिर्भानो प्रतिविम्बैर्य ईक्ष्यते ।

राशिर्भूतेरिव ज्यक्षपुष्टाना विश्वपाप्मनाम् ॥ २५ ॥

अभ्रकणशोभे सूर्यप्रतिविम्बैर्हेतुभिरीश्वरदग्धानां जगत्पापाना सर्वेषां पापाना वा भस्मनो राशिरिव य सभाव्यते । भूतिच्छादिताश्च स्फुलिङ्गा भवति ॥

मानसास्कन्दनपटु स्पृशन्नुत्कटकान्तताम् ।

दधान सुखद रूप सिद्धसाध्यगणाश्रित ॥ २६ ॥

सालकान्तस्थितिर्नीलकण्ठाध्यासनपावन ।

य इवाभाति यच्चिन्नमहयैक्षेस्तु सेव्यते ॥ २७ ॥ (युगमम्)

मानसस्य सरस, चेतसश्चास्कन्दन आक्रमणे पटु प्रमथं । उच्चै कटकान्तानि नितम्बरूपाणि, उत्कटश्वासौ कान्तश्च तद्भाव दधत् । शोभना खदा श्रेण्यो यस्य, सुख ददातीति सुखद रूप दधान । पावनत्वासिद्ध निष्पन्न साध्यमाशास्य चेया तैर्गर्भुनि कुलैराश्रित, सिद्धै साध्यैर्गणेश सहित । सालैर्देवदारुभि कान्तस्थिति, सहालक्या नगर्धान्तस्थित्या वर्तते । नीलकण्ठस्य हरस्य, मयूरस्य चाध्यासनेन पावन । अह समस्त दिन यक्षे सेव्यते, हर्यक्षा सिंहास्तसदृशै प्राणिभि सेव्यते । पर्युदासे नञ् । य पर्वतो य इवाभाति । अहरिति 'कालाध्वनोरत्य तसयोगे द्वितीया' । अत्राभेदेऽपि भेदारोपेण द्विलकल्पनया साम्योक्तिरुपमाना तराभावसूचनार्था ॥

क्वचित्कवचित सान्द्रनवाम्बुदकदम्बकै ।

यो विभुद्रयति क्षोणीरज्जनाद्रिमदद्बुह ॥ २८ ॥

अज्जनशैलस्य कृष्णत्वेन मदस्तली दृष्यति । अतिनिम्नत्वेन प्रकाशाभावात् । अत्र एव महत्प्रवेशाभावाकवचिता कृतकवचा इव । मदद्बुह कवचित्कवचितम् । अथवा सात्रावादज्जनाद्रिमदहरीर्दरीधत् । 'कवचित्' इत्यपपाठ ॥

सीमन्तरेखा रोदस्यो क्षौमनीरङ्गिका दिशाम् ।

ककुप्कुञ्जरयूपस्य पुरोमुखपटच्छटा ॥ २९ ॥

द्वितीयभूतिर्भगस्य फेनश्रीर्मानसाम्भसाम् ।

भूपन्नगल्लीनिर्मोको भाति यत्कान्तिसंततिः ॥ ३० ॥ (युग्मम्)

रोदस्योर्यावापृथिव्योः सीमन्तरेखा । 'सीमन्तः केशेषु' इति साधुः । कैलासशिखरं नावद्गुः, अत ऊर्ध्वं वारिख्यैः । दिशां नायिकात्वावच्छिन्नानां क्षीमनीरङ्गिका पटवस्त्रावगुण्ठनपटः । दिग्गजत्रजस्याप्रे मुखपटच्छटा तन्तुमय आच्छादनविशेषः । हरस्य स्वाङ्ग-मूलपेक्षया द्वितीया भूतिः । मानसजलानां फेनः । भूरेव फणिनी तस्याः कञ्चुको यस्य कान्तिः शोभते ॥

संक्रान्तं यो वहत्यन्तर्वपुषि स्फाटिके जगत् ।

आचान्तमिव कल्पान्ते शिक्षया वृषलक्ष्मणः ॥ ३१ ॥

संहारकसिद्धान्तरूपाद्दरोपदेशात्कल्याण्ये निगीर्णमिव । वृषलक्ष्मण इति पञ्चम्यन्तं व्याख्येयम् । स हि कल्पान्ते जगत्संहरति । एतेन कैलासस्य कल्पान्तेऽप्यविनाशित्व सूचितम् । स्फाटिकतटे प्रतिविम्बितं विश्वं भूतैर्मध्ये यो घटते । त्रिजगत्त्रैव वसतीति तात्पर्यम् । दूरस्थस्य प्रतिविम्बसंभवाभावात् ॥

विम्बितार्कघृतापाण्डुशरीरो यो विराजते ।

सान्द्रेरामञ्जरीपुष्पगुच्छोत्तंस इव क्षितौ ॥ ३२ ॥

विम्बितार्क घृतापाण्डु शरीरं येन स शैले भूनेर्भूषणार्थं घनेरामञ्जरीपुष्पगुच्छ इव शोभते ॥

स्फटिकाश्मसु यत्रास्ते विम्बितो गुहवर्हिणः ।

दत्तयात्र इवाकृष्टुमहीन्पातालवासिनः ॥ ३३ ॥

प्रतिमितः कुमारमयूरः पाताले वसतः सर्पानाकृष्टमुद्युक्त इव भवति । कुमारोऽपि तत्रैव वसतीति भावः ॥

विश्वात्मने स्वनाथाय दिग्मन्वरदशाजुषे ।

वयतीवान्धरं दिशु यस्तैरंशुतन्तुभिः ॥ ३४ ॥

दिशोऽम्बरं वस्त्रं यस्य तदवस्थां दधते विश्वात्मने स्वस्वामिने रदिमतन्तुभिर्हेतुभिर्यो वस्त्रं वयतीति । वेमः शपि रूपम् ॥

योऽश्रान्तशशभृत्सङ्घद्रवचन्द्रादमदीकरैः ।

व्यनक्ति भगवत्पादपातानन्दाश्रुदुर्दिनम् ॥ ३५ ॥

भगवत्सुत्रं वृत्तवसतितादश्रान्तं नित्यम् । अर्षाद्भगवन्माण्डिचन्द्रस्यांशुसङ्घेन गल-द्रपथन्द्रकान्तेन्यो जन्मोत्पत्तियेषां तेजल्लरीर्हेतुभिर्यो हरचरणस्पर्शार्थं वाष्पजलप्रवाहं प्रकटयति ॥

यो विभर्ति ज्वलत्तुङ्गपतङ्गाश्मगुहात्मना ।

दक्षां भगवता दृष्टिमहि वहिमयीमिव ॥ ३६ ॥

दिवा ज्वलन्तस्तुङ्गाः पतङ्गाश्मानः सूर्यकान्ता यस्यां सा गुहा यस्य स आत्मा स्वह
पम् । अथवा गुहानामात्मा रूपम् । तेन हेतुना भगवता सेवाप्रीतत्वाद्दत्तामामेयीं दृष्टि-
मिव धत्ते । नेत्रस्थानीयतत्रत्यगुहानामतिविस्तारात्तन्मध्ये सूर्याशयः प्रविशन्तीति भावः ॥

दौकितानन्तकुसुमप्रकरः पार्श्वपादपैः ।

क्रीर्णाघो गिरिजासिंहरजोन्मुक्तमौक्तिकैः ॥ ३७ ॥

धूपधूममभिव्यञ्जन्भरैर्नवपयोमुच्चाम् ।

दत्तदीपालिकः शृङ्गप्रज्वलत्तपनोपलैः ॥ ३८ ॥

खानानि यच्छन्नच्छिन्नमुच्छलद्भिरितस्ततः ।

नित्यनिःप्यन्दमानेन्दुदृपत्सूतिभिरम्बुभिः ॥ ३९ ॥

सधातुनिर्झरारब्धसमालभनविभ्रमः ।

स्तुवन्दरीमुखैर्वातलहरीमुखरीकृतैः ॥ ४० ॥

शुभोपकल्पितबलिर्नानाविधफलद्विभिः ।

तदमस्तुतसंगीतमङ्गीको दिव्यचारणैः ॥ ४१ ॥

यो मसस्मेरसर्वाङ्गो निमृतां स्थितिमश्रुते ।

नित्यसंनिहितं देवदेवमभ्यर्चयन्निव ॥ ४२ ॥ (कुलकम्)

समीपदृक्षेहेतुमिदं कितः सज्जीकृतोऽनन्तः पुष्पचयो येन । गौरीवाहसिंहनखनिर्ग-
तमुष्काफलैः क्षिप्तार्घ्यं । नवमेघैर्हेतुभिर्धूपधूममिव प्रकटयन् । शिखरेषु ज्वलद्भिः सूर्य-
कान्तैर्हेतुभिर्दत्ता दीपालयः प्रदीपपङ्क्तयो येन । मौलिशशिसंनिधानाभित्यविगलच्चन्द्रका-
न्तजातेर्जलैः आनादि ददत् । सधातुभिः संगैरिर्कैर्झरारब्धः समालभनविभ्रमस्तिलक
शोभा येन । वायुतरङ्गैर्मुखरीकृतैर्द्वयै एव मुखानि तैः स्तुवन् । फलैः कल्पितनैवेद्यः ।
स्वर्गगायनैस्तपेषु प्रस्तुता आरब्धा सगीतमङ्गी गायनं यस्य । मस्मनेव स्मेराणि सर्वा-
ङ्गाणि यस्य सः । निमृतामकम्पा दिकाति प्राप्नोति । अत एव नित्यसंनिहितं महेश्वरं प
जयन्निवेति सभावनम् । यद्य भगवतः पूजां करोति स एव त्रिधावृष्टो भवति ॥

धातुपाटलमुत्क्षेपपरिभूत्यपराधिनि ।

योऽद्यापीव मुखं धत्ते सफोपं दशकंधरे ॥ ४३ ॥

उत्क्षेपस्तोर्न स एव परिभूतिरवमानसौनापराद्धरि रावणेऽद्यापि कोपाद्यमिव मुर्ध
धत्ते । यतो धातुभिः पाटल रफम् । अन्यथापराद्धरि कोपाद्यं मुखं धातुवद्रफ धत्ते ॥

सूर्यमावाग्निना दुन्वन्सिञ्चन्निन्दूपलद्रवैः ।

कोपप्रसादसंभेद इव योऽनङ्गदाहिनः ॥ ४४ ॥

सूर्यकान्तानामग्निना तपश्चन्द्रकान्तानां प्रवाहैः सिञ्चन्त्यः काम दग्धवतः प्रभोः कोपप्रसादयोः संसर्ग इव भवति । अनङ्गदाहिन इति साकूतम् । कामस्य प्रथमं कोपं कृत्वेश्वरेण पुनः प्रसादकरणादियमुक्तिः ॥

सौरगाश्लेषनिःशेषतापन्नस्थाणुसंगतेः ।

श्रीखण्डशैलं कुरुते यः साम्यानुग्रहातिथिम् ॥ ४५ ॥

उरगाणां फणिनामाश्लेषेण योगेन सह वर्तते यः । तथा निःशेषं ताव निदाघसंचार-
तं हन्ति यः स्थाणुस्तत्संगमाद्यो मलयपर्वतं साम्यप्रसादस्य याचकं कुरुते । मलये
थाणुश्चन्दनच्छेदः । तत्र स्थाणरीश्वरः ॥

दिवापि पूतासु महेशशेखरप्रजागरूकेण कुरङ्गकेतुना ।

कदाचन प्रोषितमर्तृकात्रतं शिखासु यस्यौपधिभिर्न शिक्षितम् ॥ ४६ ॥

यस्य शिखरेष्वापधिभिः प्रोषितः प्रवासस्थितो मर्ता यस्यास्तद्रतं कृशतमलिनत्वादि
द्विवापि दिवसेऽपि न शिक्षितम् । न प्राप्तम् । महेश्वरस्य मीलं प्रजागरूकेण प्रबुद्धेन
वन्द्रेण । तच्छिखानां पूर्णत्वात् । ओपधीनां चन्द्रो मर्ता तत्साहचर्यं तत्रैव हरसंनि-
मानात् व्यपेतम् ॥

शिखराध्वनि यस्य पदपदद्युतिचौरा नवकेकिबन्धवः ।

ज्वलदोपधिदीप्तिसंपदां दधते संभृतकज्जलश्रियम् ॥ ४७ ॥

भ्रमराभाभाजो नवा मयूरबन्धवो मेघाः कज्जलतया संभाव्यन्ते । सज्जलानां मे-
घानां केकिबन्धुत्वेन वेति विशेषणमतिनवरवद्योर्वनायम् ॥

तनुरनुसरति श्रीसंस्तवं यस्य शृङ्गे-

ध्वनुरजनि मुधांशोर्मूर्तिभिर्विम्बिताभिः ।

भरसहनभृतान्तस्तोपभर्गप्रसादी-

कृतनिर्जनृकपालस्रक्सहस्राच्चितेव ॥ ४८ ॥

निमैत्रवायस्य शृङ्गेषु प्रतिविम्बिताभिश्चन्द्रमूर्तिभिः प्रतिनिधि यस्य मूर्तिः शोभापारि-
चयमेति । अतः संभाव्यते—हरसंबन्धिनो भरस्य वह्नेन धृतोऽन्तधेतत्ति तोयो येन
तेन भर्गेण प्रसादीकृतानां निजानां नृकपालस्रजां सहस्रेण सहितेव । श्वेतत्वं वर्तुलत्वं
चोऽप्रेक्षानिमित्तम् ॥

स्फटिककटककुट्टिमेषु यस्य प्रतिमित्तयः खरतेजसो जुपन्ते ।

विचरणचणशर्वबाहापादप्रणयसमुद्गतजातरूपशोभाम् ॥ ४९ ॥

स्फटिककटकान्यैव कुट्टिमास्तेषु प्रतिविम्बानि विहरणेन वित्तो यो हरवाहो वृषभ
स्तस्य पादाना योगेन समुद्रतानि यानि जातरूपाणि तच्छोभां भजन्ते । सूर्यप्रतिवि
म्बानि जातरूपत्वेन सभाव्यन्त इत्युपमोत्प्रेक्षा वेद्यम् ॥

यस्याः सौरभकिंकरीकृतमिलन्मत्तालिमालानिभा-
द्व्यज्यन्तेऽनवधिक्रुधो रतिपतेर्भ्रूमङ्गविच्छित्तयः ।

चित्रा चैत्ररथानिलस्य लहरी सा यत्र संजायते

मानानध्ययनाष्टमी शिशुतमीजीवातुभृत्सुभ्रुवः ॥ ९० ॥

यस्याः सौरभेण सौगन्धेन हेतुना किकरीकृता स्थायता सपादिता मत्ता भ्रमरमा-
लास्तासा व्याजात्कुपितस्य कामस्य सवन्धिनो भ्रूमङ्गः सभाव्यन्ते । भ्रमरदर्शनेन
भानिनीनां मानभ्रशात्कालत्वाच्च । सा चैत्ररथे वैश्रवणोद्याने वायोर्लहरी शिशुर्वस्तमीजी-
वातुर्वालो रात्रिपतिस्तु विभर्ति हरस्तसुभ्रुवो गौर्या मानस्यानध्ययनार्थमशिक्षणार्थमष्टमी
जायते । अष्टम्यां ह्यध्ययनपरिहारः । यत्र वायो वहति सति गौरी मानं सुव्रतीत्यर्थः ॥

निहोतुं क्षणमीशते गणपतेर्येऽस्त्युर्जितं गर्जितं

सैरं तारकवैरिचाहशिखिनो ये मौनमुद्राभिदः ।

ते यत्र स्तनितोर्मयो जलमुचां देवीहृत्कलिङ्गन-

क्रीडासादरसौख्यदानपतितामायान्ति खट्वाङ्गिनः ॥ ९१ ॥

सुखवशादतिमदद्रवणपतेर्गर्जित छादयितु ये शक्ताः । ये तारकवैरिण कुमारसवन्धिनो
बाह्मयूरस्य मौनमेव मुद्रा भिन्दन्ति । केका प्रकटयन्ति । वृद्धितस्य तिरोधायकाः ।
ते यत्र मेघगर्जिततरङ्गा भयवशाद्देवीकर्तृका या हृटेन हरस्यालिङ्गनक्रीडा तथा खट्वाङ्गिन-
सादरं सौख्यदानत्वं प्राप्नुवन्ति । गौर्या हृत्कलिङ्गनेनेश्वरस्यादरः सुखं च जातमित्यर्थः ॥

कालुष्यप्रागभावप्रणयिनि निविडप्रावृडातङ्कनश्य-

द्धंसश्रेणीशरण्ये प्रकटतटलुठद्वीचिलेखाजटाले ।

यो मुख्ये मानसाख्ये परिसरसरसि प्राप्तसंक्रान्तिरन्त-

र्भूलोकालोकनेच्छोज्जिगमिपदुरगाधीशभर्त्री विभर्ति ॥ ९२ ॥

स्फटिकमयत्वात्काष्ठस्य मतिरत्वस्य य प्रागभाव । न तु शरोन्तरत्प्रख्यंसाभाव ।
तस्य प्रणयिनि परिचिते । अत एव घनो वर्षाकृत आतङ्गस्तेन नश्यन्ती पलायमाना ह-
यपद्मिस्वसाः शरण्ये रक्षितरि । यतः प्रकट तटे लुठन्त्यो या वीचिलेखास्याभिर्जटाले
जटापर इव । तटव्यापितरदे । मुख्ये प्रधाने मानसनाशि निकटस्थे सरसि लक्ष्यप्रति-
शिन्यो यो महीलोकस्य दर्शनेच्छयोत्पास्यतीत्यासृष्टपमानो यः पतिराजसृष्टोभां पते ।
भूलोक इन्द्रं दोष उचित इति संभाव्यत इत्यर्थः । 'भासृष्टायां घट्' । 'रट्' इति वा पाठः ॥

क यस्य नक्तंदिनचन्द्रिका न द्युतिर्द्युवीधीमुपतिष्ठमाना ।

संनद्धतां कन्दलयत्यशेषवर्णान्तरापहवविह्वलाय ॥ १३ ॥

आकाशमाक्रामन्ती रात्रिदिवज्योत्स्ना यस्य दीप्तिः सर्वेषां वर्णान्तराणामस्वितादीनाम-
पहवो लोपः स एवोपद्रवस्तदर्थं क न भवति । सर्वत्र भवतीत्यर्थः । तस्या एव बलीय-
स्त्वात् । वर्णान्तराणां ब्राह्मणादीनामपहव एकवर्णतापादनमिति लेशतो ध्वनितम् ॥

या काप्युदात्तरदक्षकुलप्रसूति-

र्या सेवते हरिपदाक्रमणक्षमत्वम् ।

तां तारकान्तकरजन्मशुभानुभावां

गौरीं तनुं वहति यो दयितां हरस्य ॥ १४ ॥

उदात्तानि तरन्ति वर्धमानान्यक्षकुलानि विनीतकराशयस्त्रेषां प्रसूतिर्जन्म यस्याः ।
तथा या हरिपदस्याकाशस्याक्रमणे समर्थतां दधाति । तां तारा दीप्ताः कान्ता मनोहरा
ये करा रश्मयस्त्रेषां जन्मना शुभस्वभावां शुभ्राम् । हरस्य प्रियां मूर्तिं यो दधातीति
प्रकृतयोजना । उदात्तरैऽन्युद्यते दक्षकुले जन्म यस्याः । तथा हरेः सिंहस्य पादाभ्या-
माक्रमणेऽधिरोहणे सामर्थ्यं घत्ते । तां तारकाशुरस्यान्तकरो हन्ता कुमारस्वजननेन
शुभप्रभावां हरस्य प्रियां गौरीं यो वहतीति गौरीपक्षे ॥

दन्ता नितम्बभुवि पादतलेऽलकाप्ति-

र्योग्या पयोधरविवृत्तिपु मेखला च ।

यस्यास्तरङ्गितवलीमुखपृष्ठता च

यस्तां समुद्रहति मूर्तिमपूर्वकान्ताम् ॥ १५ ॥

यस्तां मूर्तेर्नितम्बभुवि कटकस्थाने दन्ता विषमपायागाः । यस्याः पादतले प्रस-
न्तपर्येतेऽलकाया नगर्यां आप्तिः । यस्या मेखला सुप्रस्थानविशेषः पयोधराणां मेधानां
विवृत्तयो विवर्ननानि तामु योग्या । उग्रतरवान् । तरहिता हर्षवशादत्रिचपला वलीमुखा
वानरा यत्र तन्पृष्ठमूर्धस्थानं यस्य तद्भावश्च भवति । अतोऽभूतांऽष्टपूर्वा कान्ता इत्या
च तां मूर्तिं यो वहति । अपवापूर्यकान्ता एवविधा भवति—दन्ता यस्या नितम्बे, पा-
दतले केशाः, पयोधरे मने मेखला, तरहिताभिर्दन्तीभिर्भुक्त मुखपृष्ठ यस्याम्द्रावः ॥

उद्देश्यत्फलमुण्डस्त्रण्डनचिवैरुत्तंसिता मूर्धभिः

मेहृत्पत्रकराश्रितान्तिहरीरुद्राक्षमालाभृत्तः ।

रोहदीर्घजटालटेषु तपामि स्मेमेव यस्य द्रुमा-

मे तिष्ठन्त्यनिरोध ष्वं मरुतामन्तं नयन्तो रजः ॥ १६ ॥

उद्देशन्ति फलान्येव मुण्डरुण्डाः कपालमालास्तत्तच्चिवैर्भूर्धभिर्प्रेरुतंसिता भूषिताः
 तथा पत्राप्येव करालादाभिता भ्रमरमाला एव घृणुत्वादिना द्वाक्षमाला द्यतः । तत्र
 रोहन्त्यो दीर्घा जटा मूलानि येषां ते तरुस्तपसि भाषमासे महतामनिरोध एव संवा
 एव सति स्थेधेव निष्कम्पत्वेनेव तिष्ठन्ति । फलादिकृतगौरववशाद्दृक्षान्कम्पयितुं वायुर
 समर्थ इत्यर्थः । रजो मकरन्दमन्तं स्वरूप पक्तां नयन्तः । अथवा वायुसंचार ए
 सति रजो धूलिमन्तमनुत्थानं नयन्तः । अन्यत्र वायौ महति सति दृक्षा दीर्घपत्रत्वाद्
 लिमुत्पापयन्ति । तत्र तु न तथा स्फटिकमयत्वात् । अथवा दृक्षास्तपसि तपोवियरं
 स्त्रेणा स्थिरत्वेन तिष्ठन्तीति व्याख्या । तपस्वी कपालद्वाक्षजटादिक धत्ते । महतां प्राणा
 दीनामनिरोध एव कुम्भकाभावेऽपि रजो रागं तपोबलेनान्तं विनाशं नयति ॥

यस्मिञ्जातु न जायतेऽम्बुजवतीकौमारधर्मक्षति-

दृष्टो यत्र न वा कदाचिदशनाभिज्ञश्चकोरीजनः ।

तस्मिन्नप्यहिचक्रवर्तिनगरोद्देशोपकण्ठे क्षणं

यन्मूलस्फटिकाश्मरश्मिपटलैः कोऽपि प्रकाशोदयः ॥ ५७ ॥

यस्मिन्पाताले पद्मिनीनां वधूस्थानीयानां कौमारधर्मस्य संकोचस्याक्षतयोनित्वमुल्यस्य
 क्षतिर्हानिर्न जायते । पाताले सूर्यप्रवेशामावात् । यस्मिन्चकोरीजनोऽशनाभिज्ञो न दृष्टः ।
 पाताले चन्द्रप्रवेशस्याप्यभावात् । तत्राप्यहिचक्रवर्तिनः शेषस्य नगरनिकटे यन्मूलरश्मि-
 भिः कोऽप्यपूर्वः प्रकाशोद्भवो भवति । सूर्येन्दुप्रकाशादपि तत्रकाशोऽधिक इति भावः ॥

नैर्मल्यतस्तुलितसाधुजनाशयो यः

संक्रान्तकोमलतमालतरुप्रकाण्डः ।

ज्योत्स्नासपन्नरुचिपीततमस्तरङ्ग-

संदर्भगर्भमिव कुक्षिमभिव्यनक्ति ॥ ५८ ॥

निर्मलत्वेन तुलितो विडम्बितः साधुजनाशयः सज्जनहृदय येन । मलशब्दोऽध्यव-
 सितः । अत एव संक्रान्त प्रतिबिम्बितं कोमल तमालतरुप्रकाण्डं धेष्टस्तमालतरुयत्र ।
 प्रकाण्डशब्दः प्रशस्तवाचकः । स कैलासो ज्योत्स्नायाः सपत्नी समा या रुचिस्त्वया
 पीतस्तमस्तरङ्गसंदर्भः स गर्भे यस्य तमिव कुक्षिं मन्थदेश प्रकटयति । ज्योत्स्नायास्तमः
 पानं धर्मः । अथस्तस्यादृश्यात्तमालप्रतिबिम्बे तमःपानसंभावनोक्तिः ॥

यो लम्बोदरकुम्भसंभ्रमदक्षोत्तःसिरस्तीकर-

धुण्णः स्वःसरिदङ्कपङ्कजरजःसौगन्ध्यबन्धुश्च यः ।

वप्रेषु प्रसरः स यत्र मरुतामोजायते जायते

यत्सेवाप्रवणो गणो मधुलिहां मन्दारमन्दादरः ॥ ५९ ॥

लम्बोदरस्य गजाननस्य कुम्भाभ्यां संभवो यस्य तन्मदस्रोतस्तस्य विराः सूक्ष्मप्रवा-
हास्तत्कर्णैर्युक्तः । तथा स्वःघरितो गद्वाया अङ्गे मध्येऽङ्गभूतानि वा पङ्कजानि तेषां रजः-
सौगन्ध्यस्य यो बन्धुः परिवितो भवति । तथा यत्र सौरभशीतलत्वादिभिर्हेतुभिर्ध्रम-
रमरो मन्दारेषु दिव्यपुष्पविशेषेषु मन्दादरो निःस्पृहो भवति स मरुतां प्रसर उलास
ओजायते । ओजायत इति ययदि विन्मतीर्येणै रूपम् ॥

यमदूरतस्त्रिजगदेककौतुकव्यवहारसर्गविधिनव्यवेधसम् ।

अलका विमुद्रवहुसौधसौहृदादनिमेषलोचनचयेव वीक्षते ॥ ६० ॥

एकं कौतुकव्यवहारानामद्भुतकर्मणा निर्माणेऽभिनवप्रजापति य तापकरशीताद्यमा-
वाश्लिखोद्घाटितानि बहूनि सीघ्रानि राजगृहाणि तत्परिचयादनिम्पिपनेत्रेवालका वीक्षते ।
अद्भुतं च निम्पिपरहितत्वेन लोको वीक्षते ॥

यस्याश्चकास्त्रि कटकेषु सहेलखेल-

द्विद्याधरीचरणयावकपङ्कमुद्रा ।

श्रीकण्ठनेत्रपथजानपदार्कसोम-

सेवाकृते सततसंनिहितेव संध्या ॥ ६१ ॥

यत्र नित्य वसतो हरस्य नेत्रमार्गे बाह्यव्यावर्कसोमौ तयोः सेवार्थं नित्यसनिधानकरी
मध्येव यश्रितम्येष्वेकान्तवशात्सहेल निःशङ्कं मीडन्त्यो या विद्याधर्यन्मासां पादयो-
रलक्षकं तापदवी शोभते । रक्तत्वात्सध्वोत्प्रेक्षणम् ॥

व्योमोलङ्घनजाह्निकेन वपुषा निःशेषकाष्ठाहठ-

क्रीडाक्षेपविटस्य कल्पितवतो ब्रह्माण्डमुत्कर्परम् ।

पातालाधिशयालुमूलमहसः शङ्के न यस्य प्रति-

स्पर्धावर्धनसाहसे बलभिदः शैलोऽपि संनद्यति ॥ ६२ ॥

व्योम उलङ्घने जाह्निकेन शीघ्रगामिना । व्योमोऽप्युपरिव्यापिनैलपः । देहेन प्रप्रा-
ण्डमुत्कर्परमुपापितोर्ष्वेकटाह रचयतः । तथा समस्यदिशां स्त्रीन्वाश्रायिकास्थानीयानां
दृष्टेन क्रीडाश्रित्ने विटस्य परिहासशीलस्य । दिग्ब्यापिन इत्यर्थः । पातालाधिशयालु
पातालन्वापि मूलमहो शुभ्रतेजो यस्य तस्य स्पर्धयोपमया वर्धनमृद्विस्त्रदेव छाहृष्टं तत्र
शुभेररपि न सेनद्यति । अशमयोऽस्ति बलभिदः शैल इति पर्यायवक्तव्यान्वयं सूचि-
तम् । इन्द्रम्यापि नियतगतित्वाद् ॥

दिवि क्षीरोदन्वान्दिग्मगिरिरजप्योऽर्कमहसा-

मजाताषःपातम्बिदशसरिदोषः फचति यः ।

वमज्ज्योत्स्नाजालं दिशि दिशि सपन्नं शशिरुचां

चकोरीजिह्वाभिर्विरचितवृथालेहनविधिः ॥ ६३ ॥

आकाशे क्षीरसमुद्रः । सूर्यरश्मीनामज्ज्यव्यवधिविभक्तमसकयो हिमाद्रिः । तथाजातं
ऽधःपातो यस्य स गङ्गाप्रवाहः । ज्योत्स्नाजालं वमज्जलरूपतया संतन्वन् । चकोरीभि
ज्योत्स्नाशङ्कया विहितोऽज्योत्स्नावाद्गृथा लेहनविधिर्यस्य यः बैलासः शोभते ॥

द्विर्भावश्चन्द्रभासां तरुणकुमुदिनीनाथचूडाट्टहासा-

नुभासः शैलपुत्रीनवहसिनमुधाविप्रुथा पौनरुत्तयम् ।

स्वर्गङ्गावीचिवीप्सा रुचिरुपचिनुते चातुरीं यस्य तस्य

क्षोणीभर्तुर्गुणेषु प्रतिपदपठनं को विनिर्मातुमीष्टे ॥ ६४ ॥

द्वौ वारौ द्विचन्द्राश्चान्नं द्विर्भावः । तरुणः कुमुदिनीनाथो बालचन्द्रशूडार्थं यस्य
स हरस्तददृष्टास्यस्तुप्रासस्तुल्यरूपो द्वितीयः समुदायः । गौर्यां नवहसितमेव मुधाविप्रु-
त्सासां पौनरुत्तयम् । स्वर्गहायास्तरङ्गाणां वीप्सा यस्य दीप्तिश्चातुर्यं वर्धयति । यस्य
भूयते गुणविषयं प्रतिपदपाठ कर्तुं कः समर्थः । द्विर्भावादयो वकोकला सादृश्यगमका
इति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तसूक्तोर्महाकवि-

राजराजानकश्रीमहकस्य कृती श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

कैलासवर्णन नाम चतुर्थः सर्गः ।

पञ्चमः सर्गः ।

चन्द्रारकाधिपशिरोरुहपारिजात-

स्रग्बन्धुभिर्मधुकैरुपवीणिताङ्घ्रिः ।

देवः स्वयं जगदनुग्रहकेलिकार-

स्तं बालशीतकिरणामरणोऽधिसेते ॥ १ ॥

चन्द्रारकाणां देवानामधिपः शकस्तस्य शिरोरुहेषु केशेषु पारिजातस्रग्स्तासा
बन्धुभिः परिचितैरलिभिरुपवीणितौ वीणयोपगीतावह्नौ यस्य । इन्द्रोऽपि तं नमस्तीत्यर्थः ।
यतो जगतामनुग्रह एव केलिरुक्तकरो हरः स्वयमप्राप्तो गुणवत्कृत कैलासमाश्रयति ।
बेला वीणागानमुचितम् ॥

वेनाङ्घ्रिशीठहठसंततवृष्टिनिर्व-

त्तिर्यङ्किणा जगति कस्य न भालपाली ।

दैवानधीतनवदिव्यशुभाक्षराली-

न्यासेच्छया निहितकाकपदेव चक्रे ॥ २ ॥

सेवासमय ईश्वरस्य पादपीठे हठेन नित्यं घृष्टिर्घर्षणं तथा निर्यन्तंपद्यमानस्त्रिर्यक्ति-
रश्वीनः क्रिणो मांसस्य घनीभावो यस्याः सा भालपाली प्रशस्तं भालं दैवेन विधिना
नार्घातान्यलिखितत्वाद्पठितानि दिव्यानि शुभाक्षरानि तेषामालिः पाली तस्या न्यासी
लेखनं यथेच्छया हेतुभूतया निहितं काकपदं काकचरणाकारः पतिताक्षरामिज्ञानवि-
शेषो यस्याः सेव चक्रे । ईश्वरं प्रगमतां पापक्षयेण माग्योपवयो भवतीत्यर्थः ॥

भक्त्या नतेन पुरतोऽवनिचुम्बिभूर्ध्रा
पुष्पोत्करं विकिरता वनमालयेव ।
दैत्यारिणा चरणयोः कचमेघविद्यु-
दोघैरदायिपत यस्य बलिप्रदीपाः ॥ ३ ॥

भक्त्यावनिचुम्बी दण्डप्रणामवशाद्द्रुसंस्पर्शा मूर्धा यस्यैवविधेनात एव वनमालया
पुष्पपत्रमप्या मालया वक्षःस्थितया पुष्पसमूहं क्षिपता हरिणा स्वकेशाप्रविद्युद्भिरेव
पूजाप्रदीपा दत्ताः । भक्त्यादायिपतेति वा योज्यम् । भक्तिवशाद्वाद्यपूजोपकरणसंमह-
त्त्वावस्यभाविकालाविषातासहिष्णुर्हरिरस्तीत्यर्थः । 'त्यत्तिच्छीयुत्तासिपु-' इति चिष्व-
दिङागमः ॥

पूजासु भक्तिरभसातिरसाधिरूढ-
स्तान्यन्नशेषकुसुमप्रकरव्ययेन ।
यस्मै चिकीर्षति पुनर्दुहिणोऽपि नून-
मभ्यर्चनं निजनिवाससरोरुहेण ॥ ४ ॥

पूजावसरे सकलपुष्पसमाप्त्या ग्लान्यन्ततो भक्त्युद्रेकयुक्तो ब्रह्मा नूनं वितर्के स्वासन-
पद्मेन पुनः पूजां कर्तुमिच्छति । स्वासनपद्मेन पूजायाः साध्यायात्त्वान्तिः साधनम् ॥

आस्त्याननिर्झरसनाभिगुणाहिराज-
भोगस्य मन्दरगिरेस्त्रिपुरव्ययाय ।
यच्चापतां घृतवतोऽपि शरामिपुङ्ख-
व्याजाह्वानलशिखा इव नो विरेसुः ॥ ५ ॥

त्रिपुरसंहारकाले भगवद्गुणमात्रं मजतोऽप्यत एवास्तानाः शैलवशात्कठिनीभूता ये
निर्झरास्तेषां सनाभिः समो निर्झरत्वेन संभावितो गुणो वामुक्तिमोगो यस्य तस्य मन्द-
राद्रेर्द्वामिज्वाला इव नो विरेसुर्न विरताः । कस्मात् । त्रिपुरदाहार्यं नियुक्तो यः शरामि-
स्तस्य पुङ्खाः प्रान्तालव्याजात् । घनुर्भूते मन्दरादौ गुणभूतस्य वामुक्तिमोगस्य निर्झरत्वं
संभाव्यते । अथवाभिरिव पुङ्खः । दीप्तत्वात् । शरस्य हि सालककादिरागः पुङ्खो भवति ।
घनुर्भावपरिणमेऽपि मन्दरः स्वधर्मं नालजदित्यर्थः ॥

क्रोधोत्तमाङ्गधुतिलोलकिरीटसिन्धु-

पाथःपृथत्परिसमूहनसिक्तदिकै ।

हृद्धान्तिके भ्रुकुटिपश्मकुशस्तरौघै-

र्यो मन्मथाहुतिमदत्त विलोचनामौ ॥ ६ ॥

त्रिपुरसुन्दरीणा क्रोधेनोत्तमाङ्गस्यातिकम्पस्तया लोला या किरीटसिन्धुस्तस्याः पाथः-
पृथन्ति जलकणास्तेः परिसमूहनं जलात्रेण पाणिनाम्नेः प्रदक्षिणीकरणम् । तत्तु परिपे-
चनमात्रे वर्तते । उपचारात् । तेन सिक्ता दिशो वस्य । तथा भ्रुकुटिपश्माभ्येव कुश-
स्तरा वहेधतुर्विंश्रु विकीर्यमाणा दग्धास्तैर्व्याप्ति नेत्रामौ यः कामाहुतिमदत्त । कृतसमू-
हने कीर्णास्तरे चाप्रावाहुतिर्दीयते ॥

नीरन्ध्रवाप्लहरीपरिवारितानि

वक्राणि यः पुरकुरङ्गदृशां चकार ।

कौदण्डदण्डपदवीमधिरोपितस्य

शैलस्य निर्झरजलैरिव पूरितानि ॥ ७ ॥

धनुर्दण्डदृशां प्रापितस्य मन्दराद्रोर्निर्झरजलैर्व्याप्तानीव त्रिपुरसुन्दरीणां मुखानि यथ-
कार । यतोऽधुपूरितानि ॥

यस्योद्धतामिनवकोपपिपासितेन

नेत्रामिना चुलकिते वपुषि स्मरस्य ।

खेदाद्विवेद रतिरक्षतलापभूमि-

र्नामापि नाधररसासवपानगोष्ठ्याः ॥ ८ ॥

यस्योद्धतेषूद्धतो वा प्रलम्बो यः कोपस्तेन पिपासितेन संधुक्षितेन नेत्रामिना कामश-
रीरे चुलकिते दग्धे सति खेदादक्षतस्य तापस्य दुःखस्य संतापस्य च भूमिः स्थान सती
रतीरधररस एवासवो मधु तत्पानगोष्ठ्या नामापि न ज्ञातवती । रतेः प्रियाधररसपान
दुर्लभमित्यर्थः ॥

मारावरोधमुखशीतकरप्रभातं

श्वेतस्य दीक्षितमथामयदक्षिणायै ।

अध्यापकं विलङ्घितेषु युगान्तवहे-

र्यो दुःसहं वहति लोचनहव्यवाहम् ॥ ९ ॥

भारस्य कामस्यावरोधो रतिस्त्वस्या मुखचन्द्रस्य प्रभातम् । ओजोहानिकरमित्यर्थः ।
श्वेतस्य राजर्षेयमभयनिवारणार्थं गृहीतनियमम् । तथा कल्पान्ताग्नेर्होपाध्यायम् ।
तस्मादधिकमित्यर्थः । एवंविधं लोचनाभिं तथा परैर्दुःसहं यो विभर्ति ॥

लोलाञ्चलानिलविनिर्धुतसिद्धसिन्धु-

नीरन्ध्रसीकरकरालतया चकास्ति ।

सायाहताण्डवविधौ गजराजकृत्ति-

र्यस्याधुनाप्यजहतीव कवाटमुक्ताः ॥ १० ॥

सायाहने पश्चिमसंध्यायां नाट्ये सति लोलो योऽञ्चलो गजकृत्तिप्रान्तस्वद्वातेन कम्पिता
या गद्गा तस्या धनैः कणैः करालता व्याप्तता तथाद्यापि कवाटमुक्ताफलान्यत्यजन्तीव
गजेन्द्रस्य कृत्तिः शोभते । जलकणानां मुक्तात्वेनोत्प्रेक्षणम् ॥

अष्टौ तनूरपि दिदृक्षुरिवैककालं

नीत्वा दृशो नवविकासविलासमष्टौ ।

देवः कुशेशयकुटीचरतापसोऽपि

यस्याप्रतोऽनुदिवसं विनयं प्रयुङ्क्ते ॥ ११ ॥

भक्तिवशाद्युगपदेव क्षितिजलाया अष्टावपि मूर्तीर्द्रष्टुकामश्चतुर्मुखलादष्टौ दृशो विकासं
नीत्वा पद्माश्रयो मक्षा यस्य पुरः प्रत्यहं विनयं करोति । यद्विनयं कुर्वन्मक्षा हर्षवशाद्वि-
कसितदृष्टिर्जात इत्यर्थः ॥

सिद्धां चिरेण विधिसूदहठप्रयत्ना-

त्सरंक्षितामथ मुकुन्दपुरोगवेन ।

यः केवलोऽवगिरते निखिलां सलीलं

लोकत्रयीरसवतीं प्रलयोत्सवेपु ॥ १२ ॥

विधिरेव सूदो रसवतीपाचकत्वंस्य प्रयत्नाच्चिरेण सिद्धाम् । अथ मुकुन्द एव पुरो-
गवः सूदाध्यक्षस्तेन पालिताम् । लोकत्रयीमेव रसवतीमत्रञ्जनादिसामग्री यः केवलः
कल्पान्तोत्सवेष्ववगिरते संहरति । अन्येश्वरः सूदसाधितां सूदाध्यक्षेण रक्षितां रसवतीं
मुङ्क्ते ॥

कुम्भः करे शिरसि वारिगतिः श्रयन्ति

मुक्ताः पदं चरणयोर्नगजा कलत्रम् ।

नागैर्मदोत्त्वणमुखैर्वृतमङ्गमङ्गं

यस्याद्भ्रतस्थितिमतः सरकञ्जरस्य ॥ १३ ॥

यस्य सुरकुञ्जरस्य महादेवस्य कुम्भः सुभाकलशः करे भवति । वारिगतिर्गङ्गा शिरसि भवति । मुक्ता विरक्ता पादयोः स्थान श्रयन्ति । नगजा शैलपुत्री यस्य कलत्र भवति । यस्य च विषमदक्रूरमुखैः सर्पैरङ्गमङ्गं वृतम् । अत एवाश्वर्थकारिणः । अथ चाद्रुतला हस्तिनः, कुम्भः कवाटः करे, वारिगतिर्गङ्गबन्धनं शिरसि, मुक्ताफलानि पादयोः, गजा हस्तिनी न कलत्रम्, समदैर्भागैर्द्विभिरङ्गमङ्गं वृतम् ॥

पुस्फोट दन्तमुसलं मुकुटेन्दुभासा

दानाम्बु दीपनयनागिरुचा शुशोष ।

हाराहिभिः श्रवणतालमरुत्पे च

यस्याप्रतः कथमवलिग गजासुरेण ॥ १४ ॥

यस्य । चन्द्रदिमसपर्काद्वस्तिनां दन्तस्फोटनं जातिधर्मः । गजासुरस्येश्वरमौलिचन्द्रदीप्त्या दन्त एवायुर्धं पुस्फोटास्फुटत् । नेत्राम्निज्वालया मदजलमशुष्यत् । हारसर्पैः कर्णतालपवनः पीतः । अतो हरस्याग्रे गजासुरेण कथं वलितम् । सुहृत्सम्भात्पूर्वमेव भग्ननिजायुधत्वात् । योद्धुं गजासुरः समर्थो नाभूदित्यर्थः ॥

भूपोरगेषु तुलितायसशृङ्खलेषु

व्यक्ताङ्कुशश्रियि किरीटशशाङ्कखण्डे ।

आलानदण्डरुचिदोष्णि च यस्य चक्षुः

क्षिप्तैव कातरतरः स गजासुरोऽभूत् ॥ १५ ॥

तुलिताः सहशीकृता आयसो लोहमध्यः शृङ्खला वैस्तेषु सर्पेषु । तथा व्यक्ताङ्कुश-धीर्यस्य । हस्तिदमनार्थायुधविशेषसदृशे चन्द्रखण्डे । तथा गजबन्धनस्तम्भशोभे भुजे च दृष्टिमेव क्षिप्त्वा गजासुरो भग्नोऽभूत् । सर्पादीन्शृङ्खलादित्येन समाम्य युद्ध विनैव गजासुरो भङ्गं प्रापेत्यर्थः ॥

लोकत्रयैकभिपजा विचरन्रणोर्वी

येनावलम्ब्य निविडां करवालयष्टिम् ।

दुर्वारदर्पपटले शमिते प्रयोगा-

दन्धासुरः सकलमैक्षत भीतितत्त्वम् ॥ १६ ॥

लोकत्रयस्यैको भिपगमलप्रयचित्सकस्तेन खड्गयष्टिं गृहीत्वा रणप्रयोगान्मदै नाशिते सति युद्धभूमौ विचरन्मवात्पलायमानोऽन्धकासुरः समस्तं भीतिरहस्यमपश्यत् । यष्टिं कीलिका च गृहीत्वा वैशेनौषधप्रयोगात्पटले नेत्ररोगविशेषे शमिते सत्यन्यस्तां चक्रेत्यर्थः ॥

येन क्षतायुषि मखे विमुखेन कोपा-
नष्टार्तिवजीनमुनिलोकविलुप्ततन्त्रे ।

दक्षस्य तत्क्षणविपादभुवा निजेन

चाप्पहृदेन पृथुनावभृतो विवत्रे ॥ १७ ॥

रोपवशाद्द्विमुखेन येन दक्षस्य यज्ञे नाशिते सति, अत एव नष्टः पलायमान आर्तिव-
जीनोऽर्तिवकर्मापोहो मुनिलोको यत्र । अत एव विलुप्ततन्त्रे नष्टविधौ दक्षस्य दुःसजा-
तेन स्वेनाशुपूरेण यज्ञान्तस्नानं संपादितम् । यज्ञान्ते हि स्नानमुचितम् । दक्षसोक्षरेण
नाशितयज्ञत्वाच्छोकशुणैव स्नानमभूदित्यर्थः ॥

नृत्तोत्सवे स्फुरति यस्य स दण्डपादो

यस्मिन्गते गगनसागरसेतुमुद्राम् ।

दूराध्वलङ्घनघनश्रमवारिविन्दु-

वृन्दप्रयां चिरमुद्गनि कटाक्षयन्ति ॥ १८ ॥

यस्मिन्व्योमसमुद्रस्य सेतुत्व याते मार्गोऽङ्घनजातघर्मान्धुकणसंभावनां तारा लभन्ते ।
स दण्डाकारः पादो यस्य स्फुरति ॥

पार्श्वोपविष्टहरिकेशपयोदयोगा-

द्गृग्विद्रुतं रथमरालकुलं विचेतुम् ।

आपृच्छच यं कमलभूः पृथुहंसयूथे

ताम्यन्वहु भ्रमति रोधसि मानसस्य ॥ १९ ॥

पार्श्वे उपविष्टस्य हरेः केशेषु पयोदा मेघास्तेषां सहात्पूर्णमपष्टवं बाह्वहंससमूहं गवे-
पयिष्ठं यमापृच्छप ज्योत्स्न्य मानसतीरे बद्धा बहु भ्रमति । यतो बहुहंसे ताम्यन्स्वय-
मानः । यमापृच्छपान्वेषुमिति वा योज्यम् ॥

गौरीमयैकवपुरर्धभृदात्तरागं

केयूरकङ्कणफणीन्द्रमणिप्रभाभिः ।

सेष्ये द्वितीयमपि भागमिवावरुद्धं

यः संध्यया सततवल्लभया विभर्ति ॥ २० ॥

अद्भुतरूपाणां फणीन्द्राणां मन्दिदीधितिभिरात्तरागं रक्तं द्वितीयमपि स्वशरीरार्थं नित्य-
प्रियया संध्ययाक्षमापूर्वमवष्टब्धमिव विभर्ति । यतो गौरीमयमेकं शरीरार्थं विभ्रत् ।
अनेन प्रियार्थं गौर्यै शरीरार्थं दत्तम्, अहमप्यस्य प्रिया, अतो द्वितीयमर्थं स्नःमीति रत्नां-
शलाघातं यज्ञेऽपि विभर्ति ॥

आवासतामरसगन्धलवानुवृत्ते-

रद्यापि पद्मपदकुलैरिव लिङ्गमानम् ॥ २४ ॥

सान्द्रं यथा भवति तथा बलन्त्यः फणीन्द्रफुत्कारधूमलद्वयौ यस्य तद्द्वयः कपालं धारयति । अतः संभाव्यते—ब्रह्मण आवासो यत्तामरसं पत्रं तदगौरमकणानुवर्तनाद्भ्रमरै-
रिवास्वाद्यमानम् । गन्धलवानुवर्तनं ब्रह्मशिरसः साक्षादासनपद्मसंपर्काभावात् ॥

रूढिं दृढामसमनेत्रतया विवृण्वं-

ल्लोकत्रयाक्रमणशौण्डशुभैकपत्रः ।

आलोकवर्त्मघृतपुष्पवटद्रुमो यः

स्थाणुर्गृहीतपरशुर्दुरितं छिनत्ति ॥ २५ ॥

असमानि त्रीणि नेत्रानि यस्य तद्भावेन प्रेक्षिद्धे प्रकटयन् । लोकत्रयस्याक्रमणे
शौण्डं समर्थं शुभमेकं पत्रं वाहनं वृषभो यस्य । तथालोकवर्त्मनि दर्शनाश्रये नेत्रद्वये
[तः पुष्पवतोरकेंद्रीरुद्रुमो येन । गृहीतः परशुरायुधविशेषो येन । स स्थाणुर्दुरः पापं
निवारयति । अथ च । असमानि नेत्रानि मूलानि यस्य तद्भावेन प्रेक्षिद्धे बहन् । स
वैकपत्रः । आलोकवर्त्मनि हृदये निषेधे घृतः पुष्पवानुद्रुमो ज्ञेयः । स स्थाणुर्मुण्डवृक्षश्च ।
गृहीतः परशुः काष्ठच्छेदको येन स छिनत्ति ॥

ते कुन्दकुञ्जलसगोत्ररुचो मयूखा

यस्यावचूलशशिनोऽनिशमुच्छ्रमन्ति ।

आसीदतां दिविपदां मुकुलीभवन्ति

यद्वैभवादिव पुरः करपुष्कराणि ॥ २६ ॥

सेवार्थमुपसीदतां सुराणां करमुकुलानि येषां शशिरुद्रीनां वैभवान्माहात्म्यादिव
संकुचन्ति, ते कुन्दकुञ्जलानां सगोत्रा सदृशी रम्यस्य हरनीलचन्द्रस्य किरणा जयन्ति ।
सेवानिमित्तेऽङ्गलिवन्धे चन्द्रकरमाहात्म्यं निमित्तान्तरमुन्नेष्यते ॥

जूटाहिराजफणरत्नमरीचिपूरैः

सीमन्तितं वदनरन्ध्रपथप्रवृत्तैः ।

यस्याचक्रालि नृकपालमतीत्य भाल-

माग्नेयमन्यद्रिव लोचनमुज्जिहानम् ॥ २७ ॥

कपालसंबन्धिना मुखरन्ध्रपथेन प्रवृत्तैर्जूटे फनिनां फणरत्नरत्नकन्धैः शोभितं नृ-
कपालं नरमुग्धो यस्य भालमतीत्य ललटादन्यत्रोत्तिष्ठन्त्यश्रीप्रभिव शोभते । महान्धे
द्वारेभ्यो यथा शिखा निर्दोषिण तथा कपालस्य नेत्रादिभ्यो शूरैर्भ्यः शिखा निर्गच्छन्ति ।

यस्याः परो न करपीडनकृन्न नीता

या राहुणा विषयतां दशनक्षतानाम् ।

या दूषिता न शशशावकचुम्बनेन

यस्तां सतीमधिशिरो वहतीन्दुलेखाम् ॥ २८ ॥

यस्याः परोऽर्कादिः करैः रश्मिभिः कराणां रश्मीनां वा पीडनं व्यथां न करोति । दिवसेऽप्यम्लानरश्मिरित्यर्थः । राहुणा दन्तवर्तुणां क्षतानां घातानां स्थानतां न नीता । देखामात्रत्वादिति हेतुः प्रत्येयः । अत एव मृगपोतकस्पर्शेन वा न दूषिता तां सर्ती शोभना चन्द्रलेखां विभर्ति । अथ च सर्ती सार्ध्वी कश्चिद्ब्रह्मति यस्याः परः करेण पीडनं कुचादिविभर्दं न करोति । अन्येन रतिदन्तव्रणानां स्थानतां न नीयते । परचुम्बनेन च वा न दूषिता ॥

वक्रश्चियो गणपतेर्गतिविभ्रमे च

देव्या विभाव्य हृष्टचौरगसूययेव ।

यः कल्पितद्विपतनुं दनुजं चकार

श्लिष्यन्मदक्षपणलोलशिलीमुखौघम् ॥ २९ ॥

गजमुखस्य गणपतेर्मुखशोभायां गौर्या गमनविलासे च लुण्ठार्कं गजासुरं निश्चियेव जातात्कोपायः कल्पिता स्वेच्छया गृहीता इस्तिमूर्तिर्येन तं दनुजं गजासुरं श्लिष्यन्वो मदी दानवारि तस्य क्षपण खण्डनं तेन हेतुना लोलाश्वटुला अन्यत्र गता भ्रमरा यस्मात्तं चकार । 'कृ विक्षेपे' इत्यस्य वा प्रयोगः । चकार विक्षिप्तवान् । तदा श्लिष्यन्मदक्षपणे दानास्त्रादाने लम्पटभ्रमरसमूहं तमिति व्याह्वयेयम् । अथवा श्लिष्यतः सक्तस्य मदस्य दर्पस्य खण्डने लोल. शिलीमुखौघः शरसमूहो यस्येति व्याह्वयेयम् । चौरं च मदवारणार्थं निखातशरं कुर्वन्ति ॥

न क्षामतां त्यजति पुष्यति पाण्डिमानं

हृद्दया परिणमद्विरहोऽङ्गलक्ष्म्या ।

यस्यामृतांशुरसमद्युसरित्तरङ्ग-

शीतोपचारवति जूटतटे शयालुः ॥ ३० ॥

असमा महान्तो ये सुसरित्तरङ्गा गङ्गालहर्यस्तीः शीतोपचारवति शीतले जूटे वर्तमान-
क्षन्त्रः क्षामतां कलार्थं न त्यजति । श्वेतत्व धत्ते । हृदयस्य वा कलङ्गलक्ष्म्या च प्राप्त-
विरहः । हृदयस्थितया च स्त्रिया विरहितः कृशः पाण्डुध्रुव मवति । शीतले नदीतटे शेते ॥

भालस्थलादहरदमिशिखानुपङ्गं

चक्रे बलद्भुजगकङ्कणविमलोपम् ।

निःसर्वमङ्गलमथारचयच्छरीरं

हर्तुं स्वसाम्यमिव योऽसुरसुन्दरीणाम् ॥ ३१ ॥

असुरस्त्रीणामात्मसाम्यं निवारयितुमिव तासां ललाटादमिशिक्षस्य कुङ्कुमस्यानुपह-
महरत् । घलन्तो भुजगा बाहुगता ये कङ्कणालेपां विप्रलोप निवारण चक्रे । तासां शरीरं
सर्वमङ्गलेभ्यो निष्क्रान्तं कल्याणरहितं व्यधात् । ईश्वरस्य पुरस्त्रियां चामिशिक्षादिसंब-
न्धाद्यत्साम्यमभूत्तद्वारणायेवामिशिक्षादिकमपाहरदित्यर्थः । ईश्वरो हि ललाटेऽग्निं वहति ।
भुजगाः सर्पास्त एव कङ्कणास्तान्वहति । सर्वमङ्गला गौरी तन्महितं शरीरं वहति ॥

यस्यात्तदाशवपुषः सरूपः सिताश्वे

भालस्थलं श्रमपयःप्रकरं ववर्ष ।

हव्याशनो विषमनेत्रपुटोपविष्टो

यत्पातसंभ्रमभियेव तिरोवभूव ॥ ३२ ॥

आत्मभिनीतं दाशवपुः किरातरूपं येन । सिताश्वेऽर्जुने सकोपस्य यस्य ललाटस्थल
कर्तुं धर्मजलप्रवाहं ववर्ष । यस्य धर्माभ्युनः पातस्तेन संभ्रमाद्रीत्येव विषमे तृतीये नेत्र-
पुट उपविष्टोऽग्निरन्तर्दधे । ईश्वरेण स्वरूपस्य प्रकाशनाभावार्थं तृतीयं नेत्रं गोपितम् ।
तत्र धर्मजलपातमीतिर्निमित्तत्वेनोत्प्रेक्ष्यते ॥

शश्वत्सहेलचरणार्पणमात्रकेण

कुर्वङ्गागज्जनितनिर्भरजातरूपम् ।

क्लेशेन सप्तदिवसानि सुवर्णवर्षं

यं हृत्सवन्तमपि बाह्वृषोऽतिशेते ॥ ३३ ॥

सहेलं चरणयोरपंग पादन्यासम्बावन्मात्रेण निलं जनितान्मुत्पादितानि निर्भरानि
वहति जातरूपानि सुवर्णविशेषा यस्य तदीदृशं जगद्भवेत् । बाह्वृषो वं कथेन सप्तादानि
सुवर्णं वषन्तं जयति । ईश्वरो हि सप्तादानि सुवर्णं वषन्, दृष्ट्वा निलं वषन्ति, अतो बा-
ह्वृषो जयति । स्वमच्छान्स्वस्मादपिच्छान्छरोतीत्याशयः ॥

आलोकमार्गमुपरो द्रुमभग्नसारं

सर्लो रूपश्मलदृशां नयनोत्पलेषु ।

तत्कालसंभ्रमदृष्टुभितेन धूम-

मुद्गैर्यमाणमिव बाहवपावकेन ॥ ३४ ॥

मन्थाद्रिपट्टनभियेव पलायमानं

पानात्ततः मुचिरमंभृतमन्धकारम् ।

लुण्ठाकमुज्जिगमिपत्कमलानिवास-

व्याकोशपद्मजपुर.सरमृङ्गरीतेः ॥ ३५ ॥

योऽम्भोनिधेरुदितमाहितधाम्नि हार-

कालोरगेन्द्रनिविडायसशृङ्खलाभिः ।

लोकत्रयग्लपनदुर्ललितं स्वकण्ठ-

कारागृहे गरलमुत्तरल बबन्ध ॥ ३६ ॥ (तिलकम्)

स्वर्लोके स्वर्गे पद्मलदशां स्त्रीणां नेत्रोत्पलेषु दृश्य विषय रोदुमकुण्ठशक्ति । स्वत्
विस्तीर्णान्यप्यनिमिपञ्चीणां नेत्रोत्पलानि विषमयारसकुचितान्यासभिलष्यर्थ । अत ए
तत्काले मयमविषये सध्रमवशाद्दृष्टेन क्षुभितेन सता बन्धमान धूममिव । धूमो हि दृष्टि
पथ हणद्धि । अत एव च मन्थाद्रिणा मन्दरेण घट्टन घातस्तद्भयेन पातालतः पलायमा
चिरं राशौभूतमन्धकारमिव । तथोज्जिगमिपन्ती समुद्राद्बुद्धमिष्यन्तीति सभाव्यमाना च
कमला श्रीस्तस्या निवासो गृहभूत विकच यत्पद्मज तस्य पुर सरा प्रथमोत्थिता रं
भ्रमरास्तेषा रीतेः शोभाया लुण्ठाकम् । तथा जगत्रयस्य ग्लपन हर्षक्षपण तत्र दुर्ललित
व्यसननमस्त्युद्धत कृत्वा समुद्राद्बुद्धित गरल विष गले हारभूता ये कणीन्द्रास्त एवा
च्छिदुरा शस्त्रशृङ्खलास्ताभिराहित धाम स्थान स्वकण्ठ एव कारागृह बन्धनधाम तत्र
बबन्ध । यथ लुण्ठाकधार सर्वग्लपकथ चपलमुदेति स शृङ्खलाभि कारागृहे बध्दते ॥

तद्यस्य कैटभजिता घटितैक्यवृत्ते-

र्वक्षः कटाक्षयति कंचन तुङ्गिमानम् ।

यस्मिन्परस्परसभाजनसौख्यमाप-

देकोदरेण मणिना सह कालकूटः ॥ ३७ ॥

एक साधारणमुदरमुत्सृष्टिस्थानं यस्य तेन मणिना कौस्तुभेन सह परस्परं सभाजन
प्रीतिदर्शनं तेन सौख्यं मुखं यत्र कालकूटं प्रापत् । नान्यत्र सक्षिप्तत्वात् । क्षाप्येकत्र
तो नावसताम् । हरिहररूपस्य यस्य वक्षसि विस्तीर्णत्वात्समं वसत इत्यर्थः । कैटभजिता
हरिणा घटितैक्यवृत्तिरद्वैतं येन यस्य वा । हरिहररूपस्यैक्यं । यस्य तद्दक्षः किमप्यौ
मस्य दर्शयति । तुम्ह उदारो च वसतोर्भ्रात्रोः सौहार्दं भवति । महद्भिः सह संयोगे महतां
तुष्टत्ववर्णनमुचितम् ॥

गौर्या नतश्चरणयोर्दधदुत्तमाङ्गं

संक्रान्ततद्रूपमृगेन्द्रमुखद्युसिन्धु ।

यः प्रौढिमेति गुरुगर्वशमाय विष्णो

रूपं रसादनुसरन्निव नारसिंहम् ॥ ३८ ॥

यो गौर्याशरणयोर्नतः । अत एव संक्रान्तं प्रतिमितं तद्रथमृगेन्द्रमुखं बौहसिहमुखं
यस्यां सा वृत्तिन्धुर्गङ्गा यस्य तच्छिरो दधत् । प्रणामसमये हरशिरस्तिरोभूतं सिहमुखं
प्रतिविम्बितम्, अतो नरसिंहरूपं बहन्निव हरेर्दंपमहाय सामर्प्यमेति ॥

यस्यासकृत्प्रणमतो घृतमन्तुतन्तु-

र्नम्रानना गिरिसुताश्रुभिरञ्जनाङ्कैः ।

मौलौ नवं लिखति शीतरुचेः कलङ्कं

पुष्पात्यकाण्डयमुनाप्रणयां च गङ्गाम् ॥ ३९ ॥

रोपनिवृत्तये पुनः पुनः प्रणमतो यस्य संबन्धिनो मौलिचन्द्रस्यापूर्वं कलङ्कं गौरी सा-
ञ्जनैरश्रुभिलिखति । तथाकाण्डे प्रयागादन्यत्र यमुनायाः प्रणयः परिचयो यस्यास्तां
गङ्गामञ्जनाश्रुभिः करोति । सापराधे मर्तरे प्रणमति स्त्रीणां रोपशमेनाश्रुपातः स्वभा-
वतः । अतो गौर्याः पादयोरुपरि नमतो हरस्य मुकुटचन्द्रे पतिता गौरीवाष्पकणाः क-
लङ्कत्वेन संभाव्यन्ते, गङ्गायां च यमुनात्वेनेत्यर्थः ॥

प्राङ्निग्रहं विरचयन्वपुपः स्वरूपं

पश्चादनुग्रहदृशा च दिशन्नरोपम् ।

यः सर्गसंहतिविपश्चनमक्रमेण

चक्रे महानयविदां प्रथमः सरस्य ॥ ४० ॥

पूर्वं कामस्य शरीरनाश कुर्वन्स्तदनु प्रसाददृष्ट्या विश्ववशीकरणलक्षणं रूप कामस्य
प्रतिपादयन्वोऽक्रमेण संहारानन्तरदृष्टिलक्षणेन सर्गसंहत्योः दृष्टिसंहारयोर्विस्तारण चक्रे ।
यतो महानयविदां दर्शनज्ञानामाद्यः । तस्मिन्दर्शने हि संहारानन्तरं दृष्टिः ॥

सख्युः सरस्य नवकेतुकृते किरीट-

स्वःसिन्धुवाहमकरं सहसेव हर्तुम् ।

यस्योत्तमाङ्गभुवि पुञ्जितमूर्तिरिन्दु-

रास्ते नगेन्द्रतनयाननवर्णचौरः ॥ ४१ ॥

स्वमित्रस्य कामस्य प्वजदृते मालिङ्गहाया वाहनभूत मकरं हर्तुमिव चन्द्रो गीरीमुख-
कान्तिचौरः पुञ्जितमूर्तिः संकुचितवपुरास्ते । कलामात्रत्वान्सेंकुचितमूर्तित्व मकरहरणार्थं
संभाव्यते । चौरश्च हरणोपतः स्वगोपनार्थं संकुचितमूर्तिर्भवति ॥

यस्मिन्विनिर्मितवति प्रमभं प्रकोपा-

दत्सुप्रनिग्रहनवानुभवोपदेशम् ।

उद्धोप्यते ऋतुषु याञ्जिकतन्त्रविद्भि-

रपापि पिष्टचरुमाजनमञ्जवन्धुः ॥ ४२ ॥

रोपयशाद्यस्त्रिभादित्यसातिदुःखहो यो निप्रहो दन्तमहलक्षणस्तस्य नवो योऽनुभ
स्तदुपदेश कुर्वति सति पिष्टचरोः पुरोडाशस्य भाजनं भवन्नद्यापि याज्ञिकैरर्कः पुरोडाश
पात्रं वर्धते । यदुन्मूलितदन्तविषया हेतुप्रेक्ष्यम् ॥

यस्यांशवः सकलकैरववैरकारा

वक्त्रेषु यो मृगदृशामुपमानबन्धुः ।

लीढे मलेष्वसममन्त्रसखं हविर्यो

यः प्रोच्छ्रसत्कुमुमसौरभसार्थवाहः ॥ ४३ ॥

शेषस्य यत्फणभृतो वहदातपत्रं

यथाचते जलधरं विधुरो मयूरः ।

दीक्षाप्रवेशकृशमर्हति यः शरीरं

यः सर्वतारकनिरर्गलराजमार्गः ॥ ४४ ॥

यस्तन्मयीभिरपि मूर्तिविवर्तनाभि-

स्तिष्ठन्प्रपद्य भुवनत्रयसामरसम् ।

पुष्पान्पदं जनिजरामरणानभिज्ञं

शास्त्रेष्वगादि मतिमद्भिरनष्टमूर्तिः ॥ ४५ ॥ (तिलकम्)

यस्य रश्मयः सकलोत्पलानां वैरकराः सोऽर्कः, तथा यः लीमुखेषूपमानेन बन्धुः
परिचितः स चन्द्रः, तथा वक्त्रेषु यो मन्त्रपूतामाहुति भुङ्क्ते सोऽग्निः, तथा यो विकसतां
पुष्पाणां सौगन्धस्य सार्थवाहः सोऽर्थाद्वायुः, तथा यच्छेषवाहेराच्छादकत्वाच्छत्रमर्थोद्भूमिः,
विधुरः विपासितो मयूरो वर्हिणो मेघ यथाचते तज्जलम्, यः शरीरं दीक्षाप्रवेशेन नि-
श्चयेन तनु विमर्ति स यजमानशब्दव्यपदेश्यारमा, यः सर्वेषां तारकाणां निरर्गलोऽपि
कृष्टः पन्था अर्थादाकाशः, तन्मयीभिरादित्यादिमयीभिरष्टभिर्मूर्तिविवर्तनाभिः शरीरपरी-
णामैर्भुवनत्रयसामरस्य व्यापकावस्थानं प्राप्य तिष्ठन्ननिजरामरणानां जन्मजरासृष्ट्या
मनभिस्र पद पुष्पान्पदेषु वेदादिषु मतिमद्भिर्वाग्दादिभिर्यो भगवानष्टमूर्तिरविवाशिस्तो
ऽगादि गदितः । अर्षिर्विरोधद्योतकः । यो मूर्तानामष्टकेन जगन्ति व्याप्नोति स कथम-
ष्टमूर्तिः । नाद्यौ मूर्तयो अस्वेति तत्पक्षे वाक्यम् ॥

ऊर्ध्वं ब्रजत्कमलजाकलितस्फुलिङ्गं

लिङ्गं तदमिमयमाविरवीभवद्यः ।

गच्छन्नधोऽवधिदिदक्षुतया मुकुन्दो

यत्रामहीन्मुहुरवाष्पुतधूमरेखाम् ॥ ४६ ॥

अमिच्छिहस्योर्धावधिदर्शनेच्छयोर्ध्वं गच्छन्कमलजो ब्रह्मा स एवाकलितः स्फुलिहो
बहिकणो यत्र । तपाधोऽवधिदर्शनेच्छयाधो गच्छन्नारायणोऽवाह्युखस्य बुभ्रुगामिनो धू-
मस्य महिमग्रहीत् । तदमिमयं लिहं यः प्रकटयामास । हरित्रिभूणोर्धूमामिकणत्वारोप-
द्वारेण लिहावधिभावः सूचितः । धूमस्फुलिहचोरदूरगामित्वात् ॥

यो वाहिनीं सुमनसां घटितार्धचन्द्रां

कुर्वन्पुराणकवितुर्मुखमङ्गहेतुः ।

मोगैर्वपुः परिचरन्निजमेव चित्रं

पुण्याति सेव्यगुणसंपदमद्वितीयान् ॥ ४७ ॥

सुमनसां देवानां वाहिनीं नदीं गङ्गां घटितः संक्रान्तोऽर्धचन्द्रो यस्यास्तां कुर्वन् ।
पुराणकवितुर्ब्रह्मणो मुखमङ्गस्य चिरसृष्टस्य हेतुः । मोगैः सपेशरीरेव निजं वपुः परि-
वरन् । यः सेव्यस्य सेवनीयस्य राजादेशुगास्तेषां संपदमद्वितीयामसृष्टीं घत्ते । चित्र-
प्राप्तौ विरोधयोजकः । यः सुमनसां पण्डितानां गङ्गां घटितोऽर्धचन्द्रः स्वर्गकारार्थं गल-
इत्तिका यस्यास्तां करोति । पुराणस्य कवेर्मुखमङ्गेऽवसाने हेतुः । मोगैर्मृष्टाप्रपानायै-
र्नैजमेव वपुः परिचरति स सेव्यगुणान्विमर्ताति विरोधः ॥

द्राक्संधिष्विव पत्रिपु व्यवहर्ति संचारयन्पञ्चसु

व्यञ्जन्नारमटीं शनैरुपनमत्सर्वाङ्गहाराकुलैः ।

निर्वाह्य स्ववधाख्यनाटकविधिं मीनावचूलो विश-

न्यन्नेत्रामिशिस्तावलीजवनिकां तात्पर्यतोऽन्तर्दधे ॥ ४८ ॥

सुधारिपु पञ्चसु संधिष्विव तापनाटेषु पञ्चसु शरैषु व्यवहर्तं लक्ष्यपातं दर्शयन् ।
आरमटीं संरम्भम्, शीघ्रवृत्तिविशेषं च प्रकटयन् । उपनमतां सर्वाङ्गानां दाहान्मकेन
हारेणाकुलः, अङ्गहारैः करणविशेषैश्चाकुलः । स्ववधनामनाटकं संपाद्य यन्नेत्रामेर्वाला-
पद्मिदेव तिरोपायकत्वाज्जवनिका तिरस्करिणी तां विशन्तीनावचूलः कामः, विशेषण-
माम्यावच्छिन्नः शीघ्रयान्तर्दधे ॥

तरलविवलनाभिः पङ्क्त्यस्ताः शित्तानां

यदालिङ्गनयनान्तर्वर्तिनः पावकस्य ।

रविजमनसिजादिह्योपशौटीर्यबन्धो-

ररुजयपताकाटश्चमुन्मीलयन्ति ॥ ४९ ॥

यद्नालनेत्रान्तःस्थितस्य यमदाममुखानां श्लेषे दाहे शौटीर्यबन्धोर्दृष्टस्यामेतरतं
हत्या विवलनाभिः स्पन्दैर्ह्युभिर्गन्तव्यनात्ता रक्तानां जयज्वनानां माहं विव्रति । व-

स्वयं वभ्रुर्विभ्रद्विपमनयनस्येन शिखिना
 द्रवीयः सौहार्दं सततमनुरुद्धौपधिपतिः ।
 जटाजूटो यस्य त्रिभुवनमनःकौतुककृतः

स धत्ते विश्रव्यावसथपथरीतिं फणमृताम् ॥ ९३ ॥

“स्वयं रागं विना कपिभ्यः । विप्रमनयनस्येन शिखिनामिना दडतरं परिचयं विभ्रत् । सदाशुद्धं औपधिपतिश्चन्द्रो देव । स त्रिजगदाश्रयकारिणो यस्य जटाजूटः सर्वांगमाश्रुत्तावस्थानमाहि घते । अथ च यः स्वयं बभ्रुर्नडुठः । शिखिना मयूरेण यः सौहार्दं विमति । औपधिनां नामदमनीप्रभृतीनां पतिर्येन वृतः स कथं सर्वांगानाशासस्थानम् । ननुत्मयूरांपधिपतयो हि प्रत्येकं वैरिणः, किं पुनः समुदिता इति कौतुकम् ॥

द्वैधत्वान्तं व्यधित वपुषोर्यस्तमन्त्रीन्द्रपुष्या

साकं स्थानं कुसुमधनुषोऽनुग्रहात्प्रादरस्य ।

सौन्दर्याख्यानवधिमदिरानिर्भरे यत्र नेत्रै-

रुमे वृन्दारकमृगदृशां तैरनापानकेलिः ॥ ९४ ॥

स्वसंबन्धिनीः शरीरयोर्द्वैधस्य द्विरुपवत्त्वान्तनेकरुपतां यः शैलपुष्या सह चकार । कर्तुंसाहित्यार्द्रप्यकरोदित्यर्थः । कुसुमधनुषः कामस्य योऽनुग्रहो दग्धस्त्राप्यनुष्टेयाहृतं स एवात्प्रादरन्त्यम् स्थानम् । श्रीपुंसयोः शरीरैक्यं हि क्षमाज्ञानुष्ठानलक्षणम् । सौन्दर्याख्या सौन्दर्यव्यपदेशा, अनवधिः पीयमानत्वेऽऽनुरूपता मदिता तथा निर्भरे यत्र शरीरैक्ये देवश्रीनां नेत्रप्रणयनश्रीया प्राप्ता । गौरीश्रय्यां स्वशरीरैक्ये संवादिते सति देवश्रियः क्षान्तिप्रमवप्रदित्यर्थः । दृष्टेर्विस्तारान्मनसः सानुगमनाथ मृगदृशानिपुणस्येष्टम् ॥

विभ्रत्या प्रभुशक्तितां रतिपतेरेकत्र भागे कृत-

प्रत्यादेगमगाधिराजमुतया यत्तद्वपुः पुष्यति ।

यानो यत्र कुचोर्ध्वविस्तुरदुरःशोपाहिरत्नान्तरे

संक्रान्तो नयतीव दक्षिणानपि प्रत्यक्षसंलक्ष्यतान् ॥ ९५ ॥

रतिपतेः कामस्य प्रभुशक्तितां दपत्या र्ध्वैकत्र वामे भागे कृतः प्रत्यादेताः स्वयमाश्रमनेन निराकरणं बल्य तच्छरीरं विमति । प्रभुशक्तितां च स्वयमाश्रमति । शरीरे यदूर्ध्वं तान्ध्वार्ध्विर्ध्वं तत्र विस्तुरदुरःस्थो यः शोपाहित्प्रभमप्ये प्रतिविम्बितो वामः सनो शुभमति दक्षिण सन प्रत्यक्षं ददपदानि च नयति । दक्षिणधर्मरणीभूतस्य फणिरतेः फणरजभाये कामस्यकः प्रतिविम्बितो दक्षिणस्यन्तया संक्रान्त इत्यर्थः ॥

श्रीपुंसैकाल्यकल्पापितगति घटयन्वो वपुस्तन्निनेष-

शैशावेशात्त केषां सुचिरमुदहरत्पर्दं लोचनानाम् ।

वामाङ्गोत्तंसगारुत्मतमणिकिरणापहुतार्धो रजन्या

प्रेयस्या यत्र चूडाविधुरपि वहतीवार्धनारीश्वरत्वम् ॥ १६ ॥

यत्रैकीकृते वपुषि वामार्धस्योत्तसो मूधाभरण ये गारुत्मतमण्यस्तेषां किरणैरपहुत
छादितमर्धं यस्य तथाविध स मालिचन्द्रो रात्र्या बलभया साहधनारीश्वरत्वमिव प्रा
प्नोति । मरुत्तरद्वरश्चिभिरसितत्वाद्वात्रित्वेन सभावितैश्चन्द्रस्याच्छादितत्वाद्वर्धनारी
श्वरता समाव्यत इत्यर्थः । स्त्रीपुत्रयोरेकत्वमेकरूपतापादन तेन कल्पापिता शबलिना
गतीत्यस्य तद्वपु संपादय तेषां न नेत्रपर्द्धि निमेषत्वत्तुका केशादुदहरदुद्धतवान् । सर्व
एव लोकोत्तरत्वाद्गौरीश्वररूप निर्निमेषतयापश्यतित्यर्थः ॥

देहद्वन्द्वैकशेष सममघनिभृत कन्यया निर्ममाणो

यस्त शक्त प्रयुङ्क्ते प्रतिरजनिमुख नाट्यलीलारहस्यम् ।

श्राम्यन्तो दक्षिणार्धाभरणफणभृतो यत्र फुल्लत्फणाग्र

श्राम्यद्द्वामार्धनिर्यत्सुरभिमुखमरुत्पानगोष्ठीं जुषन्ते ॥ १७ ॥

नाट्यवशात्स्त्रियमाना दक्षिणार्धाभरण ये फणभृत सर्पा, अवललात्काम्यत्प्राप्तखेद
यद्दामार्धं ततो निर्यन्तो मुखमरुतस्तेषां पानार्थं गोष्ठीमासनबन्धन फुल्लत्फणाग्र व्यादीर्ण
फण कृत्वा सेवन्ते त देहद्वन्द्वस्यैकशेष द्वितीयार्धेन निर्भृति गौर्वा सह कुर्वाणो य प्रदोषे
नाट्योत्सव कुरुते तमित्येकशेषविशेषणस्य यत्रेति प्रतिनिर्देशः । एकशेषनिर्देशेन गौरी
श्वरयो सरूपत्व सूचिन्मिति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेत श्रीराजानकविश्ववर्तेसूनोर्महाकवि

राजाराजानकश्रीमद्भक्तस्य कृती श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

भगवद्वर्णन नाम पञ्चम सर्गः ।

पष्ठ सर्गः ।

अलिप्रजस्थानशनव्रतान्तो मानोप्रशापावधिरङ्गनानाम् ।

अथैकदानङ्गमदानुकूल पुष्पावचूल समयो जजृम्भे ॥ १ ॥

अथ भगवत कैलासाश्रयणादनन्तरम् । अथमह्यं तत्रैवेति प्रतिपादनार्थम् । एक
स्मिन्समये पुष्पावचूल समयो वसन्तो जजृम्भ उल्लासः । शिशिरे पुष्पभावाद्भ्रमरकु
रुस्थानशन भोजनाभाव एव व्रत तस्या-त समाप्तिः । वष-ते मकरन्दोद्भवात् । स्त्रीणां
मान एवोप्र शापस्तस्यावाधि समाप्तिसकैत । वसन्ते मान बौद्धमार्थः । अतोऽनहस्य
मदस्तस्यानुकूल ॥

कमादवार्ची मलयान्द्रिचन्धुमुदीक्षमाणा पवनं युवानम् ।

उपोढताप मथयन्शरीर प्रियोऽम्बुजिन्या शिथिलीचकार ॥ २ ॥

मलयाद्रेर्वन्धु नववायु प्रतीक्षमाणामवाचीं दक्षिणां दिश नलिन्या नायकः सूर्यः क्र-
मादशियिलयत् । वसन्ते सूर्यस्योत्तरदिग्गमनात् । मेघापायाद्देहस्य ताप वहन् । शिधि-
लीवरणोक्त्वा वसन्तस्य प्रौढत्व सूचितम् । अथ च विशेषगसाम्यावच्छिन्नत्वाक्षिप्ता ना-
यिका महत्- कस्यचिद्वन्धु तदणमभिप्रायेणेषामाणामम्बुजिन्या सखीत्वव्यवहृताया
वह्मभ. स्वदेहमीर्ष्यया तापेन युक्त वहन्शियिला करोति । अनुभूतसंज्ञा चित्तादवरोह-
यतीत्यर्थः ॥

कश्मीरकान्ताननार्किकराणि पङ्केरुहाणि क्व न पल्वलेषु ।

अथाविरासन्सहसोपगन्तु वसन्तलक्ष्म्या इव विष्टरत्वम् ॥ ३ ॥

कश्मीरस्त्रीमुखाना क्रिकराणि पद्मानि तडागेषु क्व नाविरासन् । अत उत्प्रेक्ष्यते—
वसन्तलक्ष्म्या आसनल गन्तुमिव । लक्ष्म्या. पद्मासनत्वात् । पद्मेष्वेव वसन्तलक्ष्मीरव-
सदित्यर्थः ॥

अखण्डपाङ्गुण्यपथेषु विद्वान्चसन्त एको रसपार्थिवस्य ।

अन्यर्तवो मान्मथपुस्तकेषु न ग्रन्थिमुन्मोक्तमपि क्षमन्ते ॥ ४ ॥

रसपार्थिवस्य कामस्याखण्ड यत्पाङ्गुण्य जगद्विषय. सधिविग्रहादिव्यवहारस्तन्मार्गेषु
वसन्त एको विद्वान्बभूव । पार्थिवत्वात्पाङ्गुण्योक्ति । वसन्तादन्ये ऋतवो प्रीष्माद्य-
कामतन्त्रेषु ग्रन्थिमात्रमपि निवारयितु न शक्तः । अपिशब्देन दण्डापूर्विकया कामशा-
स्त्रावबोधो दुष्कर इति सूचितम् । सौन्दर्यातिशयेन वसन्तो यथा कामकथान्तरद्भो न
तथा प्रीष्माद्या इति कविना प्रौढोक्त्या वर्णितम् ॥

स्फुरत्पलाशोष्ठपुटो विलोलद्विरेफमालातरलीकृतभ्रूः ।

फुल्लानि.सन्दहगास्त नूनं शृङ्गारकाव्योन्मुखधीर्वसन्तः ॥ ५ ॥

स्फुरन्ति चपलानि पलाशान्येवोष्ठपुट यस्य । विलोलालिपिरेव कम्पिता भ्रूयेंन ।
फुल्लान्यञ्जान्येव नि स्पन्दा हरयस्य । अतो नून मन्ये वसन्तः शृङ्गारकाव्ये कामवीर्य-
प्रबन्धे समुत्ती धीर्यस्य स आस्त । सर्वाभिर्विच्छित्तिभिर्वसन्तः काम प्रकाशितवानि-
त्यर्थः । अन्येषु काव्ये पुर्वमेवविधो भवति ॥

चिरानुभूतोष्णमयूखसख्यप्रवृद्धतापग्लपनेच्छयेव ।

दिग्दक्षिणा चन्द्रनसौरभ्रार्द्रमरुत्तरङ्गप्रणयं पुषोष ॥ ६ ॥

चिरमनुभूत कृतानुभाव यदुष्णमयूखसख्य दक्षिणायनकृतः सूर्यस्ययोगस्तेन प्रवृद्धो
यस्तापस्तस्य ग्लपन शण्डन तत्रेच्छयेव दक्षिणा दिग्चन्द्रनसौरभेणार्द्रस्तदक्षणास्पृष्टो यो
मरुत्परिचय पुषोष । वस्तुगत्या वसन्ते मलयमरुद्दहति । दक्षिणदिशस्तः सेवन तापनि-
वारणेच्छानिमित्तायेन संभाव्यते । दण्डमयूख इति साकूनम् । अन्योऽपि तापार्तधन्दन
पवनं च सेवते ॥

शनैः शनैर्मानवतीकवोष्णश्चाप्तोर्मिभिः सार्धमवर्षताहः ।

निशीथिनी काश्यदशां वियोगिजीवाशया सार्धमपि प्रपेदे ॥ ७ ॥

मानिनीनामतनुतापवशात्कवोष्णाः किञ्चिदुष्णा ये निःश्वासास्तैः सह क्रमेण दिन वष्टये । दिनेषु वृद्धेषु विरहवशान्मानिन्यो बहुभिःश्वासानुभूयन्तिस्वर्धः । विरहिणां जीवे जीवन आशया साक रात्रिर्दुर्बलतामापत् । वसन्ते रात्रिश्चल्पीभूतासु विरहिणो जीवा-
शामत्यजन्तिस्वर्धः ॥

पलाशरक्तार्द्रनखे वसन्तकण्ठीरवे मानगजोऽङ्गनाभ्यः ।

भीतो ययौ साङ्गनभाष्यपङ्क्तिच्छलाद्विमुक्तायसशृङ्खलालिः ॥ ८ ॥

वसन्त एव कण्ठीरवः सिंहः । पलाशानि किञ्चुकान्येव रक्तार्द्रां नखा यस्य तस्मि-
न्सति भीतो मान एव हस्ती स्त्रीभ्यः सकाशाथयौ पलायितः । साङ्गनाधुव्याजाद्विमुक्ता
त्यक्तायसी लोहमयी शृङ्खलपङ्क्तिर्येन । सिंहे च पलाशे पल मोसमश्नाति, अत एव रक्ता-
र्द्रनखे सति भीरुच्छेदितशृङ्खलो गजोऽपसरति ॥

दिग्दक्षिणार्कं न शशाक हातुं तत्संगतः सोऽपि सदाल्पतापः ।

परस्परं किं तु तयोस्तदानीं न वेद्वि कः पैशुनमाचचार ॥ ९ ॥

दक्षिणा दिग्दर्कं त्यक्तुं शक्ता नाभूत् । पण्मासान् रवेर्दक्षिणदिक्स्थत्वात् । तथा दक्षिण-
दिशासंगतः संगच्छमानस्तत्संगमाद्वा स रविश्च सदाल्पतापोऽभूत् । दक्षिणायने हिमम
थलात् । तयोरर्कदक्षिणदिशोरन्योन्य भेदक पैशुनमसत्यदोपारोपणं कश्चकारेति न जाने ।
लिङ्गविशेषाद्विशेषणसाम्याच्च दिग्दर्कयोः कामुकमिथुनव्यवहारप्रतीतिः । तत्पक्षे दक्षिणा-
नुकूला ॥

ये तस्थुरुद्यानपथेऽतिवेलमनेलमूकाः शिशिरेऽन्यपुष्टाः ।

ऋतुक्षितीशस्य त एव धिन्नमास्थानविद्यापतयो बभूवुः ॥ १० ॥

उद्यानान्तरे शिशिरेऽनेलमूका वस्तु श्रोतु चासमर्थास्तस्थुस्त एव कोकिला वसन्त-
स्यास्थाने विद्यापतयः पण्डिताधिन्न बभूवुः । राजानुगुणोक्तिरियम् । अनेलमूकाश्चान्य-
पुष्टा भवन्ति ॥

उद्यद्रजोभिर्घनपत्रशोभै रुन्धद्विराशाः परपुष्टनादैः ।

अध्वन्यलोकः सुरभेर्भिर्भाय कंदर्पसैन्यैरिव बालचूतैः ॥ ११ ॥

उद्यद्रजो मकरन्दः, धूलिश्च येषु । तथा घना पत्राणां [किंशल्यानाम्], वाहनानां च
शोभा येषु । तथा परपुष्टनादैः पिकशब्दैः, परमत्यर्थे पुष्टैर्नादैश्च करणैराशा दिशः, ज-
याशाश्च रुन्धद्विः । कामकटकैरिव चूतवृक्षैर्हेतुभिर्घनन्तात्पथिकूलोको मीतो बभूव ॥

वियोगिभिः प्रोच्छ्लसददृहासवासन्तिकाशिक्षितसाहसानि ।

अकाण्डवैतण्डिककोकिलानि कैरप्यसह्यन्त न काननानि ॥ १२ ॥

प्रोच्छ्वसन्नदहासो विक्रासो यासां ता वासन्तिका माधव्यस्ताभिर्हेतुभिः शिशितं
 प्राहसं विरहिवधाश्चैर्येषु वा । तथाकण्ठे रात्रावापि वैतण्डिता बहुजन्पादाः कोकिल
 येषु तानि वनाणि कैरपि विरहिभिर्न चेहिरे ॥

विवृण्वता सौरमरोरंदोषं वृन्दित्रतं वर्णगुणैः स्पृशन्त्याः ।

विक्रस्ये कस्य न कर्णिकारे प्राणेन दृष्टेर्वृषे विवादः ॥ १३ ॥

कर्णिकारे सौरमरोरं सौगन्ध्यामाव एव दोषसं प्रकाशयता प्राणेन सह दृष्टेर्विवादो
 वृषे । यतः कर्णिकारवर्णगुणैर्हेतुभिः स्तुतिं कुर्वन्त्याः । दृष्टिनासिकयोः स्वविषये गुण-
 दोषदर्शनात्तन्निराकरणसमर्थहेतूपन्याससामर्थ्याभावेन निर्णयराहित्ये विवादे सनासिर्नासी-
 दित्यर्थः । कर्णिकारस्य वर्णसौभाग्यं सौगन्ध्यामावश्च कविना युक्त्या प्रतिपादित इति
 कर्णिकारमह्य इति प्रसिद्धिः ॥

शशाकं नो यः किमपि अहीतुमध्याप्यमानोऽपि वराङ्गनाभिः ।

उद्यानलीलान्यमृतस्तदानीं स सिद्धसारस्वततां प्रपेदे ॥ १४ ॥

वरा उत्तना उपाध्यायकर्मणि निपुणा वा अहनास्ताभिः पाठ्यमानोऽपि यः कोकिलः
 किञ्चिदप्यध्वेतुं नाशकत्, स तदानीं वसन्तकाले सिद्धं स्वयं निधत्तं न तु साध्यं सरस्वती-
 संवन्धि वाम्भवकौशलं यस्य तद्भावं प्रपेदे । 'पुराङ्गनाभिः' इति वा पाठः । नगरस्त्रीभिः ।
 न तु प्राभ्यामित्यर्थः । पुरेति भिन्नं पदं वा । समन्तादन्यदा पठने प्रेरितोऽपि जाप्यमेव
 योऽमजत्, स कोकिलो वसन्ते स्वयमुपाध्यायनिरपेक्षतया वाङ्मौलशास्त्री वनूतेत्यर्थः ॥

व्यस्तानलोलकाकृतिमध्यमध्यसमुच्छलद्रुच्छलगवाक्षिताङ्गी ।

कङ्कोल्लिवल्लित्तुहिनात्ययेऽपि वभावनङ्गस्य हसन्तिकेव ॥ १५ ॥

व्यस्ताः फुट्टा अनलोलकाकृतयोऽग्निज्वालारूपत्वेन व्यवस्थिता मध्यममध्य उत्पन्ना ये
 पुच्छाः स्ववक्राद्यैर्गवाक्षितानि जालयुक्तान्यहानि यस्याः सा कङ्कोल्लिवल्लिरसोकलता
 वमौ । अनङ्गस्य हिमामावेऽपि [अहार]शकटिकेव । हसन्तिका च जालयुक्ता शम्भुमयी
 ममामिः ॥

स्वपद्मलीलालडितैरुपोढहेतौ स्तरे दर्शयतो विशेषम् ।

मानं निराकर्तुमदोषयूनां पिकस्य पाण्डित्यमखण्डमासीत् ॥ १६ ॥

स आत्मीयः कोकिलस्य पक्षस्त्रडितैरुपोढ हेतिरायुधं येन पिकपद्मविधेपैरेव का-
 मस्य धनुश्चार्यगिद्धेः । काने बलेपोढत्वादिशेषमाधिरयं दर्शयतः कोकिलस्य पा-

१. रोरमन्दो दारियवाचकः. 'पात्रेषु रोरशिशिमागिषु' इति राजतरङ्गिणी (५।१५).

२. एतच्छ्लोकनिर्माणादेव मह्यस्य 'कर्णिकारमह्यः' इति नाम जातम्. एवमेव तत्त-
 दसूत्ररूपनायुक्तश्लोकनिर्माणात् दीपशिखाकालिदासः, छत्रमारविः, पन्थामायः, ताल-
 रत्नाकरः, यमुनात्रिविक्रमः, इत्यादिविशिष्टनामानि कवीनां जातानीति ज्ञेयम्.

ण्डस्यं ज्ञत्वं तरुणानां मानं वनितोपेक्षां निवारयितुमखण्डमभूत् । अथ च सिंसाधपि-
पितधर्मविशिष्टो धर्मी पक्षः । हेतुः साधनोपन्यासः । हेतुबलेन स्वपक्षे परपक्षादुत्कर्षं
दर्शयतः कस्यचित्पण्डितानां मानं प्रत्यक्षादि निराकर्तुं ज्ञत्वमस्ति ॥

सिन्दूरितानङ्गमतङ्गजास्यं यद्वचानशोऽशोकरजो जगन्ति ।

तन्मानिनीमानतमोऽङ्ग(न्त)कारं बालातपाहंकृतिमारुरोह ॥ १७ ॥

सिन्दूरितं सिन्दूरवस्त्रकृतं कामकरिमुखं येन तदशोकानां रजो जगन्ति व्यानशो
व्यास्या जगृहे यत्ततो हेतोर्मानिनीनां मानतमसोऽङ्ग(न्त)कारं विनाशकं बालातपस्त्व-
धोमाप । यथा बालातपोऽन्धकारं निराकरोति तथाशोकरजो मानं निराचकारेत्यर्थः ॥

नीरन्ध्रनिर्यत्सुमनोनिकायकापायपट्टप्रणयादशोकः ।

जग्राह भिक्षुव्रतमध्वगानां मनःसु शून्यत्वमिवोपदेष्टुम् ॥ १८ ॥

नीरन्ध्रं निर्विवरं कृत्वा निर्यन्तुद्विद्यमानो यः सुमनोनिकायः पुष्पममूहः स एव
कापायपट्टस्तस्य प्रणयात्परिचयादशोको भिक्षुव्रतं शक्यदर्शननिर्दिष्टमाचारमिव जग्राह ।
किं कर्तुम् । पान्थानां चेतःसु शून्यत्वं किं कर्तव्यतामूढत्वमुपदेष्टुम् । भिक्षवो हि कापा-
यधारिणः शून्यत्वमनुपपद्यमानरूपत्वमुपदिशन्ति ॥

वियोगिनीरोपकपायितेव नेत्रद्युतिर्विस्फुरिता स्मरस्य ।

प्राप्ता पलाशेषु वभौ शुक्रामचञ्चुस्तुतिस्त्रेयनिरङ्कुशेषु ॥ १९ ॥

मानवशात्प्राप्तविरहासु यो रोपस्तेन कपायिता रक्ता कामस्य दृष्टिदीप्तिः पलाशे-
ध्विव प्राप्ता शुशुभे । यतः शुक्रानामप्रचञ्चोश्चस्वप्रस्य रक्तत्वेन वा स्तुतिस्त्रयाः स्तेय
हरणं तत्र निरङ्कुशेषु निरवप्रहेषु । पलाशानां नैसर्गिक रक्तत्व नास्ति, किं तु मानिनी-
कोधारणा कामस्य दृष्टिः पलाशेषु पतितः । लोहितत्वात्स्मरोद्दीपकत्वाच्च संभावना ।
स्तेनेषु च कुद्धा राजदृष्टिः पतति ॥

कामप्रशस्त्यक्षरसंप्रदायो वियोगिहालाहलबीजमुष्टिः ।

द्विरेफराजी रुरुचे लतानां भ्रवेयगारुत्मतरन्नमाला ॥ २० ॥

कामस्य यशःप्रशस्तिस्त्रप्राप्तारणि तेषां संप्रदायः परम्परागतः क्रमः । कृष्णता-
न्मालारूपत्वाच्च । तथातएव विरहिणां विषवीजमुष्टिः । अथवा हालाहलशब्देन दुःखं
लक्षयते । तथा लतानां भ्रवेयं प्रीवाभरणं चासौ गारुत्मतरत्नानां माला । रक्ता अत्र
नायिकास्थानीयाः ॥

सत्यं वसन्तककचक्षतानां शल्कं निशानामलयो वभूवुः ।

न चेत्कथं पान्थनितम्बिनीनां व्यधुर्दशोरान्धयनवोपदेशम् ॥ २१ ॥

वसन्तेन वप्रां ककचेनेव वरणेन क्षतानां तन्वृत्तानां राश्रीणां शल्कं पूर्णं भ्रमत

नूनमभवन् । अमरास्य शल्क यदि नामवस्तक्य पान्थस्त्रीणा दृष्टेन्धभावोपदेशमकार्यु ।
चूर्णमेव हि दृष्टरान्ध्य करोति । आध्य हि विरहजनित चूर्णकृत च दृष्टिविधातार्थम् ॥

कदर्पकर्णेजपभूमिकासु मधुव्रता धैर्यमधीतवन्त ।

निलुप्तकोपा सुमन शतानामचीकरन्निग्रहमध्वगानाम् ॥ २२ ॥

कदर्पस्य कामस्य वर्णेजपभूमिकासु पिशुनरूपग्रहणावस्थामु धैर्यं धृष्टभाव शिक्षित-
वन्तो अमरास्यथा सुमन शताना पुष्पसमूहाना विद्धतो भुक्त कोपो मकरन्दो र्थस्ते
पन्याना दु खानुभवरूप निग्रह वसन्तेन कारयामासु । अथ च केचिद्राज्ञोऽप्रे पैशुन-
माचरन्तो देवाना हृतगङ्गा अध्वगाना सन्मार्गगातिना निग्रह कारयन्ति ॥

द्विजाधिराजेन गवा प्रसादात्प्रतिक्षप कारितभूमिसेक ।

पान्थप्रियाणामृतचक्रवर्ती नेत्रेष्ववग्राहमपाचकार ॥ २३ ॥

गवा रश्मीना प्रसादानैर्मत्याद्विजाधिराजेन चन्द्रेण कर्त्रो कारितो भूमिसेको येन
हेतुकर्त्रा स ऋतुचक्रवर्ती वसन्ते विरहिणीना नेत्रेषु वर्षप्रतिवधन निवारयामास ।
ता अरोदयदित्यर्थ । अथ च द्विजाधिराजेन ब्राह्मणवरेण गवा धेनूना प्रसादेन कारित
क्षीरेण भूमिसेको येन स चक्रवर्ता स्वदेशेषु वर्षप्रतिवन्ध निहन्ति । अप्यन्नावस्थाया
करोते कर्तृपदभूतस्य द्विराजशब्दस्य प्यन्तावस्थायाम् 'हकोरन्यतरस्याम्' इति पा-
क्षिक कर्तृत्वम् । कर्तुंस्तेनानभिहितत्वात्तृताया । 'अवग्रहो वषप्रतिवधे' इति वा घञ् ॥

गलत्तुपाराम्बुकणान्किरन्ती दैर्घ्यं नयन्ती पिककूजितानि ।

वियोगिनीनामवनी तदार्ना किं रोदनाय व्यधितोपदेशम् ॥ २४ ॥

विरहचिन्तया भुव लिखन्तीना विरहिणीना तापवर्षकन्दिताविर्भाव । अतो वसन्ते
तापवशाद्गलत्तुपार हिम यस्या अतोऽम्बुकणान्सवन्ती, अत शीतलत्वात्कोकिलशब्दा
न्दीर्घाकुर्वती, भूमिर्विरहिणीनां रोदनोपदेश किमकार्योदिति सदेह ॥

सपक्षपाता निरुपाधिनघोश्चिराय वेगादुपरि अमन्ती ।

अकल्पयच्चूततरो स्वदेहमारान्निकायेव मधुप्रताली ॥ २५ ॥

निरुपाधि अमरकृतमुपकार विना कन्वोदपकारकस्य चूतवृक्षस्योपरि सौरमलोमाङ्ग
मन्ती, सह पक्षान्वा करणाभ्या पातेन गमनेन वर्तते या सा अमरमाला चूतवृक्षस्या-
रान्निकाय पूर्णपात्राय भूनादिदोषशमनहेतो स्वदेहमकल्पयदिव । अकारणवान्धवस
च स्वदेहमारान्निकाय सपक्षपातो जन कल्पयति ॥

न मानभङ्गाय वभूव केपा लोलालिमालाम्बुकुटिच्छटाभि ।

विश्वैकजिष्णोर्मदनस्य नव्यसाचिव्ययोगान्मधुरुन्मदिष्णु ॥ २६ ॥

एकस्य विश्वजेतुः कामस्य नवमन्त्रित्वाद्दृप्तो वसन्तो लोलाक्षपला या भ्रमरपङ्क्तयस्त एव भुङ्कतिच्छटास्ताभिः केषां न यतीनामपि मानसखण्डनाय बभूव । तदा यतयोऽपि मानमत्यजप्रित्यर्थः । नवसचिवश्च भुङ्कतिभिः शर्वेषां मानसखण्डनं करोति ॥

पुष्पावृताङ्गो निविडालिनादः फेलीवनेपूजतचम्पकोऽमूत् ।

चैत्रश्रियो नूपुरनिःस्वनाङ्गो नृत्तोद्यताया इव दण्डपादः ॥ २७ ॥

विश्वविजयरूपकार्येद्विदशनामृत्तप्रवृत्तायाश्चैत्रलक्ष्म्याः समञ्जीरशिञ्जितो दण्डपाद इवोन्नतचम्पकदृक्षः श्रीडावनेष्वभूत् । यतः पुष्पैरावृतान्यङ्गानि यस्य, तथा अत एव निभृतभ्रमरशब्दः । विश्वं जित्वा नृत्यन्त्याश्चैत्रलक्ष्म्या दण्डपादत्वेन चम्पकः संभाव्यते ॥

निष्पन्नपुष्पातिथिभिर्द्विरेफैरुपास्यमानस्त्रिलकश्चकासे ।

एणीदृशां दोहददृष्टिपातैरिवाङ्गनेनाहितसंविभागः ॥ २८ ॥

निष्पन्नानि रूपसौरभसंनिवेशवन्ति यानि पुष्पाणि तेषामतिथिभिर्मकरन्दभोगार्थं-
मन्व्यागतैर्भ्रमरैः सेव्यमानस्त्रिलकहमः शुशुभे । अत उत्प्रेक्ष्यते—एणीदृशां स्त्रीणां दोह-
दरूपा विनासोपायभूता ये दृष्टिपाताः कटाक्षसौरभनेन कृतसंविभाग इव । कटाक्षविशे-
षेण सत्काञ्चन इव तिलक इति संभाव्यते । तिलकतरोर्वैरनारीकटाक्षैर्दोहद इति
प्रसिद्धिः ॥

पुष्पोद्गमैराभरणप्रयोगं प्रारोभिरे वामदृशां युवानः ।

ततो विना कार्मुककर्मसिद्धिं पुष्पायुवस्यागमदस्त्रमोक्षः ॥ २९ ॥

रमणीनामाभरणं तरुणाः पुष्पैरारब्धवन्तस्ततो भूषणकरणादनन्तरं हेतोर्वा धनु
ष्कार्येण विना कामस्य शरमोक्षः सिद्धिं गतः । स्त्रीपुंसयोः परस्परं प्रेमरूप यत्कार्यं स-
रशरैः साध्यं तत्पुष्पभूषणसंपादनात्सिद्धमित्यर्थः । उक्तनिमित्ता विभावना । निमित्त
वान् परस्परानुरागोद्दीपकं पुष्पाणामाभरणीकरणम् ॥

तनूरशोकस्य पदा प्रतीभिः पुरंध्रिभिः पुष्पशरान्त्रशाला ।

श्लिष्यन्नवालककपङ्कटङ्कान्तिन्दूरमुद्रासचिवेष चक्रे ॥ ३० ॥

लीलारसादशोकस्य तनु मूर्ति पदा चरणेन प्रतीभिस्ताडयन्तीभिः पुरंध्रिभिरुत्त-
नाधिकामिरशोकवृक्षतनुः सिन्दूरमुद्रायुक्तेष चक्रे । कस्मात् । श्लिष्यन्सकामभवो यो-
ऽलक्तकपद्गतस्य दङ्को भङ्गिल्लतः । यतः कामसालशाला । अक्षशालायां हि सिन्दूर-
मुद्रान्यासो युक्तः । 'स्त्रिया मूर्तिस्तनुस्तनुः' इति कोपः । अथवा पदा प्रतीभिः स्त्रीभि-
रशोकतनुः कामालशाला चक्र इति योज्यम् । अत एवालकककलेपात्सिन्दूरेवेति च
योज्यम् । एव योजनया कामालशालाल पादाद्य तेषु प्रतिपादितं स्यात् ॥

१. 'पादाहतः प्रमदया विकसत्यशोकः शोक जहाति बकुलो मुखसीधुसिक्तः । आ-
लिङ्गितः कुरबकः कुरुते विवासमालोकितस्त्रिलक उरकलिको विभाति ॥'.

यन्व्यस्यति स्म सयवत्यशोके पदं नदन्नूपुरमुत्पलाक्षी ।

स्वैरं स चक्रे तत एव मूर्ध्नि पदं वताशेषमहीरुहाणाम् ॥ ३१ ॥

सयवती सस्तरदर्पा स्त्री चरणमशोकवृक्षे यन्व्यस्तवती ततः पादन्यासादेव स्वैरं स्वातन्त्र्येण समस्तवृक्षाणां शिरसि पादमशोकवृक्षकार । पादाघातात्कुलः सन्नशोकवृक्षः सर्ववृक्षेभ्योऽधिक आसीदित्यर्थः ॥

अनुन्मिपद्दृष्टि निपेदुपीणामास्थाय रम्भादलदर्भशय्याम् ।

वियोगिनीनां द्विजपुंगवेन पुंस्कोकिलेनाधिजगेऽन्तकालः ॥ ३२ ॥

अनुन्मिपन्त्यौ संकुचन्त्यौ दृष्टी यत्रैवं कृत्वा निपेदुपीणामुत्ताननिपण्णानां कदर्ली-पत्रदर्भास्तरणमाश्रित्य निपण्णानां विरहिणीनां मरणकालः पक्षिमुल्येन कोकिलतरुणे-नाधीतः । कोकिलशब्दं श्रुत्वा विरहिष्यो मुमूर्षवो जाता इति तात्पर्यम् । दर्भोपरि निवेशितस्य संकुचनेत्रस्य मुमूर्षोर्वाग्मणेन मन्त्रैरन्तकालो गीयते ॥

उद्भूष्णुना कस्य न नाम यात्रा वसन्तनाम्ना रुरुषे ठकेन ।

प्राणास्तु कण्ठेषु चिराय चक्रुर्वियोगिवर्गस्य गतागतानि ॥ ३३ ॥

उद्भूष्णुना बलवता वसन्तनाम्ना ठकेन हठमोपकेण कस्य न प्रस्थानं रुद्धम् । प्रस्था-नसंकल्पेऽपि विरहव्यथाभूदित्यर्थः । विरहिणां प्राणाः कण्ठेषु गमनागमनानि चक्रुः । विरहिणो मुमूर्षव आसन्निति तात्पर्यम् । सर्वेषां यात्रानिरोधः कृतः, विरहिप्राणानां च गमनानुगुप्यं कृतमिति चित्रम् ॥

सेकोऽम्बुना सौष्टवमाततान प्रतानिनीनामथ मानिनीनाम् ।

सद्गोऽश्रुपूरैर्बत पत्रवल्लीः कपोलयोराकुल्यांचकार ॥ ३४ ॥

अम्बुना सेको जलकर्तृकं सेचनं प्रतानिनीनां लतानां सौष्टवं बलं विस्तारयामास । अथ बाष्पपूरैर्योगो मानिनीकपोलोल्लिखिताः पत्रलता व्यनाशयत् । अम्बुसेको लतानां सौष्टवं करोति, स एव बाष्परूपः पत्रवल्लीशब्दवाच्यानां तासां निःसौष्टवं करोतीति विरोधो बतशब्देन प्रतिपादितः ॥

प्रसारिता दूरमतिग्मभासा करा निरीयात्रतिरस्करिण्याः ।

वियोगिनामन्तकराजधानीमपावृतद्वारपुटां प्रचक्रुः ॥ ३५ ॥

अत्राप्येव तिरस्करिणी जवनिक्का ततो निरीय निर्गलातिग्मभासा चन्द्रेण प्रसारिताः प्रसरन्तः प्रयुक्ताः करा रश्मयः पाणयश्च यमनगरीमुद्गाटितद्वारपिधानां चक्रुः । चन्द्ररश्मिदर्शनेन विरहोद्दीपनात्पान्या आसन्नमरणा अभवन्नित्यर्थः ॥

मानप्रहानध्ययनोन्मुखीनामासेदुपीणां दयितोपकण्ठम् ।

वामञ्जुवां लोचनचक्रवालमभ्यस्तलीलाकुलविद्यमासीत् ॥ ३६ ॥

माने ग्रहोऽभितिवेशस्तस्यानध्ययनं वर्जनं तत्र संमुखीनां मानं त्यजन्तीनाम् । अतो दयितानामुपकण्ठं गलतलं प्राप्तवतीनां रामाणां नेत्रसमूहोऽभ्यस्ता लीलेव कुलविद्या येन तदासीत् । रमणनिकटे रूटभाः कटाक्षविक्षेपं चकुरित्यर्थः । अथ च मानप्रहाण-मभिमानानामित्यर्थः । अत एवानध्ययने संमुखानां तथा दयिताया रमण्या निकटं प्राप्तानां कुलविद्याभ्यस्ता भवतीत्याथयम् ॥

सुखोऽनिलः खं विशदं जलानि रम्याणि तेजस्तरुणं नवा भूः ।

अहो मधोः काचन शौर्यलक्ष्मीश्चकार भूतेष्वपि या विकारम् ॥ ३७ ॥

या शौर्यलक्ष्मीभूतेषु पृथिव्यादिष्वपि विक्रियां चके, सा वसन्तस्य विक्रमसृष्टिः काचन लोकोत्तरासीत् । तमेव विकारं पृथिव्यादीनां विशेषणमुखेन पूर्वापेक्षं दर्शयति— अनिलो मरुत्सखः सुखकार्यासीन्मेषापायेन शीतलत्वात्, खं नभो विशदं मेषाभावात्, जलानि रम्याणि प्रसन्नत्वात्, सूर्यादिकं तेजस्तरुणमभ्रविमुक्तत्वात्, नवा भू रसाद्रत्वात् । अपिशब्देन दण्डापूपिकया भूतेभ्य इतरेषां तु सिद्ध एव । सर्वे एव विकारवन्तोऽभूवन्नित्यर्थः ॥

मलीमसश्रीर्मधुपानसक्तो भेजे लताः पुष्पवतीः स्फुटं यः ।

स एव चैत्रेण बत द्विरेफः पुष्पपुराज्ये विहितः पुरोधः ॥ ३८ ॥

मलीमसतिकृष्णा शौर्यस्य । तरुण इत्यर्थः । वृद्धत्वे हि स्वस्ववर्णोपचयो भवति । दृश्यते हि व्यभिचाराभावेऽपि विशेषणोपन्यासः पारम्पर्येणार्थान्तरयोतनार्थः । यथा 'आकाशमसिदयामम्' इत्यसिदयामत्वेन दूराकाशोत्प्लवनप्रतीतिः । दूराकाशस्यैव श्यामत्व-दर्शनात् । अतिश्यामं निरभ्रं वा । तच्च महलसूचनार्थम् । तथा मधुनो मकरन्दस्य पाने सक्तो यः प्रफुल्ल लता भेजे । चैत्रेण पुष्पयोः कामस्य राज्य ऐश्वर्यदर्शां कृतः । पुष्पेष्विति सप्तम्यन्तं वा । चन्द्रादिभ्योऽधिकं कामोदीपनो भ्रमर एवासीदित्यर्थः । अथ च मलिनलक्ष्मीको मधुपायी च पुष्पवती रजस्तलाः स्त्रीः सेवते स राज्ये पुरोहितः क्रियत इत्याश्वर्यं वतशब्देन सूचितम् ॥

शुद्धं दधत्यान्धपुरंध्रिवाप्पपूरैरिव क्षालितमंशुजालम् ।

सौरेण चन्द्रो मुरलाङ्गनानां मुखेन सापलकमाललम्बे ॥ ३९ ॥

वसन्ते मेषापायात्शुद्धं निर्मलं रश्मिसमूहं दधत् । अत एव पान्थवनिताधुप्रवाहै-
क्षालितमिवेति संभाव्यते । क्षालितमेव हि शुद्धं भवति । चन्द्रो हस्ततामुरलनामजनपद-
विशेषवर्णितानां मुखेन सापलकं स्पर्शां जग्राह । अन्यधान्यस्याः सपानः पतिर्घसाः

सा सपत्नीति मुख्योऽर्थः । तस्याश्चान्यस्यां प्रति प्रायशो द्वेष इति सपत्नीशब्दो द्विष्टमात्रवचनः । द्वेषश्च सदृशेन सदृशस्येति लक्षितलक्षणया सदृशमात्रवृत्तिः । अतः सापन्नकशब्दः स्पर्धावाची ॥

संकोचितायव्यय एव यः प्राग्नेहसा पुष्पमितंपचेन ।

सदा स किजल्कमहासुभिक्षे लीलाः शिशिक्षे कति न द्विरेफः॥४०॥

पुष्पाणां मितंपचोऽल्पनिर्माता कालः शिशिरस्तेन हेतुना करणेन वा संकोचितावायव्ययाडुत्पत्तित्यागौ येन स प्राक्त्रिशिरे य आसीत्स तदा वसन्ते किजल्कस्य महासुभिक्षं समृद्धिस्त्वस्मिन्वति कति न क्रीडाः शिशिक्षे । बहुलीलाज्ञ आसीदित्यर्थः । शिशिरे यः परिमिताशनमात्रेण प्राणसंधारणमकार्षीत्स भ्रमरो वसन्ते सर्वलीलापारंगम आसीदिति । सर्वर्तुभ्यो मधावधिक आसीदित्यर्थः । 'मितनखे च' इति खश् ॥

दिक्षु क्षतस्वापरसैरशोकैः कृतप्रतापानलसूत्रपातः ।

गाढाभिमानग्रहिलो जगन्ति तृणाय मेने न झपावचूलः ॥ ४१ ॥

दिक्षु क्षतः खण्डितः स्वापे संकोचे रसो यैः । प्रफुल्लैरित्यर्थः । अशोकै रक्तवर्णलाकृतः प्रतापान्नः सूत्रपात आसूत्रणिका यस्य सः । तथा गाढेऽहंकारे ग्रहिलोऽभिमिषिष्ठो मीनध्वजो जगन्ति तृणाय न मेने । तृणवदनादरणीयान्यकरोदित्यर्थः । 'मन्यकर्मणि-' इति चतुर्थी ॥

समीरणश्चन्दनशैलराजजन्मा सरस्य प्रथमोऽङ्गरक्षः ।

वियोगिनीनिःश्वसितानिलेन प्रत्युद्गतो गौरवमाससाद ॥ ४२ ॥

चन्दनशैलराजान्मलयपर्वताञ्जन्मोत्पत्तिर्यस्य स समीरणो मरुत्कामस्य महाञ्जरीररक्षिता विरहिणीनिःश्वसवायुना कृतप्रत्युत्थानो गौरवं महत्त्वं प्राप । संमानेन हि सर्वस्य वृद्धिर्भवति । राज्ञश्च प्राणरक्षको गौरवं मान्यतां प्राप्नोति ॥

हृत्वेव पाण्डुव्रतमाचरिष्णोः कपोलमूलात्पथिकाबलानाम् ।

रुचं कचत्काञ्चनवर्णचौरिं व्यघत्त चैत्रो नवचम्पकेषु ॥ ४३ ॥

पाण्डो पाण्डिञ्चि शुणे व्रतं तत्प्राप्त्यर्थं नियममाचरिष्णोः सेवमानात्पथिकस्त्रीणां गण्डतटादिवानीय चैत्रः कचतो दीप्तस्य काञ्चनस्य यो वर्णस्त्वर्चौरिं रुचं दीप्तिं फुल्लचम्पकेषु निहितवान् । चैत्रे प्राप्ते सति विरहिणीनां गौरत्वं मुखाद्गतम् । मुखानां पाण्डुत्वप्राप्तेः । चम्पकेषु गौरी दीप्तिर्दृश्यते । अतः संभाव्यते—विरहिणीगण्डेभ्यो गौरत्वमपहृत्त चैत्रचम्पकेषु स्थापितवानिति ॥

दाक्षिण्यदक्षः पवनैर्नवीनमासूत्रयन्सातपदीनतन्त्रम् ।

गण्डूपिताशेषजगज्जयोऽभूद्देवः स्वयं कामुकलोकपालः ॥ ४४ ॥

दाक्षिण्ये दक्षिणदिग्दर्शित्व आनुकूल्ये च दक्षैर्मरुद्भिः । मलयगतैरित्यर्थः । सात-

पद्मिनतन्त्रं सृष्टयमासूत्रयन्संपादयन्कामुकलोकपालः कामो गण्डूयितोऽशेषजगतो जयो
येन तादृशोऽभूत् । मलयानिलभयारकामस्य विश्वमायत्तमभूदित्यर्थः ॥

सरामिधूमप्रतिमालिमाले बहद्रजोरूपितचूतवायौ ।

पान्थप्रियाणां नयनोत्पलेषु बाष्पो वसन्ते सुलभो बभूव ॥ ४५ ॥

सर एव तापकत्वादमित्यस्य धूमस्तस्य प्रतिमा यस्या धलिमालायास्तथाविधा भ्रम-
रमाला यत्र । धूमामिन्यायेन सरस्य ध्वजत्वं भ्रमराधकुरित्यर्थः । तथा बहद्रजस्तेन
रूपित आच्छुरितचूतवायुर्यत्र । तस्मिन्वसन्ते पान्थप्रियाणां नेत्रेष्वधु सुलभं बभूव ।
विरहिण्यो भ्रमरादीन्ष्ट्राहदमित्यर्थः । धूमे रजोयुक्ते वायो च सति बाष्पोत्पत्ति-
रुचिता ॥

वनानि चैत्रानिलचातुरीभिश्चकाशिरे ताण्डवितच्छदानि ।

ससौष्ठवंमन्यमसूययेव मनो मुनीनामपि तर्जयन्ति ॥ ४६ ॥

चैत्रानिलस्य चातुर्यैश्चातुर्याणि ताभिस्ताण्डविताश्चपलत्वेन नृत्तप्रवृत्तादृष्टदाः पल्लवा
येषु तानि वनानि बभाशिरे । अतः संभाव्यते—ससौष्ठवमात्मानं मन्यमानम् । न तु तदा
सौष्ठवमहितम् । मुनिमनोऽपि तर्जयन्तीव । यश्चे तर्जनां करोति सोऽहुल्यादिकं तरलयति ॥

लतानताङ्गीषु सहेलमाचलोलालिपुञ्जासितचामरासु ।

बभूव कण्ठः कलकण्ठयूनामास्थानदानोन्मुखरागराजः ॥ ४७ ॥

लता एव नताङ्गयः । अत्र चामरवाहिन्यः । तास्तातानि गृहीतानि लोलान्यलिमाला एव
कृष्णचामराणि याभिस्तासु सतीषु पिकतरुणानां कण्ठ आस्थानस्य सर्वदर्शनावसरस्य
दानं तत्रोन्मुखो रागराजः पञ्चमाख्यो रागो यस्य सहेलम्, न तु यत्नेन, बभूव । चूता-
ङ्कुरास्तादेन कषायत्वात्कोकिलानां कण्ठेषु पञ्चम एव स्वर उचरति स्मेत्यर्थः । एतच्च राज-
वृत्तान्तमहद्या वर्णितम् ॥

शनैः शनैरात्तवता नवीनजगत्रयोल्लेखमहाकवित्वम् ।

चैत्रेण चक्रे वत चम्पकौधैरभ्यस्तसौरभ्यसुवर्णसर्गः ॥ ४८ ॥

उल्लेखोऽपूर्वनिर्माणविषयः प्रज्ञोहासस्तत्र महाकविर्निर्माता तस्य भावो जगत्रय उल्लेखेषु
महाकवित्वं गृह्यता । अपूर्व रागादिकं कुर्वतेत्यर्थः । चैत्रेण चम्पकसमूहैर्हेतुभिरभ्यस्त-
सौरभ्य विधृतसौगन्ध्यं यत्सुवर्णं तस्य सर्गः अष्टिचक्रे । चम्पकानि पीतवर्णानि सुग-
न्धीनि भवन्ति । अतो ज्ञायते चैत्रेण सुगन्धि सुवर्णं कृतम् । कञ्जिता च सुवर्ण-
सर्गः कियते ॥

विकोपकंदर्पकृपाणधाम्ना व्यञ्जन्समलब्धमिवाङ्गमङ्गम् ।

जल्पाकतोत्सेकमियाय चूतसौरभ्यसभ्यो मधुपायिलोकः ॥ ४९ ॥

विक्रोपः कोपादाकृष्टो-यः कदर्पकृपाणः स्मरासिखस्य धाम्ना तेजसा समालम्ब्यं
 लिप्तमिवाङ्गमङ्गं व्यञ्जन्मरवर्गो जल्पाकृता बहुजल्पत्वं तत्रोत्सेक उद्रेकस्वमियाय, यतश्चू-
 तानां सौरभ्यं तत्र सभ्यश्ववेधिता । चूतरजो भुवत्लोपचितो बलवान्प्रमरवर्गोऽशब्दाय-
 तेल्यर्थः । अमराणां कृष्णे वर्णे कामसङ्गप्रभालेपोत्प्रेक्षणाङ्गमराणां कामशस्त्रधरत्वावगमेन
 कामप्राणरक्षत्वं सूचितम् । राज्ञश्च प्राणरक्षकः खड्गादिकं शस्त्रमुद्धृतमुद्ग्रहति, जल्पा-
 कश्च भवति, दुर्लभवल्लुमोगं च करोति । 'जल्पभिक्षकुट्ट-' इति पाठश्च ॥

श्रीखण्डशैलानिलरात्रिराजपुंस्कोकिलादिप्रविभक्तराज्यः ।

हठादहत्नामधिपश्चकार जगत्सर्गवः सरवीरभोग्यम् ॥ ९० ॥

सर्गवः साहृदारो ऋतुपतिरत एव श्रीखण्डशैलानिलो मलयवायुः, रात्रिराजधन्द्रः,
 पुस्कोकिलः कोकिलतरुणः, तदादिषु प्रकर्षेण विभक्तं विभागेन दत्तं राज्यं येन स
 जगत्कामवीरस्य भोग्यं चकार । यथाधिपतिः स्वयमवलिसत्त्वाद्राज्यमारोद्ग्रहणं स्वयं न
 करोति, सोऽन्येषां हठाद्राज्यं विभज्य स्वमण्डलं वीरभोग्यं करोति । वसन्तप्रभावात्काम-
 मस्य विश्वंमायत्तमभूदित्यर्थः । 'सर्गवसरवीरभोग्यम्' इत्येकपदतया पाठे प्रविभक्तमिति
 कर्मकर्तारि क्तः । स्वयं पञ्च माषा इतिवत् । विभक्तं राज्यं यस्येति वाक्यम् । यस्य
 चाधिपते राज्यं बहुधा विभक्तं स स्वमण्डलं हठाद्वीरभोग्यं करोति ॥

इन्दिन्दिरैर्निर्भरगर्भमीपदुन्मेपवच्चम्पकपुष्पमासीत् ।

हिरण्मयं शासनलेखहेतोः सज्जं मयीभाण्डमिव सरस्य ॥ ९१ ॥

इन्दिन्दिरैर्भ्रमरैर्निर्भरो गर्भोऽन्तरं यस्य तच्चम्पकपुष्पमीपद्विकासवद्भूत् । ईपद्विका-
 सेऽपि भ्रमरैर्घृतान्तरत्वेऽपिः परिमलातिशयसूचनार्थम् । आज्ञादेखाहेतोः सज्जं संनद्ध
 कामस्य संबन्धि सुवर्णमयं मयीभाण्डं मपिधानमिव । तदेव सरस्याज्ञादेखेष्वङ्गमभू-
 दित्यर्थः ॥

मधुश्रियः कुङ्कुमपत्रभङ्गानध्यावसर्त्किशुककुञ्जलानि ।

अलिस्तदीयैश्च घनै रजोभिः प्राणामिहोत्रक्रममन्वतिष्ठत् ॥ ९२ ॥

वसन्तलक्ष्म्याः कुङ्कुमपत्रमहांस्तद्रूपाणि किशुककुञ्जलानि भ्रमरोऽध्यावसदध्यतिष्ठत् ।
 तदीयैः किशुकसंबन्धिभिर्घनै रजोभिः केसरैर्भ्रमरः प्राणा एव प्राणकृत्वाश्मिस्तस्य
 होत्र होमस्तस्य क्रममास्वादनपरिपाटीं चान्वतिष्ठत् । किशुककुञ्जलानां भिन्नलिङ्गपत्र-
 मङ्गकल्पणम् । भ्रमरस्यावासदाता प्राप्तदाता च किशुक एवाभूदित्यर्थः । मधुश्रीर्नायि-
 वास्थानीया ॥

रराज मूर्त्या कुरवो नवोद्यत्पुष्पोपहृतैर्वृतमालिनालैः ।

सद्योऽङ्गनालिङ्गनतः प्रसक्तकुचाग्रकस्तूरिकपङ्कयेव ॥ ९३ ॥

स्त्रीपरिरम्भात्प्रवं कृत्योद्यन्त्युत्पद्यमानानि यानि पुष्पानि तैरुपहृतीराकारितैर्भ्रमर-

जालिर्बेष्टितया मूर्त्या क्रुरवकृशो दिदीपे । अतः संभाव्यते—भालिहनात्प्रसक्त सका
पुचाप्रविरय कस्तूरिकापद्म यस्या सा तथेव । कृष्णत्वाद्भ्रमरा, कस्तूरीत्वेन संभाव्यन्ते
पद्मा वास्तवे पुष्पसीरभे कस्तूरीर्षीरभसकामणसभावनेवम् ॥

नतभ्रुवोऽग्नेऽरुणपुष्परेणुकापायपट्टो मधुमासभिक्षुः ।

मानस्य चेतोगृहनिर्गतस्य चकार यात्रामपुनःप्रवेशाम् ॥ ९४ ॥

नतभ्रुवो रामायाः सवन्धिनथेतोगृहनिर्गतस्य मानस्याग्ने पुरो मधुमास एव भिक्षुर्व
सन्तभ्रमणो यात्रा प्रस्थानमर्यान्मानस्यापुनःप्रवेशा चकार । रामाचित्ते मानः पुन
कदाचिन्न प्रविष्टः । वचन्तगुणस्मरणेन पुनर्निरासभयादित्यर्थः । अरुणः पुष्पाणा रेणुरेव
कपायरक्त पट्टो यस्य । गृहनिर्गतस्य पुरुषस्य [संमुखे] वर्तमानो भिक्षुर्यात्रामपुन -
प्रवेशां करोतीति शकुनशाः । तदुक्तम्—'विमुक्तकेशकापायनमेन्धनयुभुक्षिते' इत्यादि ॥

रसायुरुत्सङ्गनिलीनजानिरनङ्गभोगावलिपाठवन्दी ।

किञ्जल्कतल्पेऽजनि साहकारे निमज्जनोन्मज्जनकेलिकारः ॥ ९५ ॥

उत्सङ्गेऽङ्गे निलीना गाढाश्लेषेण लग्ना जाया भ्रमरी यस्य । 'जायाया निद्' इति
निद् । तथानहस्य कामस्य भोगावलिदपभोगवर्णना तत्पाठे वन्दी । जगज्जित्वा कामो
भोगान्करोतीतीव रतव्याजेन वर्णयतीत्यर्थः । रसायुर्भ्रमरः साहकारे चूतसवन्धिति
किञ्जल्क एवागधत्वात्तल्लडाकस्तत्र निमज्जनोन्मज्जनरूपा केलिं करोतीत्येवविध
आसीत् । कश्चिच्च गृह्णाती रामामङ्गे गृहीत्वा तडाकमध्ये केलिं करोति । 'तल्पे' इत्य
पपाठः । तत्र निमज्जनाद्यसम्भवात् ॥

मध्येनभः कौशिकवद्वितीयं किं स्वर्गसर्गं मदनस्ततान् ।

दोलाधिरूढप्रमदापदेशाद्यस्मिन्नवा अप्सरसो विरेजुः ॥ ९६ ॥

नभसो मध्ये मध्येनभः । 'पारे मध्ये पृथगा वा' इत्यव्ययीभावः । मदन कौशिक-
वद्विश्वामित्रवद्वितीया स्वर्गच्छति किं चकार । विश्वामित्रः किल त्रिशङ्कुलेहेन द्वितीय
स्वर्गं निर्ममे । यस्मिन्द्वितीये सर्गे नवा अप्सरसो विरेजुर्बभुवुः । दोलाधिरूढा दोला
केलिकृतो याः प्रमदास्त्रामपदेशाव्याजात् । स्वर्गे अप्सरसो भवन्ति । तत्र दोलावे-
नेनोपरिगच्छन्त्य द्विवोऽप्सरस्त्वेन संभाव्यन्ते । पुरा क्षीणामप्सरोभ्यो नभःसचार
मात्रेण भेदोऽभवत् । तदा तु दोलाधिरूढेऽप्सरसदृश्य एवाभवन्त्यर्थः ॥

आरूढवत्यः क्षणमन्तरिक्षं यान्ति स्म दोलास्तरलास्तरुण्यः ।

वक्रद्युतिद्रोहविधातुरिन्दोरास्कन्दहेतोरिव दत्तयात्रा ॥ ९७ ॥

तरला शोला दोला, कर्मभूता आरूढवत्यस्तरुण्यः क्षणमाकाशं यान्ति स्म । अत
संभाव्यते—तरुणीना मुखकान्तिद्रोहवर्तुष्वन्द्रस्यास्कन्दहेतोर्हृष्टपातनकारणात्तयात्रा

इतप्रस्थाना इव । चन्द्रस्य पूर्वं दूरतया मुखसादय निश्चित दोलाधिरोहे तु प्रलासन्त्या
मुखेन चन्द्रो जित इत्यर्थः । द्रोग्धरि च इठपातन युक्तम् ॥

अभिनवविभवाप्तौ बन्धनान्माननाप्तौ

निखिलशशिमुखीनां मोचयन्मानसानि ।

अभजत सहकारस्यन्दसान्द्राभिपेकै-

राधिपरभृतकण्ठं सौष्टवं रागराजः ॥ ९८ ॥

प्रतरणनिरोधेन मानाद्याद्बन्धनात्सर्वस्त्रीणां चित्तानि मोचयन्रागराजः पञ्चमो रागः
कोकिलकण्ठे चूतरयाभिपेकैः सौष्टवं बलमभजत । चूतरसं भुज्जानस्य कोकिलस्य क-
पायकण्ठन्वात्पञ्चम उदचरदित्यर्थः । राजा च नवराज्यलाभे बन्धनस्फोटं कुर्वन्राज्या-
भिपेकैः सौष्टवं भजते ॥

उन्मीलत्कुमुमभराधिकावनम्रा विभ्रत्यो निखिलशिलीमुखोन्मुखत्वम् ।

चापत्वं भुवनजयाभियोगमाजः सेवार्यै जगृहुरनन्यजस्य वल्लभः ॥ ९९ ॥

भुवनजयार्थमभियोगमुद्योग भ्रजतोऽनन्यजस्य कामस्य सेवार्यं धनुर्माव लताशकुः ।
लताभिरेव कामस्य धनुर्ध्वार्यमभवत् । लता दृष्ट्वैव जगत्कामस्यायत्तमभूदित्यर्थः । यत
उन्मीलन्ति विकसन्ति कुमुमानि तैर्मारस्तेनावनम्राः । तथा अत एव निखिला ये शि-
लीमुखा भ्रमरास्वत्संबन्धि संमुखत्वं बहन्त्यः । धनुषि चारोपितगुणवाद्यम्रानि शिलीमु-
क्षानां शरणां समुखत्वं बहन्ति ॥

मलयपरिमलाढ्यंभावुकः केरलीनां

विपुलपुलकवेधा मान्मथमन्यकारः ।

दिशि दिशि पृषदश्वो दाक्षिणात्यः शिशिक्षे

रसपरिवृट्सख्याहंकृतश्चापलानि ॥ १० ॥

मलयस्यार्थाचन्दनस्य सबन्धी परिमलस्तेनाढ्यभावुकः समृद्धिमान् । केरलस्रीणाम-
भिलापजननाद्रोमाञ्जनिर्माता । मन्मथसंबन्धिनो ये मन्मथा येषु मन्मथो वर्णनीयत्वा-
न्करोति । मन्मथवृत्तान्तप्रकाशक इत्यर्थः । रसपरिवृटः शृङ्गारापरनामधेयः कामदेव-
स्तेन सख्यं मैत्री तेनाहंकृतः साहंकारः । कामोद्दीपनसमर्थ इत्यर्थः । दाक्षिणात्यो मरु-
त्चापलानि दिशि दिशि शिशिक्षे । सर्वत्र बवावित्यर्थः । राजमैत्र्या साहकारश्चाढ्यो
भवति । स्त्रीणां च रागं जनयति । राजवृत्तान्तप्रकाशकश्चपलश्च भवति ॥

विश्वाक्रान्त्याहवसरभसानङ्गयोधैरशोकै-

र्दधे साश्रवणमुखसखी प्रोच्छ्वसत्पुष्पमाला ।

आसीदन्ती निविडनिविडं पद्मति पद्पदाना-

मग्रे यस्या सममघटत श्यामला पट्टिकेव ॥ ६१ ॥

विश्वस्य कर्मभूतस्यान्तित्वबीकरण स एवाहव सद्भामस्तन समर्थकत्वात्कीमभ
टैरशोकवृक्षैः साक्षाणा रुधिरार्द्राणा मृगानां रणक्षताना सखी सदशत्वात्तत्वेन सभाव्य
माना प्रोच्छ्वसता विकसतां पुष्पाणा माला दधे । यस्या पुर- सम युगपदतिनिविडमा
सीदन्त्यासीना भ्रमरपट्टि श्यामला कृष्णा पट्टिका मृगाच्छादनमिवाघटत घटिता ।
योधाश्च रुधिरार्द्रेषु मृगेषु पट्टिकां प्रध्नन्ति ॥

रोहत्कन्दुककेलयस्तरलितैर्ये नारिकेलीफलै-

र्ये श्लिष्यद्भ्रमरोर्मिभिर्बहुविधाभ्यस्तासिधेनुक्रिया ।

ये कल्लोलितपासुखेलनरसा वासन्तिकारेणुभि-

स्ते कर्णाटसमीरणा कमिव न क्रीडारस चकिरे ॥ ६२ ॥

रोहन्ती कन्दुककेलिर्येन्दुकाहयक्रीडनकक्रीडा येषां ते कम्पितैर्नारिकेलफलैर्ये पवना
भवन्ति । तथा श्लिष्यन्त सज्ज तो ये भ्रमरा रोलम्बास्तैर्बहुविधाभ्यस्तासिधेनुक्रिया
छुरिकाक्रिया र्यस्ते भवन्ति । तथा वासन्तिकाना माधवीना रजोभिर्ये कल्लोलितहा
रहित पासुस्तारखेलने रसो रज क्रीडारागो यै । ते कर्णाटसमीरणा मलयवायव कमि
न क्रीडारस चकिरे । बाल्यादिवथोवस्थोचिता क्रीडाश्चकुरित्यर्थे । पासुखेलन द्वि
घात्ये क्रियते । छुरिकाक्रियाक्रीडा यौवने । तस्मिन् कन्दुकादिनिबन्ध ॥

पृष्ठभ्रमत्सजवपद्पदचक्रचिह्नं

यत्प्रोच्छ्वसत्कुसुमभाविर्भूलतानाम् ।

मानस्य पक्ष्मलदृशा सहसैव पेट्ट

तत्पृष्ठमान्मथघरदृविलासमासीत् ॥ ६३ ॥

पृष्ठे चक्राकारतया पूर्णमाना सजवा वेणुसहिता ये भ्रमरास्तेषा चक्र तच्चिह्नमग्रे
यस्य तत् । लताना सबन्धि यत्तुर्ध्वं प्रोच्छ्वसद्विकसत्प्रकटमभूत्, तत्क्रीणा मानस्य सय
पेट्ट दल्यितु स्पष्टो नि संशयो मन्मथसबन्धिनो घटस्य विलासो यस्य तदासीत् ।
घरदृ पेपणार्थं चक्रकद्वयमुच्यते । दलित न पुन प्ररोहति । अतो मानदलनार्थं घरदो
ऽस्तीति सभाव्यते । सभ्रमरं लताना पुष्प दृष्ट्वा स्त्रीणां मान विष्टप्रायोऽभूदित्यर्थे ।
घरदस्य चोर्ध्वं चक्र भ्रमति । पेट्टमिति 'जातिनिप्रदण-' इति कर्मणि पठ्यते ॥

पङ्क्ति पुष्पलिहामशेषवनितामानावसानक्रिया-

गर्वोन्नद्धवसन्तबद्धविततद्मश्रुश्रिय निभ्रती ।

आलानापसरत्सरेभविधुतायःशृङ्खलोलेखभू-

र्विस्रब्धं कथमप्यहो विरहिभिर्न प्रेक्षितुं चक्षमे ॥ ६४ ॥

अशेषवनितानां संबन्धो यो मानस्तस्यावसानक्रिया समाप्तिस्तथा गर्वस्तेनोद्धतो यो
।सन्तस्तेन वद्धं श्मधु कूर्चस्तच्छोमां विभ्रती । नेयं भ्रमरपद्भिः, किं तु वसन्तस्य
।द्वकूर्च इति संभाव्यते । 'संधा' इति वा पाठः । संधा प्रतिज्ञा । तयालानाद्बन्धन-
।त्तन्मादपसरन्मुच्यमानो यः सरेमः कामहस्ती तेन विधुता कम्पितायःशृङ्खला लोह-
।शृङ्खला तस्या लल्लेखो भङ्गिस्तस्य भूः सा भ्रमरपद्भिर्विरहिभिर्विश्वस्ततया द्रष्टुमपि न
वक्षमे । समर्थैरभावि । उपमोपकमोत्प्रेक्षा । भयवशात् चक्षम इत्युक्तिसंगतिः ॥

ये गात्रे ययुरध्वगोत्पलदशामङ्गारवर्षप्रथां

ये संभोगरसालसालसवधूनेत्राञ्चलैरञ्चिताः ।

श्रीखण्डाद्रिगुहागृहान्तरभुवः शृङ्गारिषु प्रोन्मिप-

च्छापानुग्रहशक्तयो बवृधिरे तेऽहंयवो वायवः ॥ ६५ ॥

अध्वगोत्पलदशां विरहिणीनामङ्गे ये वायवोऽङ्गारवर्षः स्फुलिङ्गवृष्टिस्तत्ख्याति ययुः ।
।अमिकणवर्षवद्विरहिणीनां व्यथां चक्रुरित्यर्थः । तथा संभोगरसेन रतिक्रीडयालसालसा
।ये 'वधूनेत्राञ्चलाः स्त्रीकटाक्षास्तैः सादरं धार्यमाणत्वेन पूजिताः । संभोगोपकारकत्वात् ।
।ते मलयाद्रिगुहोत्थिता वायवो बवृधिरे वृद्धिं गताः । कामिषु विषये प्रोन्मिपन्त्युदसन्ती
।शापानुग्रहशक्तिः कोपप्रसादसामर्थ्यं येषाम् । संयोगिषु प्रसादः, वियोगिषु निग्रहः ।
।अतोऽहंयवः साहंकाराः । 'अहंशुभमोर्युसु' इति युसु ॥

आगच्छन्मलयानिलः स रुरुचे कोदण्डदण्डग्रह-

व्यग्रिम्णा पुरतः प्रसारित इवानङ्गेन दीर्घो भुजः ।

सौगन्ध्यस्पृहयालुमांसलमिलद्रृङ्गावलिब्याजतो

व्यक्तिं यत्र जगाहिरे परिणमन्मौर्वीकिणग्रन्थयः ॥ ६६ ॥

कोदण्डदण्डस्य धनुर्दण्डस्य ग्रहो ग्रहणं तत्र व्यग्रिमा व्यग्रत्वं तेन हेतुना कामेन
।पुरतः प्रसारितः स्वो दीर्घो बाहुरिवागच्छन्मलयवातो दिदीवे । पुरतोग्रहणं सवल्लवाव-
।बोधकम् । स्वबाहुनेव मलयवायुना कामो जगदजैषीदित्यर्थः । यत्र वायुभुजे सौगन्ध्ये
।स्पृहयत्पुत्रमित्यादयस्ती, प्रांसला, पसा, मिलन्त्युपदिशन्ती, शृङ्खलादिदसा, च्याजात्परि-
।णमन्तः परिणामं गच्छन्तो ये मौर्वीकिणग्रन्थयो ज्याघातलेखा व्यक्तिं प्रयां जगाहिरे
।प्रापुः । वीराणां भुजेषु हि मौर्वीकिणा भवन्ति । अतो मौर्वीकिणत्वमलीनां संभाव्यते ।
।परिणतो मौर्वीकिणाना इयामत्वं भवतीति परिणमद्ग्रहणम् ॥

चिरादसमपत्रिणो भुजमकाण्डकण्डूलतां

नयन्मलयवीरुधां परिमलस्य वैतालिकः । .

निदेशकृदनेहसः कनककेतकीलक्ष्मणः

स दक्षिणसमीरणो मुनिशमापमृत्वुर्ववौ ॥ ६७ ॥

असमपत्रिणो विपमवाणस्य कामस्य सबन्धिन बाहुं चिरादकाण्डे सदृशमटलाभाभावे कण्ठलतां प्रहर्तुमभिलाषवत्त्व नयन् । मलयवायुबलात्कामो दु सह आसीदित्यर्थं । मलयवीरुधां चन्दनलताना सबन्धिन परिमलस्य सौगन्ध्यस्य वैतालिको बन्दी प्रकाशक इत्यर्थं । वसन्ते सुवर्णकेतकयो भवन्तीति प्रसिद्धेस्तस्मात्कालो वसन्तस्तस्य निदेशमाज्ञा जगत्कृत्स्नरक्षणं करोतीति तादृश । मुनिशमस्यापमृत्त्युरकस्माद्विनाशक स दक्षिणवातो वर्षी ॥

कैलासाधिशयालुशंकरशिरोलंकारकाकोदर-

प्रासायासभयादिवानुचरता हित्वोत्तरस्या दिशः ।

वातोऽसेवत दक्षिणापथमथ श्रीस्रण्डस्रण्डोच्छ्वस-

त्सर्पालीरसनावलेहचकितस्तूर्णं ततोऽप्याययौ ॥ ६८ ॥

कैलासमधिशयालुरधिवसन्य शकरस्तास्य शिरोलकारा मुकुटभूषणानि चै काकोदरा सर्पास्तत्कूर्तुको प्राप्तो निगरणम् । सर्पाणा वातभक्षत्वात् । तेनायासस्तनो भयादिवोत्तरस्या दिशोऽनुचरत्व त्यक्त्वा महदक्षिणापथमसेवत । वसन्ते हि दक्षिणो महद्ब्रह्मति । तत्रोत्तरदिक्ख्यागे सर्पभय कारणत्वेन सभाव्यते । अथ दक्षिणागमनादनन्तरमेव ततोऽपि दक्षिणापथादपि महदाययौ । धीस्रण्डाना चन्दनतरुणां खण्डे समूह उच्छ्वसन्ती वायुषानोन्मुखी या सर्पपङ्क्तिस्तस्या रसनाभिर्जिह्वाभिरवलेह पान ततश्चकितो भीत इवेति विशेषणमुखेन हेतु । सर्वत्र प्रसरन्वसन्तवात आसीदित्यर्थं ॥

विकसितसितपुष्पच्छन्नमासाद्य तस्थौ

तरुषु थदलिचक्रं प्रोपितप्रेयसीनाम् ।

पिशुनयितुमसह्यं दुर्निमित्तं दिनेऽपि

स्फुटमजनि स एवानेकचन्द्रोपरागः ॥ ६९ ॥

वृक्षेषु विकषितानि प्रफुल्लानि चितानि पुष्पाण्येव प्रत्येक छन्न प्राप्य यद्भ्रमरचक्रं तिष्ठति स्म, स एव प्रोपितप्रेयसीनां पान्धस्त्रीणां दुर्निमित्त मरणलक्षण सूचयितुं दिनेऽप्यनेकचन्द्रमहो जात । अन्नमराणि पुष्पाणि दृष्ट्वा प्रोपितप्रेयस्यो मुमूर्षवो जाता इत्यर्थं । दिवसेऽनेकचन्द्रोपरागो वदा भवति तदारिष्टानि भवन्ति । कार्ये वारणोपचारात्पूर्वमित्ताशब्दः प्रयुक्तः ॥

मदनगणनाम्धाने लेख्यप्रपद्यमुदक्षय-

न्विचकिलवृहत्पन्न्यन्द्विरेफमपीलवै ।

कुटिललिपिभिः कं कायस्थं न नाम विसूत्रय-

न्व्यधित विरहिप्राणेष्वायव्यावधिकं मधुः ॥ ७० ॥

मदनस्य गणनास्थानम्, यत्र तदीय कृताकृतं विविच्यते, तत्र लेह्यप्रपञ्चमक्षरवि-
यासमुद्वयशृङ्गासयन् । कैः । विचकिलाना बृहन्ति पत्राण्येव पत्राणि तेषु न्यस्ता ये द्वि-
फा प्रमरास्त एव मपीलवा मपीकणास्तैः । तथा कुटिला वक्राः समस्तैर्वाचयितुम-
ाक्या या लिपयो भद्रयोऽक्षरविन्यासाश्च कं न कायस्थं शरीरिणमायव्यायधिकृत
। विसूत्रयन्विह्वलयन्मधुर्विरहिणां प्राणेषु प्रवेशनिर्गमौ चक्रे । प्रियसंगमे प्रवेशोऽन्यदा
ययः ॥

नकुन्दकुङ्कुलविशोपणच्छलात्तुहिनापचारचरुभाण्डयज्वना ।

तेमिरद्रुहोऽम्बुदनिचोलगोलकं महसा विहाय जगृहे कठोरता ॥ ७१ ॥

वसन्ते कुन्दानि शुष्यन्ति । अतो पवं कुन्दानां यद्विशोपण शोषः शुष्ककुन्दव्या-
जात्तुहिनस्य हिमस्याभिचारे विनाशहेतुभूतायां कृत्यायां चरुभाण्डानि यत्र तत्र यज्वना
यजमानेन तत्कर्त्रा । तिमिरद्रुहो रवेर्महसा तेजसा कठोरत्व गृहीतम् । अम्बुदा मेघा
एव निचोलगोलक प्रावरणमण्डलं त्यक्त्वा । शिशिराभावान्मेघान्निर्गत्येत्यर्थः । अत्र लौ-
किकेऽभिचारे शास्त्रप्रसिद्धवस्तुव्यवहारसमारोपः ॥

यत्कंदर्पयशोनुवादविदुषां मल्लीदलानां कुलं

गुञ्जद्भ्रङ्गभरश्च यो विरहिणीप्राणाव्वगुञ्जा तयोः ।

एकेनाजनि पान्थपक्ष्मलदृशां क्रूरं विपं चक्षुषो-

रन्येनाथ च पप्रथे श्रवणयोर्वाणावलीदुर्दिनम् ॥ ७२ ॥

कंदर्पस्य कामस्य यशस्तस्यानुवादोऽनुकरणेन वदन तत्र विदुषां पण्डितानाम् ।
शुभ्रत्वात्कामयशोऽनुकरणाना मल्लीदलानां कुलं यदभूत् । तथा गुञ्जन्तो रुन्तो ये
भृङ्गास्तेषां भरश्च योऽभूत्, स शब्दत्वाद्विरहिणीप्राणानामध्वगुञ्जा निर्गमनपटवः । तयो-
र्मल्लीपत्रराशिभ्रमरभरयोः । निर्धारणे पक्षी । एकेन मल्लीपत्रराशिना हेतुना पान्थपक्षीणां
दृष्टयोः क्रूरं विपमजनि । अन्येन भ्रमरमरेण पान्थपक्षीणां कर्णयोः शरपद्भिः प्रसरः पप्रथे ।
मल्लीपत्राणि पश्यन्त्या दृष्टेर्विपमिच समम्, भ्रमरहतानि शृण्वतोः कर्णयोः शरा इव
प्रविष्टा इत्यर्थः ॥

अभ्यस्ताशङ्कलङ्कापरिसरसरणिक्रीडितात्तत्रिकूट-

प्रान्तप्रोतद्रुमालीमुकुलपरिमला भृङ्गसौभाग्यभङ्गिः ।

आश्वस्तो मातरिश्वा मलयविटपिनामाययावात्मनीनो

मीनाङ्कस्याङ्कपालीं दधदतिरभसादर्णसां ताम्रपर्ण्याः ॥ ७३ ॥

अलिके ललाटे शायिनोऽभे रुचिभिर्द्वैतुभिर्भगवानुद्यानवृक्षपङ्क्तिं संजातपङ्क्त्यां चकार ।
तथा मौलिस्थस्य चन्द्रस्य दीप्तिभिस्तां संजातपुष्पां चकार । अग्निदीप्तयो रक्षास्तयो-
गात्संजातपङ्क्तवल्गुम् । चन्द्ररदमयः श्वेतास्तद्योगात्संजातपुष्पलम् ॥

विपमनयनदृग्भिर्द्विचितायां वनभुवि शैलभुवश्च दृष्टिपातैः ।

रतिकमितुरशोकमूलधाम्नो मनसि भयाभयसंधिकार्यमासीत् ॥ ३ ॥

त्रिनेत्रस्य दृग्भिस्तथा गौर्याश्च दृष्टिपातैरश्वितायां शोभितत्वेन पूजितायां वनभुवि
सत्यामशोक एव मूलधाम प्रधानगृह यस्य तस्य कामस्य चित्ते भयाभययोः संधिः
संपटनं तत्कार्यमासीत् । अशोकावासः कामो हरदृष्टिपातैर्भीतोऽभूत् । गौरीदृष्टिपातै-
स्त्वभयमभजत । देवी सोत्कर्षमपश्यदित्यर्थः ॥

प्रसरमवसरस्य तस्य चञ्चद्विचकिलकुञ्जलविभ्रमस्मितस्य ।

प्रभुरचलभुवः स तत्र नेत्रैश्चुलकयति स सविस्मयप्रमेयम् ॥ ४ ॥

तस्यावसरस्य वसन्तस्य प्रसरमुल्लासमचलभुवः प्रभुर्द्वैतो नेत्रैश्चुलकयति स । सामि-
लापमपश्यदित्यर्थः । सह विस्मयेन प्रमेयेन ज्ञातव्येन वर्तनं यत्र तदिति क्रियाविशेषणम् ।
चञ्चन्ति फुल्लानि विचकिलान्येव विभ्रमस्मित यस्य । चुलकेन गिरतीति कर्तृकरणार्थं
णिचि रूपम् ॥

मलयपवनदोलिताञ्जलाभिः सविधलताभिरिवोपदिश्यमानम् ।

अभिसुरभि भवस्य कौतुकेन क्व न किल कम्पमशिक्षतोत्तमाङ्गम् ॥ ५ ॥

सुरभेर्बसन्तस्याभिमुखमभिसुरभि कौतुकेन हेतुना भवस्योत्तमाङ्गमशिक्षत । विचित्रः
पदार्थदर्शनादाश्चर्येण हरः शिरोऽकम्पयत् । अत उत्प्रेक्ष्यते—मलयपवनेन दोलितक-
म्पितोऽञ्जलः प्रान्तो यासां ताभिर्निकटलताभिरुपदिश्यमानमिव । मलयवायुकम्पि-
ताभ्यो लताभ्य इव हरशिरसा कम्पः शिक्षित इत्यर्थः ॥

अधिककुतुकलोलमौलिमुक्तैः सुरसरितः सलिलैस्ततो हरेण ।

निकटकटकशाखिनामयस्तात्सुचिरमरच्यत सेचनोपचारः ॥ ६ ॥

वसन्तगुणदर्शनादधिकं यत्कुतुकमाश्चर्यं तेन हेतुना लोलो यो मौलिः शिरस्ततो मुक्तैः
परितैर्ललाटेऽर्च्यैर्द्वैतुभिः करणैर्ब्रह्मैरेण कर्णः, मन्त्रिकटशिखरवृक्षाणां, सेचनोपचारः, सेचन-
वर्धनार्थं परिचरणमयज्ञानलानयनादिरुप प्रयत्नं विना कृतः ॥

दिशति दशमयुग्मलोचनेऽभूदखिललतापटली वनस्थलीपु ।

अधिवसदसमाख्यगुप्तयेऽग्ने अथिततिरस्करिणीव रेणुजालैः ॥ ७ ॥

न युग्ममयुग्मं लोचनानि यस्य तस्मिन्पश्यति सति वनभूमिर्बन्धिनी सकला लता-
पट्टिः, अर्धाद्वनभूमिष्वधिवसन्त्योऽसमाख्यः कामस्तस्य गुप्तये निहवाय परागजालैः कृता

अशङ्क शङ्करहितं यत्तद्वापरिसरसरणी लङ्कानिकटमार्गे म्नीडितं शरीर्गमनमभ्यस्त
पुनः पुनः कृत यत्कीडितं तेनात्ता पृथ्वीता त्रिकूटपर्वते प्रोता स्वर्गादानीय रोषिता य
वृक्षपङ्क्तिस्तस्याः क्रुद्धलघीगन्धसंस्कारेण सीभाग्यमङ्घ्रियेन । लङ्कानिकटे त्रिकूटपर्वतो
ऽस्ति, अतो लङ्कायां वहनात्रिकूटस्थवृक्षाणां सीगन्धं वायोः संक्रान्तं तेन वायोर्मनोहरत्
जातमित्यर्थः । मलयवृक्षाणामाश्वस्तौ निकटावस्थानात् । सीनाङ्गस्य कामस्यात्मनीनः
ताम्रपर्णा मथा जलानामङ्गपालीमालिङ्गनं दधद्धारयन् । तत्संपर्काच्छीतल इत्यर्थः
सुभगश्च स्त्रीभिरालिङ्गयते । मातरिश्वा वापुराययौ वहति स्म । वायोर्विशेषणैः सीग-
न्धमन्दवहनशीतलत्वादयो गुणा वर्णिताः ॥

नवमसृणत्तृणौघश्यामलायामिलाया-

मथ शिशिरमपास्तोद्रेकमुद्रं निदद्रौ ।

अभजत च वसन्तोऽनङ्गसर्वस्वरक्षा-

विधिषु मधुपनादाहंकृतो यामिकत्वम् ॥ ७४ ॥

अथ वसन्त उदिके सति नवोऽतो मष्टणः सुकुमारत्वाच्छुभ्रणो यस्तृणौघस्तेन श्या-
मलायामिलायां भूमौ शिशिरं कर्तुं निदद्रौ । यतोऽपास्ता त्यक्तोद्रेकमुद्रा महिमदङ्गो येन ।
यः परिभूतः स हि लीनो भवति । शिशिरस्य च वसन्तेन परामभकरणान्द्रुमिलीनत्वोक्तिः ।
अतो भ्रमरनादेनाहंकृतः साहंकारः । अहंकारी हि नदति । वसन्तोऽनङ्गस्य सर्वस्वानि
सर्वप्रयोजनानि सर्वस्वं सर्वं धन वा तेषां तस्य वा रक्षाकर्मेषु यामिकत्वं जागरूकत्वम-
भजत । अथवा रक्षामु मधुपनादाहंकृत इति योज्यम् । यामिकेषु कश्चिन्निद्राति द्वितीयो
जाग्रन्नादान्मुञ्चतीति भद्रम् ॥

इति श्रीजोन्नराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तिसूत्रोर्महाकवि-

राजराजानकश्रीमङ्गलकस्य कृतौ श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

साधारणवसन्तवर्णनं नाम षष्ठः सर्गः ।

सप्तमः सर्गः ।

इति रतिपरिणेतुरन्तरङ्गीं कुसुममये समये वहत्यभिरुह्याम् ।

स्फटिकशिखरिणः श्रियं दिदृक्षुर्निरगमदद्रिसुतासखः स देवः ॥ १ ॥

रतिपरिणेतुः कामस्यान्तरङ्गीं योग्यत्वेन प्राह्यामभिरुह्यां शोभां कुसुममये समये
वसन्ते वहति सति कैलासस्य श्रियं द्रष्टुकामोऽद्रिसुतासखो गौरीसहितः स देवो निरग-
मत् । अत्र त्रिषु पादेषु स्त्रीपुलिङ्गावच्छिन्नस्त्रीपुसव्यवहारो भगवतोः सह दर्शनसंभाव्य-
मानदोषनिवृत्त्यर्थः ॥

रुचिभिरलिकशायिनः कृशानोर्हिममहसश्च किरीटकिंकरस्य ।

उपवनतरुपङ्क्तिमीश्वरोऽद्रौ किसलयितामथ पुष्पितां चकार ॥ २ ॥

अलिके ललाटे शायिनोऽग्रे रुचिभिर्हेतुभिर्भगवानुद्यानवृक्षपङ्क्तिं संजातपङ्क्वां चकार ।
तथा मौलिस्थस्य चन्द्रस्य दीप्तिभिस्तां संजातपुष्पां चकार । अग्निदीप्तयो रक्तास्तद्यो-
गात्संजातपङ्क्वलम् । चन्द्ररश्मयः श्वेतास्तद्योगात्संजातपुष्पलम् ॥

विपमनयनदृग्भिर्द्विजायां वनभुवि शैलभुवश्च दृष्टिपातैः ।

रतिकमितुरशोकमूलधाम्नो मनसि भयाभयसंधिकार्यमासीत् ॥ ३ ॥

त्रिनेत्रस्य दृग्भिस्तथा गौर्याश्च दृष्टिपातैरद्विजायां शोभितत्वेन पूजितायां वनभुवि
सखामशोक एव मूलधाम प्रधानगृहं यस्य तस्य कामस्य चित्ते भयाभययोः संधिः
संपटनं तत्कार्यमासीत् । अशोकावासः कामो हरदृष्टिपातैर्भीतोऽभूत् । गौरीदृष्टिपातै-
स्त्वभयमभजत । देवी सौत्कर्षमपश्यदित्यर्थः ॥

प्रसरमवसरस्य तस्य चञ्चद्विचकिलकुञ्जलविभ्रमसितस्य ।

प्रभुरचलभुवः स्म तत्र नेत्रैश्चुलकयति स्म सविस्सयप्रमेयम् ॥ ४ ॥

तस्यावसरस्य वसन्तस्य प्रसरमुल्लासमचलभुवः प्रभुर्हरो नेत्रैश्चुलकयति स्म । सामि-
त्तापमपश्यदित्यर्थः । सह विस्मयेन प्रमेयेन ज्ञातव्येन वर्तनं यत्र तदिति क्रियाविशेषणम् ।
चञ्चन्ति फुल्लानि विचकिलान्येव विभ्रमसित यस्य । चुलकेन गिरतीति कर्तृकरणार्थे
णिचि रूपम् ॥

मलयपवनदोलिताञ्जलाभिः सविधलताभिरिवोपदिश्यमानम् ।

अभिसुरभि भवस्य कौतुकेन क्व न किल कम्पमशिक्षतोत्तमाङ्गम् ॥ ५ ॥

सुरभेवसन्तस्याभिसुरमभिसुरभि कौतुकेन हेतुना भवस्योत्तमाङ्गमशिक्षत । विचित्रः
पदार्यदर्शनादाश्चर्येण हरः शिरोऽकम्पयत् । अत उत्प्रेक्ष्यते—मलयपवनेन दोलितक-
म्पितोऽञ्जलः प्रान्तो यासां ताभिर्निकटलताभिरुपदिश्यमानमिव । मलयवायुकम्पि-
ताभ्यो लताभ्य इव हरशिरसा कम्पः शिक्षित इत्यर्थः ॥

अधिककुतुकलोलमौलिमुक्तैः सुरसरितः सलिलैस्ततो हरेण ।

निकटकटकशाखिनामयत्नात्सुचिरमरच्यत सेचनोपचारः ॥ ६ ॥

वसन्तगुणदर्शनादधिकं यत्कुतुकमाश्चर्यं तेन हेतुना लोलो यो मौलिः शिरस्ततो मुक्तैः
पतितैर्गङ्गाजलैर्हेतुभिः करणैर्वा हरेण कर्त्रा खनिकटकशिखरवृक्षाणां सेचनोपचारः सेकेन
वर्धनार्थं परिचरणमयज्ञानयनादिरूप प्रयत्न विना कृतः ॥

दिशति दृशमयुग्मलोचनेऽभूदखिललतापटली वनस्थलीपु ।

अधिवसदसमाखगुप्तयेऽग्रे अथिततिरस्करिणीव रेणुजालैः ॥ ७ ॥

न युग्ममयुग्मं लोचनानि यस्य तस्मिन्पश्यति सति वनभूमिसंबन्धिनी सकला लता-
पङ्क्तिः, अर्धाद्गतभूमिष्वधिवसन्त्योऽसमाखः कामस्तस्य गुप्तये निहवाय परागजालैः कृता

तिरस्करिणी जवनिका यया । बद्धजवनिकेवासीदित्यर्थः । प्रफुल्ला लता दृष्टा विदे
त्रोऽपि कामे कोपं विससारेत्यर्थः ॥

समुदितमुकुटामृतांशुनेत्रज्वलनमहःप्रसरेण माधवस्य ।

अतनुत समशीततापयोगे भुवनगुरुर्भगवानिवोपदेशम् ॥ ८ ॥

मुकुटेऽमृतांशुध्वन्द्रो नेत्रे ज्वलनस्तयोः समुदित मिथ्रीभूत यन्महस्तेजस्तस्य प्रसरेण
हेतुना भुवनगुरुर्भगवानीश्वरो माधवस्य वसन्तस्य समयोः शीततापयोर्योग उपदेशमिवा
करोत् । वसन्ते शीततापावस्था वास्तवी तत्रोत्प्रेक्ष्यते । घृतनेत्रामेध्वन्द्रमौलेरुपदेशादि
जाता । अत एव 'भुवनगुरुः' इति समुचितः पाठः ॥

इति परिमलमालभारिणस्तचरितमृतोरुपनीय नेत्रमैत्रीम् ।

भणितिमणिवर्तंसमेवमीशो गिरिदुहितुः श्रुतिवर्त्मनि व्यधत् ॥ ९ ॥

परिमलमालां बिभ्रत ऋतोर्बध्नन्तस्य चरितं लताविकासादिकं नेत्रमैत्रीमुपनीय
वीक्ष्य गिरिपुत्र्याः कर्णे हर एवं भणितिरुक्तिरेवातिमनोहरत्वान्मणिवर्तंसं रत्नभूषण
चक्रे । गौर्यां वसन्तगुणान्दर्शयितुमुवाचेत्यर्थः । 'इष्टकेपीकामालनाम्-' इति मालाश-
ब्दस्य इक्षः । 'बधि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः' इत्यवशब्दस्वाकारलोपः ॥

सुरभिमनुगृहाण देवि नृत्यन्मधुकरकेतकवन्धुभिः कटाक्षैः ।

भवतु शबलमन्तिकं वनानां विहरदनङ्गविलासकृष्णसारैः ॥ १० ॥

देवीति महेश्वोचितमामन्त्रणम् । नृत्यन्तो मकरन्दभोगानन्देनेतस्ततः प्रसरन्तो
मधुकरा येषु तेषां केतकानां सदृशैः कटाक्षैर्बध्नन्तमनुगृहाण । वसन्तकृतं लताविका-
सादिकं पश्येत्यर्थः । अनुगृह्णाणेति देवीत्यामन्त्रणानुगुणम् । अथ ह्यस्य विलासार्थं कृष्णश-
रैर्मृगैर्वनानामन्तिकं शबल विचित्रं भवतु । भ्रमराः कृष्णमण्डस्थानीयाः, केतकानि
शुक्लमण्डलस्थानीयानि ॥

स्तवकयति यथायथं कठोरद्व्युतिनिकरस्तरणिस्तवायताक्षि ।

स्मरकरिकरसीकराङ्गकारैः श्रमजलबिन्दुभिराननेन्दुविम्बम् ॥ ११ ॥

यथायथं यथोत्तराधिकं कठोरो दुःसहो व्युतिनिकरो यस्य स तरणिः सूर्यस्तव मुख
चन्द्रं घर्मान्मुकुटैः स्तवकयति स्तवकवन्तं करोति । स्मरवरिणः करसीकराः कराम्
कणास्तेषामद्रुकारैः स्पर्धाकारैः । घर्मजलकणासैर्मत्स्यात्पुष्पगुच्छाकारान्सूर्यः स्तरि-
भिर्दर्शयतीत्यर्थः । आयाताक्षीत्यामन्त्रणं स्वाभाविकनेत्रविकासद्योतनार्थम् ॥

रचय चटुललोचनच्छटानामतिथिमथ श्लथनिद्रमञ्जखण्डम् ।

ऋतुकुलपतिरेतु किं च ताभिविधुतसितासितकेलिचामरत्वम् ॥ १२ ॥

चटुलानां नेत्रच्छटानामतिथिं दर्शनविषयं विरचितं कमलकुलं कुह । वीक्षस्वेत्यर्थः ।

पद्मेभ्यो नेत्रानामधिकगुणत्वं युक्त्या प्रतिपादितम् । अथ ऋतुकुलस्य पतिर्वसन्तो विधुते
वीजिते सितासिते केलिचामरे यस्य तद्भावमेतु । दृष्टीनां सितासितत्वाच्चपलत्वाच्च चा-
मरत्वम् । राज्ञश्च चामरवीजनमुचितम् ॥

मुखमनुसृतदीर्घमत्सरं ते सहजरुचिप्रतिवादतोऽम्बुजेषु ।

प्रभवति गिरिराजपुत्रि सोढुं कथमपि तत्सुहृदो न पादपातम् ॥ १३ ॥

मुखस्य सहजा स्वामाविद्धी या रुचिलस्याः पद्मैरुत्रिमशोभया प्रतिवादः स्पर्धा
तस्मात्पद्मेभ्यनुसृतः प्राप्तो दीर्घो मत्सरो रोषो येन तन्मुखं कर्तुं तत्सुहृदः पद्मबन्धोः
सूर्यस्य पादपात रश्मिस्पर्शं चरणताडनं च सोढुं न प्रभवति न शक्नुमि । गिरिराजपु-
त्रीत्वामन्त्रणं सौकुमार्यव्यापनार्थम् । मित्रवद्वेनाजितया शोभया वास्तव्याः शोभायाः
स्पर्धया कस्मिन्निजातमत्सरः कश्चित्प्रतिपक्षनिवृत्तचरणेन ताडनं न सहते । तत्पक्षे राज-
पुत्रीति स्याभिमानत्वव्यापनार्थम् ॥

तदुपरि परिवारधारितं ते नवघनचक्रसगोत्रमातपत्रम् ।

स्पृशतु शुभवपुर्निधानरक्षापरिचितमण्डलितासितोरगत्वम् ॥ १४ ॥ (तिलकम्)

तत्तस्माद्देतोस्त्वोपरि परिवारेण धारितं नवघनचक्रस्य सगोत्रं समं तापवारणात् ।
आतपत्रं ह्यत्र तव शुभं यद्वपुस्तदेव निधानं निधित्वस्य रक्षार्थं परिचितः संनिहितोऽतो
मण्डलितो मण्डलीकृताकारो योऽसितोरगः कृष्णसर्पस्त्रद्भावमेतु । निषेधं रक्षार्थं समीपे
कृष्णसर्पे वसति ॥

विषटय धुसृणेऽधुनाधिकारं रचय च सूत्रितसङ्गमङ्गमङ्गम् ।

मलयरुहरसैः स्मरप्रतापज्वलनविलीनशशिप्रभासपत्नैः ॥ १५ ॥

इदानीं सैत्याभावात्त्वं धुसृणे कुङ्कुमेऽधिकारं प्रस्तावं विषटय वारय । कुङ्कुमं ह्युष्णवी-
र्यम् । अतः स्मरप्रतापामिना विलीना याः शशिप्रभास्तासां सपत्नैः सदैर्मलयरुहरसैश्च-
न्दनद्रवैः सूत्रितशङ्कितः सङ्गो यत्र तदङ्गमङ्गं कुरु । अधुना तापोद्रेकः, अतः प्रसङ्गं चन्द-
नत्वे कुरु ॥

मलयजरजसा हृतावकाशं तनुषु चकोरदृशामसूययेव ।

स्तत्रककपटतोऽद्य धीरमास्ते विरचितपाशमशोकमञ्जरीषु ॥ १६ ॥

चकोरदृशां स्त्रीणां तनुषु तापवशान्मलयजरजसा चन्दनरसेन हृतोऽवकाशो यस्य
तद्दीर्घं वृद्धममशोकयुच्छच्छलादशोकलतासु रूपा कृतोद्ध्वननमिवास्ते । यस्य च स्त्रीदेहे
भोगानवकाशः सोऽसूयया पाशमुद्ध्वननं करोति ॥

पथिकयुवतिभिः कृताभिषेको नयनजलैः सकलर्तुचक्रवर्ती ।

त्वदधरदलकान्तितस्करीभिः स्थितमथ पाटलिभिर्दरिद्रनिद्रम् ॥ १७ ॥

पान्धवधूमिर्विरहव्यथया नेत्रवारिभिर्ऋतुचक्रवर्ती वसन्तः कृताभिपेकोऽभिषिक्तः ।
विरहिणीरोदनेन वसन्तस्याज्ञाप्रतिहताभूदित्याशयः । अपानन्तरं त्वदोष्ठपल्लवसोभाया-
स्तस्करीभिर्धारीभिः पाटलिभिः पुष्पविशेषैर्दरिद्रा नद्यः निद्रा संकोचो यत्र, एवं कृत्वा
स्थितम् । विकासो लब्ध इत्यर्थः । चक्रवर्तिनधाभिपेके सति चौरा भयवशाद्दिवानिशं
निद्रारहितत्वेन तिष्ठन्तीत्युचितम् । स्थितमिति 'नपुंसके भावे कः' ॥

निविडितकुचकुञ्जलास्तरुण्यो विदधति यस्य तरोर्हैठावगूढम् ।

भवति वृततनुः स पुष्पपूरैरुपनमदद्भुतभृङ्गसाधुवादः ॥ १८ ॥

यस्य तरोः सामर्थ्यात्कुरवकस्य तरुण्यो हटेन निविडमवगूढमालिङ्गनं कुर्वन्त्यत एव
निविडितानि चक्ररूपाणि संपादितानि कुचकुञ्जलानि तुङ्गत्वान्मुकुलाकाराणि यासां ताः ।
स कुरवकः पुष्पपूरैरुपनमदद्भुतभृङ्गानां भ्रमराणां साधुवादो यस्य । सत्सृष्टमागच्छतां
अत एवोपनमन्नामुवद्भुतोऽभूत्पूर्वं भृङ्गानां भ्रमराणां साधुवादो यस्य । सत्सृष्टमागच्छतां
भ्रमराणां गुणितं साधुवादत्वेन रूपितम् । यस्य च सौभाग्यलोभात्तरुण्यो हटेनालिङ्गनं
कुर्वन्ति, तं भृङ्गाः कामुकाः स्तुवन्ति तस्मिन्पुष्पाणि च मुचन्ति ॥

मलयगिरिभुवां लतारजोभिर्विरचितनेत्रपटोपकल्पनानाम् ।

भवति युवजनः समीरणानां क्व न पृथुमान्मथसंप्रदायशिष्यः ॥ १९ ॥

मलयगिरेर्भूतपत्तियेषां तथा लतारजोभिः करणभूर्तैर्विरचिता अर्थायुवजनस्य नेत्र-
पटोपकल्पना नेत्राच्छादनवस्त्रकल्पना यैस्तेषां समीरणानां वायूनां तरुणलोकः पृथोर्मेहतो
मान्मथस्य मन्मथसंबन्धिनः संप्रदायस्य परम्परागतस्य रहस्यक्रमस्य शिष्यः क्व न
भवति । मलयवायौ वहति सति तरुणाः कामवशं गता इत्यर्थः । शिष्यस्य च रहस्योप-
देशसमये गुरवो नेत्रपटं बध्नन्ति ॥

इह कचति पलाश एष मूर्त्या पवनचलारुणवर्णपुष्पपङ्क्या ।

विरहिमृगदृशामकालमृत्युर्बहुहतसंभृतपान्धजीवयेव ॥ २० ॥

पवनेन चला, न तु स्वतो शुच्छरुपत्वेन, गौरववशात् । अरुणवर्णा लोहिता पुष्प-
द्विर्यस्याः । अतः संभाव्यते—वहवो हता राक्षीभूताः पान्धजीवाः पथिकजीवितानि
यस्यास्तयेव मूर्त्या, इह विरहिणीनां मृगदृशामकालमृत्युरकस्मान्मरणादपमृत्युः, एष
पलाशः कचति दीप्यते । पलाशः पलमश्नाति राक्षसः । स च बहुजीवान्संहरति, तस्मै
च शोणानि चपलानि च नेत्राणि भवन्ति । 'पर्णपङ्क्या' इत्यपपाठः । नहि पलाशस्य
पर्णान्यरुणानि, अपि तु पुष्पाण्येव । रक्तत्वाच्चपलत्वाच्च जीवोत्प्रेक्षणम् । जीवो हि
ज्योतीरुपश्वपलश्च ॥

मदसहचरगन्धनिर्धुतैलापरिमल एष विशेषतो जगन्ति ।

मदयति मलयानिलोऽतिथेलं मदमदद्विपकर्णतालवायुः ॥ २१ ॥

मदस्य गजसंबन्धिनः सहचरः सदृशो यो गन्धः सौरभ्यं तेन हेतुना निर्धुतो जित
एलापरिमलो येन । तथा मदन एव मदगजस्तस्य कर्णतालौ । तालशब्दः प्रशंसाव-
चनः । तयोर्बायुरेव मलयवायुरतिवेले मृशं जगन्ति मदयति मत्तानि करोति । मलयानि-
लस्पर्शाद्बहुलीभूतरागाः शृङ्गारिणो रात्राउचितां क्रीडां दिवा कुर्वन्तीत्यर्थः । मलयवायोः
कर्णतालवायोश्च जातिभेदाभावेऽपि व्यक्तिभेदमाश्रित्य रूप्यरूपकमावोक्तिः ॥

मुखमरुदिव चन्दनाचलस्य स्मितमुखि दक्षिण एव गन्धवाहः ।

मुखरयति जयाय मीनकेतोः परभृतगारुडरत्नशङ्खपालीः ॥ २२ ॥

चन्दनाचलस्य मलयस्य मुखमरुदिवेव दक्षिणो गन्धवाहः पवनो मीनकेतोः का-
मस्य जयार्थं परभृताः कोकिला एव गारुडरत्नशङ्खपाल्यः प्रशस्ता गारुडरत्नशङ्खास्त्वान्मुख-
रयति । मलयवायौ वहति सानन्दाः कोकिलाः कूजन्तीत्यर्थः । माहृतिकत्वाच्छङ्खशब्देन
जयो भवतीति शकुनशास्त्रविदः । गण्डपालीवत्पालीशब्दः प्रशंसायाम् ॥

शशिकरमृगतृष्णिकाधिकाराद्विचकिलरेणुषु विप्रलब्धजिह्वः ।

भरमपि परमार्थचन्द्रिकाया दशति न पश्य चिरं चकोरशावः ॥ २३ ॥

विचकिलानां पुष्पविशेषाणां रजःसु शुभ्रत्वात्सर्वत्र स्थितत्वाच्च शशिकरा इति मृगट-
ष्णिका भ्रमलस्याधिकारात्प्रस्तावाद्विप्रलब्धा प्राप्तविसंवादा जिह्वा रसना यस्य स चकोर-
शावः सत्यज्योत्स्नाया अपि भरं न पिबति त्वं पश्य । पश्येत्स्य वाक्यार्थः कर्म । एते
चन्द्ररदमय इति मन्वा चकोरशिशुना विचकिलरेणुन्मोक्तं प्रारब्धं ततोऽप्राप्तास्वादः स-
त्यज्योत्स्नामपि तथैव मत्वा नास्वादयतीत्यर्थः । चकोरशाव इति साकृतम् ॥

सपदि रविजदिग्भुवः समीरा विषमशराजगरस्य फूत्कृतानि ।

विरहिहरिणचक्षुषां शरीरं निदधति हालहलस्य दीर्घिकासु ॥ २४ ॥

रविजो यमस्तस्य दिग्दक्षिणा दिक्, ततो भूरुपत्तिर्येषाम् । तथा विषमशरः कामः स
एवाजगरः सर्पस्तस्य फूत्कृतानि फूत्काराः समीरा बाता विरहिणीनां शरीरं हालाहलस्य
विषमेदस्य दीर्घिकासु बापीषु निदधति निहितवन्तः । मलयवायुस्पर्शाद्विरहिण्यो विष-
व्यां प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । रविजदिगिति साकृतम् ॥

मदनहुतवहेऽध्वगोत्पलाक्षीजनहृदयाहुतिदानदीक्षितस्य ।

अलितीतिरयमाज्यधूमराजिः सुरभिमुनेर्वकुलोटजाद्देति ॥ २५ ॥

मदनः कामः स एव दाहकत्वाद्गुणवहोऽमित्तत्राध्वगोत्पलाक्षीजनस्य विरहिणीलो-
कस्य संबन्धि यद्दृश्य सेवाहुतिस्तस्या दानं कामाग्रीं प्रक्षेपस्तत्र दीक्षितस्य कृतनि-
यमस्य सुरभिमुनेर्वसन्तप्यैः संबन्धिनो बकुलोटजाद्बकुलरक्षपर्णशालासकाशादियमल्लित-
त्रिभ्रंमरपद्मिराज्यधूमराजिर्हविर्धूमरेखोदेति । धूमेन यथाहुतिदानं तथा भ्रमरपद्मया
कानामो हृदयहोमो रक्षयते ॥

विटपिभटजनोऽयमुन्मदिष्णुर्मधुकरपद्मतिलोहवर्मबन्धात् ।

नयति मकरलक्ष्मणो नियोगं सकलसुरासुरशेखराग्रशय्याम् ॥ २६ ॥

मधुकरपद्मतिभ्रंमरपद्मिरेव श्यामलत्वाल्लोहवर्म शङ्खकवचस्तद्योगादुन्मदिष्णुर्दसो विटपिभटजनो दुग्धोधलोको मकरलक्ष्मणः कामस्य संबन्धिन नियोगमाज्ञां सकलसुरासुराणां शेखरा मौल्यस्तेषामग्राणि तान्येव शय्या विधान्तिस्थानं ता नयति । समरान्वृक्षान्दृष्ट्वा मदनमोहिता जाता इत्यर्थः । बद्धकवचा भयाथ प्रभोराज्ञां जगन्मौलि नयन्ति ॥

य इह पथिकविप्रयोगदीर्घाकरणवशाद्बभूवधोरधर्मः ।

मुकुलितरजनेः स चक्रनाम्नां विरहतनूकरणेन तस्य शान्तः ॥ २७ ॥

पथिकानां विप्रयोगदीर्घाकरणं विरहबाहुल्यजनन ततो हेतोर्वसन्तस्य योऽधर्मः समजनि मुकुलिताल्पीकृता रजनिर्निशा येन तस्य वसन्तस्य चक्रवाकानां विरहतनूकरणेन सोऽधर्मः शान्तो व्यपेतः । मधोः स्वाधिकारे वर्तमानस्य पथिकविरहवर्धनेनोत्पन्नस्याधर्मस्य चक्रवाक्विरहाल्पीकरणान्निवृत्तिरिति समताह्योऽलंकारः । लब्धविभवो वसन्तो यथेष्टमचेष्टतेत्यर्थः ॥

बहति मुहुरदक्षिणः समीरो भवति निशा च नितान्तदीर्घयामा ।

वपुषि पुलककम्पसंपदास्ते मधुसमयः शिशिरतुरेव तस्याः ॥ २८ ॥

बहतीत्यादि नवभिः कुलकम् । विरहव्यथावर्धनाद्भ्रमत्यर्थमदक्षिणोऽप्रतिकूलः समीरो वायुर्वहति । निशा रात्रिश्च नितान्तमत्यर्थं दीर्घा यामा यस्याः । विरहस्य दुरतिवाहत्वान् । तस्या वपुषि पुलको रोमाश्चः कम्पश्च तयोः संपदास्ते । त्वद्भोगभावनावलात् । एवं सति तस्यास्त्वत्प्रियाया वसन्तः शिशिरतुरेव भवति । शिशिरवद्बसन्तेऽपि प्रियसङ्गस्य भावनात् । शिशिरती चादक्षिण उत्तरदिग्भवो वातो बहति, रात्रिश्च दीर्घप्रहरा, पुलककम्पी च शिशिरः करोति ॥

शयनमपि सरोजिनीपलाशैर्मनसिजसैन्यसितेतरातपत्रैः ।

अमृतकरतनोस्तनोति तस्या घटितविधुंतुदसंततिप्रतिष्ठाम् ॥ २९ ॥

मनसिजसैन्यस्य कामकटकस्य धवलत्वलक्षणार्थं सितेतराणि कृष्णान्यातपत्राणि च्छत्राणि तैः सरोजिनीपलाशैर्नलिनीदलैरपि शयनं शय्या घटिता लम्बा या विधुतुदसंतती राहुधेणिस्रसाः प्रतिष्ठा पर्यवसान करोति । कस्याः । अमृतकरसदृशी मूर्तिर्यस्यास्तस्यास्त्वत्प्रियायाः । त्वत्प्रिया चन्द्रसदृशी तस्या नलिनीदलैरपि शय्या राहुबद्धपदां करोति । त्वद्विरहादिति प्रतीवमानो हंतुः । पद्मिनीपत्राणां धनुस्त्वत्संततिदृष्ट्या ॥

वपुषि शुचिमुपोढगाढतापे वृशि च भृशोदकवर्षभाजि वर्षाः ।

बहति कृशतनुर्हृष्टापकारिण्युपचितमन्तुतयेव सा वसन्ते ॥ ३० ॥

बहभा शुचिमापाढं शरीरे वहति । यत उपोढो दढो गाढो दुवारंस्तापो येन । अ
पाढो हि गाढतापलक्षणः । तथा सा दृशि दृष्टां वर्षाः प्रादुर्षं वहति । यतो भृशमुदक
र्षमश्रुरूपं भजन्त्वाम् । अत एव कृशतनुदुर्बला । अत उत्प्रेक्ष्यते—विरहोद्दीपकत्वाद्
टेनापकारिष्यपकर्तरे वसन्त उपचितो वृद्धि गतो मन्तुर्मन्युर्यस्य तद्भावेनैव वसन्त
स्तस्या विरहव्यथां वर्धयति । अतो मन्तुनेव सा वसन्तप्रतिद्वन्द्विनो प्रीष्मादीञ्शरीरात्
धारयति । अमिश्रसंबन्धी च क्षत्रुलोकं मान्यः ॥

अधिकरतलमाननस्य निद्रा परमुरसो नयनाम्भसावगाहः ।

श्वसितपवनपानमेव तस्यास्तव विरहादियती शरीरयात्रा ॥ ३१ ॥

तव विरहाद्भवतः संगमाभावात्तस्याः शरीरयात्रा देहगतिरियती । तामेव दर्शयति—
अधिकरतलं हस्ततल आननस्य मुखस्य निद्रा सवेशः । नयनाम्भसाश्रुणा केवलं वक्ष
सोऽवगाहनं ज्ञानम् । श्वसितं निःश्वासः, अधरयोः पानमेव शोषकम्, ज्ञानपाननिद्रा
प्राणिनां शरीरगतिः । तस्याश्च त्वद्विरहे ता एव भवन्ति । अतः प्रत्यासन्नमरणे
सूचितम् ॥

विरृतसहजसौरभाभिपेकश्वसितवशंवदभृङ्गवेणिभङ्गचा ।

असितरविजपाशदन्दशूकैः प्रथयति सा हठलिङ्गमानमायुः ॥ ३२ ॥

विरृतः प्रकाशितः सहजोऽकृत्रिमः सौरभाभिपेकः सौगन्ध्यज्ञान वैस्तानि निःश्व
सितानि निःश्वासास्तेषां वशंवदायत्ता या भृङ्गवेणिः । मालात्वाद्द्वेणिरूपणम् । तथाजादसि
ताः कृष्णा ये रविजपाशदन्दशूका यमपाशसर्पास्तैर्हठेन तरसा लिख्यमानमास्त्रावमानमायु
प्राणान्प्रथयति प्रकाशयति । अमरपद्मेर्विरहोद्दीपकत्वान्मुमुर्षुः सा अमररूपैः कृष्णैर्यमसं
बन्धिभिः पाशसर्पैः पीयमानप्राणेव संभाव्यते । वाताहरत्वमुत्प्रेक्षाबीजम् ॥

श्रवणपुटतटाभिघातमक्ष्णोर्मलयमरुद्धनमोहतन्त्रवायः ।

रथहरिणमपत्रपानभिज्ञं रचयितुमिच्छुरिवोच्छिनत्ति तस्याः ॥ ३३ ॥

तस्या अक्ष्णोर्नेत्रयोः श्रवणपुटतटेन कर्णद्वयान्तेनाभिघातं प्रसरणनिरोधं मलयवा
रचयति । यतो घनस्य मोहस्य मूर्छायाः कुबिन्दः । कर्तेत्यर्थः । मोह पटस्थानीयं चल
न्त्रयति स तन्त्रवायकः । तस्या दृष्टिः कर्णान्तव्यापिन्यासीत् । अथ पुनर्मलयवायोर्विर
होद्दीपकत्वान्मूर्छायां दृष्टिनोन्मीलतीत्यर्थः । अत उत्प्रेक्ष्यते—स्व रथमृगमपत्रपाया दृष्टि
कीर्तिपराजयजाताया अज्ञभिन्नमज्ञातारं, कर्तुमिच्छुर्विज्ञ । मद्रयमृगस्य दृष्टिविस्तारकीर्ति
मेघातिविस्तीर्णवा खदृष्टया मा ह्यर्षादितीव वायुस्तदृष्टिं निमीलयतीति वाक्यार्थः ॥

अमरकलकलासहिष्णुरास्ते चिरमबला निमितेक्षणा कुचाग्रे ।

हृदयगृहविहारिणः कथंचित्तव वचनश्रवणाभिवाञ्छयेव ॥ ३४ ॥

हृदये धृतस्य तव वाक्यं श्रोत्रमिच्छयेव अमरकोलाहलमसहमाना सावला स्तनाप्रे
निथलदृष्टिरास्ते । अधोमुख्यास्त इत्यर्थः ॥

भृशकृशमहरिष्यदेव तस्या वपुरपसव्यसमीरणो रयेण ।

यदि न समजनिष्यतोजिहानस्तनजघनस्थलगौरवान्तरायः ॥ ३५ ॥

विरहवशाद्भृशं कृशं तनुकृतं तस्याः शरीरमपसव्यो दक्षिणः समीरणो मरुद्रयादहरि-
ष्यदेव यदि नोजिहानमुमतमुद्रच्छत्पृथु यस्त्वनजघनस्थलं तेन गौरवं तदेवान्तरायो
देहहरणे विप्रः [यदि न] समजनिष्यत समुदपत्स्यत ॥

विषममृतसनाथमुद्गिरन्त्यो युवतिमहाविरहार्तिकीर्तनेन ।

अभिदधति रसाञ्चितैर्वचोभिर्युवजनमित्यचिरादुपेत्य सख्यः ॥ ३६ ॥

युवतीना तरुणीनां महती विरहार्तिर्विरहव्यथा तस्याः कीर्तनेन निवेदनेनामृतसमेतं
विषमुद्गिरन्त्यः । अमृतसहितत्वं विरहव्यथया दुःखस्याश्वासस्य च जननत्वात् । रसेना-
ञ्चितैः शोभितस्वेन पूजितैः पूर्वोक्तैर्वचनैर्वैलम्बलोक सख्य एवाभिदधति कथयन्ति ॥ कु-
लकम् ॥

मनसि धृतिलतां विवाधमानो मुकुलबृहत्करकौघदुर्दिनेन ।

कुसुमशरयशश्छटाविवर्तस्तुदति वियोगिजनस्य सिन्धुवारः ॥ ३७ ॥

मुकुलानि कलिकास्तान्येव बृहत्करकौघो वर्षोपलप्रवाहस्तस्य दुर्दिनेन वर्षेण विरहि-
जनस्य चित्ते वर्तमाना धृतिधैर्यं सैवास्पत्वाद्भता ता बाधमानः । कोरकाणा वर्णसंनिवे-
द्याभ्यां करकामी रूपणम् । करकाश्च लतां बाधन्ते । कुसुमशरस्य कामस्य संबन्धिनीनां
यशश्छटानां विवर्तः परिणामः सिन्धुवारो विरहिजनस्य तुदति । वियोगिजनस्येति क-
र्मणः शेषत्वविवक्षायां पृष्ठी । 'न मापाणामश्रीयादिति विक्रयाश्रुतावपि कारकत्वपरिहारे-
णासंबन्धमात्रस्याविवक्षितत्वात्पृष्ठी' इति न्यासकारः ॥

प्रकृतिमभिसरन्निजां कथंचिद्धनहिमदुर्दिनगर्भवासमुक्तेः ।

जगदुपवदते शनैरुदञ्चत्सरसिजभर्तुरयातयाममोजः ॥ ३८ ॥

घनहिम यदुर्दिन मेघच्छप्रमहस्तदेव गर्भवासस्ततो मुक्तेर्निष्कमणात्सां प्रकृतिमभि-
सरदनुसरदयातयाममपवर्षितम् । नवमित्यर्थः । शनैः क्रमेणोदञ्चदृद्धिं गच्छत्सरसिजभर्तुः
सूर्यस्य संबन्धि तेजो जगदुपवदते सान्त्वयति ॥

चट्टलितसिचयाञ्चलच्छटाभिर्गुरुरन्ध्रिकुचेपु पुष्पकेतोः ।

भुवनविजयकीर्तिवैजयन्तीर्मरुदयमुत्क्षिपतीव दाक्षिणात्यः ॥ ३९ ॥

मुरला दाक्षिणात्या जनपदविशेषा एतत्स्त्रीस्त्रनेपु चट्टलिताः कम्पिता याः सिचयाञ्च-
लच्छटा वध्रान्तपङ्कयस्ताभिः करणभूताभिः पुष्पकेतोः कामस्य भुवनविजयेन या की-

तिस्तस्या वैजयन्तीः पताका इव दक्षिणालो भरुन्मलयवायुहस्तिपति । वायुना कम्पितानां मुरलङ्घीवन्नप्रान्तानां कामोद्दीपकत्वात्पताकात्वेन संभावनम् ॥

युवजनधनकेलिसूत्रधारो विरहिशरीरनवीनवह्निवर्षः ।

स्खलति वत न सैंहलो नभस्वान्क्षणमपि मानशरव्यसव्यसार्ची ॥ ४० ॥

युवजनस्य तरुणलोकस्य धनकेलेरनवरतक्रीडायाः सूत्रधारः सूचकः । तथा विरहिणीनां शरीरस्य नवीनो बह्निवर्षः । अभिद्वर्षवर्षां करोतीत्यर्थः । सैंहलः सिंहलदेशाद्गतो वायुः स न स्खलति । माननात्रो लक्ष्यादपराद्धो न भवति । मानशरव्ये मानलक्ष्ये सव्यसार्ची वामदक्षिणयोधी । वर्षशब्दः पुंसपि वर्तते ॥

ज्वलितदलदशोकयातनामिस्तरलतमालतरुच्छदासिपत्रा ।

निरयति गुरुमानदुष्कृतानामुपवनभूमिरवामनस्तनीनाम् ॥ ४१ ॥

दलन्ति विकसन्ति यान्यशोकानि स एव यातनाग्निर्नरकतीव्रपीडाभिर्ज्वलितो यत्र । तमालतरुच्छदा एवासिपत्राणि नरकोचितकरपत्राणि चपलानि यस्यां सा उपवनभूमिरुद्यानभूर्गुरुदुर्वारो यो मानः स एव बल्लभकदर्शनादुष्कृतं पापं यासां तासामवामनस्तनीनामुन्नतकुचानां तरुणीनां निरयति निरय इवाचरति । 'सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्तिप्' इति क्तिप् । उद्यानभूमिः कामोद्दीपनत्वात्तरुणीनां नरकव्यथा संपद्यत इत्यर्थः । गुरुमानदुष्कृतानामिति विशेष्यपदै वा तदा फलत्वेनेत्यर्थो योज्यम् ॥

रतिरमणनटस्य पान्थनारीजनवधनाटकनर्तनोन्मुखस्य ।

व्रजति जवनिकालिपिं पुरस्तात्पवनविसारितचूतपांसुपट्टः ॥ ४२ ॥

पान्थानां पथिकानां नारीजनस्तस्य वधः स एव नाटकं तत्र नर्तनं तत्र संमुखस्य । रतिरमणः कामः स एव नटः शैल्यपत्नस्य पुरस्तादग्रे पवनेन विसारिता विकीर्णा ये चूतानां पांसवस्त एव पट्टो जवनिकायास्तिरस्करिण्या लिपिं मङ्गि व्रजति । चूतरजोभ्यः प्रादुर्भूय कामः पान्थनीर्हन्तीत्यर्थः । नटस्य जवनिकाया निर्गत्वा नाटकं संपादयति ॥

विनमदसमवाणत्रापमौर्वीरववाधिरीकृतसप्तलोकरन्ध्रे ।

मुखरमधुकरेऽस्त्यमुत्र चैत्रे कथमिव मानवतीजनस्य निद्रा ॥ ४३ ॥

मुखराः शब्दायमाना मधुकरा भ्रमरा यत्र । अतः संभाव्यते—विनमद्यदसमवाणत्रापं कामधनुस्त्वस्य मौर्वी गुणस्तस्या रवः शब्दस्तेन बधिरीकृतानि सप्तलोकरन्ध्रानि सप्तमुवनान्तराणि यस्मिन्नमुत्र चैत्रे मानिनीलोकस्य निद्रा कथमिवास्ति । अथवा विश्वस्य बधिरीकरणारस्त्रोद्दीपनाद्य निद्राया अभावः । 'विनमदित्त्राव्यभिचारगतायत्वात्प्रयुज्यमानमधःप्रदेशमिति कर्मपदमत्र योज्यम् । अन्यथा 'न दुह्लुनमां यक्त्रिचणौ' इति [यक्त्रिचणोः प्रतिपेधेऽपि] कर्मवद्वावादात्मनेपद स्यात् । 'नभते दण्डः' इतिवद् इति केचित् ॥

शिखरिदुहितुरुत्तरङ्गसूक्तिव्यवहृतिभिः शशिखण्डमुण्डमाल्ये ।

इति भगवति कंचन प्रसादं कृतवति कर्णरसारमृतप्रपाभिः ॥ ४४ ॥

मधुमुपनयता रदांशुतन्त्रैरभिनवकेतकसूचिसख्यरेखाम् ।

भगवदभिमुखं शनैरथेत्यं विशदमगादि शिलादनन्दनेन ॥ ४५ ॥ (युगलकम्)

शिखरीत्यादि श्लोकद्वयेन संबद्धान्येन युगलकम् । कर्णयो रसार्थमास्वादाथममृतप्रपाभिः सुधाशालिकाभिः । अथवा कर्णयो रस आस्तादः स एवामृतं तस्य प्रपाभिः पानस्थानैरुत्तरङ्गाः सोल्लासा याः सूक्तिव्यवहृतयो वसन्तगुणवर्णनानि ताभिः शिखरिदुहितुः पार्वत्याः शशिखण्डमुण्डमाल्ये चन्द्रार्थमुदुटभूषणे भगवति महेश्वरे कमपि प्रसादं कुर्वति सति भगवदभिमुखं महेश्वराग्रे शिलादनन्दनेन नन्दिना विशदमगादि स्फुटमभाषि । अतो रदांशुतां दन्तरश्मीनां तन्त्रैः प्रपञ्चैर्मधुं वसन्तमभिनवमपूर्वं यत्केतकसूचिभिः सूचीकरपत्रत्वासूचिभिः सख्यं परिचयस्तद्भक्तिमुपनयता । केतकानां चार्पितत्वाद्दसन्त-सख्यमपूर्वम् । भगवदभिमुखमिति भगवदुक्तेः सकाशात्तन्नुक्तेरधिकगुणत्वं सूचितम् ॥

पिबदिव दिनलक्ष्मीं क्षीयतामेति चक्षु-

स्तरुणतपनसङ्गाद्वात्रमत्रस्तमास्ते ।

किमपरमनिमित्तोत्कण्ठया देव दृष्ट्वा

नवसुरभिविलासं माति न कापि चेतः ॥ ४६ ॥

सादरं निरीक्षणाद्दिनशोभां पिबदिव चक्षुर्मदविकारसदृशं विकारं, घूर्णमानत्वमेति । तथा तरुणः सद्योमेधमुक्तस्तपनः सूर्यस्तत्परिचयाद्वात्रमत्रस्तं त्रासरहितमारुते । वसन्ते रवेः शीतोष्णरूपत्वाच्छीतोष्णत्रासरहितमहमित्यर्थः । किमन्यत् । नव उद्भू-
ण्युर्थः सुरभिर्वसन्तस्तस्य विलासं दृष्ट्वा, अनिमित्तात्पद्मनशून्या योत्कण्ठा रहरुदिका तथा हेतुभूतया चेतः कापि न माति न वर्तते । तमः कृतसंकोचनिरासाद्द्वैपुल्यं भजत इत्यर्थः ॥

दूरं दशां प्रहिणु नाथ मनाक्पतंग-

स्वाहाभुजंगशशिसङ्गभृतां तरङ्गान् ।

संजायतां समुदिताभिरथ प्रमाभि-

स्तासां दिशां घुसृणचन्दनलेपसंधिः ॥ ४७ ॥

हे नाथ स्वामिन्, पतंगः सूर्यः, स्वाहाभुजंगोऽग्निः, दशरी चन्द्रः, तेषां सङ्गं योगं विभ्रति तासां दशां दधीनां तरङ्गानुल्लासात्प्रमनाग्दूरं प्रहिणु । किंचिदूरं पर्येत्यर्थः । अथ ततः समुदिताभिस्तासां प्रमाभिर्दृष्टिरदिमभिर्दिशां स्त्रीस्वाप्ताधिकारत्वेन व्यवहार्यणां घु-
सृणचन्दनाभ्यां लेपावहराणी तयोः संधिः सहावस्थानं संजायतां संपद्यताम् । चन्द्रस्य

प्रभाः श्वेताः, अग्न्यादित्ययो रक्ताः, अतः कुङ्कुमचन्दनाभ्यामुत्प्रेक्षणम् । चन्दनाथ कुङ्कुमलेपोचिताः । नाथेत्यामन्त्रणप्रयोगात्प्रार्थने लोद ॥

लिम्पन्नभो मरकतद्रवनिम्नगाभि-

श्चान्द्रं महश्च घटयन्स्फटिकाश्मकूटैः ।

तन्वन्दिशां परिमलाद्वयवाददीक्षां

पश्योलसत्ययमृतुः कुसुमावर्तसः ॥ ४८ ॥

मरकतरत्नानां द्रवा युक्तिसाधिताः प्रवाहास्तेषां निम्नगास्ताभिर्नभो लिम्पन्नुपदिहानः । आकाशं द्यामलप्रभित्यर्थः । तथा स्फटिकादमनां कूटै रश्मिभिश्चान्द्रं महश्चन्द्रसंबन्धि तेजो घटयन्व्योजयन् । शशिरश्मीन्निर्मलयन्नित्यर्थः । अतिशयोक्तिद्वयम् । तथा परिमलस्याद्वयवादः परिमलैकमयत्वं तत्र दीक्षां नियमं दिशां तन्वन्नयं कुसुमावर्तसः पुष्पभूषणमृतुर्वसन्तः स्फुरति । त्वं पश्येति वास्यार्थः कर्म ॥

दिङ्गण्डली कनककेतकसिन्धुवार-

कङ्कल्लिवल्लिपटलीशबलीकृतेयम् ।

चैत्रेण विश्वविजयाय झषध्वजस्य

सज्जीकृताममरचापतति व्यनक्ति ॥ ४९ ॥

कनककेतकानि सिन्धुवाराणि श्वेतानि कङ्कल्लिवल्लिरशोकलता विकसितपुष्पत्वाद्रक्ता तासां पटली समूहस्तेन शबलीकृता चित्रितेयं दिङ्गण्डली चैत्रमासेन कामस्य विश्वजयाय वैकृतामिन्द्रघनुःपङ्क्तिं प्रकाशयति । केतकादीनां त्रिचित्रवर्णत्वादिन्द्रचापपङ्क्तिं व्यनक्ति ॥

प्राग्दक्षिणां दिशमशिश्चियदुष्णरश्मि-

रन्म्यग्रहीत्प्रणयितां मरुदुत्तरस्याः ।

उन्निद्रचूतसुहृदेप तयोस्त्विदानी-

मन्योन्यदिग्विनिमयं समयः करोति ॥ ५० ॥

वसन्तारपूर्वं हेमन्त उष्णरश्मिः सूर्यो दक्षिणां दिशमशिश्चियत् । तदैव मरुद्वायुवृत्तरस्या दिशः प्रणयितां परिचितत्वमग्रहीत् । उन्निद्राणां विहासिनां चूतानां सुहृत्सखैष समयो वसन्तस्तयोः सूर्यमहतोरन्योन्यस्य स्वस्य संबन्धिन्योर्दिशोर्विनिमयं परिशुक्तिमिदानीं करोति । सूर्यं उत्तरां दिशं प्राप्तः, वायुर्दक्षिणामित्यर्थः । एतेन वसन्तस्य प्रभुत्वं सूचितम् । राज्यरक्षार्थमुन्निद्राणां भटानां सखा राजा च भृत्यैः क्रान्तानां विषयाणां परिशुक्तिं करोति ॥

हेलावहन्मसृणदक्षिणगन्धवाह-

प्रेङ्खोलचम्पकशिखामधिरूढवन्ति ।

प्रेङ्खाविलासमधुना मधुनामुना य-

त्पश्य द्विरेफमिधुनान्यपि शिक्षितानि ॥ ९१ ॥

गण्डप्रभाभिस्पर्हस्तितचम्पकाभि-

व्योम्नोऽतसीकुसुमसाम्यमपहुवाना ।

युष्मन्निदेशमधिगम्य विलासलोला

दोलातलं भगवती तदलं करोतु ॥ ९२ ॥ (युगलकम्)

हेलया यत्न विना वहन्मसृणो मन्दो दक्षिणो गन्धवाहो वायुरस्तेन प्रेङ्खोलानि चम्प-
मानानि चम्पकानि तेषां शिखामप्रमारूढवन्ति द्विरेफमिधुनानि भ्रमरयुगलान्यप्यमुना
वसन्तेन प्रेङ्खाविलास दोलालीलां यच्छिक्षितानि ततो हेतोर्युष्मन्निदेश भवदाज्ञामधिगम्य
प्राप्य भगवती गीरी दोलातलमलकरोतु शोभयतु । यतो विलासलोला लीलारसिका
अतोऽपहस्तितानि निर्जितानि चम्पकानि याभिस्ताभिर्गण्डप्रभाभिः कपोलकान्तिभिः
करणभूताभिर्हेतुभिः [हेतुभूताभिर्वा] व्योमस्यातसीकुसुमसाम्य नीलत्वमपहुवाना छाद-
यन्ती । गण्डकान्तियोगेनाकाशस्य [गीरत्व]प्रतिपादनात् ॥

आपीय स श्रुतिमुखेन सुधासनाभि

तन्नन्दिनो वचनमिन्दुकलाकिरीटः ।

देवीमधोचत दिशन्दशनांशुपूरै-

भूयोऽप्युपोढहिमतामिव दिङ्मुखेषु ॥ ९३ ॥

अभिप्रेतदोलाक्रीडोपदेशात्सुधासनाभ्यमृतदश तन्नन्दिनो वचनं श्रुतेः, न तु लेखादेः,
मुखेनापीय श्रुत्वेन्दुकलाकिरीटश्चन्द्रमौलिभूयोऽपि देवीमधोचत । अतो दशनानां दन्ता-
नामशुपूरै रश्मिभरैर्हेतुभिरुपोढहिमता सत्तुहिनत्व दिङ्मुखेषु भूयोऽपि दिशन्निव ॥

नन्दी यदिन्दुवदने मदनेन्द्रजाल-

दिव्योपदेशवति वक्ति तदद्य युक्तम् ।

आदत्स्य तत्परिकरं सुचिरं कुरुष्व

मल्लोचनान्यनुसृतामृतपारणानि ॥ ९४ ॥

मदनस्येन्द्रजालमद्भुतकर्म तत्संबन्धी दिव्यो लोकौत्तर उपदेशः शिक्षा भिद्यते यस्या-
स्तस्या धामन्त्रणम् । कीदृशि । इन्दुवदने चन्द्रमुरि, नन्दी यद्वक्ति तदद्य वसन्ते
युक्तमुपपन्नम् । त्व तस्या दोलायाः परिकरं संभारमादत्स्य गृहाण । त्वं मत्प्रेत्रानि

प्राप्तामृतपारणानि कुरु । त्वदोलाक्रीडादर्शनेन महद्वैरमृतपारण जायताम् । चावत्वदीय
दोलादर्शनं न जातं तावनेत्रयोरुपवासोऽभूत् । चाते तु दोलाक्रीडादर्शने पारणं भवि-
ष्यतीत्यर्थं ॥

दोला मदाशयमिवानुनधान नाके
मदृष्टिभि सह विधेहि गतागतानि ।
त्वत्कण्ठमौक्तिकततिप्रतिपत्तिभि खे
संजायतामितरतारकवर्गसर्ग ॥ ९५ ॥

मदाशय मम हृदयमिव दोला नाके खेगऽनुवधान । पार्वत्या खेहवशादीश्वरहृदय
चन्द्रत्वे साधारणे धम उपमानम् । मम दृष्टिभि सह त्व दोलाभिर्गतागतानि कुरु ।
यथा यथा पार्वतीदोला गतागतानि कुरुते तथा तथा भगवद्दृष्टयोऽपीति सहाय । एतेन
भगवत्सदन्वी कौतुकप्रेमसकरो द्योतित । दोलोत्फालावसरे त्वत्कण्ठमौक्तिकाना प्रति
पत्तिभि स्त्रीकारं खे नमसीतर प्रजापतिहृतादन्यो यस्त्वारकवर्गस्तस्य सर्गं सजायता
माविर्भवतु । लक्ष्मिद्वारमुक्तास्तारात्वेन समाव्यन्त इत्यर्थ । दोलादर्शनोत्कण्ठयास्माकम
तिप्रेरणया तारापथ तावद्दृष्ट्युच्चियुज्ज्वला दोलाली गयामुत्साहयति ॥

ध्वानेन दोलनविलोलपदारविन्द-
सदानितौ मुखरतामखिल नयन्तौ ।
त्वन्नूपुरौ रचयता क्षणमन्तरिक्ष
प्रत्यक्षसिद्धनिजशब्दगुणप्रसिद्धि ॥ ९६ ॥

दोलाक्रीडया विलोले चपले ये पदारविन्दे पादपद्मे तयोः सदानितौ वद्री, अतो
ध्वानेन शब्देन समस्तमन्तरिक्षं मुखरता शब्दायमानं नयन्तौ त्वन्नूपुरौ तव तुलाकोटी
अन्तरिक्षमाकाशं प्रत्यक्षसिद्धं सन्दो गुण इति प्रतिद्विर्वस्य तत्क्षणं रचयता कुरुताम् ।
आवाशस्य सन्दो निजो गुण इति प्रतिद्विरेनुमानाभयाप्यधुना क्षणं प्रत्यक्षसिद्धा इन्द्रि-
यप्रप्यालु । दोलाया वैगवशाद्वैरगोचरं दूरं गच्छत्या त्वयि सत्या वैवल्लनूपुरशब्द
श्रवणात् ॥

अन्तर्वसन्मदनसायकपुष्पगन्ध
मभ्युद्धरन्निव धनसदनु श्रमेण ।
श्लासस्तव द्युसरिदञ्जवन वियोग-
मिन्दिन्दिरैर्नयतु सौरभचाटुकारै ॥ ९७ ॥

तदनु दोलाखेलनमनु श्रमेणयासेन धनोऽनवरतं श्लासो नि शसितं द्युसरिदञ्जवन
गद्गापञ्चवनमिन्दिन्दिरैर्वियोगं श्रमैरे रहिततत् नयतु । यत् सौरभमन्यं सांगन्धम्यं चाटु

कारिर्लुब्धैः । अथवा सौरभस्य श्वाससंबन्धिनश्चाटुकारैः प्रसिद्धिकारकैः । अतः सभाव्यते—अन्तर्मनसि वसन्नित्य निवसन्मदनः कामस्तस्य सायकभूतानि च तानि पुष्पाणि तेषां संबन्धिनं गन्धमभ्युद्धरन्मूर्ध्वमाकर्षन्निव । नैसर्गिक सौरभ सौगन्ध्यमत्र हेतुः । अस्माभिस्तथा दोलोत्फाल्यते यथा गद्गानिकटमपि गच्छसीत्यर्थः । इति सुक्ल्योत्साहयति । अत्रमे सत्यपि श्वासानां सौगन्ध्यवर्णनं पार्वत्या लोकोत्तरगुणलप्रतिपादनेनानुरागद्योतकम् ॥

दौलेयमुम्भितवपुर्मणिभिर्विनिर्य-

न्निर्यन्नरश्मिनिकरेण सुसंहतोरु ।

आरोढुमिद्धमनसे रभसेन तुभ्यं

दूरात्पुरो वितरतीव करावलम्बम् ॥ ९८ ॥

हे सुसहस्रो सुसंहती निविडौ पीवरौ वा ऊरु यस्यास्तस्या आमन्त्रणम् । 'सहित-' इत्युद् । साकृतमामन्त्रणम् । विनिर्यन्प्रसरन्निर्यन्त्रो निर्निरोधो यो रश्मिनिकरस्तेन करणेनेय दोला तुभ्य पुरोऽप्रे करावलम्ब हस्तावलम्ब पाणिस्वीकारं दिशतीव । यतो दोलामारोढुमिद्धमनसे तत्परिचितायै मणिभी रत्नैरुम्भितवपुः पूरितमूर्तिः । पीवरस्य च त्वरया पर्यारोढुकामस्य हस्तस्वीकारो युक्तः ॥

किं चेयमश्चितमरुह्ललतो वलन्ती

दूरोच्छलत्कनकपीठमरीचिबाहुः ।

आसन्नतावकपदप्रणयप्रमोदा-

त्पश्य प्रिये नभसि लास्यमिव प्रयुङ्क्ते ॥ ९९ ॥

अशितो मृदुत्वेन पूजितो यो मरुत्तद्भूलेन वलन्तीतस्ततो गच्छन्ती, अत एव कनकपीठस्य सुवर्णचक्रलस्य मरीचयस्त एव बाहवो दूरमुच्छलन्तः प्रसर्पन्तो यस्याः सेय दोला तावके त्वत्संबन्धिनी पदे चरणा तयोः प्रणयः परिचयः । आसन्नोऽचिरभावी यः परिचयस्तेन प्रमोदो हर्षस्तस्मात्प्रास्य वृत्तमिव करोति । अपूर्वप्राप्त्या तुष्टो यो वृत्तति तस्य च बाहुप्रसारण भवति ॥

एनां समीरवलनक्षणवाग्मिनीनां

नादैर्धनेश्चटुलनाघनकिङ्किणीनाम् ।

अन्यर्थनामनुमुहूर्तमिवाचरन्ती-

मध्यासनादनुगृहाण गलद्विलम्बम् ॥ १० ॥

समीरणस्य वातस्य वलनक्षणधलनावसरस्तदा वाग्मिनीनाम् । चटुल वायुपदाणपला याः काचनकिङ्किण्यः सुवर्णमूर्धमपण्डित्वास्तासां धनेनादैर्धनेभिः प्रविक्षणमारोहण-रूपामभ्यर्थनां याचनां कर्मभूतामाचरन्तीं कुर्वन्तीमिर्थनां दोला गलद्विलम्बं कालागिना-तरदितरत्येनानुगृहाण । अचिरेणवारोद्वेत्सर्वः । प्रार्थयितुं य महान्तोऽनुगृह्णति ॥

इति वचनमनीचोदञ्चिरोमाञ्चसूची-
सचिववपुरुमा तद्व्याहृतं वल्लभेन ।
श्रुतिपथमुपनीय प्रीतिकल्लोलिताक्षी

चिरविरलितलज्जा तां शनैरध्यरुक्षत् ॥ ६१ ॥

वल्लभेन भगवतेति पूर्वोक्तयुक्त्वा व्याहृतमुक्तं वचनं कर्णान्तमुपनीय रसेन धृत्वा
अनीचा उन्नता उदञ्चन्त्य ऊर्ध्वचारिण्यो वा रोमाञ्चसूच्यः पुलककण्ठकास्तासां सचिवं
वपुर्यस्याः सा । अथवा रोमाञ्चसूच्यः सचिवाः सहभाविनो यस्य तद्वपुर्यस्याः । तथा
प्रीत्यानन्देन कल्लोलितं तरहितमक्षि भेत्रं यस्याः सोमा चिरेण विरलिता किञ्चिच्छिता
लज्जा यत्रैवं दोलां शनैः, न तु त्वरया, अध्यरुक्षत् ॥

अङ्गैः काञ्चनभङ्गभङ्गिभवनैर्भान्ती परं पार्श्वयो-

रुन्मीलन्मणिकर्णपूरकिरणैरुन्मुद्रितेन्द्रायुधा ।

आचस्कन्द तदेन्दुमौलिदयिता दोलाविलासक्रिया-

यातायातशतैरनभ्रगगनाविर्भूतविद्युद्द्युतिम् ॥ ६२ ॥

काञ्चनस्य भङ्गउदस्थानं तस्य मद्भिर्विच्छित्तिस्तस्या भवनैराभ्रयैरङ्गैरवयवैर्भान्ती
शोभमाना । तथा मणिकर्णपूरयो रत्नमरणयोर्यं किरणाः । उन्मीलन्तो निर्गच्छन्तो
ये किरणास्तैः पार्श्वयोः परमत्ययमुन्मुद्रितं टङ्कितमिन्द्रायुधमिन्द्रचार्यं यस्या यथा वा
सेन्दुमौलिदयितेश्वरी तदा वसन्ते दोलाविलासक्रिया [दोला]खेलनं तथा यातायातानि
गतागतानि तेषां शतैः करणभूतैरनभ्रं मेघरहितं यद्गगनमाकाशं तत्राविर्भूता प्रकटा
संपन्ना या विद्युत्तस्या द्युतिं शोभां प्रापत् । परमुत्कृष्टमिति पूर्वविशेषणेन वा योज्यम् ॥

आलिम्पन्ती सकलककुभामन्तरालं विशालं

तस्या व्योम्नि व्यसरदसमा कापि लावण्यसिन्धुः ।

दोलोत्फालावपतनकलाडम्बरेण स्वयं सा

स्वैरं यस्यामसकृदकृतोन्मज्जनं मज्जनं च ॥ ६३ ॥

सकलककुभां सर्वासां दिशां संबन्धवन्तरालं मध्यमालिम्पन्ती व्याप्तवती कापि
लोकोत्तरा लावण्यनेवाविच्छिन्नप्रवाहत्वास्तिन्धुव्योम्नि नभसि विशालं व्यसरन्निरगमत् ।
यस्यां लावण्यसिन्धावसदृशुनःपुनर्मैत्रनमुन्मज्जनं च सा स्वयमप्रेरिताकृता व्यत-
नोत् । दर्शनाभावान्मज्जनमन्यदुन्मज्जनम् । केन । स्वैरं दोलाया उत्फालावपतने
ऊर्ध्वाधोगमने तयोर्वैदग्ध्यं तत्प्रपञ्चेन । दोलाकीडयात्यर्थं शोमानापदिलयः ॥

शिसरिदुहितुः प्रेङ्खोत्फालक्रियावसरे गत-

श्ररणसरणेरग्रं वक्रप्रभावजयादिव ।

चदुलिततुलाकोटिध्वानोपहृतसितच्छद-

च्छविविचयनं चक्रे तत्र क्षणं क्षणदाकरः ॥ ६४ ॥

दोलोर्ध्वाक्रमणकाले शिखरिदुहितुः पार्वत्याः संबन्धिना वक्त्रेणावजयात्पराभवादिव
चरणसरणेः पदपद्दतेरप्रं गतः क्षणदाकरश्चन्द्रदुलितौ यौ तुलाकोटी नूपुरौ तयोर्ध्वानं
रणं तेनोपहृत आकारितो यः सितच्छदो हंसस्तस्य शोभा तस्या विचयनमनुकरण-
महरोत् ॥

यस्तस्याः श्रमनीरसीकरभरः क्रीडातिरेकक्रमा-

दासीत्तं जवनो जहार पवनो लोलः कपोलस्थलात् ।

हेलानर्तितजागरूककनकाम्भोजाधिवासाकरं

स्वर्गङ्गाजलबिन्दुवृन्दममुचत्तत्रिक्रयायेव च ॥ ६५ ॥

तस्याः पार्वत्या दोलाक्रीडानुबन्धाच्छ्रमेण खेदेन नीरसीकरा धर्मकणास्तेपां भारो य
आसीत्तं धर्मकणसमूहं कपोलस्थलाज्जवनः, न तु मन्दः, लोलः पवनो मरुज्जहार ।
लोलश्च हरति कमलनालम् (?) । हेलानर्तितानि जागरूकाणि यानि कनकाम्भोजानि
विक्रासीनि सुवर्णपद्मानि तेषामधिवासो गन्धस्तसाकरं स्थानं स्वर्गङ्गाजलबिन्दूनां वृन्दं
भरं पवनस्तस्य हृतस्य धर्मकणभरस्य निष्कयाय [मूल्य]प्रतिपादनायेवामुचत् । यश्च
किञ्चिद्हरति स सद्यद्धि तत्प्रतिददाति ॥

वेल्लोलोत्तरीयाञ्चलमलसवलत्काञ्चिसंचारितोच्च-

क्वाणं मञ्जीरमञ्जुस्वनितमुखरिताखण्डदिब्बण्डलं च ।

यातायातानि दोलाविधिभिरधिनभोऽनङ्कुशं दर्शयन्ती

सा पुष्पास्त्रस्य लोकत्रयजयपिशुना वैजयन्तीव रेजे ॥ ६६ ॥

वेल्लोलसंलोलश्चल उत्तरीयाञ्चल उत्तरीयवल्लप्रान्तो यत्र तथा नितम्बस्य गुरुत्वाद्-
लघुं चलन्ती चलन्ती या काञ्ची रत्नाना तथा संचारितः प्रकृमिश उच्चोऽनीचः क्वाणो
रणं यत्र । तथा मञ्जीरयोः पादाभरणविशेषयोर्मञ्जु मधुरं यत्नितं तेन मुखरितं स-
शब्दं कृतमखण्डं सर्व दिक्खण्डलमाशावलयो यत्रैवं कृत्वा दोलाविधिभिर्दोलाक्रीडाकरणैः
करणभूतैरधिनभो व्योम्नि निर्निरोधं गमनागमनानि दर्शयन्ती पार्वती लोकत्रयस्य मुद-
नत्रयस्य यः कामकर्तृको जयस्तस्य पिशुना सूचिका वैजयन्ती पताकेव रेजे । कामप-
कात्वेन संभावितेत्यर्थः । पताका च कम्पमानवल्लप्रान्ता समूहमकिङ्किणीशब्दा सपद-
दशब्द जिष्णोः संबन्धिभिरनुजीविभिर्जयप्रकाशनार्थं नगरमध्ये संचार्यत इति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तसूनेर्महाकवि-

राजराजानकश्रीमङ्गलकस्य कृतौ श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

दोलाक्रीडावर्णनं नाम सप्तमः सर्गः ।

अष्टमः सर्गः ।

चिरखेलनखेदवद्विरङ्गैरवरूढा विरहय्य कैलिदोलाम् ।

रभसादपि साधिवाहुयन्त्रं गिरिपुत्री जगृहे महेश्वरेण ॥ १ ॥

चिरं यत्खेलनं प्रकृतत्वादर्थाद्वा दोलाविषयं क्रीडनं तेन खेदो ग्लानिविद्यते येषां तै-
रङ्गैर्बुभिः क्रीडादोलां विरहय्य त्यक्त्वावरूढा पार्वती रभसात्पूर्व वाहुयन्त्रोपरि महेश्वरेण
जगृहे । अवरोहन्ती भुजालिङ्गनसंस्थाने पार्वती भगवता गृहीता । दोलायाः सकाशाद-
वरम् यावत्कलासमानुं न प्राप्ता तावदेवात्तिलेहाशलिङ्गितेत्यर्थः ॥

घनकेलिविमर्दकीर्णकर्णप्रणयीन्दीवररेणुसीकरेषु ।

हतपीतनधर्मबिन्दुवृन्दैरधिगण्डस्थलि बुबुडे मृडान्याः ॥ २ ॥

अधिगण्डस्थलि कपोलोपरि घनानवरता या केलिः क्रीडा तथा तस्यां वा विमर्दः
संमर्दस्तेन कीर्णाः प्रसारिता ये कर्णप्रणयिनां कर्णाभरणीभूतानामिन्दीवराणामुत्पलानां
सवन्धिनो रेणुसीकराः परागकणास्त्वैषु हतं पीतनं बुडुम् येस्त्वैधर्मबिन्दुवृन्दैर्बुबुडे बुडि-
तम् । परागकणाः पीताः, तेषु बुडुमधर्मकणा व्यक्तं न गता इत्यर्थः । चौरैश्चाभिनी-
तवेपादिसाधर्म्यैर्जलमध्ये स्थीयते ॥

क्लमसङ्गिभिरङ्गकैः सती सा परिरेभे सुभगं चलदुकूला ।

वहुशः पृपदश्वमष्टमूर्तिप्रियमूर्त्यन्तरमित्यपास्तशङ्कम् ॥ ३ ॥

अयं वायुरष्टमूर्तेः परमेश्वरस्य प्रियं मूर्त्यन्तरं भवतीत्यपास्ता त्यक्त्वा शङ्का यत्रैवं कृत्वा
क्लमद्वरत्वात्सुभग मनोहरं पृपदश्वं वायुं सा सती देवी क्लमसङ्गिभिः सखेदैरङ्गकैरनुकम्पि-
तैरङ्गैः परिरेभ आलिलिङ्ग । अष्टमूर्तेरिति साकूतमभिधानम् । अपास्तशङ्कमिति वायोर्वा
विशेषणम् ॥

हिमवद्बुद्बुत्सुस्तदावहद्भिः स्मृतिशेषश्रमसीकरं शरीरम् ।

हरशेखरनिम्नगोर्मिभङ्गैरनुसन्ने सितचामराधिकारः ॥ ४ ॥

हरस्य शेखरो मीलिभूषणं या निम्नगा गद्गा तस्या ऊर्मिभङ्गास्तरङ्गखण्डास्त्वैः सित-
चामराणामधिकारः कर्तव्यतानुसन्ने प्राप्ता । यतो हिमवद्बुद्बुत्सुः शरीरं वपुः स्मृतिशेषा-
स्तदानीमविद्यमानत्वाच्छ्रमसीकरा धर्मकणा यस्य तदावहद्भिः कुर्वद्भिः । संनिवेशेन
श्रमनिवारणरूपेण कार्येण च चामरैः साम्यम् ॥

घटिताम्रकरः पपौ स तस्याः श्रमजं निर्भरजृम्भमाणमम्मः ।

गिरिशस्य शिखेन्दुरूध्वनेत्रज्वलनासङ्गमुवा पिपासयेव ॥ ५ ॥

घटिता योजिता अम्रकरा रदन्यग्राणि पाष्यग्राणि च येन स गिरिशस्य शिखेन्दुधु-
डाचन्द्रस्तस्याः पार्वलाः श्रमजं खेदजातं निर्भरजृम्भमाणमलक्ष्यमुद्भवदम्नो धर्मजलं पपौ
पीतवान् । अतः संभाव्यते—ऊर्ध्वनेत्रज्वलनामित्यस्यासङ्गः प्रत्यासत्तित्वस्या भूरुपत्तिर्य-

स्यास्तया पिपासयोदन्यथा तृष्णयेव । यस्य चाग्नितापेन पिपासा भवति स घटिताप्रकरो
योजितहस्तपुटो जल पिवति । प्रेमवशाद्भगवास्तत्रैव स्निहित भासीदित्यर्थ ॥

विजयाकरनतितैर्मुहूर्ताकुचकुम्भातिधिधर्मवारि तस्या ।

अनिलो नलिनीदलैरशेष चपकैर्मारकतैरिवाचचाम ॥ ६ ॥

विजया पार्वतीसखी तथा करेण सहस्तेन नतितैश्चालितैर्नलिनीदलै पद्मपत्रैः करणे
रनिलो वायु कुचकुम्भातिधिधर्मवारि स्तनकलशयोरतिधिरपूर्वांगत स्वेदजल मुहूर्तादाच-
चाम निगीर्णवान् । अत उपमीयते—मारकतैश्चपकै पानपानैरिव । कुचयो वृम्भ
त्वारोपेण पृथुत्ये प्रतिपादितेऽपि धर्मजलस्यातिविवोक्त्या महिमोत्कर्षं प्रतिपादित ।
अतिधि पुलिङ्ग, अतो धर्मवारिशब्देन सहैकपद्यम् ॥

क्षणशिक्षितवेगतारतम्यै श्वसितैरात्तवती गतागतानि ।

व्यतनोदिव वीजनोपचार निजचूर्णालकमालिकापि तस्याः ॥ ७ ॥

क्षण शिक्षित पुन पुन स्वीकृत वेगतारतम्यै रथप्रकर्षो यैस्तानि तै श्वसितैर्निश्वा
सैर्गतागतान्यात्तवती एहती निजा चूर्णालकमालिका चूर्णकु-तलपङ्क्तिर्बीजनेन श्रमनिव
र्तनेनोपचारं परिचरणमिव व्यतनोत् । चूर्णशब्द कुञ्चितवचन ॥

वचनाधिकमाधुरीपु शिष्य पिकलोकोऽन्तिकचूतजागरूकः ।

उपवीजयति स ता क्लमार्तिक्षतिदीक्षागुरुभिर्गुरुत्समीरैः ॥ ८ ॥

अन्तिके पार्वत्या निकटवर्तिनि चूते जागरूक । चूतादुरास्वादावहित इत्यर्थ । तथा
वचनानामर्थात्पार्वतीसखिन्धना या अधिकमाधुर्यं प्रकृष्टमधुरत्वानि तासु शिष्य । प्र-
कर्षवत्यास्तस्या उपजीवक इत्यर्थ । पिकलोक कोकिलसमूह क्लमेन दोलाकृतेन चार्ति
पीडा तस्या क्षतिनिवारण तत्र दीक्षा नियमसत्र गुरुष उपदेष्टारत्सैर्गुरुत्समीरैः पक्षवा
तैस्तां पार्वतीमुपवीजयति स्म । शिष्यश्च महागुरु स्वल्पगुहनि सह परिचरति ॥

अथ लोलकपोलपाटलिभिः स्खलितस्वेदशुषुद्ररिम्णि तस्या ।

निभृतश्वसिते च विग्रहेऽभूद्विधुताशेषपरिच्छेदः सखेदः ॥ ९ ॥

लोलो निवर्तनाभिमुखत्वेन चटुल कपोलपाटलिमा गण्डाक्षिणा यस्य । स्खलित
स्वेदशुषुद्ररिमा धर्मकण्ठबाहुल्य यस्मात् । निभृतानि निवृत्तवेगानि श्वसितानि यस्य ।
तस्मिन्विग्रहे पार्वत्या शरीरे सखेदो विधुतोऽशेष परिच्छेद परिवार । स चात्र
निवृत्तो वर्णित ॥

यदुवाह वपुस्तदा मृडानी निबिडक्रीडनशीर्णसर्वभूषम् ।

अधिकाधिकभूषणामथैता वत मेने तत एव चन्द्रचूड ॥ १० ॥

मृडानी पार्वती वपुर्निबिडक्रीडनेनानवरतदोलाक्रीडया शीर्णा विच्छिन्ना सर्वा

भूषा भूषणानि यस्य तद्यदुवाह यद्भार तत एव हेतोश्चन्द्रचूडो भगवानेतां पार्वतीम-
धिकाधिकानि भूषणानि यस्यास्तां मेने । वतशब्दो वितर्के । भूषणेषु दोलावेगाज्जटेषु
निजलावप्यप्रादुर्भावात् । भूषणग्रंथे भूषणाधिकत्वमिति विरोधो वतशब्देन सूचितः ॥

मृडमौलिशशाङ्करश्मिभिर्यन्मुखपङ्केरुहमुन्मिमील तस्याः ।

ननु जृम्भित एष तत्र जैत्रो मदनस्याद्वयवादसंप्रदायः ॥ ११ ॥

मृडस्य भगवतो मौली शशाङ्कस्य रश्मिभिर्यस्याः पार्वत्याः संबन्धि मुखपद्मं
यदुन्मिमील स्वेदनिवर्तनाद्यद्विककास, एष चन्द्रांशुभिः पद्मविकासो मदनस्याद्वयवादसं-
प्रदायो जृम्भितः । कामत्याद्वयवादो विरुद्धयोरप्येकत्ववचनम् । चन्द्रप्रभया हि पद्मस्य
विकासोऽन्यत्र विरुद्धः, अत्र तु स एव सिद्ध इति ध्रुवं कामाद्वयवादः ॥

गिरिराजभुवः शशाङ्कान्तं वदनं प्रोच्छ्वसदच्छरश्मिपङ्क्तिः ।

मुहुरुप्रकराभिमर्षयोगाद्विरतस्वेदजलप्रबन्धमासीत् ॥ १२ ॥

प्रोच्छ्वसन्त्य उहसन्त्वोऽच्छा निर्मला रश्मिपङ्क्तयो यस्य तत् । तथा शशाङ्कान्तं
चन्द्रसुन्दरं गिरिराजभुवः पार्वत्या मुखं मुहुः पुनःपुनरुप्रस्य भगवतः करौ हस्ती तयो-
रभिमर्षः स्पर्शस्त्वेन योगाद्विरतो निवृत्तः स्वेदजलप्रबन्धो यस्य तदासीत् । स्वयं हरः
स्वेदजलोत्सुंसनमकार्पादित्यर्थः । अथ च शशाङ्कान्तं रत्नमुप्रकरस्य सूर्यस्य योगान्ति-
वृत्तजलं भवति ॥

सुचिरं शिशिरोपचारतन्त्रैरिति देहात्प्रतिमुक्ततान्तिवन्तुः ।

कुसुमोच्चयनेन सा लतानां सफलीकर्तुमियेष चैत्रमैत्रीम् ॥ १३ ॥

इति पूर्वाक्तयुक्त्वा सुचिरं शिशिरो य उपचारः परिचरणं तस्य तन्त्रैः प्रपञ्चैर्हेतु-
भिर्देहात्प्रतिमुक्तो वारितस्तान्तिरेव संतानेन वर्तमानत्वात्तन्तुर्यस्याः । वीतखेदेत्यर्थः ।
सा पार्वती कुसुमोच्चयेन पुष्पावचयेन लतानां चैत्रमैत्रीं पुष्पोत्पत्तिलक्षणां सफलीकर्तुं
सफलियतुमियेष । उत्तमनायिकाया पुष्पाणामवचयेन सफलता भवति ॥

सुमनोनिवहं प्रहीतुमिच्छञ्जितमुक्ताशबलेन्द्रनीलभासः ।

प्रतिपण्यतयेव दृष्टिपातानमुचत्सा प्रथमं महीरुहेषु ॥ १४ ॥

सा पार्वती महीरुहेषु वृक्षेषु दृष्टिपातानमुचत् । वृक्षानद्राक्षीदित्यर्थः । यतः सुमनो-
निवहं पुष्पभरं प्रहीतुमिच्छुः । अतो विकासाञ्जिता मुक्ताशबलानामिन्द्रनीलानां
शोभा यैः । श्वेतमण्डलस्थानीया मुक्ताः कृष्णमण्डलस्थानीयानीन्द्रनीलानि । अतः सं-
भाव्यते—प्रथमं प्रतिपण्यतयेव । प्रतिपण्यं प्रतिविक्रयं येन पण्यं क्रीयते । यद्य किञ्चि-
त्क्रीणाति स प्रतिपण्यं ददाति ॥

श्वसितेषु सृजत्सु तत्र तस्याः प्रसरत्सौरभसारसत्रदानम् ।

अलितर्कुल्लोकभूमजन्मा कुसुमानां विरलीवभूव भारः ॥ १५ ॥

तत्र कैलासोयाने तस्या पावत्या श्रुतितेषु नि श्रासेषु प्रसरद्दिग्वापक यत्सौरभ-
सारं तदेव सत्र तस्य दानं छजत्सु सत्सु कुसुमानां पुष्पाणामलय एव तर्कुं कलोकौ
चाचकजनस्तस्य भूमा बाहुल्य तस्मान्नमोत्पत्तिर्यस्य स भारो विरलीवभूत्कालोऽभूत् ।
श्रुतितेभ्य पूर्वं भ्रमरा पुष्पेष्वेवात्तन्, नि श्रासेषु निर्गतेषु तु पुष्पेभ्यश्चलित्वा तत्रैव
गता । श्रासानामधिकसुगन्धित्वात् ॥

अथ तामनुजग्मुर्हन्मिपद्भिर्मणिमञ्जीररवैरुदीरयन्त्य ।

मदनाभ्युदयोत्सवाग्रवार्धं विजयाद्या. प्रमथाग्रणीरमण्य ॥ १६ ॥

उन्मिपद्भि स्फुरद्भिर्मणिमञ्जीराणां रत्नानुपुराणां रवै शब्दैर्मदनस्याभ्युदयोत्सवेषुऽग्र-
वाद्यमुदीरयन्त्य । नूपुरशब्दा कामस्योदयोत्सववाद्यभूता जाता इत्यर्थः । यथा वाद्याभ्यु-
त्सव सूचयन्ति तथा नूपुरशब्दा कामोदय सूचितवन्त इति सात्वत्यम् । विजयाद्या
देव्याया यासां ता प्रमथाग्रणीनां देवप्रधानानां सबन्धिन्यो रमण्यस्तामनुजग्मुरनुययु ॥

लतिका लतिका व्यलोकिते देव्या तरला केरलमारुतच्छटाभिः ।

पृथुवेषधुमद्गुर्भविष्यत्सुमनोद्गुण्ठिमिया विवृण्वतीव ॥ १७ ॥

केरलाद्यो दक्षिणापथे जनपदविशेषस्तस्य माहृत-छटाभिस्तरला सम्प्ला लतिका
लतिका देव्या व्यलोकिते विलोकिता । अतः सभाव्यते—भविष्यन्ती भाविनी या
सुमनोद्गुण्ठि पुष्पदृढहरण ततो भिया पृथु बहु वेषधुमत्कम्पसहित वपुर्विवृण्वती प्रका-
शयन्तीव । यस्य च धनादि हरिष्यते स भयात्कम्पते ॥

निभृतं प्रतिकैलिवह्नि तस्या नवशोभाविभवाद्भुतेन चक्षुः ।

अमरावलिलोहशृङ्खलानां विनिवेशैरिव बध्यमानमासीत् ॥ १८ ॥

नवो य शोभाविभव स एव लोकोत्तरत्वादद्भुतमाश्चर्यं तेन हेतुना सर्वासु क्रीडत
तासु निभृत निश्चल चक्षुर्दृष्टिर्भ्रमरावलथ एव वर्णसंस्थानाभ्यां लोहशृङ्खलास्तासां विनि-
वेशैर्निवेशनैर्बध्यमानमिवासीत् । यश्च शृङ्खलाभिर्बध्यते स निश्चलो भवति ॥

तरुसकटसीमि कार्णिकारैस्तनुलेखा परिपस्पृशे सुरीणाम् ।

अधिगन्तुमिवाङ्गनाङ्गसङ्गात्तसौरभ्यमगोचर विधातु ॥ १९ ॥

तरुभिर्वृक्षैः सकटा सबद्धा या सीमा तत्र कार्णिकारैः सुरीणा देवीनां तनुलेखाहरैरेखा
सकटत्वादेव पस्पृशे स्पृश्या । अतः फलोत्प्रेक्षा—अङ्गनामङ्गेन सङ्गात्सौरभ सौगन्ध्यम
धिगन्तुं प्राप्तुमिव । यतो विधातु सपुरगोचरमविषयम् । विधात्रा तेषां नि सौरभाणां
निर्माणात् । 'अहरामसङ्गात्' इति वा पाठः ॥

अधिनोद्भुक्कुल सदाधिकं यो मधुगण्डूपसमर्पणेन भृङ्गी ।

स तदा गिरिजानुयायिभृङ्गीमधुगण्डूपरस वताचकाह ॥ २० ॥

मधु मकरन्दस्तस्य गण्डूपधुलकं तस्य समर्पणेन दानेन यो वक्रलो भृङ्गीर्भ्रमरीर-

धिनोदप्राणयत्स तदा गिरिजायाः पावला अनुयायिन्योऽनुचर्यो वा भृङ्गः कामुक्य-
स्तासां मधुगण्डूपमासबन्धुलकं तद्रसमाचकाद्वाकाहितवान् । य एव मधुना भृङ्गीस्त्र-
पितवान्स एव भृङ्गीभ्यो मधु याचितवानिति वतश्चन्दसूचितो विरोधोऽर्थमेदात्समाहितः ।
अधिनोदिति 'धिन्विकृष्योर च' इति लटि रूपम् ॥

तिलकोऽप्रपथस्थितोऽमरीषु प्रकिरन्तीषु यदृच्छयैव दृष्टिम् ।

कमपि श्रममन्तरेण सद्यः शरकारः कुसुमायुधस्य जज्ञे ॥ २१ ॥

अमरीषु देवीषु यदृच्छयैव हेतुं विनैव दृष्टिं क्षिपन्तीषु सतीषु सद्यस्त्रिलकवृक्षः क-
मपि श्रममल्पमपि शरानयनघटनादिरूपमायासमन्तरेण विना, कुसुमायुधस्य पुष्पेपोः
[शरकारो] जज्ञे जातः । रामाणां कटाक्षपातेन तिलकस्य विकसनीयत्वात् । तिलकपु-
ष्पाणि पुष्पेपोः शरा जाता इत्यर्थः ॥

विशतो विबुधीजनस्य सम्यक्चरणस्पर्शमिवाप्तुमश्रमेण ।

प्रतिबिम्बनिभाद्विलीय तस्यौ मणिमग्न्यां क्षिपिनावनावशोकः ॥२२॥

वनं विशतो देवीजनस्याश्रमेण देवीकृतं यत्नं विना पादस्पर्शं प्राप्तुमिवाशोको मणि-
मग्न्यां वनभूमौ प्रतिबिम्बव्याजेन निलीय तस्यौ निलीनः । पूर्वकालो विवक्षितः । वनेन
मार्गेण वास्यन्त्यो देव्यो मां सम्यक्पादाभ्यां स्पृशन्तिवतीवाशोको भूमौ प्रविष्टः ॥

चरणाहतिभिः प्रसूय नीत्वा विकचत्वं ललना नखैर्लुनन्त्यः ।

समकालमशोकपुष्पजातेर्वत सर्गस्थितिसंहतीर्वितेनुः ॥ २३ ॥

पादाहननैरशोकपुष्पाप्युत्पाद्य तान्येव विकचत्वं विक्रासं नीत्वा तान्येव नखैर्लुनन्त्य-
दिष्टन्दन्त्यो ललना देव्यो वताशोकपुष्पजातेर्युगपत्समकालं सर्गस्थितिसंहतीः छष्टि-
स्थितिसंहारांश्चक्रुः । सर्गादीनां समकालस्यासंभवाद्वात्सर्ग्यद्योतकम् । जातेर्व्यक्तिद्वार-
रेण सर्गादिसंबन्धः ॥

सुचिरं विरसक्रमापि खेलत्पदसंपर्करसैरशोकपाली ।

सहसा विबुधाधिपावरोधैरथ चक्रे मधुपौषकामधेनुः ॥ २४ ॥

चिरकालं विरसक्रमा रसरहिताप्यशोकपद्विर्विबुधाधिपानामवरोधै रमणीभिर्मधुपर्पा-
घस्य भ्रमरकुलस्य कामधेनुः सद्य एव चक्रे । कैः । खेलनां विहरतां पादानां चरणानां
संपर्को हननं तत्र रसैः करणैः । विशेषणं वैतत् । रामाणां चरणाहननाद्विकनितो-
ऽशोको भ्रमरानतर्पयदित्यर्थः ॥

वकुलो द्विजजातिसंस्तुतोऽपि प्रमदोच्छेषणमद्यपीत आसीत् ।

वत गाढनिपेवितस्वशास्त्रैरपि पातित्यमथान्वभावि कुन्दैः ॥ २५ ॥

द्विजानां भ्रमरास्याणां पक्षिणां जातिः समूहस्त्वया संस्तुतोऽशोकः प्रमदानां नाचि-
कानामुच्छेषणमद्यमुच्छिष्टां सुरां पिबति स्म पीत आसीत् । 'भुङ्क्वीतां कमैकवीरि' इति

सहकारवृक्षमवचितोचितापुष्पसपद्यस्यत विधाय वसतिच्छिद्यया सहकारपुष्पच्छेदेन
पिधाना कोकिलकर्तृको यत्तद्रूपसामनुवादोऽनुकरणेन क्रमेण यद्वैर तस्य प्रतियातन
शोषन चकार काचित् । वारणश्च वैर प्रतिवरेण महान्तः शोषयति । कोकिलमधुर
वादिन्यस्ता युषतय इत्याद्यय ॥

अवचित्य करेण कापि दग्धे शिरसा पुष्पमशोःरुपादपत्य ।

अपनेतुमिवाङ्घ्रिघातहेलाविनयातिक्रमज कुध प्रवन्धम् ॥ ३१ ॥

अशोःकृतम्य पुष्प करेणावचित्साहल्य काचिच्छिरसा दग्धे । करग्रहण स्कन्धात्प्रभृ
-त्यशोकस्य पुष्पितत्वज्ञापनायम् । अत्र फलोत्प्रेक्षा—आङ्घ्रिणा पादेन घातो हनन देन
हेला स चास्यां विनयातिक्रमोऽविनय आङ्घ्रल ततो जात इय प्रवन्ध सततिमपनेतु
धारयितुमिव । 'प्रतिपातप्रतीकार सरम्मो हि महा मनाम्' ॥

निदधे मविधे त्रुतेर्धूमिभ्युतनिद्र नवचम्पकप्रसूनम् ।

अथ काञ्चनकर्णिकाकपोलस्वलयोस्तस्य च सामरस्यमासीत् ॥ ३२ ॥

च्युतनिद्रमसङ्कुचित नवचम्पकपुष्प वधूभिः कणलिकटे निहित तत काञ्चनकर्णिका
मुवाङ्घ्रिणांमरण कपोलम्यल गण्डतट तयोत्तस्य चम्पकस्य चेति त्रयाणां सामरस्य
गौरत्वाद्युगमाङ्घ्रिभागाभाषोऽभूत् ॥

मुखर कुहरद्विरेफनादैस्तुलितानङ्गमहेमहेमघण्टम् ।

प्रियगात्रमगोत्रमित्यनस्र चतुरा काचन चम्पक ददर्श ॥ ३३ ॥

कुहरोऽभ्यन्तरे द्विरेफास्तेया नार्दमुखरमतस्तुलितानङ्गमहेमस्य भदनमतङ्गन्य
सुवाङ्घ्रिणी हेमघण्टा सुवणलिकृष्णी येन तदभ्यन्कपुष्प काचन प्रियगात्रस्य वदमानस्य
शोमया सगोत्र सदृशमित्यतो हतोरजस्र ददर्श । प्रियाङ्घ्रिसादृश्यपरजानाञ्चतुरा ॥

कनरीभुजगी तथामरीभिस्तगैरश्रितकञ्जुकेव चक्रे ।

अभिपत्य यथा मधुव्रताना प्रकरो वेणिभरान्तर ससर्प ॥ ३४ ॥

अमरीभिदवीभिः कर्षेव रूपसनिवेशान्या मुनगी तगरुर्ध्वरश्चित शोमया पूजित
कञ्जुको निमाको यस्या सा तथा चक्रे यथा कवरीमभिपत्य मधुव्रतानां प्रकरो त्रम
रमरो वेणिभरांतर द्वितीय कवरमर ससर्प । अन्तररुद्धेन सहनस्य तगरुदडादनाङ्घ्रि
तीरमुच्यते ॥

नर्वाकशुककर्णपूरमन्या टपितेन स्वकरापित वमार ।

उत तत्क्षणमेव तत्तपत्या प्रकटापाटलमानन वभूव ॥ ३५ ॥

अथा स्वकरेण निनहन्वनापित दत्त नवाङ्घ्रिपुङ्खे कणपूर कांमरणमन्या वमार ।
वनाशये । तद्वग एव तस्या सपत्न्या आनन सुख प्रकट व्यक्तनाशब्द-

मरणमभूव । सकोपत्वात् । लौहित्यकारण किमुत्तधारणमन्यत्र लोहितमन्यदित्यसगति
वेतज्ञच्चेन द्योनिता ॥

इतरा कुसुमं प्रहीतुमैच्छद्विटपादुच्चतरादुदस्तपार्णि ।

भरतो वपुरानमय्य तस्या कुचभारस्तु मनोरथं बभञ्ज ॥ ३६ ॥

स्वदेहापेक्षया वृक्षविटपस्योन्नतत्वात्तदधस्तादुन्नती पाष्णो पादाधोभागो यथा सा
उनताद्विटपात्कन्धात्कुसुम पुष्प प्रहीतुमैच्छत् । भरतो भरात्तस्या वपुरानमय्य प्रह्वी-
कृत्य कुचभारस्तस्या पुष्पप्राप्तिविषय मनोरथ बभञ्ज । पाष्णोऽर्धदुत्वेन स्तनभारासह
त्वान्नमस्ये पुष्प न प्रापेत्पर्यं ॥

श्रवणाग्रनिवेशिसिन्दुवार घटमानप्रतियातन कपोले ।

उदग्गच्छदकृत्रिमप्ररूढस्मितगुच्छच्छविचौरता परस्या ॥ ३७ ॥

कर्णाम्बे निवेशि निविशमानमत कपोले घटमाना सपद्यमाना प्रतियातना प्रतिविम्ब
यस्य । सिन्दुवार कर्तुं । अकृत्रिम सहज प्ररूढोऽचलो य स्मितगुच्छो हासस्तवक्
स्तस्य च्छवि कान्तिस्तचौरता स्वीकारं बभार । चौरशब्द स्वीकारार्थमभिदधसा
दृश्ये पर्यवसित ॥

कुसुमान्यपहृत्य यस्य शाखा मुमुचे ताभिरवाञ्छिताञ्चलस्य ।

नमनापगमे जवादुदञ्चन्स रुपेवाथ तरुश्चिर चकम्पे ॥ ३८ ॥

पुष्पहरणसमाप्ताववाञ्छितो नमितोऽञ्चल प्रात यस्य तस्य तरोरुक्षस्य कुसुमान्यप
हृत्य लुण्ठित्वा ताभि शाखा खता मुमुचे हस्तात्पक्षा स वृक्षो नमनस्यापगमे वेगादुद-
ञ्चन्नूध्यशाखो भवन्रुपेव चिरं चकम्पे । वस्तुवृत्तेन पुष्पावचयार्थं शाखा गृहीत्वा खता
तत कम्पो जात स कोपहेतुत्वेनोत्प्रेक्षित ॥

परया दुधुवे द्रुम सहेल रजसापूर्य दृशौ कुधेव तस्या ।

अथ तद्दयितस्य तेन तेने परकान्तापरिरम्भणोपलम्भ ॥ ३९ ॥

परया द्रुमो वृक्ष सहेल हेलया दुधुवै धृत । अथ हेलकम्पनजातया कुधेव तस्या
दृशावापूर्य पूरयित्वा तेन द्रुमेण तद्दयितस्य परकान्तयान्यरमण्या यत्परिरम्भणमालिङ्गन
तस्योपलम्भ प्राप्तित्वेन सपादित ॥

उदजृम्भत वीरुधा रजस्तद्विवुधाधीशपुरभिभिर्धुतानाम् ।

मधुमन्मथयोर्निसर्गसख्यात्प्रचुराकल्पत येन पासुकेलि ॥ ४० ॥

विशुधानां देवानामधीशा स्वामिनस्तेषां पुरंभिर्निर्वायिकाभि पुष्पलोभाद्भुताना
कम्पितानां वीरुधा रजसा रजो रेणुदजृम्भतोदलस्य । येन रजसा करणेन मधुमन्म
थयोर्वसन्तकामयोर्निसर्गोकारण सद्य तस्मात्प्रचुरो बहु पासुकेली रज कीटाक पन्

संपन्ना । बालानां पांशुकीडा भवति । प्रकृते पुष्परजोगतत्वेन वसन्तकामयोः सहभा-
वित्त्वज्ञापनार्थं वर्णिता ॥

प्रसमं परिरैभिर तथा ता अधिरोहुं वरशाखिनं सुमुख्यः ।

अथ तत्र यथा द्युसद्युवानो द्रुमजन्मप्रणिधानमेव चक्रुः ॥ ४१ ॥

दिवि सन्तश्च ते युवानो द्रुमजन्मनि प्रणिधानं शयंनानेव चक्रुः । यथा वरशाखिनं
श्रेष्ठद्रुमनधिरोहुमारोहु प्रसमं बलेन देव्यः परिरैभिर आलिल्लिङ्गुः । वृक्षाधिष्ठालिङ्ग-
दर्शनादात्मनो वृक्षजन्म देवैः काङ्क्षितमित्यर्थः ॥

अधिरोहणसञ्जया कयाचिन्निदधत्या चरणौ तरुस्तरुष्या ।

अवजेतुमशोकमुज्जिह्वानस्तवक्रस्तद्रुचितंचयेन चक्रे ॥ ४२ ॥

अधिरोहणे सञ्जयोद्यतयानो वृक्षे चरणौ निदधत्या लिपन्त्या कयाचित्तद्वन्नाशोकवृ-
क्षमवजेतु वृक्षन्वयोः पादयोर्द्वौत्सोविहाना उत्पद्यमानाः स्तवक्रा शुच्छा यस्य स चक्रे ।
प्रतीयमानोत्प्रेक्षा ॥

अतिमुक्तकमौक्तिकैर्विवत्रे कुचकुम्भेषु वधूजनस्य हारः ।

समयत्त तदन्तरेऽप्ययनादलिपुञ्जस्तरलेन्द्रनीललीलाम् ॥ ४३ ॥

वधूजनस्य कुचकुम्भेष्वतिमौक्तिकान्येव वर्णसंनिवेशान्यां मौक्तिकानि तैर्हारो विवत्रे
हारसौभा प्रकटीकृता । विप्रकीर्णान्दनिमुक्तकानि मुक्ताकाराणि समाहृत्य सनोपरि
स्थापितानि हारवद्भूडरित्यर्थः । तस्यातिमुक्तकहारस्यान्तर्मध्येऽलिपुञ्जो भ्रमरभरोऽपि
यन्नेन विना तरलो हारमन्यगो च इन्द्रनीलस्त्रच्छोभा समयत्त सगदितवान् ॥

परया वकुलस्य पुष्पलोभप्रसरत्पाणिनस्त्रांशुमण्डलेन ।

वितरीतुमिव द्रुमाधिराज्यं विदधे मूर्धनि पट्टवन्धसंधिः ॥ ४४ ॥

पुष्पेषु लोभस्तेन प्रसरन्निस्ततो गच्छन्त्यः पाणिर्हस्तस्य नखान्वन्द्रुमाजेन
वकुलस्य द्रुमेषु वृक्षेष्वधिराज्यं साम्राज्यं वितरीतु दातुं परया मूर्धनि पट्टवन्धस्य स-
ज्यप्राप्त्युचितस्य संधिः स्वभावमिव विदधे चक्रे । नखरदिनभरः पट्टवन्धत्वेन संभावितः ॥

विद्युतः करपुष्करेण दूरान्निपतद्भिः कुमुमैरधश्चरन्तीम् ।

तरुणीमितरस्तरुश्च काञ्चिच्चिरमानर्च मनोभवाधिदेवीम् ॥ ४५ ॥

कयाचित्कर एव पुष्करं पद्मं तेन विद्युतः कम्पितः पूर्वोपेक्ष्येतरस्तरुस्तस्य वृक्ष-
स्याधो बुध्रे चरन्ती काञ्चिद्दूरान्निपतद्भिः कुमुमैरानर्चं पूजितवान् । यतो मनोभवस्य
सिद्धिदायित्वादधिदेवीम् । इष्टदेवता च पूज्यते ॥

स पुरांधिजनः कृतोपकारं सहकारं कुमुमार्पणोपदाभिः ।

रजसा जनिर्तैर्दृगन्पुष्पैरमित्प्रत्युपकर्तुमिच्छयेव ॥ ४६ ॥

कुसुमानामर्षणं दानं तदेवोपदा ढीकनिकास्ताभिः कृतोपकारं महकारं च तन्वी-
लोको रजसोत्पादितैर्बाष्पपुरैरुचिन् । अतः संभाव्यते—प्रत्युपकर्तुमिच्छयेव । स-
न्नाकं सहकारेण पुष्पाण्यर्पितानि वयमपि सेकेन प्रत्युपक्रमे इतीवाचिचदित्यर्थः ॥

अवतंसितमल्लिकाधिवासप्रचले गण्डतले विलासिनीनाम् ।

घटिता कुटिलालिपङ्क्तिराधान्मृगनाभीमकरीषु- पौनरुक्त्यम् ॥४७॥

अवतंसिता भूषणीकृता या मल्लिका तस्या अधिवासस्तेन प्रचले सनापे गुरुरानां
गण्डतले कुटिला घटितोपविष्टालिपङ्क्तिगण्डलिखितासु मृगनाभ्याः वस्तुरिकायां म-
करीषां मकरीषाकाराः संनिवेशास्तेषु पौनरुक्त्यं पुनर्भावंमाभादकरोत् । अत्राप्येव
त्सादृश्यात् ॥

गणपद्मलचक्षुषां तदानीं रजसाद्रं मुमनोभिरर्षितेन ।

निपतरकठिनार्कतापयोगद्रुतलावण्यमिवाङ्गमङ्गमासीत् ॥ ४८ ॥

मुमनोभिः पुनैरर्षितेन प्रतिपादितेन रजसा द्रवरूपेण मरन्देनाद्रं गणपद्मतचक्षुषां
गणपतीणां संयन्ध्यङ्गमहं निपतन्त्यः कठिनाङ्गतापः सूर्यांतपस्ययोगाद्रुतं द्रवरूपतां प्र-
त्यावर्त्य सौन्दर्यं यस्य तरिवासीत् ॥

करवीरमधीरलोचनाभिर्जगृहे यत्सविलाममग्रहन्तैः ।

प्रसरत्करजांशुसूत्रसख्यात्वनि तद्दृढमिवाप्रयत्नतोऽभूत् ॥ ४९ ॥

अग्रहन्तैः करार्भः करणभूतैरधीरलोचनाभिर्वीरिभिः सविलामं कृतां याकरैः
रुप्यं जगृहे गृहीतं तत्करवीरं प्रसरन्तः एषुरन्तो ये करजांतको गणप्रभाम् एव मुप-
गयोगा यत्रि यद्गं माल्यायामुन्मिमतमिवासीत् ॥

गङ्गाध्वगलौकनिर्निमित्तक्षपणाख्या-पथिकापराभवन्ति ।

निबिडं रसरार्जाकंकगीभ्यो लज्जनाभ्यः कुसुमानि वन्धमापुः ॥५०॥

गङ्गणे गोऽध्वगलौकस्य निर्निमित्तमहेतुकं क्षपणं पथमादङ्गया नाम यन्मं धो-
ऽध्वपिकोऽपरापो विच्यते येषां तानि कुसुमानि रसाशर्जाकङ्गीभ्यः शृङ्गारमुगप्रेक्षणीभ्यो
लज्जनाभ्यो वन्धमुपभनमापुः । अध्वगणो मार्गमितातामुपदवद्यासी च रजर्जाकङ्गीभ्यो

अभामैसांगिकमौदुमार्ये नि. गेपमूपासभनास्पदेपु ।

जके शरीरे गणमुन्दरीभिर्द्वारानतामुमनःसमाजः ॥ ५१ ॥

अभाते मैमिकमहृग्रिमं शोडुमार्यं पेशयं यम्य तन्मिदृशरीरे नि. गेपमूपासभनास्पदेपु ।
गणमुन्दरीभिर्द्वारानतामुमनःसमाजः शरीरेषु गणमुन्दरीभिर्द्वारानतामुमनःसमाजः
शरीरेषु गणमुन्दरीभिर्द्वारानतामुमनःसमाजः शरीरेषु गणमुन्दरीभिर्द्वारानतामुमनःसमाजः
शरीरेषु गणमुन्दरीभिर्द्वारानतामुमनःसमाजः शरीरेषु गणमुन्दरीभिर्द्वारानतामुमनःसमाजः

एकत्र लीनो मधुपः परत्र पुष्ये पुरोऽभूद्बहुलाभिलापः ।

तत्तत्प्रसूनोत्करभाजि देहे तासामनाकाङ्क्षतया तु तस्थौ ॥ ९२ ॥

पुरस्तरक्षणत्पूर्वमेकत्रार्थात्पुष्ये लीनो भ्रमरोऽपरत्रान्यस्मिन्पुष्ये बहुलाभिलापोऽभूत् । तासां देहे पुनर्भ्रमरो निराकाङ्क्षतया निःस्पृहत्वेन तस्थौ । यत्तत्तत्प्रसूनानामुत्कर्षं भ्र-
जंति । सर्वपुष्पैर्देहस्य कृतभूषणत्वात् । निराकाङ्क्ष इति व्यतिरेकात्पुराशब्दार्थप्रतिपक्ष-
भूतं पदार्थं गम्यते ॥

आसीत्स्फुरन्मधुकरं कणितसहिष्णु-

श्छायादरिद्रितमथोदवहच्छरीरम् ।

उत्कम्पमापदवशं श्वसनानुबन्धा-

त्कान्तैर्वियोगमधिगम्य लता गुलुच्छैः ॥ ९३ ॥

कान्तैः सुगन्धिभिर्गुच्छैर्विरहं प्राप्य । पुष्पेष्ववचितेष्विलयैः । लता मधुकरकणितस्य
भ्रमररुतस्यासहिष्णुरासीत् । तथा शरीरं छायाया दरिद्रितं रहितमवहत् । तथा श्वसनस्य
॥ योरनुबन्धात्कम्पमापत् । कान्तैरिति बहुवचनालतायाः समासोन्वया स्वच्छन्दचारि-
णीत्यप्रतीतिः । सा च कान्तैः कामुकैर्विरहं प्राप्य भ्रमरशब्दं न सहते, विच्छाद्यतां
मते; श्वसनानां विरहनिःश्वासानामनुबन्धात्पुनः पुनः कम्पते ॥

उत्संसितातिसुरभिप्रसवानुबन्धा-

त्पृष्ठे भ्रमद्रविकराङ्कुरितह्रमायाः ।

देव्याः किरीटमणिदीधितिदण्डसङ्घि-

तद्भङ्गमण्डलमभूदसितातपत्रम् ॥ ९४ ॥

उत्संसिता भूषणत्वेन कृता अतिपुरमयो ये प्रसवाः पुष्पाणि तेष्वनुबन्धाद्गोमादेव्याः
पृष्ठे भ्रमशकाकारतया घूर्णमानं शृङ्गकुलं देव्याः किरीटरश्मय एव दण्डस्तस्य सङ्घो
निघते यस्य तदसितातपत्रं नीलच्छत्रमभूत् । यतो रविकरैरङ्कुरितः ह्रमः येषो यस्याः ।
देव्यां रारथाय तापे सति च्छत्रधारणं युक्तम् ॥

सर्वस्ये सुमनोमयेऽथ समये तस्मिन्नाणप्रेयसी-

न्योक्तेनापहृते, शक्तिव्यसितायेपशिमः, पादपाः ।

प्राक्संस्कारनिपीददाकुलघनोचालालिमालारवै-

रत्रसप्यमुदैरयन्निव हठोदन्तामशास्त्राभुजम् ॥ ९५ ॥

तदा पुष्पावचयरसाद्रणश्रीजनेन सुमनोमये सर्वस्ये पुष्पमये सर्वधनेऽपहृते लुण्ठिते
सर्ववसिता विनशाशेषा धीर्वेषां ते पादपा दक्षाः प्राक्संस्कारः प्रागप्रास्मदनुभूतानि

पुष्पाण्यत्र भवन्तीति स्मरणेन निर्पादन्त्य आकुला घन कृलोत्ताला अलिमाला-
स्तासा रवंर्हतुभिरवद्वण्यमुपद्रवनिवेदक शब्दमिबोर्दरयनुदचारयन् । कथ चिरकाल
नमितत्वाद्धेनोदस्ता उत्तिक्ष्णा भ्रमशाखा लताप्राण्येव भुजा यत्र । हतसर्वस्योत्क्षिप्त
भुज कृत्वोपद्रव प्लकरोति । 'खलयवमाप-' इत्यत्रद्वण्यमिति रूपम् ॥

कर्णे चम्पकमुन्नतस्तनतटोत्सङ्गेऽतिमुक्तस्रजं

भूपायै प्रमथप्रिया निदधिरे मौलौ च चूताङ्गुरम् ।

प्रत्यङ्ग कृतनित्यसंनिधिविधे सद्य सपर्यारस-

स्तेनाकल्पत नान्तरीयकतया देवस्य शृङ्गारिण ॥ १६ ॥

प्रमथप्रिया गणत्रिय कर्णादौ चम्पकादिक भूषणत्वार्थं यत्रिदधिरे निहितवलयस्तेन
शृङ्गारिणे देवस्य कामस्य सपर्यारस पूजा सपता । यतो ना-तरीयकतयाविनाभावेन
तसा प्रत्यङ्ग कृतो नित्य संनिधिविधिरेन । देवस्य च पूजायुक्तेति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेत श्रीराजानकविश्ववर्तसूतोमंहाकवि-

राजराजानकश्रीमहकस्य कृतौ श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

पुष्पावचयवर्णन नामाष्टम सर्ग ।

नवम सर्ग ।

अथ ता प्रसूनरभसेन निभृतपिहिता मधुव्रतै ।

श्रान्तिदवधुहतये यमुनापयसीव ममवपुषोऽवतस्थिरे ॥ १ ॥

भूषणत्वार्थं प्राह्येषु पुष्पेषु रभसेन वेगेन हेतुना मधुव्रतैर्निभृत कृत्वा पिहितास्त
ङ्गाला खेदेन दवधुस्तापस्तस्य हतये निवारणाय यमुनापयसि ममवपुषो मज-त्य इवा
वतस्थिरेऽवस्थिता । 'समवप्रविभ्य स्थ.' इत्यात्मनेपदम् ॥

अवहन्त ता श्रमजलार्द्रकुसुमरजसाञ्चित वपु ।

एत्य सुरभिरमया रभसाद्विहिताङ्गरागमिव निर्जराङ्गना ॥ २ ॥

ता वपु कुसुमरजसाञ्चित शोभितमवहन्त । अत एव सुरभिरमया वसन्तलक्ष्म्या
रभसादेत्य विहिताङ्गरागमिवेत्युत्प्रेक्षणम् । वसन्तश्रीरपि ताभ्यो न्यूनैत्यर्थं ॥

घनकर्णिकारभररेणुकवचितसमप्रविग्रहा ।

श्यामतनुरपि सुगौरतनूरिव तत्र कापि रुरुचे चकोरदृक् ॥ ३ ॥

श्यामतनु श्यामवर्णापि कापि चकोरदृक् सुगौरतनूगौरवर्णेव रुरुचे । यतो घनो य
कर्णिकारभररेणुस्तेन कवचितश्लादित समप्रो विग्रह. शरीरं यस्या । 'त्रिया मूर्तिस्त
नुस्तन्' इति कोप ॥

अपरा परागनिकरेण घनतरहरिद्रिताम्बरा ।

आत्तदयितवसनव्यसनां रमणीमनुव्यथित पीतवाससः ॥ ४ ॥

परागस्य मकरन्दस्य निकरेण घनतरमल्लर्धे हरिद्रित पीतीकृतमम्बरं यस्या सा-
परा आत्त दयितवसने पीताम्बरवस्त्रे व्यसनमभिपद्यो यया ताम् । पीतवस्त्रधारिणी-
मित्यर्थं । पीतवाससो हरे रमणी लक्ष्मीमनुचकार । पीतवासस इति प्रकृतानुशुण-
मभिधानम् ॥

अथ ताभिरुग्रतरस्त्रेद्वहुलगतिभिर्मुखानिलैः ।

नुन्नमिव दिवसनाथवपुः सुरवल्मन. सपदि मध्यमध्यगात् ॥ ५ ॥

दुर्निवारखेदेन बहुलगतिभिर्मुखानिलैर्नि श्वासे करणभूतैस्त्राभिनुन प्रेरितमिव दिव-
सनाथवपु सूर्यविम्ब सुरवल्मनो व्योम्नो मध्य सपदि क्षणेनैवाध्यगादवापत् । सपदीति
पुष्पावचये रसद्योतनार्थम् । अध्यगदिति 'इणो गा लुटि' इतीगो लुटि रूपम् ॥

गगनासिताश्मतटकोटिनिविडतरघट्टनादिव ।

धाम कठिनमभवत्तरणेरधिकं तदा विवृततापविप्लवम् ॥ ६ ॥

तदा मध्याडे तरणेः सूर्यस्य धाम तेजोऽधिक कठिनमभूत् । यतो विवृतः प्रकाशिन-
स्यापविप्लव सतापोपद्रवो येन । 'विवृत-' इति वा पाठे विवृतस्तापो यस्मादिति वा
क्यम् । अत सभाव्यते—गगनमेवासिताश्मतटस्मिन्द्रनीलतट तस्य कोट्या निविडतर
घट्टन तस्मादिव । ताडितो हि कठिनो भवस्त्राप धत्ते ॥

तिलकं ममार्जं विससर्ज घुम्टणरसमार्द्रयद्रुपुं ।

धर्मसलिलमकृतैणदृशामवगाहकृत्यमलुनात्तु न क्रमम् ॥ ७ ॥

धर्मसलिलं कर्तुं तिलकं ममार्जं विनाशयामास । घुम्टणरसं कुङ्कुमाद्गण विससर्जं
स्रजहार । यपुरार्द्रयद्रुमकरोत् । आर्द्रसन्दाग्निचि लटि रूपम् । शतरि वा रूपम् ।
एणदशामवगाहकृत्यं स्नानकार्यमकरोत् । स्नानं हि तिलकादीन्मार्द्रं । धर्मसलिलं प्रम
तु नात्तुनात् । स्नानाद्धर्मं जलम्येयदेवान्तरमाधीदित्यर्थं ॥

प्रहितामदृतमिव सान्द्रविदलदरविन्दप्रन्दिभिः ।

ऊर्मिपवननिवहैरथ ता. प्रयशुर्निमज्जनरसेन मानसम् ॥ ८ ॥

सान्द्रं कृत्वा विदलन्ति दान्दरविन्दानि तेषां चन्दिभिर्गुणवर्षकं । सपद्मं गन्ध-
रित्यर्थं । ऊर्मिपवनानां निवहं प्रहिता विद्युष्टा धमे दृता येन तन्मानसं सरोविन्दे
निमज्जनरसेन हेतुना जग्मुः ॥

उदपदयदाशु कुतुकेन गणशशिसुस्तीप्तोन्मुग्धीः ।

लोलशफरवल्नेन मर. प्रकटप्य लोचनविचेष्टितानि ताः ॥ ९ ॥

लीलया मयेन वा लोला ये शफरा मीनास्नेपां वलनेन स्पन्दनेन हेतुना लोचन-
विचेष्टितानि नेत्रकृत्यानि प्रकटय्य तत्सरो मानसे तटस्थितास्ता गण्ठीरुदपरयत् ।
अश्रेवशब्दः प्रतीयमानो द्रष्टव्यः ॥

पुलिनस्थलीकनकपट्टपटलमुकुटेषु तत्र ताः ।

फेलितुलितकलधौतशिलैर्नघनैर्निपेदुरसमश्रमच्छिदे ॥ १० ॥

तत्र मानसे पुलिनस्थली सैकतभूमिस्तत्र ये कनकपट्टा हेमशिलासनानि तेषां पटलं
तस्य मुकुटेषु ता गण्ठियोऽसमस्य बहोः धमस्य च्छिदे वारणाय अघनैर्नियेदुर्निपण्णाः ।
केल्या अयनेन तुलिताः समीकृताः कलधीतशिलाः सुवर्णदपदो यैस्तानि । गौरववद्वि-
रिलयैः । अनुरूपसंघटनोक्तिरियम् ॥

पवनात्तताण्डवतदङ्गपरिचितदुकूलपल्लवैः ।

तस्य तटमपि चिरं सरसो धवलोर्मिसर्ग इव सक्तिमग्रहीत् ॥ ११ ॥

पवनेन हेतुनात्तं ताण्डवं कम्पो यैस्तदङ्गपरिचिता नायिकागाश्रलमा ये दुकूलपल्लवा-
स्तेर्हेतुभिस्त्वस्य मानसस्य तटमपि धवलोर्माणां शुभ्रतरहाणां सर्गे निर्माणे सक्तिमिवाग्र-
हीत् । वस्त्राणां कम्पमानलाच्छुभ्रत्वाद्य मानसवीचिभिस्त्वेषणम् ॥

प्रतिकालमैत्य सरसोऽन्तरपि धृतपटावगुण्ठनः ।

तूर्णमकृत स पुरंध्रिजनः प्रतिपालनासहृत्तयेव मञ्जनम् ॥ १२ ॥

धृतं पटावगुण्ठनं वस्त्रवेष्टनं येन स पुरंध्रिजनस्त्वस्य सरसोऽन्तर्मध्ये प्रतिकाल प्रति-
बिम्बमैत्य मञ्जनमिवाकरोत् । सवस्त्रः कथं मञ्जतीत्याह—प्रतिपालने वस्त्रवारणेन का-
लविलम्बेऽग्रहता तयेवेति पूर्वकालो विवक्षितः ॥

द्रवदिन्द्रनीलमणिभासि पयसि सरसः स बिम्बितः ।

दिव्ययुवतिनिवहः प्रययौ बहिरुज्जिहानजलमानुषीलिपिम् ॥ १३ ॥

द्रवन्तो द्रवरूपा ये इन्द्रनीलमणयस्तद्द्रवा दीप्तिर्वस्य । निर्मल इत्यर्थः । सरसः
पयसि प्रतिबिम्बितो दिव्ययुवतिनिवहस्त्व्यात्सरसो बहिर्द्विहाना उद्गच्छन्त्यो वा
जलमानुषस्तासां लिपिं बहि प्रापुः । बलुदृसेन प्रतिबिम्बित ऊर्ध्वमुखो भवति, अतः
संभाव्यते—जलमानुष्य उद्गच्छन्तीति ॥

जलकोलिनाटकनटापि तटपथमुपेयुषीध्वधो ।

उद्यदमललहरीनिवहः पुरतोऽमज्जवनिकापरिश्रमम् ॥ १४ ॥

जलकोलिरेव विविधगतिनयत्ताप्राटं तत्र नटीषु तासु तटपथमुपेयुषीषु शयीषु ता-
शामधे उद्यत्प्रतिष्ठमगले यो गृह्णीनिवहो जवनिकायाः परिधनमाच्छादनद्वयं शार्दम-
यत् । नटीनां च जवनिका भवति ॥

स्फुरदुत्कटोत्कलिकमाशु विस्रमरतरङ्गवाहुभिः ।

शैलदुहितृपरिवारवधूः परिरब्धुमैच्छदिव ता जलाशयः ॥ १५ ॥

स्फुरन्त्य उत्कटा उत्कलिकाः सूक्ष्मलहरीं यत्रैवं हत्वा विद्यमरा प्रथमरशीला ये तरङ्गवाहवलीलाः शैलराजदुहितुः परिवारवधूः परिरब्धुनालिहितुं जलाशयो मानसमैच्छदिव । अथ च स्फुरन्ती उत्कलिका यत्रैवं कश्चित्परिवारस्त्रीरालिहति ॥

श्रमवारिविन्दुमरवर्षपरिचितपयोधरोद्गराः ।

कूलसितविहगलोकमदच्छिद्रिमादधुर्गातिरसेन तत्र ताः ॥ १६ ॥

श्रमवारिणो विन्दुमर एव वर्षे तेन परिचिता युक्ता ये पयोधरा लज्जा मेघाश्च तैरुद्गराः । तुह्यन्त्य इत्यर्थः । ताः कूले सितविहगलोकस्य हंसगणस्य मदच्छिद्रि दर्पनाशं गतिरसेनादधुश्चक्रुः । हंसेभ्योऽपि सलीलं जग्मुरित्यर्थः । सर्वेषु मेघेषु सस्यु हंसानां मदच्छेदः ॥

वरुणावरोधपुरसौधसहचरविलाससद्मनि ।

दृष्टिरजनि घनफेनभरे मुदृशां निजस्मितसखे सखेलना ॥ १७ ॥

वरुणावरोधपुरमन्तःपुरं तस्य सौधं तस्य सहचराः सहभाविनो ये विलासास्तेषां सद्मन्याश्रयभूते । वरुणस्त्रीसौधसदृश इत्यर्थः । निजस्मितस्य तद्वासस्य सदृशे घनफेनभरे विषये मुदृशां दृष्टिः चखेलना खेलन्ती जाता । फेनमपि दृष्ट्वा दृष्टिरतुष्यदित्यर्थः ॥

मुखरस्तरङ्गनिकरः स मुखनिमित्तफेनलीलया ।

किंस्विदचलदुहितुर्व्यतनोदभिपेककेलिशुभशङ्खवादनम् ॥ १८ ॥

मुखमप्रनास्यं च तत्र निमिता निश्चला ये फेनास्तेषां लीलया महृषा पावंलाः श्रान्तीहायां शङ्खवादनं मुखरस्तरङ्गनिकरो महभारः किंस्विदकरोन् । फेनानां शुभ्रत्वाच्छङ्खत्वं मुखरत्वेन वादनं समाव्यते ॥

विधुतः स्मरामिकणवर्षकरणिभिरशोककोरकैः ।

भाविसलिलपरिमर्शमयादिव तत्यजे कचभरो नतभ्रुवाम् ॥ १९ ॥

स्मरामेः कणवर्षस्य करनिभिवर्षसंनिवेशान्यां समैरशोकमुदुर्लेर्नतभ्रुवां कचभरस्तल्लजे । अतो विधुतः श्रान्ताश्रुते भ्रुवन्तुष्पादिपतमार्थे कल्पितः । चनाव्यये—भावो मरिष्यन्त्यः सलिलपरिमर्शो जलस्पर्शमन्तो मयादिव । जल ह्यमेर्विपक्षः ॥

विवलत्तिमिप्रणयभाजि तरलसितफेनचामरे ।

प्रीतिमधित सुरभीरुजनः स्मरकेतुदण्ड इव वीचिमण्डले ॥ २० ॥

विवलन्तो मदवशाच्छृङ्खला ये तिमथो नीनास्तेषां प्रणय ममति । तरलाः सिताः फेना

एव चामरं यत्र तस्मिन्वीचिमण्डले । अत एव स्मरत्पजदण्ड इव । कामस्य मीनो
ध्वजः । ध्वजोपरि चामरेण भाव्यम् । सुरभीरुजो देवाङ्गनागणः प्रीतिमधात् ॥

स तदा विकीर्य कणपङ्क्तिमुरसि निविडोन्नतस्तने ।

हारमपरमुपकल्पितवान्समतूतुपत्स्वरबला जलाशयः ॥ २१ ॥

निविडो पीयरावप्रतां तुङ्गा स्नानी यस्य तस्मिन्मुरसि कणपङ्क्तिं क्षिप्त्वापरं द्वितीयं
हारमुपकल्पितवान् जलाशयः सरः स्वरबलाः स्वर्गद्रीः समतूतुपदतोपयत् ॥

स तटान्वभार सुरदारविविधमणिभूषणांशुभिः ।

वारिविसररभसाभिसरद्धनडौकितेन्द्रधनुद्धतानिव ॥ २२ ॥

सुरदाराणां सवन्धीनि विविधानि मणिमयानि भूषणानि तेषामंशुभिर्हेतुभूतैः स जला-
शयो वारिविसरे रभसेन तृष्णयाभिसरद्विर्धनडौकितानि यामीन्द्रधनूंषि सैरुद्धतानिव
तटान्वभार । धनुष्मत्त्वादीद्धत्योक्तिः ॥

अरुणत्विपाधरदलेन शशिरुचिसखैस्तथा मुखैः ।

स्रौणमकृत तदजानपदं हरिहेतिहृतिजनमुन्मदाकुलम् ॥ २३ ॥

अरुणा लोहितारुणवध रिवद् कान्तिर्यस्य तेनाधरदलेन । तथा शशिरुचेः सदृशीमुखैः
करणैः स्रौणं स्त्रीवर्गो हरिहेत्या नारायणायुधेन चक्रेण हृतिराह्वानं यस्य स जनश्चक्रवाक-
वर्गस्तं तदवातिनमुन्मदमाकुलं चाकरोत् । अरुणप्रभस्यौष्ठस्य दर्शनात्प्रभातसंभावन-
योन्मदश्चन्द्रमसस्य मुखस्य दर्शनाद्वाग्निशङ्कयाकुलश्चक्रवाकवर्गः कृतः ॥

जलदेवताजनविनिर्यदसितमणिकेलिदर्पणैः ।

वक्त्रहिमगुप्तविधे सुदृशां गगनायितं घनसरोजिनीदलैः ॥ २४ ॥

जलाद्विनिर्यन्तो वह्निरुचिता असितमणय इन्द्रनीलप्रकृतयः केलिदर्पणाः कीडादर्शाः ।
जलदेवताना सवन्धिभिः केलिदर्पणैर्नलिनीदलैः पद्मिनीपत्रैर्वक्त्रहिमगोमुंखचन्द्रस्य निकटे
गगनायितमाकाशवदाचरितम् । 'कर्तुः कथं सलोपध' इति कथदन्ताद्भावे क्तः ॥

च्यवमानवाससि चिराय वपुषि गणयोपितां प्रियः ।

ऊर्मिमरुदतत वैपथुमत्पुलकोद्गमं कृतहठावगूहनः ॥ २५ ॥

च्यवमानं संसद्भासो यस्य तस्मिन्गणस्त्रीणां वपुषि वैपथुमान्यः पुलकोद्गमो रोमा-
ञ्चोद्ग्रेदस्तमुर्मिमरुदश्रीवायुरतत विस्वारिसवान् । यतः कृतं हठेनात्यर्थमवगूहनमालि-
द्रुतं येन । प्रियो हृदयंगमः । कृमिता चालिङ्गस्त्रीणां कम्परोमाञ्चो जनयति । 'तनादि-
भ्यस्तथासोः' इति सिचो लृक् ॥

प्रतिबिम्ब्य चारिणि ममज्ज वदनपटली नतभ्रुवाम् ।

जन्मभुवमिव सभाजयितुं निजसंनिवेशसुहृदां सरोरुहाम् ॥ २६ ॥

प्रतिबिम्ब्य । जल इत्यर्थः । नतभ्रुवा स्त्रीणा संवन्धिनी वदनपटली मुखसमूहो वारिणि ममज ममः । अतः संभाव्यते—निजो यः संनिवेशो रूप तस्य सुहदां सद-
शाना सरोरुहा पद्मानां संवन्धिनीं जन्मभूमिं सभाजयितुं प्रीला द्रष्टुमिव । 'सभाज
प्रीतिदर्शने' इति चौरादिकः ॥

कुचकुड्मलैस्तरलवीचिभरपरिणतैः सुचक्षुषाम् ।

प्रापि सुचिरमतिवेलवलज्जलदेवताकनककन्दुकायितम् ॥ २७ ॥

आनशोभवशात्तरुषो यो वीचिभरस्त्रन परिणतैः प्रतिबिम्बितैः स्तनमुकुलैरतिवेलम-
ल्यर्थं वलन्त्युर्ध्वाधो गच्छन्ति यानि जलदेवीनां कनककन्दुकानि सुवर्णक्रीडनकविशे-
पास्तद्वदाचरित सुचिर प्रापि ॥

क्षुभिते तदान्मासि सुमोच मधुपविसरः सरोरुहम् ।

द्रष्टुममरयुवतीः कुतुकात्पुरतोऽपसारित इव श्रियोदरात् ॥ २८ ॥

अम्भसि क्रीडया क्षुभिते चपले मधुपविसरो भ्रमरसमूहः सरोरुह पद्म तत्त्वाज ।
अतः संभाव्यते—कुतुकात्पुरतोऽपसारितममरयुवतीरप्सरसो द्रष्टुं वीक्षितुमुदरात्पद्ममध्य-
स्थितया धिया पुरतोऽप्रादपसारितो निवारित इव । उदरात् त्यञ्चोपे पद्मनी ॥

भयकातरं तरुणमुक्तकुटिलहठदीर्घविग्रहः ।

प्रीक्षि जलकरिभिरेणहगां कवरीभरोऽभिनवशृङ्खलाप्रमात् ॥ २९ ॥

तद्वर्णमुक्तोऽपसारितप्रस्थिः कुटिलः संस्कारानुरोधान्, हठदीर्घोऽतिप्रलम्बो विग्रह-
शरीर चम्य स एणीहशा सन्धी कवरीभरः केशपाशो जलहस्तिभिर्नवशृङ्खलेति आन्ति-
वशाद्रयेन कातर दीन कृत्वा प्रीक्षि वीक्षितः ॥

जलदन्तिदानभरलोभविशदलिकलापचापलम् ।

मज्जदमररमणीचिकुरप्रकरस्तदा वरसरस्यमेवत ॥ ३० ॥

जलहस्तिना दानभरे मदप्रसरे लोभेनाथांजलान्तविद्यन्वोऽलिकलापो भ्रमरसमूह-
स्तस्य चापल तन्मदप्रस चपलव मानसे मज्जन्तीना ज्ञान्तीनाममरयुवतीनां चिकुरप्रकरः
केशसमूहोऽपेवत प्राप्तवान् ॥

तनुमीकरोत्करनिभेन पुलकित इवास्त विग्रहः ।

दिव्ययुवतितनुमङ्गसुम्भं सलिलाशयस्य सहसान्पुषुषः ॥ ३१ ॥

अङ्गनाशानशोभोपिगतानो तनुना सीकराणां जलहानानामुत्करः समूहस्तस्य निभेन
व्याज्रेण सलिलाशयस्य सरसो विग्रहो मूर्तिः पुलकितो जातरोमान इवास्त । यतो
दिव्ययुवतीनामप्सरसां तनुग्रहेण शरीररङ्गेन सुम्भं प्राप्तवान् । सलिलाशयस्यस्य
पुष्पित्वारियमुक्तिः ॥

जलमानुषीचिवुरभारशियिलपटुपाटलस्रजाम् ।

धाएर्चमधुरपनमत्तरणीधुसृणाङ्गरागमुभगान्तदोर्मय ॥ ३२ ॥

उपनम-सक्रम-यस्तरणीकुङ्कुमाङ्गरागस्तेन गुभगा मनोहरा चर्मयस्तदा जलमानुषीणा जलह्रीणां सबन्धी यच्चिकुरभार नेशकलापस्तत शिथिला विक्षिष्टा पटवो या पाट लस्रज पाटलामालास्त्रातां धाएर्चं तस्यादृश्यमधुरधारयन् । उपमोपक्रमोत्प्रेक्षेयम् ॥

अपनीय पीतनमुपोढदयितनखलक्ष्मणस्तनो ।

कापि झगिति परिपाटलता प्रतिनायिकाननमिवानयत्पय ॥ ३३ ॥

उपोढाणि धृनाणि दयितनखलक्ष्माणि प्रियनखक्षतानि यथा तस्यास्तनो सक्ताशास्त्री तन दुङ्कुमाङ्गरागमपनीय खनशोभण विवाय कापि प्रतिनायिकानन सपत्नीमुखमिव जल क्षमित्यागु परिपाटलतामक्षणत्वमनयत् । नखक्षतदर्शनत्कोपन सपत्नीमुखस्वाहणव कुङ्कुमसक्रमणाञ्जलस्फारणत्वम् । प्रतिनायिकाननमियुपमानतया कुङ्कुमादध्यधिकरोप्राणत्व सपत्नीमुखस्य सूचितम् । समुचितोपमेति केचित् ॥

अपहृत्य पीतनमशेषममरसुदृशा शरीरत ।

भीत इव गहननाभिगुहा प्रपलाय्य तूर्णमविशत्पयोभर ॥ ३४ ॥

अमरसुदृशा शरीराल्पीतन कुङ्कुममपहृत्य हृत्वा भीत इव सपयोभर प्रपलाय्य गहना या नाभि सैव गहनत्वाद्गुहा ता प्राविशत् । अन्योऽपि महता सर्वाधि वस्तु हृत्वा भयवशाद्गहना गुहा विशति ॥

ललनासु मज्जनरतासु तदमलमुखेन्दुसनिधौ ।

वृद्धिमधिकमधिगम्य तदा सरसोऽम्बुनाम्बुधिजल व्यडम्ब्यत ॥ ३५ ॥

देवाहनासु मज्जने स्नाने रतासु सतीषु तासां देवक्रीणां स्नानवशादमला ये मुखे-दवस्तेषां सनिधौ सनिधाने सत्ययिका वृद्धि प्राप्य सरसो जलेन समुद्रजलम वकारि । समुद्रस्य हि चन्द्रसनिधौ वृद्धि । मुखेन्दुसनिधिवशात्स्नानजघनमज्जनप्रतीत्या स्नानादिप्रथिमा सूचित ॥

अवश प्रविश्य रससज्जदनिमिपतरङ्गितात्मनाम् ।

तत्र सरसि ततिरप्सरसा सलिल चकार किल कूलमुद्रुजम् ॥ ३६ ॥

अवश कृत्वा रसेन सज्जतो येऽनिमिया देशस्त्रेस्तरङ्गित उलसित आमा चेतो यासां तासामप्सरसां तति पङ्क्तिस्तत्र सरसि प्रविश्य जल कूलमुद्रुज कूलानि तत्रायु दृजति मनकयेवविध चकार । 'उर्ध्वे कूले दजिबहो' इति खश् । अनिमिर्धर्मस्यैस्तरङ्गित आमा स्वभावो येषां तेषामप्सरसाम्पूर्णना सरसामिति च ॥

निजतीरशेखरमरालकुलगतिविलासतस्फरी ।

धुम्यदकृत लहरीलगुडैर्हठघट्टितालिदिवसुन्दरी सर ॥ ३७ ॥

निजतीरस्य शोखरो भूषणं यन्मरालकुलं हसमातस्तस्य गतिविनासो गमनशोभा तस्य तस्कर्यः । तत्सदृशगतीरिखर्यः । त्रिदिवमुन्दरीनांकनारीः सरो लहृर्य एव पृथुत्वाद्गुडास्त्रैर्हठेन घटितास्त्राडिता अकृत । यतः ध्रुम्यत्सक्षोभम् । तस्करस्य च लघुडताडनमुचितम् । कोपनिमित्तः क्षोभो तिसंस्थुलरूपेण क्षोभेणाध्यवर्तितः ॥

द्युवधूचतुःसमरसेन कलुपितमशेषतस्तदा ।

कूलधवलविहगानदुनोदपि मानसस्य सरसो वतोदकम् ॥ ३८ ॥

द्युवधूनामप्सरसां चतुःसमरसः कुङ्कुमस्तूरिकावर्षूरचन्दनै रचितमङ्गरागद्रव्य तेनाशेषतः सर्वत्र कलुपितमाविलितं सन्मानसस्यापि जल कूले धवलविहगान्हसानदुनोदतापयन् । यस्मैव निलयनिर्मल जलं तदेवातापयदिति बतशब्दार्थः । धवलविहगेति पर्यायपदग्रहणं कलुपितेन निर्मलस्य तापनं संगतमित्यस्यार्थस्य च सूचनार्थम् ॥

गतिभङ्गिनिर्जितजलेभद्रशनशकलभ्रमादिव ।

कापि विसमुदहरत्सरसः प्रियकेलिघट्टनधियामराङ्गना ॥ ३९ ॥

गतिभङ्गाया गमनशोभया निर्जितः पराजितो यो जलेभो जलहन्त्री तत्संबन्धी यो दशनशकले दन्ताप्र तङ्गमादिव कापि सरसः सक्ताशाद्विसं मृणाल केल्या क्रीडया च दृश्य ताडनं तद्वियोदहरदुन्दूतवती । पराभूतस्य च वस्तुहरणमुचितम् ॥

सलिलग्रहाय परिरब्धमपद् इव सांध्यनीरदैः ।

सैणतनुघुसृणसंबननप्रथितारुणद्युति रराज तत्सरः ॥ ४० ॥

सांध्यनीरदैः सं-यामेर्धरपदेऽमये पानीयगानायात्रिङ्गिमिव तत्सरः सैणस्य श्री-वर्गस्य तनुषु यद्गुच्छं कुङ्कुम तस्य संबननं संक्रान्तिस्तेन प्रथितारुणा द्युतिर्यस्य तत्सरो रराज । संबननेन स्वायत्तीकरणेन च द्युतिः प्रथते ॥

रसमज्जदुन्मदपुरंभितरुणकवरीमरैर्दधे ।

व्यक्तसलिलतुरगप्रवरश्रुतिरूप्णचामरविडम्बचुम्बनम् ॥ ४१ ॥

रसेन मज्जन्त्याः स्रान्त्य उन्मदाः सहपांः पुरप्रयत्नासा तदृणाः कृष्णा ये कवरीभराः केशपाशात्सैर्बन्धा उल्लिखन्तो ये सलिलतुरगप्रवराः श्रेष्ठा जलाश्रवास्तेषां धृतय-र्गास्त्रत्र हृत्तवामराणि तेषां विडम्बोऽनुच्चारन्त्यासु चुम्बनं प्राप्तिर्दधे शृतम् ॥

क्षुभितप्रभुभूम्भिर्निरनाजि-पुस्तुमात्तिषन्नाभिर्जितैः ।

गन्तुमिव शरणमस्युर्हृद्वैलिमङ्गशायिहरिनाभिपङ्कजम् ॥ ४२ ॥

शानवशात्क्षुभित यदस्यु जल तस्य भूमा चातुल्य तत्राम्बुर्हृद्वैः कमलैर्निरमज्जि म-मम् । अतः संभाव्यते—सुरसुवतीनां वरनापि सुगानि तज्जितैर्प्रेक्षिगन्तव्यादी पा-तालशायी यो हरिर्विंप्रुन्मस्य नाभिपङ्क शरणं गन्तुमिव । तुल्यजातीयतादिन्यासायः ॥

करजैलुलाव फलधौतकमलकुलमङ्गनागण ।

रुदनवकनकपद्ममिव प्रतिविम्बितैरथ सरोऽकरोन्मुखैः ॥ ४३ ॥

अङ्गनाजन क्षेण करजैर्नखैः करणभूतैः कलधौतमय सुवर्णप्रकृति कमलकुलं लुलाव चिच्छेद । अथ च प्रतिविम्बितैः स्वमुखैः सरो रुदानि जातानि वनकपद्मानि यस्य तदिवाकरोत् । नवत्वं पुराणानां छेदात् ॥

विनहेऽधिवारि तटकोकमिथुनततिमात्मसोदरीम् ।

द्रष्टुमिव कुचयुगैः पुरतो घनकुङ्कुमावरणमेणचक्षुषाम् ॥ ४४ ॥

जले एणचक्षुषा स्त्रीणां कुचयुगैः स्नानद्वन्द्वैरग्राह्यनकुङ्कुममेवावरणमाच्छादनं विजहेत्कम् । अत्र फलोत्प्रेक्षा—आत्मनः स्वस्य सोदरीं सदृशीं तटे कोकमिथुनानां चक्रवाताणां ततिं पङ्क्तिं द्रष्टुमिव ॥

भगवानय स्वयमुपेत्य सममचलराजकन्यया ।

तस्य बहलजलकेलिरसत्कमलाकरस्य पुलिनं व्यमण्डयत् ॥ ४५ ॥

बहलो यो जलकेलिरसत्कमलाकरस्य पुलिनं व्यमण्डयत् । तस्य बहलजलकेलिरसत्कमलाकरस्य पुलिनं व्यमण्डयत् ॥

चूडेन्दुना मुकुलिताम्बुजमन्धकार-

शङ्काकृता गलरुचासमशोककौकम् ।

नेत्रानलोष्मचरितेन दरिद्रिताम्भ-

स्तस्याग्रतो बत सरो विधुरीबभूव ॥ ४६ ॥

चूडाचन्द्रप्रभावात्सकुचितपद्मम् । नीलगलत्वादनधकारभ्रान्तिकृता कण्ठद्रीहया असमशोका सदु ख्या. कोकाशका यस्य तद् । तथा तृतीयनेत्रेऽनलोऽम्बिस्रस्योष्मचरितेन सतापन दरिद्रितमल्पीकृतमम्भो यस्य तत्सरो भगवतः पुरो विधुरीबभूव ॥

तत्तत्क्षणं भगवतः शशिखण्डमौले-

सायुज्यमाप्तमिव मानसमावभासे ।

तद्विग्रहेण पयसि द्रवदिन्द्रनील-

लावण्यलुण्ठनकृति प्रतिविम्बितेन ॥ ४७ ॥

द्रवन्तो द्रवरूपा य इन्द्रनीलास्तेषां लावण्यं शोभा तस्य लुण्ठनं हननं कुर्वन्ति । निमल इत्यर्थः । पयसि प्रतिविम्बितेन तद्विग्रहेण भगवच्छरीरेण हेतुना तन्मानसं कर्तुं चन्द्रमौले सायुज्यमाप्तं प्राप्तकालम्यमिवावभासे । निर्मलत्वात्सुहृद्गानामपि प्रतिविम्बितत्वात् ॥

शुद्धप्रभेऽम्भसि तदा स जलाशयाग्र्य-
स्तस्योर्ध्वनेत्रशिखिना प्रतिफालभाजा ।

हर्तुं स्वयव्यतिकरं जलधेरपूर्व-

मौर्वाभिसौहृदमिव प्रकटीचकार ॥ ४८ ॥

शुद्धप्रभे निर्मलेऽम्भसि जले प्रतिफाल प्रतिबिम्ब भजता तस्य भगवत ऊर्ध्वनेत्र-
शिखिना तृतीयनेत्राभिना हेतुना स जलाशयाग्र्यं सरोवरः समुद्रस्यैवाभिवहनेन दर्प
हर्तुमिवौर्वाभे सौहृद परिचय प्रकटीचकार । 'हृदयस्य हृत्स्वयदण्डात्पु' इत्यगि हृदा-
देशेन सौहृदमिति रूपम् ॥

फेनापाण्डुरखण्डभस्मरजसं पर्यन्तसीमन्तितो

हेमाम्भोरुहकुम्भलैः प्रकटितालीकामिक्रीलाभरम् ।

विभ्राणो जटिलं वपु पुटकिनीपत्रैर्धनोद्यद्गल-

च्छायं तं स मृडं व्यडम्बयदिव क्रीडासरोजाकरः ॥ ४९ ॥

स क्रीडासरोजाकर सरोवरस्त मृडमीश्वरं व्यडम्बयदन्वकरोत् । अनुकारोऽन
न सिद्धत्वेन, अपि तु सभाव्यमानत्वेनेतीवशब्दप्रयोग । अत्रोपपत्त्यै फेनापाण्डुरित्वाद-
निशेषणोपन्यास । फेनैरापाण्डुरखण्ड भस्मरजो यस्य । हेमपद्ममुकुटं पर्यन्ते सर्वत्र
सीमन्तित कृतमीमन्तः । प्रकटितोऽलीके तलाटेऽभे क्रीलाना ज्वालाना भरो येन ।
तथा पुटकिनीना नलिनीना पत्रैर्जटिलमावृत वपुर्विभ्राण । घन कृत्वोद्यन्ती गल-
च्छाया कण्ठशोभा यम्य तम् ॥

दधचूडाचन्द्रं नयनदहनार्चिःकपिशितं

जलक्रीडासजीकृतकनकशृङ्गप्रतिभुवम् ।

निमज्ज्य प्राज्यत्वं सह गिरिदुहित्राय भगवा-

ननैपीत्तस्याम्भो घटितपटुफेनादृहसितम् ॥ ५० ॥

नयने दहोऽमिस्त्रस्त्यार्चिभि कपिशितमतो जलक्रीडार्थं सजीकृत चत्कनकशृङ्ग
तस्य प्रतिभुव सदृशम् । प्रतिभूर्हे सदृश उचितः । चूडाचन्द्र दधद्रगवान्गिरिदुहिद्रा
पार्वत्या गह निमज्ज्य तस्याम्भो मानसजल प्राज्यत्तमाधिक्यमनैपीत् । अत एव घटिर्द
पटुफेन एवावहृत्त यम्य । आधिक्यलाभे दृष्टहास उचितः ॥

तरललहरीनाहुक्षिसैत्त्रिलोचनमार्चिच-

धिरमिव सरः फेनश्वेतप्रसूनकण्ठम्बकैः ।

हरितसलिलावर्तश्रेण्या हरिन्मणिकण्ठ-

प्रकरमुपदाहेतोर्देव्यै ददाविव चादृतम् ॥ ५१ ॥

तरलाधपला या लहयस्ता एव बाहवस्तैः क्षिप्तैः कीर्णैः केना एव श्वेतप्रसूनानि तेषां
कदम्बकैः समूहैः वरणैस्तारसरो हरमपूजयत् । तथा हरिता नीला ये सलिलावर्तास्तेषां
श्रेण्या हेतुभूतया हरिन्मणिवङ्गणानामिन्द्रनीलबाहुवर्तकानां प्रकरं तत्सरः कर्तुं उपदाहे-
तोर्दौकनिकानिमित्ताद्देव्यं सादरं कृत्वा ददावदादिव । देव्याद्योपदोचिता ॥

तस्मिन्नथो सरसि दत्तसमुद्रशङ्के

सोदर्यकत्सलतया तनया हिमाद्रेः ।

पातालमूलविहितावसथं वराकं

मैनाकमाश्विन सभाजयितुं ममज्ज ॥ १२ ॥

तत्र सरसि पार्वती ममज्ज ममा । अत उत्प्रेक्ष्यते—सोदरवत्सलतया भ्रातृस्रेहेन
मैनाकं सभाजयितुं प्रीत्या द्रष्टुमिव । यतो वराकं दयार्हम् । यतः पाताले कृतवसतिम् ।
पक्षच्छेदमयात् । मैनाकः समुद्रे वर्तते । सा तत्र किं ममेत्याह—मंहत्त्वेन दत्ता समुद्र
इति शङ्का येन ॥

संसज्जत्सरभसनीलकण्ठदृष्टावातिथ्यं निविडपयोधरप्रपञ्चे ।

आयाते गिरिदुहितुर्बतातिरेकं तत्कालं किल सलिलाशयोऽपिशिशये ॥१३॥

दर्शनसज्जसोत्कण्ठहरदृष्टां गौरीसंबन्धिनि पयोधरप्रपञ्चे स्तनप्रारम्भारे आतिथ्यम-
न्तःप्रवेशात्परिचयमायाते सति स सरोवरोऽतिरेकमाश्विनय शिशिवे । अथ च सक्त-
सोत्कण्ठमयूरदृष्टी पयोधरप्रपञ्चे मेघाटम्बरेऽतिर्षां सति सरोऽतिरिच्यत इत्याशयम् ॥

परितो महेश्वरकुरङ्गचक्षुषः प्रतिबिम्बिताम्बुरुहबन्धुमण्डलाः ।

धृतशातकौम्भकलशा इवादधुः सुचिरं तरङ्गतसयोऽभिपेचनम् ॥१४॥

प्रतिबिम्बितसूर्यबिम्बा वीचिमाताः समुवर्णकुम्भा इव महेश्वर्याः पार्वत्याः परितो-
ऽभिपेकं दधुः । ईश्वरत्रियाध सुवर्णकुम्भरभिपेकं कुर्वन्ति श्रियः ॥

कचेप्यकृत मुक्तां व्यथित वीतरागं धपु-

निरञ्जनदशास्पृशावथ ततान सयो दृशी ।

- स मज्जनमहोत्सवः पुलककम्पसंपञ्जुषं

जगन्नयगुरप्रियामपि निकाममन्वमदीत् ॥ १५ ॥

तत्परो गौरीः पेशेषु मुक्तां धन्यमुक्तिमकरोत् । तथा निरङ्गरागं धपुर्ध्यात् ।
तथा निरञ्जनावरये दृशी चकार । शीतवशात्पुलककम्पसंपदं धेयमानां जगन्नयगुरप्रियां
गौरीमप्यन्वमदीत् । अहजकान्त्वाभिस्करणात् । अथ च कश्चिन्मुक्तां निर्वाने करोति ।
रागमभिष्वङ्गं विममयति निरञ्जनां शिषेयावस्थतां करोति । पुलककम्पं तामाभिसहृष्टी
तज्जुषं गुरप्रियां महाचार्यभार्यामनुगृह्णाति ॥

त्वङ्गुज्जतरङ्गधौतशिरसोऽप्यातन्वतो मज्जन-

क्रीडां सार्धमगाधिराजसुतया देवस्य मारद्बुहः ।

मौलीन्दुद्युतिपौनरुक्त्यगुरुभिर्गात्रोद्भवैर्मसभि-

दिक्केलीमुकुरे निराममुदभूत्तस्मिन्सरसच्छता ॥ ५६ ॥

त्वङ्गुज्जतरङ्गधौत शिरो यस्य तथाविधस्यापि गार्धो साकं स्नातवतो मारद्बुहो
हरस्याज्ञेत्यर्तमसभिसस्मिन्सरसि । मानस इत्यर्थः । अच्छता पवित्रतारूप नैर्मल्य-
मुदभूत् । मौलीन्दोर्युतिपौनरुक्त्ये गुरुभिरुपदेष्टृभिः । दिशा केलीमुकुरे कीर्त्तार्पणे ।
दिशा तत्र प्रतिबिम्बात् । मुकुरस्य च भस्मनाच्छत्वमुचितमिति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तसूनोर्महाकवि-
राजराजानकश्रीमहकस्य कृतौ श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये
जलक्रीडावर्णनं नाम नवमं सर्गं ।

दशमं सर्गं ।

भानुमानथ नभोध्वलङ्घनहान्तिकुञ्जलितपादपल्लव' ।

मन्द्रनिर्झरवैस्दीरितस्वागतं चरमशैलमभ्यगात् ॥ १ ॥

नभोध्वनो गगनमार्गस्य लङ्घन पारगमनं तेन हान्ति क्लेशस्तया कुञ्जलिता सकु-
चिता पादपल्लवा यस्य भानुमानसूर्यो मन्द्रा मधुरा ये निर्झरवाः प्रपातजलशब्दास्त्वैर्ह-
तुभिरुदीरितमुक्तं स्वागतं शोभनागमशब्दो येन तं चरमशैलमस्त्राद्रिमभ्यगात् । अध्व-
हान्तश्च विश्रमार्थं स्वागतकारिणमभिगच्छति ॥

तत्क्षणोज्जिमिपन्मुधारुण्णवदुर्दिनरुणोक्षणादिव ।

अस्तभूभृति कलापमूष्मणोऽभीक्ष्णमर्यममरीचयोऽमुचन् ॥ २ ॥

अर्यम्य सूर्य मरीचयो रश्मय ऊष्मण क्वाप तापप्रपक्षममुचन्नल्यजन् । ॥
अस्तपर्वते । कुत एवोज्जिमिपन् । आशङ्कथा सन्निच्छाया वा । उज्जिमिपनुदयन्यः
मुष्माकरधन्द्रस्तस्य प्राषाणधन्द्रान्तास्तेषां दुर्दिनं प्रवाहस्तस्य कणास्त्वैरुक्षणं सेवनं
तस्मादिव । जल ह्यग्नेः प्रतिपक्ष ॥

प्रस्थितेन रविणा सम पितुर्गन्तुमिच्छुरिव पार्श्वमम्बुधेः ।

पल्लवाररपिधाननन्धुरे श्रीरमुच्चदरविन्दमन्दिरम् ॥ ३ ॥

पल्लवा पत्राणि त एवाररपिधानं द्वारस्युदं तेन बन्धुरं सुबद्धं कृत्वा तेन श्रीर-
विन्द कमलमेव मन्दिरमावासमल्यन् । हेतुरुप्रेक्ष्यते—समुद्रनिकटं प्रस्थितेन सूदृशं
समं पितुः समुद्रस्य निकटं गन्तुकामेव । प्रवाससहचरस्य लाभे स्त्री च पितृगृहं गन्तु-
कामा स्तस्य सुबन्धुं करोति ॥

भूमिमण्डलरसोपभुक्तिभिस्त्रिगमगो सुहिततामुपेयुष ।

तल्पकल्पचरमाद्रिशायिन पादलालनमकारि चारिजे ॥ ४ ॥

भूमिमण्डलस्य रसो जल तस्योपभुक्तिभिः पानैर्हेतुभिः सुहितता तृप्तिमुपयुष प्राप्त वत । तथा तल्पकल्प पयङ्कसमो यश्चरमाद्रिरस्तपचतस्तत्र शायिन । त्रिगमगो सूर्यस्य पादानां रश्मीनां लालन परिचरण चारिजैः पशैः कृतम् । कस्यचिच्च रसानां मधुरा दीनामुपभुक्तिभिरतृप्तस्य तल्पशायिन पादयोश्चरणयोर्लालन सुकुमारकमेण परिचरण भूयैः क्रियते ॥

रोदुमिच्छुरिव गन्तुमुद्यत वल्लभ द्युतिपटाञ्चलप्रहात् ।

सकुचत्कमलपाणिपल्लवो विक्लवोऽजनि सरोजिनीजन ॥ ५ ॥

सकुचत् कमलान्येव पाणिपल्लवा यस्य स कमलिनीमणो विक्लवो दीनोऽजनि जात । हेतुस्त्रेक्ष्यते—गन्तुमुद्यत कृतोद्योग वल्लभ नलिनीसवधिन्त्वासूर्य रोदुमिच्छुरिव । क्त । द्युतिरेव प्रसारितवापटस्तस्याञ्चलप्रहात् । कामिनीलोकश्च पद्मञ्चलप्रहणेन जिगमिषु नायक रोदुकामस्तस्मिन् हठाद्रच्छति सकुचत्करो दीनो जायते ॥

चण्डधामनि वहत्यदूरतामावहद्भिरसमोऽप्यविप्लवम् ।

सूर्यकान्तगतिरेव पश्चिमे प्रापि सर्वमणिभिः पयोनिधौ ॥ ६ ॥

पश्चिमसमुद्रे सर्वमणिभिरशेषरत्नैः सूर्यकांतानां गति साम्यं प्रापि प्राप्ता । यतश्च चण्डधामनि सूर्यदूरता प्रत्यासक्तिं दधति सति । असमो बहुहृत्प्रविप्लव सतापबाधस्तं मावहद्भिः कुवाणैः । सूर्यकांतवत्सव पापाणां ससतापा जाता इत्यर्थः ॥

पद्मपाणिमरविन्दिनी तदा यद्भार करसमुख रवे ।

वेद्मि तेन पुनरागमार्थिनी धर्महस्तममुत किलाग्रहीत् ॥ ७ ॥

रवे सूर्यस्य नायकमुत्पत्य सवधिन् करस्य रश्मेहस्तस्य च समुख पद्म एव पाणिर्हस्तस्तं नलिनी यद्भार तेनेति वेद्मि जानामि, अरविं दनी पुनरागमनमर्थयते भूय आगमनमभिलषती सत्यममुतो नायकप्रत्यासूर्याद्धर्महस्तं सत्यार्थं हस्तवाचनिकम् ग्रहीत् ॥

रुग्णपादघटनादिवाशुमद्विम्बशोणमणिपीठिकालुठत् ।

सञ्जमाकुलसरोजलोचनो वासरोऽजनि चिरान्निराश्रय ॥ ८ ॥

रुग्ण भग्न पादघटन पादानां रश्मीनां शुराणां च घटनं ततो हेतोर्दिवोऽम्बरस्य आशादशुमद्विम्बं सूर्यमण्डलमेव शोणमणिपीठिका पद्मरागमय आलनमदोऽलुठत् । सञ्जमेणावेगेनाकुलं सरोजलोचनं पद्मनेत्रं यस्य स वासरो दिवसो निराश्रयोऽजनि जनिता । पीठिकास्थानस्य रवेरस्तमयाः शुरकमण्डलीषु उठति । पुरुषश्च निराश्रयो जायते ॥

अम्बुधे पयसि विम्बमम्बरात्तूर्णमम्बुजपतेस्तदापतत् ।

तत्समुच्छलितसीकरैरिव प्रापदर्कमणिपावक. शमम् ॥ ९ ॥

अम्बरादाकाशादम्बुधे पयसि समुद्रजलेऽम्बुजपतेर्विम्ब सूर्यमण्डलमपतत् । तेन दू-
राजलमध्ये सूर्यपतनेन समुच्छलिता ऊर्ध्वमुत्थिता ये सीकरा कणास्त्रैरिव सूर्यकान्ताग्निः
शम प्रापत् ॥

मन्दमग्निमधुरर्थमोपला दर्शितश्वयथु चाभवत्तम ।

दृष्टयस्तिमिरज सिपेविरे दोपमोषधिपतेरसंनिधौ ॥ १० ॥

ओषधिपतिश्चन्द्रो वैद्यश्च तस्यासनिधौ सनिधानाभावेऽयंमोपलाः सूर्यकान्ता. सलिद्ध
त्वात्पुरुषाश्च मन्द शाम्यन्तमग्निं बाह्यमाभ्यन्तर चाधुरधारयन् । तमोऽन्धकार दर्शितः
श्वयथुर्द्वि शोफश्च येन तदभवत् । दृष्टयो नेत्राणि तिमिरादन्धकारानेत्ररोगभेदाच्च
जात दोष सिपेविरे प्रापु । अत्रायपदे 'विश्वमास्त विरुचि प्रदोषत' इति वा पाठा-
न्तरम् । नहि तम प्रणाश श्वयथुव्यपगम इव सूर्यकान्तानामग्निलव्यपगम ॥

उन्मिपत्तरलतारतारया सध्यया तरुणता तथा दधे ।

गाढरागगरिमोद्गमो यथा वासरो भृशकृशत्वमाययौ ॥ ११ ॥

उन्मिपत्तल उल्लसन्त्यस्तरलास्तारा दाप्तारारास्तारका दृष्टिमण्डल च यस्यास्तया ।
विशेषणसाम्यात्त्रिया च । तरुणता प्रौढत्व यौवन च तथा दधे घृत यथा गाढो रागस्य
लोहितत्वस्याभिष्वङ्गस्य च गरिमोद्गमो बाहुल्य यस्य स वासरो दिवधो भृश कृशत्व
तनुत्वमाययौ प्राप्त ॥

सर्ववासरनिघृष्टपद्मिनीरुण्टरुक्षतकर. प्रभाकरः ।

पातितोऽम्बरतलादनेहसा चक्षमे किमपि नावलम्बितुम् ॥ १२ ॥

सर्ववासरमशेषदिन निघृष्टा दाढ्यापादनेन तीक्ष्णीकृता ये पद्मिनीरुण्टकास्ते. क्षत.
करो रदिमर्हस्वत्वेनाप्यवधितो यस्येति प्रतीयमानोत्प्रेक्षा । दिवाकरः सूर्यो विशेषणसाम्या-
त्पुरुषस्थानेहसा कालेनाम्बरतलादाकाशात्पातित सन्दिमप्यवलम्बितुमालम्बत्वेन कर्तुं न
चक्षमे न शक्त ॥

शंसितु विजयितामनेहसो न्यस्यता लहरिक्रीणमब्धिना ।

निर्ममेऽभ्युपनमन्मरीचिमद्विम्बताम्रपटहावघट्टनम् ॥ १३ ॥

लहयं एव क्रीण पटहादनदण्डस्य न्यस्यतान्धिना समुद्रेणाभ्युपनमन्मरीचिमद्वि-
म्बमेव ताम्रपटह गुत्वा नकन्त्य पटन निर्ममे कृतम् । किं वरुंम् । अनेहस कालस्य
विजयिता शशितु प्रशशयितुम् । निकटं प्राप्ते सूर्ये लहयोलग्नित्यर्थ ॥

पद्मरागरुचिसंचयाधितावर्तगर्तशतवन्धुरेऽम्बुधौ ।

साध्यरागसचिवं न मण्डलं पप्रथे विवलमानमुष्णगो ॥ १४ ॥

पद्मरागाणा रुचिसचयो दीप्तिप्रपञ्चस्तेनाश्रिता व्याप्ता ये आवर्ता गह्वरास्तेषां शतानि
तैर्वन्धुरे मनोज्ञेऽम्बुधी समुद्रे ससध्याराग विबलमान भ्रमदुष्णगो सूर्यस्य मण्डल न
पप्रथे न प्रतीतम् । समानगुणत्वादावर्तभ्रान्ते ॥

पश्चिमाद्रिवनदावपावके चण्डरोचिपि दधत्यदूरताम् ।

गर्भसोढवडवानलव्यथ सागरोऽथ बहिरप्यदह्यत ॥ १५ ॥

पश्चिमाद्रिरस्तादिस्तस्य वनेषु दावपावके दावाग्री तापकत्वाचण्डरोचिपि सूर्येऽदूरतां
नैकव्य दधति सति सागरो बहिरप्यदह्यत दग्ध । गर्भेऽभ्यन्तरे सोढा वडवामिव्यथा
येन स । अतर्क्यडवाग्निरिव बहिरादित्योऽतापयदित्यर्थ ॥

क्षोभिते प्रविशता विवस्वता कारिधावधिकमा रसातलात् ।

रत्नशारिततदीयपङ्कवत्प्रोद्ययौ तरुणतारक तम ॥ १६ ॥

समुद्र विशता विवस्वता सूर्येण रसातल यावत्समुद्रे क्षोभिते सति रत्नै शारित
शवल कृत यत्तदीयपङ्क समुद्रस्यन्धी कर्दमस्तदिव तरुणतारक तमस्तिमिरं प्रोद्यया
बुधतम् । उपमोपक्रमोत्प्रेक्षेयम् ॥

सत्यमुष्णरुचिराययौ तदा समुखत्वमनले विविक्षया ।

तद्विमानशुकचञ्चुरोचिपामञ्चनादिव भृश शुशोण यत् ॥ १७ ॥

विविक्षया प्रवेशेच्छयोष्णरुचि सूर्योऽनन्तेऽमौ समुखत्व सत्य भुवमाययौ । पूर्ववापया
यस्य साध्यस्य हेतुर्यत्सूर्य शुशोण शोणोऽभवत् । तस्मात्तर्क्ये विमानशुकस्तेषां चञ्चवो
मुखाप्राणि तेषां रोचीपि दीप्तयस्तेषामञ्चनात्सकमणात् । अत्र साध्यस्य बहो प्रवेशस्त
साधनभूत शोणत्व तस्य बहिकृतचञ्चुप्रभापात् सभावितो निमित्ततरम् । अमितापेन
हि वस्तु रक्त भवति । अत्रोत्प्रेक्षा ॥

सायमर्चनविधिं वितेनिरे खेचरा नियतमुष्णरश्मये ।

साध्यरागहरिचन्दनाश्रितैर्भैर्भोऽर्धकणवधदावभौ ॥ १८ ॥

नियत निश्चयेन खेचरा देवा साय दितावसाने सूर्याय पूजां चतु । यत्तमो व्यो
मार्धकणवत्सार्धमावभौ शुभे । भैस्तारकै । साध्यराग एव हरिचन्दन तेनाश्रितै
शोभिते । पूजायां चन्दनाश्रितेनाधेण भाव्यम् । अर्धकणवदिति वदतिप्रत्ययो व्याख्येय ।
स औपम्ये वाच्य उद्रेक्षायां पथवसनीय ॥

किं नु कालगणनापतेर्मपीभाण्डमयमवपुर्हिरण्मयम् ।

तत्र यद्विपरिवर्तितानने लिम्पति स्म धरणि तमोमपी ॥ १९ ॥

काल सर्वभूतानामभिधाता ए एव कलनीयानां भूतानां संख्याताधिचारित्वाद्गणना
पतिस्तस्य मपीभाण्ड कञ्जलरसपात्रमयमवपु सूर्यविभ्यं कर्तुं किं न्वभवत् । यत्तस्मि

न्सूर्यबिम्बमपीभाण्डे विपरिवर्तितानने समुद्रमध्य उत्तानं वृद्धति सति तम एव मलि-
नत्वान्मपी धरणि भूमिमलिपत् । मपीभाण्डे च विपरिवर्तिते मपी पतति ॥

दत्तमान्मथवरूथिनीभटस्पष्टकृष्टकरवालरोचिषाम् ।

वन्धवोऽन्धतमसोर्मयोऽभवन्बल्लभाभिसरणाय सुश्रुवाम् ॥ २० ॥

दत्ता भुवनजयेन सदर्पा या मान्मयी कामसंचन्धिनी वरूथिनी तस्यां भटा योधास्तीः
स्पष्टमच्छन्नं कृत्वा कृष्टा निष्कोपीकृता ये करवालाः खङ्गास्तेषां रोचीपि प्रभात्सार्धा
वन्धवः सदृशा अन्धतमसस्य गाढान्धकारस्योर्मयस्वरहाः सुश्रुवां स्त्रीणां बल्लभाभिस-
रणाय प्रियान्तिकगमनायाभवन् । कार्यसंपादनसंनिवेशाभ्यां खड्गेन तमसः साम्यम् ।
'क्रियया चोद्देश्यः' इति चतुर्थी । अन्धकारे निविष्टे सति सुखेनाभिसारिकाः प्रियस-
मीपमगमन्नित्यर्थः ॥

शाम्यतोऽर्कमणिजातवेदसो जृम्भमाण इव धूमडम्बरः ।

अन्धकारनिकरो विनिर्ममे चक्रवाकदृशि वाप्पदुर्दिनम् ॥ २१ ॥

दिवसावसाने शमं प्राप्तवतोऽर्कमणिजातवेदसः सूर्यकान्ताग्रेः संबन्धी जृम्भमाणः
स्फुरन्धूमप्रपञ्च इवान्धकारश्चक्रवाकनेत्रेषु वाप्पदुर्दिनमधुप्रवाहं विनिर्ममे जनयामास ।
चक्रवाकाणां विरहहेतुत्वात् ॥

ताम्यतामधिकसांध्यनर्तने शंभुकङ्कणफणाभृतामिव ।

श्राप्तधूमविसरेण मांसलं तत्तमित्तमतुदद्वियोगिनः ॥ २२ ॥

तत्तमित्तमन्धकारो वियोगिनो विरहिणोऽनुददव्यययत् । यतो मांसलं धनीकृतम् ।
अत उत्प्रेक्ष्यते—शंभोरीश्वरस्य कङ्कणा ये फणाभृतः सर्पास्तेषां संबन्धिना श्राप्तधूमवि-
सरेणैव यतोऽधिकम् । यत्संध्यानर्तने संध्याताण्डवे ताम्यतां खिद्यमानानाम् । इवशब्दो
भिन्नक्रमो विसरेणेत्यतोऽनन्तरं द्रष्टव्यः ॥

सांध्यताण्डवविलाससंसरचन्द्रशेखरशिरःसरिज्जलैः ।

पूर्यमाण इव नीरधिर्दधे वृद्धिमिन्दुदृष्टपदम्बुभिः सह ॥ २३ ॥

इन्दुरपदां चन्द्रकान्तानामम्बुनि जलानि तैः सहाम्बुधिः समुद्रो वृद्धिं दर्शयति वृद्धे ।
चन्द्रोदयादिति भावः । अतः संभाव्यते—सांध्याः संध्यामवा ये ताण्डवविलासा नाट्य-
लीलास्त्राभिः संसरन्तीतद्यतः पतन्ति यानि चन्द्रशेखरशिरःसरिज्जलानि गहाम्बुनि तैः
पूर्यमाणो प्रियमाण इव ॥

दीपिका रजनिकैलिकुङ्कुमस्थासकप्रतिभुवो मरीचिभिः ।

जर्जरत्वमुपनीय सान्द्रतां निन्युरञ्जनरजोभरैस्त्वमः ॥ २४ ॥

रजनेरत्र स्त्रीत्वाप्राचिन्नात्वप्रतीतिः । रजने रात्रेः केलये ष्ठीर्नायं पुङ्गुमण्डना ये स्था-
सद्वास्तित्वास्तेषां प्रतिभुवः सदृशाः । प्रतिभूर्हि सदृश उचितः । मरीचिभिर्दासिभिः

करणभूताभिस्तमोऽन्धकारं जर्जरत्वं हानिमुपनीय नीत्वाजनस्य दीपिकासवन्धिं एव
कञ्जलस्य रजोभरे करणैर्दीपिकासुतम साद्रता घनत्व निन्दु ॥

केलिसौधशिखरे ततोऽधिका दीपिका प्रतिगृहं चकाशिरे ।

उल्लसन्त्य इव दग्धुमध्वगप्रेयसीजनमनभ्रविद्युत् ॥ २५ ॥

गृहे गृहे क्रीडासौधग्रे ततोऽनन्तरं दीपिका दिदीपिरे । अध्वगाना पथिकाना प्रे
यसीजन प्रियालोकस्त दग्धु भस्मीकर्तुमुल्लसन्त्योऽनभ्रविद्युत् । अभ्र विना विद्युतो
द्योतन्ते ता अनभ्रविद्युत् ॥

उन्मयूखमनुसदधन्पुर प्राणनाथवदनेन्दुमण्डलम् ।

अस्खलत्पथि तमिस्रनि सहे नो कथचिदभिसारिकाजनः ॥ २६ ॥

तमिस्त्रेण तमसा करणेन नि सहेऽगम्ये पथि अभिसारिकाजन खैरिणीगणः कथ
चित्रो अस्खलत्स्खलितवान् । यत प्राणनाथाना प्रियाणा वदनेन्दुमण्डल पुरोऽनुसध-
दाकलत्रन् । तत्प्राप्तिलाभात्सावधान इत्यर्थ । चद्रे सति स्खलनाभाव प्रसिद्ध । इह च
सद्रूपरूपितस्य प्रियमुखस्यानुसधानमात्रादस्खलनमिति चित्रम् ॥

तन्त्रमद्भुतमहो मनोभुवो यन्मते तिमिरमेव योपिताम् ।

चित्तनाथमभिसर्तुमञ्जसा जायते स पथि हस्तदीपिका ॥ २७ ॥

मनोभुवस्तन्त्रमद्भुत यस्य कामस्य मते तिमिरमेव मार्गे हस्तदीपिका प्रकाशको जा
तम् । चित्तनाथ प्रियमभिसर्तुं प्राप्तुमभिसारिकाणा सत्यपि तिमिरे कामवशान्मार्गप्र-
काशनमिव सपत्रमित्यर्थ ॥

संकटावटपथेऽपि चास्खलन्मासले तमसि नाभिसारिका ।

जग्मुरम्बरपथेन निश्चित ता विमानमधिरुह्य मान्मथम् ॥ २८ ॥

सकट सक्तीर्णो योऽवटपथ श्वभ्रमार्गस्त्रयापि घनऽप्य धकारेऽभिसारिका नास्ख-
लन् । ता अभिसारिका नून मान्मथ कामसवन्धि विमानमारुह्याम्बरपथेन जग्मु ।
अन्यथा कथ न स्खलेयुरिति भाव ॥

शीलितोष्णकरधामभिश्चिर रात्रिमारुतजडीकृतैरिव ।

व्यक्तिसीत्कृतमलिस्वनैस्तादा सकुचतनुभिरासि नीरजे ॥ २९ ॥

कोपमध्ये रसलोभाद्द्वानो पूर्वसंस्कारवशादुपरिभ्रमतां वा भ्रमराणां सनैर्ब्यक्तानि
सीत्कृतानि सीत्कारा यत्रैव नीरजं पद्मं सकुचतनुभिरास्युपविष्टम् । अत सभाव्यते—
रात्रिमारुतेन जडीकृतै शैत्यमापादितैरिव । यत शीतितमभ्यस्तमुष्णकरधाम वैरिति
शीतमसात्पथ्य सूचितम् । असात्पथेन शीतेन जडीकृत पुरुषथ ससीत्कारं सकुचतनु-
रुपविशति । आधीति दृष्टि भावे रूपम् ॥

सैन्यरेणुरुदगाज्जिगीपतो रोदसी रतिपतेर्ध्रुव तम ।

स्वापकैतवमुपेत्य जन्तुभिर्यद्भयादिव निमीलिता दृश ॥ ३० ॥

रोदसी यावापृथिव्यां जिगीपतो जेतुकामस्य कामस्य नून सेनारचस्वम उत्थितम् । तमसि सभावितस्य रेणुत्वस्य साधन विवधुराह—स्वापकैतव निद्राकपट प्राप्य यद्भया द्रणुभीते प्राणिभिर्दृशो मीलिता । अत्र वाक्यार्थसमय एव यद्भयस्य हेतोरतात्त्विक-त्वावगतैरिवशब्दस्तुप्तभोजनवत् । दृशोऽने निद्रा न निमित्तम् किं तु रज पात इत्यर्थः । अत्रारोपविषयस्य स्वापस्य निषेधेऽन्यस्य विषयिणो रजसोऽभिधानम् । कैतवशब्दाच्च प्रकरणादिवद्यानिषेधप्रतीतिरित्यार्थेऽपह्नव ॥

पानत खरमयूखरोचिपामात्ततापमिव तत्क्षण तम ।

निर्ममेऽङ्गवलनान्यलित्रजव्याजतो विरुचकैरवोदरे ॥ ३१ ॥

भ्रमरव्याजात्सुप्तोत्पलमध्ये तमोऽङ्गवलनानि गात्रप्रसारणानि चकार । सभाव्यते— खरमयूखस्य रोचिषा सूर्यरश्मीनां पानतो निगरणादात्ततापमिव । तापशमनार्थं च शीतलस्थाने गात्रप्रसारणानि कियन्ते । आतपस्यावसानं पानमत्र ॥

कुत्र नो सरसि तत्यने रज सन्नदानपतिता सरोरुहै ।

कैरवाणि जगृहु शनै शनैश्चञ्चरीकनवरङ्गपीठताम् ॥ ३२ ॥

रजो मकरन्दत्वदेव सन्नमविच्छिन्नं दानं तत्र दानपतिता दानृत्वपक्षे कुत्र नो लक्षा । उत्पलानि चञ्चरीकाणां भ्रमराणां नवरङ्गपीठता नृत्तस्थानभावश्च शनैः शनैः प्रापुः । पद्मानि स्वप्त्वा भ्रमरा उत्पलेषु ननृतुरित्यर्थः ॥

उद्यतोऽथ रजनीविलासिनो भासि वन्दलिननिर्मलश्रियि ।

क्षुभ्यदम्बुधिविमुक्तमौक्तिकद्योतसख्यमधितेव शक्रदिक् ॥ ३३ ॥

उद्यतो लब्धोदयकालस्य रात्रिराजस्य भासि दीर्घा वन्दलिता प्राप्ता निमला श्री-यया तस्यां सत्यां शक्रदिक् पूषदिक् क्षुभ्यश्चन्द्रोदयवगाद्योऽणवस्त्रस्माद्विमुक्तानि बहि-पतितानि मौक्तिकानि मुक्ताफलानि तेषां द्योतो दीप्तिस्तत्सख्यमधितापादिव ॥

पूर्वपर्वतशिरसाधिशायिभिर्प्रावभि शशिमयूखपाण्डुरे ।

भाविनाशभयतस्ततो दधावस्त्रिशेषमिव विग्रह तम ॥ ३४ ॥

पूर्वपर्वतस्योदयादेः शिरसापतामाश्रयद्विन्ध्याया शशिमयूखं पाण्डुरेः शुभ्रीभूर्तप्री-यभिः पापानैर्हेतुभिरस्थिशेषमिव शरीरं तम कर्तुं दधावधारयन् । कुत । चन्द्रोदये भार्वा भविष्यन्त्यो नाशस्ततो भवत्मान् । उद्योत्सया शुभ्रा नेमे पापानां, किं तु तिमिरस्य कीरुगशेषो देहो भयाच्चात इत्यर्थः ॥

गाढरागमभिगच्छतश्चिरादुन्नतप्रसरदंशुबाहुभि ।

इष्यते स्म परिरम्भण पुर कर्तुमोपधिभिरोपधिपते ॥ ३९ ॥

गाढो राग उदयकृत लौहित्य यत्रैव कृत्वा पुर पूर्वदिशोऽभिगच्छत ओपधीपते
श्चन्द्रस्य परिरम्भणमालिङ्गन कर्तुमोपधिभिर्कर्त्रोभिद्वयता प्रसरन्तोऽशव एव बाह
वस्ती करणैरिष्यते स्म योग्यता प्राप्ता । उन्नतप्रसरदशुबाहुभिरिति विशेषणत्वेन वा यो
ज्यम् । नादिकाभिश्च विरागतस्य प्रियस्य परिरम्भण बाहुभि क्रियते ॥

गन्धसारमृगनाभिपङ्कयो सकर प्रतिदिश दिशन्निव ।

स क्षणो विहितसधिविग्रहश्चन्द्रिकातिमिरयोरजायत ॥ ३६ ॥

स क्षणोऽवसरश्चन्द्रिकातिमिरयोरज्योत्स्नान्धकारयोर्वहितसधिविग्रहो जात । सधि
मिलित्वावस्थान विग्रहो ज्योत्स्नयान्धकारस्य परामव । अतः सभाव्यते—गन्धसारमृ-
गनाभिपङ्कयोश्चन्दनकस्तूर्यो सकरं भ्रमणं प्रतिदिश दिशन्निव । प्रतिदिशमिति 'अथ
चीभावे शारः प्रभृतिभ्य' इत्यकार समासान्त ॥

द्विक्तटान्कचन चन्द्रिकाश्चितान्काप्यनुज्झिततमिसविभ्रुष ।

उत्थितो जलनिधेर्विधुर्व्यधात्कीर्णमौक्तिकहरिन्मणीनिव ॥ ३७ ॥

विधुश्चन्द्रो द्विक्तटान्कीर्णो मौक्तिकहरि-मणयो मुक्तोन्द्रनीला येषु तानिवाकरोत् ।
यतो जलनिधे रत्नाकरादुत्थित । कचन वापि चन्द्रिकया ज्योत्स्नयाश्चितान्शोभितान् ।
वाप्यनुज्झितास्य फासामिदविभ्रुषोऽन्धकारकणा यैस्तान् ॥

रात्रिवल्लभमरीचिशारितध्वान्तसततिपरिच्छदे पथि ।

तत्क्षणे किल सितासिताशुकैः सख्यमैच्छदभिसारिकाजन ॥ ३८ ॥

तत्क्षणे तस्मिन्वसरे शुभ्रकृष्णवर्णैः परिचय मार्गेऽभिसारिकालोक ऐच्छत् । तम-
स्थाने कृष्णवस्त्राणि ज्योत्स्नास्थाने श्वेतवस्त्राणि स्वगोपनार्थमैच्छदित्यर्थः । यतो रात्रि
वल्लभस्य मरीचिभिः शारिता शकन्ति या ध्वान्तसततिस्तम पुर स परिच्छदो यस्य ॥

कोऽप्यराजत नभस्तले तदा रोहिणीरमणबिम्बदर्पण ।

यत्र विश्ववरवामचक्षुषामेकत परिणता मुखद्युति ॥ ३९ ॥

कोऽपि रोहिणीवल्लभस्य चन्द्रस्य बिम्ब मण्डलमेव दर्पण आदर्शोऽराजत शुशुभे ।
यत्र चन्द्रादर्श एकत एकस्मिन्भागे विश्ववरवामचक्षुषामित्यत्र वरप्रहणसामर्थ्यानिष्क
लङ्के वरस्त्रीणा परिणता प्रौढा मुखकान्तिरभूत् । अथवा स्त्रीणां मुखकान्ति परिणता
तद्भावमापत्ता । परिणामात्पूर्ववस्थाया मुखकान्तिचन्द्रयोराधाराधेयभाव । सर्व-
स्त्रीणां दर्पणे मुखप्रतिबिम्बादिहेतुतद्भावप्राप्तेऽथित्यन्वयम् ॥

भूतलेऽन्धतमसेन सेविते कुत्रचित्कचन धामभिर्विधो ।

देहयुग्ममिव शौरिशर्वयोराससाद् तिलतण्डुलायितम् ॥ ४० ॥

कुत्रचिदन्यद्वारेण कापि विधोश्चन्द्रस्य घामभिरंशुभिः सेविते मृतले शौरिचवयो-
हंरिहरयोः संवन्धि देहद्वयन्निव तिलतग्दुलायितं तिलतग्दुलवन्निभीमावेनालिङ्गनास-
साद प्रापत् ॥

पूर्वाद्रिनिर्झरजलान्मृदुभिः समीरै-
रुल्लास्यमान इव नूतनफेनपिण्डः ।

त्रिन्वः शनैरथ निशीथवतीप्रियस्य
प्रावेशिकीमथिनभोङ्गनमाततान ॥ ४१ ॥

निशीथवतीप्रियस्य चन्द्रस्य दिन्वोऽथिनभोङ्गनमाकाशाङ्गे प्रावेशिकं प्रवेशो-
चितं संरम्ममाततान चक्रे । अतः संभाव्यते—मृदुभिः कोमलैः समीरैः पूर्वपवेत-
निर्झरजलादुल्लास्यमान ऊर्ध्वं नीयमानो नवः फेनपिण्ड इव । मृदुग्रहणाच्छर्नरदयमूचनेन
वचनतः दरापितः ॥

उन्मुद्रतामुदयनक्षण एव देवः
सारङ्गकेतुरनयत्क न कैरवाणि ।
न्यासीकृतामुपसि भानुभिया स्वभासं
तत्कुम्भलेन्य इव महु पुनर्जिघृक्षुः ॥ ४२ ॥

उदयकाल एव सारङ्गकेतुश्चन्द्रः कैरवाभ्युन्मुद्रतां विहासं महु तूर्णं क नानयत् । अतः
संभाव्यते—प्रातः सूर्यमयेन तेषु न्यासीकृतां निःक्षिप्तां स्वभासं जिघृक्षुर्ग्रहीतुकाम इव
तत्कुम्भलेन्यः कैरवमुकुलेन्यः । अथ च देवो राजोदयकाले संकृतितान्स्वभूतान्विहा-
नयति ॥

या प्रागौर्वज्वलनदवधुच्छेदनेच्छोपयुक्त-
श्रीस्त्रण्डान्मःपरिकरधुरामन्वुराशौ चुचुन्व ।
सा पूर्वाद्रौ वनकरिरदोदञ्चदंशुव्यवस्थां
प्राप्य ज्योत्स्नालमत नमसः कैरवोत्तंसमुद्राम् ॥ ४३ ॥

या ज्योत्स्ना प्राग्प्रथमं समुद्रे वातवतापस्य च्छेदनेच्छा परिजिहीषां तथा हेतुभूतयो-
पदुक्तं संकमितं वक्ष्मीस्त्रण्डान्मश्चन्दनरसस्तस्य परिकरः सामग्री तस्य धूः साम्बं
क्षान्तिवाररोह । सा ज्योत्स्ना पूर्वोपवेते वनहस्तिनां रवेन्मो दन्तेभ्य उदवन्तोऽश्वन्तेनां
व्यसनां संनिवेशं व्याप्य नमसो व्योत्रः कैरवैहत्तंसमुद्रा भूयनमाहितामलमत । चन्द्रो
व्योत्रेण प्रापरित्स्पर्षः ॥

अश्कारुदधुणायमानहरिणप्रोत्कीर्यमापोदर-
श्रीस्त्रण्डदुमस्तण्डपाण्डुशशभृच्छूणायकीर्णा इव ।

ज्योत्स्ना सा विदधे दिशो दश पटु पान्याङ्गनाघट्टन-

व्यमानङ्गनिशाचराट्टहसिताशङ्कासमुदङ्कने ॥ ४४ ॥

अङ्गाहूढो मध्यवर्ती घुणायमानो दारुक्रिमिसमो यो हरिणो मृगघोतकस्तेन प्रौत्वी
र्यमाण प्रास्यमानमुदरं यस्य स धीखण्डद्गुमखण्डपाण्डुध्वन्दनवृक्षश्वेतो य दशभृच्छन्द्र
स्वस्य चूर्णोर्ध्वं सूक्ष्मशल्क तेन कीर्णा भृता इव दश दिश सा ज्योत्स्ना चक्रे । पाथा
हानानां विरहिणीनां पठन हृद्भङ्गस्तत्र व्यग्र सरब्धो योऽनङ्गनिशाचर कामराक्षसस्त
स्याट्टहसितं तस्याशङ्का भ्रान्तिस्तस्या उदङ्कने सपादने पटु प्रगल्भा । कामराक्षसस्याय
हास इति ज्योत्स्नाया संभावनम् । मृगदारुक्रिमिणा च दनवृक्षस्तक्षितस्तचूर्णमेया
ज्योत्स्ना भविष्यतीति संभावनम् ॥

अभ्युद्धृतो रजनियल्लभविम्बभङ्गचा

राज्या तदा भ्रुवमनङ्गनिधानकुम्भ ।

यत्तत्र मण्डलितविग्रहकालरक्षा-

सर्पद्युतिर्विरहिणीरदशत्कलङ्क ॥ ४५ ॥

रजनियल्लभस्य चन्द्रस्य विम्ब तस्य भङ्गया व्याजेन सा यानङ्गनिधानकुम्भ कामरा
धधिर्भ्रुवमुद्धृत । अत्र साध्यस्य साधनमाह—मण्डलित कुण्डलितो विग्रह शरीर
यस्य स कालोऽसितो यो निधानरक्षासर्पस्तत्सम स कलङ्को विरहिणीर्यददशदशति स्म ।
विरहोदीपनेन बचाध इत्यर्थ । निधानकुम्भोद्भरणवेलायां कुपितो रक्षासर्पो य कचन
दशति । कामस्याभीष्टसाधकत्वाच्चन्द्रस्य निधिरूपणम् ॥

कूलाङ्केषु मृणालशेवललताभङ्गान्तरथाङ्गो मुखा-

त्पर्यस्ताञ्छिशिरोपचाररचनाहेतोरिवाग्ने वहन् ।

सावश्यायपय कणोत्करवल्लपक्षावलीलीलया

दग्धे गाढवियोगतापविधुर सान्द्रा जलार्द्रामिव ॥ ४६ ॥

कूलानामङ्गेषु मध्येषु विषये रथाङ्गध्रुवाक सावश्यायपय कणोत्करा सनीद्वारा
वलन्ती कम्पमाना या पक्षावली पक्षततिस्तल्लीलया व्याजेन सान्द्रो घनां जलार्द्रा जग
कूत वासो बल्लमिव दग्धे बभार । यतो गाढेन तीक्ष्ण विरहतापेन विधुरे दीन । अत
एव मुखाच्छो सङ्काशादु स्ववशेन पतितान्मृणालशेवल्लभङ्गान्बिसशेवालच्छेदानमे शि
शिरोपचाररचनाहेतो शीतलोपचरणनिरित्तादिवाग्ने वहन् । ज्योत्स्ना दृष्टा विरहमया
न्मुखमध्यादपि चक्रवाकस्य प्रासा पतिता इत्यर्थ ॥

विहितपरिसमूहं पुरस्ताच्छशिमाणिवारिभरार्द्रितै करागैः ।

विरहदुतवहे जुहाय कोकाञ्जिगमिपुराशु दिवं द्विजाधिराज ॥ ४७ ॥

राशिमणीनां चन्द्रकान्तानां वारिभरो जलप्रवाहस्तेनार्द्रितैः कराग्रै ररिमभिर्हस्तैश्च
विहितं परिसमूहनं संस्कारविशेषो येन स द्विजाधिराजश्चन्द्रो ब्राह्मणवरश्च विरहामौ
कोकांशकाहुहाव चिक्षेप । दिवं स्वर्गमाकाशं च जिगमिपुर्गन्तुकामः ॥

राज्ञो दर्शितमण्डलाग्रमहसः सोढप्रहाराश्चिरं
प्रेह्वत्सङ्गरुचस्तमिसनिचया ये जीवितं तत्यजुः ।
ते सद्योऽगुरुधूपधूमकलया जन्मान्तरं लेभिरे
शङ्के नाकिवधूजनार्द्रचिकुरोत्सङ्गोपभोगोचितम् ॥ ४८ ॥

प्रेह्वन्त्युल्लसन्ती खड्गस्वखड्गवरीप्तिः खड्गाभिलाषश्च येशाम् । तथा दर्शितं प्रकाशितं
मण्डलाग्रमहो विम्बतेजः खड्गतेजश्च येन तस्य राजश्चन्द्रस्य पार्थिवस्य च संबन्धी सो-
ढोऽभिमृष्टः प्रहारो हननं यैस्ते तमिन्ननिचयास्तमोराशयो जीवितं तत्यजुर्नेष्टुस्ते सद्यो-
ऽचिरादगुरुधूपस्य यो धूमस्तस्य कलया व्याजेन जन्मान्तरं लेभिरे । कीदृशम् । नाकि-
वधूनामप्सरसामार्द्रा ये चिकुराः केशास्तेषामुत्सङ्गो मध्यं तस्योपभोगस्तत्रोचितं यो-
ग्यम् । आर्द्राणां केशानामगुरुधूप्यमानत्वात् । ये च सद्युद्गामिलापाः पार्थिवेन खड्गेन
हतास्ते स्वर्गव्रीभोगयोग्यं जन्मान्तरं लभन्ते ॥

यः सान्द्रोदयरागयोगसुभगः सिन्दूरमुद्रालिपिं
प्रागध्यास्त समस्तमान्मथवृहत्कोपप्रतिष्ठातिथिः ।
जज्ञे स क्रमशो निरङ्कुशरतस्तुम्यत्सुरप्रेयसी-
कर्णाग्रच्युतदन्तपत्रतुलनामल्लस्तमीवल्लमः ॥ ४९ ॥

सान्द्रो घनो य उदयरागस्तस्य योगेन सुभगो मनोहरो यश्चन्द्रः प्राक्प्रथमं सिन्दूरेण
मुद्रा मुद्रणं तेन लिपिं महिमध्यास्त प्रापयत समस्तोऽखण्डितो मान्मथो मन्मथसंबन्धी
वृहथः कौपो गङ्गान्तस्य प्रतिष्ठातिथिः । प्रतिष्ठापक इत्यर्थः । कोपे हि सिन्दूरमुद्रणेन
भाव्यम् । चन्द्रकामकोपे नायमुदयरागः, किं तु सिन्दूरमुद्रेत्यर्थः । क्रमशः क्रमेण स
तमीवल्लमो रात्रिराज्ञो निरङ्कुशं निर्यन्त्रणं रते क्रीडायां क्षुम्बन्तः संरण्या याः सुरप्रे-
यस्योऽप्यरसलासां कर्णाग्रैभ्यक्षुत्रं सुरतसंरम्भात्प्रतितं यहन्तपत्रं दन्तिदन्तकृतो भूय-
पविशेषस्तस्य तुलनानुकारस्तत्र मङ्गः समर्थो जज्ञे जातः । प्रापेति तात्पर्यम् ॥

आतृष्यं दिव्यनारीजनवदनरुचां कुर्वदाचार्यचर्या-
मन्मोषेः स्थूलकुलंकपजललहरीलास्यलीलारहस्ये ।
विम्बं कौटुम्ब्यचुम्बि सरमदकरटिश्रोत्रशङ्खप्रथानां
चाट्टे द्रागेव लीदाम्बरतलमलुनाद्विश्वचक्षुर्विपादम् ॥ ५० ॥

दिव्यनारीजनस्याप्यरसां वदनरुचां मुखकान्तीनां सपत्रम् । सपत्रेण च सरसेना

ज्योत्स्ना सा विदधे दिशो दश पटुः पान्थाङ्गनाघट्टम-

व्यग्रानङ्गनिशाचरादृहसिताशङ्कासमुदङ्कने ॥ ४४ ॥

अङ्गाहट्टो मध्यवर्ती घुणायमानो दाहकिमिसमो यो हरिणो मृगपोतकस्तेन प्रोत्की-
देमाण प्रास्यमानमुदरं यस्य स श्रीखण्डद्वुमखण्डपाण्डुश्चन्दनवृक्षधेतो यः शशभृच्चन्द्र-
स्त्वस्य चूर्णधे स सूक्ष्मशरकं तेन कीर्णा भृता इव दश दिशः सा ज्योत्स्ना चक्रे । पान्था-
ङ्गानां विरहिणीनां घट्टन हृद्गस्तत्र व्यग्रः संरन्धो योऽनङ्गनिशाचरः कामरक्षसस्त-
स्यादृहसितं तस्याशङ्का भ्रान्तिस्त्वस्या उदङ्कने सपादने पटुः प्रगल्भा । कामरक्षसस्याय
हास इति ज्योत्स्नाया सभावनम् । मृगदाहकिमिणा चन्दनवृक्षस्तक्षितस्तचूर्णमेपा-
ज्योत्स्ना भविष्यतीति सभावनम् ॥

अभ्युद्धृतो रजनिवल्लभविम्बभङ्गचा

रात्र्या तदा भ्रुवमनङ्गनिधानकुम्भः ।

यत्तत्र मण्डलितविग्रहकालरक्षा-

सर्पद्युतिर्विरहिणीरदशत्कलङ्कः ॥ ४५ ॥

रजनिवल्लभस्य चन्द्रस्य विम्ब तस्य भङ्गचा व्याजेन रात्र्यानङ्गनिधानकुम्भः कामशे-
वधिभ्रुवमुद्धृतः । अत्र साध्यस्य साधनमाह—मण्डलितः कुण्डलितो विग्रहः शरीरं
यस्य स कालोऽसितो यो निधानरक्षासर्पस्तत्समः स कलङ्को विरहिणीर्यददशदशति स ।
विरहोद्दीपनेन बबाध इत्यर्थः । निधानकुम्भोद्धरणवेलाया कुपितो रक्षासर्पो य कचन
दशति । कामस्याभीष्टसाधकत्वाच्चन्द्रस्य निधिरूपणम् ॥

कूलाङ्केषु मृणालशेवललताभङ्गान्श्चाङ्गो मुखा-

त्पर्यस्ताञ्छिशिरोपचाररचनाहेतोरिवाधे वहन् ।

सावश्यायपयःकणोत्करवलत्पक्षावलीलीलया

दधे गाढवियोगतापविधुरः सान्द्रां जलाद्रामिव ॥ ४६ ॥

कूलानामङ्केषु मध्येषु विषये रघाङ्गधकवाकः सावश्यायपयःकणोत्करा सनीहारा
वलन्ती कम्पमाना या पक्षावली पक्षततिस्तालीलया व्याजेन सान्द्रां घनां जलाद्रां जल
कूत वासो वल्लमिव दधे बभार । यतो गाढेन तीव्रेण विरहतापेन विधुरो दीनः । अत
एव मुखाद्यधोः सकाशाद्दुःखवशेन पतितान्मृणालशेवलमहाङ्गिबसशेवालच्छेदानमे शि-
शिरोपचाररचनाहेतोः शीतलोपचरणनिमित्तादिरिवाधे वहन् । ज्योत्स्नां दृष्ट्वा विरहभया-
न्मुखमध्यादपि चक्रवाकस्य प्रासाः पतिता इत्यर्थः ॥

विहितपरिसमूहनः पुरस्ताच्छशिमणिवारिभरार्द्रितैः कराग्रैः ।

विरहहुतवहै जुहाव कोकाङ्गिगमिपुराशु दिवं द्विजाधिराजः ॥ ४७ ॥

शशिमणीनां चन्द्रकान्तानां वारिमरो जलप्रवाहस्वेनार्द्रितैः कराभै रदिमभिर्हस्तैश्च
विहितं परिसमूहर्न संस्कारविज्ञेयो येन स द्विजाधिराजश्चन्द्रो ब्राह्मणवरश्च विरहाम्नी
कोकांशकाङ्कुहाव चिक्षेप । दिवं स्वर्गमाकाशं च जिगमिपुर्गन्तुकामः ॥

राज्ञो दर्शितमण्डलाग्रमहसः सोढप्रहाराश्विरं
प्रेह्वत्सङ्गरुचस्तमिस्रनिचया ये जीवितं तत्यजुः ।
ते सद्योऽगुरुधूपधूमकलया जन्मान्तरं लेभिरे
शङ्के नाकिवधूजनार्द्रचिकुरोत्सङ्गोपभोगोचितम् ॥ ४८ ॥

प्रेह्वन्त्युद्गन्ती खड्गखड्गवद्दीप्तिः खड्गमित्तापथ्य येशाम् । तथा दर्शितं प्रकाशितं
मण्डलाग्रमहो विम्बतेजः खड्गतेजश्च येन तस्य राज्ञश्चन्द्रस्य पार्थिवस्य च संबन्धी सो-
टोऽभिमृष्टः प्रहारो हननं वैस्ते तन्निघ्ननिचयास्त्वमोराद्ययो जीवितं तत्यजुर्नेशुस्ते सद्यो-
ऽचिरादगुरुधूपस्य यो धूमस्तस्य कलया व्याजेन जन्मान्तरं लेभिरे । क्रीदशम् । नाकि-
वधूनामप्सरसामार्द्रा ये चिकुराः केशास्तेषामुत्सङ्गो मत्स्यं तस्योपभोगस्तत्रोचितं यो-
ग्यम् । अप्राणां केशानामगुरुधूप्यमानत्वात् । ये च सद्युद्गाभिलापाः पार्थिवेन खड्गेन
हतास्ते स्वर्गश्रीभोगयोग्यं जन्मान्तरं लभन्ते ॥

यः सान्द्रोदयरागयोगसुभगः सिन्दूरमुद्रालिपि
प्रागध्यास्त समस्तमान्मथवृहत्कोषप्रतिष्ठातिथिः ।
जज्ञे स क्रमशो निरङ्कुशरतसुन्यत्सुरप्रेयसी-
कर्णाग्रच्युतदन्तपत्रतुलनामल्लस्तमीवल्लमः ॥ ४९ ॥

सान्द्रो धनो य उदयरागस्तस्य योगेन सुभगो मनोहरो यश्चन्द्रः प्राक्प्रथमं सिन्दूरेण
मुद्रा मुद्रयं तेन लिपि महिमध्यास्त प्रापयत समस्तोऽखण्डितो मान्मयो मन्मथसंबन्धी
बृहसः कोषो गङ्गन्तस्य प्रतिष्ठातिथिः । प्रतिष्ठापक इत्यर्थः । कोषे हि सिन्दूरमुद्रणेन
भाव्यम् । चन्द्रकामकोषे नायमुदयरागः, किं तु सिन्दूरमुद्रेत्यर्थः । क्रमशः क्रमेण स
तमीवल्लमो रात्रिराजो निरङ्कुशं निर्यन्त्रणं रते क्रीडायां क्षुब्धन्तः संरन्धा चाः सुरप्रे-
यसोऽप्यरसत्यासां कर्णाभेभ्यश्चुतं सुरतसंरम्भात्प्रतिवं यदन्तपत्रं दन्तिदन्तकृतो मूप-
णविशेषस्तस्य तुलनानुकारस्तत्र मङ्गः समर्थो जज्ञे जातः । प्रापेति तात्पर्यम् ॥

आतृव्यं दिव्यनारीजनवदनरुचां कुर्वद्वाचार्यचर्या-
मन्मोघेः स्थूलकुलंकपजललहरीलास्यलीलारहस्ये ।

विम्बं कौटुम्ब्यचुम्बि स्वरमदकरटिश्रोत्रशङ्खप्रधानां

चाद्रैर्द्रागेव लीढाम्बरतलमल्लुनाद्विश्वचक्षुर्विपादम् ॥ ५० ॥

दिव्यनारीजनस्वाम्परसां वदनरुचां मुखद्वान्तीनां सपत्रम् । सपत्रेण च सददोना

भवितव्यमिति लक्षणया सममित्यर्थः । 'भ्रातुर्व्यत्सपत्ने' इति रूपम् । तथाम्बुधेः समु-
द्रस्य स्थूला महत्यः कूलकपास्तदव्यापिन्यो या जललहृयस्तासां लास्यलीला व्योम-
न्युत्पानं तद्रहस्य आचार्यचर्यामुपदेशं कुर्वत् । चन्द्रोदयं दृष्ट्वा समुद्र ऊर्ध्वमुदतिष्ठदि-
त्यर्थः । तथा स्मर एव मदकरटी गन्धगजस्तस्य थोत्रे कर्णे शङ्खः कम्बुः तस्य प्रधानां
प्रकाशानां कौटुम्भ्यं चन्द्रुलोपलक्षितं सादर्यं चुम्बति स्पृशति । तथा लीढं स्पृष्टमम्ब-
रतलमाकाशो येन । तच्चन्द्रबिम्बं द्रागेव तूष्णे विश्वस्य विश्वानि वा चक्षूषि दृष्टयस्तेषां
विपादो निरालोकत्वमलनादवारयत् ॥

हृदयनिवसत्कंदर्पेपुप्रसूर्जसौरभ-

प्रणयिमधुकृत्पङ्कजा छायाछलादनुधाविताः ।

घनहिमकरालोके लोके विपाण्डुरमण्डना-

श्चतुरचतुरं कान्तोपान्तं ययुर्वरयोषितः ॥ ९१ ॥

छायाछलात्स्वच्छायाव्याजाद्दृश्ये चित्तं निवसन्त्यः कामस्तस्येषवः शरा ये प्रसूनानि
पुष्पाणि श्रेभ्यो जातं यत्सौरभं गन्धस्तत्र प्रणयिनी लुब्धा मधुकृत्पङ्क्तिर्घमरमाला तथा-
नुधाविता अनुसृताः । अपरिहार्यं छायाभात्रभेव कृष्णं दधुरित्यर्थः । घनो हिमकरालो-
कश्चन्द्रप्रकाशो यस्मिन्लोके भुवने सति विपाण्डुरमण्डनाः परिज्ञानाभावार्थं शुभ्रभूषणधा-
रिण्योऽभिसारिकाश्चतुरचतुरमुत्कण्ठया, न तु भयात्पूर्णं कान्तोपान्तं प्रियनिकटे जग्मुः ॥

देवः शिखामणिरयुग्मविलोचनस्य

ज्योत्स्नानिचोलनिहिताखिलजीवलोकः ।

तत्कालकान्तविरहार्तपुरंधिवर्ग-

दृढ्यार्गमात्रशरणं विदधेऽन्धकारम् ॥ ९२ ॥

ज्योत्स्नीवाच्छादकत्वाभिचोलः प्रसेवकस्तत्र निहितसदाच्छादितस्वरूपत्वात्क्षिप्तो-
ऽखिलो जीवलोकः प्राणिवर्गो येन सोऽयुग्मलोचनस्य त्रिनेत्रस्य शिखामणिश्रृङ्गा-
रसं देवश्चन्द्रस्तकाले चन्द्रोदयसमये कान्तविरहेणातो व्यथितो यः पुरंधिवर्गः स्रगं
तस्य दृढ्यार्गः स एव केवलः शरणमाश्रयो यस्य तमन्धकारमादधे । अन्यतो निवृत्तो
विरहिणीदशामेव विरहान्धवलक्षणोऽन्धकारो लभोऽभूदित्यर्थः ॥

असकृदुदयदानस्रोतःकणोत्करविभ्रमं

सरसि सरसि व्यातन्वानैर्निलीनमलित्रजम् ।

जलगजघटोदस्तैर्दन्ताङ्कुरैरिव सर्वतः

कुमुदमुकुलैर्द्रागस्फोटि स्फुटेन्दुकरोदये ॥ ९३ ॥

स्फुटो य इन्दुकरोदयस्तम्बिनसति सरसि कुमुदमुकुलैः कैरवकोरकैर्द्रागाश्रफोटि

विकसितम् । अतः संभाव्यते—जलगजानां घट्य पद्मिस्रयोदस्रैर्जलमध्यादूर्ध्वोक्तैर्द-
न्तादूर्ध्वैव । ज्योत्स्नया हि हस्तिनां दन्ताः स्फुटन्ति । अत एवात्त्रिजं भ्रमरमरमस-
कृत्सुनरुदयन्निर्गच्छद्यहानस्रोतो मदजलं तस्य कपोत्करस्तरस्रमम् ॥

आमन्द्रोर्मिनिनादशृंहितरवैराप्रातदिक्कुञ्जरः

सैरं वारिधिवारणस्तटगिरिप्रक्रान्तवप्रक्रियः ।

चञ्चच्चन्द्रमरीचिभूतिरजसः सङ्गेन शृङ्गारितै-

रङ्गैर्व्योम तमालकाननहठास्कन्दाय दध्ने मदम् ॥ १४ ॥

वारिधिः समुद्रः स एव वारणो हस्ती, व्योम खमेव तमालवनं तस्य हठेन रमसे-
नास्कन्द आक्रमणं तदर्थं मदं दर्पं दानं च दध्ने । कीदृशः । आमन्द्रा मधुस्र ये कर्मि-
निनादास्तरहृद्यन्दास एव शृंहितरवा गलगर्जितशब्दास्तराप्राता गृहीतगन्था दिक्कुञ्जरा
दिग्घस्तिनो येन । कर्मोऽभ्युत्थाशागजशब्दस्तिरोहित इत्यर्थः । तथा तटगिरी बलापर्वते
प्रक्रान्तरन्था वप्रक्रिया परिपत्तिर्येन । चञ्चल्यो याचन्द्रमरीचयस्ता एव भूतिरजो
मस्म तत्सङ्गेन शृङ्गारितैः कृतमण्डनैरङ्गैरुपलक्षितः ॥

व्याख्याता पृथुमान्मयोपनिपदां कल्याणमित्रं हठ-

प्राणेशाभिच्छतिव्रते मृगदृशां हस्तप्रदीपो रतेः ।

ध्वान्तरहंतुदकान्तिदन्तुरवपुः सीमन्तितस्वर्मुस्रो

देवोऽजायत यामिनीप्रियतमस्तृप्यच्चकोरप्रपा ॥ १५ ॥

यामिनीप्रियतमो देवश्चन्द्रस्तृप्यतां पिपासितानां चकोरानां प्रपा जलवितरणस्थान-
मजायत जातः । पृथवो या मान्मप्य उपनिपदः सिद्धान्ताः सुरतक्रीडास्त्रासां कर्मभू-
तानां व्याख्याता प्रख्यापकः । मृगदृशां स्त्रीणां प्राणेशान्प्रभृत्यभिच्छतिरभिसरणं सैवाव-
द्यानुष्ठेयत्वाद्भूतं तत्र कल्याणमित्रमनुगुणवस्त्रूपदेशकम् । रतेः संभोगनिवृत्तेः स्त्रीत्वाप्रा-
विशालेन व्यवहृताया हस्तप्रदीपः स्फुटं प्रकाशकः । ध्वान्तस्य तमसोऽहंतुदाभिर्मन-
च्छेदिकाभिः कान्तिभिर्हेतुमिदंनुरं वपुर्यस्य । तथा सीमन्तितं मध्ये वर्तमानत्वाद्विधा
कृतं स्रमुंसमाद्याशावनिपार्श्वं येन ॥

किं देवस्य कुमुद्वतीकुलपतेर्व्योमस्वलीशायिनः

संक्रान्तप्रतिकेलिवापि तरलोत्तालं चमौ मण्डलम् ।

पेष्टुं मानवतीजनस्य मनसो मानं सरो निर्ममे

किं पानीयपरदृष्टकूनमिति भ्रान्तिर्न विभ्राम्यति ॥ १६ ॥

इति भ्रान्तिरयं भ्रमो न व्यर्पति । कुमुद्वतीनां कुमुदिनीनां कुलं तस्य पतेव्यन्तस्य
मण्डलं प्रतिकेलिवापि सर्वाणि क्रीडावर्षाणु संक्रान्तमत्र एव तरलं चपलं तपोत्ताल-

सुद्रटं किं बभौ । मानिनीनां मनसः पेटुम् । अमानमिति वा क्रियाविशेषणम् । संसः
पानीयघरदस्य विम्बप्रतिविम्बवशाद्भ्रूनां किं निर्गमे । किमेतच्चन्द्रमण्डलं किं मानिनीम-
नोदलनाय कामनिर्मितः पानीयघरद इति भ्रमो न चलतीत्यर्थः ॥

भूरेन्दवोपलमयी सलिलं ववर्ष

द्वौराप ताण्डवितचित्रशिखण्डिरूपम् ।

आस्तोपडुस्य रससीमि न रोधवृत्ति-

रित्यं संसर्ज किल रात्रिरपूर्ववर्षाः ॥ १७ ॥

ऐन्दवोपलाधन्द्रकान्तास्तन्मयी भूमिः सलिलं जलं ववर्ष । चन्द्रकान्ताः सुधुडु-
रित्यर्थः । यौः खं ताण्डविताः स्फुरन्तश्चित्रशिखण्डिनः ससर्पयो यत्र तद्रूपमाप । रस-
सीमि शृङ्गारदशायां रोधवृत्तिरुडुपस्य चन्द्रस्य नास्ति । भूमिर्जलं ववर्ष । यौवृत्तप्रं-
त्सम्यूररूपमाप । उडुपस्य शरणप्रवहणस्य रससीमि जलमप्ये रोधवृत्तिर्वर्तने नास्ति ।
एवं रात्रिरपूर्वाधिना वर्षाः संसर्ज ॥

करैः शाम्यत्सूर्योपलदहनभसाव्यतिकरा-

दिवापाण्डुच्छायैर्हृदयमुकुरं भङ्गुरहशाम् ।

समुत्सृज्याशेषं मलमतुलमानं प्रहमयं

मृगाङ्गुस्तत्कालप्रतिफलितकंदर्पमकरोत् ॥ १८ ॥

मृगाङ्गुश्चन्द्रो भङ्गुरहशां चतुरस्राक्षीणां हृदयादर्शं प्रतिफलितः संक्रान्तः कंदर्पः क्षमो
यत्र तमकरोत् । किं कृत्वा । अतुलोऽसमो यो मानप्रहस्तन्मयं मलं समुत्सृज्य निवार्य ।
कैः । शाम्यन्व्यः सूर्योपलदहनः सूर्यकान्तामिच्छस्य भस्य तत्परिचयादिवापाण्डुच्छायैः
शुभ्रैः करैः । भसाङ्गुश्च करैरादर्शस्य च मलं निवार्य संक्रान्तपदार्थमादर्शं करोति ॥

आरक्तं हठरोदनारुणपतनेत्रान्तकान्त्युद्गमै-

र्निःश्वासैर्विरगनिसर्गशिशिरस्पर्शं कठोरोर्मिभिः ।

चन्द्रं चण्डकरं वियोगजरुजासन्नज्ञचारिकथ-

त्कोकीशोकजिहीर्षयेय सुचिरं पान्यप्रियाश्चक्रिरे ॥ १९ ॥

हठेनानारतं यत्रोदनमधुमोक्षसेनादणा लोहिताः पतन्तो ये नेत्रान्तास्तेषां कान्तिर-
हणत्वं तस्योद्गमाः स्फुरणानि तैरारक्तं लोहितम् । तथा कठोरोर्मिभिर्विभेगवद्भिर्निःश्वासैर्वि-
रगनपगच्छमितिसर्गशिशिरः स्वभावसीतलः स्पर्शो यस्य तं चन्द्रं पान्यप्रिया विरहिन्-
धण्डकरं चक्रिरे । रक्तलोप्यात्वयोः सूर्यधर्मयोः प्राणपाण्डुरः सूर्यः कृत इत्यर्थः । अतः
संभाव्यते—वियोगरुजाया विरहव्यथायाः सन्नज्ञचारिण्यः समानानुभवा अत एव क-

यन्त्यो दन्द्यमाना याः कोऽयश्चक्रवाज्यस्तासो संबन्धिनः शोकस्य जिहीर्षया निवार-
णेच्छयेव । चक्रवाज्यो हि दिवा प्रिययोगं लभन्ते ॥

स्फूर्जत्किञ्जल्कहालाहलत्रहुलरसोद्धारतो मानिनीनां

दत्तायासं विकासं कुवलयमुकुलान्याश्रयन्ति श्रमेण ।

उद्यत्सायाहवात्याकवलनकलितस्पन्दकंदर्पकाल-

व्यालव्यादीर्यमाणस्फुटफणफलकप्रौढिमानं विववुः ॥ ६० ॥

कुवलयमुकुलान्युत्पलकलिका उद्यन्ती वान्ती या सायाहवात्या संध्याकालवातया-
तस्तस्य कवलनमदर्शनं तदर्थं तेन वा कलितस्पन्दः स्वीकृतकम्पो यः कंदर्पकालव्यालः
कामकृष्णसर्पस्तेन व्यादीर्यमाणा विकसिता ये फणास्त एव विपुलवात्फलकानि तेषां
प्रौढिमानं शोभां विववुदंधुः । अत एव स्फूर्जेन्नुल्लसन्त्यः किञ्जल्कः स एव हालाहलो
विपभेदस्तस्य बहुलो यो रसोद्धारस्तस्माद्गत आयासो विरहदुःखं येन तं विकासमाश्रयन्ति
भजमानानि ॥

मललवनिभसज्जल्कज्जलः सान्द्रसांध्य-

द्युतिशिखिसचिताभ्रभ्राष्ट्रश्चन्द्रविम्बः ।

नवरजतकटाहः कल्पितो मन्मथेन

कथयितुमिव पान्यप्रेयसीमानसानि ॥ ६१ ॥

मन्मथेन चन्द्रविम्बो विरहिणीनां चेतांसि कथितुं नवो रजतमयःकटाहः कथनभा-
ण्डमिव कल्पितः । सान्द्रा सांधी या द्युतिः सैव शिखी वदित्स्तेन सचित्रं यदभ्रभ्राष्ट्र-
माकाशपावकस्यानं तत्रस्थः । मलं कलद्रुस्तस्य लवस्तन्निभेन तथाजेन सप्रहमं क-
मल यस्य । वपनभाण्डं च भ्राष्ट्रस्थं सकज्जलं च भवति । चन्द्र इष्टा विरहिण्यो
दशन्त इत्यर्थं इति भद्रम् ॥

इति धीमोनरामकृतया टीकया समेनः धीराजानकविश्ववर्तुणोर्महाकवि-

राजराजानकश्रीमहकस्य कृतौ धीकण्ठचरिते महाकान्ये

संध्यावर्णनं नाम दशमः सर्गः ।

एकदशः सर्गः ।

मण्डलेन शशिनो विनिविश्य व्योम्नि दीर्घकरदण्डसखेन ।

मारवज्रगुलकप्रतिभेन द्रागभज्यत यधूजनमानः ॥ १ ॥

दीर्घो ये करस्त एव दण्डस्तस्येन चन्द्रस्य मण्डलेन व्योम्नि निविश्य स्थिता व-
धूजनमानो भद्रः । अतो मारस्य वज्रगुलकमायुधभेदस्तस्येन ॥

यत्कला किल ज्ञापाङ्गपुलिन्दस्पन्दमानवडिशमतमाधात् ।

मण्डलोऽमृतरुचोऽननि चक्रं स क्रमेण रसराजरथस्य ॥ २ ॥

यस्य चन्द्रबिम्बस्य कला ज्ञापाङ्गः काम एव विरहिणीर्हि स कलात्पुलिन्दः शबरस्तस्य संबन्धि स्पन्दमानं कम्पमानं यद्दृशिं मत्स्यवेधनवालकं तस्य व्रतं सादृश्यमधात् । क-
लामात्र एवोदित आसीदित्यर्थः ।

आवहन्ननवर्धि परिवारं मण्डलं शशभृतोऽधिशयानः ।

चित्रमत्र कुसुमायुधदेवो मानिनीष्वधित संहतिमुद्राम् ॥ ३ ॥

असंख्यं परिवारं वसन्तादिमावहंस्तथा चन्द्रस्य मण्डलमाश्रयन्कामदेवो मानिनीषु
विषये संहारतद्गमधात् । चित्रत्वं संहारोपेक्षया परिवारं गणेशादिमण्डल्यमावहन्मण्ड-
लमिन्दोः तिन्दुरादिकृतमाश्रयन्संहारमुद्रां धत्ते । संहारो हि सूर्यमण्डलाधिष्ठानेनाग-
मेषु प्रसिद्धः ॥

दूरतः परिणमद्विधुबिम्बं विक्रवाः कुचतटं विरहिण्यः ।

बिभ्रति स्म हृदि दत्तपिधानं मन्मथेन पुटपाकधियेव ॥ ४ ॥

दूरत इति स्तनयोर्वेशयप्रतिपादनार्थम् । परिणमद्विम्बितं विधुबिम्बं यत्र तत्स्तनतट
विरहिण्यो दधुः । संभाव्यते—मन्मथेन दत्तं पिधानं छादन यस्य तदिव । कथा । हृदि
पुटपाकः पिहितभाण्डपाकस्तद्बुद्ध्या । तथा हि गाढपाको भवति । हृदीत्यनेन कुचतटस्य
पृथुत्वप्रतिपादनम् । 'कुचतटे' इति वा पाठः । दत्तपिधानमिति कर्मधारयोऽयम् ।
'दन्तपिधानम्' इति वा पाठः । दन्तमयं पिधानमिति करणे ल्युट् । करणं च कर्त्रपेक्षम् ।
मन्मथेनेति कियपेक्षा कर्तरि तृतीया । पिधानोपेक्षया हृदीति सप्तमी ॥

अब्धिवारिवदवीवृधदिन्दुः कोष्णमम्बु दृशि मानवतीनाम् ।

येन सिक्तवपुषो रतिभर्तुः प्रत्युत प्रववृते भुजकण्डूः ॥ ५ ॥

समुद्रजलमिव कोष्णं बाष्पं चन्द्रो मानवतीनां दृष्टावचीवृधत् । येन सिक्तवपुषः
कामस्य प्रत्युत शमने प्राप्ते भुजयोः कण्डूर्दोषावस्था वृथे । कोष्णं ह्यम्बु कण्डूशमनम् ॥

प्रस्तुताखिलधृतिक्षतिदीक्षैर्मण्डलाञ्चनचणैः शशिपादैः ।

निर्ममे गुरुभिरध्वगयूनामश्चु नेत्रपटबन्धविधानम् ॥ ६ ॥

कृतसकलधैर्यनाशनियमैर्मण्डलस्याञ्चन शोभनं तेन वित्तैर्गुरुभिर्महद्भिः शशिपादैः
पान्थतरुणानामश्चु नेत्रपटलस्य बन्धनं निर्ममे कृतम् । गुरुभिराचार्यैश्च प्रस्तुतदीक्षैर्म-
ण्डलस्य यागभवनस्याञ्चनचणैः शिष्याणां नेत्रपटो बध्यते ॥

मध्यलक्ष्यपृथुलान्छनमिन्दोर्मण्डलं ददृशुरध्वगवध्वः ।

उद्धृताररमिव स्फटिकादमद्धारमन्तकपुरीमधिरोद्धुम् ॥ ७ ॥

मध्ये लक्ष्य पृथु लाञ्छन कलङ्गो यस्य तच्चन्द्रबिम्ब विराहिण्यो यमनगरीमारोडु
दूरीकृतद्वारपुट स्फटिकद्वारमिवापश्यन् ॥

मानिनीपु पर्यो मरुदासीत्फुल्लकैरवरज प्रकरेण ।

भस्मनेव विरहानलहेलादग्धपान्थहृदयप्रसृतेन ॥ ८ ॥

मरुन्मानिनीपु स्पर्शनं कायेण च परुष आसीत् । कैरवरजसा विरहान्निदग्धविर
हिहृदुत्थितेन भस्मनेव ॥

चूचुकोपमशश शशिविम्ब कोऽप्यदर्शि स निशाकुचकुम्भ ।

पीडन निबिडमग्रकरैर्यश्चित्रमातनुत कामिजनस्य ॥ ९ ॥

स्तनाप्रोपममृग शशिविम्ब कोऽपि निशास्त्रनकुम्भो दृष्ट । य कामिनां कराम्
पीडामकरोत् । चित्रत्व पीडनीयस्य पीडकत्वात् ॥

चन्द्रहासपथदर्शनताम्यद्विप्रयोगभरजर्जरामे ।

सेतुबन्ध इव तत्समये स क्षोगसभ्रममवाप पयोधि ॥ १० ॥

चन्द्रस्य सबन्धी यो हासपथो रदिनमागस्तद्दर्शनेन ताम्यन्त्यो ग्लायन्त्यो यतो
विप्रयोगभरजर्जरा विरहातां रामा पान्याङ्गना यत्र । एतत्कालपक्षेयोजनम् । सेतुबन्ध
पक्षे तु चन्द्रहामो रावणखड्गस्तद्दर्शनेन ताम्यन्तीताया विरहेणार्तो रामो दाशरथियत्र ।
सेतुबन्ध इव तत्काले समुद्र क्षोभव्याकुलतामाप । चन्द्रोदयकृतस्य शैलपानजातस्य च
क्षोमस्य चाध्यवसानम् ॥

मीलितासु नलिनीपु तदानीं किं रमा कुमुदिनीरधिशिशये ।

तासु यत्तदिभदानकणाना टङ्कमापुरलयो निपतन्त ॥ ११ ॥

तदानीं रात्रिमुखे नलिनीपु मीलितासु सकुचितासु सतीपु रमा लक्ष्मी कुमुदिनी
विमधिशिशये आशिश्रिये स्त्रित् । कमलाभया लक्ष्मी प्रसिद्धा । आश्रयोपद्रवेणाश्रयान्तरं
कैरविणीर्लक्ष्मी किं जगामेति सदेह । अत्र साधनम्—तस्या रमाया यतो वाहनहस्ती
तद्दानकणानां टङ्क महिमलयो यत्प्राप । तासु कुमुदिनीपु निपतन्त । यदि न लक्ष्मी-
कैरविणीराश्रयेतत्कथं कुमुदिनीपु रमाबाहहस्तिनो मदजलकणा दृश्येरभित्यर्थ ॥

चन्द्रमा स्मरचमूवरयोधो धामभिर्व्यददरत्कुमुदानि ।

विप्रयुक्तवनिताजनचेतोदारणे विरचयन्निव योग्याम् ॥ १२ ॥

स्मरस्य चमूवर सेनापतिधाघौ योधश्च चन्द्रमा धामभिरंशुभिः करणे कुमुदानि
व्यददरत् । विप्रयुक्तो विरही यो वनिताजनस्तस्य चेतो हृदय तस्य दारणे विपाटने
योग्यां शिक्षां विरचयन्निव । 'लक्षणहे'वो क्रियाया' इति हेतो ल्प शनादेश ॥

कमलरुचिनिमीलनैककार्यप्रविष्टमराधिरुसख्यरेखयेव ।

नवपरिणतमूर्तिरेणलक्ष्मा परिरभते रमसेन तेऽद्वियुग्मम् ॥ १३ ॥

नखेषु निर्मलत्वारिणता प्रतिबिम्बिता मूर्तिर्यस्य स एणलङ्गमा चन्द्रो रभसेन तव पादद्वयमालिङ्गति । हेतुस्तद्देश्यते—कमलानां रुचिः शोभा तस्या निर्मलनं पराभवः तदेवैकं साधारणं कार्यं तेन प्रविष्टमरं प्रसरणशीलमधिकं यत्सदृश्यं सुहृद्भावस्तद्वैतयेव । चन्द्रस्येव रामापादस्य संनिधी पद्मस्य हि शोभाहातिरिति कार्यसाधारण्यम् । समकार्योद्बहनेन च श्रेहवशादालिङ्गनमुचितम् ॥

तव चरणयुगं प्रिये नखेषु प्रतिफलता हरिणाङ्गमण्डलेन ।

चतुरमुखरनूपुरोपहृताविरलमरालसनाथतामिवैति ॥ १४ ॥

प्रिये इत्युचितमामन्त्रणम् । नखेषु प्रतिबिम्बभाजा हरिणाङ्गमण्डलेन चन्द्रबिम्बेन हेतुना तव चरणयुगं चतुरं निर्बिलम्बं कृत्वा मुखरनूपुराभ्यां सशब्दाभ्यां मञ्जीराभ्यामुपहृताकारिता अविरला बहवो ये मरालस्तैः सनाथतां साहित्यमिवैति । नखेष्विति बहुवचनादुत्प्रेक्ष्यमाणेषु हंसेष्वविरलवचनम् ॥

घनजघनतटे निलीयतेऽसौ तव तरुणि प्रतिमाहिमांशुबिम्बः ।

दधदधिगतनित्यसंनिधानस्मरनृपराजतपादपीठगोष्ठीम् ॥ १५ ॥

तरुणिति संभावनाङ्गमामन्त्रणम् । तव घनजघनतटे प्रतिमाचन्द्रो निलीयते निनी-
नतामेति । अधिगतं प्राप्तं नित्यं शश्वत्संनिधानं येन स स्मर एव महत्त्वाद्गुणो राजतं
रौप्यमयं यत्पादपीठं तस्य गोष्ठीं विच्छिरया वर्तनं दधत् ॥

परिणतिमुपजग्मुपा तुपारद्युतिवपुपोदरसीम्यखण्डितेन ।

अनुहरसि हरेः पुरंधिमूर्तिं पिहितहठोद्गतनाभिपुण्डरीकाम् ॥ १६ ॥

उदरेऽखण्डितेन परिणतिं प्रतिबिम्बमुपगतेन तुपारद्युतिवपुपा चन्द्रबिम्बेन हेतुना ह्य
हरेः पुरंधिमूर्तिं विशोकाह्वामनुहरसि स्पर्धसे । कीदृशीम् । पिहितमाच्छादितमपि परि-
शानामावार्थं हठेनोद्गतं नाभिपुण्डरीकं नाभिस्थं सिताम्भोजं यस्याः । गतिताच्छील्यानु-
विवक्षयानुहरसीत्यत्र सिप्रलयः ॥

तव वरललने वलीविभङ्गप्रतिफलनप्रविभक्तमूर्तिरिन्दुः ।

श्रयति लिपिमकृत्रिमप्ररोहन्नवरशनाश्रयरत्नकिङ्किणीनाम् ॥ १७ ॥

वरललने इति रशनायां रत्नकिङ्किणीवस्वस्य साधारणमामन्त्रणम् । तव वलीविभङ्गेषु
प्रतिफलनं प्रतिबिम्बस्तेन प्रविभक्तानेकरूपा संपन्ना मूर्तिर्यस्य स इन्दुरकृत्रिमं स्वभावेन
प्ररोहन्त्यो भवा रशनाश्रया मेसत्त्वावर्तिन्यो या रत्नकिङ्किण्यस्यासां लिपि विच्छिर्ति
धयति । वलिभङ्गेषु चन्द्रप्रतिबिम्बेषु ममिकिङ्किणीसंभावनम् ॥

प्रहरति हरिणाङ्गने तवेदं कुचयुगमन्तिकविम्बिते लसन्त्याः ।

रुचिसहचरकोकपक्षपातादिव चलहारलताविवल्गनेन ॥ १८ ॥

अन्तिके सनीये विम्बिते जातप्रतिबिम्बे हरिणाङ्गने चन्द्रे कुचद्वयं प्रहरति । समा-

त्राधिकरणत्वेन विवक्षितम् । चला लीलावशात्तरला या ह्यारलता तस्या विवल्गनेन ।
संभाव्यते—रुचेः स्वान्तेः सहचराः । सदृशा इत्यर्थः । कोकाशकास्तेषु पक्षपाता-
दिव । रात्रिराजो हि चक्रवाकाणां वीरी । वर्तुल्लवाद्भयरूपत्वावस्थानाच्च शनिसाहचर्यम् ॥

विलसति कलकण्ठ कण्ठ एष प्रतिफलता तव चन्द्रमण्डलेन ।

मुररिपुकरकम्बुनेव शोभाहरणरूपा हठकिंकरीकृतेन ॥ १९ ॥

हे कलकण्ठ, तवैष कण्ठः प्रतिबिम्बतेन चन्द्रेण विलसति । संभाव्यते—शोभाया
हरणं स्पर्धां तेन ह्या हेतुभूतया हठेन बलार्किंकरीकृतेन दासीकृतेन मुररिपुकरकम्बु-
नेव पाञ्चजन्येनेव । कण्ठस्य शङ्खमात्रं न सदृशमिति हरिशङ्खः सादृश्येन संभाव्यमान-
स्तिरस्कृतत्वेन दासीकृतः ॥

परिणतवपुरेय रात्रिराजस्तव सविधेऽधरपल्लवस्य मुग्धे ।

प्रभवति रचनामनुग्रहीतुं प्रतिदिनपुञ्जितविभ्रमस्मितस्य ॥ २० ॥

मुग्धे इत्यामन्त्रणं विलासोक्लयनुगुणम् । तवौष्ठपल्लवस्य सविधे निकटे परिणतं प्रति-
विम्बितं षण्णुर्विम्बं यस्य स चन्द्रः प्रतिदिनं दिने दिने पुञ्जितं राशीभूतं यद्विभ्रमस्मितं
विलासहासस्य रचना संनिवेशस्यामनुग्रहीतुं सादृश्येन कृतार्थयितुं प्रभवति । हासस-
दृशाः संभाव्यत इत्यर्थः ॥

प्रतिमितमधिगण्डमण्डलं ते रजनिपतेः परिपूर्तिमच्छरीरम् ।

उपनयति नताङ्गि पौनरुक्त्यं पृथुतरमौक्तिककुण्डलप्रतिष्ठाम् ॥ २१ ॥

परिपूर्तिमत्पूर्णं गण्डमण्डले प्रतिमितं चन्द्रबिम्बं पृथुतरं बृहद्यन्मौक्तिककुण्डलं तस्य
प्रतिष्ठा तां पौनरुक्त्यं द्विर्भावमुपनयति । गण्डतटे चन्द्रप्रतिबिम्बं द्वितीयं मुक्ताकुण्डलं
संभाव्यत इत्यर्थः ॥

श्रवणपरिसरे तुपारधामा तव घटितप्रतियातनश्चकास्ति ।

युवतिकुलगुरोर्मुस्तादधीतं किमपि हरस्पमिवोपदेष्टुकामः ॥ २२ ॥

तव श्रवणस्य परिसरे निकटे घटिता रुमा प्रतियातना प्रतिबिम्बं यस्य स चन्द्र-
कास्ति । अतः संभाव्यते—युवतीनां कुलगुरुः कामस्यस्य मुस्तादधीतं शिक्षितं किम-
प्यन्यस्यावाच्यं रहस्यमुपदिदिशुरिव । रहस्योपदेशो हि कर्णनिकटे क्रियते ॥

अलिकफलकसीमि तेऽल्लवक्त्रे शिशिरकरप्रतिबिम्बपङ्क्तिरास्ते ।

निखिलयुवतिमण्डलाधिराज्ये कृत इव पञ्चशरेण मौलिबन्धः ॥ २३ ॥

अलिकं सत्तटं तदेव विपुल्लवात्कलकं तस्य शीघ्रि शिशिरकिरणस्य चन्द्रस्य प्रति-
बिम्बपङ्क्तिरास्ते । सत्तटस्य विपुल्लवाचन्द्रस्य प्रतिबिम्बरूपपङ्क्तिः । अतः संभाव्यते—
धमसङ्गीमण्डलसाघ्राज्ये मौलिबन्ध उचितः ॥

निरुपममहिमस्पृशा शशाङ्कप्रतितनुभिर्निखिलाङ्गसङ्घिनीभिः ।

अघटि चन्द्रमूरिति प्रियेण प्रसृतिदृशामनुरागकिंकरेण ॥ २४ ॥

निखिलाङ्गेषु समस्तावयवेषु सङ्घिनीभिलगाभिः शशाङ्कप्रतितनुभिश्चन्द्रप्रतिबिम्बैर्निरुपमोऽनुलो यो महिमा त स्पृशति तासां प्रसृतिदृशा निकुञ्जपाणिदृष्टीना चन्द्रमूखादुपपन्न प्रियेणाघटि कृत । यतोऽनुरागेणानुपन्नेण किंकरो दास ॥ चन्द्रबिम्बकुलकम् ॥

जहि नीलदुकूलसविधान वपुपस्त्व शरकाण्डपाण्डुरस्य ।

क्षतिमेतु कुरङ्गकेतुमूर्तेर्जलदातङ्ककलामय कलङ्क ॥ २५ ॥

शरकाण्डवत्पाण्डुरस्य गौरस्य वपुषो नीलदुकूलस्य सविधान घटन जहि परिहर । कुरङ्गो मृग केतुर्लाञ्छन यस्य स चन्द्रस्य मूर्तेर्जलदातङ्को मेघकृतो बाधस्तस्य च्छादनवैदग्ध्य तामय कलङ्क स्त्रीयकलङ्कविलक्षण क्षतिमेत्वपैतु । वाक्यार्थरूपकम् ॥

सकृदेव विलोचनद्वयीय कृतवत्येणमदावधीरण ते ।

घटनामधुना तु गण्डलेखाप्यनुयात्वेणमदावधीरणाय ॥ २६ ॥

ये तव सन्धिनी या विलोचनद्वयी नेत्रद्वयमेणाना मृगाणां मदो नेत्रसौ दयदर्पस्तस्यावधीरण पराभव सकृदेवैकवारमेव कृतवती तथा मृगाणां दृष्टिदर्पसण्डन त्वया कृत यथा पुन कदाचिदपि मृगास्त्वदृशां साम्य मनसापि नावुर्बन्धिति सकृद्ब्रह्मण्यस्यार्थ । द्वि शरानभिसंधान हि धविगुण । एव पूर्वं मृगदर्प दृष्टिरहार्पात् । अधुना तु तव गण्डलेखा एणमदस्य कस्तूरिकाया अवधीरणाय त्यागाय घटनामेतु । कस्तूरिकारहिता सपाद्यतामित्यर्थ । अवयवत्वेन दृष्टिगण्डयोस्तुल्यत्वादेणमदस्य चाप्यवसानानुक्तिरिति । लेखाशब्द प्रशस्यार्थ ॥

विसृज स्रजमुत्पलच्छदाना हठकेशग्रहसाहसैकधृष्णम् ।

क्रियते तव पैशुन कदाचिच्चदमीभिर्नयनैकवैरकारैः ॥ २७ ॥

केशाना ग्रहो भूषणत्वेन ग्रहणम्, कलहकृत कचप्रद्वय स एव दुष्करत्वात्साहस त त्रैका धृष्णु प्रगल्भा तामुत्पलपत्राणां मालां स्रज । यतोऽमीभिरुत्पलपत्रैस्तव पैशुन कृष्णीकरणगधादिशब्दे सूचन कदाचिक्रियते । यद्यपि सितनीरद्विद्यायाच्छादन तथाप्यन्याशाङ्क्या कदाचिद्ग्रहणम् । यतो नयनयोरेकवैरकारैः सद्देशे । फुड्दिरित्यर्थ । धृष्टेभ्यो वैरिभ्यश्च पैशुनशब्दोचिता ॥

दुतमुच्चकुचद्वय दरिद्र कुरु कालागुरुमञ्जरीभरेण ।

मुखरभमरोपहृतिचञ्चुर्यदनर्थान्तरमप्यय प्रसूते ॥ २८ ॥

कृष्णागुरुणा मञ्जरी मञ्जरीकारा रचनाविशेषा कालागुरोबहुलतास्तास्तां भरेण दरिद्र रहितमुच्चकुचद्वय त्व कुच । यद्यतोऽथ कृष्णगुरनपातरं कृष्णीकरणाद्वितीयमनर्थ

प्रसूते करोति । यतो मुखरा ये भ्रमरास्तेषामुपहृतिराह्वानं तथा वित्तः । कृष्णागुहगन्ध-
लोमादलयः सरान्द्रमेध्वन्तीति कृष्णागुह परिहरेत्पर्यः । उन्नतान्तरम प्रसरतीत्युद्यमह-
णम् ॥

निविडस्तनमण्डलात्तवासावपयातु द्रुतमिन्द्रनीलहारः ।

वितनोति तमोधिेयव चन्द्रो रुचिकेशग्रहमस्य यत्कराग्रैः ॥ २९ ॥

तव स्तनमण्डलादिन्द्रनीलरत्नहारो भूषाविशेषोऽपयातु । 'लोद् च' इति प्रायेण लोद् ।
अस्मिन्नीलवादनघट्टारान्त्येव कराग्रै रन्ध्रप्रैर्हस्ताग्रैश्च चन्द्रोऽस्य हारस्य रुचीनां
केशग्रहं न्यग्मावं करोति प्रारमते । चन्द्ररदिमसंनिधां स्फुरत्परनाग इन्द्रनीलहारः दे-
शुन करोतीत्यर्थः ॥

इति मेचक एष वेपमार्गः शमभायातु तवानवद्यगात्रि ।

उदयन्यदयं करोति विभ्रं मृगलक्ष्मा तिमिराभिसारिकाणाम् ॥ ३० ॥

हे अनवद्यानि निदोशाणि गात्रानि यस्याः । मेचकः शमभ इत्येव वेपमार्गः शमभाया-
त्वपयातु । यद्यत उदयन्युगलक्ष्मा चन्द्रोऽन्वच्छराभिसारिकाणामभिसरमविभ्रं करोति ।
प्रकाशनात् । अनवद्यगात्रीति विशेषानुगुणामान्त्रणम् । उदयंश्च शत्रुर्विभ्रं करोति ॥

अथवा विभृहि त्वमद्गवीप्यामसिताकल्पमनल्पमिन्दुवक्त्रे ।

स्वयमेव पिधास्यने यदेनं धनक्रेलिस्मितचन्द्रिकाधिकारः ॥ ३१ ॥

हे इन्दुवक्त्रे, त्वमद्गवीप्यामववपधेऽनन्वमन्तेताकल्प कृष्णवेपमपवा विभृहि ।
अनुमती लोद् । यद्यतो धनं यत्क्रेलिस्मित लीलाहासस्तदेव चन्द्रिका ज्योत्स्ना तस्मा-
धिकारः प्रस्ताव एव कृष्णवेप स्वप्नमेवाप्रेरणार्थं पिधास्यत आच्छादयिष्यति ॥

चतुरं शशलक्ष्मणि क्षपाया हरति ध्वान्तसितेतरोत्तरीयम् ।

उपदेशमिति प्रसद्य सख्यो रचयन्ति स्म तमोभिमारिकाणाम् ३२

वासन्तिक्त्वाद्यपवा सपूनी प्राप्तेऽद्यत्वाद्यपुर तूनी शशलक्ष्मणि चन्द्रे क्षपाया रात्रे-
नाधिक्यास्यानीषाया ध्वान्तमन्धकारमेव सितेनरं कृष्णमुत्तरीय वक्ष प्रसद्य हठाद्वरति
सति तिमिराभिसारिकानामि येवमुपदेश सन्तोऽनुवंत् । रचयतेधतुरं वा विनोपणम् ॥
अभिमारिकाडुल्लङ्घम् ॥

ज्योत्स्नाभिमारविधये विमङ्गलानि

मुक्तागुणा मलयजं च तवातितुष्टयै ।

कंदर्पदाहलहरीहरणादवासं

यत्रान्तरीयकगुणान्तरमप्यमीभिः ॥ ३१ ॥

ज्योत्स्नायामभिसारविधिः प्रियामिषरण तदर्थं विमङ्गलानि मृगलवलयः, मुक्ता-
राजः, मलयजं चन्दनं च तवातिहर्याय भवति । न केवलं चन्द्रिकायां वामंसाहसरादमे-

दोषगमात् । यावत्स्वप्येवान्तरतीय भुव गुणान्तरमन्यो गुणोऽप्यमीभिर्विसकङ्कणाद्यैः कर-
णभूतैर्यदवाप्तम् । कृतम् । कदपेण कामेन दाहलहरी तस्या हरण तस्मात् । मृणालाद्यैस्त्व
न केवलमेवाकारगोपनम्, अपि तु कामदाहहरणमपि कृतमित्यर्थं ॥

कल्लोलिताप्युदयती यदतिग्मरश्मे-
र्यद्गाहसे च शपकेतुविवल्गितानि ।

शुभ्राभिसारपरिपाण्डुरवेपबन्धु-

स्तद्गासि दुग्धजलधेरधिदेवता त्वम् ॥ ३४ ॥

अतिग्मरश्मेश्चन्द्रस्योदयात्त्व कल्लोलिता तरलिता सतरङ्गा [व] यदसि, यच्च शपकेतु
काम समुद्रश्च तद्विवल्गितानि तदुल्लासान्गाहस आलोढयसि, शुभ्राभिसारे ज्योत्स्ना-
गमेन परिपाण्डुरवेपस्य बन्धुर्यदसि, ततो हेतोस्त्व क्षीरसमुद्रस्याधिदेवता प्रतिभासि ।
तस्यास्तथाविधत्वात् ॥

सपादयेन्दुवदने त्वमकाण्ड एव

श्रीखण्डकाण्डरसपङ्किलमरुमङ्गम् ।

येनात्र केतकशरो विचरन्पदानि

नोद्धर्तुमर्हति जवेन रतिद्वितीयम् ॥ ३५ ॥

हे इन्दुवदने, त्वमङ्गमङ्ग धीखण्डस्य काण्ड नाल तद्रसेन पङ्किल चन्दनपङ्कयुक्तं कुश
येन यतोऽनाग्रे रतिद्वितीयो विचरन्तरस्या सह विचरन्पङ्किलत्वात्पदानि तूर्णमुद्धर्तुं नार्हति ।
कामस्त्वदग्रे वसतीति प्रकाशितम् । चन्द्रोदये स्वयमेव तापोपशमादनुलेपेन भाविवि
लम्बत्वाद्वाकाण्डेऽकाल इत्युक्तम् ॥

चूर्णालकव्यतिकरे ननु किं मुधैव

शेफालिकामुकुलशेखरकल्पनाभि ।

अस्मिन्ललाटफलके प्रतिबिम्बितस्ते

तत्कर्मनर्म कुरुते हि तमीकुटुम्बः ॥ ३६ ॥

चूर्णालकानां व्यतिकर समूहस्तत्र शेफालिका मल्लिका तस्या मुकुलानि तै शेखरो
मौलिभूषण तत्कल्पनाभि किम् । न किञ्चिदित्यर्थं । यतो मुधैव निष्फलाभि । ते
तत्रास्मिन्ललाटमेव विस्तीर्णत्वात्फलक तत्र प्रतिबिम्बितस्तमीकुटुम्बश्चन्द्रस्तत्कर्म शेखर
कर्मैव नर्म परिहासस्तत्तनुते । ललाटे प्रतिबिम्बवशान्मुकुटभूषण सिद्धयति किं मल्लि-
काभि । विलम्बकारित्वादित्याशय ॥

चन्द्रातपाभिसरणे मणिनूपुराभ्या

पादौ परं परिचर त्वमधीरतारै ।

तन्मञ्जुशिक्षितगतैरुपहूयमानं

यन्निहवाय तव केलिमरालयूथम् ॥ ३७ ॥

चन्द्रातपे ज्योत्स्नायामभिसरणे प्रियनिवृत्तगमने तदा सशब्दत्वात्पिशुनाभ्यामपि रत्ननूपुराभ्यां चरणौ परं परिचर शोभय । अधीरतारे, इति प्रकृतानुगुणनामन्त्रणम् । यतस्तयोर्नूपुरयोर्नञ्नि मधुरानि शिक्षितानि शब्दात्तदुपहूयमानमाद्यर्थमानं क्रीडाहं-
सङ्गलं निहवाय, अथानूपुरशब्दानां छादनाय भवति । अथवा शुभ्रवेशाया गौराहृषाश्च तव निहवायेति योज्यम् ॥

खेलैः पदैर्दयितमानससंचरिष्णु-

स्त्वं प्रस्थिता मदनविभ्रमराजहंसि ।

व्यालोलचीनसिचयाञ्चलपक्षपालि-

स्तूर्णं किमुद्भयनकर्म विनिर्मिमीषे ॥ ३८ ॥

हे मदनस्य विभ्रमार्थं राजहंसि । विनोदकत्वात् । दयितव्य मानसे चित्ते संचरिष्णुः खेलैर्मन्थरैः पदैः प्रस्थिता तनुद्भयनमेव कर्म किं विनिर्मिमीषे । यतश्चीनसिचयस्य ची-
नदेशवन्नसाबल एव पक्षपालिः पक्षतिव्यालौला यस्याः । प्रथमं शनैः प्रस्थिता, इदानी-
मुद्भय इवेति परिहासद्योतनम् । अथ त्वं खेलैः पदैः प्रियचित्ते संचरन्त्यसि, इह तु
प्रस्थिता तदुद्भयनमेव कर्म किं करोषि । राजहंसी च खेलैर्मानसमरति संचरन्त्युपयते ॥

ज्योत्स्नास्थितावभिसरन्त्यभिकं शरीरे

नृपां वृथैव कृत्वत्यसि चन्द्रकान्तैः ।

एषां यदिन्दुकरताण्डवितैः पयोभि-

रार्द्राकृते पथि पदानि तव स्तलन्ति ॥ ३९ ॥

ज्योत्स्नास्थितां सत्यामभिकं क्षमुकमभिसरन्ती चन्द्रकान्तभृशां वृथैवाकरोः । यदेषा
चन्द्रकान्तानां संबन्धिभिरुच्य चन्द्रस्वावितैर्जलैरार्द्राकृते पथि तव पदानि स्तलन्ति ।
अत्र संभावितान्द्रूपनवोपधाराद्विरुद्धस्य पदस्तलनस्योक्तिः ॥

रक्षायतासि सितवेषविशेषमेव

चिन्ता श्रियं प्रति न संप्रति युज्यते ते ।

तज्जन्मभिः श्रमजलैर्हि कदाचिदेष

शुभ्रत्युदारपनसारमयोऽह्वरागः ॥ ४० ॥

आपदासि इत्यामन्त्रं साकृतम् । चिन्तमानक्रीडानां श्रियैर्नैव कारदिव्यनात्तान् ।
तव निजं वेषं रक्ष । चिन्तानां परिहारादित्याशयः । श्रियं प्रति तव चिन्ता न युज्यते ।

अस्मिन्सुहृन्दि रतिकान्तयशश्छटाना-

मेषां ननु स्थितिमपहुवते स्तितानि ॥ ४४ ॥

कर्पूरपांसोर्लहरी तद्वद्वृत्ताः । कर्पूरभ्रान्तिजनका इत्यर्थः । महान्तो हि कर्पूरमोगिनः । चन्द्रप्रभासबोधे निष्ठा घटन्ते कृपा पतन्ति । ननु यतः कामयशसां सुहृन्दि सदृशानि स्तितानि हासा एषां चन्द्रांशनां स्थितिमपहुवते छादयन्ति । हासो-
हासवशाच्चन्द्रकरा न विभाव्यन्त इत्युक्त्वा प्रेमसूचनम् । 'निपाताद्योपसर्गाथ धात-
वधेति ते त्रयः । अनेकार्थाः स्मृताः [पिंते निर्देश्योपलक्षणम् ॥]' ॥

दन्तच्छदं हृतमदं नवविद्रुमाणां

चान्द्रास्त्व स्त्वकयन्ति कराग्रभागाः ।

एषामनुप्यकिरणैरुणीकृतानां

भूयोऽप्यसावुदयराग इवाम्युदेति ॥ ४५ ॥

नवा विद्रुमाः प्रवालश्लेषां हतो मद्यो लीहिलदर्पे येन । विद्रुमाधिक्युगमित्यर्थः ।
दन्तच्छदमपरं चान्द्राः कराग्रभागाश्चन्द्रांशवः स्त्वकयन्त कुर्वन्ति । विद्रुमाणां च
स्त्वका भवन्ति । अनुष्णौष्ठस्य रसिभिररणीकृतानां चन्द्रांशनां पुनरप्युदयागन
इवाभ्युपैति स्फुरति ॥

दूरप्रसारितकरस्य पुरः सुदूर-

माक्रामता तरलहारलताकराभ्रैः ।

मुग्धे नियुद्धघटना शशिमण्डलस्य

किं वर्तते सह तव स्तनमण्डलेन ॥ ४६ ॥

मुग्धे इत्यामन्त्रनं साकृतम् । तदस्म्यपि चन्द्रमण्डलस्य चन्द्रेण सह बाहुयुद्धवृत्तैः ।
परिवेप्यमानत्वात् । तव स्तनमण्डलेन सह शशिमण्डलस्य नियुद्धघटना मुजपुद्गारम्भः
किं वर्तते । द्वयोर्मण्डलेन सजातीयत्वाद्युद्धोत्सिंसंगतिः । यतो दूरं प्रसारिताः करा
रत्नवः पाणयथ येन । तरला तुह्येन विषमन्वाद्यपला या हारलतातत्याः कराग्रानि
प्रमा हस्ताश्च तेषु दूरमाक्रामता ॥

एषाङ्गरदिमलहरीभिरधीतसख्यः

पुष्पाति ते श्रियमसावुदरप्रदेशः ।

कार्श्यक्रमावजिनवज्रतयाजितस्य

व्यञ्जनिवाच्छमहसो यशमस्तरङ्गान् ॥ ४७ ॥

असौ तबोदरप्रदेशः श्रियं धत्ते । यतश्चन्द्रदिग्भिः प्राप्तयोगः । अतः संभाव्यते—
कार्श्येन करणेन क्रमेणावजितो वज्रो येन तद्भाविनाजितस्त्वाच्छमहसो निर्मलतेजस्रो

यशस्तारज्ञान्व्यञ्जप्रकाशयतिव । वञ्जो मध्ये कृशस्ततोऽप्युदरं कशोय इत्यत कीर्तिरे-
वासौ, नेन्दुरश्मय इत्यर्थं । भल(१)जयाशङ्कानिरासार्थं क्रमवचनम् ॥

स्रोतः शशाङ्कमहसा सहसा गभीर-
नाभीपथं शिशुमृगाक्षि तवाधिशेते ।

अत्रास्य निर्जरतरङ्गवतीसपङ्के

रोमावलीयमुनया घटता प्रयाग ॥ ४८ ॥

हे शिशुमृगाक्षि बालहरिणनेत्रे, शशाङ्कमहसा स्रोत प्रवाहस्तव गभीर निम्न नाभी-
पथमधिशेते धयति । चन्द्ररश्मिप्रवाहस्य बहुलद्योतनार्थं महसा वचनम् । अल्पस्य
निम्ने तूर्णं प्रवेशाभावात् । निर्जरा देवास्तेषा तरङ्गवती गङ्गा तस्या सदृशस्य । नाभी
पथे रोमावल्येव वर्णसनिवेशाभ्या यमुना तथा सह प्रवागो घटता सपद्यताम् ॥

रम्भोरु समृततमोऽत्र तवातिदूरा-

दूरुद्धयी स्पृशति चन्द्रमसः प्रकाशः ।

एषा किलैतदुदयात्कदलीविशेषा-

न्वान्त्येव शैत्यकलयापि तिरस्करोतु ॥ ४९ ॥

हे रम्भोरु कदलीरम्भोरु, चन्द्रप्रकाशस्तवोरुद्धयी दूरात्स्पृशति । समृततरो घनतर ।
एषोरुद्धयी कदलीविशेषा रम्भातिरस्करोतु विजयताम् । कया । कान्त्येव शैत्यकलयापि ।
कुत । एतस्य चन्द्रप्रकाशस्योदयात् । कदल्यस्तद्वीं समाना आसन्, अधुना च द्रा
शुसपर्कात्कान्त्या शैत्येण चोरुभ्या कदल्यो जीयन्ताम् ॥

एते करा हिमकरस्य चलाचलाक्षि

लाक्षाजुषोश्चरणयोस्तव सस्तवेन ।

जन्मानवाप्तचरफुल्लसहस्रपत्र-

सौहार्दसौख्यघटना चिरमाप्नुवन्तु ॥ ५० ॥

हे चलाचलाक्षि चबलनग्ने । 'चरिचलिपति-' इति रूपम् । लाक्षाजुषोरलक्ष
भाजो पादयो परिचयेन हेतुना च द्राशयो जन्मनि जन्ममयेऽनवाप्तचरम्, चन्द्रोदये
पद्माना सकोचात्तरलन्धपूर्वं यत्फुल्लसहस्रपत्रसौहार्दं प्रफुल्लपत्रपरिचयस्तेन सौख्यं सुख
तद्घटना चिरमाप्नुवन्तु । प्रफुल्लपत्रसदृशौ तव पादावित्यर्थं ॥

उत्तुङ्गसौधपदबन्धरता नताङ्ग्य

प्रत्यङ्गसगतकुरङ्गभृदशुरेखा ।

इत्थ क्रमेण रमणैर्मणिपीठपृष्ठ-

प्रष्टैरवर्णिपत चाट्टमयैर्वचोभिः ॥ ५१ ॥

मणिपीठपृष्ठे प्रष्टा. प्रधानभूतास्ते रमणैर्नताङ्गयश्चाटुमयं* स्तुतिप्रकृतिभिर्वचोभिरेव
क्रमेणावर्णिपत वर्णिता* । प्रत्यङ्ग संगता* कुरङ्गभृतश्चन्द्रस्याशुरेखा यासा ताः । तथो-
त्तुद्गे सांधे य. पदबन्ध* स्थितिस्त्वन रता ॥ चन्द्रकरकुलकम् ॥

आलि कल्पय पुरः करदीपं चन्द्रमण्डलमिति प्रथितेन ।

नन्वनेन पिहित मम चक्षुर्मह्यु पाण्डुरतमोगुलकेन ॥ १२ ॥

हे आलि सखि, त्व करदीप हस्तसचार्ये प्रदीप कल्पय । नन्विति हेतो । चन्द्रमण्ड-
लमिति प्रसिद्धेनानेन पाण्डुरतमोगुलकेन शुभ्रान्धकारपिण्डेन मम चक्षुर्दृष्टिः पिहितम् ।
दीपस्यासन्नत्वसूचनार्थं करग्रहणम् । अन्यथा तमसात्यर्थमन्धीकरणमनुक्तं स्यात् । नेद
चन्द्रमण्डलम्, अपि तु पाण्डुर तमोगुलकम् । ततो मम दृष्टितीरोधायकम् ॥

कोटरे तिमिरमेव कलङ्कच्छन्नना वहति हन्त शशाङ्कः ।

यत्कर्णैरिव विलुम्पति दृष्टिं मादृशां दयितदीपवियोगे ॥ १३ ॥

हन्त कष्टे । कलङ्कव्याजेर्नेव चन्द्र कोटरे मध्ये तिमिर तमो धत्ते । यत्कर्णैस्तिमिर-
कणैरिव मादृशा विरहिणीना दृष्टिमयं लुम्पति पिदधाति । कदा । दयित एव प्रकाशक-
त्वादीपस्तस्य वियोगे । चन्द्रोदयस्य कामोदीपकत्वात्तदा विरहिणीना सतो दृष्टिलोपस्य
निमित्तत्वेन कलङ्कान्धकारकणा सभाव्यन्ते ॥

कालकूटमिह निन्दति लोको येन शंभुरजरामर एव ।

अन्तरं विरहिणीषु सुधाशुं स्तौत्यमुं तु विरलो हि विवेकः ॥ १४ ॥

येन कालकूटेन शंभुरीश्वरोऽजरामर एव त कालकूटमिह जनो निन्दति । एवेति
नियमेनोपकारित्व प्रतिपादितम् । विरहिणीषु विषये समममु चन्द्र लोकं सुधाशुं
स्तौति सश्रम वर्णयति । विवेको हि विरलोऽल्प । सयं एव गतानुगतिश्चा इत्यर्थः ।
विषमधुणाचन्द्रो दु सह इति तात्पर्यम् ॥

घोरकर्म विरहिष्वहह त्वं कर्तुमिच्छसि तवोचितमेतत् ।

मूर्ध्नि रात्रिकर तिष्ठसि शश्वद्विश्वसंहतिरुतो हि हरस्य ॥ १५ ॥

संहारलक्षण घोर कर्म विरहिषु विषये त्व कर्तुं यदिच्छति तत्तत्र युक्तम् । विश्वसद्हा-
रकारिणो हरस्य मूर्ध्नि शिरशि, लोकोक्त्वा धुरि च तिष्ठति । हरस्येति प्रकृतानुगुणम् ॥

कालकूटमधुनापि निहन्तुं हन्त नो वहसि लान्छनमङ्गचा ।

यद्गयादिव निगीर्णमपि त्वामाशु मुद्यति सुधाकर राहुः ॥ १६ ॥

हन्त कष्टे । नोऽन्याक निहन्तु त्व कलङ्कव्याजेनापि कालकूट वहति । मयनात्पूर्व
कालकूटसदृशवासाद्युनापीत्यपि सन्धोपन्यास* । नाय कलङ्क, अपि तु कालकूट इति
पपेहृत्वाभ्यां सभावनम् । यद्गयात्कालकूटभय प्राप्येव राहुत्वां निगीर्ण कण्ठावतीर्ण-
मपि तूर्णं मुचति पमति ॥

अंशवस्तव निशाकर नूनं कल्पितास्तरुणकेतकखण्डैः ।

येन पाण्डुरतरद्युतयो नः कण्टकैरिव तुदन्ति शरीरम् ॥ १७ ॥

विधिना तत्र प्रभाः केतकखण्डैर्नूनं कल्पिताः । येनेति हेतौ । एतेऽशबो नः शरीरं कण्टकैरिव तुदन्ति । पाण्डुरतरा धुतियेषाम् । केतकानि सकण्टकानि खितानि च भवन्ति । निशाकरेति साकूतमामश्रणम् ॥

अम्बुधेरुद्गमद्विधुमद्गया नूनमौर्वशिखिभास्मनपिण्डः ।

यत्किलास्य घटते नहि तृप्तिः खण्डिताजनदृगम्बुसरिद्धिः ॥ १८ ॥

नून वितर्कं । चन्द्रव्याजेन समुद्रादीर्वाग्नेर्भास्मनो भस्ममयः पिण्ड उदगमदुस्थितः । नायं चन्द्रविम्बः, किं तु वडवाग्निभस्मपिण्डः । यद्वेत्तौ । अस्य चन्द्रशब्दव्यपदेशस्य भस्मपिण्डस्य तृप्तिर्न घटते । काभिः । खण्डिताजनस्य विरहिणीवर्गस्य दृगम्बु बाष्पं तत्रदीभिः । अत्यर्थं रोदयतीत्यर्थः । भस्म च जलेन न तृप्यति ॥

रात्रिराज सुकुमारशरीरः कः सहेत तव नाम मयूखान् ।

स्पर्शमाप्य सहसैव यदीयं चन्द्रकान्तदृषदोऽपि गलन्ति ॥ १९ ॥

कः सुकुमारशरीरस्तव रश्मीन्सहेत नाम । समर्थनायां लिङ् । यदीयं स्वद्विमसंबन्धिनं स्पर्शं प्राप्य चन्द्रकान्तशिला अपि गलन्ति द्रवन्ति । दृश्यापूपिकान्यायेन सुकुमाराणां गलनं सिद्धम् ॥

युक्तमाह दयितो मम वक्त्रं पङ्कजं रहसि चाटुकथासु ।

संस्तवं रुचिभिरस्य हिमांशोः प्राप्य कामपि रुजं यदुपैति ॥ २० ॥

तद्युक्तमुपपन्नम् । दयितो मम मुखं पद्म श्लाघावसरे यदाह । 'वर्तमानसामीप्ये चर्तमानवद्वा' इति लट् । यद्यतो हिमांशोरप्यस्य संस्तवं योगं प्राप्यैव मम मुखं कामपि रुजं व्यथां प्राप्नोति । पद्मस्यैव हि संकोचकारी चन्द्रमाः ॥

पद्मनाम करुणां कुरु भूयोविग्रहेण परिपूरय राहुम् ।

येन तज्जठरकोटरशायी जात्वयं विधुरयेज्ज विधुर्नः ॥ २१ ॥

हे पद्मनाम नारायण, त्वं करुणां कुरु । भूयोविग्रहेण पुनःशरीरेण राहुं परिपूरय । भूयःशब्दो विग्रहशब्दसंबन्धः । येनेति हेतौ । तस्य राहोर्जठरमुदरं तदेव कोटरं तत्र शैत एवविधुश्चन्द्रो नोऽस्माज्जातु न विधुरयेद्वापेत । कुर्विति प्रार्थने लोट् । विधुरश्चात्त करोतीति णिजन्ताङिङ् ॥

तापयत्पुरुदश्रुदुकूलाः कल्पयन्त्य इव सान्द्रजलाद्रम् ।

खण्डिता निविडदैन्यवतीभिर्याग्निरित्यसकृदिन्दुमनिन्दन् ॥ २२ ॥

खण्डिताः कृतसंकेतभङ्गाश्चन्द्रमनिन्दन्नुत्पद्यन् । काभिः । निविडमत्यर्थं दैन्यवती-

भिर्दोनाभिर्वाग्भि । यत उदधु चाष्पप्लुत दुकूलयासाम् । अतः सभाव्यते—वपुः सान्द्र
जलाद्रिं जलकृत वक्ष यस्य तरकल्पयन्त्य इव । यतस्तापवत्सविरहतापम् ॥ चन्द्रनिन्दा-
कुलकम् ॥

मुधैव वाधं कुसुमायुधस्य क्रुद्धः शरीरे व्यधित त्रिनेत्रः ।

त्वया हि मित्रेण सुधाकरेण नीतः स भूयोऽप्यजरामरत्वम् ॥ ६३ ॥

कुसुमायुधस्य कामस्य शरीरे, न तु तदधिष्ठातरे, हरो वाध मुधैव वृथैव कृतवान् । य-
तस्त्वया सुधाकरेण मित्रेण स कामो भूयोऽप्यजरामरत्व नीत । क्रुद्ध क्रोधवशाद्दूरदृश्या ॥

त्वन्मण्डलं नूनमतिगमरश्मे चेतोभुवः संगमनीयरत्नम् ।

यस्य प्रभावात्सहस्रैव भङ्गं यात्यङ्गनाना प्रियविप्रयोगः ॥ ६४ ॥

हे अतिगमरश्मे चन्द्र, नून तव मण्डल चेतोभुवः कामस्य संगमनीयरत्न समागमहे-
तुर्मेभिर्भवति । 'वृत्त्वल्युटो बहुलम्' इति कर्तव्यनीयर् । यस्य संगमनीयरत्नस्य प्रभावा-
त्प्रियविप्रयोगो दयितविरह सहस्रैव भङ्ग याति । दूरस्था अपि पुरुषास्त्वन्महिर्त्रैवेत्य
वनिताभिर्गुञ्जन्त इत्यर्थ ॥

यदर्धनारीश्वरमूर्तिरीशः सदैव गौरीविरहानभिज्ञ ।

शृङ्गारवन्धो भजतः शिरोम्र शशाङ्क शङ्के स तव प्रभावः ॥ ६५ ॥

हे शृङ्गारवन्धो शशाङ्क, शृङ्गाररसस्योपोद्वलकृत्वाद्बन्धो, अह शङ्के स तव प्रभाव ।
यच्छिरोम्रीश्वरस्य रक्षामणिस्थान भजतोऽर्धनारीश्वररूपो भगवानित्यनेव गौरीविरह-
स्थानभिज्ञो यद्भवति । शृङ्गारवन्धो इति प्रकृतानुगुणमामन्त्रणम् ॥

उन्ध्वा विधो कान्तभुजोपधानं क्षमाधूलिशय्यामधितस्सुपीणाम् ।

संकेतभूमावभिसारिकाणां भवस्ययत्नेन रतिप्रदीपः ॥ ६६ ॥

कान्तभुज एवोपधान शय्यान्तगण्डक लब्ध्वा क्षमाया भूर्मा धूलिशय्यामधितस्सुपी-
णामभिसारिकाणामयत्नेन दशादिसप्रहृष्टेन विना त्व मुरतप्रदीप संकेतभूमी भवति ।
अधितस्सुपीणामिति 'स्थादिभ्यश्चासेन-' इति पत्वम् । उन्ध्वेति पूर्वकालविवक्षा न
प्रधानम् ॥

अन्योन्यमेणाङ्क न संघटय्य विलासिनोर्देहकवाटयुग्मम् ।

मुरक्षितं त्वं दृढवाहुवन्धात्करोपि कंदर्परहस्यकोपम् ॥ ६७ ॥

विलासिनोर्देहादेव कवाटयुग्म मिय संघटय्य, दृढ बाहुभ्यामर्गलाभ्यानीयान्धा वन्ध-
स्तस्मात्कंदर्परहस्येभ्य कोप मुरक्षित करोपि । चन्द्रोदयस्य कामोद्दीपकत्वादाट्टि-
नेन कामरहस्य मानभोगरूपं रक्षित भवतीत्यर्थ ॥

धुर्योऽसि सौभाग्यभृता सुधाशो यस्मिन्पुरो गोचरताधिन्दे ।

मुग्धे सितं विभ्रति धैरविष्यधिरणे निद्रन्ति च पङ्कजिन्यः ॥ ६८ ॥

हे सुधांसो, त्व सौभाग्यभृता सुभगानां धुर्योऽप्रगीरसि । यस्मिन्स्त्वपि गोचरताधि-
रूढे दृष्टिविषयता गते सति पुरोऽपे कैरविष्यो मुखे स्मित विकास विभ्रति । पङ्क्तिभ्यो
निद्रन्ति सजुचन्ति । सुभगदर्शनेन च काधिदुरागवशाद्भवन्ति, काथन मुखवशान्मु-
कुलितदृशो भवन्ति ॥

किं कौतुक तत्स्ववपुःसखानि धिनोपि यद्दामदृशा मुखानि ।

भवान्निसर्गेण तमीभुजग वहत्यनङ्गेऽपि हि पक्षपातम् ॥ ६९ ॥

खमरुत्रिम यद्रूप । वपु शब्देन सौभाग्य लक्ष्यते । तेन सखानि समानि वामदृशा
मुखानि यद्विनोपि मुखवशाद्वासयसि तत्किं कौतुकम्, नाथर्यम् । हे तमीभुजग निशार
गण, भवाननङ्गे मनोभुवि, अनिष्टेऽपि निसर्गेण फलनिरपेक्ष पक्षपातमानुकूल्य वहति ॥

न नूतन तत्प्रमदाध्रुवृष्टिं दृष्टौ यदासादितवह्नभानाम् ।

तनोपि चन्द्र प्रथमस्त्वमत्रेरानन्दजन्मा हि दृगम्बुविन्दुः ॥ ७० ॥

प्राप्तप्रियाणा स्त्रीणा दृष्टवानन्दाध्रुप्रवाहं यत्करोपि तन नूतन नाथर्यम् ।
यतस्त्वमत्रे प्रथमो हर्षाध्रुविन्दुः । अथवा कारणानुगुणत्वात्कार्यस्य तन्नाथर्यम् । अस्या
व्याख्याया प्रथम इति पूर्ववाक्येन योज्यम् ॥

मृगावचूलोदित एव सद्य कर्णान्तरे सञ्चितविभ्रमाणि ।

करोपि नेत्राणि विलासिनीनामुत्सङ्गसारङ्गकशिक्षयेव ॥ ७१ ॥

मृगावचूलेति वक्ष्यमाणोत्प्रेक्षानुगुणमामन्त्रणम् । उदित कृतोदय एव सत्त्व विला-
सिनीना नेत्राणि सञ्चितविभ्रमाणि प्राप्तविलासानि कर्णावलीकरोपि विकासयसि । अत
समाव्यते—उत्सङ्गेऽर्थाच्चन्द्रस्यैतदीय सारङ्गकस्तस्माच्छिक्षोपदेशस्तथैव । चन्द्रोदये
कामोद्दीपनत्वात्स्त्रीणा दृष्टिविभ्रमति । तन मृगोपदेशो निमित्त समाव्यते ॥

राशीनशेषाञ्जहता सहेल क्रमादुदारेण विधो युवानः ।

त्वयातुलत्वं गमितेऽनुरागे नान्योन्यमानग्रहमुत्सहन्ते ॥ ७२ ॥

हे विधो चन्द्र, अशेषान्राशीन्मेपादीन्क्रमाञ्जहतात्तिकामतोदारेण सपूर्णेन त्वयानुरागे
ऽतुलत्व धाराधिरूढत्व गमिते सति युवानोऽन्योन्य मानग्रह नोत्सहन्ते । सयुजा एव
तिष्ठन्तीत्यर्थः । राशयो हेमादिकृदा अपि, अतुलत्व तुलोन्मेयत्वाभावोऽपि, मानग्रह
परिमाणस्वीकारोऽपीति लेशत सूचितम् ॥

अदृष्टतापव्यसनाः स्तनाग्र प्राणेश्वरे हार इवाधिरूढे ।

वाक्यैरिति प्रीतिरसोत्तरङ्गैस्तन्व्यः स्तुवन्ति सा सुधागभस्तिम् ॥ ७३ ॥

हार इव प्राणनाथे स्तनाग्रमधिरूढे सत्यदृष्टतापदु खास्तन्व्य प्रतिरससोऽपि
वैचनैधन्द्रमस्तुवन् । सुधागभस्तिरिति प्रीत्यनुगुणमभिधानम् ॥ चन्द्रप्रशस्त्राकुलकम् ॥

शृङ्गारद्विरदो हृदम्बुजवनं यूनां क्षगित्युत्खन-
 नित्यासीदवचूलचामरधुरारूढेन्दुबिम्बोन्मदः ।
 आसेदुः कुमुदानि सामिविक्रसन्मूर्तानि यस्योदर-
 त्वङ्गद्भृङ्ग रवाणि संभ्रमरणदुर्वर्णघण्टालिपिम् ॥ ७४ ॥

शृङ्गार एव द्विरदो हस्ती यूना हृदमलवन तूर्णमेव पूर्वोक्तप्रकारेणोत्खननासीत् ।
 अवचूल भूषण यचामर तद्गरामारूढ यदिन्दुबिम्ब तेनोन्मद उद्भिन्नमद । यस्य शृङ्गा-
 रद्विरदस्य कुमुदानि दुर्वर्णघण्टालिपि रौप्यकिङ्किणीभिर्द्धि प्रापु । चन्द्रोदयस्य नवत्वात्सामि
 किञ्चित्कुलानि स्फुरद्भ्रमरशब्दानि । शृङ्गारवा घण्टानुनादस्थानीयाः ॥

त्रैलोक्याशक्यवीरवनविशृतिरतानङ्ग कोदण्डविद्या-
 तुष्यद्वीर्वाणवर्गप्रहितपिपतिपत्पुष्पवृष्टिप्रतिष्ठाम् ।
 आक्रामद्भिर्महद्भिर्निनिडितमुडुमिव्योम सोमाशुपुञ्जै-
 रित्थं शृङ्गारकल्पद्रुमघनमुमनोगुच्छसख्यं पुषोप ॥ ७५ ॥

त्रैलोक्येऽशक्य यद्वीरवत तस्य निवृत्तौ प्रकाशने रतो योऽनइस्तस्य कोदण्डविद्या
 तथा तुष्यन्वो गोर्वाणवर्गस्त्वेन प्रहिता पिपतिपन्ती पतिष्यतीत्याशङ्कयमाना या पुष्पवृ-
 ष्टिस्तस्याः प्रतिष्ठा इदमाक्रामद्भि प्राप्रवद्भिर्नैक्षत्रैर्निविड सराध वृत व्योमाकाशः
 सोमाशुपुञ्जैर्हेतुभिः शृङ्गारकल्पद्रुमस्य मुमनोगुच्छाना सख्यं पुषोप । चन्द्रोदयः शृङ्गा-
 रकल्पवृक्षगुच्छसमा आसन्नित्यर्थः । आक्रामद्भिर्त्युद्गमनाभावात्कमेराद्पूर्वाद्भटः श-
 नादेव इति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजवृतया टीक्या समेन श्रीराजानकविश्ववर्नसुनोर्मेहाकवि-
 राजराजानकश्रीमहकस्य वृत्तौ श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये
 चन्द्रवर्णन नामकादस्य सर्गः ।

द्वादश सर्गः ।

तद्वपुष्युपहितं विरराज क्रीडया कदलिपत्रतनुत्रम् ।
 नीलिमाद्वयनयान्न कथंचित्तत्र यस्य घटते परभागः ॥ १ ॥

तद्वदन्तिपत्रमय तनुत्र वर्म रराज । क्रीडया, न तु भयेन, वपुष्युपहित प्रावरणीकृ-
 तम् । यस्य कदन्तिपत्रतनुत्रस्य तत्र कामवपुषि परभागो विच्छित्तनाभूत् । कुतः । नी-
 लिम्बो नीलवस्त्राद्वयनयात् । वपुष्यनुत्रस्य चाद्वयनयो द्वयोरपि नीलत्वात् । कामो हि
 इयाम्, कदनीपत्राणि च सरसराच्छपामान्येव, अतः परिहितमपि कदनीपत्रकञ्चुक न
 विभावितमित्यर्थः ॥

कान्त्या पुनरुक्तं द्विभूतं तनुन वनें यस्य । सेर्ध्वत्व रतिपतिपदेन ध्वनितम् ॥ काम
संनहनकुलकम् ॥

प्रिय खण्डयितुं वियोगिनीः कतरस्तेऽयमियान्परिश्रमः ।

अबलादलनात्क वाद्यते वद वीरव्रतकीर्तिडिण्डिमः ॥ १३ ॥

हे प्रिय, वियोगिनीः प्रोपितभर्तृकाः खण्डयितुं दलयितुमियान्परिमितोऽयं परि-
श्रमः कतरः कः । कतरशब्दो ह्यस्या किंशब्दाद्योऽपि ह्रियते । अत्र हेतु त्वमेव वद ।
अबलानां दलनान्मारणाद्वीरव्रतेन कीर्तिरेव डिण्डिमः क वाद्यते । न कापीत्यर्थः ॥

स्वयमेव कथं प्रवर्तसे त्रिजगज्जेतुमुपोढकङ्कटः ।

घटते मधुनेन्दुनाथवा न तदेकेन पदातिनापि ते ॥ १४ ॥

उपोढ वद्ध कङ्कटं क्वच येन स त्व त्रिजगज्जेतु स्वयमेव कथं किमर्थं प्रतिष्ठसे ।
यतस्तन्मगज्यलक्षण वस्तु न घटते । काङ्का सघटत एवेत्यर्थः । केन । मधुनाथवे-
न्दुना भवत्वत्तिना । पतिमात्रसाध्ये कार्ये स्वयं प्रवृत्तिर्न यशस्वरीत्यतस्त्वया न प्रस्था-
तव्यमित्यर्थः । प्रस्थानमात्रमपि नोचितम्, प्रवृत्तेस्तु वार्तेव केति प्रतिष्ठसे इति प्रयुक्तम् ॥

स निहत्य बभूव राघवः स्त्रियमेकामपि दुर्यशौनिधिः ।

तव नाथ कथं नु कीर्तनं त्रिजगत्सैणवधात्प्रवर्त्यति ॥ १५ ॥

एकामपि स्त्रियमबला निहत्य स राघवो रामो दुर्यशसोऽप्यशसो निधिः स्थान व-
भूव । हे नाथ, त्रिजगतः सैण स्त्रीवर्गस्तस्य वधात्कीर्तनं स्तुतित्वात् कथं प्रवर्त्यति
वृद्धिं गमिष्यति । दण्डापृषिकथापकीर्तिरेव भाविनीत्यर्थः । प्रवर्त्यतीति 'वृद्धप-
स्यसन्नोः' इति परस्यैपदम् ॥

शमिनामथ धैर्यलुप्तये यतसे विभ्रदुदाशुगं धनुः ।

अधिकं वद किं त्वयेप्सितं स्वशरीरव्ययतोऽपि सत्फलम् ॥ १६ ॥

अथेत्याक्षेपे । अथेति पक्षान्तरग्रहणेन समतनिरासाशङ्कया कोपे । उदाशुगमुद्यतशरं
धनुर्दधत्त्वं शमिनां मुनीनां धैर्यस्य लुप्तये नाशाय यतसे उद्यच्छसे । एवं वद, तस्य य-
ज्ञस्य फलं स्वशरीरनाशद्वयधिकं किमीप्सितं प्राप्तुमिष्टम् । शमिक्षोभोत्पादनात्त्वया
शरीरस्यापि नाशः प्राप्तः, अतः परं कस्याप्राप्तस्य प्राप्तये यत्नः कियते । पुनरपि शरी-
रनाश एव प्राप्यत इत्यर्थः ॥

एतदेव स्फुटयति—

तव दुर्मदता कियत्यहो हरनेत्रामिशिसाङ्करैः शितैः ।

घटनादधुनापि यस्य नो भुञ्जकण्डूरुपशान्तिमश्नुते ॥ १७ ॥

दुष्टः स्वाधयविनाशापोसिष्टमदो यस्य तद्भावस्वबाहो कियती । अपरिच्छेदेत्यर्थः ।

यस्य तव हरनेनाग्नेः शिखा ज्वालास्ता एव तीक्ष्णत्वादङ्कुरास्तैर्घटना तद्योगादधुनापि भुजकण्डूतिरुपशान्तिं नाश्रुते नोपशाम्यति । पराभवे सत्यपि मानिनो यशोरक्षार्थं तत्काले दर्पमभिनीय क्रमेण दर्पं न्यग्भावयन्ति । भवांस्तु पराभवकालवदद्यापि दर्पमेव विभर्तीति दुर्मदभावः । यद्वा विजितस्यापि मदो दुर्मदत्वम् ॥

विजहीहि मुधा तपोधनानवजेतुं स्मर चापचापलम् ।

पुरतः पुनरप्यहं सहे नहि वैधव्यविपादविक्रियाम् ॥ १८ ॥

स्मरेति पूर्वोक्तार्थंस्मारकमामन्त्रणम् । तपोधनान्मुनीञ्जेतुं च मुधा चापचापलमिध्या धनु क्षोभ विजहीहि त्यज । पूर्वोक्तमेवोत्तराभेनावष्टम्भयति—यतः पुनरपि पुरतः स्वमरणात्पूर्वं वैधव्यं प्रियमरणं तेन विपादो दुःखं तेन विक्रिया न सहे । अथवा त्वं मृत एवेति मयात्र निश्चितम्, अतोऽहमपि सह भ्रिये इति पुरतोवचनम् । सह इति शब्दव्युत्पाद्य पश्चात्पुरतःशब्देन संबन्धः ॥

शमिना तर्जनमात्रार्थं मया गम्यते, न त्ववजयार्थम् । एतन्निरसितुमाह—

शमिपु त्यज तर्जनोद्यमं सफलानुग्रहनिग्रहा हि ते ।

ननु निश्चितनिष्फलश्रमो व्यवसायोऽयमनर्थसंश्रयः ॥ १९ ॥

शमिपिपय तर्जनार्थमुद्यमं त्यज मा फार्थी । शमिपिपयतर्जनोद्योगनिषेधे हेतुमाह— ननु निश्चये । अयं व्यवसायो मुनिपिपयभद्रोद्यमोऽनर्थसंश्रयो भवति । यत्रानर्थो बहुलसंभाव्यतेऽर्थश्च दुर्लभः । निश्चितं कृत्वा निष्फल [श्रमो] यत्र । हिर्यम्मादर्थे । शमिनसफलप्रसादकोपा । 'अनर्थसंश्रये' इति वा पाठः ॥

न मम प्रस्थानं शमिपिपये, न च स्त्रीणां वधार्थम्, किं तु तासां मानभङ्गार्थमित्याशङ्कपाह—

त्रिजगद्विजये स्म संभृतं ललना एव तवैकसाधनम् ।

कतरेण पथाथ जेष्यसि प्रथमं ता यदि हंस्यनागसः ॥ २० ॥

रामा एव त्रिलोकजयार्थमयज्ञोपनतमेकमसाधारणं साधनं तवास्ति । आरोप्यमाणरूपदाविवक्षयास्त्रीत्येकवचनप्रयोगः । तुशब्दो भिन्नक्रमस्ता इत्येतन्मात्परो बोद्धव्यः । स चासाधारणार्थः । अनागसो निरपराधास्ता ललना एव पूर्वं यदि हसि हताः कुरुषे तत्र कतरेण पथाथ केन साधनेन जेष्यसि । मानवत्वादुपभोगं क्षणं निषेधयन्तो ललना रागं विवर्धयन्ति ॥

भवतोऽङ्घ्रित एव विग्रहः सुमनोमार्गणपूरणैपिणा ।

तव नाथ तथाप्ययं कथं परवाधाय मुपैव दुर्महः ॥ २१ ॥

सुमनोमार्गणं विदूषाचक्षां पुष्पशराथ तेषां पूरणमिच्छता भवता विग्रहो विरोधः

शरीरं चोत्थितस्त्वक् । तथापि यरेयामन्येषां चाधाय दुर्ग्रहो दुर्देवाकः कथं भवति । न युक्त इत्यर्थः । यतो मुर्धेव निष्फल ॥

अधुनाप्यनुभूयते त्वया स्मर शापात्फलमब्जजन्मनः ।

क्रिमयं क्रियते तदप्यहमे बहुमुन्यन्तरशापसंग्रहः ॥ २२ ॥

स्मरेति प्रकृतानुग्रहमामन्त्रणम् । त्वयाब्जजन्मना प्र-
यते । तथापि त्वयि बहूनां मुन्यन्तराणां शापास्तेषां संग्रह-
स्यापि फलं न निर्वाहितम्, बहुभिः किं प्रयोजनमित्यर्थः ॥

कुसुमैर्निहताः कथं व्यथामुपयान्तीति वृथैव मुन्यसे ।

मणिमन्त्रपथातिवर्तिनां विपमेषां हि पुरोऽमृतायते ॥ २३ ॥

पुष्पाणि मे शरास्वैस्त्राहिता व्यथां कथं यान्ति । न या-तीत्यर्थः । इति वृथैवाश्लेष-
गन्त्यसे । हिर्यस्माद्धये । एषा कुसुमानां पुरोऽग्ने विपममृतायते । वरं विपमं, न त्वेता-
न्यर्थः । यतो मणिमन्त्राणां पन्थास्तमतिवर्तन्ते उच्यन्ति । विपदोपहरणोपायैर्मणि-
भिर्मन्त्रैर्वासाध्यत्वात् ॥

सनयैः सभयैश्च विस्तरैर्वचसामित्यरुणस्मरं रतिः ।

स तु तत्करतोऽशुकाञ्चलं द्रुतमाकृष्य मदेन निर्ययौ ॥ २४ ॥

नयमयसभृतैर्वाग्विस्तरै रति काममरणदोद्धु प्रवृत्तासीत् । स कामं पुनस्तस्मा रते-
करतो हस्तादशुकाञ्चलं बह्वान्तं तूर्णं मदेनाकृष्य निर्ययौ । स तु तत्करत इति प्री-
दोक्त्या स्मरप्रकाशितम् (१) ॥ रतिप्रणयवाक्यकुलङ्कम् ॥

विलोचनाम्भःसरितो व्यनक्ति सा मुखेन मीनाङ्कपथानुबन्धिनीः ।

हृदेषु यासां प्रतिबिम्बिताश्चिरं व्रजन्ति सख्यो जलमानुषीलिपिम् ॥ २५ ॥

मीनाङ्कं कामं सनुग्रथं तत्पथमनुव्रजन्ति यान्ति । केन । मुखेनारम्भेण, न त्ववसा-
नेन । अस्या नद्यः समाह्वया समुद्रं यान्ति । सा विलोचनाम्भसोऽधुना सरितो नदी
व्यनक्ति प्रकटयति । यासामधुनदीनां हृदेषु प्रतिबिम्बिता जातप्रतिबिम्बा सख्यो जल-
मानुषीणां लिपिं भक्तिं स्पृशन्ति ॥

भुजंग तस्या विरहापचारितः प्रवर्धमानोऽभ्यधिकं मधावपि ।

त्वदाप्तिसकल्पचमत्क्रियौपधैर्निशीथिनीनां श्वयथुर्विलुप्यते ॥ २६ ॥

भुजंग वामुक, विरह एवापचारो विरुद्धाहारविहारदितेव न तस्माद्धेतोर्भवावपि व-
सन्तेऽपि प्रवर्धमानो वृद्धिं गच्छेत्श्वयथुर्वृद्धिर्गदभेदश्च त्वदाप्तये सक्त्या मनोरथार्थ-
मत्क्रिया चमत्कार एवावधानि तैर्विलुप्यते निवार्यते । त्वामेव स्मरन्त्यास्तास्या निशा
यातीत्यर्थः ॥

ससौरमन्वासहृतेर्मधुव्रतै स्मरोतहालाहलनीजन्युभिः ।

निपत्य तस्याः पुरतोऽश्रुसारणीभृतो हलोल्लेखरुजेव जन्यते ॥ २७ ॥

निपत्य पतित्वा मधुव्रतैर्भ्रमरैस्त्रसास्त्वदिप्रियाया हलेन सीरेणोत्थ उच्छ्वस्य तेन
रुजा व्यथेव जन्यते । ससौरभा सुगन्धयो ये श्वासास्त्रिहेता । तथा स्मरणोत्त यद्वा
लाहलवीच तस्य बधुभि मद्दशै । अधुण सारणी कुन्या ता विभक्ति । विरहेऽपि
श्वासाना सौरभोक्तिर्नसर्गिक्वगुणस्यापनार्था । त्रिचे हलोत्सिते च बीजोप्ति ॥

कुचस्थले सा निसकाण्डतन्तुभिर्विवृण्वती हारलतापरिमृद्म् ।

व्यनक्ति लब्धुं मदनादवध्यता धृतोपवीतामिव देहकन्दलीम् ॥ २८ ॥

विरहतापशमनाय स्तनस्थले मृगालसूत्रैर्हारलताप्रहण विवृण्वती प्रकाशयन्ती सा
भूयोऽपि त्वत्प्राप्त्याशया कामादवध्यतामहन्तव्यता लब्धु देह एव तनुन्वात्कन्दली रता
ता धृतोपवीता धृतयज्ञसूत्रामिव धत्ते । सापराधस्यापि ब्राह्मणस्य शास्त्रे बध्यत्वाभा
वप्रवणान् ॥

अनल्पसंनल्पवशेन मन्यते दिशस्त्वदाकारकृतावगूहना ।

ततश्च सा तामु मुहुर्विमुग्धधीर्विमुञ्चतीर्ष्याकलुपे विलोचने ॥ २९ ॥

अनल्पा बहवो ये सकल्पास्त्वद्यानानि तद्वशेन तत्संस्कारेण सा दिशस्त्वदाकारस्य
भवच्छरीरस्य कृतमवगूहनमन्विन्न याभित्ता मन्यते । भावनावलात्मवैत्रेव तामेव
पश्यतीत्यथ । तत सख्यतया प्रतीते सा मुग्धा तामु दिशु स्त्रीत्वानात्रिकात्वव्यवहा
यांमु विलोचने ईर्ष्याकलुपे विमुञ्चति क्षिपति । मन्नायकमेता कथमालिङ्गन्तीती-
र्ष्याचिन्तम् ॥

शशाङ्कान्तोपलकुट्टिमेषु सा विभाति सक्रान्तवपु प्रतिक्षपम् ।

रसातले कर्तुमिवोद्यता शशिच्छविच्छटासङ्गभयेन मज्जनम् ॥ ३० ॥

शशाङ्कान्ताधन्द्रकाता ये उपला पापाणास्तन्मयेषु कुट्टिमेषु प्रतिक्षप रात्रौ
रात्रौ सक्रान्तवपु प्रतिविम्बिता मा शशिच्छविच्छटाया ज्योत्स्नापलैस्ततो भयेन
पाताले नुडन कर्तुमिवोद्यता । पाताले चन्द्रस्य प्रवेशमावान् । पाताले नुडनात्तस्या
ज्योत्स्नास्पर्शां दुःसह इत्याशय ॥

वियोगवत्या शनले कुचस्थले सक्रज्जलप्रोच्छलद्द्रुचक्रके ।

कथचनोच्छ्वासयुतेर्विभाज्यते निवेद्यमानान्बुजिनीदलावलि ॥ ३१ ॥

विरहतापशमनार्थं कुचस्थले सर्षाभिर्निवेद्यमाना नटिनीपत्राद्विस्त्राभिरेव कथ
चन विभाज्यते विभक्तत्रया लभ्यते । यत सक्रज्जले साजनं प्रोच्छलद्द्रिरधुचक्रके-
थक्यकारं क्री शब्दे कल्पाये । कुतस्तार्हि विभाज्यत इत्याह—उच्छ्वासनि श्वासयुते

कम्पात् । निश्वासकृतकम्पस्याधुक्णेष्वसभवात् । निवेद्यमानति वर्तमानप्रयोगोऽति-
साहस्यप्रतिपादनार्थः । तस्य च फलमधुविन्दना पृथुत्वव्यापनम् ॥

व्यनत्तयुपान्ते श्रवसोर्वलत्तनु सकज्जला सा नयनाम्बुपद्धतिम् ।

खका स्वसार रविजेन निम्नगा पुरो विसृष्टामिव दूत्यसिद्धये ॥ ३२ ॥

व्यथावशाच्छय्याया बलन्ती तनुर्यस्या श्रवसो कर्णयोरुपान्ते साजनां चाप्पपद्धति
प्रकाशयति । अतः सभाव्यते—रविजेन यमेन दूत्यसिद्धये दूतत्वाय पूर्वं विसृष्टां
खका स्वसारं यमुनामिव । दूतश्च महता निदेश कर्णे वृत्ते । 'दूत्य तद्भावकर्मणि'
इति कोशः ॥

स्तनाग्ररम्भादलडम्बरेषु सा पतद्भिरात्ताज्जनमश्रुण कणैः ।

यियासता दूरमनङ्गशासनाल्लिखत्यसूना पथि पट्टकानिव ॥ ३३ ॥

स्तनाग्रे रम्भादलानि तेषां डम्बरेष्वात्ताज्जन सकजल कृत्वा पतद्भिरश्रुकर्णैर्हेतु-
भिरसूना प्राणाना पथि पट्टकान्नागं निर्निरोध गमनार्थं लेह्यानि लिखतीति । अन्त
र्भावितण्यर्थो वा लिखि । यतः कामनिदेशायियासता चासन्तीत्याशङ्क्यमानानाम् ।
श्रो मुमूर्षतीतिवदाशङ्क्या सन् ॥

ततः किमन्यद्बहुनाधुनापि चेदुपैपि चातुर्यवशवदैः पदैः ।

न जायते ते तदकीतिकल्मषप्ररोहकल्मापनिवेशन यशः ॥ ३४ ॥

बहुनाप्युक्तेन पूर्वोक्तादन्यत्किम् । सा म्रियत इति निश्चयः । चातुर्यस्य त्वराया
वशवदैः सत्वरं पदैः कर्मैर्यदि त्वमुपैपि तत्तव यशोऽकीतिरेव कल्मष पाप तेन क-
ल्माप शबल निवेशनमवस्थितिर्यस्य तन जायते न सपद्यते । तूर्णं यदि तत्समीप ग-
च्छति तदा सा यदि जीवेदित्यर्थः । अकीतत्कल्मापमिति वा द्वन्द्वः ॥

निपीय दूतीवदनात्तज्जनन क्षण श्रुतिभ्यामिव वाक्यविप्रुषः ।

जवाद्युवानो दधत पदात्पद ययुः प्रियाणा नयनोच्चुलुम्प्यताम् ॥ ३५ ॥

दूतीवदनादात्तज्जननो पृहीतोत्पत्तेः । वदनग्रहण साक्षाच्छ्रवणप्रतीत्यर्थम् । अन्यथा
पारम्पर्येणापि श्रवणसभावना स्यात् । वाक्यविप्रुषो वचनानि श्रुतिभ्यां निपीय सातु
राग ध्रुत्वा पदादनन्तरं पद जवाद्दत्तस्तूर्णं ज्ञानन्तो युवानः प्रियाणां नयनाभ्यामुचु-
लुम्प्य पेयस्तद्भाव ययुः । प्रियासमीप तरुणा अगच्छन्नित्यर्थः । धातुपाठेऽपठितस्यापि
सुलुम्पे 'कासनेकाज्ग्रहण सुलुम्प्यर्थम्' इति धातुत्वम् ॥ दूतीवाक्यकुलकम् ॥

अत्रलिहोल्लोकुकुले कुचेपु क्षिप्र क्षिपत्यक्षतमौक्तिकाली ।

वभूव वैमानिककामिनीनामयत्नतो हारलतानिवेशः ॥ ३६ ॥

विमानेन सचरन्ति वैमानिकाः । तेषां संबन्धिनीनां कामिनीनां कुचेष्वत्रलिहमाहा-

शय्यापि यदुल्लोलकुल तरङ्गमूहन्तस्त्रिभङ्गता अविद्धा भौक्तिकपट्टीः क्षिपति सत्य-
मतो हारविषयं यत्र विना हारलतानिवेशः स्थितिर्वभूव ॥

इन्द्रो सुदूरोच्छलदूर्मिमुक्तैर्मुक्ताफलैराचनवावगृहे ।

दक्षस्य कन्याश्चुकुपुः प्रसङ्गमाशङ्क्य तस्येतरतारकामिः ॥ ३७ ॥

वेगवशात्सुदूरमुच्छलन्त एतितृन्तो ये कर्मिभूतास्वर्निन्दावात्तो गृहीतो नवोऽपूर्वोऽव-
गृह आलिङ्गनं तस्मिन्सतीतराभित्थारकामिः सह प्रसङ्ग सक्तिमाशङ्क्य दक्षस्य कन्या
रोहिण्यादयस्वारशुकुपुः कोप चक्रुः । कर्मिवेगेन तारासमानि मुक्ताफलान्वाकाशं प्रापु-
रिलयं ॥

तुङ्गोर्मिमङ्गेषु सुरार्पिलोकः प्रसङ्गतोऽप्यग्रमवाप्तवत्सु ।

आचान्तये प्रोद्धतसीधुशेषभयेन पस्पर्श न तत्पयांसि ॥ ३८ ॥

तुङ्गा ये कर्मिभूता जलानि तेषु प्रसङ्गेनाप्यग्र प्राप्तेषु सन्तनूतमयने प्रोद्धताच्छेषो
यः सीधुमंदिरा तद्भयेन देवपिंगगः समुद्रस्य पयांसाचमनार्थं नास्पृशत् । जलानि सप्त-
पिंसनाप प्रापुरिलयं ॥

छत्रेऽम्बरेऽनर्गलवीचिचक्रादुत्थाय मीनैर्मकरैरनेकैः ।

मौहूर्तिकानां प्रवभूव दृष्टिर्न राशिसंचारविनिश्चयेषु ॥ ३९ ॥

अनर्गल निर्निरोध यद्वीचिचक्रं तत उत्थायानेकैर्मौनेनैर्करजं तजन्तुभिरम्बरे व्योत्रि
छत्रे सति राशीनां यः संचारन्तस्य विनिश्चयास्त्रेषु मौहूर्तिकानां कालविदां दृष्टिर्न प्रवभूव
पटुनांसीत् । उदयाद्रावन्त्याद्री नभोनध्ये च मकरनीनादिदर्शनाद्राशिसंचारानाजानत् ।
मीनमकरादयो राशयो हि मीनमकरादिसमाकाराः ॥

दूरोच्छलद्गोहितकांशुजालैरालम्बमाना नवमङ्गरागम् ।

स्त्रे सौम्यकाव्याद्भिरसादयोऽपि न कस्य भौमभ्रममेव चक्रुः ॥ ४० ॥

ये नभस्त्रि दूरमुच्छलन्तो ये लोहितका पद्मरागनणस्येशमंशुजालैर्नवमङ्गेषु रागमा-
लम्बमाना गृहन्तः काव्यसौम्याद्भिरसादयः शुक्रबुधजीवादयोऽपि भौम इति भ्रमं कस्य
न चक्रुः । भौमोऽपि रत्नवर्णः । शुक्रदयोऽपि पद्मरागरदिनयोगवशाद्भ्रमाः संपन्नाः ।
अतो भौमप्रान्तिजाता । अपिसाब्दः शुक्रशीनां शुभ्रत्वगुणातिशयेन भौमात्पेशं भेदप्र-
तिपादकः ॥

अन्तःशयानाच्युतनाभिपद्मगन्धानुसंधिं दिवि तन्वतीषु ।

संत्यज्य संतानरुवीरधोऽपि वीचीषु नाकभ्रमरा निषेदुः ॥ ४१ ॥

संतानच्छलता अपि लज्जा लहृषीषु स्वर्गभ्रमरा निषेदुर्निश्चिन्नाः । यतः, अन्तःशयानः
समुद्रशाप्यच्युतो हरिन्तस्य नाभिपद्म तस्य गन्धन्तानुसंधानं प्रसरणमाकारो वि-
स्तारवन्तीषु ॥

पत्न्यौ चिराद्गृह्णति वाहिनीना प्रस्थानलीलमधिनाकवीधि ।

कङ्गोलवात्यामुखरान्तराला शङ्खा शुभायेव पुरो विनेदु ॥ ४२ ॥

वाहिनीना नदीनां पत्न्यौ समुद्रऽधिनाकवीधि स्वगमार्थं विरा प्रस्थानलीला गृह्णति सति कङ्गोलवात्याभिः हरीवातव्रातैः मुखरान्तराल मः - येषां ते शङ्खा पुरोऽपि विनेदु शब्दमकुचन् । अतः सुभाव्यते—शुभायेव महत्कार्यमिव । १ - च्छिन्नानां पत्न्यौ सेनानायके च प्रतिष्ठमाने शुभार्थं शङ्खशब्दं कियते ॥

निद्राणनारायणकेलितल्पप्रान्तस्थदीपोज्ज्वलमल्लिकानाम् ।

तरङ्गदण्डा लिपिमौर्ववह्निज्वालाजटालप्रतयाधिजग्मु ॥ ४३ ॥

और्ववह्निरिवामिस्तस्य ज्वालास्ताभिर्जटालमाकीर्णमग्र यस्य तद्भावेन तरङ्गदण्डा निद्राण समुद्रमध्ये दायानो यो नारायणस्तस्य केलितल्प लीलाशय्या तस्य प्रातस्था समीपवतिभ्यो दीपोज्ज्वला या मल्लिका दीपिकादण्डिकास्तासां लिपि भद्रिमधिजग्मु प्राप्ता । तथा समुद्रक्षोभोऽभङ्गयथा वड्ढामिज्वालावलिता अपि लहरीयां दृष्टा इत्यर्थः ॥

पीनत्वदैर्घ्यादिगुणोऽध्यशायि तथा निकामोच्छलितैस्तरङ्गैः ।

तेभ्यो यथा वारिगजा सुदूरमालानदण्डभ्रमतोऽपससु ॥ ४४ ॥

निकाममुच्छलितैः पतितैस्तरङ्गैर्लहरीभिः पीनत्व परिणहो दीर्घ्यमायामस्तदादि गुणस्तथाध्यशायि प्राप्त, वारिगजा जलहस्तिनस्तेभ्यस्तरङ्गभ्यो यथापससुदूरं नेष्टु । कुत । आलानदण्डो हस्तिबन्धनस्तम्भ इति भ्रमो भ्रातितस्त ॥

दूरोज्जिहानौर्वशिखाविलीनप्रोदेन्दुबिम्बप्रसृतामृतौघैः ।

आपूर्यमाणोऽथ सुधोदधित्वमवाप तूर्ण लवणार्णवोऽपि ॥ ४५ ॥

दूरमुज्जिहान ऊर्ध्वं गच्छन्त्य और्वो वाडवस्तस्य शिखामिज्ज्वालाभिः विलीनो विगलित प्रौढ पृथा य इ दुबिम्बस्तस्मात्प्रसृता पतिता येऽमृतौघासौरापूवमाण वा त्रियमाणो लवणार्णव क्षारसमुद्रोऽपि सुधाणवव क्षीरसमुद्रत्वमाप प्राप्त । तथा उ हरीवेगवशाद्द्वड्ढामिर्दूरमुदतिष्ठयथा तत्तापवशाद्विलीनस्य च द्रस्यामृतपुरे समुद्र पूरित इत्यर्थः ॥

तटीरजोभिर्लहरीसमीरधुतैः पयोभिश्च सवाडवोल्लैः ।

आलिङ्ग्यमाने गगने चिरेण जज्ञे महाभूतसमाजतन्नम् ॥ ४६ ॥

लहरीसमीरेण धुतैस्तरापितैस्तटीरजोभिर्वाडवज्वालासहितैः पयोभिश्च गगने आलिङ्ग्यमाने व्याप्यमाने सति महाभूतानां पृथिव्यादीनां समाज समूह एकत्रावस्थान तत्तत्र चिरेण जज्ञे जातम् । समाजतन्नं च सौगतप्रसिद्धं गीतवादोपयोगीति ते शेषेन प्रकाशितम् ॥

क्षोभोन्मदिष्णुप्रगुणारुणाश्मरश्मिच्छटापाटलितोऽम्बुपूरः ।

सगर्वमौर्वाग्निशिखावलीभिरशेषतो लीढ इवावभासे ॥ ४७ ॥

क्षोभेणोन्मदिष्णवो निर्मलीभूता प्रगुणा. सुजातयो येऽह्णाश्मान पद्मरागास्तेषां
रश्मिच्छटाभिः. पाटलितोऽम्बुपूरो वारिराशिरौर्वाग्निर्वाडवस्य शिखावलीभिर्ज्वालापङ्क्तिभिः
सगर्वं कृत्वाशेषतः सर्वत्र लीढो प्रसू इवावभासे ॥

मूलेन मातालमथो तरङ्गैराक्रामदाकाशतलं तदन्म ।

— विश्वंभरासारसनायमानं पुपोप लोकत्रयसामरस्यम् ॥ ४८ ॥

मूलेन स्वसन्नधिना पातालमाक्रामद्वधामुवत्, अथो तरङ्गैराकाशतलमाक्रामत्सत्,
तथा विश्वभराया भूमेः सारसनायमान रक्षनासदृश तदन्मो लोकत्रयस्य सामरस्य
जलेकायनत्व पुपोप ॥

व्यालोलकल्लोलकुलप्रतिष्ठामासेदुपीभिर्जलमानुपीभिः ।

विलासदोलावलनारहस्यमजायि कान्तै सममश्रमेण ॥ ४९ ॥

जलमानुपीभिर्विलासदोलाया वलना पतनोत्पतने तस्या रहस्य प्रियैः सममश्रमेण
दोलाविपयेनायासेन विनाज्ञायि ज्ञातम् । यत, व्यालोले क्षोभवशाचपले कल्लोलबुले
तरङ्गसमूहे प्रतिष्ठा स्थितिमासेदुपीभिः प्राप्तवतीभिः । जलमानुष्यः स्वात्मानमालम्बितु
नाशकमित्यर्थं ॥

प्रव्यज्यमानोदरशैलशृङ्गदीप्तौपधीदीधितिघोरणीभिः ।

अपा हठोद्रेकशमाय नूनमाजग्मुरौर्वज्वलनान्तराणि ॥ ५० ॥

प्रव्यज्यमाना समुद्रजले ऊर्ध्वं गते प्रकटीभूता ये उदरशैल मन्थवात्सिनो मैना-
काया पर्वतास्तेषां शृङ्गेषु दीप्ता ज्वलन्त्वो या ओषध्यस्वारां दीधितिघोरण्यो ज्वाला-
मालास्त्राभिर्हेतुभिर्नूनमौर्वज्वलनान्तराण्यन्येऽपि बडवागयोऽपा समुद्रजलाना हठेनौर्वम
गणयित्वोद्रेकः स्फारस्तस्य शमाय शान्त्यर्थमाजग्मुः ॥

ए न प्रचिक्षेप पयोधिरन्तः प्रोतेषु पोतेषु तरङ्गभङ्गान् ।

सायात्रिकस्त्रीवदनेष्वनेकशशिभ्रमेणेव कृताभियोगः ॥ ५१ ॥

अन्तर्मध्ये प्रोतेषु स्थितेषु पोतेषु प्रवहनेषु समुद्रस्तरङ्गान् न प्रचिक्षेप । स सर्वप्रा-
क्षिपदित्यर्थः । अतः समाच्यते—सायात्रिकाणां पोतवणिजां श्रियस्तासां मुखेच्यने-
चन्द्रभ्रान्त्येव कृताभियोगो विरचितोशोणः । 'सायात्रिकः पोतवणिकः' इति श्लोकः ॥

आन्दोलिताना लहरीभरेण ते विद्रुमाणा विरणाः प्रससुः ।

अकृत्रिमो यत्प्रणयान्मुक्तेऽभूत्सिन्दूरपूरो जलकुञ्जराणाम् ॥ ५२ ॥

लहरीभरेणान्दोलितानां धुभितानां विडुमानां प्रवालानां ते किरणाः प्रससुरालेसुः,
 येषां किरणानां प्रणयात्संपर्कानलहस्तिनां मुखे सदृजः सिन्दूरपूरोऽभूत् । विडुमकिरणा
 जलहस्तिमुखे सिन्दूरः संभावित इत्यर्थः । आन्दोलिधातुलौकिकः ॥

तीरप्ररोहद्वनसारवल्लिष्ठोपोद्भवं सौरभमौर्ववहः ।

संस्कारसिद्धचै कवरीभराणां सिपेविरे खेचरचन्द्रमुख्यः ॥ ५३ ॥

और्ववहोऽहोतीरप्ररोहद्वनसारध्रोपस्तटजायमानकर्पूरलतादाहस्तस्मादुद्भवो जन्म
 यस्य तत्तीरभ खेचराणां देवानां चन्द्रमुख्यो नायिकाः सिपेविरे । केशसंस्काराणां
 गर्भस्थविश्वंभरनाभिपद्मसद्वप्रसक्तेश्चतुराननस्य ।

तमीकुटुम्बप्रतिविम्बभङ्ग्या विगाह्यमानो रथराजहंसैः ५४ ॥

कुम्भयन्निवागस्त्यनिवासदानाद्दृचां ताडयन्नुच्चतरङ्गदण्डैः ।

सौहार्दमासाद्य विभाभिरिन्दोरित्थं प्रचुक्षोभ सरिद्धुजंगः ॥५५॥ (युग्मम्)

गर्भस्थोऽभ्यन्तरवती यो विश्वंभरो हरिस्तस्य नाभिपद्म तत्र प्रसक्तिर्निवासो यस्य
 तस्य चतुराननस्य व्रदणो रथराजहंसैर्विगाह्यमानः । कया । तमीकुटुम्बध्वन्त्रस्तस्य प्रति-
 विम्बानि तेषां भङ्गिलिपितया । तयोचा ये तरङ्गदण्डास्तैर्यौ ताडयन् । अतः संभा-
 व्यते—आगत्यनिवासदानादाश्रयदानात्कुम्भयन्तुप्यमिव । अगस्त्येन समुद्रः पीतः, अतो-
 ऽगस्त्येन समुद्रस्य विरोधः ॥ समुद्रक्षोभकुलरुम् ॥

सक्तप्राच्याब्धिवेलागिरितगररजोविभ्रमेणेव शुभ्रा

विभ्राणाः सान्द्रमङ्गेष्विव धिरहवतीवक्त्रलुप्तसितौघम् ।

क्षिष्टा निर्मोकपट्टोर्मिभिरुदयगुहापन्नगानामिवेन्दो-

र्भासो हासायमाना रजनिमृगदृशः सन्तु तान्तिच्छिदे वः ॥ ५६ ॥

इन्दोर्भासध्वन्द्रश्मयस्तान्तिच्छिदे म्लानिनिवारणाय सन्तु । तान्तिच्छेदोक्ति-
 ध्वन्द्रश्मीनामुचिता । रजनिरेव मृगदृक्कामिनी तस्या हासायमानाः । उपमोपक्रमोत्प्रे-
 क्षेयम् । अतः संभाव्यते—प्राच्यां पूर्वसां योऽब्धिः समुद्रस्तस्य वेलागिरितत्र तगराणि
 पुष्पविशेषास्तेषां रजः परागः । सक्तं यद्गजन्तस्य विभ्रमेण प्रसरणेनेव शुभ्राः । पूर्वसमु-
 द्रादेव हि चन्द्रस्त्रोदयो भवति । तथा धिरहिणीना वक्त्रेभ्यो लुप्तदिग्धो वः सितौघो
 हासोक्तासस्त्रमद्गेषु सान्द्र निविड मग्न विभ्राणा इव । तयोदयः पूर्वपर्वतस्तस्य गुहासु
 पन्नगानां सर्पाणां निर्मोकपट्टास्त्वच एवोर्मयस्ताभिः क्षिष्टा आलिङ्गिता इव । वास्तव
 शुभ्रत्व परागादिकृतं संभाव्यते । लम्बिचाराभावात् । अत्र सितविशेषणत्वमसंगत-
 मिति 'वर्ग' इति पाठः साधुः ।

सद्यः सं-

द्रा

वक्त्रप्रहणम् ॥

पादा ह्यादातिथेयीमुदयपरिणमच्छोणिमानः क्रियासु-

श्चान्द्रास्ते वल्लियामामुखधुसृणपृपत्यत्रभङ्गान्तरङ्गाः ॥ ९७ ॥

उदय उदमे परिणमन्स्फुरञ्शोनिमा रक्तत्वं येया ते चान्द्राः पादा रश्मयोऽपि ह्याद-
रूपमतिथिविषय परिचरणं क्रियासु । संभाव्यते—सद्य उदयसमकाल संकोचनेच्छा
तथा हेतुभूतया सपदि मथिता ये कमलिनीखण्डास्तेषां नालप्रकाण्डानि श्रेष्ठवृन्तानि तेषु
द्राघीयासि दीर्घतराणि कण्टकाप्रानि तेषां प्रकटा या घटना सपकन्तयेवोन्मिपन्त्यो
निर्गच्छन्त्यो रक्षधारा येया ते । तथा त्रियामा रात्रिः खोलिङ्गत्वात्त्रायिकात्वेन व्यव-
हृता तस्या मुखं प्रारम्भो वदनं च तस्य घुष्टागृण्मन्त्राः कुङ्कुमविन्दुप्रकृतयः पद्मभा-
स्तेषामन्तरहाः सदृशाः । उपमोपक्रमोत्प्रेक्ष्यम् ॥

चन्द्रादाप्तप्रसूतिर्दिशि दिशि दधती पद्मरागान्तवृत्ति-

प्रत्यासक्तिं स्पृशन्ती निविडतरमहानीललक्ष्माञ्चितत्वम् ।

नैर्मल्यं गाहमाना नभसि च निकपत्रावपद्मयमाने

भूषा व्योमाधिदेव्यास्तिरयतु चतुरं दीनतां कौमुदी वः ॥ ९८ ॥

कौमुदी ज्योत्स्ना वद्यतुर तूर्गं दीनतां दैन्य तिरयवाच्छादयतु । व्योमाधिदेव्या
गगनदेवताया भूषा भूषणम् । कीदृशी । चन्द्रादिन्दोराप्तप्रमूतिर्जाता । दिशि दिशि प्र-
तिदिश पद्मना रागस्यान्तवृत्तिर्विनाशस्तस्य प्रत्यासक्तिर्निकट्य दधती । निविडतरमहा
यद्दुतेजाः । नीलमतिरयाम यद्दक्ष्म कलङ्गस्तेनाङ्घ्रित्व शोभां स्पृशन्ती । तथा निकपः
कपण तदर्धं प्रावपठ तद्ददाचरति नभसि नैर्मल्यं गाहमाना भजन्ती । इति कौमुदीपक्षे
योजना । भूषापक्षे तु—चन्द्रात्सुवर्णाञ्जाना । तथा पद्मरागाणा स्तनविशेषाणामन्वे-
ऽवसाने वृत्ति दधती । तथा महानीललक्ष्म इन्द्रनीलचिह्नं स्पृशन्ती । कपपट्टिकाया
नैर्मल्यं भजन्ती । तिर-शन्द्रात् 'तन्करोति-' इति निचि टिलोपे तिरयत्विति रूपम् ।
रूपपक्षे चन्द्रादाप्तप्रमूतिरिति विशेषणस्यार्थवत्त्वाद्रूपपक्षेऽप्यदोषः ॥

रोलम्बैर्माल्यमानास्त्रिलकमलवनक्रान्तसौगन्ध्यलुब्धै-

रन्तर्निर्वर्त्यमानास्पदमिव विहिताच्छादनं लान्छनेन ।

देवस्याम्भोधिनन्धोरुपदधदधिकामोपधीषु प्रसिद्धिं

तद्विन्यं निर्विलन्यं चिरविरहरूजामेपजत्वं क्रियाद्वः ॥ ९९ ॥

अम्भोधिवन्धोर्देवस्य विम्बं चिरं या विरहरूजा तस्या भेपजत्वमौपधभात वः क्रि-
यात् । विरहव्यथां निवारयत्वित्यर्थः । यत्, औपधिषधिकं प्रसिद्धिं दधत् । औपधि-
पतित्वात् । तथा लान्छनेन विहिताच्छादनम् । अतः संभाव्यते—नील्यमानानि सको-
चमानान्याखिलानि कनकवनानि तेभ्यः कान्त संक्रान्त यन्सौगन्ध्यं तत्र लुब्धैर्लम्पटै
रोलम्बैर्भ्रमरैरन्तर्लम्ब्ये निर्वर्त्यमानं क्रियमानास्पदं प्रतिष्ठा यस्य तदिव ॥

दर्शं दर्शं निपङ्गादिव दिवसकृतः क्रान्ततत्स्यन्दनाश्व-

श्रेणीकान्त्यंशमङ्गे शिशुशशकलया संततं यद्विभर्ति ।

प्राच्याः सीमन्तमुक्तामणिरिव कविभिः स्वैरमुत्प्रेक्ष्यमाणं

स्वाच्छन्देनैन्दवं तद्विदलयतु विपन्मण्डलं मण्डलं वः ॥ ६० ॥

तदन्दव चन्द्रसंचन्धि विम्ब विपन्मण्डलमापत्समूहं विदलयतु नाशयतात् । प्राच्याः पूर्वदिशः सीमन्ते केशेषु मुक्तामणिरयमिति कविभिः संभाव्यमानम् । चन्द्रमण्डलं मावास्यायां रविमण्डलप्रवेशात्क्रान्तः संक्रान्तो यत्तत्स्यन्दनाश्वश्रेणीकान्त्यशो रविरश्वाजिप्रभाशेशस्तमिवाद्ने वहति । कया । शिशुशशकलया यालाङ्कमृगव्याजेन ॥

मध्ये रन्ध्रायमाणप्रविस्तृतहरिण घोरभिद्योतयच्च-

न्मुक्तामञ्जीरीतीं दिशति मृगदृशां शोभया लोभमक्ष्णोः ।

तद्विम्बं पार्श्वरोहद्गृहगणगुणितायत्नरत्नोपचारं

ताराणामीशितुर्वो निभृतमभिमतावाप्तये बोभवीतु ॥ ६१ ॥

तताराणामीशितुर्नाथस्य विम्बमभिमतावाप्तयेऽभीष्टलाभाय बोभवीत्वस्यै भवतु । यत्स्त्रीणामक्ष्णोः शोभया लोभ दिशति । यतो योर्दिवो नाभिकात्वेन व्यवहार्याया मुक्तामयं यन्मञ्जीरं तस्य रीतिं शोभामभिद्योतयत् । यतो मध्ये रन्ध्रायमाण इयामच्छिद्रवदाचरन्प्रविष्टतो हरिणो यस्य । तथा पार्श्वे निकटे रोहन्यो ग्रहगणस्तेन गुणितः कृतोऽयत्नेन रत्नोपचारो रत्नपरिकरत्व यस्य । मञ्जीरं ह्यन्तःशून्य परिकररत्न च भवति । बोभवीत्विति भवतेर्येऽन्तस्य लोडि रूपम् ॥

पूर्वक्षमाभृत्तिकुञ्जभ्रमणपरिणतानर्गलापूर्वदूर्वा-

सच्छायं लाञ्छनं तत्कुमुदकुलपतेर्निर्वृतिं नो धिनोतु ।

रान्निष्वश्रान्तसक्ताञ्जननयनजलोत्पीडतो गण्डलेखा

यत्क्रान्त्येयोच्छलन्त्या विरहिमृगदृशां श्यामतामामुवन्ति ॥ ६२ ॥

पूर्वक्षमाभृत उदयादेर्ये निकुञ्जा गहराणि तेषु भ्रमणं तेन परिणता संक्रान्तानर्गलापूर्वा या दूर्वा शतपर्विका तस्याः सच्छाय समानम् । उपमोपक्रमोत्प्रेक्षेयम् । तत्कुमुदकुलपतेथन्द्रस्य लाञ्छनं कलद्रो निर्वृतिं मुख धिनोतु वर्धयतु । रान्निष्वश्रान्तं कृत्वा सक्ताञ्जनः साञ्जो यो नयनजलोत्पीडो बाष्पभरस्ततो विरहिणीनां गण्डलेखाः श्यामतामामुवन्ति । अतः संभाव्यते—उच्छलन्त्या स्फुरन्त्या यत्क्रान्त्येव कलद्रुशोभयेव ॥

तच्चान्द्रं लक्ष्म लक्ष्मीं चिरमुपचिनुतादप्रतो वल्यमानं

मध्येविम्बं कुटुम्बं लटभचटुलहकैशापाशप्रथानाम् ।

दूरोदञ्चद्यदीयद्युतिततिमिपतः स प्रियो यामिनीनां

विस्त्रम्भाद्यामुनाम्भोभरमहरधिपस्पर्धयेव प्रसूते ॥ ६३ ॥

तथान्द्र चन्द्रसंबन्धि लक्ष्म कलङ्कोऽप्रतः पुरो लक्ष्मीमुपचिनुताद्वर्धयतात् । मध्ये-
विम्बं ललाटमध्ये बल्गमानं स्फुरत् । बलिस्थानशन्तः । लटमाः प्रगल्भा या चटुल-
दशो रामास्तासां केशपाशास्तप्रथाना कुटुम्बं सदृशम् । तत्किम् । विस्त्रम्भाद्भ्रमुदञ्चन्त्यु-
द्वच्छन्ती यदीया कलङ्गसंबन्धिनी युतिततिस्तस्या मिपतो व्याजेन स यामिनीनां
प्रियश्चन्द्रो यामुनो यमुनासंबन्धी योऽम्भोभरस्तमिवाहरधिपस भानोः स्पर्धया प्रसूते ।
'नायको यामिनीनाम्' इति पाठः समञ्जसः ॥

राकेन्द्रोः सिन्धुवारस्तत्ररुसहचरद्योतसौहार्दभानो

राजन्नव्याजमव्यान्मधुकरनिकरप्रक्रियातस्करो वः ।

आघ्रातोद्रेकमुद्राम्बुनिधिविस्रमराभ्रंलिहोल्लोलदण्ड-

प्रान्तक्रान्तेन्द्रनीलोपलशकललिपिं विभ्रदङ्के कलङ्कः ॥ ६४ ॥

कलङ्को योऽव्याजमव्यादक्षतात् । सिन्धुवारस्य ये स्ववक्त्रा गुण्ठास्तेषां सहचरः
सदृशो यो योतो युतितस्तस्य सौहार्दपरिचयं मजतो राकेन्द्रोः पूर्णचन्द्रस्य मधुकरनिक-
रप्रक्रियाया अमरसमूहशोभायास्तस्करः सदृशत्वाद्यौरः । तथाघ्राता स्त्रीदृतोद्रेकमुद्रा
धोमट्टो येन तथाविधो योऽम्भोनिधिः समुद्रान्माद्विद्यमरा विमरणशीला भ्रंलिहा
आकाशव्यापिनी ये उल्लोलदण्डास्तरङ्गदण्डास्तप्रान्तेभ्यः क्रान्तं यद्विन्द्रनीलोपलशकलं
तस्य लिपिं भङ्गिं विभ्रद्वारयत् । समुद्रात्सक्रान्तभिदमिन्द्रनीलदण्डमिति सभाविन
इत्यर्थः ॥

कृष्णाङ्कं विभ्रदङ्कं जननमनुसरन्गाढमार्तण्डगर्भं

भित्त्वा तन्वन्विलासिष्वविरलपुलकोत्कम्पपात्रं शरीरम् ।

धुन्द्रन्नक्षीणपशारुमणपरिणतेरन्तरिक्षान्तरालं

वध्याद्राजा द्विजानामविरतविरहश्वेडपीडाभरं वः ॥ ६५ ॥

द्विजानां राजा चन्द्रो विरह एव श्वेडो विरस्तेनाविरतो यः पीडाभरन् वध्याधि-
वारयन् । कीदृशः । अद्भुतगर्भं कृष्णाङ्कं श्यामकलङ्कं विभ्रत् । तथा गात्रो यो मार्तण्ड-
गर्भो भास्त्रन्मण्डलाभ्यन्तरं भित्त्वा जननमुपसरज्जन्म प्राप्नुवन् । तथा विलासिषु
शङ्करिषु शरीरमपिरलीं यो पुलकोत्कम्पं रोमाशकम्पं तयोः पात्रं स्थानम् । तथाशी-
पपशुः शुक्यशून्यम्याक्रमणं तेन परिणतिर्विशिष्टरूपतापतित्वतोऽन्तरिक्षान्तरालनाका-
शमप्य धुन्द्रन्नच्छन् । इति चन्द्रपक्षे योजना । गदपक्षे तु—द्विजानां राजा गदपक्ष
श्वेडनीडां हन्ति । अद्भुं पृष्टं कृष्णो नारायणोऽद्भुदिदं यस्त स त विभ्रत् । तथा गदं

कृतार्तं सुकुमारं यदृष्टं तस्य गर्भं भित्त्वा जायमानः । तथा बिले भासते सर्पास्तेषु भय-
कृतौ पुलकवम्पी तन्वन् । तथाक्षीणा बलवन्तो ये पक्षाः पञ्चानि तदाक्रमणेन परिण-
तेराकाशमप्यं गच्छन् ॥

और्वाभिद्योतशेषं दधदिव जलधेरुज्जिहानोऽशुभं वः

संध्यारागानुबन्धारुणरुचिरचिराद्रात्रिराजस्तृणेदु ।

अभ्यङ्गाद्यत्प्रमाणामसमपरिणमच्छोणिमानो मुहूर्ते

वर्तन्ते कैरविष्योऽप्यखिलकमलिनीमण्डलस्पर्धयेव ॥ ६६ ॥

जलधेरुज्जिहान उदयनतः संध्यारागत्यानुबन्धोऽविसहस्तेनारुणरुचिलोहितंश
रात्रिराजध्वन्द्रोऽशुभं तृणेदु हिनस्तु । अतः संभाव्यते—और्वाभिद्योतस्तस्य शेषं दध-
दिव । [अथवा] जलनिधेरुज्जिहान इत्यौर्वाभिद्योतशेषधारणे हेतुः । समुद्रमध्ये सम्य-
ग्वाहवज्ज्वालव्याप्त आसीदतः शेषवचनम् । 'लेशम्' इति वा पाठः । यस्य प्रमाणाम-
भ्यङ्गादसमः परिणमन्संध्यामऽशोणिमा रक्तलं यासां ताः कैरविष्योऽपि सकलं यत्क-
मलिनीमण्डलं तस्पर्धयेव वर्तन्ते । रक्तत्वात्कुमुदानि पद्मिनीसमानि भवन्तीत्यर्थः ॥

कंदर्पस्येव शाणोपलफलकमिषून्शाततामाशु नेतुं

तद्वर्षदयामिकामं बहुदुदरपथे विभ्रमं लाञ्छनस्य ।

फेनावर्तायमानं गगनजलनिधेरन्तरालेऽसृष्टद्वौ

व्यञ्जन्निम्बं कदम्बं दिशतु कुमुदिनीजीवबन्धुः सुखानाम् ॥६७॥

कुमुदिनीनां जीवबन्धुः प्राणनाथ इन्दुः सुखानां कदम्बं समूहमसृदिशतु । किं
कुर्वन् । गगनमेव विशालत्वान्नलनिधिसंस्थाभ्यन्तरे फेनयुक्तो य भावतेसत्तुल्यं विम्बं
व्यञ्जन् । संभाव्यते—कंदर्पस्य शाणोपलफलकमिव धर्षणारमपदमिव । किं कर्तुम् ।
इषून्शाराऽशाततां तैक्ष्ण्यं नेतुम् । वस्तुतश्चन्द्रस्य स्मरोपवर्तत्वात् । यतो लाञ्छनस्य
विभ्रमं कलङ्कस्य टङ्कं तद्वर्षदयामिकामं शरपर्षसक्तदयामिकाघट्टशम्, उदरपथे मध्यभागे,
दपत् ॥

गङ्गामप्येष लीलोऽज्ञितचरयमुनावारिपूरः किमर्को

निर्मुद्यत्यद्य यस्मिन्प्रतिपदि विशदं मण्डलादुज्जिहाने ।

लोकोऽनल्पान्विरल्पानिति वहति पतिर्यामिनीनां स विभ्रं

नेयाद्दः शान्तिमाविर्भयदसमशरश्रीदितोपक्रमेषु ॥ ६८ ॥

य यामिनीनां पतिश्चन्द्र भाविर्भवत्प्रसन्नः संपद्यमानो योऽश्मरारः कामराम्य
श्रीदितानि कीदृशत्वेपमुपक्रमा आरम्भारतेषु विभ्रं यः शान्तिं नेयात् । यामिनीनां
पतिरिति रत्नलीलाविप्रसमनाशुगुणप्रभिषानम् । लील्या हेतुयोऽज्ञितचरो गुप्तपूर्वो

यमुनावारिपूरो येन सोऽर्कोऽय गद्वा किं निर्मुञ्चत्युञ्जतीति विकल्पान्वहूचनो वहति ।
 यन्मिन्प्रतिपदि पक्षती विद्यद् सम्यगुत्रिहाने निर्गच्छति सति । नेममिन्दुम्, किं तर्हि,
 यमुनावद्गद्वा सूर्यं छजतीति यन्मिन्त्रकैविन्वाग्निर्गच्छति सति जनो विकल्पान्कुरुते ।
 चन्द्रलेखायास्तदाकारत्वात् । स विघ्नान्दन्त्यादिलयं ॥

सिन्दूरक्षोदरज्यद्दिनकरिकरटाघाटटङ्केऽनुदर्श

यहेस्ता लौहितीकाङ्कुश इव विशति स्वैरमुष्णांशुपिन्ये ।

देवः सारङ्गलक्ष्मा मलयजमकरीरीतिभृद्रात्रिवक्त्रे

स स्ताद्विस्तीर्णतत्तल्पररसलहरीगाहनप्रीतये वः ॥ ६९ ॥

रात्रेः स्त्रीलिङ्गत्वानाधिक्यत्वेन व्यवहारानां वक्त्रे मुखे मलयज चन्दन तेन मकरा-
 चारा रचना तस्मा रीतिं द्रु विप्रत्सारदलक्ष्मा रासाङ्गो देवत्वाथ ता स्वररसलहरी
 शृङ्गारवीचयस्त्रासा गाहनमवगाहस्तेन प्रीतिस्वदर्यं भवतु । दिनमेव महत्त्वा कृती गज
 त्तस्य करटाघाट कटसगिवेशन्द्गद्वा शोभा यस्य तान्मिन्सूर्यमगडले यद्रेष्वा चन्द्रकला
 र्गौहितीकाङ्कुश स्फटिकमयोऽङ्कुश इव स्वैरमनुदर्श प्रतिपर्वं विशति ॥

शैत्यं यस्याध्रयन्ते दिशि दिशि रुचयन्ताः पयोराशिर्गर्व-

च्छेदत्वाच्छन्द्यभाजोऽनवरतक्रमलोन्मीलनज्यभ्रमूर्तिः ।

चन्द्रश्चण्डद्युतिर्वा कुमुदवनसमुल्लामनाकुण्डशक्ति-

रुष्माकं सोऽप्रमेयोदयमयसमयोत्पत्तिमेव व्यनक्तुं ॥ ७० ॥

पयोराशिर्दुग्धपूरस्तस्य श्वेतवाङ्गवैद्यस्य च्छेदो निवारण तत्र खान्दन्त्यभाज पर-
 निरपेक्षस्य । तथानवरतं निल कमलाना लक्ष्म्याः कमलस्य मृगस्य बोन्मीलन स्फारस्तेन
 व्यभा मूर्तिर्यस्य । [तथा यस्य] रुचय शैल शीततामाध्रयन्ते स चन्द्र कुमुदवनस्य
 समुल्लामने विक्रान्तेऽङ्कुशद्युतिरुष्माकमप्रमेयोऽपरिच्छेद्यो य उदयस्तन्मयस्य समयस्यो-
 र्पात व्यनक्तु । इति चन्द्रपक्षे योजना । अर्को वा चण्डद्युति । वाचन्द इवापि ।
 यस्य चण्डद्युते रुचय, शैल शीतता तीक्ष्णत्वमाध्रयन्ते । पयोराशि समुद्रस्तस्य गर्वं
 क्षोभस्तच्छेदे सतप्रस्य । रानायेव समुद्रक्षोभसमवात् । कमलाना पद्मानामुन्मीलन
 विक्रान्तस्य व्यनमूर्ते । स चण्डद्युति कोर्भमेयो मुःप्रीतिन्स्ता अवन रक्षण तत्राङ्कुश-
 शक्तिर्यं उदय व्यनक्तु । चन्द्रस्य रवेध न केवलमानन दद्यामिन्त्यतिर्यावगुष्माकमपि
 भूयादिलयं ॥

यो राजापि द्विजानामनुदिनमयते चारुणीसङ्गमङ्गि

द्रापीयोमण्डलाग्रः प्रथयति तममि ध्वंम एवोद्यमं यः ।

यः पद्मायासतत्रं दिशति च हरिणाध्यास्यमानोऽपि चित्रं

चारित्रं निर्मिमाण, स शिशिरकिरणः सादशलिच्छिदे वः ॥ ७१ ॥

दङ्कं प्रथयति । मृगस्य श्यामावात् । पुष्पे हि भ्रमरैर्मात्रम् । एतेन पुष्पस्य सौरभादयो गुणाः सूचिताः ॥

के तव तस्य चरित्रगुणं रजनिकरानुहरन्ते ।

त्रिजगति यो मुदमातनुते लोचनयोरहरन्ते ॥ ७५ ॥

अहरन्ते दिवसावसाने । अपिशब्दोऽध्याहार्यः । प्रदोषेऽपि त्रिजगति मध्याद्विषये वा नेत्रयोस्तुष्टिं यः करोति तस्य तव चरित्रगुणं केऽनुहरन्तेऽनुसरन्ति ॥

कोऽस्ति भवानिव शिशिररुचे घनलीलारसमुद्रः ।

रजनिपु विभ्रमकन्दुकतां प्रथयति यस्य समुद्रः ॥ ७६ ॥

भवानिव को घनामु लीलामु रसं मुद्रयति संधृत्यत्येवंविधोऽस्ति । यस्य भवतो विभ्रमार्थे कन्दुकभावं समुद्रो रजनिपु प्रथयति । भवदुदयात्तथा समुद्रः ध्रुभवति यथा निकटवर्तित्वात्कन्दुकत्वं प्रकाशयतीत्यर्थः ॥

प्रतिपदि कस्य न नाम मनो हरसि सुधाकर बालः ।

रतिकमितुस्त्रिजगद्विजये सितकुटिलः करवालः ॥ ७७ ॥

प्रतिपदि पक्षारम्भे बालः कलानात्रोऽतो रतिकमितुः कामस्य त्रिजगद्विजये निमित्ते सितकुटिलः करवालः खड्गत्वं कस्य न मनो हरसि । कल्पितरूपम् । रतिकमितुरिति नस्मा खड्गसैव गुणाः सूचिताः ॥

जयसि मुधानिधिरिह हि भवे त्वं तारापतिरेकः ।

यस्मिन्नुदयति कोऽपि भवेज्ज्ञपकेतोरतिरेकः ॥ ७८ ॥

यस्मिन्स्त्वप्युदिते सति कोऽप्यपूर्वोऽतिरेकः स्फारो ह्यपकेतोः समुद्रस्य कामस्य च भवेत्, स त्वं तारापतिश्चन्द्र एक इह भवे त्रिजगति जयसि ॥

जानाम्या हृदयाद्ययिताममृतमयूख निशां ते ।

प्रकटीकुरुते कुमुदमुखं या खरधामनि शान्ते ॥ ७९ ॥

खरधामनि तिग्मांशो शान्ते भुवनान्तरं गते सति या निशा कुमुदमेव मुखं प्रकटीकुरुते प्रकाशयति तां निशां ते तवा हृदयात्तत्त्वतो दयितां जानामि । अमृतमयूखेत्याम-
श्रणं साभिप्रायम् । परपुरुषे च समीपस्थे तत्त्वतः प्रिया मुग्धं न प्रकाशयति ॥

तं गिरिशस्य शिखाभरणं स्तौति न रजनिकरं कः ।

स्कन्धे यत्सुधया स पुरः स्फुरदसुरजनि करङ्कः ॥ ८० ॥

यत्सुधया चन्द्रसंबन्धिनामृतेन हेतुना स्कन्धेऽग्रे, अर्थाद्विरिणस्य, करङ्कः शशास्त्रि-
पत्नरं स्फुरदसुर्जावन्नजनि जातस्त्वं गिरिशस्य मण्डिभूषणं रजनिहरं चन्द्रं को न स्तौति ।
प्रमीतानपि यो जीवयति तं जीवन्को न स्तौतीत्यर्थः ॥

यो ललनाजनमानतरोः परशु प्रकृतिनिशात ।

तस्य नमामो धाम विधोरधिगतमहिम निशात ॥ ८१ ॥

ललनाना चबन्धो यो मान स एव दुःखेयत्वात्तर्हृक्षस्तस्य यश्चन्द्र प्रकृतिनिशात
स्वभावतीक्ष्ण परशु कुठारविशेषो भवति । छेदक इत्यर्थ । निशातो रात्रे सकाशद
धिगत प्राप्तो महिमा येन तस्य विधोर्धाम चान्द्र तेजो नमाम प्रणमाम ॥

बन्धो सकलचकोरदशा रजनिकराय नमस्ते ।

भा त्वा द्राक्ष्म कदापि विधो जगिति कृतायनमस्ते ॥ ८२ ॥

सकलाना चकोरदशा रामाणा चधो । शृङ्गारोदीपकत्वात् । चन्द्रस्य चकोरदश-
न्धुत्वोकेरोचिलम् । तेषा ज्योत्स्नापात्रित्वात् । ते तुभ्य रजनिकराय नम । वयं त्वा
जगिति तूर्णमेवास्ते कृतायिन कृतगमनं कदापि मा स्म द्राक्ष्म मा पश्याम ।
श्रीभक्तियोगेन लुडि रूपम् ॥

कस्य च दिशति न नाम मुद विधुरडुकुलपरिवार ।

विकिरति यो जलधेर्गगनादपि सहसोपरि वार ॥ ८३ ॥

उडुकुल तारकागण परिवार परिच्छदो यस्य स विधुश्चन्द्र कस्य न मुद दिशति ।
सबस्यैव प्रीतिं ददातीत्यर्थ । यो विधुर्जलधेर्वार समुद्रस्य जलानि गगनादप्युपयांकाशा-
दप्यूर्ध्वं विकिरति क्षिपति । चन्द्रोदये समुद्रस्य क्षोभोत्पत्ते । किरतिर-तर्भावितप्यर्थो वा
व्यारयेय ॥

विजयन्ते तव तुहिनरुचे किरणा गुरुमहिमान ।

यूना कचन यदभ्युदये रोहति हृदि नहि मान ॥ ८४ ॥

हे तुहिनरुचे हिमकर, गुरुमहिमा येषां ते तव किरणा विजयन्ते । येषां किरणानाम-
भ्युदये घति यूनां हृदि मानो न रोहति न जायते । चन्द्रोदयस्य कामोदीपकत्वात् ॥

अभिपिञ्चतु सा यपुरसकृत्तावकफान्तिनदी न ।

आस्था यत्र दधन्मदन क्वचिदपि भवति न दीन ॥ ८५ ॥

तावकी लसबन्धिनी या वाति संवापिच्छित्त्वापदी नोऽस्माक यपुरभिपिञ्चतु ।
यत्र त्वत्का-तावास्थामाशां दधन्मदो दीन क्वचिदप्यज्येऽपि न भवति । सर्वमेव
जयतीत्यर्थ ॥

इत्थ नृत्यन्मधुरगिरो दृशि निहितामृतनिन्दुम् ।

अधिगतदयिततया वनितास्तुष्टास्तुष्टुवुरिन्दुम् ॥ ८६ ॥

अधियत प्राप्तो दयित प्रियो येन तद्भावेन तुष्टा । अत एव नृत्यन्ती स्फुरन्ती मय
रानन्दकारिणी गीर्वाणी सा वनिता इ-डु च-त्र तुष्टुइत्यौत् । दृशि दृशो निहिता

क्षिप्ता अमृतविन्दवः सुधाकणा येन । चन्द्रं दृष्ट्वामृतवर्षेणैव हृष्टा इत्यर्थः ॥ चन्द्रचाटु-
कुलकम् ॥

मत्कार्यसिद्धये तव हन्त यान्त्या मार्गे पुरोऽभूत्परुषः समीरः ।

यद्गाहतेऽयं लुलितालकत्वं पर्यस्तबन्धः क्वरीनिवेशः ॥ ८७ ॥

हन्त कष्टे । मम कार्ये रमणानयनलक्षण प्रयोजन तस्य सिद्धिः साधन तदर्थं यान्त्या
गच्छन्त्यास्तव मार्गे पुरोऽग्रे समीरो वायुः परुषो दुःसहोऽभूत् । शैलात्कामजननाद्य ।
पर्यस्तः निधिलो बन्धो यस्य स क्वरीनिवेशः केशवेशामोगो लुलिता विप्रकीर्णा
अलका यस्य तद्गाय गाहते सेवते । अत्र कान्तानयनार्थं विद्युष्टया दूला स्वय कृतस्य
निगूढस्य सतः कान्तोपभोगस्य प्रतिभेदः स्वामिन्या क्वरीबन्धशैथिल्यकथनद्वारेण
कृतः । एवमुत्तरनापि ज्ञेयम् ॥

संस्पृश्य तं दुश्चरितैरुचञ्चुं सखि त्वया किं विहितोऽवगाहः ।

आर्द्राणि गात्राणि तवासते यद्भस्ते च यन्निस्तिलकं ललाटम् ॥ ८८ ॥

दुश्चरितेन दुष्टरुतेनैव चञ्चु वित्त तं मद्भर्तारं संस्पृश्य त्वयावगाहः स्नानं किं कृतं ।
अथ दूत्युपभोगादयदुश्चरितकारी त्वया संस्पृष्टः । तथा गात्राण्यर्द्राण्यसते, त्वं ललाट
निस्तिलकं नष्टविशेषकं पर्ये यद्य धारयति । अहाना स्वेदादंत्वेन निस्तिलकत्वेन च प्र-
तिभेदः ॥

केन क्रमेण स्विदधाद्वितीया तेनाधिकं सुन्दरि भायिताभूः ।

यच्छाम्यति व्याकुलितेक्षणाया नाद्यापि ते कम्पकलानुबन्धः ॥ ८९ ॥

अधेलाक्षेपे । स्विद्वितर्के । सुन्दरीति प्रकृतानुगुणमामन्त्रणम् । अद्वितीयैकाकिनी
त्वं केन क्रमेण स्विदधायिता भय प्रापिताभू । भयाकुलिते ईक्षणे यस्यास्ते कम्पस्य
भयजातस्य कला भद्रिस्तदनुबन्धो नाद्यापि शाम्यति निवर्तते । केन क्रमेण कस्य भी-
षणस्य रूपमहणेनेत्यर्थः ॥

स एव कस्तूरिकपङ्कजन्मा दोषं ध्रुवं ते व्यधिताङ्गरागः ।

विभर्षि यत्सौरभसङ्गिभृद्ददंशवर्णैर्भङ्गुरमङ्गमङ्गम् ॥ ९० ॥

कस्तूरिकपङ्कजस्तूरिकर्दमात्रन्म यस्य सोऽहरागो नूनं ते दोषमनर्थमकरोत् ।
सौरभेण हेतुना सङ्गिनः सत्ता ये भृहास्तदंशवर्णैर्भङ्गुरं साभिषातमङ्गमङ्गं यद्विभर्षि ।
पूर्वश्लोके सुन्दरीत्वेन त्वमुच्युषेति सूचितम् । इह तु त्वन्निर्हं वतदुपभोग सकलद्वय
गतेति कस्तूर्यङ्गरागप्रयुक्तत्वा सूचितम् ॥

अनत्ययं शैत्यमुपेत्य सत्यमत्रापत त्वां सखि गन्धवाहः ।

अद्यापि यत्ते विवटत्यभमरोमाद्यसंचारमत्वं शरीरम् ॥ ९१ ॥

अनत्ययं दुर्वारं शैलं शीततां शिवतां च प्राप्य त्वां गन्धवाहो वायुरवापत बाधित-

वान् । अभद्रास्तुद्रा ये रोमाश्वाः शीतकृताः कामकृताश्च तेषां संचारस्य सखं परिचितं
दारीरमद्यापि यद्विवलति कम्पते । अत्र कम्परोमाश्वाभ्यां प्रतिभेदः ॥

नखानखि प्रस्तुत आस्त तस्य केनापि साकं किमु संप्रहारः ।

यद्धारणार्थं सहसा विशन्ती त्वं तन्नखोल्लेखपथं गतासि ॥ ९२ ॥

किमु वितर्कं । तस्य नखानखि संप्रहारो द्वन्द्वयुद्धं केनापि साकं प्रस्तुत आरब्धः
किमु आस्ताभूत् । यस्य नखानखियुद्धस्य वारणार्थं सहसा निर्विमर्शं विशन्ती त्व तस्य
नखोल्लेखः पाटन तत्पथं गतासि । बहुव्रीहिसमासारमकं तृतीयार्थतृतीयजन्तं नखानखी-
लव्ययम् ॥

दूतीस्तदानीं दयितोपभोगलक्ष्माकुलाङ्गीरपलप्य कोपम् ।

स्वभ्रूलतावक्रिममार्गशिष्यैरित्थं तरुण्यो वचनैरधुन्वन् ॥ ९३ ॥

कान्तोपभोगजनित दूतीषु कोपमपलप्य निद्रुल तरुण्यो दूतीरधुन्वन्नकम्पयन् । केः ।
स्वभ्रूलतानां वक्रिममार्गे वक्रत्वे शिष्यैः । वक्रैरित्यर्थः । वचनैर्निजभ्रूलतागतं कौटिल्यं
शिक्षितमिति शिष्यपदम् । दयितस्योपभोगस्तस्य लक्ष्माणि नखक्षतादीनि तैराकुलाङ्गीः ।
अत्र प्रियोपभोगस्य दूतीकृतस्य लुलितालकायुन्त्या प्रतिभेदादुद्भेदालकारः । आद्यश्लो-
केष्वनभिधेयत्वेन व्यङ्ग्यस्याप्युद्भेदस्य चरमश्लोकवाच्यसिद्धयङ्गत्वेन ध्वनिः ॥ प्रतिभिनन्दः
तीवाक्यकुलकम् ॥

इत्थं मान्मथसंप्रदायगुरुणा यूनां हिमज्योतिषा

न्यस्यानभ्रनभोगकुन्तलतले नक्षत्रपुष्पाञ्जलिम् ।

अन्वप्राहि विभावरी मुकुलिताम्भोजेक्षणा छिन्दता

बन्धं कैरवमण्डलस्य दधतः पादग्रहव्यग्रताम् ॥ ९४ ॥

अनभ्रं यन्नभोगं तदेव श्यामत्वात्कुन्तलाः केशास्तेषां तले नक्षत्राण्येव वर्णसंनिवे-
शाभ्यां पुष्पाञ्जलिस्तं न्यस्य निधाय हिमज्योतिषा चन्द्रेण विभावरी रात्रिरन्वप्राह्यन्-
गृहीता । ज्योत्स्नया प्रसादं नीता । यूनां मान्मथसंप्रदाये कामपारम्पर्योपदेशे गुरुणोपदे-
शकेन । तथा पादानां रश्मिनां ग्रहे ग्रहणे व्यग्रतां दधतः कुमुदकुलस्य बन्धं संकोचं
छिन्दता वारयता । मुकुलितमम्भोजेक्षणं यस्या रात्रेः । अथ च संप्रदायगुरुणा कस्या-
धिदनुप्राशया मस्तके पुष्पाञ्जलिं न्यस्य तदीयसन्नद्धचारिवर्गस्य गृहीताचार्यचरणद्वयस्य
संसारबन्धच्छेदपूर्वं समाहितत्वेन संबुधितनेत्रा साशुगृह्यते । हिमज्योतिषेत्याचार्यानु-
गुणम् ॥

दूरं सीकरधोरणीरिव किरत्तारावतारात्मना

भर्गुष्टमनोभवोद्धृतिधिया चन्द्रेण गाढं पयः ।

शङ्के भूमितले व्यसार्थत धनज्योत्स्नाछलादन्वभू-

द्यत्कान्तागृहधूपधूमलहरीयोगात्प्रयागश्रियम् ॥ ९५ ॥

अहमिति शङ्के—भर्गेण हरेण द्रुष्टो दग्धो यो मनोभवः कामस्तस्योद्दृतिरुद्दरणं त-
द्बुद्ध्या हेतुभूतया चन्द्रेण कर्त्रा धनज्योत्स्नायादछलाद्गाङ्गं पयो भूमितले व्यकीर्यतावता
रितम् । ताराणामवतारः प्रकाशनं तस्यात्मना रूपेण सीकरधोरणीः कर्णपद्मीरिव किरत् ।
यद्गाङ्गं पयः कान्तागृहेषु यो धूपधूमस्तयोगात्प्रयागश्रियमन्वभूत् । प्रयागो गङ्गायमुनासंगमः ।
अथ च द्रुष्टशब्दोऽधोगतोपलक्षणार्थः । अधोगतश्च गङ्गाजलेनास्थिरस्पर्शद्वारेणोद्भ्रियते ॥

वातक्षिप्ते सविधलतिकापल्लवेऽप्यात्तशङ्काः

संतन्वन्त्यो निभृतचकितं लोचनाकुञ्चनानि ।

संकेतोर्व्यां तमसि तरुणे भीरुभावैकमाजो-

ऽप्येकाकिन्यः क्व न युवतयस्तस्थिरे वल्लभेभ्यः ॥ ९६ ॥

सविधलतिकानां पल्लवेऽपि वातक्षिप्ते वायुकम्पिते सत्यात्ता गृहीता शङ्का 'पश्येत्क
श्चित्' इति बुद्धिर्यामित्याः । अत एव निभृतं चकितं च कृत्वा लोचनाकुञ्चनानि दृष्टि-
मीलनानि तन्वन्त्यः कुर्वन्त्यो युवतयस्तमसि तरुणे सति संकेतभूमौ वल्लभेभ्यः क्व न त-
स्थिरे । स्वात्मानं प्रकाशयामासुः । भीरुभावैकमाजो भीता अप्येकाकिन्यः केवलाः ।
प्रतिभेदमयात् । 'प्रकाशनस्थेय-' इति तिष्ठतेरात्मनेपदम् । 'शाषहुद्स्था-' इति
वल्लभशब्दाद्यतुर्षा ॥

त्यक्त्वासंध्याभ्ररक्तांशुकमथ विधृतध्वान्तकस्तूरिकाम्भः-

संभारालेपकेलौ वपुषि धृतवती चन्द्रिकाचीनचेलम् ।

धौः सद्यो नूतनोद्यद्विचकिलकलिकाकारनक्षत्रमाला-

मालिन्याकल्पलीलामिव चिरमचिनोदर्पणाभेन्दुविम्बम् ॥ ९७ ॥

संध्याभ्रमेव रक्तांशुकं रक्तवर्णं परिहृत्य क्षरीरे चन्द्रिकेव चीनचेलं चीनवर्णं धृतवती
परिहितवती । ध्वान्तमेव कस्तूरिकाम्भःसंभारस्त्वेनालेपकेलिरङ्गरागलीला विवृता येन ।
नूतनं नवं कृत्वोद्यन्तः कृतोदया विचकिलकलिकाकारा विचकिलमुकुलसमा नक्षत्रमाला
मलति धारयति । एवंविधा यौः स्त्रीत्वाम्नायिकात्वेन व्यवहार्यां आकल्पलीलां येरसो-
भाभियाचिनोदधारयत् । दर्पणाभो मुञ्जरसम इन्दुविम्बो-यत्र, एवं कुरा । एतेन
वक्ष्यमाणार्थोपक्षेप इति भद्रम् ॥

इति धीमोनराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविभूवर्तमानोर्मेशकवि-

राजराजानकधीमङ्गकस्य कृती श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

चन्द्रवर्णनं नाम द्वादशः सर्गः ।

त्रयोदशः सर्गः ।

अथ संभ्रमं नयनसंवननप्रथमौषधाय मदनाध्वजुषः ।

सुरलोककोकनदपत्रदृशः परिकर्मनर्मविधये विदधुः ॥ १ ॥

नयनसंवनने दृष्टिवशीकरणे प्रथमाय प्रधानाद्यौषधाय परिकर्म त्रेपस्तदेव नर्म तस्य
विधानाय सुरलोके नाके याः कोकनदपत्रदृशः पद्मादयः संभ्रमं चक्रुः । यतो मदनाध्व-
जुषः काममार्गसेविन्यः ॥

अथ काचिदङ्गपथमाच्छुरयद्भुत्तणेन काञ्चनसवर्णतनुः ।

स्फटिकाश्मचन्दनविलेपनवत्स मनाविवशेषमपुपत्र विधिः ॥ २ ॥

काचनस्य सवर्णां समानवर्णां गौरी तनुर्यस्याः सा काचन शुच्येन कुङ्कुमेनाङ्गपथमा-
च्छुरयद्विलिप्तवती स विधिः कुङ्कुमवर्णायां तनौ कुङ्कुमरागलक्षणो विशेषः परभागं नापु-
ष्यत् । किंवत् । स्फटिकाश्मनि चन्दनविलेपनमिव । तयोरपि समवर्णत्वात् ॥

अपरा वपुर्विपुलदृग्विसरन्मृगनाभिपङ्कपटलापिहितम् ।

स्थिरभाविमारशरपातभिया धृतलोहकङ्कटमिवोदबहत् ॥ ३ ॥

विपुलदृग्दीर्घाक्षी दीर्घदांशनी च वपुः कर्मभूत विसरता मृगनाभिपङ्कपटलेन कस्तूर्य-
द्वाराणेण पिहितमकरोत् । अतः सभाव्यते—स्थिरं कृत्वा भावी भविष्यन्मारशरपातः
कामवाणपतन तस्माद्भिया भीत्या धृत लोहमय कङ्कट येन तदिव । सवर्णत्वात्संभावनो-
त्थानम् । मार इति साकूतम् ॥

स्सरगन्धसिन्धुरशरीरधुतिच्युतभूतिविभ्रममुपोद्वता ।

इतरा तरुण्यकृत पाण्डुरितं घनसाररेणुविसरेण वपुः ॥ ४ ॥

स्सर एव गन्धसिन्धुरो गन्धहस्ती तस्य शरीरान्मदकृतया धुत्या कम्पेन च्युता या
भूतिः शुद्धोऽङ्गरागस्तस्या विभ्रम दधता घनसाररेणुविसरेण कर्पूराङ्गराणेण काचिद्वपुः
पाण्डुरितं पाण्डु अकृताकरोत् । अत्र घनसारस्य वर्णोत्पादकत्वाभ्यां सादृश्यं भूत्या
ज्ञेयम् ॥

लसता चतुःसमरसेन वपुः पुनरुक्तसौरममधीरदृशाम् ।

घटमानपटपदभरादवृणोदितरैणनाभिरसलेपमिव ॥ ५ ॥

इतरा वपुरेणनाभिरसेन लेपो यस्य तद्विवावृणोत्प्रकाशितवती । कुतः । घटमानः सं-
युज्यमानो यः पटपदभरस्ततः । यतो लसता चतुःसमरसेन कुङ्कुमादिसमाहारेण सु-
गन्धि । अधीरदृशामिति निर्धारणपट्टी । अथावाधीरदृशां वपुः कर्तुं इतरो य एणनाभि-
रसलेपस्तमिवावृणोदिति योज्यम् ॥

मृगचक्षुपालिकतले तिलकं यदलिख्यतागुरुरसेन सकृत् ।

अजनिष्ट तेन शशिनः शनकैः सशरीररात्रिपरिरम्भविधिः ॥ ६ ॥

अगहरसेन करणभूतेन मृगचक्षुषा भालतले तिलकं यदलिख्यत तेन लिखनेन चन्द्रस्य शनकैः सरसत्वात्सशरीराया मूर्ताया रात्रेः परिरम्भविधिरालिङ्गनमजनि जातः । सकृदिति कीशत्यद्योतनम् ॥

कुसुमाखकेलिसदने वदने विनिवेश्यमानवपुरन्वभवत् ।

रतिविभ्रमस्फटिकदर्पणतां घनसारविन्दुररविन्ददृशः ॥ ७ ॥

कुसुमाखस्य कामस्य केलिसदने नर्मगृहे पद्मास्या मुखे विनिवेश्यमानवपुर्लिखितो घनसारविन्दुः कर्पूरतिलको रतेर्विभ्रमस्फटिकदर्पणतां लीलादर्शत्वमन्वभवत् । स्फटिकादर्शनेनैव तेन रतिरतुष्यदित्यर्थः ॥

परयैणनाभिपयसा तिलकं यदसर्जि वृत्तमधिभालद्भलम् ।

मदनप्रसादविभवाद्दितं ददृशे तृतीयमिव तन्नयनम् ॥ ८ ॥

अधिभालतलं ललाटे वृत्तं तिलकं कस्तूर्या यदसर्जि लिखितं तत्तिलकं कामप्रसादादुत्पन्नं तृतीयं नेत्रमिव दृष्टम् ॥

अपरा ललाटफलके घुसृणद्रवचित्रकं व्यधित मुग्धमुखी ।

हरकोपलुप्तवपुषो निमित्तो मदनस्य जीव इव यो रुरुचे ॥ ९ ॥

मुग्धं मनोहं मुखं यस्याः सापरा घुसृणद्रवेण चित्रकं तिलकं व्यधिताकरोत् । यो घुसृणचित्रको मदनस्य जीव इव रुरुचे दिदीपे । हरकोपेण लुप्तवपुषो दग्धशरीरस्य निमित्तो निधलः । कल्पितोपनेयम् । कामस्य प्राणसम इत्यर्थः ॥

कवरीभरं व्यधित कापि लसन्नवसिन्धुवारमुमनःसचिवम् ।

मुखशीतगोरजनि येन समं सितकृष्णपक्षपरिरम्भविधिः ॥ १० ॥

कापि कवरीभरं वेर्णां लसन्तीभिः सिन्धुवारमुमनोभिः सिन्धुवारपुष्पैः सहितं व्यधिताकरोत् । येन हेतुभूतेन मुखचन्द्रस्य युगपत्सममेव शुक्रकृष्णपक्षपरि-
धिताकरोत् । येन हेतुभूतेन मुखचन्द्रस्य युगपत्सममेव शुक्रकृष्णपक्षपरि-
धिताकरोत् । येन हेतुभूतेन मुखचन्द्रस्य युगपत्सममेव शुक्रकृष्णपक्षपरि-
धिताकरोत् । येन हेतुभूतेन मुखचन्द्रस्य युगपत्सममेव शुक्रकृष्णपक्षपरि-

अधिरोपिते चिकुरशेखरतामतिमुक्तके त्रिदिववामदृशाम् ।

अगमन्नजङ्गममधुव्रततां मुकुटेन्द्रनीलमणिदीधितयः ॥ ११ ॥

दिव्यस्त्रीणां चिकुरस्य केशभरस्य शेखरतां भूषणत्वमधिरोपिते प्रापितेऽतिमुक्तकपुष्पे सति ताणामेव मुकुटेन्द्रनीलरत्नयोऽजङ्गममधुव्रततामलोलभ्रमरभावमगमन् । अजङ्गमे-
लतिमुक्तस्य सौमन्ध्यं सूचितम् ॥

श्रवणेषु लोहितमणीन्मणीनिवहो मुहुर्निरवधीन्निदधे ।

घनयत्प्रभाप्रणयतो द्विगुणामगमन्नपाङ्गरुचयोऽरुणताम् ॥ १२ ॥

असंख्यांल्लोहितमणीन्पद्मरागान्द्वीजनः कर्णेपु निहितवान् । येषां लोहितमणीनरं प्रभा-
परिचयात्कटाक्षकान्तथो द्विगुणां शोणतामगच्छन् । न केवलं वर्ण एव पद्मरागैर्भूयितो
यावदपरादा अपीत्यर्थः ॥

अधिगण्डमण्डलमलेखि चिरात्स्वभुजिष्यया वरतनोर्मकरी ।

मृगनाभिमथ्यपि विलासहसद्द्युतिभिः कृतेव घनसारमयी ॥ १३ ॥

स्वभुजिष्यया निजदासा निपुणं कृत्वा लेखनाच्चिरेण गण्डमण्डले मकरी मकरा-
कारा रचना लिखिता कस्तूरीप्रकृतिरपि विलासहासकान्तिभिः कर्पूरमयीव कृता ॥

• मणिकुण्डलं व्यधित कापि वधूः श्रवणे कपोलफलकप्रणयात् ।

व्यतिषक्तमौक्तिककुलच्छलतो बहुलोलसत्पुलकजालमिव ॥ १४ ॥

कापि वधूः कर्णे रजकुण्डलमकरोत् । व्यतिषक्तं लभं यन्मौक्तिककुलं तथाजाद्बहु-
लमुद्गसत्पुलकजालं यस्य तदिव । पुलकजालं कुतो जातमित्याह—कपोलफलकप्रणयाद्-
ण्डसंपर्कात् । न केवलं श्रवणमेव भूयितम्, यावत्कपोलोऽपीति भावः ॥

परिवर्तुलोऽगुरुमयस्तिलको वरयोपितोऽलिकतले लिखितः ।

मुखकान्तिसततिसरिद्विसरत्तनुपद्मिनीदलविलासमधात् ॥ १५ ॥

ललाटे वरद्विया लिखितो वर्तुलोऽगुरुतिलको मुखकान्तिसंततिरेवाविच्छिन्नत्वात्स-
रित्तस्यो विसरत्तनु यत्पद्मिनीपत्रं तस्य विलासमधात् । एतेन मुखकान्तेरगाधत्वं सू-
चितम् । अगाध एव नलिनीदलोत्पत्तेः ॥

मणिकुण्डलं ध्रुसदधीरदृशो विमले कपोलफलकस्य तले ।

विचुचुम्ब्रिन्विन्वितमनङ्गतरोस्तरुणालवालवल्लयैकलिपिम् ॥ १६ ॥

निमले दिव्यनार्यो गण्डतले प्रतिबिम्बितं रजकुण्डलं कामदृक्षस्यालवालशोभामापत् ।
कामस्तस्मादाप्यायमवापदित्यर्थः ॥

दयितेऽप्रवर्तिनि मुधैव दधौ मुकुरं करे सुरपुरंभिजनः ।

न तदीक्षणानि हि तदाननतः प्रतिवर्तितुं कचन चक्षमिरे ॥ १७ ॥

प्रिये पुरः स्थिते सति दिव्यद्वीजनो हस्ते दर्पणं निर्याधारयत् । यतस्तदाननतः
प्रियमुखात्प्रतिवर्तितुं प्रत्यागन्तुं तदीक्षणानि द्रौजनेनाणि न चक्षमिरे न शक्ताः ।
रागवशात्प्रियमुखमेवैक्षिष्ट, न तु दर्पणे स्वं मुखमित्यर्थः ॥

घटमानदन्तवलय विवभुः सुरसुभुवां मृदुलबाहुलताः ।

निजकान्तिसौर्यरचनैकरुपा कृतवेष्टना इव मृगालदलैः ॥ १८ ॥

घटमाना दन्तवलयया यासां ता दिव्यद्वीणां कौमला बाहुलता विवभुः । अतः संभा-

व्यते—निजकान्तेश्वीररचन मोपग तेनैका रुद् तथा हेतुभूतया मृणालदले कृत वेष्टन परितो ग्रथन यासा ता इव ॥

नवमौक्तिकावलिरमर्त्यवधूनिवहस्य दृष्टघनसंघटनम् ।

स्तनमण्डलान्यथ निजप्रभवद्विपकुम्भभक्तित इवाम्यसरत् ॥ १९ ॥

दृष्टा घना संघटना यत्राभिषरणे एव कृत्वा दिव्यस्त्रीजनस्य स्तनमण्डलानि नवमौक्तिकपद्मिभ्यसरत् । अतः सभाव्यते—निजस्य मौक्तिकानां प्रभव. कारण ये द्विपकुम्भास्तेषु भक्तित इव, तेषां भक्तित शोभातो वा । एतेन स्त्रीणां तारुण्य सूचितम् ॥

मुखवाससौरभहृतभ्रमरप्रततेप्सितस्थिति कपोलतलम् ।

पुरुषायितेषु पटिमस्पृहया घृतकूर्चलेखमिव काप्यवहत् ॥ २० ॥

कापि कपोलतल मुखवासस्य कर्पूरादेः सौरभेण हता आकृष्टा ये भ्रमरास्तीः प्रतत वृत्तेरिषिता काङ्क्षिता स्थितिर्यत्र तदवहत् । अतः सभाव्यते—पुरुषायितेषु पुरुषोचितेषु कर्मसु पटिमस्पृहया पौरुषाभिलाषेण घृता कूर्चलेखा इमश्रुद्रेदो येन तदिव ॥

ननपद्मरागलतया सविधं तरुणीजनोऽलमकरोत्कुचयोः ।

यदभीशुभिः सफलमेव वपुर्घुसृणाङ्गरागनिरपेक्षमभूत् ॥ २१ ॥

स्त्रीलोकः स्तनयोर्निकट नवया पद्मरागलतया लमकरोत् कुचयोः । यस्या पद्मरागलतिकाया रदिमभिर्हेतुभिः सकलमेव शरीरं बुङ्गमाङ्गरागनिस्पृहमभूत् ॥

असितः शिखामणिरथेतरया विनिचिक्षिपेऽलिकसमीपभुवि ।

प्रियपाणिरुर्षणमवापि मुधा यदभीशुभिः कचभरभ्रमतः ॥ २२ ॥

इतरयालिकस्य ललाटस्य निकटे नील चूडारत्न यद्गम् । यस्य शिखामणे रदिमभिः प्रियपाणिना कर्षणं प्रहणं मुधायुक्तमवापि प्राप्तम् । कुत । कचभर इत्यर्थात्प्रियस्य भ्रमो भ्रान्तिस्ततः । भ्रमयोगादेव मुधातम् ॥

निवन्ध काचन चिराय वधूररुणोपलाङ्गदमनहवती ।

प्रकटीभूव यदभीशुनिभाद्भुजवल्लरीकिसलयाम्बुदय. ॥ २३ ॥

चिरायानहवती संकल्पितोपभोगा काचन पद्मरागबाहुपद्म निवन्ध । यस्याहदस्य रदिमव्याजाद्भुजवलयोर्बाहुलनयोः किमलयाम्बुदय पद्मोद्रेदः प्रकटीभूव । तद्रदिमयोः गात्समस्तोऽपि भूपितोऽभूदित्यर्थः ॥

मणिकाधिराधितविलोचनया रभसादबध्यत ततोऽपरया ।

न यदंशुनिद्रुतनितम्बतया भवति हियो रतिषु सा विषयः ॥ २४ ॥

अश्विते मुरतावधरे लज्जामिषयताभावादानन्देन विन्दीर्णे शोचने यस्यास्तया मणि-

काशिरदध्यत बद्धा । यस्यां काशनांशुभिर्निर्द्दुत छादित नितम्ब गुणस्थान यस्य तद्भा-
वेन हेतुना सुरतेषु लजाया विषय स्थान सा न भवति ॥

लटभाललाटफलक सकलद्विजराजकान्तिहृठलुण्ठनकृत् ।

पुरत प्रलम्बकुरलच्छलतलपयाकरोन्मुखर्षटग्रहणम् ॥ २५ ॥

लटभाया विदग्धाया ललाटफलक भालपट मुखपटस्त्रीकारमकरोत् । कुत । प्रलम्ब
दीर्घकेशत्वाद्भ्रममानं यत्कुरलमलकरचनाविशेषस्तथाजात् । अत्र प्रतीयमानहेतुप्रेक्षा ।
त्रपया यतः पुरतोऽप्रे सकल पूर्ण सकला समस्ताश्च, द्विजराजकान्तौ बाह्यणाश्च, त-
कान्तेर्हेठेन लुण्ठन करोति ॥

ऋजुतूलिकाप्रविनिवेशिगलद्दहलाञ्जनव्यतिकरक्रमतः ।

प्रकटीविधातुमिव केलिपथं पपिरे तमासि नयनै सुदृशाम् ॥ २६ ॥

ऋजुरकुटिला या तूलिका शलाका तदप्रे विनिवेश्यनन्तरं गलद्दहल यदञ्जन तस्य
व्यतिकर ससर्गस्तक्रमाद्यनैस्तमासीव पपिरे । केलिपथमभिसरणमार्गं प्रकटीकर्तुम् ।
नेदमञ्जन किं तु तमासीव नयनै पीतानीत्यर्थं ॥

घटितप्रलम्बतरहारलतं मणिमेखलाकिरणजालसखि ।

उदरं द्वयोरपि दिशोः सुदृशा श्रमतो विनान्वभवदाभरणम् ॥ २७ ॥

उपरिष्ठाददिता प्रलम्बतरा हारलता यस्य तथाधस्तान्मणिमेखलायां किरणजालस्य
सखि परिचित द्वयोरपि दिशोरुपर्यधधोदरं श्रमतो भूषाविषयादायासादिनाभरणम्
न्वभूत् ॥

स्तनभारहारवहुवर्णमणिस्त्रगभीशुवर्तिभिरधीरदृशाम् ।

रतिकान्तचित्रकृदुर फलके व्यतनोदिव स्वमतचित्रलिपिम् ॥ २८ ॥

स्तनभारे हारस्तत्र बहुवर्णा या मणिस्त्रस्तासामभीशव एव वर्तयस्तूलिकास्ताभि
स्त्रीगामुर पटे स्वरचित्रकर खमता चित्रा लिपिमिवालिखत् ॥

अपरा ससौरभवतसधनस्तवकात्तसंस्तवकलैरलिभिः ।

कुलबालिका प्यधित वक्त्रपथं सहसेव नीलपटजालिकया ॥ २९ ॥

ससौरभा वत्सभूता ये स्ववकास्तेष्वासा गृहीता सस्तवकला परिचयविच्छित्तिर्यस्वी
रलिभिर्हेतुभि परा कुलबालिका नीलपट एव जालिका जालसदृशमच्छ वक्ष तथा
मुखमार्गं प्यधिताच्छादयत् ॥

उररीचकार सुरवारवधूचिकुरोत्करानगुरुधूमभरः ।

घटनात्तदर्थिमधुपायिततेरनुषध्यमानविनिवेश इव ॥ ३० ॥

अगुरुधूमभरो दिव्यस्त्रीकचास्त्रीकार्यत्वेनाद्गीकृतवान् । तस्यागुरुधूमस्त्राधिने स्पृष्ट-

यात्वो ये मधुपायिनो भ्रमरास्तेषां ततैः पद्मेर्धटनात्संसर्गादनुबन्धमानोऽनुबन्धेनाश्रीय-
माणो विनिवेशोऽर्थादगुरुधूमस्यैव सस्थानमिव ॥

वरयोपितः कुचतटे दयितो विहितप्रयत्नमकरोन्मकरीः ।

सहसा तदग्रकरसङ्गभवं विममार्जं तास्तु घनधर्मपयः ॥ ३१ ॥

दिव्यस्त्रियः स्तनतटे बहुप्रयत्नं कृत्वा प्रियो मकरीरल्लिखत् । तस्य दयितस्याप्रकरस्त-
त्सङ्गेन सार्विकभावरूपतयोत्पन्नं घनधर्मजलं ता मकरीर्विममार्जोदपुसयत् ॥

दयिते विलोकयति कापि कुचौ हियमेत्य कञ्चुलिकया पिद्मौ ।

अमृतं ववर्ष तु तदुन्नतितस्त्रुटिमेत्य सापि वत तस्य दृशोः ॥ ३२ ॥

प्रिये पदंति सति लज्जा प्राप्य कापि कञ्चुलिकया स्तनाच्छादकवस्त्रविशेषेण स्तना-
वपिदधावाच्छादयत् । अथ तयोः स्तनयोस्तनवित्तौ औनत्यात्त्रुटिं प्रन्यच्छेदमेत्य सा
कञ्चुलिका प्रियदृशोरमृतमवर्षयत् । एकरूपतायै द्विरेल्लक्ष्मणे विस्मयाय च वतशब्द-
प्रयुक्तः ॥

इतरा निसर्गहठगौरतनूर्मृगनाभिपङ्कममुचत्कुचयोः ।

भयतश्चचाल मुहुरक्षियुगं दयितस्य गाढविनिमग्नमिव ॥ ३३ ॥

निसर्गेऽहटेन गौरी तनूर्यस्या इतरा कुचयोः स्तनोपरि मृगनाभिपङ्कममुचत् । यतः
कुचसकारादक्षियुगं न चचाल । अतः संभाव्यते—गाढं विनिमग्नमिव । पङ्किलतात् ॥

अपरामराश्रयमुत्तनोः श्रमतो विहितोऽपि भूषणविशेषविधिः ।

कृतनिहवो निजशरीरहठप्रसृतप्रभाभरवशादभवत् ॥ ३४ ॥

अपराया भ्रमराश्रयमुत्तनुदेवस्त्री तस्याः प्रयत्नेन कृतोऽपि भूषणविधिर्निजमर्यादिवस्त्रियो
यच्छरीरं तस्माद्दृष्टेन प्रद्यतः स्फुरन्त्यं प्रभाभरस्तद्वशात्कृतनिहवोऽभूत् ॥

रशानां च नूपुरयुगं च परा परिहृत्य भूषणमुखे मुखरम् ।

स्फुटतां निनाय दयिताभिस्तृतिप्रणयस्पृहामधिविदग्धसखि ॥ ३५ ॥

भूषणारम्भे रशानां नूपुरद्वयं च वर्जयित्वा दयितस्य कर्मभूतस्य याभिष्टतिरभिसरण-
तस्य प्रणवस्तत्र स्पृहामभिलाषं स्फुटत्वं निनाय प्रकटोचकार । अधिविदग्धसखि विद-
ग्धसख्याम् । यतो मुखरं सशब्दम् । रशानानूपुरपरिहारवशाद्विदग्धसख्या ज्ञातनियम-
भिसरणप्रवृत्तेति ॥

करणेषु यात्सु हठविक्रवतामवधानतः प्रचलिते मनसि ।

दयितेऽभ्युपेयुषि न वेपविधिश्चलचक्षुषां किमपि सिद्धिमगात् ॥ ३६ ॥

कान्तेऽभ्युपेयुषि प्राप्तवति सति करणेषु चक्षुरादिषु हठेनालस्यं विक्रवतां स्वविषय-
प्रदृशाक्षमन्व यात्सु गच्छत्सु घत्सु तया समाहितम्बान्मनसि चलिते सति चले प्रियागम-
नात्स्वभावश्च चक्षुषी दासां तासां वेपविधिः सिद्धिं नागाप्राप्तिवत् ॥

विबुधावरोधनमुखैरमलस्फटिकात्मदर्शकृतसंक्रमणैः ।

विदधे परस्परमथो बहुशः परिरम्भण्यं कमलचन्द्रमसोः ॥ ३७ ॥

अमलः स्फटिकमयो य आत्मदर्शो दर्पणस्तत्र कृतं संक्रमण प्रतिबिम्बनं यैस्तीर्दिव्यस्त्री-
मुखैः पद्मचन्द्रयोरालिङ्गनं विदधे कारितम् । स्फटिकेः पद्मचन्द्रसमः स्त्रीमुखप्रतिबिम्बं
पद्मसममित्यर्थः । 'अथो' इत्यस्य स्थाने 'अहो' इति पठेत् । निगम्य । पद्मचन्द्रयोर्हृन्मो-
न्यमालिङ्गनमाश्चर्यम् ॥

गुरुसंभ्रमा प्रियतमागमनादपहाय काप्यलमलक्तरसम् ।

प्रसरद्बुचोर्व्यथित पादयुगं मृदुपद्मरागमणिनूपुरयोः ॥ ३८ ॥

प्रियतमस्यागमनात्संभ्रमवती । अतोऽलक्तकरसं परिवर्ज्य स्फुरत्कान्त्योः कोमलपद्म-
रागमञ्जीरयोर्विदधे पादद्वयं निहितवती । नूपुरशुक्तिभिरेवालक्तककार्यकरणात् । मृद्विति
पादयुगविशेषणं वा ॥

युवधैर्यकुट्टनगृहीतरसस्मरकीर्यमाणकरकौघरुचा ।

त्रिदिवारविन्दवदनानिवहः समसुक्ल मौक्तिकभरेण कुचौ ॥ ३९ ॥

यूनां धैर्यं मानस्तस्य कुट्टनं ताडनं तत्र गृहीतरसः प्रवृत्तो यः स्मरस्तेन कीर्यमाणो
यः करबौधो वपोंपलास्तद्वद्व्यस्य तेन सुक्ताश्राप्ता दिव्यस्त्रीवर्गः स्तनौ संयोजितवान् ॥

कनकं निमज्जति शरीररुचाविति कापि गौरतनुरीक्ष्य चिरम् ।

परभागलाभकृतसंवननैः स्वमभूपयन्मरकताभरणैः ॥ ४० ॥

कनकं गौरत्वाच्छरीरकान्तौ निमज्जति परभागं न लभत इति विचार्य कापि गौ-
राक्षी मरकतभूषणैः स्वात्मानमभूपयत् । यतो गौरतनुत्वात्परभागलाभेन कृतं संवननं
वशीकरणं यैस्तीः ॥

लटभाजनस्य पट्टहारलताविनिवेशनाधिगतकान्तिधनम् ।

प्रतिबिम्बितोऽधितरलं रमणो द्विगुणं व्यमण्टयदशेषमुरः ॥ ४१ ॥

तरलो हारमध्यगो मणिस्तत्र प्रतिबिम्बितो रमणः स्त्रीजनस्य वक्षो द्विगुणं व्यमण्टयद्-
भूपयत् । पट्टयो हारलता तरयां विनिवेशनमाभरणीकरणं तेन हेतुनाधिगतं प्राप्तं
कान्तिरेव धनं येन । तरलवद्द्वयितोऽपि प्रतिबिम्बितो वक्षोऽभूपयदित्यर्थः ॥

लावण्यदुग्धजलधेरधरप्रवाल-

सख्यस्पृशो दशनमौक्तिकपङ्क्तिवन्धोः ।

व्यक्तेषु सीकरततिर्वदनेन्दुयोगा-

त्सीमन्तवंशजलता रुरुचेऽङ्गनानाम् ॥ ४२ ॥

अङ्गनानां सीमन्तेषु केशेषु वंशजलता मौक्तिकव्रीणा हरचे । संभाव्यते—लावण्य-

मेव दुग्धनलधि क्षीरसमुद्रस्तस्य वणमाद्यैव । अधरस्याहणत्वात्प्रबालो विद्रुमस्तस्य सत्य
परिचय स्पृशति, तथा दशना एव मौक्तिकानि तेषां पङ्क्तित्वात्सा वधो- सयोगमान् ।
मुखचन्द्रात्प्रकटीभूता । नेय मुञ्जालता किं तु लावण्यसमुद्रस्य विन्दुपङ्क्तिरित्यर्थं ॥

पर्युच्छ्वसन्मकरकेतुरसा निसर्गा-

दुद्यत्पयोधरभरा च तनुर्वधूनाम् ।

आसाद्य कङ्कणविशेषमहो चकार

प्रेयोजनस्य नयनद्वयमुत्पिपासम् ॥ ४३ ॥

निसर्गात्पर्युच्छ्वसन्स्फुरन्मकरकेतुरस्य कामरसो यस्या सा, उद्यत्सुः पयोधरभर
स्तनभरो यस्या सा, वधूना तनु कङ्कणाना बलयाना विशेषमासाद्य प्रेयोजनस्य प्रियव-
र्गस्य नयनद्वयमुत्पिपास दर्शनलम्पट चकार । अहो आश्चर्यद्योतकम् । मकरकेतो समु-
द्रस्य रस स्फुरन्त्यसा, तयोयन्पयोवरभरो मेघाडम्बरो यस्या कामो जलस्य वणाना
विशेषमासाद्योत्पिपासमुद्रतवृष्ण करोति ॥

इत्थ तत्क्षणकल्प्यमानविविधाकल्पाञ्चितेरङ्गकै

काञ्चीकङ्कणनूपुरादिरणितान्येणीदृशस्तेनिरे ।

तत्कोलाहलमाकुलत्वमनयन्नादोऽलिना चाधिरु-

क्रीडासभ्रमलोलवुन्तलवसद्वासन्तिकावन्दिनाम् ॥ ४४ ॥

एव तत्क्षणकल्प्यमान परिधीयमानो विविधो य आकृत्यो नेपथ्य तेनाञ्चित पूजितै-
रङ्कैरनुकम्पनीयैरङ्गै काञ्ची च नूपुर च कङ्कणानि च तदीय शब्द श्रियश्चकु । अधिक
क्रीडाविषयो य सभ्रमस्तेन लोला ये कुन्तला केशास्तेषु वसन्त्यो वा वासन्तिकास्तासा
वन्दिनां सौरमह्यापकानामलिना नादस्तेषा काश्यादीना कोलाहलमाकुलत्वमनयन्नु-
कलीकृतवान् ॥

घनसहजशरीरद्योतकल्पाभूपा-

मणिकिरणतरङ्गैरावहन्मासलत्वम् ।

तनुतरमपि वासो नाङ्गकान्यङ्गनाना

दयितदृशि कथचिद्व्यक्ततामानिनाय ॥ ४५ ॥

तनुतरमच्छमपि वास कर्तुं अङ्गनानामङ्कानि दयितदृशि कान्तदृशी व्यक्ततां न
निनाय । दर्शनलुब्धा अपि काता कान्ताङ्ग तनुवभ्रावृत्तमपि नापश्यन्निवृत्त । यतो
मांसलत्व पीनतामावहत् । कै । घन सहजो य शरीरद्योत कातिस्तेन कल्पाभाधिना
ये भूयामणिकिरणतरङ्गास्तै ॥

अन्योन्यमच्छमणिभूषणमालिकानु

मध्येसम प्रतिफलद्वुपु पुरधी ।

औत्सुक्यतश्च तुरमेत्य तदा-न नाम

सप्रत्यभिज्ञमविदन्दयिताः प्रतिस्वम् ॥ ४६ ॥

तदौत्सुक्यतोऽर्थात्पुरंघ्रिष्वेवोत्कण्ठया द्रुतमेत्य कान्ताः प्रतिस्वं स्वस्वसंबन्धिनीः पुरंघ्रीः प्रत्यभिज्ञानेन सह नाविदमाजानन् । इयं मे प्रियेति नाज्ञासिपुरित्यर्थः । यतो मध्येसमं स्थिताः, अत एवान्योन्यं प्रतिफलद्रुपूर्वासां ताः । अन्यासां भूषणरत्नेष्वन्याः प्रतिबिम्बिता इति यथासं क्रियो दयिता न प्रत्यभिज्ञासिपुरित्यर्थः ॥

कासांचित्समभूत्रवीनभगमत्कासांचन व्यक्तता-

मन्यासां ववृधे विनिहुतमभूत्कासांचनाकृत्रिमम् ।

जात्यैवाधममध्यमोत्तमतया सौन्दर्यलेखालिये-

राकल्पेन शरीररूपलहरीतत्त्वं चकोरीदृशाम् ॥ ४७ ॥

चकोरीदृशां रामाणां शरीरस्य रूपं लावण्यादि तस्य लहर्षं उल्लासास्तस्य तत्त्वं सारं कासांचित्स्त्रीणां नवीनं समभूत्त्वं जातम् । केन । आकल्पेन वेपेण । कान्तिरहितानां वेपेण कान्तिर्जातेत्यर्थः । कासांचित्यक्ततां प्रकटत्वं रूपं वेपेणागमत् । अन्यासां वेपेण रूपं ववृधे वृद्धिं गतम् । कासांचनाकृत्रिमं सहजं रूपं वेपेणापहुतमभूत् । कया । जात्यैव निसर्गेणैव सौन्दर्यस्य सौभाग्यस्य लेखा तस्या लिपिर्विच्छित्तिस्तस्या अधममध्यमोत्तमतया । अधमप्रकृतीनां नवं सौभाग्यं वेपेण जातम्, मध्यमप्रकृतीनां सौभाग्यं वृद्धिं गतम्, उत्तमप्रकृतीनां नव सौभाग्यं वेपेणाच्छादितमित्यर्थः ॥

इत्थं तत्र विचित्रमण्डनविधिं निर्वर्त्य चामभ्रुवः

स्वाकारार्पणमङ्गचनुग्रहपदं द्वाग्दर्पणं तत्पजुः ।

साफल्यं प्रसरत्सु वृत्तगतिषु स्वच्छत्वबन्धुष्वथो

संक्रान्त्या प्रियमानसेषु तु निजाकल्पश्रियं निन्द्यरे ॥ ४८ ॥

तत्र कैलासे विचित्रो यो मण्डनविधिर्भूषणविधानमेव निर्वर्त्य संपाद्य स्वाकारस्य निजशरीरस्वार्पणमङ्गिः प्रतिबिम्बमुखेन प्रतिपादनं सैवानुग्रहः प्रसादस्तस्य पदं स्थानं दर्पणं तस्यजुः । दर्पणे स्वं रूपं दृष्ट्वा तं तस्यजुः । प्रसरन्ती सुवृत्ता सानुरागा दर्पणस्यानीयत्वाद्द्वर्तुला च गतिर्येषाम्, तथा स्वच्छत्वस्य बन्धुषु प्रियचित्तेषु संक्रान्त्यावेशेन प्रतिबिम्बनेन वेपश्रियं सफलतां निन्द्यरे । वेपभूयिताः प्रियाणां चित्तमविशन्नित्यर्थः ॥

तत्राकल्पमनल्पमादृततया संतन्वतीनां सर-

स्वाराज्याद्भुतविभ्रमप्रतिभुवां नाकेसदेणीदृशाम् ।

तासां कैलिकलाविलोकवरीभाराप्रवासन्तिका-

सौगन्ध्यातिथिभिः शुभं शुभमितीवावादि मत्तलिभिः ॥ ४९ ॥

आहततया सादरं महान्तं वेपं कुर्वतीनाम्, अत एव स्वरस्य स्वाराज्ये स्वर्गराज्य-
विपयेष्वद्भुतेष्वपूर्वेषु विभ्रमेषु क्रीडाषु प्रतिमुवां लग्नकानां देवस्त्रीणां संवन्धी क्रीडावि-
च्छिद्यया विलोले यः कबरीभारस्तदग्रे वसन्त्यो या वासन्तिष्वा लताभेदास्तासां सौग-
न्धयेऽतिथिभिरर्थिभिमत्तालिभिः समदैर्घ्यमरैः शुभं शुभमितीवादि कथितम् ॥

काचित्तत्र विमुद्रपङ्कजमुखी सौभाग्यभाग्यावधि-

त्रिभ्राणं हठकष्टरक्षितनिजाकल्पैकपात्रं वपुः ।

प्रेमव्याकुलकान्तकेलिकलहप्रोन्मृज्यमानाखिल-

क्रीडामण्डनडम्बरा व्यजयतायत्नात्सपत्नीजनम् ॥ ९० ॥

सौभाग्यभाग्यानामवधिः । अतिसौभाग्यभाग्येत्यर्थः । अत एव प्रेम्णा रागेण व्या-
कुलो यः कान्तस्वस्व केलिकलहो रतरणस्तेन प्रोन्मृज्यमानो गलितः क्रीडामण्डनड-
म्बरोऽङ्गरागादिर्यस्याः सा काचित्सपत्नीवर्गं व्यजयत परामवद् । यतो हृटेन कष्टेन र-
क्षितो गुप्तो निजो य आकृत्स्वस्वैकपात्रं वपुर्विभ्राणम् । दौर्भाग्याभाग्यमाजमित्यर्थः ॥

निर्वर्त्येत्यं प्रथममुहदं मान्मथप्रक्रियाणां

तास्तन्वद्भयो विविधमधुरोद्वेखतो वेपशेषम् ।

हेलाखेलप्रियकरतलन्यस्तहस्तारविन्दाः

क्रीडोद्यानावनितिलकतां कौतुकादध्यरुक्षन् ॥ ९१ ॥

तास्तन्वद्भयः क्रीडोद्यानावनी तिलकतां मूषणत्वमाश्रयन् । हेलया खेलन्तः क्रीडन्तो
ये प्रियास्तेषां करतले न्यस्तं हस्तारविन्दं चाभिस्ता मान्मथप्रक्रियाणां कामप्रकाराणा-
माद्य मुहदं वेपशेषं निर्वर्त्य संपाद्य विविधो मधुरो य उद्वेखस्तस्मात् । 'हेलाखेद' इति
वा पाठः ॥

निभ्राणा घनरागयोगलहरीं भृङ्गावलिप्रीणन-

प्रौढाकृत्रिमसंस्तरत्परिमला गीर्वाणवामभ्रुवाम् ।

व्यालोलप्रथमाननेत्रचपकैरापीयमाना चिरं

तत्र स्वस्वविलासिनां समजनि प्रीत्यै प्रसन्ना तनुः ॥ ९२ ॥

दिव्यस्त्रीणां तनुः स्रष्टृहारिणा प्रीत्यै हर्षाय समजनि जाता । यतो घनो यो रागः
बहुमादिकृतोऽभिध्वङ्गो वा तथोगं विभ्राणम् । तथा भृङ्गावलेः कामुकपद्मेर्धर्ममालायाश्च
प्रीणने तोषणे प्रौढः प्रगल्भोऽकृत्रिमः ससर्पन्परिमलो यस्याः । तथा व्यालोलः प्रथमाना
ये नेत्राण्येव चपकैस्सैरापीयमाना प्रसन्ना प्रसादवती, अथ च प्रसन्ना मुरा प्रीत्यै जाता ।
तत्पक्षे रागः स्वामाधिकः । भृङ्गा रागिणो अमराद्य । सा चपकैः पीयमाना । मुह्येऽर्थे

तनुर्विशेष्या प्रसन्ना विशेषणम् । अन्यत्र विपर्ययः । एतेन वक्ष्यमाणार्थोपक्षेपः कृत इति भद्रम् ॥

इति धीजोनराजकृतया टीकया समेतः धीराजानकविश्ववर्तसूनोर्महाकवि-
राजराजानकधीमङ्गकस्य कृता श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये
प्रसाधनवर्णनं नाम त्रयोदशः सर्गः ।

चतुर्दशः सर्गः ।

अधिबल्लिमण्डपमखण्डमान्मथप्रथमोपदेशगुरु भङ्गुरभ्रुवः ।

अथ बल्लभैः सममभमविभ्रमा मधु कर्तुमीपुरधरामृतातिथिम् ॥ १ ॥

बल्लिमण्डपे सतामण्डपे बल्लभैः समं मधु मयमधरामृतास्योष्ठास्योष्ठातिथिमथिनं कर्तुं
भङ्गुरभ्रुवो बक्रभ्रुव ईषुरैच्छन् । मधु ययोष्ठास्योष्ठादत्तं तर्किक पानेनेत्याह—असण्डा मा-
न्मथाः प्रथमे प्रधानानि ये उपदेशास्तेषु गुरु उपदेशकम् । मदवशाद्भ्रुवजापगमे कामाति-
शयात् । अभमविभ्रमाः स्फुरद्विजसाः । ईषुरितीच्छतेलिटि रूपम् ॥

पटुगन्धलुब्धमधुपायिघोरणीपरिरम्भणेन बहुला हलिप्रिया ।

मणिकुन्तलेषु बधृतेऽतिलोभतो निजवाससा हलभृतेव गोपिता ॥ २ ॥

रत्नचपकेषु स्थिता हलिप्रिया मदिरा हलभृता हलधरेण खवलेणार्थोन्नीलेन करणेन
गोपिता रक्षिता पिहितेव बधृतेऽभूत् । केन । पटुगन्धे लुब्धा या मधुपायिघोरणी अम-
रपङ्क्तिस्तस्याः परिरम्भेण निवेशेन । मैना कथिद्गार्पादिति हलधरेण खवलेणाच्छादि-
तेव । उत्प्रेक्षयैतया हलधरेणापि तथाविधा मदिरा न पीतेति प्रकाशितम् । हलिप्रियेति
नाम प्रकृतानुगुणम् ॥

प्रसरत्प्रभादलतयाग्रदौकिता नवपद्मरागचयकाः सियेविरे ।

निपतिष्यदासवरसावलेहनस्पृहया प्रसारितरसज्ञतामिव ॥ ३ ॥

अग्रे दौकिताः प्रापिता नवाः पद्मरागमया ये चयकाः पानपात्राणि प्रसरन्त्यः प्रभा
एवावणत्वाद्दलानि पल्लवा यस्य तद्भावेन हेतुना प्रसारिताः कर्पिता रसज्ञा जिह्वा यैस्त्र-
द्भावमिव सियेविरे । कथा । निपतिष्यन्, अर्थाचपकेषु, य आसवरसस्तस्यै स्पृहा पृथुता
तया । अचेन्नैरपि चपकैर्मधुस्वादलोभादंशुव्याजेन जिह्वाः कर्पिता इवेत्युत्प्रेक्षया स्वा-
दिष्टता सूचिता । दीर्घत्वं रक्तत्वं च जिह्वोरुत्प्रेक्षणे प्रभाणां हेतुः ॥

पृथुमाण्डतोऽन्यलघुभाजनोदरे विनिवेश्यमानविसरः पुरःसैरः ।

अविदूरनिर्जरपुरंभ्रिजुस्वनप्रमदादिवोदनददासवद्रवः ॥ ४ ॥

पुरःसैरप्रवर्तिभिरनुजीविभिः पृथुमाण्डतो घटादेरन्यसिलघुनि सुशोभे भाजनोदरे
करिकादौ विनिवेश्यमानः पार्यमानो विसरो यस्य स आसवद्रवो मधुप्रवाह उदनददरा-

च्ययत । अतः संभाव्यते—अविद्वरेऽचिरेण यत्पुरंधिमिधुम्बनं तेन प्रमदात्तोपादिव ।
द्रवशब्दस्य पुंलिङ्गत्वात्संब्यवहारयोग्यं चुम्बनादि संभाव्यते ॥

परिवभ्रमुर्मधुरगन्धगृध्रवो बहुहारहरकभृतासु पारिपु ।

अलिमण्डला विपिनदेवतापितप्रकटेन्द्रनीलचपकानुकारिणः ॥ ९ ॥

बहु यद्धारहरकं मधु तेन भृतासु पारिपु पानपात्रेष्वलिमण्डलाः परिवभ्रमुरभ्रमन् ।
यतो मधुरे गन्धे गृध्रवोऽनृताः । संभाव्यते—वनदेवीभिरार्पिता ये प्रकटा इन्द्रनीलमया-
क्षयकाः पानपात्राणि ताननुकुर्वन्ति । उपमोपक्रमोत्प्रेक्षेयम् ॥

पृथुशातकौन्भकरिकास्ततस्तदा पुरतस्तरङ्गितदशामलिस्वनैः ।

उदरस्थितास्रवतयेव मत्ततामधिगम्य किञ्चिदलपन्निवास्फुटम् ॥ १० ॥

श्रीणामप्रे पृथवः शातकौन्भ्यः सौवर्ष्यो याः कारिका भ्रमरस्तैर्हेतुभिः किञ्चिदवि-
स्फुटं म्लिष्टमलपन्निव । उदरे मध्ये जठरे च स्थित आसवो यस्य तद्भावेन मत्ततां
मदमधिगम्य । मत्तथास्फुटं प्रलपति ॥

मदिरा चिराय चपकेषु दिद्युते दधती विमुग्धपरिपाटलं महः ।

अविलम्बमम्बुनिधिसंभवक्षणे सकलप्रवालशकलैरिवार्पितम् ॥ ११ ॥

चपकेषु मदिरा दिद्युते । अतः संभाव्यते—अम्बुधेः समुद्रसकाशात्संभवो निर्गम-
स्तत्क्षणे सकलैः प्रवालशकलैरविलम्बमकालक्षेपमर्पितं दत्तं विमुग्धं पाटलं च तेजश्चिराय
दधतीव । वास्तवं लीहितं कृत्रिमतया संभाव्यते । समुद्रान्तःसारभूतत्वसूचनार्थम् ॥

प्रतिपादितस्वकतनूरकृत्रिमप्रमदोदयैकविधये शरीरिणाम् ।

शतशः सुरा बहुजनानुरागभूः क्व न पुष्पवृष्टिघटनोचिताभवत् ॥ १२ ॥

अकृत्रिममदजानन्दकरणाय प्रतिपादिता स्वहा आत्मीया तनुयया । अत एव बहु
कृत्वा जनानुरागस्य भूः स्थानं सुरा शतशः शरीरेणां संबन्धिन्वा पुष्पवृष्टेर्घटने योजने
उचिता क्व नामवत् । अत्र च विशेषणसाम्याद्दोषितत्त्वचरां गम्यते । तत्पक्षे च परार्थे
शरीरसमर्पणं जनानुरागास्पदत्वं पुष्पवृष्टिविषयत्वं च योजनीयम् । 'नवृत्तध' इति
रूपमन्तिस्त्वं केविदाहुः ॥

दृढमानतन्नुकरपत्रप्रक्रिया नयनद्वयाकृतकलास्यदेशिकः ।

सदसद्विभागकलनामलिन्नुचो मृगचञ्जुपामजनि सीधुसंखवः ॥ १३ ॥

मृतीनां दृढो यो मानतन्नुस्त्वस्य करपत्रप्रकारः । तन्नुयया करपत्रेण चिद्यते तथा
मानस्तेनेत्पर्यः । नयनद्वयस्सावृत्कलास्ये सहजपूर्णने देशिक उपदेशः । सदसदोर्मुक्ता-
मुक्तयोर्था विभागकला विमज्जनबुद्धिस्तस्मा मलिन्नुचोऽपहारकः । सीधुसंखवो मधुप-
रिचयो मृगचञ्जुनां जातः । मानं स्वस्त्वा रामा मदनश्रीद्वारता अभवभित्तर्यः ॥

मधुडम्बरेण सुमनःशिलीमुखप्रणयोद्धतेन घनरागयोगिना ।

हृदयप्रवेशफलनैकचञ्जुना ललनाजनोऽधरदलेष्वचुम्ब्यत ॥ १० ॥

सुमनःसु पुष्पेषु शिलीमुखा भ्रमरास्तेषां प्रणयस्तेन हेतुनोद्धतेन । घनरागस्य बहुशो-
णस्य योगिना । तथा हृदये उदरे प्रवेशरचना पानद्वारेण (?) तथैकचञ्चुर्वित्तस्तेन मधु-
डम्बरेणौष्ठपल्लवेषु स्त्रीजनोऽचुम्ब्यत स्पृष्टः । अत्र समासोऽस्या कामिभावावगतिः ।
तत्पक्षे सुमनःशिलीमुखः पुष्पेषुः कामः । रागोऽभिष्वहः । हृदयं मनः ॥

मणिकुट्टिमप्रतिमितं पुरोऽपरा शशिमण्डलं हरिणशारितोदरम् ।

मधुपानकेलितरला धृतोत्पलस्फटिकाश्मकुन्तलधिया व्यलोकयत् ॥ ११ ॥

पुरोऽप्रे मणिकुट्टिमे रत्नभूभागे प्रतिमितम्, तथा हरिणेनाङ्गमृगेण शारितं शबलित-
मुदरं मध्यं यस्य तच्छशिविम्बमपरा धृतोत्पलः स्फटिकाश्मकुन्तल इति धीक्षया व्य-
लोकयत् । इदं सोत्पलं स्फटिकपानपात्रमित्यपश्यत् । यतो मधुपानकेलौ तरला ल-
म्पटा । मधुपानकेत्या तरला घूर्णिता विचाररहिता वा ॥

रसना सुपर्वसुदृशां प्रयत्नतो रसमासवस्य शनकैरबुध्यत ।

ननु नासिकापरिमलोच्चुलुम्पनादजनिष्ट तत्प्रथमभोगभागिनी ॥ १२ ॥

सुपर्वणां देवानां संवन्धिनीनां सुदृशां स्त्रीणां रसना जिह्वा चिरयत्नेन मदस्वादम-
जानात् । आसवस्य परिमलो विमदोऽथगन्धस्तस्योच्चुलुम्पनादाप्राणाभासिका तस्यास-
वस्य प्रथमं रसनेन्द्रियात्पूर्वमेव भोगभागिनी जाता ॥

निपतन्विलासमणिभाण्डमण्डले नवकापिशायनरसोऽन्ववर्तत ।

घटिताङ्गरागरतिनाथपार्थिवप्रथमाभिपेकसलिलच्छटालिपिम् ॥ १३ ॥

विलासार्थं मणिमयं यद्भाण्डमण्डलं तत्र निपतन्नवो यः कापिशायनरसो मयं घटि-
ताङ्गरागस्य रतिनाथपार्थिवस्य कामचक्रवर्तिनः प्रथमं यदभिपेकजलं तद्भक्तिमवापत् ।
सर्व एव कामाशामग्रहीपुरित्वर्थः ॥

किमपीन्द्रजालमहह प्रसन्नया विदधे तथा सदसि वामचक्षुषाम् ।

विनिपत्य सानवरतं हि कुम्भकाच्चपकान्तरे व्यथित वर्षविभ्रमम् ॥ १४ ॥

प्रसन्नया सुरया स्त्रीसमायां किमपीन्द्रजालं कृतम् । कुम्भकाद्दटादविच्छिन्नं चपक-
स्यान्तः पतित्वा वृष्टिभ्रमं व्यधात् । अथ च कालांशरूपस्य चपकस्य मध्ये वर्षस्य संब-
न्धस्य विभ्रममकरोदिति विरोधच्छया ॥

अतिदीर्घया सरलया च दूरतो मधुधारयाधिमणिकेलिकुन्तलम् ।

अमतः स्ववर्त्मनि दधेऽङ्गनागुरोरवलम्बविद्रुमविलासयष्टिता ॥ १५ ॥

मणिमये स्त्रीलाचपके द्राघीयस्या सरलया मधुधारया दूरतः पतित्वा स्वर्गमार्गे संब-

रतः कामस्यालम्बायंमाधारार्थं विट्टममयी प्रवालप्रकृतिर्विलासयष्टिस्त्रिद्रावः कृतः । मधु-
धारवलेन कामः सर्वत्र सुखमचरित्येत्थर्यः । गुरुशब्देन भ्रमणासामर्थ्यं सूचितम् ॥

मदिरारसस्य किमतः परं वयं प्रथयामहे प्रकटचाटुकक्रमम् ।

अपि योऽन्वमोदि सुदृशामविभ्रुतद्विजमध्यजन्मसुहृदा रसज्ञया ॥१६॥

अतः परमस्वादप्यन्वं प्रकटचाटुकक्रमं व्यक्तां स्तुतिं वयं किं प्रथयामहे वर्णयामः ।
अविभ्रुता निर्दोषा दुराचाररहिताश्च ये द्विजा दन्ता ब्राह्मणाश्च तन्मध्ये जन्मोत्पत्तिल-
त्सुहृदा । जातयेत्थर्यः । रसज्ञया जिह्वया । अकारप्रभेदेणारसज्ञया स्वादानभिज्ञया चा-
न्वमोदि श्रवितः । अपिर्विरोधद्योतकः । 'नयम्' इति पाठे प्रतिपत्तिगौरवं स्यात् ॥

मुखपङ्कजस्य सविधेऽधिकाधिकप्रसवाङ्कितं किमपि कापिशायनम् ।

स्पृशतां वधूसदसि पुष्पपायिनां वत तत्क्षणं शुभपरम्पराभवत् ॥१७॥

मधुपाविनां भ्रमराणाम् । वताश्चर्ये । तत्क्षणाच्छुभपरम्परा महलपङ्क्तिः किमप्यचि-
न्त्यतयामभवत् । यतो मुखपद्मस्य निकटेऽधिकतरपुष्पैः शोभितं मयं स्पृशताम् । पद्मपु-
ष्पमदिरादिपरिमलास्वादलाभाच्छुभपरम्पराप्राप्तिः ॥

दयिताः स्तनस्तवकशालिनीः शनैरवलम्ब्य मञ्जुतरगीतिकेलिषु ।

मधुपत्वमाचरितवत्सु पप्रथे तरुणेषु भृङ्ग इति सार्थकं वचः ॥ १८ ॥

स्तना एव भ्रमरानुगुण्यात्स्वकास्त्रैः शोभिता दयिता अवलम्ब्य मधुरगीतिकेलिषु
लीलायु । तथा मधु मयं पुष्परसश्च तन्पिबति तद्भावं कुर्वन्तु तरुणेषु भृङ्ग इति वचः
सार्थकं सकलेष्वर्थेषु पप्रथे प्रसिद्धिमगमन् । भृङ्गशब्दस्य हि द्वावर्थौ प्रसिद्धौ—कानी भ्र-
मरश्च । तत्र कामित्वात्क्षणानां भृङ्गनामासीत् । तदा तु मधुपत्वादिधर्मिन्वात्सर्वार्थप्रति-
पादको भृङ्गशब्द आसीत् । सार्थकमिति 'अव्ययं विभक्ति-' इत्यव्ययीभावः ॥

परिपीयमानमदिरोर्मिलीलया द्रुतसान्द्रमानरजसो मृगीदृशाम् ।

वदनाध्वना विविशुरन्तरं भरात्सशरीररागरसनिर्झरा इव ॥ १९ ॥

सशरीरा मूर्ता रागरसप्रवाहा इव मृगीदृशामुदरं मुपमार्गेण विविशुः । परिपीयमाना
ये मदिरोर्मयस्तस्याजेन । यतो हृत्तं विगलितं सान्द्रं मान एव रजो यैः । मद्यपानेन
माने नष्टे क्षियः घरागा जाता इत्यर्थः ॥

नतशातकुन्भकलशीमुस्ताच्छुतं बलमानमप्रकरभाजि कुन्तले ।

मुतनोर्मुस्तामृतरुचेरुपेयुषो व्याधित प्रदक्षिणमिवान्तिके मधु ॥ २० ॥

पानार्थमुपेयुषः श्रीमुपेन्दोर्नेषु प्रदक्षिणमिव चक्रे । यतो नतहेमकरिद्यामात्प्रवितम् ।
चपके आवर्तमानम् । महतः प्रदक्षिणं युक्तम् ॥

ललनाननामकृतसद्गलसंगलद्धनहारहरकमनोहरस्थितिः ।

चपकान्तरागतवती तदा तुलां गकुलेन बालसहकारसंहतिः ॥ २१ ॥

ललनानां स्त्रीणामाननाग्ने कृतसङ्गं प्रविष्टम्, तदनु मदवशात्संगलक्षिपतदनं महावीर्यं यद्धारद्वारकं [मयं] तेन मनोहरा चपकान्तः पात्रमध्ये स्थितिर्यस्याः सा नवसहकारप-
ङ्क्तिर्बकुलेन सदृश्यभवत् । बकुलस्य हि स्त्रीगण्डूपेण सौगन्ध्यं चपके नैव जायते । 'सर्व-
पश्चात्' इति भाष्यकारवचनादव्ययेन समासप्रतिषेधाभावः ॥

कटचीनपिष्टघटनाविपाटलसरगन्धसिन्धुरमदच्छटामिव ।

मदिरां समेत्य बहुभृङ्गसंहतिर्निपपौ स्फुरन्मधुरगीतनिकणम् ॥ २२ ॥

समेत्य संयुज्य भृङ्गसंहतिर्भ्रमरमाला कामिपङ्क्तिश्च स्फुरन्मधुरो गीतनिकणो यत्रैव
कृत्वा मदिरां पपौ । अतः संभाव्यते—कटे गण्डे चीनपिष्टे सिन्दूरं तस्य घटना तथा
विपाटलो यो मदनमदहस्ती तस्य यो मदस्तस्य च्छटा प्रवाहस्तामिव ॥

चपकः सपीतिसमये द्युयोपितां वहिरप्युपोढमधुसीकरोऽरुचत् ।

मृदुतकराप्रपरिमर्शवैकृतप्रथमानघर्मकणसङ्गवानिव ॥ २३ ॥

सपीतिः संभूय मानं तत्समये वहिरपि करिकातो निपतनसमये परिकीर्णकणत्वाद्-
हिर्युतमधुकणश्चपकोऽभूत् । मृदु यत्कराप्रं द्युयोपित्वाणितस्य परिमर्शस्तेन वैकृतं प्रकृ-
तिप्रच्यावस्तेन प्रथमानो घर्मकणसङ्गो विद्यते यस्य स इव ॥

वदनं विशन्मृगदृशां सुराभरः शुशुभेऽप्रसङ्गिधनभृङ्गसंहतिः ।

अधरामृतासवरसाद्भुतेक्षणत्रपया पुरो मुखपटं वहन्निव ॥ २४ ॥

अप्रसङ्गिनी पुरोवर्तिनी घना भृङ्गसंततिर्यत्रैवं स्त्रीणामास्यं विशन्सुराभरो मुखप्रवेशा-
वसरेऽधरामृतमैवासवरसाद्भुतमपूर्वमधरसस्तस्यैक्षणं तेन त्रपया पुरो मुखपटं वहन्निव-
दनपटं वहन्निव शुशुभे । अधरामृतमित्यध्यवसानम् । अमृतमित्येत्यमृतमिति वोपमानाद्-
दोषः । न्यूनगुणेनाप्यासवेनाधरामृतस्य रूपणं सजातीयवप्रतिपत्त्यर्थम् । सजातीयाधि-
कगुणदर्शनाल्लब्धमानः परश्च तमधिकगुणमुखपटलं वहति प्रविशति (!) ॥

परिपीतसर्वमदिरारसोऽप्यहो गणमुग्धया कनककेलिकुन्तलः ।

परिपूर्ण इत्यविरमन्निजाधरद्युतिसंस्तवो न सुचिरं व्यमुच्यत ॥ २५ ॥

परिपीतो निपीतः सर्वः समस्तो मदिरारसः क्षीधुरसो यस्मात्सोऽपि कनकमयः
केलिकुन्तलः क्रीडाचपकोऽयमर्थान्मदिरया परिपूर्ण इत्यतो गणमुग्धया सुचिरं न व्यमु-
च्यत । यतोऽविरमन्निवर्त्तमानो निजाधरद्युतिसंस्तवो यस्य । ओष्ठप्रमातृहान्मदिरा-
भ्रान्त्या मुग्धया चपको न त्यक्त इत्यर्थः ॥

प्रतिबिम्ब्य यत्प्रथममापदुत्पलप्रतिमल्लतां मधुनि लोचनद्वयम् ।

सुदृशां तदेव घटमानशोणिम क्रमशोऽथ तत्र शपथैरुवुध्यत ॥ २६ ॥

मधे प्रतिबिम्बितं यत्प्रथमं प्रथममर्थान्मदो निवेशितस्योत्पलस्य स्पर्शमापर । अथ

मद्यपानात्कमेण घटमानः शोणिमा लीहिलं [यस्य] तच्छपथैर्दयितैर्बुद्धम् । मदवशाद्रक्तं
नेत्रं रक्तवर्णं मये परभागाभावाधिरेण ज्ञातमित्यर्थः ॥

मुखराद्विरेफरणिताभिमन्त्रितं दृढमानखण्डननिरर्गलस्थिति ।

मदनस्य वारुणमिवास्त्रमात्रभौ हृदयं विशन्मधु विमुग्धचक्षुषाम् ॥२७॥

स्त्रीणामुदरं प्रविशन्मधु कामस्य वारुण वरुणदेवतमस्त्रमिवावभौ । यतो मुखरा द्विरे-
फास्तेषां रणितं रतं तेनाभिमन्त्रितं कृतसंस्कारम् । तथा दृढमानस्य खण्डने निरर्गला
स्थितिर्यस्य । मानहरमित्यर्थः । मये पीते मानत्यागात्तापशान्तां वारुणास्त्रत्वेनोत्प्रेक्षितम् ।
धर्मं च मन्त्रितं भवति ॥

नवहालया सुतनवोऽगमन्समां प्रतिकामिनीषु च सखीषु च स्थितिम् ।

तदनुग्रहेण घटते हि देहिनां क्व न सामरस्यमयसंविदुद्गमः ॥ २८ ॥

नवा या हाला मदिरा तथा हेतुभूतया स्त्रियः सपत्नीषु सखीषु च समां स्थितिमग-
मन् । सखीवत्सपत्नीरपदयत्रित्यर्थः । तदनुग्रहेण मदिराप्रसादेन सामरस्यं पानकरस-
वदनेकस्यैक्यं तन्मयी संविदद्वितीयप्रया तदुद्गमो देहिनां क्व न भवति ॥

प्रथमं यतो दधुरपत्रपिष्णुतां चरमं च मोहपथममतामिव ।

रुरुचे मदस्य बहुविभ्रमैकमूरिति मध्यमैव गतिरेणचक्षुषाम् ॥ २९ ॥

प्रथमं किञ्चिन्मद्यपाने स्त्रियोऽपत्रपिष्णुतां लज्जां यतो यद्भुः, चरममतिमद्यपाने च
मोहपथे ममतामिव यद्भुः, अत एणचक्षुषां मदस्य संबन्धिनी मध्यमैव नास्त्वप्य न
चातिवहुर्गती रुरुचे । यतो बहुविलासैक्यास्पदम् ॥

अधिकुन्तलं तिलकितं द्युसन्नानां मधु मालतीमुकुलकैरलक्ष्यत ।

प्रतिमाशशाङ्कपरिरम्भलोभतः कृतसंनिधानमिव तारकाकुलैः ॥ ३० ॥

मालतीमुकुलैस्तिलकवत्कृतं कुन्तलस्थितं मधु जनेन प्रतिविम्बचन्द्रालिङ्गनलो-
भात्तारामणैः कृतसंनिधानमिव लक्षितम् । एतेन मयुनस्त्रनुलं सूचितम् ॥

प्रसरच्चमत्कृतिविशेषपोषतः पुटयोर्मनाद्बुकुलतां विवृण्वती ।

अनिमेषपद्मलदृशां दृशौ हठात्सनिमेषतामिव हलिप्रियानयत् ॥ ३१ ॥

हलिप्रिया मदिरानिमेषपद्मलदृशां नाकिञ्चिन्मो संवन्धिनी दृशौ सनिमेषतामिव
दृशदन्त्यत् । यतः प्रसरतः सोऽस्त्रस्य चमत्कृतिविशेषस्य पोषतो वर्धनादृष्टिपुटयोः
किञ्चिन्मुकुलभावं संपादयन्ती । मदपूर्णता अभवदित्यर्थः । निर्निमेषस्य निमेषवत्स्वर-
णाद्दृशब्दप्रयोगः ॥

प्रियया मुस्तासवविलासपट्टनादधिरोपितो बकुलवन्मुदः पदम् ।

चिरमाचकाङ्क्ष तरुणस्तदन्तिकात्तदनन्तरं कुरयकस्य दोहदम् ॥ ३२ ॥

मुखाद्येन गण्डपरूपेण विलासिहेतुभिर्घटनं तस्मात्प्रियया चकुलवृक्षवदानन्दं प्रापित-
स्तरुणस्तदनन्तरं तदन्तिकाल्प्रियानिकटाल्कुरवकस्य दोहद स्तनालिङ्गनरूपं काङ्क्षि-
तवान् ॥

शशिनः कलां परिणतां सुरीसुरा पुरतः प्रसारिकुसुमां तदावहत् ।

अधिरोप्यमाणविशिखां धनुर्लतां गमितां स्फुटत्वमिव पुष्पपत्रिणः ॥ ३३ ॥

सुरीणां देवस्त्रीणां सुरा पुरतोऽप्ये प्रसारितकुसुमां सपुष्पां चन्द्रकलां कामेन प्रक-
टत्वं प्रापितां संधीयमानशरां धनुर्लतामिवावहत् । संनिवेशकार्यं करुणाभ्यामुत्प्रेक्षोत्पा-
नम् । पुष्पपत्रिण इति नाम प्रकृतानुगुणम् ॥

मदनप्रतापतपनोष्मविप्लवद्रुतविश्वपाटलमणिद्रवद्रुहि ।

जघटे परिस्रुतिनवीनमालतीमुकुलैर्विडम्बितविशुद्धमौक्तिकैः ॥ ३४ ॥

मदनस्य प्रतापः स एव तपनोऽकेलस्योष्मविप्लवः संतापोपद्रवस्तेन हता द्रवीभूता
विश्वे सर्वे ये पाटलमणयः पद्मरागास्तेषां द्रवाय प्रवाहाय हुष्यति । पद्मरागसमायामि-
त्यर्थः । परिस्रुति मदिरायां नवैर्मालतीकुङ्कुलैर्घटितम् । विडम्बितानि शुद्धानि मौक्तिकानि
यैः । पद्मरागेषु मौक्तिकैर्भाव्यमित्युक्तिसंगतिः ॥

यदनप्रभालवजितस्य शीतगोरचलाः कलां विचकरुः परिस्रुति ।

नियतं तदा मृदुलमालतीमिपाद्भनतत्सुधासवनिवेशसिद्धये ॥ ३५ ॥

मुञ्जितस्य चन्द्रस्य कलां मालतीव्याजात्त्रियो नून विक्षिपुः । तस्य चन्द्रस्य
मुधारस्यस्तस्यार्थान्मदिरायां निवेशस्तत्सिद्धये । मालतीयोषान्मदिराया रसः सुधासमो-
ऽभूदित्यर्थः ॥

सदसद्विकल्पकलनापहारिणो मधुनः सरोपनिपदेकशालिनः ।

घटमानचाटुवचसः फलस्वरैरलयः प्रदक्षिणमिव प्रणिन्यरे ॥ ३६ ॥

सदसती हिताहिते तद्रूपां विकल्पकलनां विचारप्रहणमपहरतः तथा सारस्वोप-
निपद्विजयरहस्यं तत्र तथा वैक्या शालते तस्य मधुनः प्रदक्षिणमिव भ्रमराधकुः । मधु-
रसाद्देः स्तुतिकराः । मुक्तायुक्तरूपविदारणे शतरोपनिपदो गुरोव शिष्याः स्तुतिर्द्वै-
प्रदक्षिणं कुर्वन्ति ॥

चरितं व्यजेष्ट धत पानगोष्ठिका मुचिरप्ररूढमपि पद्मसन्ननः ।

ललनाननाम्बुजकदम्बके तदा व्यतनिष्ट यत्नवमधूदयोत्सवम् ॥ ३७ ॥

चिरस्वरूपि भ्रमणधरितमापानगोष्ठी जितवती । यत्क्रीणां मुसपत्रेषु नवं मधु मयं
मकरन्दस्य तदुद्योत्सवमकापीत् । भ्रमणा पद्मेप्येव मधूदयः कृतः, न तु मुसपत्रेषु ।
आपानगोष्ठया पुनर्मुसपत्रेषु मधूदयः कृत इति निर्माणजयः । केवलम्बुजपत्रेषु मधु
मकरन्दः । आननाम्बुजपत्रेषु मधु मयम् ॥

स्वरुदकुन्तलमुपान्तवर्तिनं स्मयने प्रियं प्रति विलोलक्षुषः ।

प्रतिविम्बिता मधुनि दन्तमण्डली नवमालतीमुकुलभङ्गिमप्रहीत् ॥३८॥

स्वकरेणोढो धृतधूपको यत्रैवं कृत्वा समीपस्थं प्रियं प्रति लीलया विधेयत्वदर्शनेन वा स्मयने हासे सति मधुनि प्रतिमिता दशनपद्मिर्मालतीमुकुलविच्छित्तिं प्रापत् ॥

अधिमध्यमध्यमुरुपुष्पसंहतिभ्रमरावली कलकलाकुला दधे ।

हरभीतिभङ्गुरमतेर्मनोमुवो जलदुर्गगतगतसैन्यविभ्रमम् ॥ ३९ ॥

मयमध्ये उरुर्धना या पुष्पपङ्क्तिस्त्रयां भ्रमरपङ्क्तिरत एव सकलकला सती हरभीत्या भङ्गुरा भग्ना गतिः साहसपुद्गिर्यस्य तस्य मनोमुवः कामस्य संबन्धिनो जलदुर्गगताः सैन्यास्तेषां विच्छित्तिं दधौ । नात्र नेत्रामिना त्रिनेत्रः संदग्धुं शक्नोतीति जलदुर्गं प्रविष्टस्य कामकटकस्य भ्रान्ति मयान्तर्गतपुष्पवासिनो भ्रमराधकुः ॥

विनिगज्ज्य सीधुसरिति ध्रुवं स्मरो हरहव्यवाहदवधुव्यथां जहौ ।

च्यवमानशान्तरुचितस्फुलिङ्गता तदुपान्तवर्त्मनि यदापि षट्पदैः ॥४०॥

मथनयां निमज्जनं कृत्वा कामो हरनेत्रामिदाहव्यथां त्यक्तवान् ! तस्याः सीधुसरितः समीपमार्गे भ्रमरैश्च्यवमाना आर्द्राः शान्तरुचयः कृष्णवर्णा ये तस्फुलिङ्गा हरानलाहास्तद्भावो यदापि प्राप्तः । दद्यमानेन यत्र मज्ज्यते तत्राहारिर्भाव्यम् ॥

परिपाटले मधुनि मालतीकुलैर्धवले विवल्गदसितालिशालिनि ।

तपनीयकुन्तलमयूखदन्तुरे स्मरचित्रभित्तिरिति पप्रथे भ्रमः ॥ ४१ ॥

परिपाटलेऽरण्ये, तथा तपनीयकुन्तलस्य सुवर्णचपकस्य मयूखदन्तुरे व्याप्ते, तथा-स्तिर्भोगवशादतिशयैरलिभिः शालिनि, तथा मालतीमुकुलैः श्वेते मधुनि कामचित्र-भित्तिरिति भ्रान्तिर्जाता । 'अमित' इति वा पाठः ॥

कनकालुकासुपरि कापि पाणिना दधती स्ववक्त्रपतदासवसुतिम् ।

अतनोदस्वण्डशशिविम्बकोटरप्रसरत्सुपुष्पापरार्कमण्डलम् ॥ ४२ ॥

वत्रे पतन्यासवसुतिर्मयधारा यस्याः सदाशात्तां कनकालुकां सुवर्णकरिकापाणिना करेणोपरि दधती । स्वहस्तेन करिकां गृहीत्वा विवन्ती-यथः । काप्यखण्डं पूर्णं यच्छ-शिमण्डलं तदन्तरे प्रसरन्ती विशन्ती सुपुष्पा यस्मादरकमण्डलं व्यधात् । सुपुष्पां क्षी-पधन्त्रो विशतीत्यागमः । काचित् पूर्णचन्द्रे सुपुष्पायाः प्रवेशमकरोत् । 'अपरार्कम-ण्डलम्' इत्येकपदं वा योज्यम् । अपरं भिन्नगुणम् । भिन्नगुणत्वं पूर्णचन्द्रे सुपुष्पायाः प्रवेशानात् । सुवर्णकरिका सूर्यस्य कल्पितोपमानम् । सूर्यं चन्द्रस्य । मयधारा सुपु-ष्पायाः ॥

प्रतियातना शशानि मेचकोत्पलच्छदपङ्क्तिभिर्विनिहिताभिरादधे ।

मधुभाजनेष्वमरवारयोपितां नवसंसरद्बहुकलद्भ्रमरः ॥ ४३ ॥

सुरत्रिया मद्यचपके न्यस्ताभिर्नीलोत्पलपत्रपङ्क्तिभि प्रतिधम्बचन्द्रे नवा ससरन्त
सर्पन्तो बहवो ये कलङ्कास्तोपा सकरो मोग कृत । उत्पलपत्रपङ्क्तय कलङ्काहुल्येना
ध्यवसिता ॥

नवपानकेलिकिलकिञ्चिताञ्चिता भृतमासवेन सुरवामलोचना ।

पृथुनेत्रनीलनलिन विनिर्ममे मुखमेव कापि दयितस्य कुन्तलम् ॥ ४४ ॥

नवा या पानकेलिस्तस्या किलकिञ्चितेन विभ्रमविशेषेण शोभिता स्त्री स्व मुखमेव
चपकमकरोत् । अतो मयेन भृत पूर्णम् । तथा विस्तीर्णनेत्रोत्पलम् । भर्तारं रागवशांम
धुगण्डप पायितवतीत्यर्थ ॥

अवहद्वपु कुवलयाग्रनेसरैश्चपकोदरे विवृतरागसगम ।

परिचुम्बनात्सुरविलोलचक्षुषा दशनक्षतैरिव सनाथमासव ॥ ४५ ॥

रढराग उत्पलकेसरव्याजेन स्त्रीकर्तृकाचुम्बनादासवो वपुर्द-तक्षतै सहितमिव दधौ ॥

मणिभाजनाग्रजवनिप्यतत्सुरारसविपुष पुपुपुरेणचक्षुषाम् ।

रूढचीनपिष्टपरिपाटलस्मरद्विपकीर्यमाणकरसीकरभ्रमम् ॥ ४६ ॥

रत्नचपके सातिजव पतत सुरारसस्य कणा वयोलसि दूराणा ये कामदत्तिकर
कणास्तेषा विभ्रम दधु । रत्नाशुभिररुणत्वसूचनार्थ मणिग्रहणम् ॥

पुरतोऽलिजालपिहिता हलिप्रिया विबुधावरोधललना व्यलोकयत् ।

हठलुप्यमानविभवामनर्गल हलिमत्सरादिव कलिन्दकन्यया ॥ ४७ ॥

सुरात् पुराङ्गना भ्रमराच्छादिता मदिरा यमुनया हलिना हेतुना मत्सराद्वटेन उप्य
मानो विभवो यस्यास्तामिव व्यलोकयदज्ञासीत् । नाय भ्रमरभर, किं तु यमुनाप्रवाह
एवेत्यर्थ । हली हि यमुना दारितवान् । अतस्तत्प्रियाया यमुनया विभवलोपोक्तिः सगति ।
अथवा हलधरस्य मदिरा यमुना च प्रिया, अतो यमुनाया हलिनि मत्सर । हलिप्रियेति
साकृतम् । अवरोधललनेति च साभिप्रायम् । स्वच्छ-दा हि सपत्नीपु द्वेष न सभावयति ॥

स ममैष शैवधिविशेष इत्यल मदिराममस्त नियत मनोभव ।

कुटिलालिपङ्क्तिकलया सितेतैररुगै रिरक्षिपुभिरावृतेव यत् ॥ ४८ ॥

स एव मम शैवधिविशेषो निविभेद इत्येव नून कामो मदिराममस्त । कुटिलभ्रमर-
पङ्क्तिव्याजेन कृष्णसर्पैरिव रक्षितुकामैर्मदिरा यदावृता । निधानस्य सर्पै रक्षेत्युरगैरित्युक्तम् ॥

मुखसौरभभ्रमदलिप्रभावतो दशनच्छदोऽभजदिवाञ्जनार्जनम् ।

मधुनारुणे मृगदृशा विलोचने ययतुश्च सान्द्रमदनार्द्रतामिव ॥ ४९ ॥

मुखसौरभेण भ्रमतामलीनां प्रभावाद्दशनच्छदोऽधरोऽञ्जनार्जनमिव प्रापत् । मद्यपा-
नेन रक्ते नेत्रे धन मदनेन रागद्वयविशेषेणार्द्रतामिव प्रापत् ॥

अतिताम्रयोर्मधुमदेन गण्डयो प्रविलुप्यमान परभागविभ्रमम् ।

अवरोप्य लौहितककुण्डल व्यधात्सुदृश श्रुतौ कनककर्णिका प्रिय ९०
ततो मधुपानमदेनारुणयो कपोलयोर्विषये गतपरभाग पद्मरागकुण्डल कर्णाग्निवार्य
स्त्रिय कर्ण सुवर्णकणिकामर्यात्परभागार्थं रमणोऽकरोत् ॥

हठचुम्ब्यमानवदना विलासिभिर्ललनास्तदा मदनहृष्टदृष्टय ।

मधुमध्यत्रिम्बितनिपीतशीतरुक्त्तनुशैत्ययोगत इवाचकम्पिरे ॥ ९१ ॥

हठेन किञ्चित्त्रावशाच्चुम्बितसुर्योऽत एव कामयोग्यीकृतदृशो रामा सार्विकक
भावाचकम्पिरे । अत समाव्यते -- मधुमध्ये पूर्वं त्रिम्बितो निपीतो य शीतरुक्त्त
स्तस्य तनुर्मूर्तिस्रच्छैलयोगादिव । तनु सू-म वा व्यायेयम् ॥

तरुणा पुर परिचिता नवोच्छ्वसन्मदधूर्णनाकुलितकेलिवाससाम् ।

अपि यन्मनोरथगतेरगोचर तदवापुरीक्षितुमधीरचन्नुषाम् ॥ ९२ ॥

पुरो वर्तमानास्तरुणा परिचिता वन्मा स्त्रीणा सवधि तदीक्षितमासु । तदपश्य
द्वित्यथ । य-मनोरथगतेरगोचरम् । मनोरथा अपि यन्न प्राप्नुवतीत्यथ । यतो नवमु-
च्छ्वसतोऽसता मदेन घूषण भ्रमण तेनाकुलितानि स्वस्थानाचरितानि वासास्ति वासाम् ॥

कादम्बरी कुहरसङ्घिः कुरङ्गभङ्गि

भृङ्गा कुरङ्गरुदृशा मणिकुन्तलेषु ।

कामप्रतापदहनद्रुतसाध्यचन्द्र-

विम्बोपमाधित सुधारससामरस्यम् ॥ ९३ ॥

मृगदृशा रत्नचपकेषु कादम्बरी मदिरा सुधारसस्य सामरस्य साम्यमधिताधारयत् ।
कामस्य प्रतापदहनेन हृतो विलीनो य साध्य सध्याकालभवधन्द्रविम्बस्त्वेनोपमा
यस्या । नेय मदिरा, किं तु प्रतापाग्निगलितधन्द्र । यतोऽत्र भ्रमरव्यानेनाद्रुमृगोऽस्ति ।
अत एव सुधास्त्रादेत्यथ ॥

देवी स्वय भगवती युवसु प्रसन्ना

त्त्राजनिष्ट नियत इदिति प्रसन्ना ।

यद्वैभवाद्दृढमपि प्रविमुच्य मान

तान्सुश्रुवोऽनुजगृहृहृठचुम्बनेन ॥ ९४ ॥

नून प्रसन्ना सुरा भगवती तरुणेषु स्वयमप्रार्थनया प्रसन्ना जाता । यस्या वैभवा-प्रसा
दमाहात्म्याद्दृढमपि मान [प्रविमुच्य] रित्यो हठचुम्बनन ता-यू-नोऽनुजगृहृहृत्सुदृहीतवत् ।
यदिति भिन्न वा पदम् ॥

चक्रे गतौ च गिरि च स्वलनं पदानां
दृष्टौ च चेतसि च रागभरं पुषोप ।
मार्द्धीकमुत्पलदृशामुपनीयमानं

प्रेयोधरामृतरसस्य पुरःसरत्वम् ॥ ५५ ॥

मार्द्धीकं गोस्तनीसंबन्धि मयं कर्तुं स्त्रीणां गतौ चङ्कमणे गिरि वाचि च पदानां चरणानां शब्दानां च स्वलनं चक्रे । स्त्रीणां दृष्टौ चित्ते च रागस्य लौहित्यस्य स्नेहस्य च भरं पुषोप । प्रेयसामधररसस्य पुरःसरत्वमप्रवर्तित्वमुपनीयमानम् । मद्यपानस्य पश्चादधरामृतरसस्य पानात् । अधरामृतरसानेन वाच्यैव स्वलनान्मनस्यैव रागदर्शनाच्च ॥

निर्व्याजगद्गदगिरो वदनं वहन्त्या

आम्यञ्चु पाटलविलोचनगण्डलेखम् ।

कोपं विपक्षमधुपायनजायमानं

क्षैब्यस्पृशो मृगदृशो न युवा विवेद ॥ ५६ ॥

विपक्षः सपत्नी मधु पिबतः प्रयोजनं मधुपायनं तेन जायमानं रामाया कोपं तरुणो नाजानात् । अतः क्षैब्यस्पृशः क्षीबायाः, निर्व्याजमकृत्रिमं गद्गदगिरोऽस्पृष्टवाचः, मुखं आम्यञ्चु, तथा पाटला विलोचनगण्डलेखा यस्य तद्वहन्त्याः । कोपपक्षे द्वयोर्धर्मिणोर्गद्गदवचनादीनां धर्माणां साधारणत्वात् ॥

रुष्टा काप्यगमत्प्रसादपदवीमप्रार्थितापि प्रिये

निर्हेतु प्रथमानमन्तुरपरा कान्तं प्रकुप्यादुनोत् ।

तस्थौ काचन सामरस्यसरणौ निस्तोपरोषा बधू-

रित्थं भावविभागमाविरकरोत्तासां मदोपक्रमः ॥ ५७ ॥

मद्यपानात्पूर्वं रुष्टापि तदन्वप्रार्थिताप्रसादितापि काचित्प्रिये प्रसादमगमत् । अपरा हेतुं विना प्रकुप्य कुपित्वा कान्तमदुनोदतापयत् । कान्तेन सह कलहमकार्षीदित्यर्थः । प्रथमानः प्रसिद्धो मन्तू रोषो यस्याः । काचन रोपतोपरहिता प्रियविषयायां सामरस्यसरणौ समरसत्वमार्गे तस्थौ । एवं तासां मदोपक्रमः क्षीबत्वारम्भो भावानां कोपादीनां विभागं विभजनमाविरकरोत् ॥

रुक्तत्वं विजहौ कपोलफलकं गृह्णच्छनैः पाण्डुतां

मीलन्त्यां दृशि चास्तमापदवशं चाञ्चल्यचर्चाक्रमः ।

व्यक्तत्वं न जगाम गद्गदपदन्यासश्च मौनाद्विरा-

मित्यासीदतिवृद्धितो मृगदृशां विक्षिप्तलक्ष्मा मदः ॥ ५८ ॥

अतिवृद्धितो मदाखचान्मद क्षेण्य विक्षिप्तल्प्सा गलितचिह्नोऽभूत् । पाण्डुता गृह-
त्कपोलफलकं गण्डामोगो रक्तत्वमलजत् । दृशि दृष्टौ चपलत्वमस्तमगमत् । यतो मौ-
लन्त्या प्राप्तसक्त्रोचावाम् । गिरा गद्गद पदन्यासो व्यक्तत्व नागात् । कुत । मौनात् ।
मदालयेन पाण्डुत्वस्य निर्मौलनस्य मौनस्य चोत्पादनाद्रक्तत्वचपलत्ववचनगद्गदत्वादीनि
मदचिह्नानि गलितानीत्यर्थं ॥

क्रीडाकुरङ्गवकृते न ममाङ्गरङ्गं

त्वं चेद्दासि दयितानननिर्जितोऽपि ।

तत्ते क्वाटितमितश्चपकान्तरेण

कारागृहं चपकमेव विधो विधास्ये ॥ ९९ ॥

दयिताननेन मद्रमणमुखेन निर्जितोऽपि त्व क्रीडाकुरङ्ग इति कृत्करण तदर्धम् ।
उत्सङ्गमृग मम चेन्न ददासि तत्तनश्चपकान्तरेणान्येन चपकेण क्वाटित बद्ध चपकमेव
कारागृह करिष्ये । यथ जितोऽप्युपयुज्यमान न ददाति स कारागृहे स्थाप्यते ॥

किं ते कम्पो वपुषि चपकोन्नद्धसीधूर्मिमध्ये

क्रीडानाहूत्तरणमसकृत्वुर्वत. शर्वरीश ।

आयात्येतन्ननु तव कथंकारमस्मिन्नकस्मा-

द्विभ्यं तुम्बीफल्लघु सखे मज्जनस्यातिथित्वम् ॥ १० ॥

हे शर्वरीश । विलासानुगुणमामन्त्रणम् । चपके उन्नद्धा उन्नता ये सीधूर्मयो मधु-
तरङ्गास्त्रन्मध्ये क्रीडया बाहूत्तरण पारगमन कुर्वतस्ते किं वपुषि कम्पः । अनदीष्णस्य
परैर्त्रौढयितुमारब्धस्य वा जलमध्ये कम्पो युक्तः । तुम्बीफल्लमलाघु तस्माद्गु तुच्छ तव
विम्बमस्मिन्मपुनि मज्जनस्य मृडनस्यातिथित्व समुद्यत् कथंकारमकस्माद्देतु विनायाति ॥

त्वं राजता द्विजजने भजसे निसर्गा-

त्क्षत्रान्वयस्य च भवान्प्रथमः प्रणेता ।

तद्युज्यते वत शशाङ्क कथं क्लिषाय-

मुच्छिष्टसीधुचपकेषु तवावगाहः ॥ ११ ॥

द्विजाना नक्षत्राणां शास्त्रानां च जने राजनामग्रन्थ त्व निसर्गाद्भजसे । तथा क्षत्र-
पुत्रस्य प्रथमो जनकस्त्वन् । तत्तस्माद्मुच्छिष्टसीधवोऽवपीतमया ये सीधुचपकास्तेष्वव-
गाहः ज्ञान तव कथं युक्तः ॥

परिहर चतुरं कुरङ्गकेतो मम चपकं त्वमधीश्वरो द्विजानाम् ।

परिणतमधुसौरभे जुगुप्सा त्वयि न यथा त्रिदशर्षयो जुपन्ते ॥ १२ ॥

द्विजानां नक्षत्राणां च त्वमधीश्वरो मम चपक परिहर । इतो दूरं गच्छेत्सर्वं । प
रिणत सक्नान्त मधुसौरभ यस्य तस्मिन्स्वयि देवर्षयो जुगुप्सा निन्दा यथा न कुर्वन्ति ॥

तास्तन्वङ्गच. परिसरलसत्प्राणनाथाङ्गपाली-

लीलालीलालसतरचपुल्लेखमुल्लेखवत्य ।

क्षैब्यव्यावल्गनतरलितापाङ्गरङ्गत्कटाक्षा

मध्येसीधु प्रतिमितमिति स्वैरमेणाङ्गमूचु. ॥ ६३ ॥

परिसरे निकटे लसन्तो ये प्राणनाथा प्रियास्तेषामङ्गपाली आलिङ्गन तत्र लोलान्य-
त्रालसतरा वपुल्लेखा यत्रैव कृत्वा स्वैरं नि सकोच मद्यमप्ये प्रतिविम्बित चन्द्र ता
स्त्रिय एवमूचु । उल्लेख ऊहन विद्यते यासाम् । तथा क्षैब्येण व्यावल्गन भ्रमण तेन
तरलिताथपला कृता येऽपाहा दृगन्तास्तेषु रङ्गन्त स्फुरन्त कटाक्षा यासाम् ॥ प
ञ्चमि कुलकम् ॥

निरवधिमधुगोष्ठीगौरवादध्यगच्छ-

त्रिति कति न तरुण्य शोणतामाननेषु ।

अलभत परभाग येन तासा स रज्य-

वध्रवणकुवलयेभ्योऽप्याशु नेत्रत्रिभाग ॥ ६४ ॥

इत्येव निरवधि यन्मधुगोष्ठीसीष्ठव पानकीडाहयत्वं तस्माद्धेतो कति न सर्वास्त
दृष्यो सुखेषु रागं प्रापु । रज्यन्रक्त सपद्यमानस्तासा कटाक्ष कर्णोत्पलेभ्य सकाशात्प-
रभाग येनालभत यथा प्राप्तवान् । येन रज्यत्रिति वा योजना ॥

ये नागरङ्गफलखण्डपुटैरपीप्य-

न्मुग्धानना मधु विलासरसाद्युवान ।

तस्या किलाधररसस्य विविच्यमानं

ते प्रत्युदाहरणमग्रत एव चक्रु ॥ ६५ ॥

विलासे रसाद्धेतोर्नागरङ्गफलानां खण्डा-येव पुटानि चपक्तास्तै करणैर्युवानो मुग्धा
नना रामा मध्वपीप्यन्निवन्ती प्रयुक्तवन्त । तद्विचार्यमाणं स्त्रियोऽधररसस्य प्रत्युदाह-
रण प्रागेव चक्रु । अधररसापेक्षया नागरङ्गदलमधुनो न्यूनगुणत्वात् । एकाङ्गविकल हि
प्रत्युदाहरण भवति । स्वादोऽनैकाङ्गम् ॥

क्वप्यास्त स्तिमितैव तत्र कृतकक्षैब्यक्षणासूत्राणा-

त्तत्कान्तोऽपि परा चुचुम्ब विगलन्नि शेषशङ्कालवम् ।

तामाविर्भवदुद्धतकुधमथ क्षीवासि नो वेत्यहं

त्वय्येव कृतवान्परीक्षणमिति द्राक्सोऽपमन्तु व्यधात् ॥ ६६ ॥

कृतकमभिनीत यक्षैश्च तस्य क्षणमामूत्रगमुद्गून तस्मात्कापि स्तिमिता निःस्पन्दे-
वासीत् । विगलन्नपगतो निःशेषशङ्खालोऽर्थात्तस्या भय यत्रैवं कृत्वा क्षीवन्नेन तस्या
निश्चेतनत्वावगमात्तत्कान्तोऽपि परामनुभवत् । अथ क्षीवन्वत्यातात्त्विकत्वादाविर्भवन्त्यु-
द्धता कुध्यस्यास्ता स तत्कान्तोऽपमन्तु विगतेष्वामेव व्यधात्—अहं त्वयि परीक्षणमेव-
मनया युक्त्या कृतवास्त्व क्षीवासि नो वेति ॥

इत्थं तासां विलासालसवलितकरोत्सङ्गसंसङ्गिपार्श्वं

प्राणेशान्पाययित्वा समभवरदलप्रान्तदंशावदंशैः ।

पायं पायं निपीते मधुनि मधुरता याङ्गकेष्वाविरासी-

त्तां वक्तुं पौष्पचापे सदसि न कतरोऽप्येति पाण्डित्यमुद्राम् ॥६७॥

विलासैर्हेतुभिरलस कृत्वा । बलितान्युत्पापितानि करोत्सङ्गसङ्गीनि हस्तमध्यस्थानि
पात्राणि चपका यत्रैव कृत्वाधरदलप्रान्तस्य दशाश्रुम्बनान्येवावदंशास्तैः सम प्राणेशान्-
न्मधु पाययित्वा मधुनि पीत्वा पीत्वा निपीते सति तासां तनुषु गात्रेषु या मधुरता
कान्तिराविरासीत्तां कान्तं वक्तुं पौष्पचापे सदसि कामसमाया मध्यात्कतरोऽपि पा-
ण्डित्यमुद्रा वक्तुं नैति । वागगोचरा शोभा तासामजायतेत्यर्थः ॥

पुष्पेणुष्पेषु सक्तिं विवृतनिरवधिव्यकरागानुपङ्गः

सीयुस्तासां प्रविश्य त्रिदशमृगदृशामाशयं विभ्रमेण ।

प्रत्यङ्गं लब्धसङ्गः पटुपुलकभृतो मीलदालोलनेत्रा-

स्ताश्चक्रे प्रागवाप्ताधरदलघटनो निर्वृतेरन्तरङ्गाः ॥ ६८ ॥

पुष्पेषु पुष्पविषया सक्तिं सङ्गं पुष्पेण । तथा विवृतः प्रकाशितो निरवधिरनन्तो
व्यक्तो रागस्मारुणत्वस्यानुपङ्गः प्रवृत्तिर्येन । तासामाशयमुदरं प्रविश्य प्रत्यङ्गं लब्धसङ्गः ।
सर्वनाडीव्यापिन्वात् । प्राक्पूर्वमेवावाप्ताधरदलघटना श्लोष्टपञ्च योगो येन स सीयुः
पुरस्तादेव स्त्री रोमावधारिणी सञ्जुचक्षपत्नेत्रा निर्वृतेः सुखस्यान्तरङ्गाः प्रत्यासन्ना-
श्चक्रे । अत्र मधुनि समासोक्त्वा कामुकव्यवहारावगतिः । तत्पक्षे पुष्पेषु कामे सक्तिः ।
रागोऽभिध्वङ् । आशयोऽभिप्रायः । प्रत्यङ्गं लब्धसङ्गः सर्वांशलिङ्गनात् । मीलनेत्रत्वं
रतभ्रमवशात् । एतेन वक्ष्यमाणार्थोपक्षेपः कृत इति भद्रम् ॥

इति धीजोनराजकृतया टीकया समेतः धीराजानकविश्ववर्मसूनोर्महाकवि-

राजराजानकश्रीमङ्गलस्य कृता श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

पानकेटिवर्णनं नाम चतुर्दशः सर्गः ।

लीलागृहे प्रक्रान्तमारब्धं खेलानामर्थात्स्त्रीसंबन्धिनां वस्त्राणां हरणं येषु तेषु लीला-
गृहेषु निर्दह्यमानाशुद्धमराशिभिरसितांशुकमप्यास्त्ररस्करिण्या निवेशो जातः ॥

लीलागृहे विहितनिहवयैणनाभि-
नासीरधूमलहरीभिरुदेत्य दूरम् ।
मूर्त्या मुहूर्तमपुपन्मिथुनानि केलि-
मुद्वेलमान्मथरसहृदममयेव ॥ ९ ॥

कस्तूरीकर्पूरधूमतरङ्गैर्दूरमुत्थाय च्छादितयातो मन्मथरसहृदे ममयेव मूर्त्या मिथुनानि
स्त्रीपुंसाः क्रीडामकुर्वन् ॥

अभ्यस्तसौरभसखालिरवैः सुवृत्त-
गण्डीपधानपटलैरघटिष्ट तल्पम् ।
सज्जीभवत्कुसुमचापरथावशेषै-
श्चक्रैरिवोन्मुखरनेमिभिरङ्गनानाम् ॥ ६ ॥

अभ्यस्ताः सौरभसखानामलीनां रवा यैस्त्रैर्गण्डरूपैरुपधानैर्गण्डमसुरेति प्रसिद्धैर्मूर्धो-
पाश्रयभूतैस्तल्पं संयुयुजे । सज्जीभवत्सुमार्थं कृतोद्योगस्य कामस्य रथस्तस्यावशेषैः स-
शब्दैश्चक्रैरिव ॥

प्रोताहिवल्लिदलवीटकनिर्विभागाः
सूच्यो विलेसुरुपधानपथेषु यूनाम् ।
द्राग्विद्धमेकसमये बहुलक्ष्यवर्ग-
मङ्गै वहन्त इव पञ्चशरस्य बाणाः ॥ ७ ॥

प्रोतानि स्यूतान्यहिवल्लिदलवीटकानि नागलतापर्णवीटकानि तैर्निर्विभागाः सूच्यो
वंशादिमध्य उपधानेषु रेजुः । त्वरया युगपद्विद्धं बहुलक्ष्यवर्गमनेकशरव्यगणमङ्गै विभ्रन्तः
कामबाण इव ॥

लीढोपकारविपुलोत्पलपल्लवाग्रा
मत्तालयो भवनभूमिषु जाग्रति स्म ।
विश्राम्यतो रतिपतेरवजित्य विश्व-
मात्तासिधेनव इवाभिनवाङ्गरक्षाः ॥ ८ ॥

लीलान्याखादितान्युपकारोत्पलानां पल्लवाग्राणि यैस्ते मत्तालयो लीलागृहेषु जाग्रति
स्म । जगजित्वा विश्राम्यतः कामस्य गृहीतकरवालाः प्राणरक्षा इव ॥

प्राणेश्वरद्विगुणबाहुलतोपधानं
लीलानिपण्णवपुषामुपरि प्रियाणाम् ।

अन्योत्तरीयघटना मदनाज्ञयेव

तेने वितानकमणिप्रसृतैर्मयूखैः ॥ ९ ॥

प्रियार्णा द्विगुणा भुजलता एवोपधानं यत्र । स्त्रीलार्थं निपण्णानां स्त्रीणामुपरि वितानरत्नोशुभिदत्तरीयान्तरच्छादन कामाज्ञयेव कृतम् ॥

कान्तेषु कञ्चुकविमोचनचञ्चुरेषु

व्यक्ता बभौ कुचतटी चटुलेक्षणानाम् ।

तत्कालकृष्टधनुषे ददती दशार्ध-

बाणाय चम्पकशरौघमिवांशुदण्डैः ॥ १० ॥

प्रियेषु वस्त्रहरणशक्तेषु व्यक्ता स्त्रीणां स्तनतटी बभौ । तत्कालकृष्टधनुषे कामाय शरव्रात रश्मिभिर्ददतीव । दशार्धबाणायेल्लभिधान साभिप्रायम् । स्तनद्वयकान्त्या कामो विलासिनो जितधानित्यर्थः ॥

निष्पीडितस्तनसतं दृढबाहुबन्ध-

बन्धुं सहेलकृतकण्ठहठग्रह च ।

निर्मुच्य कञ्चुकमथाश्रितलोचनाभि-

स्तनकर्मणः पदमकल्प्यत कान्तलोकः ॥ ११ ॥

निष्पीडितो मृदित स्तनमरो येन तम् । तथा दृढस्य बाहुबन्धनस्याल्लिङ्गनस्य बन्धुम् । तथा सहेल कृत कण्ठग्रहो येन त कञ्चुक निवार्य स्त्रीभिस्तत्कर्मणः स्तनपीडनादेः स्थान प्रियवर्गः कृतः । कञ्चुके निवारिते स्तनमर्दादिक प्रिया व्यधुतित्यर्थः ॥

चामीकराम्बुरुहकुञ्जलभूमिकासु

रूढं कुचद्वयमधीरविलोचनानाम् ।

अत्रादनङ्गरसनाटकनर्तनाय

द्राक्कञ्चुकं जवनिकाभमपाचकार ॥ १२ ॥

चामीकराणि सौवर्णान्यम्बुरुहकुञ्जलानि कमलमुकुलानि तेषां भूमिकासु रूपप्रहणेषु रूढ विश्रान्त स्त्रीणां स्तनद्वय कामरस एव नाटक तस्य नर्तन नानाचेष्टन मपि (१) जवनिकासदृश कञ्चुक पुरस्तादवारयत् । गृहीततत्तद्भूमिकस्य जवनिकापसारणमुचितम् ॥

केलिप्रदीपलतिकाप्रतियातनाभि-

निष्कञ्चुकाः प्रतिभुवो बभुरङ्गनानाम् ।

कंदर्पभुभुजि मनोभवनं प्रविष्टे

सीमन्तिता इव हिरण्मयवेप्रदण्डाः ॥ १३ ॥

कञ्चुकरहिताः स्त्रीणां स्तनप्रदेशा नैमल्ल्यालीलादीपप्रतिबिम्बैर्बभूवुः । अतः संभाव्यते—कामभूपतीं चित्तराजधानीं प्रविष्टे सति सुवर्णवेत्रैः पार्श्वद्वयसंनिधानाद्द्विधा विभक्ता इव । राज्ञां च राजधानीप्रवेशावसरे पार्श्वद्वये वेत्रदण्डानां सनिधिरुचितः ॥

आच्छिद्य कञ्चुकमयं सिचयं निपीड्य

नैविड्यतो नखमुखैश्च विदारयद्भिः ।

नीरन्ध्रपीतनरसा कुचभूः पुरस्ता-

त्कोपारुणेव ददृशे युवभिर्वधूनाम् ॥ १४ ॥

नीरन्ध्रो घनः पीतनरसः कुङ्कुमाहरागो यस्याः सा कुचभूः कोपारुणेव युवभिर्दृष्टा । कोपे कारणमाह—कञ्चुकवल्लं हत्वा नैविड्यतो वलेन पीडयित्वा कुचभुव नस्ताप्रैर्विदारयद्भिः पाटयद्भिः । यस्य च बलहरणादिकं क्रियते स रोपेण शोणो भवति ॥

सख्योऽथ पक्ष्मलदृशां तदवेक्ष्य तन्त्रं

स्मेराननार्पितकरं शनकैर्निरीयुः ।

तत्कर्पटाञ्चलसमीरविधूयमानो

दीपोऽपि निर्जिगमिपुत्वमिवाललम्बे ॥ १५ ॥

तत्तन्त्रं स्तनमर्दनादिकं दृष्ट्वा सदयः परिचारिकाः स्मेरेषु सहासेष्वाननेष्वार्पितकरं लज्जाभयाद्वरसगोपनार्थं न्यस्तहस्तं निर्जग्मुः । तासां सखीनां कर्पटाञ्चलस्य समीरेण विधूयमानः कम्प्यमानो दीपोऽपि निर्गन्तुकामत्वमिवाश्रयत् । तथा ताभिः क्रीडारब्धा यथा निश्चेतनानामपि लज्जा जायत इति भावः । अपिशब्दात् केवलं सरयः, चावन्दृहारोदीपनोपयोग्यो दीपोऽपि ॥

नर्मोक्तिमन्त्रमुखरः परिवेष्टयन्तीं

कंदर्पशेवधिसनाभिनितम्बत्रिम्बम् ।

कृष्णोरगीमिव ततो झटिति प्रियायाः

कस्मिन्मसाररशनालजमाचकर्ष ॥ १६ ॥

कंदर्पस्य शेवधिर्हेमकुम्भस्तस्य सनाभि सदृशं नितम्बं वेष्टयन्तीं मसाररशना मरकतमेखलैव सक्तता कश्चिदाचकर्षाकृतवान् । चिरं नर्मोक्तिर्लालकथैव मन्त्रस्तेन मुखरः । दैर्घ्यवर्णाभ्यां कृष्णकणिनीमिव । अन्यथ गारुडमन्त्रं पठन्हेमपटम्या फलिनीमाकर्षेति ॥

काञ्चीहिठापहरणाय करे प्रियेण

न्यस्ये न्यघत्त दयिता त्रपया निरोद्धुम् ।

यत्पाणिपङ्कजमभूत्सरधूर्तहस्त-

संज्ञाप्रवृत्तिरिव सैव परस्परस्य ॥ १७ ॥

काश्या रशनायाः हठेन बलेनापहरणार्थं प्रियेण हस्ते न्यस्ते सति काशीं रोदुं स्त्री खं
हस्तपत्रं यन्मयस्त्वती सा करन्यसन परस्परस्य स्मर एव धूर्तस्य या हस्तसंज्ञा यये-
हितया गोपनीयोऽर्थः प्रकाश्यते तत्प्रवृत्तिरिवाभूत् । तेनैव काम उददीधीत्यर्थः ॥

वस्त्रं हरत्सु विजनेऽथ च चित्तचौर-

लोकेषु तूर्णमवलजघनस्थलानाम् ।

वीक्ष्य प्रबोधसमयं रसपार्थिवस्य

काञ्ची चिरं कलकलं कलमाततान ॥ १८ ॥

ये चित्तस्य चौरा मनोहराः प्रियास्तेषु स्त्रीजनसंबन्धि वस्त्रं हरत्सु निवारयत्सु ससु
रसपार्थिवस्य कामदेवस्य प्रबोधमेकामतां वीक्ष्य मेखला चिरं शब्दमकरोत् । चोरेषु च
वस्त्रं भयवशात्तूर्णं हरत्सु रक्तः प्रत्यवेक्षां दृष्ट्वा पूकारः कस्मचिदुचितः ॥

प्राणेश्वरेण रभसापहृतोत्तरीय-

मेणीदृशो जघनविम्बमपत्रपिण्डोः ।

अग्रेऽसृजन्नवनवद्युतिसंस्त्रयेन

कस्याश्चन स्वयमिवावरणान्तराणि ॥ १९ ॥

प्रियेण त्वरापनीतवसनं स्त्रिया जघने नवनवकान्तिपरिचयेनान्यानि वक्ष्याणीव पर्य-
धात् । यतोऽपत्रपिण्डोः सलज्जायाः ॥

स्तम्भेन निर्दयनिपीडनविकृचानि

प्रत्यग्रवेपथुविशेषविशृङ्खलानि ।

प्रेमाकुलं समघटन्त ततोऽङ्गकानि

यूनां कथंचन मिथः परिरम्भणेषु ॥ २० ॥

सन्नेहमालिहनेषु यूनामङ्गकानि स्तम्भेन सन्धताएव न सतिवकेन भावेन हेतुना
वधचन संयुयुजिरे । सन्धयोः संयोजयितुमप्यशक्यत्वात् । रागवशादिर्दयं निविडं
निपीडनेन विकृचानि निःसहानि । तथा प्रत्यग्रो नवो यो वेपथुविशेषः कम्पाधिपथं
तेन विशृङ्खलानि विसंस्थुलानि ॥

शृङ्गारिणां युवतिभिः सह रागयोगा-

त्प्राक्सिद्ध एव मनसोरविभाग आसीत् ।

सुस्यूतयोः स्मरशरैरिव दृश्यते स

तस्मिन्क्षणे तु वपुषोरपि नो विभागः ॥ २१ ॥

कामुकानां रामाभिः सह मनसोरविभागो द्वैताभावः प्रागालिहनात्पूर्वमेव, क्षमिष्व-

हात्सिद्धो न तु साधित आसीत् । तन्मिन्क्षने आलिङ्गनावसरे वपुयोर्विभागो भेदो नो
दृष्टः । तथा निविडमालिङ्गिहुर्यथा शरीरयोरेक्यमिवाभूत् । अतः संभाव्यते—कामशरैः
सम्यक्स्यूतयोः । स्यूतयोर्हि न भवति भेदः ॥

रोमाञ्चकञ्चुकतनुत्रभृतो ययुस्ते

शृङ्गारिणः सुरतसंगरवीरगोष्ठीम् ।

येषां समं शिततरस्सरकङ्कपत्रै-

श्चक्रे पदं हृदि वधूकुचमण्डलाम्रैः ॥ २२ ॥

रोमाञ्चाः कञ्चुका इव तनुत्रमिव कवचमिव विप्रन्तस्ते कामुकाः सुरतयुद्धे वीरमाग
ययुः । येषां कामुकानां हृदये तीक्ष्णैः कामशरैः समं स्त्रीसुनाना मण्डलाम्रं रागोप-
पुरोमार्गः (१) खड्गैश्च पदं चक्रे प्रवेशः कृतः । वीरस्य च युद्धगमने शरणां खड्गानां च
वक्षति प्रवेशः ॥

अन्योन्यगाढभुजबन्धनबन्धुरत्वं

यूनामगाहत तथा परिरम्भमार्गः ।

जज्ञे यथा पृथुलहारलताफलानां

कंदर्पगन्धगजभूतिरज.प्रतिष्ठा ॥ २३ ॥

यूनां तरुणानामालिङ्गनकर्मो नियो बाहुभ्या बन्धनं तेन बन्धुरत्वं निश्चिक्त्वं तथा
प्रापयथा स्थूलानां हारमुक्ताफलानां कामगन्धहस्तिभूतिरजो मण्डनधूलिसिद्धिभूत् ।
आलिङ्गनवशात्पूर्णाभूतानि हारमुक्ताफलानि काममदीपयन्तिलयः ॥

एणीदृशां कुचतटी पटुयौवनोष्मा

हारावली च निविडा जडिमप्रधाभिः ।

ताम्यासुरःसु सममेव निपत्य यूनां

शीतातपहृमशमोऽजनि मन्मथस्य ॥ २४ ॥

श्रीनां स्नततटं बहुयौवनतापम् । मुक्ताहारलता च जाष्यातिशयैर्निर्मराभूत् । यूना-
सुरःसु युगपत्पतिन्वा ताम्यां स्नततटीहारावलीभ्यां कामस्य शीतातपाम्यां ह्रमस्य
शान्तिर्जनिता । अजनीति जनेर्हेतुमिजन्तस्य लुटि कर्मणि रूपम् ॥

नीरन्ध्रमात्तपरिरम्भविजृम्भणस्य

रम्भोरभिः सह विलासिजनस्य कामः ।

प्रोतं विधातुमिव चेतसि रागत्त्रं

रोमाञ्चसूचिनिचयं प्रचुरीचकार ॥ २५ ॥

स्त्रीभिः सह निविडं गृहीतालिङ्गनविलासस्य तरुणलोकस्य चित्ते राग एव सूत्रं प्रोतं
स्यूतमिव कर्तुं रोमाञ्च एव सूचयः सेवन्व्यत्यासां समूहं कामः प्रचुरीचकार । सूचीभिश्च
सूत्रं खीव्यते । रम्भाधिका ऊरवो यासामिति विप्रहः ॥

वामभ्रुवां निविडतुङ्गपयोधराग्ने

सत्यं स्वयं वसति पुष्पशरप्रतापः ।

तस्मिन्नुरः परिचिते हि तदा युवानो

वभ्रुश्चिरं वपुरुषोढदृढश्रमाम्भः ॥ २६ ॥

स्त्रीणां पीनोन्नतस्त्रनकोटी स्वयं कामप्रतापो निश्चितं वधति । द्विर्यस्मादर्धे । तस्मि-
न्स्त्रनाग्ने तरुणानां वक्षोत्तमे सति तरुणाः शरीरं धैर्यक्षिनाशिशर्मजलमधारयन् । तापेनैव
हि धर्मजलोत्पत्तिः ॥

प्रेमाकुलं युवजनो वनजेक्षणानां

तं वीप्सयाधररसासवमाचचाम ।

जीवाप्तये रतिपतेः पुनरुद्धवाम

यद्विभ्रमादमृतमाननपूर्णचन्द्रः ॥ २७ ॥

स्त्रीणामोष्ठरसमधु युवजनः प्रेमाकुलं ज्ञेहनिर्भरं कृत्वा सुहुराचचाम पपी । यस्या-
धररसस्य विभ्रमादमृतं मुखचन्द्रः कामस्य पुनर्जीवनायोदगिरत् । ओष्ठरसामृतपाने
सति कामः सजीव इव संपन्न इत्यर्थः ॥

कान्तावगूढवपुपस्तरुणीजनस्य

तानि क्रमान्मसृणतां मणितानि जग्मुः ।

लीलाशुका यदनुवादविधेर्युरूणा-

मग्ने प्रगे व्यधुरनङ्गरहस्यभेदम् ॥ २८ ॥

कान्तैः कामुकैरवगूढमालिङ्गितं वपुर्धस्य तस्य तरुणीजनस्य मणितानि रतिकूजितानि
मसृणतां ध्रुतिप्रियत्वं प्रापुः । प्रातर्गुरूणां पुरो येषां मणितानामनुवाद्योऽनुभाषणं तद्विधेः
श्रीदाशुकाः कामरहस्यभेदं सुरततन्त्रप्रकाशनं चक्रुः । सुरतावसरे द्विव्यो रतिकूजितानि
पुनःपुनस्तथा चक्रुर्यथा शुकरप्यधीतानीत्यर्थः । प्रगे इत्यव्ययम् ॥

लीलारतोद्यदनुपाधिकस्यामरस्य-

लीनेष्वशेषकरणेषु हठोद्गतानि ।

यूनां ययुर्बधिरकर्णपुटोपजाय-

सापत्न्यमेव दयिताजनसीत्कृतानि ॥ २९ ॥

लीलापूर्वं रते सुरते उद्यदुद्रच्छदनुपाधिकमकृत्रिमं यत्सामरस्यं तेन लीनेषु शान्त-
स्वव्यापारेषु करणेषु सस्य दयिताजनस्य सीकृतानि वधिरस्य श्रुतिविकलस्य कर्णपुटे
उपजापो नीचैः कथनं तस्य सापत्न्यं साम्प्रं ययुः । अश्रूयमाणत्वात् । सुरतसुखावहितैः
कर्णैः सीकृतानि न धृतानीत्यर्थः । हृदयेनोद्गतानि निर्गतानि ॥

न्यस्तानि मन्मथरसालसमङ्गनाभि-

र्यूनां तनूपु बभुरार्द्रनखक्षतानि ।

शृङ्गारमत्तकरिणो गलिताः कवाट-

सिन्दूरराजय इवाल्ललिता मदेन ॥ ३० ॥

कामरसेनालसं कृत्वा स्त्रीभिस्त्वदृशानां तनुषु लिखितानि सरसनखक्षतानि धनुः ।
भतः संभाव्यते—शृङ्गार एव मत्तगजस्तस्य कवाटे कटे याः सिन्दूररेखास्वा इव । यतो
मदेनाल्ललिता आर्द्राकृताः । मन्मथरसालसमित्थनेन तदृशानां सकुमारतनुत्वं सूचितम् ॥

गीर्वाणपार्वणनिशारमणाननानां

चेतोविलुण्ठनचणानि कुचस्थलानि ।

आदेशतो रतिपतिक्षितिपस्य सद्यः

प्रापुः कठोरकरजक्षतपीडनानि ॥ ३१ ॥

पर्वणि प्रतिपत्तौर्णमास्यन्तरे भवः पार्वणः । पूर्ण इत्यर्थः । 'अन्' इति प्रकृतिभावः ।
पार्वणः पूर्णो यो निशारमणः । पार्वणनिशारमणवत्पूर्णचन्द्रवदाननं मुखं यासाम् । पूर्ण-
चन्द्रमुद्दयः क्षिय इति यावत् । देवस्त्रीणां कुचस्थलानि कामराजाज्ञया कठोरैरभङ्गुरैः
करणैर्नखैर्यानि क्षतानि प्रणासैः पीडनानि प्रापुः । यतश्चेनोविलुण्ठनेन मनोहरणेन वि-
ष्टानि । विलुण्ठकस्य च राजाज्ञया शासनं युक्तम् ॥

विश्वोपमोगभृतिपत्रकतां रसानां

राजा निनाय निमृतं सुदृशां कपोलान् ।

तेषु व्यलक्ष्यत नवप्रियपाणिजाङ्घ्रै-

स्तस्य सहस्रमतकुङ्कुमवर्णपङ्क्तिः ॥ ३२ ॥

रसानां राजा कामः कपोलान्मुदृशा विश्वोपमोगो जगद्राज्यमेव, विश्वे ये उपमो-
गास्त एव वा भृतिर्वेतनं तत्र पत्रकं शासनपट्टं तद्भावमनैरीत् । द्विषेत्सादर्थे । तेषु नैव-
दयितनखसर्तस्तस्य कामस्य संबन्धिनी स्तहस्तेन मतस्याभिप्रायस्य कुङ्कुमवर्णपङ्क्ति-
दृशा । जयसाधकतमानां भयानां राजा सहस्राक्षरसहितानि शासनपत्रानि ददाति ॥

प्रत्यप्रपुष्पशरविभ्रमसामरस्यं

कान्ताजनः प्रणयकोपसनाभि चक्रे ।

यस्मिन्पुरः प्रियतमस्य रदच्छदाम्रं

दन्तैः प्रसन्न दशति स्म स ताण्डवभु ॥ ३३ ॥

श्रीलोकः प्रत्यग्रेषु नवेषु कामविलासेषु सामरत्य प्रगयकोपस्य सनाभि सम चक्रे
यस्मिन्सामरस्ये सति पुरोऽप्रे स्थितस्य नल्लभस्यौष्ठ दन्तैः करणैः सपत्रीजनः सताण्ड
भुवौ यत्रैव कृत्वा दशति स्म । प्रीतिकोपे च सभुक्कृदिदन्तैश्च दशन्ति ॥

लज्जावती परिजहार रतिप्रसङ्ग-

प्रोद्धात एव मुखराभरणोपरोधम् ।

तस्यास्त्वशेषलठभागुणपैशुनाय

जज्ञे हठप्रविष्टतः स्वककण्ठनादः ॥ ३४ ॥

रतिप्रसङ्गस्य प्रोद्धात आरम्भ एव काचिन्मुखराभरणानां रशनादीनामुपरोधं परिज-
हार तस्याज । यतो लज्जावती । मम सुरतप्रागल्भ्यं मा कश्चिज्ज्ञासीदिति कामीकङ्क
णादीनल्यजदित्यर्थः । तस्याः पुनः समस्तप्रगल्भगुणानां सूचनार्थं निजः कण्ठनादो जातः ।
यतो हठेन प्रविष्टतो निर्गतः । विदग्धस्त्रोणां सभोगकाले कण्ठकूजितस्यावश्यभावात् ॥

तन्वी तथा रतिप्रथातिरसाधिरूढा

व्यानङ्ग कापि पुरुषायितनैपुणानि ।

स्रस्तो यथा पृथुविमर्दतया स्वजूट-

बन्धोऽपि ता चिरतरं किरति स्म पुष्पैः ॥ ३५ ॥

रतिपथेऽतिरसमधिरूढा कापि तन्वी पुरुषायिते विपरीतसुरते नैपुण्यानि वैदग्धी-
स्तथा व्यानङ्ग प्रकाशितवती यथा सुरतक्षोभवशाद्बहुमर्दभावेन शिथिलो निजजूटबन्धो-
ऽपि पुष्पैरकिरत् । अपिशब्दादनिष्टस्यापि सचेतनेभ्यः पुष्पस्य सिद्धिः ॥

काचित्तथा विबुधमुग्धमुखी गरीयो

धाष्टर्चं दधार विपरीतरतिक्रियासु ।

चेतोभुवो विवृत्तकार्मुककर्मतान्ते-

जज्ञे यथालकततिर्नवतालवृन्तम् ॥ ३६ ॥

काचिदेवञ्ची विपरीतसुरतारम्भे तथा प्रागल्भ्यमावहयथा कार्मुककर्मणा धनुराकर्षणेन
तान्तिः खेदो विवृता प्रकाशिता येन तस्य चेतोभुवः कामस्यार्थात्तस्या अलकततिर्नव
तालवृन्त व्यजन जज्ञे जाता । कम्पमानामलकमाला इष्टा तरुणानां कामधिरमदीपी-
त्यर्थः ॥

शृङ्गारिणोरथ मिथः परिचुम्बनानि

व्यातन्वतोर्विबभतुर्वदनेन्दुविम्बे ।

अन्योन्यमात्तघटना मकरध्वजस्य

सर्वस्वसंभृतिसमुद्रपुटद्वयीव ॥ ३७ ॥

परिचुम्बनानि नियोऽन्योन्यस्य व्यातन्वतोः कुर्वतोर्विलासिनोर्मुखचन्द्रौ विवमद्वुः ।
नियोऽन्योन्यन्माद्विवमतुरिति वा योज्यम् । अन्योन्यमात्ता पृहीता घटना संघट्टो यया
सा कामस्य सर्वस्वस्य संभृतिः संमारो यत्र तस्य समुद्रकस्य पुटद्वयीव । 'समुद्रपुटे इव
द्वे' इति निपुणः पाठः ॥

धौतासिपट्टरुचिरं प्रियकेशपाश-

माक्रष्टुमर्पितकराः पुरुपायितेषु ।

तस्युस्तथा युवतयो गणिता यथात्म-

सैन्ये प्रधानसुभटा इति मन्मथेन ॥ ३८ ॥

धौता येऽसिपट्टास्त्रद्वर्णसंनिवेशाभ्यां रुचिरं प्रियकेशपाशं विपरीतरतेष्वाक्रष्टुं
न्यस्तहस्तास्त्ररूपस्तथा तस्युयथा मन्मथेन स्वसैन्यमध्ये प्रधानयोधा इति गणिताः ।
स्त्रीभिः पुरुपाशो केशपाशाकर्षणसमये कामो दीप्तोऽभवदित्यर्थः । सुभटानो सङ्घसंबन्धः ॥

काचिद्भ्रमर पुरुपायितविक्लवाङ्गी

स्वेदोदकद्रवदलक्तकमङ्घ्रिमूलम् ।

आर्द्रव्रणाङ्गमिव शातशपावचूल-

बाणौघकीर्णपथसंस्रतिसाहसेन ॥ ३९ ॥

पुरुपायितेन विक्लवानि निःसहान्वहानि यस्याः सा काचित्पादमूलं स्वेदोदकेन श्वद-
लक्तकं यस्य तद्भ्रमर । एतेन खेदानुरागो द्योतितौ । अतः संभाव्यते—शातास्तीक्ष्णा
ये शपावचूलस्य कामस्य बाणौघास्तीः कीर्णो यः पन्थास्तत्र संघतिर्माणं चरणेनेव
साहसं तेनार्द्राः सरसा व्रणा अङ्घ्रिभू यस्य तद्वदिव ॥

मीलद्विलोचनपुटाः स्फुरिताघरौघा-

स्तस्युधिरं मृगदृशः सुरतावसाने ।

ध्यानं जपं च युगपत्प्रतिपद्य सम्य-

गाराधयन्त्य इव मान्मथमन्नतघ्नम् ॥ ४० ॥

सुरतसमाप्तौ श्रियः संकृचन्नेत्राः कम्पमानौघधिरं तस्युः । अतः संभाव्यते—
तुल्यदालं ध्यानं जपं च प्राप्य कामसंबन्धिमन्त्रतन्त्रमाराधयन्त्यः प्रसादयन्त्य इव ।
नेत्राणां मीलनं सुरतरघातुभवाज्यानवशात् । अथरणां स्फुरणं दन्तक्षतव्यपया
जपेन च ॥

सुरतविरतौ मीलनीलोत्पलप्रतिमेक्षण-

क्षणपिशुनिता पूर्वावाच्यप्रपञ्चचमत्कृति ।

क न नवधनोदञ्चद्भ्रमच्छटाघटनान्मिथो

गलदिव हठप्रेम्णा युग्मं रराज विलासिनाम् ॥ ४१ ॥

संयोगान्ते रसानुभावात्संकुचन्ति नीलोत्पलतुल्यानि यानीक्षणानि नेत्राणि तैः
पिशुनिता सूचिता पूर्वाद्भ्रुतावाच्यप्रपञ्चा वक्तुमशक्या चमत्कृतिर्यस्य तद्विलासिनोर्मिथुन
घना नवा उदञ्चन्त्यो या ध्रमच्छटास्ताषां घटनाद्भेतोर्दंटेनाख्यन्तं प्रेम्णा केहेन गलदिव
क न यमी । नेदं घर्मांभु, किं तर्हि, केहरस एवेत्यर्थः ॥

तासामण्डलितावखण्डदयिताश्लेषप्रहर्षात्कुचौ

रेजाते जलजच्छदायतदृशां स्वेदाम्बुनो बिन्दुभिः ।

व्यावल्गान्मदनानुगतवररतिश्रोत्राप्रवेगस्खल-

न्मुक्तादन्तुरहेमकुण्डललिपेरारूढवन्तौ धुरम् ॥ ४२ ॥

अखण्डं निविड दयितकर्तृकादाश्लेषान्मण्डलितौ मण्डलाकारी संपन्नौ तासां कुची
घर्मजलस्य कणैः शुशुभाते । व्यावल्गन्कीडासंचारी यो मदनतस्यानुपेत्यनुयायिनी
या रतिस्तास्याः श्रोत्राद्भेगेन स्खलत्पतन्मुक्तादन्तुरं यद्देमकुण्डलं तस्य लिपेष्टस्य
धुरमारूढवन्तौ । सुवर्णकुण्डलसदृशावित्यर्थः । उपमोपक्रमोत्प्रेक्षेयम् ॥

मुकुलितदृशो घर्मान्भोभिर्विमृष्टविशेषका

वपुषि विधृतोत्कम्पे सान्द्रस्फुरत्पुलकोर्मयः ।

इति युवतयो मज्जं मज्जं रसे झपलक्ष्मण-

श्चिरमुपवहंल्लावण्यस्य क नानवधिं विधिम् ॥ ४३ ॥

सुरतखेदवशान्मीलनेत्रा धर्मजलैरुत्सिततिलकाः सकम्पे शरीरे कृत्वा (?) स्फुर-
त्पुलकोर्मा रोमाञ्चोलाशो यासाम् । ता युवतयो झपलक्ष्मणः कामस्य रसे मज्जं मज्जं
निमज्ज्य निमज्ज्य लावण्यस्य विधिमियत्तारहित क न यमुः । कामरसोऽत्र जलेना-
भेदेनाध्यवसितः । मज्जं मज्जमिति 'आभीक्ष्ये णमुल्व' इति णमुल् ॥

तत्कालञ्चुटदच्छहारफलकैरध्यास्यमानं वधू-

केलीतल्पतले किमुच्छलिततां गण्डोपधानं दधौ ।

शृङ्गारैकमये पुषोप समये तस्मिन्नुपेत्य क्षितिं

तारान्तःपुरसुन्दरीभिरुत किं चन्द्रो रतिव्यत्ययम् ॥ ४४ ॥

वधूनां कीडाशयने गण्डोपधानं कपोलमसुरिकोच्छलिततां स्थानान्तरगमनं किं

दधौ । तत्कालं सुरतकलहे द्रुटन्त्यच्छानि हारफलकानि मुष्काफलकानि तैरध्यास्यमानमुपर्याश्रीयमाणम् । तस्मिञ्चद्वारप्रकृतौ काले भूमिभवरुथ तारा एवान्तःपुराङ्गनास्ताभिः समं चन्द्रो विपरीतसुरतं किं दधौ ॥

वेणीदण्डो रतिरसहृष्टक्षोभविस्तवन्धः

पारेस्कन्धं व्यधित सशिरोरत्नखण्डः प्रतिष्ठाम् ।

तासामुद्यत्प्रसभसुरभिश्वासवातोपभोगे

भोगो लोभादुपनत इवानङ्गकृष्णोरगस्य ॥ ४५ ॥

रतिरसेन हठेन क्षोभः कलहस्तेन विद्यस्तः शिथिलो बन्धो ग्रन्थिर्यस्य स वेण्येव दीर्घत्वाद्दण्डः स्कन्दस्यांसस्य पारे पश्चात्प्रतिष्ठां स्थितिमकरोत् । सह शिरोरत्नखण्डेन वर्तते यः सः । तासामुद्यत्प्रसभसुरभिः श्वासवातस्वस्योपभोगे लोभादागतः कामकृष्णाहेमैर्गः शरीरमिव । शिरोरत्नखण्डं फणारत्नस्यानीयम् ॥

ध्वंसं भेजेऽङ्गरागो निनिडतरपरिष्वङ्गभङ्गिप्रसङ्गा-

त्तुत्रोटाशेषरत्नाभरणपरिकरो भूयसा संभ्रमेण ।

शीर्णत्वं केशपाशोऽगमदिति सफलीभूय कान्तोपभोगा-

दाकल्पोऽनङ्गलीलाविधिषु विधुरतामालिलिङ्गाङ्गनानाम् ॥ ४६ ॥

निविडमालिङ्गनादङ्गरागोऽनद्यत् । सर्वेषां रत्नभूषणानां सामग्री बहुना क्षोभेन चिच्छिदे । केशपाशः सङ्घे । एवं कामक्रीडामु प्रियेपूपयोगादुपयुज्यमानत्वात्फलितो भूत्वा येषो विधुरतां स्वरूपनाशमालिङ्गिवावापत् ॥

कीर्णोऽपि श्रवणोत्पले रतिरसारम्भोल्लसद्बल्लभ-

प्रावारापहृतिहिया जघटिरे ये नाम नाल्पायुषः ।

ते कंदर्पविलासतान्तिहतये धूतेऽपि चेलाञ्चले

कान्तानां सद्नेषु चित्रमगमन्दीपाः कथाशेषताम् ॥ ४७ ॥

रतिरसारम्भेणोद्गमन्तः । सरसा इत्यर्थः । ये बल्लभास्तः प्रावारापहृतिर्विघ्नहरणं तेन हिया लब्धया हेतुभूतया शमनार्थं स्त्रीभिः षणोत्पले क्षिप्ते दीपा अल्पायुषो न नाम जघटिरे न शान्तास्ते दीपाः कामविलासैर्या तान्तिः खेदन्तस्य हृतये निवारणार्थं बल्लाञ्छेऽपि कम्पिते विलासिनामापासेषु कथाशेषतामगमन् । अशान्मभित्त्वर्थः । एतेन रात्रिसमाप्तिः सूचिता ॥

आलीपु क्रमशः प्रविश्य गलितालक्ताङ्गिमुद्राससे

न्यस्यन्तीषु दृशं विलासशयने स्तेराननं वीप्सया ।

काचित्पादनखाञ्चलेन किमपि क्षमामालिखन्ती मुहु

सत्रीड च सविभ्रम च कमितुश्चित्ते निखाताभवत् ॥ ४८ ॥

भ्रमवशाद्दलितालक्षयोरद्भयो पादयोर्मुद्रा सस्थानसनातिस्तस्ये क्रीडाशयने
सहास मुख कृत्वा सखीषु पुन पुनर्दश क्षिपन्तीषु सतीषु लज्जावशाद्वरणनखाप्रेण
किमपि सलज्ज सविलासं च भूमिं लिखन्ती काचित्प्रियस्य चित्ते निखाता रोपिता-
भवत् ॥

पौन पुन्योपचितसुचिरानङ्गकेलिश्रमार्ता

निद्रान्ति स द्विगुणतरुणीबाहुगण्डोपधानम् ।

ये विसन्ध कचन जघटे प्रत्युपस्तूर्यघोष-

स्त्रेषा योषित्कुलगुरुनवोच्चाटनामूलमन्त्र ॥ ४९ ॥

पौन पुन्येन वीप्सयोपचिता वर्धिता यानङ्गकेलिस्तया भ्रमस्तेनार्ता सतो ये निद्रा-
न्ति स निद्रह । कथम् । द्विगुणास्तदणीबाहुगण्डा एवोपधान गण्डको यत् । तेषां
प्रमातपटहशब्दो योषित्कुलगुरो कामस्य सघधीनव उच्चाटनामूलमन्त्र क न सपत्र ।
उच्चाटनात्समयभ्रशाक्षिप्रहस्तन प्रधानभूतो मन्त्र ॥

इत्थ शृङ्गारभङ्गीरसमयसमयाविष्कृते किं रजन्या

सार्धं नीहारधाम्ना स्फुटमघटि रतौ वैपरीत्यप्रयोग ।

तस्मिन्नस्ताद्रिकेलीशयनतलवलद्विग्रहे ह्यग्रहीत्सा

पृष्ठारूढा विशीर्णे तिमिरकचभरे सकुचचारकत्यम् ॥ ५० ॥

एव शृङ्गारमयप्रकाशनाद्राज्या सम चन्द्रेण विपरीतसुरतप्रयोग किं कृत । यत्
सा रात्रि पृष्ठारूढा भूमेधलिता परिवर्तमाना च । सकुच त्यस्तारका नक्षत्राणि कनी
निवा च यस्य तद्भावमग्रहीत् । तस्मिन्धन्द्रेऽस्तादिरेव क्रीडाशयन तत्र विषये बल्लक
म्पमान पुरुषायितेष्वध स्यो विग्रहो यस्य तस्मिन्सति । एतेन रात्र्यवसान प्रकाशि-
तम् । 'रजन्या सार्धम्' इति पठन्ति केचित् । एव च व्याचक्षते—शृङ्गारभङ्ग्या रसन
यसमयस्याविष्कृतिर्यस्या इति विशेषण तत्तु न सहृदयाना मतमिति भद्रम् ॥

इति श्रीजीनराजकृतया टीकया समेत श्रीराजानकविश्ववर्तमानोर्महाकविराज

राजानकश्रीमङ्गकस्य कृतौ श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

क्रीडावर्णन नाम पञ्चदश सर्ग ।

षोडश सर्ग ।

शीताशावथ शीर्यमाणमहसि क्रीडालतामण्डपे

भूय शैलभुवा सम रतिपतावातन्वतोऽनुग्रहम् ।

इत्युत्ताण्डवभिन्नपद्मसचिवैर्वाचा प्रपञ्चैर्जगु-

श्चण्डीशानुचराश्चराचरगुरो. प्रत्यूपभोगावलिम् ॥ १ ॥

चण्डीशानुचरा बन्दिनः । तेषां तद्देवतावत्त्वात् । भगवतः प्रत्यूपे प्रातःभागवलिं कालोचितं कान्यमूचुः । तैरुत्ताण्डव उद्भूते भिन्नपद्मः प्रमातोचितो रागस्तस्य सचिवैर्वाचा विस्तरं शीताशी चन्द्रे प्रातः शीर्यमाणमदृशि नश्यतेजसि सति क्रीडालतामण्डपे विषये भगवत्या समं कामे पुनः प्रसादं कुर्वतः ॥

निद्रा रुद्र दरिद्रता नय दृशा ध्वान्ते प्रशान्ते श्रिताः

पश्यैताः परभागलाभमधुना त्वरकण्ठपीठीरुचः ।

किं चान्यद्यदसौ सुधाशुरुद्रधावासूत्रितान्तर्जल-

स्त्वच्चूडाजडतेजसस्तदुपमाद्वैराज्यमुत्सृज्यते ॥ २ ॥

हे रुद्र, त्वं दृशा निद्रा सकोचं दरिद्रतां क्षीणत्वं नय । त्रिनेत्रत्वादृशामिति बहुवचनम् । यतस्त्वं पश्य । ध्वान्ते तमसि शान्ते सति त्वत्कण्ठ एव वर्तुलत्वात्पीठी तस्या रुचः परभागो विजातीयसनिधाडुत्कर्षं स एव लाभ उल्कटवस्तुप्राप्तिर्न तु प्राप्तिमात्रं त श्रिताः । इदानीं तमसो निवृत्त्या सति प्रकाशे द्यामा कण्ठप्रभा उन्मत्तन्तीत्यर्थः । किं चान्यत् । न केवलं कण्ठप्रभा एव स्फुरन्ति यावदिदानीमयं चन्द्रः समुद्रे आसूत्रितं कृतमन्तर्जले मुडनं येन स यद्भवति तत्तत्स्त्वच्चूडाजडतेजसो भवन्मौलीन्दोषमेव द्वैराज्यमुत्सृज्यते गलितम् । सादृश्ये हि सति द्वयोः स्पर्धित्वाद्वैराज्यम् । चन्द्रेऽस्तं गते सति त्वच्चूलाचन्द्र एव शोभत इत्यर्थः ॥

मध्येवारिधिं मम एव शशभृङ्गिण्डीरपिण्डक्रमा-

नैवाद्यापि च रोचिषा तिलकिता प्राची कठोरत्विषः ।

तद्विभक्षणमासलान्धतमसः प्रत्यागतौ प्रेयसा-

मावासादभिसारिकापृथुदृशा नन्वेव योग्यः क्षणः ॥ ३ ॥

डिण्डीरपिण्डः फेनगुलकस्तस्य क्रमद्वैतमाश्रित्य । स्वन्लोपे पद्ममीयम् । फेनगुलकवचन्द्रो मध्येसमुद्रं मुडितः । कठोरत्विषः सूर्यस्य रोचिषा प्रभया प्राची पूर्वा दिग् न तिलकिता भूषिता । चन्द्रेऽस्तं गतं सूर्यप्रभापि नोदितेत्यर्थः । तत्तस्माद्धेतोः प्रेयसा-मावासात्सचेतस्थानात् [प्रति]पृथु प्रत्यागमने विषये एव क्षणः कालोऽभिसारिकासु मध्ये पृथुदृशा योग्यः । प्रकाशाभावेन तासामलक्ष्यत्वात् । यतो द्विषा ये क्षणा कालकलास्तान्यावन्मासलघनमन्धतमसं गाढतमो यत्र । अत ऊर्ध्वं तमसो विनश्वरत्वात् । द्वित्रैति द्वौ वा त्रयो वेति विग्रहः । 'बहुमीदृशं सद्येषेयं' इति वदन्तः । अभिसारिका-मृगदृशाम् इत्यपपाठः । 'अभिसारिकापृथुदृशाम्' इति सार्पकं पाठः । पृथुदृशो दीर्घ-नेत्राभाविर्दत्तिन्वयः ॥

निर्यान्तीनां कथमपि गृहात्प्रेयसः सुन्दरीणां
 चेतो दातुं पदमपि पुरो गाहते नाभिमुख्यम् ।
 दर्शं दर्शं दयितवदनं भूय एवोत्सुकाना-
 मूरुस्तम्भाकुलमथ तथैवेहते गात्रतन्त्रम् ॥ ४ ॥

प्रेयसो गृहात्सकेतस्थानान्निर्यान्तीनामभिसारिकाणां चेतः कर्तुं एकमपि पद पुरोऽप्रे
 दातुं समुखत्व न गाहते । अनिच्छतोत्कण्ठत्वात् । कान्तमुख दर्शं दर्शं दृष्ट्वा दृष्ट्वा पुनरपि
 अर्थात्कान्तान्प्रत्युत्सुकानां सोत्कण्ठानां तासां गात्रतन्त्रमन्त्रमन्त्रमथ तथैवेहते चेटते ।
 पदमात्रमपि न ददातीत्यर्थः ॥

अम्भोधौ सलिलं निमीलति तमीनाथः पथि स्व सदा
 • कोष्णाश्वासमयो वियोगविगमात्कोमानने चानिलः ।

वह्निः पूषद्वपत्सु पूर्वशिखरिण्युणाशुरुवीदिवा-

वक्ष्णोर्वर्त्मनि चोन्मिपन्ति चत ते भिन्ना मिथो मूर्तयः ॥ ५ ॥

समुद्रे जल निमीलति निस्तरङ्ग भवति । चन्द्रस्याल्पप्रभत्वात् । स्व सदा देवानां
 पथि व्योम्नि तमीनापथन्द्रो निमीलति निष्प्रभो भवति । सोक्षानां चक्राणाम् । विरह-
 वशादुष्णश्वासप्रवृत्तिर्वायुः । पूषद्वपत्सु सूर्यकाण्डेषु वह्निश्निपति उपलति । पूर्वोद्ग-
 ष्णांशु स्फुरति । वक्ष्णोर्वर्त्मनि नयनमार्गे उर्वीदिवावन्मिपति । हरगोचरे भवत इत्यर्थः ।
 चतार्थे । तव मूर्तयोऽन्योन्यस्माद्भिन्ना । काशांविभिमीलनाद्दृष्टांविदुन्मीलनात् ॥

दिश शिव दश स्थाने स्थानेऽवनावधुनाप्यसौ
 रजनिपयसा सौरुः सोमो मनागवशिष्यते ।

उपकमलिनीकूलं त्वद्गद्रथाद्गुल्फाना-

नयनसलिल यस्यापुष्पात्कवोष्णदशा निशि ॥ ६ ॥

हे शिव, त्वं दश दिशः । परदेत्यर्थः । अकारि स्थाने स्थानेऽवनावधुनाप्यसौ सोमो-
 ऽप्यः सोमो पुत्रो मनागवशिष्यते । पद्मिनीतटमर्गपथे । त्वद्गद्रथादीनयनघीतमधु-
 यस्य निशाम्बुस्तोमस्य कवोष्णदशामुष्णवमकरोत् । चक्रवादीवाप्यवोणत्प्रीतोऽप्यस-
 द्वाय तप्यः संवत् इत्यर्थः ॥

व्यञ्जनगूढमुदरे फगलं सराग-

पद्याहरापचिनिदुर्भ्रितामपादः ।

जाते प्रभातसमयेऽप्यगजाभुजंग

पश्य मनित्यममितो विभुरन्तराग्नेः ॥ ७ ॥

उदरे मध्ये कमल मृग प्रष्टव्यं व्यञ्जन् । सरागा ये पद्माकरा पद्मसरांसि तेषामप-
चित्ति सङ्कोचस्तत्र दुर्ललिता भ्रमपदा यस्य स विधुश्चन्द्र प्रभातसमये जाते समुद्र-
मध्ये स्वपिति । अस्त गन् इत्यर्थं । अथ च विधुर्विष्णुत्वपक्षे [कमला] पद्मा लक्ष्मी
स्तस्या करी हस्वी ताभ्यामपचिति पूजा तत्र दुर्ललितावप्रपादौ यस्य । अपिशन्देन
स्वापस्त्रासमय उच्यते ॥

म्लायल्लीलाभवनवलभीदीपकान्तौ मजन्ते

यां प्रत्यूषे दयितमतनूत्कण्ठया कम्बुकण्ठ्य ।

पार्श्वस्तम्भज्वलदभिनवोष्णाशुरक्षैरयत्ना-

चासा तत्र क्व न क्लिदिश सप्रकाशा घटन्ते ॥ ८ ॥

म्लायन्ती श्रीवाभवनेषु दीपकान्तिर्यत्र तस्मिन्प्रत्यूषे । अतस्तु काम । अतनुरनल्पा
वोत्कण्ठा यदा हेतुमूतया या कम्बुकण्ठ्य शङ्खगला प्रिय मजन्ते तासां पार्श्वस्तम्भेषु
ज्वलन्ति यान्युष्णाशुरक्षानि सूर्यकान्तास्तदिशो यत्र विना सप्रकाशा क्व न घटन्ते
जाता । चावत्प्रियमालिङ्गत्वावप्रमात जातमित्यर्थं ॥

अग्रे नीराजित इव नवावाप्तधैर्योऽर्यमाश्म-

ज्वालाजालैरयमुदयते चक्रवर्ती प्रहाणाम् ।

व्यक्तो योऽभ्युवतिवदनोल्लेखमर्षस्वचौरौ

रात्रौ सोऽथ वृडति जडगुर्भूमिभृत्कदरासु ॥ ९ ॥

प्राप्तधैर्यं, सूर्यकात्ज्वालाजालैर्नीराजित इतशान्तिकोऽथ प्रहाणां चक्रवर्ती सूर्य
उदयते उदित । अथ सजडगु शीतागुर्भूमिभृत्कदरासु अन्ताद्रिगुहासु वृडति । यथ द्रो
राशौ श्रीमुक्षशोभासवस्वचौर । चक्रवर्ती इतशान्तिक उदिति । चौरश्च भयाग्निनीयते ॥

चिरमचिनुत स्वर्लोकस्त्रीभिसारितमौमुम-

प्रकरकरणं ताराचक्र यदम्बरकुट्टिमे ।

सपदि समदायानकाम्यत्पतद्गतुरगम-

श्वसितपवनासङ्गेनेव स्वदात्तदपास्यते ॥ १० ॥

यत्ताराचक्रमम्बरकुट्टिमे दिव्यप्रीविद्यारितपुष्पशोभाभवहत् । समदायानेन प्राम्यन्त
सिद्धमाना ये पतद्गतुरगमा सूर्यांश्चास्तेषा श्वसितपवनमन्दासङ्गेनेव स्वदादयात्तारा-
चक्रमपास्वते निवार्यन्ते । आयानमभातम्ब (१) इति केचित् । तदा समदेति पद्म-
सत्तम् ॥

क्व सिद्धिमुच्य गलत स्वमणीन्प्रयातो

देवोऽधुना त्रिजगतीदयित. मुधाशु ।

प्रस्तौति याद्विरहकालमवेत्य सूर्य-

कान्तोऽपि संप्रति हठादनलप्रवेशम् ॥ ११ ॥

गतो जल स्रवतो नश्यतश्च खमणीश्चन्द्रकान्तास्त्वक्त्वा चन्द्रलिजगत्या दयित ।
आहासकत्वात् । क्व खिन्नतः कुत्र नु गत । यस्य चन्द्रस्य विरहकालमवेत्य ज्ञात्वा सूर्य-
कान्तोऽनलप्रवेशं सूर्यसचन्धाज्ज्वलनम्, दु खवशादमी शरीरत्याग च प्रस्तौत्यारभते ।
अपिशब्देन विपक्षत्व सूचितम् ॥

हृष्यत्पङ्कजसौख्यसुप्तिकदशावस्कन्दनासादित-

प्रौढामोदमदः स वाति सपदि प्रत्यूपवैलानिलः ।

योऽशेषक्षणदाक्षणाधिकधनुर्दण्डध्रमथ्रेयसी

कंदर्पस्य ललाटतः प्रतितुटि स्वेदोर्मिमाचामति ॥ १२ ॥

हृष्यन्ति बुद्धानि यानि पङ्कजानि तेषां सौख्यसुप्तिकदशा । सुखसुप्त स्वपनं पृच्छति ।
'पृच्छतां सुखादिभ्यः' इति ठक् । तस्य दशाया अवस्कन्दनमाकमण तात्पर्येणानु-
स्यभजन तेन हेतुनासादितः प्रौढ आमोदो येन । प्रत्यूपवैलया. प्रात.कालस्या
निलो बहति यो वायु कंदर्पस्य ललाटतः प्रतितुटि प्रतिक्षण स्वेदोर्मिमाचामति निवार-
यति । अशेष सकलो यः क्षणदाक्षणो रात्रिकालस्तदाधिक धनुर्दण्डध्रमस्तेन थ्रेयसी
प्रभूताम् । प्राभातिकवायुस्पर्शाद्विलासिना काम पुनरपि प्ररोहतीत्यर्थ ॥

पश्यारोहुमयं त्विषा परिवृढः पूर्वोर्वरीभृच्छिखा

• प्रस्तौत्यप्रतिवस्तुवेगसुहृदं प्रस्पन्दयन्स्यन्दनम् ।

यस्योत्तुङ्गरथाङ्गसङ्गविगलद्वावाप्रसघट्टजं

श्रुत्वेव खनितं जवेन नलिनीखण्डोऽयसुहुध्यते ॥ १३ ॥

एव पश्य । अथ त्विषां परिवृढः प्रभापति. पूर्वो य उर्वीभृत्पर्यंतस्तस्य शिखामप्रभा
रोहु प्रस्तौत्यारभते । अप्रतिवस्तोरप्रतिनिधेर्वेगस्य सुहृद सहचारिण स्यन्दनं रय स्पन्द-
यंधालयन् । यस्य रथस्योत्तुङ्ग यदथाङ्ग तत्सङ्गेन विग(द)लधूर्णाभवन्व्यो प्रावाप्रवर्षण
शिखाकुल तस्माज्जात शब्दमिव श्रुत्वाय नलिनीखण्डः पश्चिमीगणो जवेनोद्भूयत
चन्मीलति ॥

नीरन्ध्रोदयरामसीधुशशभृद्धिम्बानुतर्षाञ्चिता

तारालीकुसुमोपकारगहने व्योमाङ्गणे यामिनी ।

नक्त नूनमसेयतासवरसक्रीडां प्रभातेऽरुण-

धोतोधन्मदशोणिमा स्वलति यत्संप्रत्यशेषाध्वसु ॥ १४ ॥

नीरन्ध्र उयदराग एव लोहितत्वात्सीधु मय यत्र स राशभृद्धिम्ब एवानुतर्षः पान-

पात्रं तेनाञ्जिता यामिनी नक्तं रात्रौ ताराबल्येव कुसुमोपकारः पुष्पशयनं तेन गहने
व्योमैवाङ्गणं तत्रासवरसक्रीडां नूनमसेवत । अद्यतः प्रभाते सा सर्वपथेषु स्वलति विवर्तते
पतति च । अरुणद्योत एवोन्मदशोणिमा मदरागो यस्याः ॥

तल्पे स्वल्पीकुरु परिचयं देवदेवोपकण्ठ-

क्रीडावापीपयसि कुहरेन्दिन्दिरस्यन्दिवाचः ।

यन्मीलन्त्यः सपदि कुमुदश्रेणयः प्रस्तुवन्ति

त्वस्तोत्रायाञ्जलिपुटमिवाविर्भवत्कुड्मलौघाः ॥ १५ ॥

त्वं तल्पे परिचयं स्वल्पीकुरु । शय्यां लज्जेल्यर्थः । यद्यतो मीलन्त्यो निकटजले कुमु-
दपङ्क्तयः कुड्मलौघैर्हेतुभिस्त्वत्सोत्रार्थमञ्जलिपुटमिव प्रस्तुवन्त्यारभन्ते । कुहरे गर्भे इन्द्र-
न्दिराणां भ्रमराणां सन्दिनी विलसनशीला वाग्यासाम् ॥

तनुपु तनुते चन्द्रप्राव्यां सिरात्रणरोपणं

झटिति हरते विश्वास्याप्रात्तिरस्करिणीं दृशोः ।

अपि च मिहिरोऽकूपारापस्मृतिक्षतिमान्त्रिको

हरिहरिदलंकारं सिंहासनीकुरुते गिरिम् ॥ १६ ॥

चन्द्रप्राव्यां चन्द्रकान्तानां तनुपु सिरात्रणानां नाडीत्रणानाम् । अविच्छिन्नप्रवाह-
त्वात् । रोपणं रविस्फुणुते । चन्द्रकान्तानां शोपणत्वात् । विश्वस्य दृशोरप्रात्तिरस्क-
रिणीं हरते । ध्वान्तरूपाम् । अपि च किं चाकूपारस्य समुद्रस्यापस्मृतिः क्षोभस्तस्य
क्षतौ निवारणे मान्त्रिकः । क्षोभनिवारक इत्यर्थः । मिहिरः सूर्यो हरिहरित इन्द्रदिशो-
ऽलंकारं भूषणं गिरिसुदयपर्वतं सिंहासनीकुरुते । आदित्य उदित इत्यर्थः ॥

एता दिशस्त्रिदशनायकवल्लभायाः

प्राप्ते पयोधरधुरामुदयाद्रिशृङ्गे ।

देवावलोकय यविष्ठदिनेशरश्मि-

रेखा नवीनकरजाङ्गलिर्पि पठन्ति ॥ १७ ॥

त्रिदशनायकस्येन्द्रस्य वल्लभाया ऐन्द्र्या दिशः स्त्रीत्वाप्रायिकात्त्वेन व्यवहार्यायाः पयो-
धरधुरां स्तनभाङ्गि प्राप्ते उदयपर्वतशिखरे एता यविष्ठस्य बालस्य दिनेशस्य रश्मिरेखा
नवीनानां सरसानां करजाङ्गानां नखक्षतानां लिपिं टङ्गं पठन्ति । लिपेश्च वर्णविन्या-
सरूपायाः पठनमुचितम् ॥

नियतमयमनेहा तापनस्येव रूर्द्ध

द्रढयति भुवि धाम्नो वाङ्मयैकात्मनोऽपि ।

प्रस्तौति याद्विरहकालमवेत्य सूर्य-

कान्तोऽपि संप्रति हठादनलप्रवेशम् ॥ ११ ॥

गलतो जलं क्षवतो नश्यतश्च खमणीश्चन्द्रकान्तोरख्यवत्त्वा चन्द्रखिन्नगत्या दधितः
आहादकत्वात् । क खिद्रतः कुत्र नु गतः । यस्य चन्द्रस्य विरहकालमवेत्य ज्ञात्वा सूर्य-
कान्तोऽनलप्रवेशं सूर्यसंयन्धाज्ज्वलनम्, दु खवशादमौ शरीरस्यार्थं च प्रस्तौत्यारभते ।
अपिशब्देन विपक्षत्व सूचितम् ॥

हृष्यत्पङ्कजसौखसुप्तिकदशावस्कन्दनासादित-

प्रौढामोदमदः स वाति सपदि प्रत्यूपवेलानिलः ।

योऽशेषक्षणदाक्षणाधिकधनुर्दण्डभ्रमश्रेयसीं

कंदर्पस्य ललाटतः प्रतितुटि खेदोर्मिमाचामति ॥ १२ ॥

हृष्यन्ति बुद्धानि यानि पङ्कजानि तेषां सौखसुप्तिकदशा । मुखसुप्तं स्वपनं पृच्छति ।
‘पृच्छतौ मुक्तातादिभ्यः’ इति ठक् । तस्य दशाया अवस्कन्दनमाक्रमणं तात्पर्येणानुकू-
ल्यभजनं तेन हेतुनासादितः प्रौढ आमोदो येन । प्रत्यूपवेलयाः प्रातःकालस्या-
निलो वहति यो वायुः कंदर्पस्य ललाटतः प्रतितुटि प्रतिकर्षणं खेदोर्मिमाचामति निवार-
यति । अशेषः सकलो यः क्षणदाक्षणो रात्रिकालस्तदाधिकं धनुर्दण्डभ्रमस्तेन श्रेयसीं
प्रभूताम् । प्राभातिकवायुस्पर्शाद्विलासिनां कामः पुनरपि प्ररोहतीत्यर्थः ॥

पश्यारोढुमयं त्विषां परिवृढः पूर्वोर्वरीभृच्छिखां

प्रस्तौत्यप्रतिवस्तुवेगसुहृदं प्रस्पन्दयन्स्यन्दनम् ।

यस्योत्तुङ्गरथाङ्गसङ्गविगलद्वावाप्रसंघट्टं

श्रुत्वेव खनितं जवेन नलिनीखण्डोऽयमुद्बुध्यते ॥ १३ ॥

त्वं पश्य । अयं त्विषां परिवृढः प्रभापतिः पूर्वो य उर्वोभृत्पर्वतस्तस्य शिक्षामन-
रोढुं प्रस्तौत्यारभते । अप्रतिवस्तोरप्रतिनिधेर्वेगस्य सुहृदं सहचारिणं स्यन्दनं रथं स्पन्द-
यन्श्चालयन् । यस्य रथस्योत्तुङ्गं यद्रथाङ्गं तत्सङ्गेन विग(द)लंशूर्णाभवन्त्यो प्रावाप्रसंघट्टः
शिलाकुलं तस्माज्जातं शब्दमिव श्रुत्वायं नलिनीखण्डः पद्मिनीगणो जवेनोद्बुध्यत
खन्मीलति ॥

नीरन्ध्रोदयरागसीधुशशभृद्धिम्बानुतर्पाञ्चिता

तारालीकुसुमोपकारगहने व्योमाङ्गणे यामिनी ।

नक्त नूनमसेवतासवरसक्रीडां प्रभातेऽरुण-

द्योतोद्यन्मदशोणिमा स्खलति यत्संप्रत्यशेषाध्वसु ॥ १४ ॥

नीरन्ध्र उदयराग एव लोहितत्वात्सीधु मयं यत्र स शशभृद्धिम्ब एवानुतर्पः पान-

पात्रं तेनाञ्चिता यामिनी नर्कं रात्री तारावत्येव कुमुमोपकारः पुष्पशयनं तेन गहने
व्योमैवाङ्गुणं तत्रासवरसक्रीडां नूनमसेवत । यद्यतः प्रभाते सा सर्वपथेषु स्खलति विवर्तते
पतति च । अद्यद्योत एवोन्मदशोणिमा मदरागो यस्याः ॥

तल्पे स्वल्पीकुरु परिचयं देवदेवोपकण्ठ-

क्रीडावापीपयसि कुहरेन्द्रिन्दिरस्यन्दिवाचः ।

यन्मीलन्त्यः सपदि कुमुदश्रेणयः प्रस्तुवन्ति

त्वस्तोत्रायाञ्जलिपुटमिवाविर्भवत्कुड्मलौघाः ॥ १५ ॥

त्वं तल्पे परिचयं स्वल्पीकुरु । शय्यां लज्जेल्यर्थः । यद्यतो मीलन्त्यो निकटजले कुमु-
दपङ्कयः कुड्मलैर्घर्हेतुभिस्त्वत्सोत्रार्थमञ्जलिपुटमिव प्रस्तुवन्त्यारभन्ते । कुहरे गर्भे इन्द्रि-
न्दिराणां भ्रमराणां स्यन्दिनी विलसनशीला वाग्यासाम् ॥

तनुषु तनुते चन्द्रग्राव्णां सिराव्रणरोपणं

झटिति हरते विश्वास्याप्राप्तिरस्करिणीं दृशोः ।

अपि च मिहिरोऽकूपारापस्मृतिक्षतिमान्त्रिको

हरिहरिदलंकारं सिंहासनीकुरुते गिरिम् ॥ १६ ॥

चन्द्रग्राव्णां चन्द्रकान्तानां तनुषु सिराव्रणानां नाडीव्रणानाम् । अविच्छिन्नप्रवाह-
त्वात् । रोपणं रविस्तनुते । चन्द्रकान्तानां शोषणत्वात् । विश्वस्य दृशोरप्राप्तिरस्करि-
णीं हरते । ध्वान्तरूपाम् । अपि च किं चाकूपारस्य समुद्रस्यापस्मृतिः क्षोभस्तस्य
क्षतौ निवारणे मान्त्रिकः । क्षोभनिवारक इत्यर्थः । मिहिरः सूर्यो हरिहरित इन्द्रदिशो-
ऽलंकारं भूषणं गिरिमुदयपर्वतं सिंहासनीकुरुते । आदित्य उदित इत्यर्थः ॥

एता दिशस्त्रिदशनायकवल्लभायाः

प्राप्ते पयोधरधुरामुदयाद्रिशृङ्गे ।

देवावलोकय यविष्ठदिनेशरश्मि-

रेखा नवीनकरजाङ्गलिर्पि पठन्ति ॥ १७ ॥

त्रिदशनायकस्येन्द्रस्य बल्लभाया ऐन्द्या दिशः स्त्रीत्वान्नायिकात्वेन व्यवहारायाः पयो-
धरधुरा स्तनमीङ्ग प्राप्ते उदयपर्वतशिखरे एता यविष्ठस्य बालस्य दिनेशस्य रश्मिरेखा
नवीनानां सरसानां करजाङ्गानां नखक्षतानां लिपिं दृङ् पठन्ति । लिपेश्च वर्णविन्या-
सरूपायाः पठनमुचितम् ॥

नियतमयमनेहा तापनस्येव रूढिं

द्रढयति भुवि धाम्नि वाङ्मयैकात्मनोऽपि ।

मुहुरिह हि फवीन्द्रा जैह्वचक्षुःप्रबोधा-

त्करचदरमिवाग्ने विश्वमालोकयन्ति ॥ १८ ॥

तापनस्य सूर्यसंबन्धिनो धाम्नस्तेजसो रुढिमयमनेहाः प्रातःकाले यथा द्रवयति तथा वाह्ययमेकमात्मा रूप यस्य तस्य च धाम्नो रुढिमवश्य द्रवयति । प्रातःकाले रविसंबन्धि वाह्यरूपं च द्विविधं तैजः पृथिव्यां दृढीकुरुत इत्यर्थः । ब्राह्ममुहूर्तस्य चारु-तक्षणत्वात् । द्विर्यस्मादर्थे । जैह्व जिह्वासंबन्धि यश्चक्षुस्त्वस्य प्रबोधात्कवीन्द्रा विश्वं कर-चदरमिव पुरः पश्यन्ति । धाम्नरुढिमैव हि चक्षुः प्रबोधः ॥

दिङ्मध्यो दश देवताः परिणतध्वान्ताद्वयेऽग्नेहसि

प्रध्वस्ता इव खण्डिता इव निरालम्बा इवैक्ष्यन्त याः ।

जीर्णोद्धारमिवाधुना विदधते तासाममी विष्टप-

त्रय्युन्मीलनधार्मिका भगवतो रात्रिद्रुहो रश्मयः ॥ १९ ॥

परिणत संक्रान्त ध्वान्ताद्वयमन्धकारैक्य यत्र । सकलविभागास्तमयात् । अग्नेहसि काले । रात्रावित्यर्थः । या दिङ्मध्यो दिग्भूपा दश देवताः । देवताशब्देनाद्वयप्रतिपदत्व-मुक्तम् । प्रध्वस्ता नष्टा इव, खण्डिताः शकलित्वा इव, निरालम्बा निराश्रया इवैक्ष्यन्त तासामिव रात्रिद्रुहो भगवतः सूर्यस्य रश्मयो जीर्णोद्धारं विनष्टस्य पुनर्योजनं विदधते । यतो विष्टपत्रय्या भुवनत्रयस्योन्मीलनं धर्मं चरन्ति । ये च धार्मिकास्ते त्रयीमुन्मील-यन्तः प्रचारयन्तो देवतानां जीर्णोद्धारं कुर्वन्ति ॥

साहाय्याय निजप्रियस्य नियतं राजीविनीनां जनो

व्यादायाम्बुरुहाननानि झटिति प्रस्तौति पातुं तमः ।

तस्यान्तर्घटिता विशङ्कटविशन्मत्तालिमालालला-

ल्लक्ष्यन्ते हि सहस्रशस्तत इतो निर्मुद्रतद्राशयः ॥ २० ॥

दिनपतेः साहाय्यकार्यं नूनं पद्मिनीवर्गः पद्मास्तानि व्यादाय विहास्य तमः पातु नि-गरितु प्रस्तौति । विशङ्कटं विशन्त्यो या अलिमालास्तासां व्याजाभिर्मुद्रास्तद्राशयस्तन-पूरास्तस्य पद्मिनीवनस्यान्तर्लक्ष्यन्ते ॥

आसंसारदृढप्ररूढनलिनीरागस्य पश्याग्रतो

गौरीकान्त विवस्वतः कुमुदिनी मन्ये नवोढा वधूः ।

प्रक्रान्ताभिनवावगूहनविधौ तस्मिन्हि दीर्घैः करै-

रायाता मधुरालियोगमपि सा संकीचमेवाश्रुते ॥ २१ ॥

आसंसारं जन्मकालादारभ्य दृढप्ररूढ नलिनीनां रागो लौहित्यं यस्मात् । रागो-

ऽभिष्वङ्गश्च दृढं प्रकृतो यस्य तस्य निवस्वतो भानोः कुमुदिनी नवोढा बधूर्भवतीत्यहं
 मन्ये । हे गौरीकान्त, त्वमप्रतः पश्य । पद्मिनीपतिरिति सूर्यः प्रसिद्धः, अहं पुनरेवं
 मन्ये कुमदिनी तस्य नववधूरिति । हिर्यसादर्थं । दीर्घैः करै रदिमभिस्त्रस्मिन्सूर्ये
 प्रकान्त आरब्धोऽभिनवोऽचरमोऽवगूढनविधिरालिङ्गनं येन तस्मिन्सति मधुरभ्रमर-
 युक्ता सा संकोचमेव प्राप्नोति । नवोढा च हस्तीर्भर्तार्यालिङ्गति सति मधुराणामालीनां
 योगं गतापि संकुचति लज्जावती भवति ॥

तरलभजलविन्दूत्तंसितध्वान्तचक्र-

प्रकटपुटकपाङ्क्तिं व्योमवेशन्तधीध्याः ।

विततकरनिवेशादुद्धरन्नर्कदन्ती

नयति सरणिमग्रे चीनपिष्टारुणत्वम् ॥ २२ ॥

अर्क एव दन्ती गजोऽग्रे सरणिं पद्धतिं चीनपिष्टं सिन्दूरस्तद्वदरुणत्वं नयति । तर-
 लानि प्रभातप्रभावाचपलानि भानि तारास्त्रान्येव वर्णसंनिवेशान्या जलविन्दवस्तीरत-
 सिता या ध्वान्तचक्रमेव प्रकट पुटकपाङ्क्तिर्नलिनीदलावलिस्तामुद्धरन् । व्योमैव वेशन्तः
 सरस्त्रन्मार्गात् । कस्मात् । वितता ये करा रमयः करपुष्करं [च] तस्य निवेशात् ॥

कुर्वाणो निखिलं जगन्मुकुलितं मोहेन निद्रात्मना

ध्वान्ताडम्बरकालकूटगरलापीडोऽरुणक्षो दिशः ।

त्वन्मूर्त्यन्तरमर्थमा गिलति तं पश्याष्टमूर्ते यतो

विस्तस्ता कणिका इवाधिनलिनं भृङ्गा रुजन्त्यध्वगान् ॥ २३ ॥

निद्रारूपेण मोहेन संज्ञाभावेन जगत्संकुचित कुर्वाणो यो ध्वान्ताडम्बर एव काल-
 कूटाख्यो गरलापीडो विषपुञ्जो दिशोऽरुणद्ववास्तमन्धकारकालकूटमर्थमा सूर्यो गि-
 लति । त्वन्मूर्त्यन्तरं तव बालकूटप्रसितुरष्टमी मूर्तिः । यतस्तमोविषाद्विस्तस्ताः पतिताः
 कणिका इव भ्रमराः पान्यान्वययन्ति । रुजेर्भावकर्तृकत्वाभावात्कर्मणि पष्ठभावाः ।
 अथवा त्वं कालकूटप्रसिता तव मूर्त्यन्तरमष्टमी मूर्तिः सूर्यस्तमोविषं नून निगिरति ।
 भोजनावसरे कणाः पतन्ति । अष्टमूर्ते इति प्रकृतानुगुणमामन्त्रणम् ॥

हठत्रुत्यत्पङ्केरुहकुहरहेवाकविहर-

द्विरेफालीलीलामधुरतरगीतिश्रुतिधिया ।

हृतो मन्दं मन्दं वहनहरिणेनाधिनलिनी-

सनीडं प्रातस्त्यश्चरति मरुदुद्यत्परिमलः ॥ २४ ॥

हठेन त्रुत्यन्ति फुलानि पद्मेरुहाणि तेषां कुहरे मध्ये विहरन्ती या द्विरेफाली तस्या
 मधुरतरा या गीतिगीतं तस्याः श्रुतिधिः धवणेच्छा तथा हेतुभूतया नलिनीसमीपे पद्मि-

नीलकण्ठे वाहमृगेण मन्दं मन्द इत इव मरुदुद्यन्संक्रमन्परिमलो यस्य स वहति । मन्दो वहतीत्यर्थः । कालखभावसंपन्ने मन्दवहने मृगखभावाद्गीतलुब्धेन वाहमृगेण मन्द-
हरणमुत्प्रेक्षितम् । प्रतीयमानोत्प्रेक्षेयम् ॥

शान्ते मेदुरमेघमण्डलतुलाकारे तमोऽन्वरे

द्रागार्द्राकृतसान्द्रचन्द्रदृषदि ध्वस्तेऽप्यपां दुर्दिने ।

अस्त्रं चित्रशिखण्डिनामपि गते तेजस्यहो संप्रति

प्रस्तौति प्रतिसूर्यकान्तशिखरं नृत्तप्रसार्कं शिखी ॥ २५ ॥

मेदुरं निबिड यन्मेघमण्डल तेन तुला यस्य स आकारो यस्य । मेघसमेऽन्वकार-
पथे शान्ते सति । आर्द्राकृताः सान्द्रा बृहत्क्षान्द्रदृषदक्षान्द्रकान्तशिखी येन तस्मि-
न्नां दुर्दिने जलप्रवाहे निवृत्तेऽपि । चित्रशिखण्डिना सप्तर्षीणां विचित्राणां च तेजसि
प्रकाशे दपे चास्त्रं गते सति । सर्वेषु सूर्यकान्तेषु शिखी अग्निर्मयूरश्च नृत्ते ज्वलने नाद्ये
च प्रसार्कं प्रस्तौति । अपिशब्दो विरोधद्योतकः । मेघालोको दुर्दिनमन्वमयूरनाद्यं च
मयूरनृत्तहेतुः । तदभावेऽपि नाप्यमित्याशयम् ॥

इतस्तत्तरुणसरोजसौरभस्पृहाभ्रमद्भ्रमरभरः समीरणः ।

वहत्यसौ दधदिव धूमधूमतां प्रबोधनाद्रविमणिजातवेदसः ॥ २६ ॥

तरुणः सरोजानां सौरभमस्तद्विषयया स्पृहया भ्रमद्भ्रमरभरो यत्र स वायुरितस्ततो
वहति । अतः संभाव्यते—सूर्यकान्तामेज्वलनादर्धात्तस्य धूमेन धूमतां दधदिव ।
पद्यान्विकासयन्वायुर्वहत्यतीत्यर्थः ॥

उमारमण निद्रया विजहिहि क्षतिं चक्षुषां

विकासमुखमश्रुतां सुचिरमत्र धामत्रयी ।

भवन्तमुपसेवितुं वहिरिहाङ्गलिव्यञ्जनं

पुरंदरपुरःसरः सुरजनो ननूदीक्षते ॥ २७ ॥

उमारमणेति प्रकृतानुगुणमामञ्जणम् । निद्रया चक्षुषां क्षतिं संकोच लं विजहिहि
खज । अत्र नेत्रेषु धामत्रयी सूर्यसोमाग्निरूपा विकासेन सुखमश्रुता भजताम् । त्वां
सेवितुमज्ञत्वीनां व्यञ्जनं प्रकाशनमेव चिह्नं यत्र । एव कृत्वा इन्द्रमुखो देवजनो
वहिरुदीक्षते ॥

अस्येधस्येक्षणदशशती वज्रनिष्पिध्यमाण-

श्लिष्यद्गर्वासुरवरशिखारलरेणुच्छटाभ्यः ।

युद्धे सिद्धानवभिविजयोन्मेप एषोऽनिमेप-

प्रष्टस्तिष्ठत्यवनतशिराः सोऽलमुग्र त्वदग्ने ॥ २८ ॥

ह्लिष्यन्सक्तो दपों तेषां तेऽसुरवरास्तेषां शिखारत्नानि वज्रेण निधिप्यमाणानि तेषां
 रेशुच्छटाभ्यो यस्य संबन्धिनी नेत्रदशशती तस्मैद्वीति भजेत् । यावतामसुराणां पिष्टेभ्य-
 श्चूडारत्नेभ्य उचित्याद्रजसः सहस्रसंख्यान्यपि नेत्राणि भीतिं भजन्ति । तावन्तोऽसुरा येन
 हता इत्यर्थः । युद्धे सिद्धोऽनवधिरियत्तारहितो विजयोन्मेषो जयोल्लासो यस्य सोऽनिमे-
 पाणां देवानां प्रष्टोऽप्रणीस्त्वदप्रे नतशिरास्तिष्ठति । ब्रह्मादिसंनिधावपि प्रथममिन्द्रनिवे-
 दनं प्रस्तूयमानवस्तुनि प्राधान्यात् ॥

सुरकरिमदस्रोतःप्रोतद्विरेफज्जदालता-

सुहृदि दिविपत्केशा यस्य श्रयन्ति पदद्वये ।

रुचिसखनखश्रेणीयोगाच्छिरोमणिशारता-

मिव स निवसन्नग्रे शक्रो मनागनुगृह्यताम् ॥ २९ ॥

सुरकरिणो मदस्रोतसि प्रोता अनुषक्ता ये द्विरेफा भ्रमरास्त्रैर्जदालता जटासहितता
 तत्सुहृदि परिचिते यस्य पदद्वये रुचिसखा ये शक्रसंबन्धिना नखास्तेषां श्रेणी तत्संयो-
 गाद्विपत्केशाः सुरमूर्धजाः शिरोमणिरिव शारता दधति । ल्यक्तमौलिमणीनां प्रणमतां
 देवानां नखरदिभ्यवाजात्पुनरपि मौलिमणियोग इव जायत इत्यर्थः । सोऽयं नमस्त्रिन्द्रो-
 ऽनुगृह्यताम् । इत्यतामित्यर्थः ॥

यस्याच्छमानसपथे विजिहीर्षयेव

याता विमानपदवीं कति नो मरालाः ।

आवासतामरसनालमृणालवल्ली-

मास्वाद्य वेतनमयाचितमाप्नुवन्ति ॥ ३० ॥

भक्तयच्चित्तं च घटिताञ्जलिसंपुटं च

त्वां स्तौति स स्तवकितं भगवन्त्यशोभिः ।

वाचा त्रयीकविरयं तिरयन्मुहूर्तं

जीमूतगर्जितजिता रथराजहंसान् ॥ ३१ ॥ (युग्मम्)

यस्य ब्रह्मणः संबन्धि अच्छ निमेलं मानसं चित्तं सरोभेदश्च तत्पथे विहर्तुमिच्छयेव
 यस्य विमानपदवीं याताः कति नो मराला इत्या आवासोऽर्थाद्ब्रह्मण आधयस्तामरसं
 पत्रं तस्य नाले मृणालवल्लीमास्वाद्य चर्वयित्वायाचितमप्रार्थित वेतनमर्थाद्ब्रह्मणस्य भृति-
 माप्नुवन्ति सोऽयं त्रयी वेदत्रयीकविता जीमूतानां भेषानां गर्जितं जयन्त्या वाचा त्वां
 स्तौति । यतो भक्तयच्चित्तं समक्तिकं कृताञ्जलिपुटं च । स्तनिततुल्यत्वाद्रथराजहंसास्ति-
 रयन्नन्तर्हितान्कुर्वन् । यशोभिः स्तवकितं प्रष्टतम् ॥

निःध्यन्दमानमुकुटेन्दुसुधोर्मिसेका-
त्संजायमाननवसंविदनुप्रवेशम् ।
चत्वार्यमुष्य भव पश्य किरीटतले

पृच्छत्पदः किमपि पञ्चममुत्तमाङ्गम् ॥ ३२ ॥-

भवेति प्रकृतानुगुणमामन्त्रणम् । ख पश्य । ते किरीटतो मुकुटादमुष्य ब्रह्मणः सं-
वन्धि अदः पञ्चममुत्तमाङ्गं शिरश्चत्वारि शिरांसि किमपि पृच्छति । यतो निःध्यन्दमान-
सुधासावी यो मुकुटेन्दुस्त्वस्य सुधोर्मिभिः सेकाद्धेतोः संजायमानो नवः सविदधेतनाया
अनुप्रवेशो यस्य । ब्रह्मसंवन्धि पञ्चमशिरसिष्ठत्वा हरेण खकिरीटे स्थापितमिति तस्य
निर्जावस्यामृतसेकालुनधेतना प्रविष्टेति तत्सगोत्रमुच्चचतुष्टयं वार्ता पृच्छतीति वाक्यार्थः ॥

यः पादादमुचत्स्वविग्रहमहःसंतानसीमन्तितां
प्रागेवात्तकलिन्दजाजलपरीरम्भादिव स्वर्धुनीम् ।

स त्रैलोक्यविलङ्घनैकनिरघश्लाघो मघोनः सखा

श्रीकण्ठ प्रणार्ति चिरं चरणयोः पुष्पाति कृष्णस्तव ॥ ३३ ॥

हे श्रीकण्ठ, ससारस्य विलङ्घने वलिवन्धने एका निरघा निर्मला श्लाघा लोकवादी
यस्य । यतो मघोनः सखा शककार्यप्रवृत्तः, स कृष्णस्तव चरणयोः प्रणामं करोति । यः
कृष्ण-स्वर्धुनीं गङ्गा पादादमुचदृष्टजत् । अत एव स्वविग्रहस्य निजशरीरस्य महः सं-
तानेनार्थाकृष्णस्येव सीमन्तितां विभक्त्याम् । अतः प्रागेव प्रयागात्पूर्वमातः कलिन्द-
जाया यमुनाया जलेन परीरम्भः संघटन यथा तामिव । स्वमहिमहयापनार्थं यः पादात्
स्ववयवान्तराद्गङ्गा क्षिप्तवान् स पादयोः प्रणमतीति भङ्गया कृष्णभक्त्यतिशयो द्योतितः ॥

येनाङ्गेषु जगद्भरं कृतवता नोत्सार्यते मत्स्यता

गृह्णानेन शुभान्तरङ्गपदवीं कूर्मीकृतो विग्रहः ।

सोऽयं कौतुककन्दलीजनयिता चन्द्रार्धमूर्धध्वज-

ध्वस्तारातिकुलोऽपि ते चरणयोर्नारायणो लीयते ॥ ३४ ॥

अङ्गेषु जगद्भरं कृतवता । कूर्मीरूपत्वात् । येन मत्स्यता नोत्सार्यते मीनरूपत्वं न त्यज्यते ।
समुद्रान्तरे मत्स्यस्य तदापि भावात् । तथा शुभसान्तरङ्गा शुभकारिणी पदवी प्रकृतस्य
गृह्णानेन येन विग्रहस्तनुः कूर्मीकृतः कमठीकृतः । कौतुकमेवोत्पाद्यन्स्वभावात्कन्दली
तस्या जनयितोत्पादकः । विचित्ररूपग्रहणात् । ध्वस्तारातिकुलो जितारिषणोऽपि
नारायणस्त्वव चरणयोर्लीयते । अङ्गेषु जनपदभेदेषु । मत्स्यानां जनपदान्तराणां भावः ।
तथा शुभो तरङ्गपदवीं गृह्णानेन कूर्मीः कृत्स्नित ऊर्मियस्य स विग्रहः कृत इति च कौठ-
कम् ॥

यः प्रोलङ्घयति स तारकभुवं स्वर्वाहिनीनिर्गम-
प्रोचण्डेन निरर्गलेन च रणोल्लासेन शक्त्येकमूः ।

आरूढः स भुजंगवैरिणमयं त्वद्धारि पारिप्लवः

सेवावाप्तिधिया स्थितिं विवृणुते स्कन्दो मुकुन्दो यथा ॥ ३५ ॥

यः स्कन्दस्तारकस्यासुरविशेषस्य भुवं स्थानं प्रोल्लङ्घयत् । केन । स्वर्वाहिन्याः
सुरसेनाया निर्गमस्तेन प्रोचण्डेन दुःसहेन, तथा निरर्गलेन च सङ्ग्रामस्कारेण । शक्तेरायु-
धविशेषस्यैकमूः । सोऽयं स्कन्दः कुमारो भुजंगवैरिणं मयूरमाहूढः पारिप्लवः सेवाक्षणा-
न्वेपणचञ्चलस्त्वद्धारि स्थितिं विवृणुते करोति । मुकुन्दो यथा । हरिवत् । तत्पक्षे
स्वर्वाहिनी गङ्गा । चरणः पादः । तारकाणां भुवं स्थानम् । शक्तिः सामर्थ्यम् । भुजंग-
वैरिणं गरुडम् ॥

अत्रैकादशधा विभक्तमपि ते रूपं भवानीं च यो
द्रष्टुं तुल्यमिवातिवत्सलतया घत्ते दशो द्वादश ।

सोऽयं तारकनायिकाकुचकचद्वाहीकपत्राङ्कुर-

श्रेणीलुण्ठकरस्तवास्तु भगवन्प्रीत्यै चिरं चक्षुषाम् ॥ ३६ ॥

अत्रास्मिन्स्थाने स्थितमेकादशधा विभक्तं तव रूपमेकादशरुद्रलक्षणम्, तथा भवानीं
स्नेहवशाद्युगपद्द्रष्टुमिव द्वादश दशो घत्ते । सोऽयं तारकस्यासुरस्य नायिकानां कुचेषु
कचन्तो ये वाहीकपत्राङ्कुराः कुङ्कुमपत्ररचनास्तच्छ्रेणीनां लुण्ठिलुण्ठनम् । वैधव्ये सति
स्त्रीणां भूपणेष्वनुपपन्नत्वात् । प्रीत्यै हर्षाय चिरमस्तु । कुमारं दृष्टिपातं कुर्वित्यर्थः ॥

यस्ते कुङ्कुमपङ्कपुण्ड्रकधुरामध्यास्य मध्येलिकं
चक्रे पञ्चशरावरोधसुदृशो लीलानभिज्ञं वपुः ।

स स्वाहाहृदयेश्वरोऽत्र पुरतो दूरानतस्तुघते

सद्यः पश्य गजाननेन करतः कीर्णैः पयः सीकरैः ॥ ३७ ॥

मध्येलिकं ललाटमध्ये कुङ्कुमपङ्केन पुण्ड्रकं तिलकं तद्भुरामध्यास्याश्रित्य यः पञ्चशरा-
वरोधसुदृशः कामान्तःपुरपुरंध्रे रतेर्वपुर्लीलानभिज्ञं चक्रे । वैधव्यदानात् । स स्वाहाया
हृदयेश्वरः प्राणेशोऽग्निर्मक्त्वा दूरानतरे गणपतिना करसकाशात्कीर्णैर्जलकणैस्तुघते ।
अग्नेर्हि अलकणस्पर्शो विरुद्धः ॥

ज्वालामालाजटिलितवपुः पावकोऽसौ शरीरं

विश्वेषामप्यहह महसा त्वद्गणानां दुनोति ।

तेऽप्येतस्य प्रबलविगलद्धर्मपाथस्तरङ्गै-

रङ्गं भङ्गं खरतरशिखाटोपमारोपयन्ति ॥ ३८ ॥

सर्वेषामपि त्वद्गणानां वपुरसौ पांचको महसा तापेन दुनोति । यतो ज्वालामाला-
भिर्जटिलितं वपुर्यस्य । त्वदर्शनप्राप्तिर्दुर्घाते त्वद्गणा अपि तत्तापवशात्प्रबलं विगलद्भिर्ध-
र्मत्रलप्रवाहैरस्मात्प्रेरङ्गं ज्वालामर्गं समारोपयन्ति । खरतरोऽतिज्वालाढम्बरो यस्य ॥

पुरः प्रहो जिह्वापटलचटुलीभूतवपुषं

समीरोऽयं दूरात्परिहरति पश्य स्वमुहदम् ।

तदुत्सेकाधिक्याद्गिरिदुहितरि क्लान्तिवसती

विपर्यस्यत्यस्य त्वयि हि हर सेवारसविधिः ॥ ३९ ॥

प्रहो भक्तिवशात्प्रहोऽयं समीरो मरुत्समुहदमर्गि दूरात्परिहरति वर्जयति । जिह्वानां
ज्वालानां पटल तेन चटुलीभूतं वपुर्यस्य । जिह्वाचटुलस्य च त्यागो युक्तः । यतस्त-
स्मात्प्रेरङ्गसेकाधिक्याज्ज्वलनातिशयाद्गिरिदुहितरि गौर्यां क्लान्तेः खेदस्य वसती संस्थां
त्वयि विपर्येऽस्य समीरस्य सेवा विपरीता भवति । वायुवशादमिर्जाज्वलीति, ततश्च
गौरी क्लाम्यति, ततो वायुकृतोऽपकार एव गणितो भवतीत्यर्थः ॥

योऽन्तर्न्यस्तानवधिनिधिकं क्लृप्तवान्भूतधात्र्याः-

क्रोडं क्रीडाविहरणचणः शोणपादांशुपुञ्जैः ।

रक्षाहेतोरिव रचयति न्यस्तसिन्दूरमुद्रं

स द्वामुद्रावनतवदनस्त्वां कुवेरः स्तवीति ॥ ४० ॥

निधिपतित्वाद्भूतधात्र्याः क्रोडं कुद्वरं न्यस्ता निखाता अनवधयोऽसंख्यया निधयो यस्य तं
संपादितवान् । यः शोणस्य रक्तस्य पादस्यांशुपुञ्जैः करणैर्न्यस्तसिन्दूरमुद्रमिव करोति ।
रक्षा चासौ हेतुस्ततः । यतो निधिप्रदेशेषु क्रीडाविहरण संचारस्तेन वित्तः स कुवेरस्त्वां
स्तवीति स्तवीति । 'शुद्धमुशम्य-' इतीद् । आपिशलिमते तस्य लोके सिद्धमावः । ये
हि तुप्रभृतिभ्यश्छन्दस्येवैटमिच्छन्ति ॥

स्वर्लोकाक्रमणक्रियास्वनुदिनं दूरोत्पतत्पुष्पक-

प्रान्तप्रोतशृहत्सुवर्णघटिकासांकट्यमुदृङ्खयन् ।

यः पातालवदम्बरेऽपि तनुते कुम्भैर्निधीनामिव

श्लेषं शेषविलासहार स पुरः सेवोन्मुत्सते सखा ॥ ४१ ॥

स्वनगरात्प्रत्यहं स्वर्गांधिरोहे दूरमुत्पतत्पुष्पकं कुबेरविमानं तस्य प्रान्ते प्रोतानां
शुवर्णघटिकाणां हेमस्त्रिणीनां बाहुल्याभैरन्तर्यामि सांख्यं संदीर्घतामुदृङ्खयन्नामुत्पतन्-
यः पाताल इव गगनेऽपि निधियुग्मैर्भोगं करोति स खे सखासांख्यैः सेवोन्मुत्सो भ-
वति । शेषविलासहारेत्यामश्रणम् । शुवर्णघटिका निधियुग्मात्वेनोत्प्रेक्षिताः ॥

निसर्गभ्रूमङ्गव्यतिकरकरालाखिलमुखे

मनाक्पश्यैतस्मिन्सपदि तनये पद्मसुहृदः ।

भवद्दारोपान्तप्रणयवति दण्डाङ्कितकरो

प्रतीहाराशङ्कां क्षणमुपजुपन्ते दिविपदः ॥ ४२ ॥

मनाक्पश्य । दिविपदो देवा अस्मिन्सूर्धपुत्रे प्रतीहार इत्याशङ्कां क्षणं सेवन्ते । यतो निसर्गेण भ्रूमङ्गव्यतिकरकरालं भृकुटिभीषणमखिलं मुखं यस्य । तथा भवद्दारोपान्ते प्रणयवान्वर्तमानस्तस्मिन् । तथा दण्डेनायुधेनाङ्कितः करो अस्य तस्मिन् । प्रतीहारस्य च भ्रूमङ्गादियोगः प्रसिद्धः ॥

एतत्तर्क्य कौतुकं कुमुदिनीनाथार्धमूर्धन्मना-

क्पश्यत्यद्य शनैरनुग्रहदृशा भक्तानुरक्ते त्वयि ।

स्मारं स्मारमपारलोचनशिखिज्वालावलेहव्यथां

दूरादेव विसंस्थुलैरवयवैः कालः किल ग्लायति ॥ ४३ ॥

हे कुमुदिनीकान्तस्य चन्द्रसार्धं मूर्धनि यस्य तस्यामन्त्रणम् । त्वमेतत्कौतुकं तर्क्य । विसंस्थुलैः स्रस्त्रैरवयवैः कालो यमो ग्लायति । कदाचित्तस्मिन्क्रुदो भवानित्याह—भक्तानुरक्ते भक्तवत्सले त्वयि प्रसाददृष्ट्या पश्यति सति । कुतस्तर्ह्येत्याह—अपारा या लोचनामेज्वालास्तदवलेहेन व्यथा तां स्मारं स्मारं स्मृत्वा स्मृत्वा । पुनरपि मां मा धाक्षीदिति यमस्य ग्लानिः । किलेति दाहव्यथाया आघ्रातत्वं द्योतितम् ॥

स्रस्तं हस्ताद्भवदभिसृतित्रासवैहल्यलोला-

त्कालस्यासौ कलय भगवन्पाणमुखो वाहवर्ही ।

अतुं न्यञ्चतनुरपहरत्याशु पाशोरगेन्द्रं

तेऽमी क्षुभ्यन्त्यथ च सुचिरं संभ्रमेण त्रयोऽपि ॥ ४४ ॥

भवतामभिसृतिः संस्रुतागमनं तेन त्रासस्तेन वैहल्यं तेन लोलात्स्रस्तात् । महतामप्रे तेजोहान्या भयोत्पत्तेरपश्यंभाविस्त्वात् । पूर्वश्लोकोचाद्वा हेतोः । यमस्य हस्तात्स्रस्तं पाशाबन्धनरूपमुरगेन्द्रमतुं भोक्तुं पाण्मुखः कुमारसंबन्धी वाहमयूर उरगेन्द्रमपहरति । अत एव न्यञ्चन्ती नम्रा तजुर्थस्य । अथ तेऽमी त्रयः कालसर्पमयूराः संभ्रमेण तत्क्षणजनितेन क्षुभ्यन्ति । येन विश्वं प्रस्तं तमपि प्रसितुमिल्लयर्धप्रतीत्यर्थं पाशाग्रहणम् ॥

सायं सायमुदंशुदीपपरिपद्यद्वलभाया दिशो

यात्यारात्रिकहेमपात्रपदवीं चण्डार्चिषो मण्डलम् ।

सोऽयं तोयकुलाधिदैवतमितः कंदर्पदर्पद्रुहः

कीर्तीः पश्य जपत्यनत्ययशशिश्वेताः प्रवेतास्तव ॥ ४५ ॥

त्वं पश्य । सोऽयं प्रचेता वरुणस्तव कीर्तीर्जपति । अनत्ययः पूर्णो यः शरी तद्-
 च्छ्रुताः । कंदर्पस्य दर्पाय दृशति तस्य । तोयकुलस्य नद्यादिरूपस्याधिदेवतम् । तोय-
 [स्य] कुलाधिदेवतमिति वा योजना । यद्ब्रह्मभावाः पश्चिमदिशः संघन्धि न आरात्रि-
 कहेमपात्रस्य पदवीं शोभां सूर्यमण्डलं सायं सायं याति । यत उच्चैरंशुदीपानां परिप-
 यस्य तत् । अधिदेवतस्य च सायं योषिद्दीपयुक्तमारात्रिकं करोतीति दिशो योषित्वं
 व्यवहरणीयम् ॥

धृत्वा मूर्धन्यमरसरितः सादरं वारिपूरा-
 नेतत्पक्षं यदपि भगवन्पूर्वमेवान्वगृह्यः ।

सद्यस्तत्राप्ययमुपसरन्नाप्तपापप्रमाथः

पाथोनाथो भवतु भवतोऽनुग्रहापाङ्गपातैः ॥ ४६ ॥

हे भगवन्, त्वं यदा यच्छिठरस्ति धृत्वा एतस्य वरुणस्य पक्षं नद्यादिरूपमुपसरणात्पू-
 र्वमेव यदप्यन्वगृह्यस्तथापि पूर्वमेवानुग्रहे सत्यपि सद्य उपसरन्नयं वरुणो भगवतोऽनुग्रहे-
 णापाङ्गपातैर्नेत्रत्रिभागेक्षितं रात्रः पापानां प्रमाथो नाशो येन स भवतु । 'धृत्वा' इति
 समञ्जसः पाठः । मूर्धनि धृत्वा धारणेनेत्यर्थः । 'धृतिर्धारणार्थैर्योः' इति कोपः ॥

सूक्ष्मां यस्य धियं वितर्क्य नलिनीनालान्तरास्पदा-

दभ्यस्तं विसतन्तुमप्युपचितस्थौल्यं हरिर्मन्यते ।

किञ्चिन्मुञ्च विलोचनाञ्चलमितश्चण्डीवरास्तोकया

तोकं सोऽङ्गिरसो गिरा त्वयि पुरः प्रस्तौति बन्दिग्रतम् ॥ ४७ ॥

ब्रह्मद्वयाभयादात्मानं निहोतुं नलिनीनालान्तराले यदास्पदं स्थानं तस्मादभ्यस्तं
 परिचितं विसतन्तुमपि स्थूलतरं हरिरिन्द्रो यस्याद्विरसस्य धियं सूक्ष्मां वितर्क्य मन्यते ।
 मृणालमूत्रादपि वृहस्पतिमतिः सूक्ष्मेति मन्यत इत्यर्थः । सोऽङ्गिरसो देवर्षेस्तोकं पुत्रो
 वृहस्पतिरस्तोकयानरूपया वाचा बन्दिग्रतं प्रस्तौत्यारभते । हे चण्डीश, त्वं किञ्चिद्वि-
 लोचनाञ्चलमितो मुख । 'अपत्यं तोकं तयोः समे' इति कोपः ॥

इतो रुद्राः पश्य त्रिनयनं भवन्तं समममी

नमस्यन्ति क्षोणीतलवलनपारिप्लवजटाः ।

हठन्यञ्चजूटस्खलितशशिलेखासु वदनं

विधेर्हंसा येषां निदधति मृणालाङ्कुरधिया ॥ ४८ ॥

त्वमितः पश्य । अमी एता भवन्तं समं सहैव नमस्यन्ति । 'नमस्तपो(नमो) वरिव-
 धिग्रहः क्यच्' । अतः क्षोणीतले बलनमतिर्दृश्यति । तेन लोला जटा येषां रुद्राणाम् ।
 हठेन न्यश्चमयः पतन्यौ जूटस्ततः स्खलितासु छठितासु शशिलेखासु मृणालाङ्कुर इति
 बुद्ध्या विधेर्भङ्गो हंसा वदनं चञ्चु निदधति । हंसा हि मृणालाशिनः ॥

रुद्रा हिमाद्रितनयाधव नम्रजूट-
विश्लिष्यदिन्दुशकलाहितपुष्पकृत्याः ।

आसीददूर्ध्वनयनामिशिक्षाभिरेते

नीराजयन्ति तव देव पुरोऽङ्घ्रिपीठम् ॥ ४९ ॥

हे हिमाद्रितनयाया गौर्या धव मतेः, नम्रजूटेभ्यो विश्लिष्यद्भिः पतद्भिरिन्दुशकलै-
राहितं पुष्पकृत्यं धैः । एते रुद्रास्त्वव पीठं नीराजयन्ति । आसीदन्तीभिर्दूर्ध्वनयनाग्नीनां
शिक्षाभिः । नीराजनं शान्तिकर्म । तस्य पुष्पाभ्यमिश्वाद्गम् ॥

एषां मौलिमृगावचूलमहसः संप्राप्य साहायकं

स्वचूडाजडरश्मिर्ककिरणन्यकारमारब्धवान् ।

ज्योत्स्नैव स्रपयत्यरोपभुवनाभोगान्तरालं ततः

प्रत्यूषेऽपि दिनस्य पश्य सहसा संजायतेऽपहवः ॥ ५० ॥

एषां रुद्राणां मौलिषु मृगावचूलाधन्द्रास्तेषां महसस्तेजसः साहायकं संप्राप्य
त्नमीलीन्दुः सूर्याशुपरामभवमारब्धवान् । ततो न्यकारार्थं ज्योत्स्नैव न तर्काशवः सर्व-
भुवनानि स्रपयति निर्मलीकुरुते । त्वं पश्य । ततः प्रभातेऽपि दिनस्यापहवः संपद्यते ।
रात्रिनं निवृत्तेति ज्योन्मामहिन्ना लोको जानातीत्यर्थः ॥

उद्दण्डैः फणमण्डलैस्तत इतो दीपायमानोन्मिप-

द्रन्नैराहितमल्लिका इव पुरः स्वामिन्भवत्सेवया ।

पार्श्वं यान्त्युरगा हठात्सुरपतेः संरब्धवाराङ्गना-

पाणिप्रेङ्खदसंख्यचामरमरुद्भासक्रियागृध्रवः ॥ ५१ ॥

दीपवदाचरन्तीति दीपायमानानि रत्नानि येषु तैर्दण्डैर्दूर्ध्वाकृतैः फणमण्डलैर्भवत्से-
वया हेतुभूतया आहिता वृता मल्लिका दीपाधारयष्टिरिव धैस्त उरगाः सुरपतेरिन्द्रस्य
हठान्निवारिता अपि पार्श्वं यान्ति । यतः संरब्धाः सेवार्थं ससंरम्भा वाराङ्गनाथेव्यस्ता-
सां पाणिषु प्रेङ्खन्ति कम्प्राणि चामराणि तेषां मरुत्सस्य प्रासक्रियायां गृध्रवो लम्पटाः ।
सर्पाणां वायुमक्षत्वात् । मणिदीपानां वायुमयं नास्ति । पूर्वमेव भङ्गभयाभावात्तत्प्रत्या-
ग्यतिः ५.

फूत्कारैस्सुदतोऽप्यपारगरलोद्गारैर्गिरीशोरगा-

न्पश्यैते त्रिदशा अपि प्रतिकलं सर्वे नमस्कुर्वते ।

यत्सर्वाधमतां रसातलसमुत्पत्तेर्गता अप्यमी

सङ्कृता भवतोचमाङ्गघटनाद्विश्वोपरि स्थायिनः ॥ ५२ ॥

अपारो गरलस्य विपसोद्धारो येषां तैः फूत्कारेतिदशास्तुदतो व्यथयतोऽपि सर्पानेते
त्रिदशाः प्रतिकल मुहुर्मुहुर्नमस्कुर्येते । ययतो रसातल सर्वभुवनानामभः स्थितं तत्र स-
मुत्पत्तेः सर्वाभमतां गता अश्येते भवतोत्तमाहे शिरसि धारणाद्विश्वसोपरि स्थायिनः
कृताः । अधमोऽपि महता भानितः सप्तमस्कार्यो भवति ॥

ये वेगोद्भूयनावदारितनभःखण्डाभखण्डाङ्किता

रोहत्पुण्यलताफलानि गुलिकाभङ्ग्या च ये विभ्रति ।

ते संप्रत्युभयेऽपि शंकर नमस्कारोपचाराय ते

न्यस्तं मस्तकमुद्धरन्त्यवनितो नाद्यापि विद्याधराः ॥ ५३ ॥

ये एके विद्याधरा वेगेनोद्भूयन् गगनगमनं तेनावदारित राण्डशः कृतं यन्नभस्तस्य
राण्ड तद्वदाभा यस्य तेन खण्डनाङ्किताधिहिनाः । तथा ये चान्ये विद्याधरा गुलिकाव्या-
जेन रोहत्पुण्यलताफलानि विभ्रति ते उभयेऽपि विद्याधरा द्विविधास्त्व नमस्कारसेवार्थं
भूर्मी न्यस्तं मस्तकमद्यापि चिरकाले प्राप्तेऽपि भूमितो नोद्धरन्ति नोरथापयन्ति । भवत्य-
तिशयादित्वाशयः ॥

त्वत्सूनोः कलया तुरङ्गवपुषो दन्तावलास्यस्य ये

तानालोकय गायतो हयमुखान्प्रीत्यञ्जनैर्लोकनैः ।

वक्त्रे पक्त्रिमरोपपोषवलितापाङ्गादृशो वीप्सया

दूरादेव कृतान्तवाहमहिषो येषां चिरं मुञ्चति ॥ ५४ ॥

दन्तावलो हस्ती तद्वदास्य यस्य । त्वत्सूनोर्गणपतेः कलयोश्च ते तुरङ्गवपुषः सदृश-
मूर्तयः । मुखेन पशुरुपावात्, देहेन मनुष्यसादृश्यात् । तन्द्दयमुखान्प्रीत्यञ्जनरान् । प्रीत्याश्चन
प्रसारणं येषां तैर्लोकनैः पश्य । येषां मुखे कृतान्तस्य यमस्य वाहमहिषो दृशो वीप्सया
पुनः पुनर्मुञ्चति । पक्त्रिमः पको यो रोपपोपस्तेन वलितापाङ्गाः कम्पमाननेत्रान्तराः ।
शाश्रुतिकविरोधादिति भावः ॥

यस्याः खलीनमस्त्रिलं वपुरेव हर्षं

वर्षेष्टि या च दिविषन्महिषीजनस्य ।

वर्णे स्वरे च विवृतातिशयामपूर्वा

गन्धर्वपङ्क्तिमवधारय तामपाङ्गैः ॥ ५५ ॥

यस्या गन्धर्वपङ्क्तेरखिल वपुः खे आकाशे लीनम् । या च दिविषदा महिषीजनस्य
स्त्रीवर्गस्य हर्षं वर्षेष्टि अत्यर्थं वर्षति । वर्णे स्थाप्यादौ स्वरे धड्जादौ धृतोऽतिशय आभिश्य
यया तामपूर्वा लोकोत्तरो गन्धर्वसवन्धिनी [पङ्क्ति] अवधारय पश्येत्सर्वः । गन्धर्वा अ-
श्राव्य । तरपक्षे सर्वे वपुः रलीनं कविका भवति । महिषीणां महिषाख्यपशुव्रीणां हर्षं
करोतीत्यपूर्वम् । वर्णः शोणादिः, स्वरो हेयितम् ॥

आस्ते कापि सुपर्वभिस्तिलकितं सख्यं कचिद्गाहते
 नागैः कापि च किन्नरैरनुगमं गीताकुलैः पुप्यति ।
 कुत्राप्येति च संस्तवं रजनिक्लेश्वाङ्क वैरंकृति(?)-

रित्थं दर्शितविश्वरूपमिव ते द्वाराङ्गणं रङ्गति ॥ ९६ ॥

हे रजनिक्लेश्वाङ्क चिह्नं यस्य तस्यामन्त्रणम् । ते तव द्वाराङ्गणं कापि
 सुपर्वभिर्देवैस्तिलकितं शोभितमास्ते । एवं सर्वक्रियासु द्वाराङ्गणं कर्तृत्वेन योज्यम् ।
 एवं दर्शितं विश्वेषां रूपं येन तदिव द्वाराङ्गणं रङ्गति शोभते ॥

हरेणैता वैतालिककुलमुखाद्रात्रिविरति-

प्रतिष्ठा वैदग्धीविवरणविधानप्रतिभुवः ।

गिरः श्रुत्वा तत्पं चतुरमुदमोचि प्रियतमा

चिरं शिश्ये तस्य त्वधिहृदयमुत्सृज्य शयनम् ॥ ९७ ॥

रात्रेर्विरतिर्निवृत्तित्वस्यां प्रतिष्ठा दृढत्वं तस्या वैदग्ध्येन विवरणं प्रकाशनं तत्र प्रति-
 भुवः पालनपरा गिरः श्रुत्वा हरेण पूर्णं शयनं मुक्तम् । अस्य प्रियतमा गौरी तु शयन-
 मुत्सृज्य त्यक्त्वास्याभिहृदयं हृदये शिश्ये अशेत । शयनादुत्थितोऽपि भगवान्गौरीनेव
 स्मरघासीदित्यर्थः ॥

गौरीलीलाकचाग्रग्रहकलहभरक्षोदनिःप्यन्दमान-

क्रीडाचूलावचूलामृतकरकलिकाजन्मनः सीकरौघान् ।

शीर्णान्प्रातःसमीरैः पुनरपि रसनाभङ्गभीतिप्रसङ्गा-

च्छंभोर्भूषाभुजिप्या न लिलिहुरहयो वक्त्रमैत्रीजुपोऽपि ॥ ९८ ॥

गौरीकर्तृको यो लीलाधर्मार्थाद्भगवतः कचाग्रग्रहः केशाकर्षणं तरकलहे अर्थाश्चन्द्रस्य
 क्षोदो मर्दस्त्वेन निःप्यन्दमाना स्रवन्ती या क्रीडावचूलामृतामृतकरकलिका चन्द्रकला
 तस्या जन्मोत्पत्तिर्धैवा तान् । तथा प्रातस्सैर्वातैः कीर्णान् । तथा वक्त्रे मैत्रीं परिचर्य
 जुषन्ते तानपि कण्ठविधानहयो [न] लिलिहुरास्वादयन् । कुतः । पुनरपि रसनाया त्रि-
 हाया भङ्गो दारणं तस्य भयात् । पूर्वं हि नागानाममृतभक्षणाजिज्ञासाभङ्गो जात इति
 पुनरिति पदम् । शंभोर्भूषायां भुजिप्याः संपादका इत्यर्थः ॥

क्षिप्रक्षिप्तोद्भुपुष्पो मुखरस्वगकुलध्वानमुक्तिप्रणीत-

स्तोत्रारम्भः प्रदीपं निदधदधिनभः कर्परं भानुभङ्गचा ।

चक्रे भक्त्येव दूरानमिततुहिनरुग्बिम्बमूर्धा सपर्या-

पर्यासि स प्रसङ्गस्त्रिभुवनगुरवे चन्द्रचूडाय तस्मै ॥ ९९ ॥

स प्रसङ्गः प्रातःकालस्तस्मै त्रिभुवनगुरवे चन्द्रचूडाय सपर्यापयार्थि पूर्णतामिव भक्त्या चक्रे । यतः क्षिप्रं क्षित्तान्मुहुरि तारा एव पुष्पाणि येन तथा मुखरस्य । प्रातःकाले तस्वभावात् । खगकुलस्य ध्वानयुक्त्वा हृतव्याजेन प्रणीतः स्तोत्रारम्भो येन । तथा नभ एव कर्परं तत्र [भानु]मङ्गपा सूर्यव्याजेन प्रदीपं निदधत् । तथा दूरमानसि-तस्तुहिनसम्बन्धमेव मूर्धा येन । पूजयितुश्च पुष्पादिक्षेपः प्रसिद्धः । त्रिभुवनगुरव इति साकृतम् । इति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तमानोर्महाकविराज-
राजानकश्रीमहकस्य कृतौ श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये
प्रभातवर्णनं नाम षोडशः सर्गः ।

सप्तदशः सर्गः ।

गत्वर्कक्षितितलविम्बितार्कविम्बप्रत्युत्प्रतिनवरत्नपादपीठाम् ।
चूडेन्दुप्रविसृमराच्छरश्मिजालैरुन्मीलद्धवलवितानपौनरुक्त्याम् ॥ १ ॥
आस्थानीमचरमसाध्यकर्मसिद्धेः सासूर्यं गिरिसुतया विलोक्यमानः ।
देवोऽथ त्रिपुरपुरं प्रिलोकलीलाबाह्वीकस्तवकमलिम्बुचो विवेश ॥ २ ॥
नैर्मल्यप्रविशदहस्करांशुकाण्डैरुचण्डद्विगुणितहेमवेत्रदण्डाम् ।
बंहिष्ठैरपिहितबन्दिवृन्दनादासुद्रर्जन्मुकुटसरित्तरङ्गधोषैः ॥ ३ ॥
अश्यद्विर्नमदमरेन्द्रमौलिरत्नैर्निर्यत्नप्रकटितनूतनोपकाराम् ।
चेलद्विर्गुहशिखिनः शिखण्डखण्डैरारब्धप्रवितततालवृन्तवृत्ताम् ॥ ४ ॥

(चकलकम्)

गत्वर्कं स्फटिकं तन्मये भूतले प्रतिविम्बितानि यान्यर्कविम्बानि तैः प्रत्युत्तानि
संघादितानि प्रतिनवानि लोकोत्तराणि रत्नमयानि पादपीठानि यस्याम् । तथा
चूडेन्दोः सकाशात्प्रविष्टमरैरर्च्यं रश्मिजालैरुन्मीलद्धवलवितानो वितानानौ
पौनरुक्त्यं द्विधा भवनं यस्यां ताम् । तथा सवितानत्वाद्भैरव्येन प्रविशद्विरहस्करांशुकाण्डै-
रर्कांशुभिर्द्विगुणिता हेमवेत्रदण्डा यस्याम् । वितानान्तरेणाकाशनां प्रवेशे दण्डाकारत्वात् ।
अत एव काण्डारोपः । तथातिवहुभिर्गोदाशन्दैरधुतबन्दिशब्दाम् । तथा दिदृक्षया भ्रमतां
सुराणां मौलिरत्नैर्भ्रमादिव भ्रश्यद्विरत्यन्संपन्नपुष्पप्रकाराम् । तथा हर्षवशादुत्सर्गैः कुमा-
रवाहमयूरपिच्छैः कृतविततवीजनचरित्राम् । 'वृत्ताम्' इति वा पाठः । वृत्तं स्पन्दनम् ।
अचरमं प्रभातिकं यत्संध्याकर्म तस्मिन्नेतौ सासूर्यं दृश्यमानः । संध्यायाः स्त्रीलिङ्गत्वा-
त्तद्वन्दनेन गौर्याः सेव्यत्वम् । त्रिपुरस्त्रीणां सीत्यर्थं कुङ्कुमगुच्छास्तेषां पुरवधेन मलिम्बुचो
इति हर आस्थानीं सर्गां विवेश ॥ चकलकम् ॥

विभ्राणो वपुरहिमालि लुप्ततापं प्रत्युत्तामखिलगणैर्दिवादिसाराम् ।

आश्चर्यं चरितमुदञ्चयन्नपूर्वा शर्वाणीदयिततमः सभामवापत् ॥ ९ ॥

अहिमालि फणिवरं वपुर्विभ्राणः । लुप्तः संसारिणां तापो येन स गौरीपतिः सकल-
गणैः सहिताम् । तथा आदिश्चासी सारा च तां सभा दिवा प्रातरवापत् । आश्चर्यमि-
त्यादिविरोधसूचकम् । अविद्यमाना हिमस्यालिः पङ्क्तिर्यस्य स लुप्तताप इत्याश्चर्यम् ।
गणैर्भ्वादिमिर्युक्तां दिवादिरेव धातुपाठच्छेदविशेषः सारो यस्या इत्यपूर्वत्वम् । दिवाश-
ब्दोऽप्ययं प्रातर्वाचकम् । केचित्तु 'दिवादिसाराम्' इत्येकपदं कृत्वा एवं व्याचक्षते—
दिवादौ स्वर्गादी सारामिति । तन्तु न लाक्षणिकं हृदयंगमम् । 'दिव उत्' इति दिवश-
ब्दस्योत्वप्राप्तेः । यच्च दिवशब्दो समानोऽस्ति (!) तन्न तथा मतम् । दिवशब्दस्य
महाकविभिरप्रयुक्तत्वात् ॥

सस्फारस्फटिकविटङ्ककुट्टिमान्तःसंक्रान्ताखिलतनुभिर्गणैर्गणानाम् ।

पातालस्थलमधिरुद्ध मूर्ध्नि भक्तेरुत्सेकात्सततमिवोद्धमानपादः ॥ १० ॥

सस्फारः सविस्तारः स्फटिकमयो विटङ्क उन्नतभागो यस्य तस्य कुट्टिमस्यान्तः-
प्रतिबिम्बितैर्गणकुलैर्भक्त्युद्रेकात्पातालं गत्वा सततमुपवेशनसमयेऽपि धार्यमाणपाद इव ॥

नेत्राग्निज्वलनविलीयमानचूडाखण्डेन्दुस्रवदमृतोपजातजीवान् ।

भूयोऽपि प्रमुपितसंपदो नृमुण्डान्कुर्वाणः श्रसितविपेण कङ्कणाहेः ॥७॥

नेत्राग्नेर्ज्वलनं तेन विलीयमानाचूडाचन्द्राद्वृत्तामृतेनोपजातो जीवः प्राणो येषां
तामृमुण्डान्कपालानि केयूराहिविपश्वासेन पुनरपि गतचेतनान्कुर्वाणः । प्रतिप्रसवालंकारः ॥

चिन्वानो दृढतरमद्भुपोढभारं पादाब्जद्वितयमिवोच्चजूटवन्धम् ।

श्रीवाया वलयमिवान्वहं दधानो दोर्दण्डं श्रितविपमांसलस्वरूपम् ॥८॥

दृढतरं कृत्वाहीनां सर्पाणामुपोढो भारो येन तमुच्चमुन्नतं जूटबन्धं विभ्राणः । पाद-
पक्षे दृढतरमप्युपोढो भारो यस्य । श्रितं विपमांसलं धीवरं स्वरूपं येन तं दोर्दण्डं
दधानः । श्रीवापक्षे श्रितविपं मांसलस्वरूपं यस्य ॥

व्यग्राणां चटुघटनासु वीक्षमाणो नेत्रान्तैर्वदनममर्त्यमागधानाम् ।

नाथोऽथ प्रमथसभां प्रपद्य तस्थावासीनः शिरसि विलासविष्टरस्य ॥९॥

चटुकारिणां मुरघन्दिनां [वदनेषु] दष्टिं क्षिपन्गणसभां प्रतिपद्य विलासासनस्य
शिरस्यासीनस्वस्यौ ॥ कुलकम् ॥

मारारेर्मरकतविष्टरप्रभाणामभ्यङ्गादनुसृतनीलिमोद्गमानि ।

सर्वाङ्गाप्यभिनवभूतिभूषणान्यप्यासेदुः सहचरतां गलस्थलस्य ॥ १० ॥

भरकतमयाघनरश्मीनां संपर्कात्प्राप्तनीलत्वोदयानि, भगवतः सर्वाङ्गानि विभूतियु-
तान्यपि नीलत्वेन कण्ठतटस्य साम्यमापुः ॥

मिथ्यैव व्यधिषत् तस्य पादपीठं सोत्कण्ठाः परिचरितुं पुरो भुजिष्याः ।

नम्राणां चिकुरभरा, हि निर्जराणां तत्कृत्यग्रहणमनुक्रमेण चक्रुः ॥११॥

परिचरितुं सोत्कण्ठा भुजिष्या दास्यस्तस्य पादपीठं मिथ्यैव निष्प्रयोजनमेव चक्रुः ।
यतः क्रमेण नमतां देवानां चिकुरभराः केशास्तस्य पादपीठस्य कृत्यं कर्म चक्रुः । देवा-
स्तत्पादयोरघो मूर्धानमक्षिपन् ॥

सावेगं कथमपि तस्य नोपशस्ये किंकर्यो विदुधुवुरग्रचामराणि ।

चूडेन्दुग्लपनकृतो विशङ्कथ पात्रं लालाटज्वलनमकाण्डताण्डवस्य १२

तस्योपशस्ये निकटे किंकर्यचामराणि सावेगममन्दं कथमपि नाधुवन् । मौलिचन्द्र-
ग्लानिकृतोऽकालनाट्यस्य भालाम्नि पात्रं शङ्कित्वा । यद्यमन्दं चामराणि धुनीमो नेत्रा-
मिज्वलनेन चूडाचन्द्रो विलीयत इति शङ्कित्वा मन्दं चामराणि दास्योऽकम्पयन् ॥

हेरम्बो निजपितुराप्य जूटकूटादेणाङ्गं विनिदधदन्त्यदन्तधाम्नि ।

अभ्यङ्गादथ पृथुतत्करच्छटानां ध्रुव्यन्तं प्रकृतमपि व्यधत्त दन्तम् १३

स्वपितुर्हरस्य जटाचन्द्रमवाप्य प्रकृतादन्यस्य दन्तस्य स्थाने निहितवान् । द्विती-
यदशनप्रतिनिधित्वेन कृतवान्गणेशः । तस्य चन्द्रस्य रश्मिपङ्क्तौनां संपर्कारप्रकृतमपि दन्तं
ध्रुव्यन्तं स्फुटन्तमकरोत् । इत्यर्थपदेनार्थोत्पत्तिः । हिमांशुसंपर्केण दन्तभङ्गो वस्तुगतिः ॥

प्राविक्षन्नथ शनकैरकैतवेन व्यञ्जन्तो विनयविनम्रतां शिरोभिः ।

सर्वेऽपि त्रिदिवसदो निवेद्यमानाः सावज्ञं किमपि शिलादनन्दनेन १४

अकैतवेन निर्वाञ्जं शिरोभिर्विनयविनम्रतां प्रकाशयन्तः सर्वेऽपि देवाः शिलादन-
न्दनेन नन्दिना किमप्यत्यर्थं सावज्ञं सावगणनं निवेद्यमानाः कृतनिवेदनाः ॥

दूरात्ते तदनु सुधान्धसो विवन्तुः संहत्य प्रणतिमयुग्मलोचनाय ।

तत्पादौ विरचयतां हि मौलिभूमौ स्वान्मौलीजगदपि पादुकीकरोति १५

ते सुधा भन्धो भोजनं येषां ते संहत्य मिलित्वा भगवते प्रणतिं चक्रुः । संहत्येति
भक्त्युद्रेकप्रतिपादनम् । यतस्तस्य भगवतः पादौ शिरसि कुर्वतां पुरुषाणां जगदकर्तृ,
स्वान्मौलीन्पादुकीकरोति पादपीठानि कुरुते ॥

चण्डांशुज्वलनतुपारधाममद्योऽप्यव्याजं पुररिपुणा विकीर्यमाणाः ।

दृग्लेखा वत् वपुषोऽखिलामराणां संतापं जडिमपरिमहं च जहुः १६

अभिशादो भिन्नक्रमः पुररिपुशब्दात्परतो द्रष्टव्यः । धामप्रयीप्रकृतयो भगवतां
निर्वाञ्जं न्यस्या दृष्टिदेषा देवानां संतापं जात्यं च निवारयामासुः । भगवद्दृष्टिपातमात्रे-

णव तापजाव्यनिवृत्तिर्जातेत्यर्थः । वतेत्याथर्वसूचकम् । सूर्येन्द्रमिभित्तापजाव्यहरणं कथं भवतीत्यर्थः ॥

औचित्यान्निजनिजमासनं भजन्तस्ते पृथाः कुशलमथेन्दुशेखरेण ।

इत्युचुर्नमुचिभिदादयः सुधायाः संवन्धादिव मधुरोद्गमैर्वचोभिः ॥१७॥

निजनिजासनोपविष्टा भगवतींचित्याहूरागतः कुशलप्रष्टव्य इति नयात्, न त्वितरवत्प्रत्युपकारलोभात्कुशलं पृथा नमुचिभिदादयः शकायाः सुधापानादिव मधुरैर्वचोभिरेवमवदन् ॥

विश्वेषां पुरि पुरि यत्सदैव शेषे विद्वद्भिः पुरुष इति प्रतीयसे तत् ।

किं धामत्रितयमयानपायदृष्टेस्तस्मात्ते जगति परोक्षमस्ति वस्तु ॥१८॥

त्वं नित्यमेव पुरि पुरि यच्छेषे ततो विद्वद्भिस्त्वं पुरुष इति प्रतीयसे यथार्थः कथ्यसे । कदाचिन्महतामेव पुरि पुरीत्याह—विश्वेषामिति । ब्रह्मादिकीदृशानाम् । तस्मात्पुरि पुरि निवासाद्देतोर्धामत्रयरूपनिर्दोषदृष्टेस्ते जगति मध्ये किं वस्तु परोक्षमस्ति । सर्वमेव दृश्यमित्यर्थः । एवं वचनोपोदात् एव युक्त्या विपत्सूचनम् ॥

नन्वेवं किमपि विनिर्मलं प्रकृत्या त्वद्रूपं सुरसरिदम्बुवत्पुनीते ।

स्रोतोभिस्त्रिभिरथ कारणात्मभिस्तद्विश्वात्मन्कृतकमपि व्यनक्ति भेदम् ॥

गङ्गाजलमिवैकं स्वभावेन निर्मलं च किमपि भवद्रूपं पवित्रयति । अथ कारणात्मभिर्हरिहरब्रह्माद्यैस्त्रिभिः स्रोतोभिस्त्वद्रूपं कर्तुं कृतकं स्वेच्छया कृतं भेदं प्रकाशयति । गङ्गाजलं च त्रिधा भिन्नम् ॥

धिञ्जूढा वितथमुदासनस्वभावं भापन्ते पुरुष तव त्रिलोकभर्तुः ।

कर्त्री चेतप्रकृतिरियं करोतु किञ्चित्कैवल्यं भवदधिरोहमन्तरेण ॥ २० ॥

धिङ् निन्दायाम् । मूढा मोहावृत्तचेतसः पुरुषाः । तवोदासीनस्वभाव् तादृश्यं वितथमसल भापन्ते । नन्द्यादित्वात्पुः । यतस्तव त्रिलोकभर्तुः । अथ यदि पुरुषनिरपेक्षतया प्रकृतेरेव कर्तृत्वमारोप्यते तर्हि भवत्संबन्धविना केवलत्वं प्रकृतिः किञ्चित्करोतु । त्रिलोककर्तृत्वं दूरतोऽस्तु, त्वां विना तृणाश्चनमपि कर्तुमशक्नोति प्रतिपादनार्थं किञ्चिद्ब्रह्मणम् । एतेन सांख्यमतनिराकृतम् । ते हि सत्त्वरजस्तमःसाम्यावस्थालक्षणायाः प्रकृतेः कर्तृत्वं मन्यन्ते ॥

किं मिथ्या हर महदादिषु प्रयुङ्क्ते लोकोऽयं विकृतिमयेषु तत्त्वशब्दम् ।

एकस्त्वं निरुपधिरूपभृद्भि तथ्यं तत्तत्त्वं पुरुष विभर्षि पञ्चविंशः ॥२१॥

महदादि येषां तेषु तत्त्वमिति शब्दमयं लोकः किं प्रयुङ्क्ते । मा प्रयुङ्गादित्यर्थः । यतो विकृतिमयेषु विकाररूपेषु । निरुपधि अवच्छेदोपरागरहितं रूपं विभ्रत्वमेकस्तत्त्वशब्दं तथ्यं विभर्षि । पञ्चविंशतेः पूरणं पञ्चविंशम् । महद्बुद्धितत्त्वम् । संज्ञाशब्दोऽयम् ॥

किं कर्तुं तव पुरतोऽथ किं नु वक्तुं शक्यामः क्षितिधरराजमूर्धशायिन् ।
त्वं स्वण्डं क्वचिदपिनो पदं व्यनक्षि त्रैलोक्यं ध्वनिवपुपश्च ते विवर्तः ॥

हे कैलासवासिन्, तवाम्रे वयं किं कर्तुं वक्तुं वा शक्यामः । यतस्त्वमराण्ड पद
स्फोटरूपं प्रकटयसि । शब्दग्रन्थस्वरूपस्य च ते त्रिभुवनमसत्यः परिणामः । एवं च
रायोरेककर्तृत्वयोः सिद्धयोस्तवाम्रे किमस्माकं कर्तृत्व वेत्यर्थः ॥

कुत्रापि प्रतिहंतिमेति नान्तरिक्षं शब्दस्तद्गुणपदवीं न चातिशेते ।

तन्मूर्तिस्त्वमसि च तद्विभो जगन्ति व्यामोपीत्ययमुपपत्तिप्रदायः ॥२३

अन्तरिक्षं कर्तुं, प्रतिहतिं निरोधं नैति । शब्दस्तस्यान्तरिक्षस्य गुणत्वं नातिशेते ।
अनधिकत्वात् लज्जति । एव शब्दस्य गुणत्वे सिद्धे, गुणस्य च गुणिनि समवायाच्छब्दस्य
जगन्नापकत्वं निद्रम् । त्वं शब्दमूर्तिरसि । जगन्ति व्यामोपीत्ययमुपपत्तेरन्यायस्य प्रदायः ॥

नो किंचिद्बहिरुपपत्तिमेति वस्तु ज्ञानात्प्रसरति किंतु चित्रवृत्ति ।

ज्ञानात्मा प्रभुरिति विश्वकर्तृभावो नो बौद्धैरपि भवतो यत व्यपास्तः २४

किंचिद्बस्तु वस्तु, ज्ञानाद्बहिरुपपत्तिं नैति । चित्रवृत्तिं अनेकरूपं ज्ञानात्प्रसरति ।
एव ज्ञानस्यैव कर्तृत्वम् । भगवत्तु ज्ञानस्वरूपः । इति न्यायेन बौद्धैरपि विज्ञानवादिभि-
रपि जगत्कर्तृत्वं तत्र न निरस्तम् ॥

शून्यं तैरकथि न तुच्छमेव रूपं गार्हक्षानधिगमनीयवृत्ति किं तु ।

तादृक्षं तत्र च वपुस्तथा च बौद्धास्त्वामेव क्व न परमार्थतो गृणन्ति २५

तैः शून्यवादिभिर्बौद्धैस्तुच्छमेव रूपं कर्मशून्यं नाकथि । किं तु गार्हक्षान्तरूपरिगिरत-
धिगमनीयाप्राप्त्या वृत्तिर्नाभावः यस्य तच्छून्यं बौद्धैः कथितम् । भगवत्तु मूर्तिस्त्वादृक्षा-
तिसूक्ष्मत्वाच्छून्येत्यर्थः । एवं सति शून्यवादिनो बौद्धास्त्वामेव, नान्यं परमार्थतः स्तुवन्ति ।
बोधोपात्मन्यनवधितां त्वयीह जानन्त्यन्यानि त्रिनयनं सन्तु दर्शनानि ।

आत्मा त्वं तथ च वपुस्त्रयोऽपि लोकास्तन्मानं त्वमिति च नार्हतोऽस्ति गर्हो २६

बोधस्वरूपे त्वयि अनवधितां बोधस्वरूपदेवापिरहितत्वं जानन्त्यन्यानि दर्शनानि
सन्तु, नापास्यानि । भगवदेकनितीनत्वात् । योऽपि देहप्रमाणमात्मानं मन्यते अर्हत्
दापणकस्तेनापि त्रैलोक्यलक्षणं शरीरं प्रत्यात्मत्वात्पापकृत्यमहीहृतम् । अभ्यापकत्वात्
गर्हो वा नास्तीत्यर्थः ॥

त्रैलोक्यं विभजति यो विचित्रतमं यद्माद्यं प्रसरति सर्वजीवलोकः ।

चार्याकास्तगिह यदन्ति यत्स्वभावं तद्गद्गचा त्वमसि शिषोररीरुतश्रीः ॥

अनेकप्रकारं त्रिजगत्तु विभजति विभागेनावाप्यापयति । तथा परमात्मसंज्ञि जी

बलोकः स्फुरति । तं विचित्रवस्तुनिर्मातारं यत्स्वभावं वदन्ति । स्वभावमेव निर्मातारं
वदन्तीत्यर्थः । तद्गङ्गाया विचित्रवस्तुनिर्मातृस्वभावभङ्गाया तैश्वार्वाकैस्त्वमेवाहीकृतः ॥

यं माया क्वचिदनिरुद्धचमानरूपा न स्पृष्टुं प्रभवति नेति नेति सन्तः ।

यास्मिंश्च व्यवहृतिमाचरन्ति तं त्वां तात्पर्यादुपनिषदो विभोगृणन्ति २८

अनिरुध्यमान रूपं यस्याः सा माया यं नेति । तथा यस्मिन्सन्तो नेति नेति 'नैवार्यं
प्राणो नैव शरीरम्' इत्यादिक्रमेण व्यवहरन्ति । ते त्वामुपनिषदो वेदान्तास्त्वामेव
तमिति तात्पर्याद्गृणन्ति ॥

एकस्त्वं त्रिनयन दृश्यसेऽधिकर्तुं ज्ञातुं च त्रिभुवनमीश्वरः प्रकाशः ।

तादात्म्यं विवृतवती विमर्शशक्तिर्द्वैधेऽपि प्रथयति ते न भेददोषम् २९

इच्छद्भिः शशिमुकुट क्रियैकरूपं वैवश्याप्रणयविधायिनं वियोगम् ।

निर्व्यूढश्रुतिकविकृत्य विश्वकर्ता त्वं हर्ताभ्युपगत एव वेदविद्भिः ॥३०॥

यच्छायापृषदभिपेकतोऽपि सर्वे तात्पर्यादवसितजाड्यतां भजन्ते ।

तस्यात्मंस्तव जडतामुदीरयन्तः काणादा वत न कथंचन त्रपन्ते ॥३१॥

कावत्स्यत्कथमजनिप्यत प्रकाशं प्राणिप्यत्कथमथवैप जीवलोकः ।

आ सर्गादखिलजगद्गिरिष्ठ नो चेत्कारुण्यात्प्रभुरभविव्यदष्टमूर्तिः ॥३२॥

वक्त्रेऽभूत्तव मुरजिम्पतिग्रहीता त्वं ग्रीवां सरसिजजन्मनो व्यलावीः ।

इत्थं ते हिमकरशेखर प्रसादः कोपो वा क्वचिदजनिष्ट नो महत्सु ३३

..... ॥

इत्यादिस्तुतिमुखरेषु निर्जरेषु प्रत्यग्रप्रसृतकृपारसातिरेकः ।

तानित्थं कथयितुमिन्दुखण्डचूडः प्रारेभे रभसवशंवदैर्बचोभिः ॥ ३४ ॥

देवेष्वेवमादिस्तुत्या मुखरेषु सस्रु नवोल्लसत्कणो भगवान्स्त्वरेर्वाक्यैस्तान्देवान्बहु-
मारेभे ॥

प्राप्तानां मम सविधं विधूतधैर्यां चर्यासौ विपुलमुपह्ववं व्यनक्ति ।

विश्लिष्यन्निजमहसां मुखानि यद्वः प्रातस्त्यं रजनिपतिं विडम्बयन्ति ३५

मीनिकटभागतानां चो हतधैर्यमवस्था दुःसहमुपद्रवं सूचयति । अद्विगलनिज-
जेजसां चो मुखानि प्राभातिकं चन्द्रमनुकुर्वन्ति । पाण्डूनि जातानीत्यर्थः ॥

विश्वापद्गदभिपजोऽपि किं भवन्तो वैक्लव्यव्यसनविसंस्थुलाननाः स्थ ।

प्रत्यर्थिप्रघनरसा विलङ्घ्य दैन्यं तेजो वस्तुलयति वाडवं हि धाम ३६

आपदेव गदो रोगः । विश्वस्यापद्रदभिपजो निवारका अपि भवन्तो विक्रवत्तदुःख-
दीनमुखाः किं स्थ भवथ । हे प्रत्यधिभिः प्रथनं युद्ध तत्र रसो येषां तेषामामन्त्रणम् ।
दैन्यमुल्लङ्घ्य वस्तेजो वाङ्मवं तेजोऽनुकरोति । 'विलह्यदैन्यम्' इत्येकपदं वा ॥

ध्यानेन स्तिमिततमत्वमब्जयोनैरासीद्यत्प्रणिहितदीक्षमीक्षणेपु ।

चिन्तायाः परिचयने तदेव सद्यः साधिक्यक्रममपि नाधिकं धिनोति ॥

ध्यानेन समाधिना ब्रह्मदृष्टौ स्तिमिततमत्वं चिन्तायाः परिचये सति नाधिकं धिनोति
प्रीणयति । सहाधिभिधित्प्रीडाभिर्वर्तते यस्तद्भावेन सहितम् । अपिर्विरोधद्योतकः ।
अधिकस्य भाव आधिक्यं तेन सहितमपि नाधिकम् ॥

सावेगं युधि बलतां द्विपां शिरोभिर्यस्यामे समजनि मृत्युभाण्डभङ्गिः ।

तच्चक्रं कशिमवशंवदाग्निमार्चिःसंचारं किमिति मुरद्विषोऽधिसेते ॥३८॥

सोत्कण्ठं रणे स्फुरतां शत्रूणां शिरोभिर्मृत्युभाण्डभङ्गिर्यमाशनपात्रटङ्को यस्यामे
जाता । शत्रुशिरोसि यमाशनभाण्डसमानि संपन्नानित्यर्थः । कशिमवशंवदोऽल्पोऽग्नि-
मार्चिःसंचारो यस्य तद्विष्णोरपि नक्रं किमधिसेते निष्प्रभावरवात्युत्सप्रायमास्ते ॥

यत्र श्रीरनिशविनिद्रदृक्सहस्रे विश्रम्य स्मरति न पङ्कजाकरस्य ।

सोऽकाण्डे किमिति विडौजसोऽस्य देहः संदेहं मुहुरिव कस्य न व्यनक्ति ॥

नित्यविकसितसदसदृष्टौ यत्र विभ्रान्तिमाप्य लक्ष्मीः पद्मसरसो न स्मरति । पद्म-
सरोविकासस्यानैकान्तिकरवात् ॥

चित्रोचक्रकशिमविशेषवद्भिरङ्गैर्वैङ्गव्यं विवृतवतां समीरणानाम् ।

किं त्वेषां पुनरपि जायते महद्भिर्निःश्वासैरनलसमांसलत्वयोगः ॥ ४० ॥

अभूतपूर्वजायमानकशिमधिक्यसहितैरङ्गैः । उपलक्षणे तृतीया । दैन्यं प्रकाशयतां
वायूनां महद्भिर्निःश्वासाैरनलसत्त्वं चातुरी, मांसलत्वं पीवरता तद्योगः पुनरपि किं न
जायते । सुखकृते तद्योगपीनत्वे गलिते दुःखनिःश्वासकृते एव मस्तां वर्तेते इत्यर्थः ॥

पाण्डिम्ना परिचितमुज्झितप्रतापप्रावारं किमिति तथा वपुः खरांशोः ।

शुभ्रांशुभ्रमघटनाद्विना त्रियामामातङ्गं सृजति यथा रथाङ्गनाम्नाम् ॥ ४१ ॥

प्रताप एव प्रावारो बृहद्भ्रमुज्झितस्यको येन तदर्कस्य शरीरं पाण्डिम्ना पाण्डुरत्वेन
तथा परिचितमिति किं यथा रात्रिं विना चन्द्रमाश्रकवाकाणां शोकं सूर्यमण्डलं सृजति ।
सूर्यश्चन्द्रवत्पाण्डुर्जातः किमिदमिति तात्पर्यम् ॥

निःशेषत्रिभुवनघस्मरश्चित्त्वात्तद्ब्रह्मेः सहजमपहुतं क तेनः ।

युष्मार्कं सपदि विलोक्यतेऽस्य हा धिक्शोकोष्णश्चिततरङ्गमात्रशेषः ४२

समस्तस्य त्रिभुवनस्य घस्मरादनशीला श्रीर्यस्य तत्तेजो बहेस्तन्वा क्वापहुतं गोः
पेतम् । अग्निर्हान्तेजाः किं जात इत्यर्थः । हा कष्टे । धिङ्निन्दायाम् । अस्यामेरुष्मा
तोकोष्णा ये श्वसिततरङ्गास्तन्मात्रं शेषो यस्य स कथं दृश्यते । अग्नेः खोष्मा गर्लितः ।
दुःखोष्णाश्वासकृत एव दृश्यत इति तात्पर्यम् ॥

क्रान्ताभिः प्रतिदिवसास्तशैलसीदच्चण्डांशुद्युतिभिरिवेश्वरः प्रतीच्याः ।

यस्तेजो दुरभिभवं बभार सद्यः स्वां शक्तिं दृशि विधृताम्भसि व्यनक्ति ॥

क्रान्ताभिराक्रमणेन स्त्रीकृताभिः प्रत्यहमस्ताद्री सीदतः प्राप्तास्तमयस्य चण्डांशोर्द्युति-
भेरिव यः प्रतीच्या ईश्वरो बहूणो दुरभिभवं तेजो बभार स विधृताम्भसि सवाष्पायां
ऽथै स्वां शक्तिं प्रकटीकरोति । सवाष्पेण नेत्रेण बहूणशक्तिः प्रकाशितेत्यर्थः ॥

अन्येषां सवनलिहामपि प्रयातः स प्राच्यः क नु निजतेजसोऽतिरेकः ।

नीरन्ध्रप्रविष्टमराननानिलौघैः किं लीढः कथमपि दीपवच्छमेन ॥४४॥

मखभुजामपि स प्राच्यः प्राविस्थतः स्वतेजोमहिमा क यातः । नीरन्ध्रं कृत्वा
वेष्टमरैर्निःश्राघैः स तेजोमहिमा द्वीपवर्तिक लीढः शमितः ॥

ईदृग्भिः स्मरमकरैकमान्त्रिकस्य व्याहारैरपहृतकल्पचित्तपीडाः ।

निर्वेदादभिमुखलोचनं कथंचित्प्रोत्क्षिप्य क्षणमवतस्थिरे मुखानि ॥४५॥

स्मर एव मकरः स्मरस्य वा मकरस्तस्यैक[स्य] मान्त्रिकस्य प्रभावशमहेतोर्हरस्ये-
ऽग्निः सन्नेहाभिशक्तिभिर्निवारितकल्पचित्तचिन्ताः । अत एव निर्वेदेन दुःखेनानभिमु-
खानि लोचनानि यत्र । एवं कृत्वा कथंचिन्मुखान्युत्क्षिप्य क्षणं देवास्तस्युः ॥

देवोऽथ श्रुतिकविता पयोदनादप्रत्यर्थिस्वनरचनाश्चित्तैर्वचोभिः ।

हंसानां रथपथवार्तिनां मुहूर्तं तन्वानो भयमिति सादरं जगाद ॥४६॥

श्रुतिकविता देवो ब्रह्मा सादरं जगाद । पयोनादस्य स्वनितस्य प्रत्यर्थी स्पर्धा-
करो यः शब्दस्वरचनया पूजितैर्वचोभिर्निजरथभूतानां हंसानां भीतिं कुर्वन् । हंसा हि
नेषद्वेषिणः ॥

संतापं किमपि विवृण्वते न केषां ये पादा इव दिविषन्मनोज्वरस्य ।

सन्त्यत्र त्रिनयन दुःसहप्रमेया दैतेयास्त्रिभुवनशत्रवस्त्रयस्ते ॥ ४७ ॥

दिविपदां देवानां यो मनोज्वरस्तस्य पादा इव ये केषां न संतापं प्रकाशयन्ति ते
दैतेया दैत्यास्त्रिपुराह्यास्त्रयो दुःसहप्रमेया गहनस्वरूपास्त्रिभुवनवैरिणः सन्ति ॥

प्रागुद्यमनियमादिमांसलाभिश्चेष्टाभिस्त्रिदिवमुनीन्विलङ्घयन्तः ।

संहत्य स्थिरतरनिश्चयेन ते मामाराद्धुं निरवधि तेपिरे तपांसि ॥४८॥

प्रथममुद्यद्भिर्भैरहिंसादिभिर्निवृत्तिरूपैर्नियमैः शौचादिभिर्मांसलाभिर्घृताभिश्चेष्टाभिः

कर्मभिर्देवर्षाञ्जयन्तस्ते दैत्याः संहस्य मिलित्वा स्थिरनिधयेन मां सेवितुं निरवधि निष्प-
रिच्छेदं तपांसि तेषिरे चक्रुः । तपःकर्मकस्यैव कर्मवद्भावादात्मनेपदम् ॥

त्रैलोक्यं तपसि विशङ्कमेव तेषां कल्पान्तज्वलननयेन बाधमाने ।

निर्व्याजक्रममथ दर्शनं पुरस्तात्तेभ्योऽहं व्यतरमनुत्तरानुरोधः ॥ ४९ ॥

कल्पान्ताभिन्यायेन तेषां तपसि त्रिभुवनं बाधमाने सति जातानुरोधोऽहं निष्कपटं
तेभ्यो दर्शनमदाम् ॥

संतप्ते वपुषि तपोभरेण कुर्वन्निर्वाणं वहनपतत्रिपन्नवातैः ।

सावेगं पट्ट घटिताञ्जलीन्पुरस्तात्तानाविष्कृतनिजमूर्तिरित्यवोचम् ॥ ५० ॥

तपस्वप्ते शरीरे बाहभूतहंसपक्षबाधुभिस्त्वापच्छेदं कुर्वन्प्रकटीकृतमूर्तिरहं कृताञ्जली-
स्तानुचैस्तूर्णं चेल्यवोचम् ॥

संतुष्टं निशिततपोविशेषमय्या वासा वः सकलमपीह गान्ततन्नम् ।

शुष्मभ्यं धरमहमीप्सितं प्रदास्ये भो धत्सा खलु विरचय्य तद्गतानि ९१

तीक्ष्णया तपोरूपया वासा कुञ्जिकया सर्वोऽपि भवतामहप्रपद्यस्तनूकृतः । अह-
मिष्टं वरं भवद्गणो दास्यामि । तस्माद्गतानि विरचय्य कृत्वा खल्वलम् । त्रतेभ्यो
निवर्तध्वमित्यर्थः । 'अलं खल्वोः' इति क्त्वाप्रत्ययः ॥

ईदृक्षप्रतततपःपणप्रयुक्त्या यं प्राप्तुं विवृतदुरोदरक्रियाः स्थ ।

अर्थं तं कथयत तत्र कापि मा भूदाशङ्का दितिकुलमौलिमण्डना वः ॥

तप एव पणो द्यूतनिबन्धस्तत्प्रयोगेण यूय यमस्य लक्ष्यं विवृता प्रकटीकृता दुरोदर-
क्रिया मया सह द्यूतव्यवहरणं यैस्ते स्थ भवथ । यदर्थमीदृश तपः कृतमित्यर्थः । हे
दितिकुलस्य मौलिमण्डनाः, तमर्थं वृत । तत्राभिलषितेऽर्थे वः संशयो मा भूत् । मण्डना
इति 'रुधिमण्ड-' इति कर्तरि ल्युट् ॥

इत्यस्मद्गिरमधिरोप्य कर्णवीथीं नेदीयः प्रमदरसोक्षितेक्षणास्ते ।

मामेवं विनयमपाक्षरान्तरङ्गप्रोन्मीलत्पदमगदन्विनम्रकण्ठम् ॥ ५१ ॥

श्रवणादरेण विस्तीर्णत्वात्कर्ण एव वीथी तामस्मद्गिरमधिरोप्य । ध्रुवेल्यर्थः । नेदीयो
निकटमानन्दजलेनोक्षणं सेको येषां तानीक्षणानि येषाम् । 'रसोक्षणक्षणाः' इति वा
पाठः । नेदीयान्प्रमदरसेनोक्षणक्षणः सेकावसरो येषां ते दैत्या विनयमयान्यक्षराणि येषां
तान्यन्तरङ्गाणि विषक्षितप्रत्यासमानि प्रोन्मीलन्ति पदानि यत्रैवं मामयोचन् ॥

अन्यैः किं वरद वरान्तरैरवातैरप्राप्तैरथ च न कोऽपि धैर्विशेषः ।

त्वद्भक्तप्रसूतवचोमृतौषलाभादसाकं भवतु विभो क्षगित्यमृत्युः ॥ ५४ ॥

हे वरद, अलम्बैर्लम्बैर्वा धैर्विशेष उत्कृष्टो न भवति तैर्वरान्तरैः किम् । न किञ्चि-
दित्यर्थः । त्वन्मुखनिःसृतवचनसुधाप्रवाहलाभादस्माकममृत्युरमरणं भूयात् ॥

नैवेदं वितरितुमीश्वरोऽस्ति कश्चिन्निश्चित्य द्रुतमितरं वरं वृणीष्वन् ।
इत्यस्मद्बचनमथोच्चुलुम्प्य तेऽत्र श्रोत्राभ्यां पुनरिदमादरादवोचन् १५
इदममरणं दातुं कश्चिन्न समर्थः । यूयमन्यं वरं याचध्वम् । इत्यस्मद्वाक्यं धादरं
श्रुत्वा ते भूय एवमवदन् ।

नैवं चेत्प्रतिश्रृणुते भवानकस्मादस्मभ्यं दृढतपसापि निःसहेभ्यः ।
तर्हेको युधि रिपुणा शरोऽर्प्यमाणः सर्वेषां भवतु सहैव मृत्यवे नः १६
दृढेन तपसा पीडितेभ्योऽपि नस्त्वमेवं नाङ्गीकुरुषे तर्हि सद्भामे शत्रुणा प्रहितः शर
एक एवास्माकं सहैवापृथक्त्वेन मरणायास्तु । 'प्रत्याङ्म्यां ध्रुवः' इत्यात्मनेपदम् ॥

मत्तस्तं वरमिति दीप्तमाप्तवन्तस्ते युक्त्या मतिमतिवर्तितुं यमस्य ।
त्रील्लोकानथ च पृथक्पृथङ्ङिरोद्धुं संनद्धा व्यधिपत नूलयत्तसिद्धिम् १७
मत्सकाशात्तं वरं लब्ध्वा यमस्य मति मरणाविषयां युक्त्यल्लोहहितुं त्रीणि भुवनानि
पृथक्पृथक्गवरीतुं संनद्धा नूलस्य यत्नस्य सिद्धिं चक्रुः । 'नवीनो नूतनो नवः । नूलश्च'
इति कोपः । अथ चापि चेलस्यार्थे ॥

तत्तत्त्वमान्तरमवेत्य ततः सुवर्ण-

दुर्वर्णलोहघटनाविकटैः प्रकारैः ।

तेभ्यः पृथक्त्रिषु जगत्सु पुरीरनल्प-

शिल्पाविकल्पसमयः स मयश्चकार ॥ १८ ॥

तत्रिजगदाक्रमणलक्षणमान्तरमप्रतिभिन्नमपि तत्त्वमवेत्य ज्ञात्वा भयवशात्सेवावधाने-
नेङ्गितादिभिर्लक्षिताभिप्रायत्वात् । सुवर्णरीप्यलोहमयघटनया विकटैर्विस्तीर्णैः प्रकारैः ।
पुरीर्नगरीस्त्रिषु भुवनेषु तेभ्यो दैत्येभ्यः स मयो विश्वकर्मपुत्रः कृतवान् । अनल्पशिल्पेऽवि-
कल्पो निष्कम्पः समयो मर्यादा यस्य । आन्तरं तपःप्रयुक्तवरलक्ष्यमिति व्याख्येयम् ॥

अरुणमणिगरीयोगोपुरप्रोज्जिहान-

द्युतिनिवहनवीनोदृङ्कितामेयवप्रम् ।

पुरवरमथ हैमं दैत्यनारीकटाक्षैः

कुवलयितगवाक्षं तारकाक्षोऽध्यरुक्षत् ॥ १९ ॥

पद्मरागमययुक्तरपुरद्वारप्रसृतांशुभरसंपादितनवाग्निमयप्राकारम् । तथा दैत्यलोह-
दृष्टिभिः संजातोत्पलाः कृता गवाक्षा यस्य तत्सौवर्णं नगरं तारकाक्षो दैत्योऽधिस्वदवान् ।
वक्ष्यमाणयोर्नगरयोर्थावापृथिव्यधिकरणत्वात्पारिदोष्यात्सौवर्णनगरस्य पाताले विधिः ॥

धवलभवनयोगादाप्तपर्याप्तसाम्य-

श्रिणि नभसि हसन्त्यामुल्लसद्भिर्मयूखैः ।

पुरि परिकरमाधाद्राजतोल्लासवन्धौ

स्रक इव कमलाक्षः प्रक्रमो विक्रमस्य ॥ ६० ॥

धवलानि सुधास्रानि भवनानि शृङ्गाणि भानां नक्षत्राणां वनानि कुलानि तयो-
गासदृशे व्योम्नि रश्मिभिर्हसन्त्याम् । तथा राजतो रौप्यमयो यत्रोल्लसः । राजता
राजभावश्च । तदुल्लासस्य बन्धौ परिचितायां नगर्याम् । अत एव निजपीठपौल्लास इव
कमलाक्षो दैत्यः परिकरं चकार । पुर्यां यन्नभसः साम्यधीः प्राप्ता तदधिकरणा पूरिति
व्याख्येयम् ॥

भरन्नुद्यत्सोणीतलविसृतपातालतिमिर-

स्थिरासङ्गेनेव स्फुरदसितनिःशेषवपुषम् ।

नृणां लोके कालायसमयमयात्ताज्जनपदं

ततो विद्युन्मालीत्यसिसलिलधाराभिरसिचत् ॥ ६१ ॥

भरेण बहुत्वान्नगरभरेण नुव्यतः स्फुटतः क्षोणीतलविगतं यत्पातालान्धकारं तस्मै-
बन्धी स्थिरो यः संपरंस्तेनेव कृष्णप्रकृति कालायसमयं कृष्णायोजातिकृतं जनपदं
विद्युन्मालीति दैत्योऽसीना सलिल प्रभाविशेषस्तत्प्रधानाभिर्धाराभिरसिचयाम् । वि-
द्युन्माली मेघश्च जलधाराभिः सिचति ॥

ते प्राप्य त्रिपुरप्रथामथ पृथग्लोकान् रुजन्तः स्थिता

दिव्यान्यब्दशतायुतान्युपनमद्विधापमृत्युश्रियः ।

यन्नाम्नाप्यधिरोहता श्रुतिपदं गीर्वाणवामभ्रुवां

गाहन्ते तनवोऽतियेलपवनोद्वेल्लतासौहृदम् ॥ ६२ ॥

अथ भुवनत्रये राजधानीकरणादनन्तरं त्रिपुराणीति प्रसिद्धिं प्राप्य दिव्यानि वर्ष-
शतायुतानि वर्षदशसहस्रीः पृथग्भुवनानि बाधमानाः स्थिताः । श्रुतेन येषां नाप्रापि
देवाद्भनानां तनवः सवैगवायुक्म्पमानलताकान्ति भयन्ति । नामापि ध्रुवा कम्पन्त
इत्यर्थः ॥

तार्प रुचिक्षतिमथौ विविधाश्च पीडा

विश्वस्य धातव इवोत्कुपितास्त्रयस्ते ।

आतन्वते सपदि दुःसहसंनिपाते

तस्मिन्निभपक्तु यदि भर्गे भवत्प्रसादः ॥ ६३ ॥

तापं दुःखम्, पित्तसंतापं च । रुचिंशति विच्छाद्यतामोजोमहात्, अन्नविषयाभिला-
पनिवृत्तिं श्लेष्मकृतां च । पीडा जनोपद्रवात्, वातकृताः पीडाश्च । ये कुपिता ईर्ष्या-
लवः, स्वप्रमाणातिरिक्ताश्च । धातवश्च वातपित्तकफा इव विकुर्वन्ते । तस्मिन्दुःसहे
संनिपाते दुःसहानां संनिपाते वा वातादिकोपे च भवतः प्रसादो भिषगमदंकारो भवति ॥

याः क्रीडद्विवुधावरोधनपरिष्कारार्कक्रान्तानल-

ज्वालातापलवावलेहमपि नो मध्येदिनं सेहिरे ।

ताः संतानकवीरुधो विधुनितास्तसैनिकैः सांप्रतं

दावाभिर्यदि नाम रक्षति ततो नीचावमानज्वरात् ॥ ६४ ॥

क्रीडन्ति यानि विवुधावरोधनानि देववध्वत्तासां परिष्कारार्थं भूषणार्थमर्कक्रान्ता-
स्तदभिसंतापस्पर्शमपि या न सेहिरे ताः संतानकलतास्तत्रमूर्चेर्व्यथिताः । नीचावमान
एव ज्वरस्तस्माद्दावाभिर्यदि रक्षति । दावाभिवैरम्, न तु दैत्यावमान इत्यर्थः ॥

पाशैर्वद्विशिरोधराः फणिमयैरुत्खातनाकिद्रुम-

स्कन्धालानतलेषु दानसलिलावग्राहिणो दिग्द्विपाः ।

नीतास्त्रैरजिरेषु यामगजतां सस्त्रेऽपि विश्वंभरा-

भारे व्रीडनिपीडनेन दधते दूरावनम्रं शिरः ॥ ६५ ॥

उत्खातानां देववृक्षाणां स्कन्धा एवालानानि ततलेषु सर्पमयैः पाशैर्वद्विशीवाः ।
तेषां मदजलस्यावग्राहः शोषोऽस्ति येषां दुःखवशात् । दैत्यैरङ्गनेषु प्रहरहस्त्रितां प्रापिता
दिग्दन्तिनो भूभारेऽसस्त्रपि शिरो दूरनतं बहन्ति । यतो लज्जया नम्रम् ॥

किं वान्यत्ते तथाद्य त्रिनयन विनयातिक्रमाक्रान्तविश्वा

निःश्वासौधेन दीर्घाकृतचमरमरुद्भुम्बराः स्वर्वधूमिः ।

सर्वे निर्वीरमुर्वीतलमथ निलयं नाकिनां मन्यमानाः

कर्तारो नूनमस्तत्परिकरमचिरात्नाममात्रावशेषम् ॥ ६६ ॥

अन्यत्किमिव वर्णयामः । अविनयेन जितविश्वा बन्दीकृताभिर्नाकनारीभिनिःश्वास-
बहुलीकृतचमरत्रायवस्ते दैत्या भूतलं देवावासं च वीररहितं मन्यमाना निश्चितमस्त-
त्सामग्रीं नामैकशेषां करिष्यन्ति ॥

इत्थं प्रस्तावनायै विवृतवति वचः पद्मभूसूत्रधारे

तूर्णं वक्त्रप्रसादप्रसरजवनिकामग्रतोऽपास्य दूरम् ।

१. 'स्पृष्टास्ता नन्दने शच्या केचसंभोगलालिताः । सावहं पारिजातस्य मज्जयो
यस्य सैनिकैः ॥' इति ह्यग्रोवधम्, (साहित्यदर्पणे). २. 'हतेऽपि भारे महतस्त्रयामरा-
दुवाह कृच्छ्रेण भृशानतं शिरः' इति माघः.

क्रोधाख्यः पर्यदानां विदधदधिमनोरङ्गपीठप्रवेशं

शैल्यपो दृष्टहस्ताद्यसमविकृतिभिः सङ्गमङ्गीचकार ॥ ६७ ॥

प्रस्तावना आमुखे भाविवस्तूपक्षेपस्तदर्थं ब्रह्मण्येषु सूचनात्सूत्रधारे वचो वहति वक्त्र-
प्रसाद एव प्रसरणाज्जवनिका तां तूर्णं निवार्य क्रोधप्रवेशात्पर्यदानां गणानां मन एव
रङ्गपीठं तत्र प्रवेश कुर्वन्क्रोधाख्यः शैल्यपो दृष्टिहस्तादीनामसमाभिविकृतिभिर्विनाः
सङ्गमङ्गीचकारेति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनाराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तसूनोर्महाकवि-
राजराजानकश्रीमत्कृष्ण कृती श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये
परमेश्वरदेवसमागमवर्णनं नाम सप्तदशः सर्गः ।

अष्टादशः सर्गः ।

दैत्योदयासवरसं श्रवणानुतर्प-

मार्गेण ते गणगणा विनिपीतवन्तः ।

रज्यद्विलोचनकपोलतलाः स्खलद्भि-

र्वाक्यैर्विलोलचलितभ्रुु विकारमूहुः ॥ १ ॥

श्रवण एवानुतर्पथपकस्तत्पथेन दैत्योदयमेवासवरसं पीतवन्तः । अत एव रज्यन्ति
सरागाणि संपद्यमानानि नेत्रगण्डतलानि येषां ते [गण्डसमूहाः] स्खलद्भिः किञ्चिभिः-
सरद्भिर्वचनैर्विलोलचलिते भ्रुवः यत्र । एवं कृत्वा विकारं प्रतिभेदमूहुर्बभूवुः । मधुपानेन
च नेत्रादिरागसम्भवः ॥

तैऽक्षिभ्रुवभ्रमिकरालतरालिकाभ-

माजग्निरे करतलैर्धनमंसकूटम् ।

यत्संभ्रमेण विदलत्कनकोर्मिफोत्थं

चक्रे रजः पृथुविलोचनकृणितानि ॥ २ ॥

अक्षिणी च भ्रुवां च तदक्षिभ्रुवम् । 'अचतुर-' इति साधुः । तस्य भ्रमिभ्रमप
तया दुर्दशी ललाट ते गणा निजस्कन्धं हस्यैराजग्निरे । 'साह्णकर्मका-' इत्यात्मनेपदम् ।
यस्मिन्नाहने संभ्रमेण विदलन्त्यो याः कनकोर्मिवाः सर्गमात्रिकास्तदुत्थं रजः पृथुतां
नेत्राणां कृणितानि किञ्चिद्विभीतानि चक्रे । 'पृथु' इति वा भिन्नं पदम् । यत्पृथुप-
मिन्नपदीकृत्य यथार्थं वा व्याख्येयः । तदुत्थं द्विलोचनपद्भिः(भिः)शायाम्—'मिण्ण-
योपगर्भाश्च धातवधेति ते त्रयः । अनेकार्था भवन्त्येषां पाठलोपादिर्भेदम् ॥

प्राथम्यतः प्रमथवीरजनः सक्रोप-

निष्पिप्यमाणविविधामरणाचूर्णः ।

उद्दामदानवजनस्य पुरंघ्रिदृष्टे-

रश्रुप्रथार्थमिव धूलिभरं पुपोष ॥ ३ ॥

सकोपं कृत्वा निष्पिष्यमाणानां विविधानामामरणानामग्रचूर्णैः सकललोको(?) रजो-
भरमुत्थितवान् । प्रायम्यतो युद्धात्पूर्वमेव दैत्यश्रीलोकस्य चाष्पजननार्थमिवेति संभावनम् ॥

साटोपपाणिमृदितस्त्रविलासहार-

तारेन्द्रनीलनिविरीसरजश्छटाभिः ।

व्यानञ्ज कश्चन पुरोन्तरदीप्यमान-

कोपप्रदीपगलद्भ्रजनधूलिपुञ्जम् ॥ ४ ॥

साटोप ससंरम्भं पानिभ्यां मृदितः कोपशक्तिपथो यः स्वविलासहारस्त्रत्र तारा ये
इन्द्रनीलास्त्रेषां निविरीसाभिर्घनाभो रेणुच्छटाभिर्हेतुभिः कोऽपि अन्तरेऽन्तर्दीप्यमा-
नस्य कोपप्रदीपस्य संबन्धी पुरो गलन्वोऽञ्जनपुञ्जः कञ्जलराशिस्त्वं व्यानञ्ज । पिशानां
रत्नानां धूलिः कोपदीपकञ्जलमिति संभावना ॥

अन्योन्यमर्दनरयादुदितासमोष्म-

ताग्रीभवद्विघृतधूमशिसोद्गमं च ।

कस्यापि पाणियुगलं स्वमुजप्रताप-

वह्नेर्विनिर्गमनमार्गमिवाचक्षे ॥ ५ ॥

मिथोमथनाच्चाततापम्, तथा रक्तीभवत्, तथा प्रकाशितधूमोत्पत्ति च कस्यापि
करद्वयं निजभुजप्रतापाग्नेर्निर्गममेव सूचितवत् । अग्निनिर्गमस्य च तापाहणवधूमा लिङ्गम् ॥

केनाप्यभज्यत तथा पृथुपद्मराग-

चूडामणिर्निविडपाणिविघट्टनाभिः ।

नासीद्यथोल्लसति तद्रजसि प्रसक्त-

रोषारुणाननरुचः परभागलामः ॥ ६ ॥

निविडं कृत्वा पानिना घट्टनाभिः करणभूताभिः केनापि महापद्मरागमणिस्रथा भग्नो
यथा तस्य रजसि स्फुरति रोपलोहिताया मुखशोभायाः परभागलामो नासीत् । वर्णा-
न्तरसंनिर्गमं परभागलामस्य सद्भावान् ॥

कश्चिद्विशङ्कटपटुभ्रुकुटीकराल-

भालस्थलः किमपि घोरतरं वभापे ।

नीतो रुषा कलुपतां स हठात्प्रवीरो

वाचां कथं त्वपरुषं प्रसरं व्यनक्तु ॥ ७ ॥

शुक्रुटिदुर्दर्शललाटतट कोऽपि कठोरभवदत् । कश्चिदिति निदृष्टस्य स इति परा
मश । रुपा कलुपतामप्रसाद नीत स वाचामुक्तासमपरूप सुकुमारमरोप व कप
व्यनक्तु । विरोधच्छायापक्षे कार्यस्य कारणानुगुण्य हेतु ॥

कस्यापि तत्समयसञ्जमदूरदीर्ण
जीर्णव्रणप्रणयिनी तनुरावभासे ।

द्रष्टु भ्रुवोरसमलासरहस्यदीक्षा
वीरश्रिया कृतगवाक्षपरम्परेव ॥ ८ ॥

तत्काले सञ्जमेण दूर दीर्णा स्फुटिता जीर्णा पुराणा व्रणा शरप्रवेशजातानि
तेषां प्रणयिनी परिचिता तन्नु श्शुभ । अतः सभाव्यते—भ्रुवो कोपवशात्ताव्यरहस्य
दीक्षा नियमेन ग्रहण वीक्षितु वीरलक्ष्म्या विरचिता आलपङ्क्तिरिव । राशी च जाला
न्तरेण नाव्यादि वीक्षते ॥

क्रोधानुबन्धघनधर्मविकीर्यमाण
विस्तीर्णदीर्णजरठव्रणविभ्रमेण ।

कूपावलीर्विपुलवीररसा प्रताप
हर्तु द्विपामिव च कश्चन सचिकाय ॥ ९ ॥

क्रोधव्यसनेन घनो यो धर्मस्तेन पूर्वमाणानि विस्तीर्णानि दीर्णानि स्फुटितानि
व्रणानि तद्व्याजेन घनवीररसा कूपपङ्क्ति शनूणां प्रताप शमितुमिव सचितवान् ॥

व्यालोलतारकगतिर्विकसत्परोज
श्रीसख्यवत्यरुणतामवलम्बमाना ।

कस्यापि चित्रमहह प्रमथाधिपस्य
दृष्टिर्निशातमसिडम्बरमेव भेजे ॥ १० ॥

व्यालोलतारकयो वनीनिकयोस्तारवाणामुद्भवा च गतिर्यस्या । तथा प्रपुल्लया
पद्मश्रिया सरय सादृश्य परिचयश्च तद्भूती । तथादृगता शोणत्वमहणभाव च एद्भूती
कस्यापि दृष्टिर्निशित तीक्ष्णमसिडम्बरं खड्गप्रपञ्चमेव सेवितवती । अथ च निगाया
स्तमसि निशातमसि दृष्टिडम्बर विप्रयग्रहणसामर्थ्यं भजते ॥

सरूढरीढमरुणीभवदीक्षणान्त-

कान्तिच्छटाघटनया क्षणमीक्षमाण ।

आसन्नसगरमहोत्सवशसनाय

सिन्दूरपूरमिव कोऽप्यङ्किरत्कृपाणे ॥ ११ ॥

स्रष्टा रीटा मद्रमन्वरत्वेनावज्ञा चन । एव हृत्वा क्षणमर्यात्खड्ग वीक्षमाणः कोपरो-
पाहानेन्रघ्नन्तिसंपर्केण हेतुना सद्गामोन्धवसूचनाय खड्गे सिन्दूरमिवाक्षिपत् । उत्सवे
च सिन्दूरक्षेपो वुक्तः ॥

दुःशिक्षिताखिलविपक्षदिषन्नयान्त-

नेत्रेषु संघटितपाटलिमोद्गमेषु ।

माहात्म्यतोऽन्तकरिपोरखिलास्तदोच-

दाग्नेयदृष्टय इव प्रमथा वभुवुः ॥ १२ ॥

रोप्रवशात्नेत्रेष्वन्तर्घटितः पाटलिमोद्गमः शोणन्व येषा तेषु सन्तु दुःशिक्षितानामव-
स्तुशिक्षितानामखिलाना विपक्षाणा दिषन्नया दग्धुमिच्छया भगवतः प्रभावात्प्रनयाः प्र-
कटीभवदक्षिमनदृष्टय इवामूवन् । अन्तकरिपोरिति प्रहृतानुगुणमभिधानम् । भगवता-
नेत्रदशा यमस्य दाहान् ॥

कश्चिन्निनाय पटुपाटलिमावमृष्टा

दृष्टिच्छटास्तत इतः सुचिरं विमुञ्चन् ।

वक्तुं पुरः प्रतिभुवामगुमान्यनम्र-

विद्युद्दटाजटिलनामिव दिङ्मुस्तानि ॥ १३ ॥

पटुना पाटलिना शोणवेनावमृष्टाः सृष्टा दृष्टिच्छटा इतस्ततः क्षिपन्कश्चिद्द्वरिणा-
नशुमानि नूचयितु दिङ्मुस्तानि अनप्राया विद्युत्लाभिर्जटिलतामिवानपात् । रोपाहण-
दृष्टयो वपंघमेकार्यविद्युवेन संभाविताः । 'पटु' इति वा भिन्न पदम् ॥

धुन्वन्परः परुपरोपतयोत्तमाङ्गं

प्रेङ्गोलकेलिमणिकुण्डलयुग्ममङ्गला ।

निन्ये निनर्तिपति वैरिकवन्धलोके

संनद्धतालपुटतामिध वक्त्रचन्द्रम् ॥ १४ ॥

द्रोपमावेन शिरः कम्पन्कश्चित्कम्पनानक्रीडारत्नकुण्डलव्याजेन दैत्यकवन्धवर्गं
निनर्तिपति सति मुखचन्द्र सतालपुटतामिवानैरीयात् । सनिर्देशकार्याभ्यां कुण्डलयोस्ता-
लवचभावनम् ॥

आघट्टयन्करतलेन घनान्यसूयः

कश्चिन्मर्हामुदितनूतनरन्प्रयुक्त्या ।

सद्योऽननोदिव मदाग्र्यधुराश्रितानां

द्वारं विक्रस्वरमघोगतये परेषाम् ॥ १५ ॥

घनरोपतः पाणिना भूमिं घट्टयन्कृत्विजातनवच्छिद्रयोगेण परेषामधोगतये किञ्चि-
द्धार विवृतमकरोत् । यतो मदस्याप्रधुरं ध्रितानाम् । पतनान्ताः समुच्छ्रया भवन्ति ॥

वीरोऽपरखिनयनानुचरः सरोपं
मृद्गैललाटफलकं करपङ्कजेन ।

दग्धुं रिपूनलमाशु ततो न्वियेष
निर्मथ्य लब्धुमिव नेत्रदशाधिरूढम् ॥ १६ ॥

हस्तेन भालस्थल मध्रखिनेत्रसेवकं कश्चिच्छत्रून्दग्धुं नेत्रावस्थया स्थितमग्निं म
थिला लब्धुमिवानुससार । निनयनानुचर इति साकूतम् ॥

आकर्ण्य निर्णयमरातिमतप्रथाना-
मारोहतोऽभिनवदुःसहरोषकोटिम् ।
चित्तेऽनवाप्य धृतिरुद्ध इवावकाशं
कस्याप्यभूदधर एव दृढः प्रकम्पः ॥ १७ ॥

शत्रूणां सङ्ग्रामोद्योगरूपाणां मतानां निश्चय पक्षान्तरनिरासेन स्थापनं ध्रुवा रोप-
मारोहतः कस्यापि चित्ते धैर्येण रुद्धे आवृत्ते, अतोऽवकाशमलब्ध्वेवौष्ठ एव कम्पो दृ-
ढोऽभूत् । तदा कस्यापि रोपवशादौष्ठ एव चकम्पे, न तु भयवशाद्दृढमित्यर्थः ॥

धूमच्छटाप्रविकटभ्रुकुटीपुटस्य
कस्यापि वेपथुसखोऽधरपल्लवोऽभूत् ।

उग्रोग्रनि श्वसितमारुतघट्टनाभिः
कोपानलस्य बलमान इव स्फुलिङ्गः ॥ १८ ॥

धूमरेखावद्गीपणधूमद्वयस्य कस्यापि कम्पमानं ओष्ठपद्मो निःश्रासवाताहननैः कम्प-
मानकोपानिस्फुलिङ्ग इवाभवत् ॥

वर्षन्नजस्रमसमश्रमवारिभिन्दू-
नाताम्रलोलनयनान्ततडित्कण्डारः ।

कश्चित्प्रवर्तयितुमुद्यकबन्धकेकि-
लोकं स्पृहा व्यधित दिव्यधनुर्ग्रहाय ॥ १९ ॥

घनघर्भेजलकणान्वर्षन्नरुणेनान्ता एव विद्युत्स्ताभिः कपिशः कश्चित्कवन्धा एव
केकिनो मयूरास्तेषां लोकं नर्तयितुं दिव्यधनुषो लोकोत्तरस्य चापस्येन्द्रचापस्य च प्रह-
णायामिलापमकरोत् । सेन्द्रचापो मेघो मयूरानर्तयति ॥

कस्यापि कोपधुतमूर्धविलोलमौलि-
 माल्योत्पतन्मधुपशावशतच्छलेन ।
 घर्मान्बुतिम्यदलकस्थलरूढलोल-

भ्रूवल्लरीनवफलावलिराविरासीत् ॥ २० ॥

कोपेन हेतुना धुतो यो मूर्धा तत्र विलोलं चन्मौलिमाख्यं ततो भयवशादुत्पतन्तो ये
 मधुपशावा भ्रमरकास्तथाजेन घर्मान्बुना तिम्यदाद्रींभवद्यदलिकस्थलं तत्र जाता या
 भ्रूवल्लरी भ्रूलता तत्संबन्धिनां फलानामावलिः पद्मिराविरासीत् । अत्र भ्रमराणां भ्रूल-
 ताफलत्वेन संभावनम् ॥

मग्नन्मिथः करयुग पृथुमन्युरन्यो
 भ्रमोर्मिकारुणमणेः शकलैर्ववर्ष ।
 निर्व्यूढगाढतरमत्सरनिर्जिहान-

हव्याशनव्यवधिभाज इव स्फुलिङ्गान् ॥ २१ ॥

बहुरोषतो हस्तद्वयमन्योन्य मग्नन्नन्यो भ्रमवालिकापद्मरागरत्नस्य खण्डैर्हेतुभिर्मत्सरं
 एव निर्जिहानो निर्गच्छन्त्यो हव्याशनोऽग्निस्तस्याव्यवधानमव्यवहितलं भजन्ते ये ता-
 न्स्फुलिङ्गानिव ववर्ष । इत्समर्द्धभ्रमवालिकापद्मरागखण्डा रोषाग्निस्फुलिङ्गत्वेन सं-
 भाव्यन्ते ॥

संध्येव गण्डतलपाटलिमा परस्य
 प्रागाविरास्त तदनु भ्रुकुटीतमिस्रम् ।
 पश्चात्ततोऽपि विचकास नवादृहास-

ज्योत्स्ना विपक्षमुखपद्मनिरासहेतुः ॥ २२ ॥

कस्यचित्कपोलयोः पाटलिमारुणत्व पूर्वसंध्येवाविरासीत् । अथ भ्रुकुट्येव तमिस्रं
 तम आसीत् । अतोऽपि पश्चानवादृहास एव ज्योत्स्ना विचकास । विपक्षाणां दैत्यानां
 मुखपद्मानि तेषां निरासहेतुः संकोचकारिणी ॥

ऐक्षन्त वक्षसि नवश्रमवारिविन्दू-
 नन्यस्य संभ्रमविशेषभुवो भुजिष्याः ।
 कोपश्रियोऽतिचतुरं हृदये विशन्त्या

मुक्तामणीनिव जवक्षतहारसूत्रान् ॥ २३ ॥

सभ्रमेण विशेषेण भूक्तपत्तिर्येषां तान्घर्मकणान्कस्यचिद्वक्षसि दाप्ता ददृशुः । अतः
 सभाव्यन्ते—हृदय विशन्त्याः कोपलक्ष्म्याः संभ्रमच्छिन्नहारसूत्राणि मुक्तामणीनिव ।

अत्र घर्मकणानां मुक्ताफलोत्प्रेक्षया स्थौल्यं प्रतिपादितम् । अत एव मुक्तानामन्तः प्रवे-
शाभावः । 'हारसूतात्' इति वा पाठः । हारेण सूतानुत्पादितान् ॥

कश्चिद्भ्रुवभार पुनरुक्तविषयमान-

रोमाञ्चसूचिसचिवं प्रमथप्रवीरः ।

तत्तत्समीकशतपीतचरारिखङ्ग-

खण्डोत्करोद्धमनसज्जमिवाङ्गमङ्गम् ॥ २४ ॥

पुनरुक्तमस्यर्थं विषयमाना जायमाना ये रोमाञ्चास्त एव तीक्ष्णतया सूचयस्तत्स-
चिवमेकैकमङ्गं कश्चिदवहत् । अतः सभाव्यते—तेषु तेषु समीकशतेष्वनेकरणेषु पीत-
चराः पूर्वं निगीर्णा येऽरिखङ्गखण्डोत्करास्तेषामुद्धमने सन्नमिव । अत्र रोमाञ्चाः खङ्गख-
ण्डत्वेन संभाविताः ॥

कस्यापि पाणिकमले तरवारिलेखा

भ्रूवल्लरी च सुमहत्पलिके चकम्पे ।

मालिन्यभ्रूश्च कुटिला च मतिः परेषा-

मुद्गूष्णुकम्पकलनास्त तयोस्तृतीया ॥ २५ ॥

कस्यापि हस्ते करटिका ललाटे च भ्रूलता चकम्पे । तयोः करटिकाध्रुवोस्तृतीया
शत्रूणां मतिरासीत् । यत उद्गूष्णुः कम्पकलना यस्याः । मालिन्यभ्रुरित्यादि तिसृणां
विशेषणम् ॥

आत्तः क्रुधा मृधविधानघृतानुबन्ध-

मुद्वेषथुः पृथुरुचिभ्रुकुटीजटालः ।

केयूरलौहितकभाभिरगाहतेव

खङ्गोऽपि कस्यचन कोपविपाटलत्वम् ॥ २६ ॥

मृधविधाने रणकरणे घृतोऽनुबन्धो व्यसन यत्र । एवकृत्वा गृहीतः । तयोद्वेषथुः ।
आधारभूतस्य हस्तस्य सकम्पत्वात्कम्पमानः । अथवा पाणिनर्तनात् । तथा रुचिरेव
भ्रुकुटी तथा जटालः कस्यापि खङ्गोऽप्यद्दपभ्ररागाशुभिः कोपारुणत्वमिवाभजत् ।
कुपितस्य कम्पादिसंभवः ॥

द्राङ्गिप्रहन्तुमितरः समरे रिपूणां

चक्रं चिरं चलयति स कराम्बुजेन ।

आवर्तमूर्तिरुदटङ्कि भुजोत्तरङ्ग-

सङ्गस्य येन नवंशौर्यमहार्णवस्य ॥ २७ ॥

रिपूणां निप्रहन्तुं कश्चित्करेण चक्रमध्रमयत् । भुजाभ्यामुद्गतेन तरेकेण सङ्घो यस्य
तस्य शौर्योदधेरावर्तरूपं दृष्टितम् ॥

धाराजलहृदपथाभिनवप्ररूढ-

रक्तोत्पलव्यतिकरेव कृपाणलेखा ।

केनाप्यमन्धरमरच्यत मुच्यमान-

रोषारुणारुणनिरङ्कुशदृष्टिपातैः ॥ २८ ॥

द्वृतं क्षिप्यमाणा रोषातिरक्ता अनियन्त्रणा ये दृष्टिपातास्तीर्हेतुभिः केनापि खड्गलेखा
धाराजलमग्नि(३)गतत्रिगधप्रभाविशेषरूदेव जलत्वेनाध्यवसितं तदेव हृदस्तत्पथेऽभिनवः
प्ररूढो जातो रक्तोत्पलानां व्यतिकरोऽस्याः सेवारच्यत कृता । रोषरक्ता दृष्टिपाता
रक्तोत्पलत्वेन संभाविताः ॥

कश्चित्तथाप्रथितरोपभरं करेण

वेगोद्धतं व्यधित कुट्टिमघट्टनानि ।

सद्यो यथा प्रथितनूतनरन्ध्रयोगा-

त्रासेन भग्नहृदयेव धरापि जज्ञे ॥ २९ ॥

प्रथितो रोपभरो यत्र । एवं कृत्वा । तथा वेगेनोद्धतं कृत्वा कश्चित्कुट्टिमानां घट्टनानि
तथाकार्षाद्यथा सद्यः संपन्नवच्छिद्रयोगाद्भूमिरपि भीला स्फुटितहृदयेव जज्ञे जाता ॥

कस्यापि वक्त्रमुदयात्परिपाटलश्रि

मिश्रीकृतार्धमसिदीधितिघोरणीभिः ।

नाशैकपैशुनकृते द्विपतामकाण्ड-

राहूपरागमिव कन्दलयांचकार ॥ ३० ॥

रोपवशाद्बुदयन्ती परिपाटला धीर्यस्य । तथासिदीधितिघोरणीभिः खड्गप्रभापङ्क्तिभि-
र्मिश्रीकृतमर्धे यस्य तत्कस्यापि वक्त्रं नाशयितनायाकाण्डे दिनादौ राहूपरागमिव प्रका-
शयामास ॥

आक्रन्दमावहदियाविरतान्तराल-

पारिप्लवभ्रमरसंहतिज्ञांकृतेन ।

प्रत्यर्धिबीरकमलागृहशङ्कयेव

कश्चिद्भञ्ज निजविभ्रमपुण्डरीकम् ॥ ३१ ॥

रोपवशात्कश्चित्खविलासपद्मस्फोटयत् ॥ अतः संभाव्यते—प्रत्याधिनी वैरिणो ये बी-
रस्तेषां कमला धीस्त्वस्या गृहमावास इति शङ्कया संभावनयेव । अत एव चान्तराले

वारिष्वा वनला या भ्रमरसंदीप्तसा तांशृत हतं तेषु हेतुनात्रन्दं विह्वलं शब्दं वि
अदिव ॥

कोऽपि प्रकोपितमति परकिंवदन्त्या
दन्त्याह्वयप्रसरसंभृतासिहवीर्ये ।

अङ्गैः समीकृतातपीतचरारिराङ्ग-

धाराम्बु धर्मभरविभ्रमतो ववाम ॥ ३२ ॥

परेषां हिपदन्ती यतां तथा प्रकोपिता मतिर्यस्य स । दन्त्याह्वयं हस्तिपुत्रं तदप्रसरे
संभृतं सिहवीर्यं यस्य स कोऽपि परमंजलव्याजात्तद्गामेषु पूर्वपीतं यदरिपङ्कधाराम्बु व-
षागोदयमत् ॥

कश्चित्पुरो विनिरिति स विमृद्यमान-

हस्तोर्मिकोत्करगलत्तपनीयचूर्णे ।

उन्मूल्यमानपरिपन्थिरमानिकेत-

पङ्केरुहप्रकरकेसररेणुपुञ्जम् ॥ ३३ ॥

विमृद्यमानो भज्यमानो यो हस्तोर्मिकोत्करस्तस्माद्गन्ति तपनीयचूर्णानि सुवर्णरेण-
वसंहेतुभिः कोपत उन्मूल्यमान उल्खातमूत्रो यः परिपन्थिरमानिकेतपङ्केरुहप्रकरो धरि-
रक्ष्मीनिवासपद्मसमूहस्तस्य केसरास्त एव [तदीय]रेणुपुञ्जं व्यानञ्ज । हस्तवालिका
सुवर्णचूर्णानि पद्मपरागत्वेन सभावितानि ॥

कस्याप्यवेपथु वपु पुनरुक्तपोषा

टोपाकुलं गलदनर्गलधर्मवारि ।

आसन्नसंगाररसव्यसनानुपङ्गा-

द्वीरश्रियेव हठतः परिरभ्यमाणम् ॥ ३४ ॥

पुनरुक्तो यः कोपाटोपस्तेनाकुलं कस्यापि वपुर्गलदनर्गलं निर्निरोधधर्मवारि वपुः ।
एव कृत्वावम्पत । आसन्नो यः सगर उद्गाम स एव चर्च्यमाणत्वादसस्तत्र व्यसनेना-
नुपङ्गाद्वेतोर्भारश्रिया स्त्रीत्वान्नायिकात्वेन व्यवहृतयालिङ्गधमानमिव । योपितालिङ्गधमा
नथ गलद्धर्मजलं वम्पते ॥

श्यामोद्भ्रमद्भुकुटि पाण्डुतरादृहास

मुल्लासिशोणिमसख च मुख परस्य ।

कोपश्रिय समगिवारभतैणनाभि-

नासीरपीतनरसैरनुलेपकेलिम् ॥ ३५ ॥

दयामोद्गमन्ती भ्रुकुटिर्यस्य । तथाविच्छिन्नत्वाच्छुभ्राद्दहासम् । तथोल्लासिनः शोणिश्रो-
ऽरुणत्वस्य सखं परिचितं चान्यस्य मुखं सम मिथैः कस्तूरीकर्पूरकुङ्कुमरसैः कोपश्रियो
वीरलक्ष्म्या अहारागसिद्धिमिवारब्धवत् ॥

दूरं प्रसार्य भुजदण्डयुगं मुखं च
व्यादाय कश्चिदथ जृम्भणविभ्रमेपु ।
आकृष्य दिग्बलयतोऽखिलवैरिलोका-
न्द्रागत्तुमारमत भैरवशिक्षयेव ॥ ३६ ॥

जृम्भाविलासेपु भुजद्वयं प्रसार्य मुखं च व्यादाय विकास कश्चिद्दिगन्तराद्वैरिवर्गमा-
कृष्य महाकालोपदेशेन भोक्तुमिवारब्धवान् ॥

दीर्यद्रभीरजरठव्रणरन्ध्रपुञ्ज-
संजातसंस्तवमुवाह परः शरीरम् ।
दोर्दण्डयष्टिकृतसंनिधिशौर्यकीर्ति-
हंसा यदातनुत विभ्रमपञ्जरत्वम् ॥ ३७ ॥

कश्चिच्छरीरं दीर्यन्तः स्फुटन्तो गम्भीरा अगाधा जरठाः पुराणा ये व्रणरन्ध्रपुञ्जा-
स्तेषां संजातः संस्तवो अथ तदुवाह । यच्छरीरं दोर्दण्डो भुजदण्ड एव यष्टिस्तत्र कृत-
संनिधिः संनिहिता या शौर्यकीर्तिः सैव हंसी तस्या विलासपञ्जरभावमकरोत् । पञ्जरे च
च्छिद्राणि भवन्ति । देहस्य रोषवशाद्विदीर्णव्रणच्छिद्रपरिचयो यो जातस्तेन कीर्तिहंसा
अनेकच्छिद्रसंकुलं पञ्जरमिव जातम् । यत्र दोर्दण्डो वासयष्टयाकार इत्यर्थः ॥

तेषां मुखेषु रिपुसैन्यमदान्धगन्ध-
दन्तीन्द्रगण्डतटखण्डनचण्डचारः ।

भालस्थलोद्भुमरलोलबलत्कराल-
भ्रूवल्लरीभिरुदपुच्छयतेव कोपः ॥ ३८ ॥

तेषां गणानां मुखेषु कोप उदपुच्छयत पुच्छमिवोदक्षिपत् । भालस्थले उद्भुमरमुहा-
सरतया लोलं कृत्वा बलन्त्यो या भ्रूवल्लयैस्ताभिर्हेतुभिः । भ्रुवः पुच्छत्वसंभावनात्को-
पस्य सिंहताप्रतीतिः । रिपुसैन्य एव मदान्धगन्धदन्तीद्रास्तेषां गण्डतटखण्डने चण्ड-
चारः क्रूरकर्मा । सिंहश्च गन्धदन्तिनां गण्डखण्डने पण्डितः । 'पुच्छभाग्ड-' इति
मिथि लङि रूपम् ॥

उन्मीलदर्धकणविभ्रमधर्मविन्दु-
दूरोल्लसद्भ्रुकुटि पद्मतिधूपधूमम् ।

क्रोधाधिदैवतमिवाचिनदुच्चरिष्णु-

शोणत्वरक्तवलिभिर्वदनं गणानाम् ॥ ३९ ॥

गणानां वदनं कर्तुं । क्रोप एव दैवतं तन्मार्थिचरिषु । उच्चरिष्णु क्रोपवशाद्भ्राजमानं यच्छोणत्वं लौहित्यं सदेव रक्तवलयस्तं दन्मीलन्तं स्फुरन्तोऽर्धकणविभ्रमां प्रमोदिन्दवो यत्र । दूरमुच्छलन्त्युलसन्ती भ्रुकुटिपद्धतिरेव धूपधूमो यत्र । क्रोधाधिष्ठातृदैवतवदने नार्चितमिति वा व्याख्येयम् ॥

संचुक्षुभे घटितघर्मजलेन चन्द्र-

चूडामणेः सदसि कोपमहार्णवेन ।

आरक्तगण्डरुचिविद्रुमदण्डभाजो

यस्यास्ति फेननिकुरन्म्व ह्वाट्टहासः ॥ ४० ॥

भगवतः सभायां कोपसमुद्रेण संचुक्षुभे क्षुभितम् । भावे लिट् । घटितं स्फुरद्घर्मजलं यत्र । रोपवशादारक्तं यद्गण्डतटं तदैव विद्रुमदण्डस्य भजते । यस्य कोपसमुद्रस्याट्टहासं केनराशिरिवासीत् । चन्द्रोदये च समुद्रक्षोभ उच्यते ॥

तेषां तथोन्मिषितदुर्धरोपतिग्मं

जग्मुस्तदा किमपि पाटलता मुखानि ।

शंभोर्यथादित तदशुभरैरकाण्डे

संध्यानुबन्धमिव शेखरचन्द्रस्तण्डः ॥ ४१ ॥

उन्मिषितं स्फुरन्नुर्धरो यो रोपस्तेन तिग्मं तीक्ष्णं कृत्वा तेषां मुखानि लौहित्यं किमपि तथा अगम्यथा भगवतो मौलिचन्द्रस्तस्यां पाटलतायां अशुभरैर्हेतुभिरकाले संध्यानुबन्धमिव प्रापत् ॥

सस्फारसारसहितप्रसरानुबन्ध-

भाजोऽधिकं कमपि दङ्कयत. प्रचारम् ।

लोकस्य तस्य सरसोऽभिनवप्रकर्ष-

श्चिन्नं स्फुटत्वमनयन्नवकोपयोगम् ॥ ४२ ॥

स्फारयुक्तो यः सारो बलं तेन सहितस्य प्रसरस्यानुबन्धं भजतः । तथाधिकं कमपि लोकोत्तरं प्रचारमुल्लासं दङ्कयत । तस्य लोकस्य सरसो रसयुक्तः । कोपस्य चर्ष्यमाणत्वात् । प्रकर्षं आस्फालनरूपो नवस्य कोपस्य योगं संपर्कं स्फुटत्वमनयत् । चिन्नमित्यथाश्वयथोक्तम् । तत्पक्षे सरसो हृदस्य प्रकर्षो नैर्मत्वादिदक्षिणम् । यकानां शकुनिविशेषाणां सुपयोगं स्फुटत्वं न मन्यति सस्फारः सारसैभ्यो हृदसैभ्यो हितो यः प्रसरस्तदनुबन्धं भजते । तथाधिकं जले विषये प्रचारं दङ्कयत ॥

अन्योन्यनिर्दयविघट्टनतोऽप्यखण्ड-
चण्डाश्रिभिर्विवृत्तकोपभैरे रदाप्रैः ।
भक्तो विभुं प्रति निरस्तसमस्तदम्नो

दम्भोलिदन्तवददृश्यत पुष्पदन्तः ॥ ४३ ॥

अन्योन्यं निर्दयं कृत्वा विघट्टनादप्यखण्डा अकण्ठाश्चण्डा दुर्दशा अधयो धारा येषां
तै रदाप्रैर्दन्ताप्रैर्हेतुभिः पुष्पदन्तो दम्भोलिमया वज्रमया दन्ता यस्य तद्वददृश्यत । रो-
पवसान्मियो दन्तानां विभर्देऽपि कृते काठिन्यनिश्चयभावात् । भगवन्तं प्रति भक्तस्व-
त्ताशेषदम्भश्च ॥

कोपग्रहोद्भुमरनिर्भरधर्मगर्भ-
रोमाञ्चकञ्चुकपृथुश्वयधुप्ररोहः ।

विभ्रच्छरीरमपि कीकसमात्रसार-

मापीवराङ्ग इव भृङ्गिरितिर्बभासे ॥ ४४ ॥

कोपग्रहेण व्यसनेनोद्भुमर उद्दामो घर्मो येषु तेषु गर्भेष्वस्थिसंधिषु यो रोमाञ्चकञ्चुकः
स एव देहस्थूलत्वाभासनात्पृथुः श्वयधुप्ररोहः शोफोदयो यस्य स भृङ्गिरितिः।पीवराङ्गो
मांसलगात्र इवाभात् । शरीरं कीकसमात्रसारमस्थिसारं दधदपि ॥

निर्मृज्य भालफलकात्किरतो हरित्सु

स्त्रैदाम्भसां सरभसं कणचक्रवालम् ।

नागाननस्य जघटे सलिलावगाहे

कोलं विनापि करसीकरसर्गमार्गः ॥ ४५ ॥

ललाटपट्टादुत्तुंस्य दिङ्म घर्मकणसमूहं क्षिपतो गजमुखस्याम्बुकीढां विनापि करसी-
करसर्जनमभूत् ॥

उद्भूष्णुना श्रमजलेन गजाननस्य

सिन्दूररेणुरुदगृज्यत गण्डमित्तेः ।

आर्द्रप्रकोपजनितोऽथ स तत्र तस्य

तत्कृत्यकृञ्जटिति पाटलिमा बभूव ॥ ४६ ॥

उत्पद्यमानेन घर्मजलेन गजमुखस्य गण्डात्सिन्दूरधूलिरुत्सृजिता । अथ प्रत्यग्रमेध-
जनितं लौहिलं तस्य गजाननस्य तत्कृत्यकृत्सिन्दूरकार्यकृद्बभूव ॥

झञ्झामरुत्सहचरं परुषं पुरस्ता-

न्सुञ्चन्विनिःश्वसितडम्बरमग्निजन्मा ।

वर्षश्चराम्नुष्टुपैतश्च पृथुप्रकोपो

नृत्तक्रियामरुत वाहनवर्हिणस्य ॥ ४७ ॥

मन्त्रामदद्वापिकः सशब्दो वातस्त्वस्य घट्चरम् । तथा पक्ष्य निःश्वासप्रपञ्च क्षिपन्,
पर्मजलकृणान्वर्षक्ष पुमारो वाहमथूरनाव्यमकरोत् । वातमिथ च वर्ष मयूरस्य नृत्तहेतुः ॥

ताम्रीभवन्मुखततिर्विततोऽजिहान-

भूमद्गधूमलहरीविकारालिताशः ।

तापं किमप्यनुसरञ्छिखिभूराप

तत्र स्वकारणगुणानुगुणामवस्थाम् ॥ ४८ ॥

रोषवशादरुणीभवन्मुखपङ्क्ति । तथा वितता अजिहाना उत्तिष्ठन्तो ये भूमहास्त
एव धूमलहर्षस्थाभिर्विकारालिता आशा दिशो येन । तथा कमपि ताप मज्जश्छिखिभू
पुमारः स्वकारणस्यामेगुणानामनुसंधामवस्थां प्रापत् । अमेर्लक्षणत्वादिक गुणः ॥

प्रापत्करालतरवारिहठग्रहेण

स्वच्छन्दतामविरतं विवशो बबल्य ।

चित्राय विद्विपदुरस्तटवप्रकेलि-

कलोलितोऽसकृदकल्प्यत वीरभद्रः ॥ ४९ ॥

कराला दुर्धर्षा या तरवारिः कटारिका तस्या हठेन ग्रहेण स्वातन्त्र्य प्राप । विवश ।
अर्थात्कोपस्य । अविरत बबल्य विकट सभ्रमन्, विद्विपतामुरस्तट एव वप्रस्तत्र केलिक
लोलितः क्रीडोललितो वीरभद्रो नाम गण आश्चर्यायाकल्प्यत । कृष्णावपसरयानाद्य-
तुषीं । चित्रशब्दो विरोधयोक्तक । तत्पक्षे भद्रो मज्जजातिविशेषः । स करालतरा या
वारिर्गजबन्धनस्तम्भस्तद्ग्रहेण स्वच्छन्दता यथेच्छकारितां प्राप्नोति । अविरत वरगति ।
वप्रकेलिर्दन्ताघातक्रीडा तथा कलोलितश्च ॥

तण्डुः पुनः पुनरकाण्डकराभिघात-

घातं विशन्नधिधरिन्नि मदस्वतन्त्रः ।

स्वस्या भ्रुवोऽनुमृतलास्यरहस्यकेले-

रुद्धदृयन्किमपि तालमिवावभासे ॥ ५० ॥

मवेन हेतुना स्वतन्त्रः । तथाधिधरिन्नि धरित्र्या पुन पुनरकाण्ड कृत्वा घटनघात
ददत्तण्डुर्नाम स गणोऽनुमृता प्राप्ता स्पन्दरूपा लास्यकेलिर्यया तस्या भ्रुवः किमपि ता-
लमुद्धदृयन्निवावभासे । भूमिघातव्याजेन तालोद्धटनमनुगुणप्रदर्शनार्थम् ॥

द्वारावलीहठविशत्सुरलोकपाल-

मालानिपेधविधिसंततशीलनेन ।

अभ्यस्तमाविरभवत्स्वयमश्रमेण

भ्रूलास्यकर्म सहसैव शिलादसूनोः ॥ ११ ॥

द्वारावलीभिर्दृष्टेन विशन्त्यो याः सुराणां लोकपालानां च मालास्तासां निषेधविषये संतर्त शीलन परिचयनं तेनाभ्यस्तं भ्रूलास्यकर्म भ्रूत्पन्दनमङ्गेशेन स्वयं शिलादसूनो-
नन्दिनः प्रकटमभवत् ॥

क्षमापीठपृष्ठमपि घट्टयतोऽतिवेल-

मुद्वेलमत्सररसप्लवमानदृष्टेः ।

अभ्यासतो मुरजवादनविभ्रमेपु

नो नन्दिनः करतलं श्रममाससाद ॥ १२ ॥

उद्वेलो वेलातिकामी यो मत्सरः स एव रसचर्वणादसः । जलमपि रसः । तत्र प्लव-
माना भ्रमन्ती दृष्टिर्यस्य । तथा भुवं ध्रतो नन्दिनः करतलं मुरजवादनविलासेष्वभ्या-
सान् श्रान्तम् ॥

औत्सुक्यतो विवृतशैत्यविपक्षखङ्ग-

धाराजलाप्लुतिषु रूक्षवचोनुबन्धि ।

तत्तद्विकारविशरारुतया पुरस्ता-

त्कस्यापि वक्त्रमतनोत्पवनप्रकोपम् ॥ १३ ॥

विवृतं शैत्यं शितभावस्तीक्ष्णत्वं यैस्तेषां विपक्षखङ्गानां धारास्तासां जलम् । श्लिग्धः
प्रभाविशेषो जलवेनाध्यवसितः । तत्राप्लुतयः क्षानानि देष्वाँत्सुक्यात् । तत्तद्विकारैर्मु-
खाक्षणत्वादिभिर्विशरारुत्वात् । रूक्षवचांस्यनुबन्धन्कस्यापि मुखं प्रथमं पवनस्य निःश्वास-
वायोः प्रकोपमकरोत् । अथ च विवृत शीतलत्वं यैस्तेषु धाराजलेष्वाप्लुतयस्तास्त्रौत्सुक्य-
तोऽस्तिसेवनात्तैस्त्रैर्विकारैरद्दच्छला(?)दिभिर्विशारादत्वेन रक्षाण्यश्लिग्धानि वचांस्यनुद-
धाति पवनकोपोऽभवत् ॥

स्रोतांसि धर्मसरितो हृठचूर्ण्यमान-

माणिक्यभूपणरजोभिरुरुप्रकोपः ।

भालस्थले सिकतिले कुरुते स वीर-

लोकः पटुभ्रुकुटिशेवलमांसलानि ॥ १४ ॥

रोपवशाद्दृष्टेन रभसेन चूर्णमानानि यानि माणिक्यभूपणानि रत्नालंकारास्तद्रजो-
भिर्हेतुभिर्वीरवर्गो ललाटे धर्मेनद्याः प्रवाहान्ससिकतानकरोत् । पटुर्या भ्रुकुटी सैव वर्ण-
संनिवेशाभ्यां शेवलं तेन मांसलानि । रत्नरेणवः सिकतात्वेन, भ्रूमहाश्च शेवलत्वेन ध-
र्मेनद्याः संभाविताः ॥

सान्द्रस्वेदनदीप्णदोष्णि विकटभूरङ्गपीठीभव-
द्भाले पाटलतानिचोलकविशत्रोच्चण्डगण्डस्थले ।

इत्थं काप्यतिदृप्यदुल्वणगणग्रामे ननामेव भू-
स्तद्भूय. करपार्ष्णिघट्टनशताविर्भावगोष्ठीभरै ॥ ५९ ॥

सान्द्रे स्वेदे नदीष्णे कुशले, अथवावयवार्थानुसरणद्वारेण नयां स्नाते दोषौ भुजौ यस्य ।
तथा ध्रुवो स्पन्दनमेव नाट्यप्रवृत्तत्वानटीत्वेन प्रतीतयो रङ्गपीठीभवद्रङ्गपीठ सपथ
भाल यस्य । भूमङ्गकारिणीत्वर्यं । तथा पाटलता लौहित्य तदेव निचोलको जवनिका
ता विशत्रोच्चण्डं गण्डस्थल यस्य तस्मिन् । दृप्यन्सदर्प उल्वणो यो गणग्राम प्रमथसमु
हस्तस्मिन्नेव कुप्यति सति । तस्य गणसमूहस्य भूयासि करपार्ष्णिघट्टनशतानि हस्तपा
दताडनानि तेषामाविर्भावस्तद्गोष्ठीभरैर्नतेवाभवत् ॥

रोहद्वारुणवारवाणघटनोत्सिक्तामिवातन्वता
तेषा मूर्तिमजस्रधर्मविसरा सख्येऽथ नेदीयसि ।

वीप्साकुट्टिमघट्टनोद्यदरुणच्छायाछटाविष्कृत-
प्रौढामेयशरग्रहा इव हठादग्रे व्यवल्गन्करा ॥ ५६ ॥

रोषवशादजस्र धर्मविसरो यस्या । अत सभाव्यते—आत्यन्तिके चङ्गामे सति रो-
हन्ती वारुणी वरुणदेवता वारवाणघटना कवचसपर्कं यस्यास्तामिष मूर्तिमातन्वता तेषां
करा वीप्सया पौन पुन्येन कुट्टिमानां भूभागाना घटना ताडन तथोद्यन्त्यरुणा छायाछटा
तया हेतुभूतयाविष्कृत प्रौढस्यामेयस्य शरस्य ग्रहो यैस्त इव व्यवल्गन् । अत्र धर्मजल
वारुणकवचत्वेन, भूताडनजातमरुणत्व चामेयशरत्वेन सभावितम् ॥

अन्योन्य घट्टनायाजनि करतलयोर्दन्तदशव्यथाया
पात्र चक्रेऽधरौष्ठं व्यतनुत वसुधा घट्टनक्लेशमद्भे ।

इत्थ तेषा निजाङ्गान्यपि चिरमतुदन्पार्षदाग्रेसराणा
कोपाटोपोऽथ मा भूत्कथमरिपृतनानायिकाना रुजायै ॥ ५७ ॥

कोपस्याटोप प्रपक्षो हस्ततलयोर्मिथस्ताडनाय जात । अधरमोष्ठ दन्तदशेन व्य
थाया पात्र चक्रे । तथाङ्गे पादस्य भूताडनेन क्लेशमकरोत् । एव तेषां गणाप्रख्याना
कोपप्रपक्ष स्ताङ्गान्यप्यव्यथत् । अथाक्षेपे । शत्रुसेनापत्नीना रुजायै कथं मा भूत् ।
दण्डापूपिकया सिद्धे ॥

तत्तद्युद्धवसुधराचुलकितारातिप्रतापानल-
प्राग्भारं वमतामिवाद्दृसितज्वालावलीलीलया ।

तेषा रोपकपायितेक्षणपुटव्याजेन वीरश्रियो

दीपानाददिरे विचेतुमसुरान्संयन्निशायामिव ॥ ५८ ॥

तासु तासु युद्धवसुधरासु रणभूनेषु जुलकित पीतो योऽरात्रिप्रतापानलप्राग्भारो
वैरिप्रतापामिप्रपञ्चस्मिवाहृत्सितञ्जालामालाउल्लेनोद्विरता तेषा रोपाहणनेत्रव्याचेन
वीरश्रियं कर्त्तुं सप्तदश निशा तस्यामसुरानन्वेष्टुं दीपानिवापृदन् ॥

नृत्यद्भ्रूवल्लिकेतुव्यतिकरतरलैराननैर्दुर्निरीक्ष्या

दीक्षा कम्पे दिशन्त प्रतिपदमवने पार्ष्णिभिर्घट्टनेन ।

नेत्रैः कोपोपरकैः क्षयसमयमिवानेकचण्डाशुविम्ब-

प्रादुर्भाव सृजन्तो द्विपदशुभमिवाशेषतस्ते शशसु ॥ ५९ ॥

नृत्यन्त स्पन्दमाना या भ्रूवर्द्धयस्ता एव विनाशपिगुन-वात्क्रेतवस्तेषा व्यतिकरेण
तरलैश्चपलैमुखैर्दुर्दर्शा । तथा पार्ष्णिभि पादतलैस्त्वाढनेन भुव कम्पे दीक्षा नियमपूर्व
ग्रहण दिशन्त । तथा कोपाहणैर्नेत्रैर्युगपदनेकेषा सूर्यविम्बानामाविर्भाव कुबन्तस्ते
गणा सर्वतो द्विपताममहलमिवासूचयन् । केतुदर्शनं भूकम्पो युगपद्बहुसूर्यदर्शनं चत्यनि
मित्तसूचनानि ॥

इति प्रथितदु सहासमरुपा गणाना रण-

द्विलासवल्यावलीमुखरितालिकै पाणिभि ।

धनश्वसनविस्फुरद्गतयाशुकौषा अपि

कुषा दृष्टशिरे चिर तरलनर्जनीका इव ॥ ६० ॥

एव प्रसिद्धासदृशकुषा गणाना रणन्ती विलासवलयमाला तथा मुखरित सशब्द कृत
ताहनवशादलिकै यैस्तेः पाणिभि करैर्हेतुभि । धनश्वसनविस्फुरन्त्यः कम्पमाना दशा
वज्रप्रान्ता यस्य तद्भावेन वक्षसमूहा अपि चपलनर्जनीका इव दृष्टा ॥

इत्व साम्राज्यमापद्विगलदविरल्लेदवारिप्रवाह-

प्रौढारब्धाभिपेको मुखभुवि भगवत्किंकराणा प्रकोप ।

द्वा स्थेनेवारुणिन्ना तरलितविततभ्रूलतावेत्रदण्डं

गण्डामोगात्प्रसादश्चतुरतरमथो दूरमुत्सारितोऽभूत् ॥ ६१ ॥

विगलन्निर्गच्छन्विरलोऽनवरतो य स्वेदवारप्रवाहस्तेन प्रौढो लोकोत्तर आरब्धो
ऽभिपेको यस्य स भगवत्किंकराणा कोप एव साम्राज्यमापत् । अथ वितता भ्रूलता एव
चेत्रदण्डास्तरलिता यत्र । एव इत्या द्वास्थेन प्रौढाहारेपेवारुणिन्ना लौहित्येन दुत्र प्रसादो

निष्कालितोऽभूत् । विशेषणवलाघात्र राजलप्रतीती प्रसादस्थाननुगुणस्थानीयस्य दूरमु-
त्सारणमिति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया दीकया समेतः धीराजानकविश्ववर्तसूनोर्महाकविराज-
राजानकधीमङ्गकस्य कृती धीकण्ठचरिते महाकाव्ये
गणक्षोभवर्णनं नामाष्टादशः सर्गः ।

एकोनविंशः सर्गः ।

आकपुमरिकोपेभ्यः श्रियं ते श्रितकौतुकाः ।

इत्थमुल्लासयामामुर्वकभ्रुवह्निकुञ्चिकाः ॥ १ ॥

अरय एव कोया अरीणां वा कोशास्तेभ्यः प्रियमाकपुं कुतूहलिनस्त एव घना या
भ्रुवस्येस्ता एव कुञ्चिका उल्लासयामामुर्वकभ्रमयन् । कुञ्चिकोच्छासेन कोपेभ्यो लक्ष्मीः
कृष्यते ॥

चूर्णिताभरणस्वर्णमणिरेणुभरोर्मिभिः ।

तैः पुरस्ताद्विचकरे पटवासो जयश्रियः ॥ २ ॥

चूर्णिताधूर्णाकृता आभरणानां ये स्वर्णनयस्तद्रजोभरैर्दंतुभिः पुरस्तात्प्राप्तेः पूर्वमेव
जयलक्ष्म्याः पटवासः कर्पूरादिक्षोदो विचकरे कीर्णः । पिष्टरत्नरजोभिरेव वशीकृतेत्यर्थः ।
फिरतेः 'कृच्छत्यृताम्' इति गुणे कृते विचकरे इति रूपम् ॥

घट्टयत्सु रूपा तेषु साटोपं करपङ्कजैः ।

हरसंसदि भीत्येव भित्तयोऽपि चकम्पिरे ॥ ३ ॥

घट्टयत्सु रोपवशात्साडम्बरं हस्तपरीः । अर्थात्सदस्ताडयत्सु तेषु भयेनेव हरसभायां
भित्तयोऽपि कम्पिताः ॥

ज्वलता वह्निना शंभोरधिलोचनवेदिकम् ।

पराभिषेणने तेषां चक्रे नीराजनाविधिः ॥ ४ ॥

शभोर्लोचनमेव वेदिस्तत्र ज्वलतामिना कर्त्रां तेषां परेष्वभिषेणने सेनया गमने सति
नीराजनाविधिः शान्तिकं कृतम् । प्रतीयमानोत्प्रेक्षेयम् ॥

दन्तक्षतानि तन्वाना नृत्यद्भु दशनच्छदे ।

क्रोधक्रियैव सा तेषां वल्लभा समजायत ॥ ५ ॥

नृत्यन्त्वौ स्पन्दमाने भवौ यत्र । एव कृत्वौष्ठे दन्तैः क्षतानि कुर्वती सा क्रोधरूपा
क्रियैव तेषामिष्टा जाता । पुनः पुनः क्रोधमकुर्वन्तित्यर्थः । वल्लभा प्रिया नायिका चोष्ठे
दन्तक्षतादि ददाति ॥

कान्तिस्तेषां च तत्काले लोहितयत्त्विपोर्द्विपोः ।

अभूदकाण्डसंध्येव नाशपैशुनकृद्विषाम् ॥ ६ ॥

तत्काले शत्रूदयत्रयणसमये रोपवशाद्लोहितायन्ती रक्ता संपद्यमाना त्विव्ययोस्तयो-
स्तेषां दशोः कान्तिरकालसंध्येव द्विषां विनाशसूचनकृदभूत् । तेषां नेत्रारुणत्वदर्शनाद्वै-
रिणां विनाशोऽनुमित इत्यर्थः ॥

प्रकोपपाटलरुंचस्ते भार्गवगुरोर्गणाः ।

कृतस्नाना इवैक्ष्यन्त मध्येऽरिरुधिरहृदम् ॥ ७ ॥

रोपाणुनास्ते भार्गवगुरो रामोपाध्यायस्य भगवतो गणा अरीणां रुधिरहृदस्य मध्ये
कृतस्नाना इव दृष्टाः । भार्गवगुरोरिति साकूतम् । भार्गवो हि वैरिरक्तेन स्नातवान् ॥

कोपाय समरोत्साहशंसिने धर्ममार्जितैः ।

तेऽङ्गरागपटैस्तूर्णं पूर्णपात्रमिवादिशन् ॥ ८ ॥

धर्मो धर्मान्धः । कार्ये कारणव्यपदेशः । तेन मार्जितैस्तुंसितैः । अङ्गरागा एव पटा-
सौहेतुभिस्ते गणाः कोपाय पूर्णपात्रमारात्रिकामिवाहुः । यतो रणोत्सवसूचकाय । उत्सा-
हशंसी च पटादिना संविभज्यते ॥

अथ दक्षिणमाधूय पाणिं प्राणितधैर्यभूः ।

प्रमथानां श्लथीचक्रे कोपकोलाहलं हरः ॥ ९ ॥

दक्षिणवामेतरम्, दक्षिण कृत्वा वा पाणिं कम्पयित्वा भगवान्गणानां रोपकलकलम-
ल्पीचक्रे । प्राणितं जीवितं धैर्यं तत्रावष्टम्भकहेतुभूः स्थानम् ॥

दन्तांशुभिः शिरःसिन्धुस्रोतोन्तरसधर्मभिः ।

तेषामशेषतो रोपदहनं शमयन्निव ॥ १० ॥

शिरःसिन्धोर्गङ्गायाः स्रोतोन्तरस्य प्रवाहमध्यस्य सधर्मभिः समानगुणैर्देशनरदिमभि-
स्तेषां रोपाभिर्निर्वापयन्निव । जलेन ह्यग्नेः शम उचितः ॥

धामत्रयेण नेत्रेषु क्षिप्यमाणेषु नृत्यता ।

सांमुख्यमेत्य द्युसदां तेजः संविभजन्निव ॥ ११ ॥

अर्धाद्दुसद्विपये क्षिप्यमाणेषु नेत्रेषु नृत्यता समन्तात्स्फुरता धामत्रयेण सूर्येन्दुवद्वि-
लक्षणेन करणेन सांमुख्यं प्रसादमेत्य द्युसदां देवानां तेजः संविभजन्निव । दृष्टिपातेन
देवास्तेजस्विनो जाता इत्यर्थः ॥

आत्तस्फूर्जथुपर्जन्यगर्जितप्रतिवादिना ।

खरेण रुचिरां वाचमिति च स्वैरमैरयत् ॥ १२ ॥

भात्तो गृहीत स्फूर्जधुर्वज्रनिर्घोपो येन स पर्जन्यो मेघस्तद्राजितस्य प्रतिवादी
सदशस्तेन स्वरेणैव वाचमवोचत् ॥ तिलकम् ॥

चदनै सूच्यमानानामकाण्डपरिपाण्डुभि ।

शुचा मन सु व कोऽयं नव प्रावेशिको विधि ॥ १३ ॥

असमयपाण्डुरैर्मुंखै सूच्यमानाना शुचा शोकाना प्रावेशिको विधिवो मन सु क ।
प्रवेशसमये गीयमानो ध्रुवाभेद । शुचोऽत्र पात्रस्थानीया । अत एव सूच्यमानानामि
त्युचितम् । 'नासूचितस्य पात्रस्य निर्गम प्रवेशो वा' इति ह्युक्तम् ॥

शुचिरूढमुपोदोग्रसतापमथ वो मन ।

छायासु चिरमाप्नोतु विश्रान्तिमसिवीरुधाम् ॥ १४ ॥

शुचि शोके रुद्र स्थितम्, धृतदु सहताप वक्षित खड्गलताना छायासु कान्तिषु विश्रा
म्यतु । अथ च शुचिरूढ शुचावापादे रूढोऽतो धृतमताप कश्चिद्धताना छायाखातपत्र
तिपक्षजातिषु विश्राम्यति । अथवा मनोनायक शुगलक्षणदुर्भगस्त्रीसपर्कात्सप्ततापो वीर
रक्षणसुभगनायिकासङ्गेन विश्रान्तिमेति ॥

उपप्लवरजस्तत्र स्थितिमेति कियच्चिरम् ।

ईशते ब्रह्मणो यत्र कुशाग्रजलविभ्रुप ॥ १५ ॥

ब्रह्मण सयन्धिन्यो दर्भाप्रजलकणिका यत्रेशते ऐश्वर्यं भजन्ते तत्रोपद्रव एव मलि
नीकरणाद्भज कियच्चिर स्थितिमेति । न तिष्ठतीत्यर्थं । यत्र च जल तत्र रज कथमव
तिष्ठते । ब्रह्मणो दर्भाप्रजलविन्दुपातनमात्रणैव दैत्या नश्यन्तीत्यर्थं ॥

डिण्डीरमन्तरे कृत्वा यदभूदहितापदम् ।

तर्तिकं न कुरुते जिष्णोर्दोर्दोर्धैर्यमहितापदम् ॥ १६ ॥

डिण्डीर फेनमन्तरे कृत्वा । फेनेनोपायेनेत्यर्थं । यदि द्रभुजवीर्यमहर्षेनापुरस्य वधा
त्तापदायकमभूत्तजिष्णोरिन्द्रस्य सबन्धिनोर्दोर्धोर्धुजयोर्दोर्धैर्यमहितानां वैरिणामापद किं
न कुरुते । सतीन्द्रे किं भयमित्यर्थं ॥

शार्ङ्गं भ्रूलतयोर्लास्यमञ्जनं नन्दको दृशो ।

हरे. कथं वा सहते विपक्षमृगचक्षुषाम् ॥ १७ ॥

हरे सर्वत्र शार्ङ्गं चाप कर्तुं, शत्रुस्त्रीणां भ्रुवोरिव लतयोर्वह्ययोर्नाट्य कथमिव सह-
ते । सनिवेशचौर्यद्वेषादिति भावः । हरे सर्वधी नन्दक सङ्गसाक्षा दृशोरत्रन कथमिव
सहते । वणचौर्यद्वेषादिति भावः । नारायणसर्वविघ्नोर्धनु खड्गयो सतो शत्रूणासु कर्ष
कथमित्यर्थं ॥

मरुतो दूरविस्रस्तस्मितपुष्पासु वेपथुम् ।

कथं तन्वन्ति न द्वेषियोपिता तनुवल्लिषु ॥ १८ ॥

मितमेव चित्तत्वभूषणत्वाभ्या पुष्पाणि दूर विस्मृतानि विस्मृतानि यावाम् । अ-
न्तर्भावितप्रयोजनं सन्नि । तामु द्वेषित्रीणा शरीरलतासूक्तम् कथं न वायवः कुर्वन्ति ।
भयजननादिति भाव । महता लताकम्पनस्ताभाभ्यात्कम्पोक्तिसगति ॥

तन्वन्वपुषि संतापमनन्तमरिसुश्रुवाम् ।

प्रध्नाति न कथं वह्निर्गण्डयोर्भस्मपाण्डुताम् ॥ १९ ॥

शुश्रूषीणा शरीरसताप खेदं कुर्वन्मि, अर्थात्तासा गण्डयोर्भस्मवशात्पाण्डुता पाण्डु-
रत्वम्, भस्मना वा पाण्डुता कथं न प्रध्नाति कुरुते । वह्नेश्च भस्मपाण्डुतादिक्करणनु-
चिनम् ॥

मुखेषु ब्रह्मणः साम दानं स्वर्दन्तिगण्डयोः ।

दण्डो यमस्य भेदं च हृदि द्रव्यतु द्विषाम् ॥ २० ॥

ब्रह्मणो मुखेषु साम वेदविशेष । तथा स्वर्दन्तिगण्डयोरैरावणकपोलयोर्दानं मदजलम् ।
तथा यमस्य दण्डश्च द्विषा हृदि भेदमैकमलाभाव द्रव्यतु दण्डं करोतु । सामाया उपाय
विशेषा अपि ॥

भास्वन्तोऽभी सहोदित्य व्यञ्जन्तु प्रलयं द्विषाम् ।

रुद्धाङ्गा लोहसंनहैरकाण्डजलदैरिव ॥ २१ ॥

अकालभेदैरिवायसकवचैराच्छादितगना एते सूर्या सहोदित्य संहृत्य द्विषा सहार
प्रकटयन्तु । अकालभेदाच्छादितत्व भास्वता सहोदयश्च सहारसूचकः ॥

अपि यद्विशि सामुख्यादन्वहं महसा निधे ।

प्रतापो हीयते सोऽयं वरुणः केन सद्यताम् ॥ २२ ॥

यस्य वरुणस्य दिशि पश्चिमायामाद्यायामपि समुखत्वात्तेन पतेरपि तेजो ग्लायति ।
सोऽयं वरुणः केन सद्यते । अत्र च वस्तुवृत्तमपि वरुणोत्कर्षप्रतिपादनाय प्रौढोक्त्यान्व-
या प्रतिपादितम् ॥

वीरश्रीरत्र तन्वाने कम्बुहृताण्डवम् ।

पुरः सरागा धनदे सारणीव विलीयते ॥ २३ ॥

कम्बुधाना रणमुखच्छिन्नशिरसां पुरुषणाम्, कस्य जलस्य बन्धस्तस्य हृताण्डव वा
नाट्य सपादयत्नं बरुणे वीरल, नी सारणी सूक्ष्मकुल्येष दिलायते । कीदृशी । धनदे
कुर्वेरे पुरः प्राक् । अन्येभ्योऽधिकमिल्लयः । सरागादुरत्ता । अथवा पुरः सरा । ला-
ज्ञाविधादित्वात् । अगाधा नदा हर सि दस्येति वरुणविदेऽणम् । वरुणो हि तेषाम
पिताता ॥

युज्यते वो न चेत नु सद्यः कौसीयसौहृदम् ।

गतेऽपि मुञ्चत ग्लानिं हानिं कुरुत वैरिणाम् ॥ २४ ॥

युष्माकं चित्तेषु सद्यः कौसीयमविजिगीषुता तत्सौहृदं न युक्तम् । एवं गतेऽपि
ग्लानिं यूयं मुञ्चत । यूयं वैरिणां हानिं नाशं कुरुत ॥

गता वो यदपि भ्रान्ताः श्रान्ता दैत्या रणाध्वनि ।

कति नासिलतामूले दीर्घनिद्रारसज्ञताम् ॥ २६ ॥

सुरास्तथापि भीष्मस्य यौष्माकस्य भुजोष्मणः ।

ममोपस्कुरुतामंशो धाम्नो दग्धुं विरोधिन्ः ॥ २७ ॥

हे सुराः, रणमार्गे भ्रान्ताः खिन्नाः कति न दैत्या युष्माकं खल्लतामूले दीर्घनिद्राया
मरणस्य रसज्ञतां प्राप्ताः । अध्वखिन्नश्च लतामूले निद्रां भजते । भवद्भिर्दैत्या यदपि
जिता इत्यर्थः । तथापि भवद्भुजतेजसः कर्मभूतस्य मम तेजसो भागोऽरीन्भस्मीकर्तुमुप-
स्कुरुताम् । 'कृञः प्रतियत्ने' इति कर्मपदस्य भुजोष्मशब्दस्य षष्ठी । 'उपात्प्रतियत्न-'
इति सुद ॥ युग्मम् ॥

इत्याप्याप्यायमुग्रस्य श्रुतिप्राप्तेन तेजसा ।

भगवन्तमवोचन्त ते भूयोऽपि सुधालिहः ॥ २७ ॥

श्रुतिभ्यां कर्णाभ्यां प्राप्तेणोग्रस्य भगवत्स्वेजसा प्रभावेण पचनरूपेणाप्यायमुग्रस्य-
माप्य प्राप्य ते सुराः पुनरपि हरमवोचन् । भगवद्बचनसंभावितावष्टन्धवाच्छ्रुतिप्राप्ते-
त्युक्तम् । उग्रस्येति सादृतम् । तेजश्च कथं श्रुतिप्राप्तमाप्यायकं च भवतीति विरोधा-
भासः । आप्येत्यादूर्ध्वकस्याप्रोक्ते रूपम् ।

स्वामिन्नस्त्येव नस्त्रो नो भवत्सेवनवेतनम् ।

तत्पृथूरःकवाटैस्तु पुरैर्दूरतिरस्कृतम् ॥ २८ ॥

हे स्वामिन्, भवत्सेवनसेवाशास्त्रत्वाद्देतनं श्रुतिमूख्यं तदेव नस्त्रोऽस्ति, न तु सक्वीय-
मित्यर्नाद्वत्यादनन्यस्तरणत्वस्य प्रतिपादनम् । दूरतिरस्तेव विल्लीर्णत्वात्कवाटाः पृथवो येषाम् ।
सर्वलैरित्यर्थः । पुरैर्दानवविशेषैस्त्र्यङ्गवत्सेवनरूपं तेजो दूरे तिरस्कृतम् । पुरैः पुरसंघनि-
मित्तं पृथुकवाटैः सूर्यादित्येजसिरदिक्यते । अपवा न तेजोऽस्त्वैवेति व्याप्येयम् । 'सं-
गलन्महसः' इत्युत्तरग्रन्थानुरोधान् ॥

वलन्नेत्राञ्जलपुष्टकालकामस्य ते वयम् ।

गृह्यमाणं न चेशान सोढुं प्रौढा महन्महः ॥ २९ ॥

हे ईशान, एग्रमाणं तव महत्सेजः सोढुं वयं न प्रौढाः समर्थाः । सतप्यतमेव-
देन करणभूतेन पृथो दग्धां कालकामो येनेति महत्त्वप्रतिपादनम् ॥

तत्तान्युदात्तचरित स्वयं संहर्तुमर्हसि ।

नहि संरमते दीपो निरोद्धुं रोदसीतमः ॥ ३० ॥

हे उदात्तचरित उदात्तकर्मन्, तत्ततो हेतो स्वयं न त्वस्माकमुत्तेजनद्वारेण तानि
पुराणि सहर्तुमर्हसि । यतो रोदस्योर्धावाश्रयिष्योस्तमो हर्तुं दीपो न सरमते । तमोदृष्टा
न्वेन तेषां सर्ववापद्भ्यश्च प्रतिपादितम् । अत्र धर्मिणो दीपस्योपादनतः प्रवीतेन चावापृ-
थिवीतमसंहारहेतुना सूर्येण सह परमेश्वरस्वार्थं नोपम्यम् ॥

तदायुर्जुहुधि प्रेद्धहेतिभाजि हविर्मुजि ।

भूयोऽपि संविमज्यन्ते ककुमो येन भूतिभिः ॥ ३१ ॥

प्रेद्धा दीप्ता हेतोर्ज्वाला मज्जलमां च तेषामायुर्जुहुधि । विधिवत्प्रतिपक्षमूतिभिर्विभू-
तिभिश्च ककुमो दिशः पुनरपि येन संविमज्यन्ते ॥

तेजसा तेऽज सान्द्रेण संगलन्महसो वयम् ।

शीलितार्काशुसंपर्कदीपसापत्न्यमाप्नुमः ॥ ३२ ॥

हे अज निल, 'तेजस्तेजसि शाम्यति' इति संगलन्महसो न्यग्भूततेजस्का । अर्कि-
चिक्र इत्यर्थः । वन शीलितोऽभ्यस्तोऽर्काशुसंपर्को यस्तेषां दीपानां सापत्न्यमाप्नुमः ।
सूर्यसनिर्घां दीपवद्भ्यश्च तदाप्रत आस्मह इत्यर्थः ॥

तत्र कर्मणि निर्मातुं यत्नमर्हस्यगर्हितम् ।

यत्र ते स्वयमायाति भर्गं मार्गता हरि ॥ ३३ ॥

अगर्हित सर्वलक्ष्योपचारकृता लुलम् । विपक्षे नन् । तत्र कर्मणि वन निर्मातुं क-
र्तुमर्हसि । यत्र कर्मणि स्वयमप्रेरितो हरिर्विष्णुमार्गता याचकता तद्रूपप्राप्त्या शरता
चेति ॥

तवोद्योगविधावङ्गीकृतपुष्पवदाकृतिः ।

उच्चै रथदशमेति शर्व सर्वयमुर्वरी ॥ ३४ ॥

तवोद्योगविधौ सति अङ्गीकृता पुष्पवती पुष्पावत्त्वोपलक्षितफल्युक्ताकृति स्वरूप
यया सेय सर्वा भूरुचैर्दशामुनतामवस्थामेति । अथवा अङ्गीकृता अङ्गीकृता रथादृत्तया
सपादिता पुष्पवतोरुचैर्द्वौ सवन्निवन्त्याकृतिर्यया सा भूरुचै रथदशा महास्यन्दनरूपल-
मेति । 'एकयोचया पुष्पवन्तां दिवाकरनिशाकरां' इत्यमरः ॥

पुरा पुराणपुरुष ह्योपाय यदि बुध्यसे ।

सत्त्वोत्तरगुणस्तर्हि सूतः संजायते विधि ॥ ३५ ॥

पुरां दानवविशेषाणां दाहाय यदि बुध्यसे विस्फारितखण्डपाशमिर्भवति तर्हि तदा
विधिर्विधान सत्त्वोत्तरगुणोऽवष्टम्भाधिकगुण सूतं सुयूतो वद्मूलो जायते । अथ च
सत्त्वाद्गुणविशेषादुत्तर रजस्त्वद्गुणो यस्य । प्रजापतेर्हि षष्टिकारित्वाद्भ्रजोगुणयोगः । विधि
प्रजापति सूत सारथिर्जायते ॥

न कुत्र त्वयि संनद्धे निधनाय विरोधिनाम् ।

हर प्ररोहमभ्येति गिरि चापलतानवम् ॥ ३६ ॥

त्वयि संनद्धे सति गिरि वाग्बिपये चापलतानवम् चपलतात्पत्व कुत्र न प्ररोहमुत्पत्ति मभ्येति । भवच्छैत्यगुणवर्णनसामर्थ्याभावात्सर्व एव वाक्चापस्यं स्वजन्तीत्यर्थः । अथ च गिरिरेव चापलता मन्दरपर्वतधनुर्दण्डो नव प्ररोहमेति मन्दरधापरुषः संपद्यत इत्यर्थः ॥

त्वयि त्र्यक्षाक्षतक्षोभे प्रतिपक्षदिधक्षया ।

आक्रामन्श्रवणाभ्यर्णमहीनो जायते गुणः ॥ ३७ ॥

प्रतिपक्षाणां दैत्यानां दिधक्षया दग्धुमिच्छया तथा हेतुभूतया त्वद्यक्षतक्षोभेऽसृष्टित-सरम्भे सति कर्णनिकट प्राप्नुवन्गुण उत्कर्षोऽहीनोऽसृष्टितो जायते । अथ चाहीनामिनो नागो वासुकिर्गुणो भावी जायते ॥

किं च शाश्रवसंहारे सोरमस्मन्मह कणः ।

त्रिलोकदुःसहं तेजो भावत्कं वरिवस्यतु ॥ ३८ ॥

किं चास्माकं महस्तेजस्तस्य कणो भावात्क भवदीय तेजो वरिवस्यतु । 'वरिवसः परिचर्यायाम्' इति क्वच । शाश्रवसंहारे स्मेरं सोऽश्रवम्, यत्तस्त्रिलोक्या दुःसहम् । स्मेर-क्वचस्त्वत्तेजः परिचरत्वित्यर्थः । अथ च त्वत्तेजस्यैक्यमापद्यताम् ॥

वाचमुचाञ्जलिपुटो बालेन्दुमुकुटं प्रति ।

इति वक्रोक्तिभिः पूतामसूत दिविपद्मणः ॥ ३९ ॥

यद्वाञ्जलिद्वैवजनो भगवन्त प्रति वक्ष्यमाणार्थमूचनान्द्रोक्तिगिरारता वाचमूच ॥

शेषां वचोमयीं मूर्ध्नि गृह्यमाणा सुपर्वभि ।

पुनरप्यथ जगन्ध नाथो मन्मथमाथकृत् ॥ ४० ॥

वचनमयीं माली पुनरपि भगवाञ्जगन्धोम्भितवान् । सुपर्वभिर्देवैर्देवैर्प्राया गोमर्देरिव गृह्यमाणाम् ॥

एवमस्त्वय संरम्भो गरीयानुररीकृतः ।

मया सुष्मद्विनाधानसिद्धिशर्मणि कर्मणि ॥ ४१ ॥

एवमस्तु । सुष्माकृ द्विनाधानसिद्धेः समं यस्यात्तस्मिन् एव कर्मणि मया गरीयानुररीकृत-उररीकृतो गरीयः ॥

सूतसूतधियं क्षुण्णमशैर्धुर्यधरं सुराः ।

कैलासगिरिव संधत रगन्मद्गररक्षमम् ॥ ४२ ॥

सूतेन सारधिना सूता सुधूता श्रीयेस्य । तथाक्षै रयाईः क्षुण्णं सेवितं धुर्यधरं ह्यधा-
रकं रयं हे सुराः, यूयं संयस । अत एव कैलासमिव । तत्पक्षे सूतं पारदम् । अक्षैर्वि-
र्मातकैर्धुर्या घरा भूमिर्यस्य ॥

मम वीररसो दूरमास्कन्ध स्यन्दनग्रहम् ।

द्विपां ललाटतो मार्ष्टुं अमद्भूमङ्गकालिकाः ॥ ४३ ॥

स्यन्दनस्य रयस्य ग्रहं ग्रहणमास्कन्ध इत्या मम वीररसो वैरिणां ललाटाद्भूमङ्ग-
मङ्गैः कालिकाः श्यामिका मार्ष्टुं निवारयन्तु । द्विपो हरत्वित्यर्थः । रसो जलं स्यन्दन
सुतिमाप्य कालिका मार्ष्टुं ॥

सुपर्वाणोऽधिकुर्वाणा इव शात्रवमोजसा ।

वचोभिरिति भर्गस्य तुतुपुर्निस्तुपोर्मिभिः ॥ ४४ ॥

सेजसा हेतुना शात्रवं वैरिवर्गमधिकुर्वाणाः परामवन्त इव सुपर्वाणो देवा निस्तुपो-
र्मिभिरनवद्योऽसर्वचोभिलुतुपुः ॥

अमृतमिति निपीय ते विमुद्गश्रुतिचुलकैः प्रसृतं हराम्बुराशेः ।

अधिगतघृतयः पुनः सुराश्या विवृतदृढस्थिति मेनिरऽमरत्वम् ॥ ४५ ॥

हर एव गमीरत्वादम्बुराशिः । निर्गतं बचोरूपममृतमेव पीत्वा लब्धधैर्या देवा अम-
रमावं विवृता दृढा स्थितिर्येन तन्मेनिरे । इदानीमेवामरा जाता इति मेनिर इत्यर्थः ॥

तेषां प्रमोदसुहृदां द्युसदां तदानी-

मानीतधैर्यमधिगम्य वचः पुरारेः ।

वक्रं महो मुहुरवामुवदन्यदेव

निर्मुक्तवैशसमयत्वगिवावभासे ॥ ४६ ॥

तेषां भगवतो वचः श्रुत्वा प्रमोदस्य हर्षस्य सुहृदां परिचितानां [तेषां] देवानामन्य-
क्षोक्षोत्तरं महस्तेजः प्राप्तवतां [देवानां] निर्मुक्ता लक्षा वैशसमयी विषादमची त्वग्येन
तद्विवावभासे । हरिकृष्णकन्यायेन(?) तन्मुखवैशसं त्यक्तं चेत्यर्थः ॥

तस्मिन्क्षणे प्रमदकाहलनाकिलोक-

कोलाहलप्रतिरवाङ्गगमीरगर्भः ।

शंभोररीनभिषिपेणयिपोः पुपोप

मङ्गल्यशङ्खघटनां स्फटिकाद्रिराजः ॥ ४७ ॥

तस्मिन्नवसरे प्रसादेन हर्षेण हेतुना काहलः संरन्धो यो नाकिलोकस्तस्य कोलाहल-
स्तस्य प्रतिरवः प्रतिशब्दः सोऽङ्गै यस्य स गमीरो गर्भो यस्य स कैलासो भगवतो मह-

स्वो महलावहो यः शङ्खस्वस्य घटनामिव पुषोप । यतोऽरीनभिपिपेणयिषोः सेनयाभि-
यातुमिच्छोः । श्वेतत्वसशब्दत्वाभ्यां शङ्खसभावनम् ॥

प्रादुर्बभूवुरविदूरविपत्कलाप-
संतापपैशुनविशेषविशृङ्खलानि ।

अत्रान्तरे त्रिपुरदानवविष्टपेषु

स्पष्टान्यरिष्टपटलेन विचेष्टितानि ॥ ४८ ॥

अविदूरे निकटे आपत्कलापो विपत्समूहस्वस्य पैशुनं सूचनम् । [अविदूरं निकटे]
पैशुनेन विशृङ्खलानि दुःसहानि । यतोऽरिष्टपटलेन वक्ष्यमाणेन भूकम्पादिदुर्निमित्तसमू-
हेन स्पृष्टानि चेष्टितानि दैत्यपुरेषु प्रादुर्बभूवुः प्रादुरासन् ॥

आसीदन्मृडचापदण्डगुणतासङ्गप्रसङ्गाश्लथा-

त्रेडोत्पीडनभीतिलोलभुजगाधीशानुबन्धादिव ।

भूः संपादितकम्पसंपदपृथग्भावा ककुप्कुञ्जर-

श्रेणीकुम्भतटीगतागतशतश्रान्तिव्यथामन्वभूत् ॥ ४९ ॥

देखानामनिष्टसूचनार्थं संपादिता कम्पसपद्यस्या सा भूमिः ककुप्कुञ्जरा दिग्गजास्तेषां
श्रेणी पङ्क्तिस्तस्या कुम्भतटव्य क्वाटतटास्तेषु कम्पवशाद्गतागतानि ते श्रान्ति- धम-
स्तेन व्यथामन्वभूत् । अत्र सभाव्यते—भाधीदमभ्यर्णवर्ती यो मृडचापदण्डगुणतासङ्ग-
प्रसङ्गो भगवद्धनुर्दण्डगुणभावाजुबन्धरत्नेनाश्रयं निषिद्धमात्रेडोत्पीडनं ततो भीतिस्यया
लोलः कम्पमानो यो भुजगाधीशो बासुकिस्तदनुवर्तनादिषु । बासुकिर्दि भूमेरापारः ।
अतस्तत्कम्पे पर्यायेयभूता भूवि चकम्पे इत्याशयः । अथवापीशानुबन्धात्प्राप्तसंपद-
पुष्टयेण कुञ्जरकुम्भतटेपु विध्रम्यते ॥

बिम्ब र्वेर्धटितराहुशरीरशेष-

संवादिताण्डवनिवन्धवलत्कम्बन्धम् ।

आसीददूरदूरकूवरिचक्रताप्ति-

हेतोरिवोदरविसारिगभीररन्ध्रम् ॥ ५० ॥

राहोः शरीरं तस्य शेषमपमूर्षं कटुवरं तस्य संवादी परराज्ञाण्डवनिबन्धेन नाज्यम-
चनेन बलेद्यत्नपटित कम्बन्धो यस्य तद्वेर्धेर्बिम्ब कर्तुं, उदरे मयस्थाने विसारि प्रघरत्भी-
रमगाध रन्ध्रं यस्य तदिवाधीर् । कुत । दूरस्य दूरस्य रथस्य अदरवावाती रथद्वार-
प्राप्तिः । अदूरस्य वा अदरवासि परवाधी हेतुस्तस्मात् । यत्किं हि मये परन्ध्रे भवति ॥

गीर्वाणप्रतिपक्षपक्षमलदृष्टामङ्गेषु संसर्गिभि-

धोराग्भोपरकीर्यमाणरधिरसोत्तदृष्टाभिन्दुभिः ।

वैधव्यव्यसनाभिमुख्यमुहदा रेजे चिरप्रेमत-

स्तन्वानैरिव सान्द्रकुङ्कुमरसैराप्रष्टुमालिङ्गनम् ॥ ९१ ॥

घोरा प्रलयसूचका अम्भोधरा मेघास्तैः कीयमाणा ये श्विरस्रोतदृष्टाना विन्दव
कणासैर्देवश्रीणामद्गेषु सक्तं रेजे शोभितम् । अतः समाव्यते—बहुकालनिवासस्नेहाद
सुरस्रीरयांदाप्रष्टु प्रतिमोक्षुमालिङ्गन कुवाणैर्षनकुङ्कुमरसैरिव । यतो वैधव्येन भर्तृवधेन
व्यसन दुःख तस्मिन्नाभिमुख्य तस्य मुहदा परिचिता ॥

संभ्रान्तान्तकवाहसैर्गिभकुलप्रोल्लासिताविर्भव-

ह्लाङ्गलप्रतिवादिभिर्जनमनोमीहेतुमि केतुमि ।

व्योमान्यैरुदयतरङ्गपदवीमारूढवद्भिर्दिशा-

माजहे हृठसाध्वसाकुलतराभिव्यक्तवेणीलिपि ॥ ९२ ॥

स्वामिकार्यसंपादनार्थं संभ्रान्त संभ्रमवदन्तकवाहस्य शैरिमस्य महिषस्य कुल महिष
वर्गस्तेन क्षोभवशा प्रोल्लासित उत्सिप्त आविर्भवन्व्यो लङ्गल पुच्छ तस्य प्रतिवादिभि-
सदृशैः । अतो जनमनसा भीहेतुमि । तथाकाशममुदस्योत्फुल्लोल्लोल्लदशा भयद्भि-
केतुभिर्दिशां शील्लिङ्गलात्स्वीत्वेन व्यवहार्याणां सवन्धिन्त्या हृठसाध्वसेनातिमयेनाकुलन
राया इतस्ततो वरन्त्या वेप्या लिपिर्मन्त्रिराजहे प्राप्ता ॥

धावाभूम्योरपि पिदधता मध्यमार्चि प्रवाहै-

दिग्दाहेनोङ्कुमरिततडिहृण्डचण्डक्रमेण ।

शङ्के दृप्यन्परपरिभवाविर्भविष्यद्भवानी

नायम्येयोविशिखशिखिनो निर्ममे पूर्वरङ्ग ॥ ९३ ॥

अहमिति शङ्के जाने । दिग्दाहेन दिग्ज्वलनेन दृप्यन्तो दृप्ता ये परे दैत्यास्तेषां परि-
भवाधमाविर्भविष्यन्प्रकटीभविष्यन्व्यो भवानानायास्य भगवतः स्वेयान्निस्वरतरो विशिख
शिखी वणाभिस्वस्य पूर्वरङ्गो नाटकादौ प्रकृतान्पूर्व प्रहतसूचक वस्तु निर्ममे कृत ।
धावाभूम्योराकाशमुबोम य पिदधता छादयता । केन । उङ्कुमरित उङ्गमर कृतो य
स्तडिहृण्डवचण्ड क्रमस्तेन । तडिहृण्डवचण्ड ॥

आसन्नेषूदुरतरपुरारातित्राणाप्ररङ्ग-

हुर्वारौर्वायुतसस्तशिविष्टोपणोपप्लवेपु ।

दूरोदञ्चद्विपुलपुलकोल्लोल्लेखाकरालो

वारं वार सरिदधिपतिर्वामरेऽप्युच्चक्रम्ये ॥ ९४ ॥

आसन्नेषूदुरतर कृत्वा पुरारातेहरस्य वागाधे रङ्गन्स्फुरन्नुवार और्वायुतसखो वच-

यसहस्रसदशो यः शिखी वह्निस्तेन ग्लोपणानि दाहास्तदुपप्लवेष्वासत्रेषु सत्सु दूरमुद-
ञ्चन्त्यो विपुलाः पुलकसदृशो या उल्लोललेखास्तरङ्गरेखास्ताभिः करालः । भयवशाद्भि-
पुलकम्पो जायते । चारं चारं पुनःपुनर्दिनेऽपि समुद्रथकम्पे चुक्षुभे ॥

आशङ्क्येव पिधास्यतोऽम्बरपथं पातं हरेषोर्भिया
स्वर्वाष्पाम्बुकणश्रियोऽनुसमयं पेतुः क्षितौ तारकाः ।
भूकम्पप्रचलासुराजिरहरिद्रलस्थलीषु क्षणं
यासां पङ्कजिनीदलोदरपयोविन्दुभ्रमः पप्रथे ॥ ९५ ॥

अम्बरपथमाकाशमार्गं पिधास्यतश्छादयिष्यतो हरेषोः । हरेषुमाकाशपथश्छादकं सं-
भाव्येत्यर्थः । स्यन्लोपे कर्मणि पञ्चमी । स्वस्य पातमाशङ्क्येव क्षितौ तारकाः प्रतिकालं
पेतुः । भिया स्वः स्वर्गस्य वाष्पाम्बुकणश्रियो रुदितविन्दुतुल्याः । हरेषुकर्तृकपातमा-
शङ्क्य भियेवेति योज्यम् । यासां तारकाणां नलिनीपल्लवमध्यस्थितवारिकणभ्रान्तिर्जाता ।
कासु ! भूकम्पप्रचलासुराजिरहरिद्रलस्थलीषु । हरिद्रिदलेषु हि जलं सङ्कम्पं भवति ।
मरकतभुवश्च भूकम्पवशात्कम्पन्ते । नलिनीदलजलभ्रान्तिः ॥

यस्योच्चैः कटचीनपिष्टपटली दिग्दाहजन्मा रुचि-
र्भ्रश्यद्भिः करसीकरायितमथाकाण्डे च यस्योडुभिः ।
तस्यानर्गलदुर्निमित्तकरिणः क्रूरत्वमाक्रामत-
श्चक्रे व्योमनि नूतनैः कदलिकालीलयायितं केतुभिः ॥ ९६ ॥ १

यस्मारिष्टहस्तिनः कटे कपोले चीनपिष्टपटली सिन्दूरपुरो दिग्दाहजाता दीप्तिर्भवति ।
तथा असमये पतद्भिस्तारकैर्यस्य करसीकरायितं करजलकणवदाचरितम् । तस्य क्रू-
रत्वं भजतो निमित्तयन्णारिष्टहस्तिनः केतुभिर्धूमकेतुभिर्ग्रहभेदैः कदलिका ध्वजयष्टि-
[द्व]लीलया चरितम् । क्वयवन्तादुभयत्रापि भावे क्तः ॥

पुरारिशरवहिना प्रथममेव धूमोत्करो
विकीर्ण इव पूर्णतामुपगतोऽथ पाथोधरः ।
रुरोध रुधिरैरामधिलसत्तडिन्मण्डल-
प्रचण्डरुचिताण्डवक्षणविनिर्मितापहृवैः ॥ ९७ ॥

प्रथमं संधानात्पूर्वमेव हरशरामिना क्षिप्तधूमसमूह इव पाथोधरो मेघः पूर्णतामुपग-
तो घनो रुधिरैरं भूमिं रुरोध च्छादयामास । अखिलसदुल्लसत्तडिन्मण्डलं विपुलम
तस्य प्रचण्डा या रुचिस्त्रस्तास्त्राण्डवेन स्फुरणेन क्षणं विनिर्मितोऽर्थाद्गर्णसान्यात्कृतो
ऽपहवदछादनं येषां तैः । तदित्सु स्फुरन्तीषु रुधिराणि क्षणं न निरुपितानीत्यर्थः ॥

तैर्त्यन्मृत्युपादावगलदविरलालक्तकौधानुकारै-

रसासारैरपरैः पिदधति वसुधामन्बुदे भीतिभाजाम् ।

पिङ्गापाङ्गप्रणालप्रविसुमररुचिव्यक्तरक्ताश्रुरीत्या

दैत्यस्त्रीलोचनानामपि ववृपुरिव श्रेणयः शोणितानि ॥ ९८ ॥

हृषंशानृलनृलं कुर्वन्त्यो मृत्युर्धमस्त्वस्य पादाद्गलनविरलो योऽलक्तकौषस्यमनुडुर्वे-
द्विरपरैरसासारै रधिरप्रवाहैर्मेषे भूमिं छादयति सति भीतिभाजा दैत्यस्त्रीनेत्राणा
पङ्कयः पिङ्गा रोदनवशादारक्ता येऽपाङ्गा नेत्रप्रान्तास्तेभ्यः प्रविष्टमरा प्रसरन्ती या रु-
चिस्तया व्यक्तं कृत्वा रक्त यदधु बाष्प तस्य रीतिर्भङ्गिस्तया हेतुभूतया शोणितानीव
ववृपुः ॥

प्रत्यग्रोत्पातवातास्त्वचि मुमुचुरिवापारमङ्गारपूरं

दूरं दिग्दाहसाहायकवदथ नभो दृब्धदग्दाहमासीत् ।

वार्पासृग्विषगन्धो दितिजमृगदृशां पीडयामास नासा-

महचप्यहाय चाभूद्दृशमशिवशिवावाशितैः श्रोत्रशूलम् ॥ ९९ ॥

प्रत्यग्रा अपूर्वा उत्पातवाताः प्रलयवायवस्त्वचि स्पर्शनेन्द्रियेऽपारमङ्गारपूर स्फुलिङ्ग-
रादिभिष चिक्षिपु । अग्निकणवद्वपया चक्रुरित्यर्थः । दित्ता दाहो ज्वालाजटालत्व
तस्य साहायक विद्यते यस्य तन्नभो दृब्ध. सपादितो दग्दाहो दृष्टिव्यथा येन तदासीत् ।
दिग्दाहमिवादिष्टमयमाकाश वीक्ष्य दृष्टयोऽदङ्गन्तेत्यर्थः । वार्पां वृष्टेर्वदमृगधिर तस्य विल
आमगन्धित्वधारी यो गन्धः स नासामन्वययत् । दिनेऽप्यमङ्गलघ्णगालीहृत् कर्णपीडा-
भूत् । अत्र चैवविधेषु दुर्निमित्तेषु दृष्टेषु भोजनाद्यभावादसनेन्द्रियविघातोऽर्थादाक्षिप्तः ॥

सेवायै समकालमागतवता पण्णामृतूनामपि

प्रत्यासत्तिगुणेन योऽजनि पुरे पूर्वं सुपर्वद्विषाम् ।

सारिष्टेषु तरुष्वकालकुसुमोल्लासात्स एवामव-

त्तकाले प्रविभक्तकालसुमनःसंभेदजृम्भाग्रहः ॥ १० ॥

अर्थाद्वैत्याना सेवायै युगपदागतवता पण्णामप्यृतूना नैकव्यवशेन दैत्यनगरे यः पूर्वं
जातः स दुर्निमित्तेषु वृक्षेष्वकाण्डविकासाद्देतोः स एव प्रविभक्तकालानामस्मिन्काले
एता भवन्तीति विभक्तः कालो यासां सुमनसा पुष्पाणां संभेदेन युगपजृम्भाग्रहो वि-
कासोऽभवत् । पूर्वं दैत्यानां सेवायंमृतवो यानि पुष्पाणि समकाल व्यकासयस्त्वानि तदा
तत्र दुर्निमित्तवशाद्विकसितानीत्यर्थः ॥

पतदधिरतरक्तवर्षविन्दुव्यतिरुनिहुतचित्रवर्णपत्रैः ।

शटिति नयनयोरकालपुष्पैरजनि न दैत्यपरिग्रहस्य कम्पः ॥ ११ ॥

दैत्यानां परिमहः परिवारस्तस्याकाल्पुष्पं, कम्पो न जातः । यतः पतदविरतमवि-
ष्टिम रणवर्षे तस्य विन्दुना व्यक्तिकरेण संपर्षेण निद्रुतरुछादितधिप्रवर्णो येषां तानि
पश्याति येषां ते ॥

भृगुपतिविजयायेवात्तगाढाभियोगाः

पयिषु दितितनूजाः संचरन्तः समन्तात् ।

अधिकरुधिरवर्षारम्भतः संभृतासु

प्रविदधुरवगाहं शोणितद्रोणिकासु ॥ ६२ ॥

अधिक रुधिरवर्षारम्भात्संभृतासु पूरितासु रक्तद्रोणीषु स्नानं दैत्याश्चक्रुः । सर्वस्यैव
जलस्य रक्तमयत्वापत्तेः । अतः संभाव्यते—भृगुमुतस्य रामस्य विजयायात्तो गाढो-
ऽच्छिद्रोऽभियोग उद्योगो धैर्य इवेति हेतुप्रेक्षा । स हि क्षत्रियाद्यैर्गणकविशतिवारान्-
कसर मु घ्रातवान् ॥

आत्ता साकमिधोदकेन सिकसास्तत्तसरिङ्गुम्बरा-

दालम्ब्याम्बुधरोऽम्बराग्रमवमद्वर्षेन्रजोराजिभिः ।

यत्सङ्गेन विनापि निष्फलजलक्रीडानुभूतिश्रमं

पासुस्नानममर्त्यवैरिकटकस्तम्बेरमा भोजिरे ॥ ६३ ॥

रजोराजिभिः पासुधाराभिर्वर्षेणमेधोऽम्बराग्रमालम्ब्याच्छाय सिकता इवावमत् । यत
उदकेन साकं पीता । ओदनक्रिण्ववत् । यासां रजोराजिनां सङ्गेन दैत्यगजाः पासुस्ना-
नमवापु । क विना । हस्तिनां स्नानादनन्तरं पासुस्नानस्वभावत्वाभिष्फला या जलक्री-
डानुभूतिस्तथा श्रम खेदस्त विना । तावती रजोरुष्टिः पतिता यावत्या दैत्यहस्तिनां
स्नान सिद्धमित्यर्थः ॥

धूलीवृष्टिभिरप्यरिष्टपिशुनोत्सेकातिरेके भव-

दूरापूरितलोचनाभिरसुरस्त्रीणामरीणो गुणः ।

नैताभिर्बहुदुर्निमित्तनिमित्तातङ्कातिघोरा दिशो

दर्शं दर्शमवापि यन्नवनवभ्रासव्यथासाक्षिता ॥ ६४ ॥

धूलीवर्षैरिष्टपिशुनानां दुर्निमित्तसूचकानामुत्सेकस्याधिक्यस्यातिरेके बहुलत्वे स-
त्यपि दैत्यस्त्रीणां गुण उपकारोऽरीणो महानभवत् । यतो दूरमस्यर्धमापूरिते लोचनेया-
भिः । ततः को गुण इत्याह—बहुभिर्दुर्निमित्तैर्दुर्निमित्तो निश्चित आतङ्को दुःख वे-
नातिघोरा दुर्दर्शा दिशो दर्शं दर्शं दृष्ट्वा दृष्ट्वा तभिरसुरस्त्रीभिर्नवनवभ्रासव्यथाया साक्षि-
ता साक्ष्यं नो आपि प्राप्ता । यदि दैत्यस्त्रियो रजोवर्षेण पूरितनेत्रा न स्युस्तदा बहूनि
दुर्निमित्तानि दृष्ट्वा महदुःखमनुभवयुरित्यर्थः ॥

तन्वन्वामपुमङ्गसंगमविधिं क्षुन्दन्नथो दक्षिण-
 स्त्रीगात्राक्रमणक्रियामुपनतोऽपूर्वार्धनारीधरः ।
 संहारानुगुणप्रपञ्चितवृहद्दुर्वारलीलायितः
 कम्पो दानवविष्टेषु कमपि त्रासप्रयासं व्यधात् ॥ ६५ ॥

वामं यत्पुमङ्गं सव्येतरः पुरुषभागस्तत्र संगमविधिं कुर्वन् । तथा दक्षिणस्त्रीगात्रस्या-
 क्रमणक्रियां कुर्वन् । अत एवापूर्वोऽभूत्पूर्वोऽर्धनारीधरः । अर्धनारीधरो हि दक्षिण
 पुंभागं सेवते वामं स्त्रीभागम्, अयं तु विपरीत इत्यपूर्वत्वम् । संहारानुगुणं प्रलयानुरूपं
 प्रपञ्चितं विस्तारितं दुर्वारं लीलायितं येन स कम्पो दानवनगरेषु कमपि लोकोत्तरं
 भीतिप्रकल्पमकरोत् ॥

उद्वृत्तैर्दुर्निमित्तरिति दितिजपुरोपान्तसंचारचर्चा
 प्रारंभे प्रस्तुवानैरिव विपुलविपत्सैन्यदृत्यप्रयोगम् ।
 किं चान्यत्संचिकाय त्रिदिवपथजुषां स्वैरमावासवीथी
 सद्यो वर्धिष्णुतत्तच्छुभपिशुनवृहन्मङ्गलालिङ्गनानि ॥ ६६ ॥

उद्वृत्तैः संपन्नैरमङ्गलैर्दितिस्तुतनगरनिकटे संचारचर्चा संचरणानुबन्धः प्रारंभे ।
 अतः संभाव्यते—विपुल यद्विपत्सैन्यमापःकुलं तस्य दूष्यं दूतकर्म प्रस्तुवानैरारभमाणै-
 रिव । किंचान्यद् । त्रिदिवे नाके पथजुषां वास्तव्यानामावासवीथी स्वर्गः, वर्धिष्णुनि
 तानि तानि शुभपिशुनानि वृहन्ति मङ्गलानि तेषामालिङ्गनानि संचिकाय चभार ।
 दैत्यनगरेषु दुर्निमित्तान्यभूवन् । सुरनगरेषु पुनर्मङ्गलानि प्रादुरभूवन् । आवासवीथी
 नायिकास्थानीया । मङ्गलानां चिरेणागमनादालिङ्गनमुचितम् । एतेन वक्ष्यमाणार्थ-
 स्तोपक्षेपः कृत इति भद्रम् ॥

इति श्रीजीनराजकृतया टीकया समेतः धीराजानकविश्ववर्तसूनेर्महाकवि-
 राजराजानकश्रीमङ्गलकस्य कृती श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये
 गणोद्योगवर्णनं नामैकोनविंशः सर्गः ।

विंशः सर्गः ।

दत्तासुरप्राणपणापहारहेतोरिवाक्षीणधृताक्षतन्नम् ।
 पुरारये प्रारभतात्तयत्नमथो रथं कर्तुममर्त्यलोकः ॥ १ ॥

पुरारये हराय । 'क्रियया चोद्देश्ये' इति चतुर्थी । रथं कर्तुं सुरलोकः प्रयत्नमारंभे ।
 धृताक्षीणं संपूर्णमक्षाणां रथावयवविशेषाणां पाशकानां च तन्त्रं स्वोचिता प्रक्रिया

येन । अतः संभाव्यते—दत्ताः सदर्पा येऽसुरास्तेषां प्राणास्त एव पणो द्यूतादां परिकल्पितं जयलभ्यं घनादि तस्यापहारः स चासी हेतुस्तस्मात् । पणधाक्षद्यूतत्वेन लभ्यते ॥

ततः स्वयं तत्र सुरानुबन्धाद्दसुंधरा कूबरितां प्रपेदे ।

दधत्यधोऽम्बरलम्बमानरश्मिश्चियस्तुङ्गभुजंगभोगान् ॥ २ ॥

सुराणामनुबन्धः प्रार्थना तस्मात् । त्यन्लोपे पद्ममी । स्वयं भूः रथभावममहीत् । अम्बरेण संरम्भेण लम्बमानाश्च रश्मयो षल्गास्तद्वच्छ्रीयेषां ते । ततः कर्मधारयः । तांस्तुहान्भुजंगभोगाऽशेषकणा अधो दधती ॥

जुघूर्णिरे तस्य निसर्गदीर्घा जह्वापदे संघटितास्तटिन्यः ।

सचेतनानेकरथाङ्गसङ्गाद्याः संततं कौतुकमेव तेनुः ॥ ३ ॥

तस्य जह्वास्थाने संघटितास्तटिन्यो नद्यो जुघूर्णिरे चन्द्रमुः । या नद्यः सचेतनसानेकस्य रथाङ्गस्य रथावयवभेदस्य चक्रवाकस्य च सङ्गात्कौतुकमाश्चर्यं चक्रुः । रथावयवानामचेतनत्वाद्विस्मयः ॥

परस्परं दिकरिदामपङ्कयोगादिवाश्लेषविशेषभाजः ।

ततः परीवारपथं रथस्य समं दिशश्च प्रदिशश्च जग्मुः ॥ ४ ॥

समं दिशो विदिशश्च रथस्य परीवारपथमुपकरणदशां जग्मुः । मिथ आश्लेषविशेषं नैरन्तर्यं भजन्ते । अतः संभाव्यते—दिकरिणां दानपङ्कयोगादिव ॥

आस्कन्ध तं स्पन्दनमिन्दुमौलेर्वरूथतां तारकयूथमागात् ।

स पाण्डुकम्बल्यवलम्बिताङ्गो नीरन्ध्रयद्दीधितिभिर्बभूव ॥ ५ ॥

तं रथमाक्रम्य ताराकुलं बहयो रथरक्षार्थं श्लेहाक्षमयावरणं तद्भावमगमत् । यस्य तारकयूथस्य नीरन्ध्राभिर्दीधितिभिरवलम्बितान्याच्छादितान्यङ्गानि यस्य स पाण्डुकम्बली [पाण्डु]कम्बलसंबन्धी चभूव । तारादीप्तयः पाण्डुकम्बलत्वेन संभाविताः । 'पाण्डुकम्बलादिनिः' इतीतिः ॥

तस्यानुकर्षत्वपरिमहेण ग्रहैरुपान्तस्थितिराललम्बे ।

द्वाग्वासवावासनिवासिनां तु व्यलोक्यताशेषशुभानुबन्धः ॥ ६ ॥

अनुकर्षो रथाधःस्थं दारु तद्भावप्रद्वेणेन ग्रहैस्त्वोपान्ते समीपे एकादशस्थाने च स्थितिराललम्बे प्राप्ता । वासवावासे स्वर्गे निवासिनां देवानां पुनरशेषाणां शुभानामनुबन्धोऽनुपज्ञो दृष्टः । तदुक्तम्—'सर्वेऽप्युपान्ते शुभाः' । कार्यकारणयोर्देशभेदादसंगतिः ॥

धर्मार्थकामैः समुदायवद्विस्वात्र त्रिवेणुस्थितिरन्वरोधि ।

देवः परो यत्र शशाङ्कमौलिः स्वयं च मोक्षप्रतिभूर्बिभूषा ॥ ७ ॥

समुदायवद्भिः समुदितैर्धर्मायकामैस्तत्र रथे त्रिवेणुस्थितित्रिवेणुरूपत्वमालम्ब्ये प्राप्ता । अथ च त्रिवेणूनां यतिविशेषाणां स्थितिः । अत एवोत्तरवाक्ये मोक्षप्रतिभूर्भगवान्विभूषा यत्रेत्युक्तिसंगतिः । भगवता हि परब्रह्मरूपेण तेषां मोक्षो दीयते । अनेन चतुर्वर्गसंनिधानं रथे प्रतिपादितम् ॥

इतस्ततस्तस्य गृहीतवन्धमध्यासनामोषधयोऽधिजग्मुः ।

प्रक्रान्तचक्रक्रियरात्रिराजतेजोवगूढेरधिरूढभासः ॥ ८ ॥

गृहीतवन्धं कृत्वा इतस्ततस्तत्रोपधयोऽध्यासनामधिजग्मुः । प्रक्रान्ता आरब्धा चक्रक्रिया रथाहभावो येन तस्य रात्रिराजस्य चन्द्रस्य तेजसा अवगूढिरालिङ्गनं तथा अधिरूढा उत्पन्ना भासां ताः । चन्द्रस्योपधिपतित्वात्पत्युरालिङ्गनाच्चाधिरूढभास्वमुचितम् ॥

तस्मिन्पतंगक्षणदामुजंगौ रथाङ्गतासंगतिमग्रहीष्टाम् ।

यद्वाप्रभावादिव दानवेन्द्रास्तापं च जाड्यं च सहान्वभूवन् ॥ ९ ॥

तस्मिन् रथे पतंगक्षणदामुजंगवर्केन्दु रथाहतायाधकभावस्य संगतिमग्रहीष्टामभजताम् । यथोरकचन्द्रयोर्भानां प्रभावादिव दैत्यास्तापं खेदमातपं च, जाड्यं कार्यं कुण्ठत्वं शीतलत्वं च प्रापुः । तयोस्त्रिगमहिमकरत्वात् ॥

एकत्र पक्षे रजनीतमिस्रं तस्यापरत्रास्त दिनप्रकाशः ।

ताभ्यां स संभिन्नतनुश्च लोकालोकाचलस्य स्थितिमारुरोह ॥ १० ॥

एकस्मिन्पार्श्वे रात्रितमः, अन्यस्मिन्पार्श्वे दिनप्रकाश आस्त तस्थौ । ताभ्यां तमः-प्रकाशाभ्यां संभिन्ना मिथ्रा तनुर्वस्य स रथो लोकालोकपर्वतस्य साहदयमापत् । लोकालोको ह्येकपार्श्वे प्रकाशः, अन्यपार्श्वे तमोमयः ॥

तस्मिन्मिथः संघटनेन पक्षपदग्रहात्कूबरिणि स्मरारेः ।

दिनस्य रूपं रजनी विवेद दिनं रजन्याश्च चिराच्चरित्रम् ॥ ११ ॥

स्मरारेस्तस्मिन्कूबरिणि रथे पक्षे पार्श्वे पदस्य स्थानस्य ग्रहाद्ग्रहणाद्रजनी दिनस्य स्वरूपं चिराद्विवेदाज्ञासीत् । दिनं च रात्रेश्चरित्रं चिराद्विवेद । तयोर्जात्वपि संघटनाभावात् । अथ च दिनरजन्यां नायिकानायकस्यानीया । तौ च पक्षपदग्रहादभिलपितवस्तुसाधननिबन्धान्मिथो रूपं शीलं च बुध्येते इत्यपि लेशतोऽर्थः ॥

तस्मिन्विरेजुर्युगवर्त्ममूर्तिमावर्त्य संवर्तकवारिवाहाः ।

उद्धृङ्गयन्तो निविडं तडिद्भिरकाण्ड एवोद्धमराः पताकाः ॥ १२ ॥

युगो वोढुः स्कन्धनिपण्णः काष्ठविशेषः । तस्य वर्त्मस्थानं यत्र स्थाने युग आस्ते तदात्मना मूर्तिमावर्त्य परिणमथ्य संवर्तकवारिवाहाः कल्पान्तमेवा विरेजुः उद्धृभिरे

तेषां युगवर्त्मनि मूर्तिबन्धौचित्यात् । तडिद्रिहंतुभिः । पताकाश्च ध्वजानकाण्ड
एव रणात्पूर्वकाल एवोद्विद्यन्तो रचयन्तः ॥

रथेऽवतस्थे दिवसो निशा च पूर्णेन्दुपूर्णोर्धटना च जज्ञे ।

इत्थं विरोधेऽपि वतारिलानामन्योन्यमद्वैतमिवाविरासीत् ॥ १३ ॥

दिन रात्रिश्च रथे स्थितौ । पूर्णचन्द्रार्कयोश्च घटना सज्ञे जज्ञे जातः । एषा सर्वेषां
विरोधेऽपि सति । अन्यतमकृतस्येतरेण विघातात् । रथे मिथोऽद्वैतमद्वयमिवाविरासीत् ।
एकत्र निवसनात्रिपुरसंहारलक्षणस्य [कार्यस्य] सपादनाच्च । द्वयोर्भावो द्विता । द्विता
द्वैतम् । इति स्वार्थेऽण् ॥

चित्रं कथंचित्किल नोदलङ्घि संवर्तकाग्रैः स्वचरित्ररेखा ।

तदापि तेषां तदशेषतो हि युगान्तमेवानुबन्ध रूपम् ॥ १४ ॥

संवर्तकाग्रैः वत्पान्तमेधैः स्वचरित्रस्य रेखा मर्यादा कथंचित्तोदलङ्घि स्वका । कथ-
चिदिति तदा तेषां रूपानुग्रहणात् । तदापि रूपान्तरग्रहणकाले तेषां रूप कर्तुं, युगान्त
रथकाष्ठविशेष कृतादिपर्यन्त चानुबन्धाधिशिथियत् ॥

तदाधिशिश्ये युगवर्त्मभाजामुद्भ्रान्तकल्पान्तमहाघनानाम् ।

वरूथताराभिरदूरयोगाद्गलद्वरीयःकरकानुकारः ॥ १५ ॥

युगवर्त्मस्थानानां कल्पान्तमेघानां संबन्धिन्वो गलन्त्यः पतन्त्यो गरीयस्यो गुहतरा
या करका वर्षोपलास्तदनुकारो वरूथरूपभिस्ताराभिर्निर्गटवासात्प्राप्तः । करकात्वेन
त रा. सभाविता इत्यर्थः ॥

तस्य प्रशस्या युगतां प्रपद्य द्यौरद्युतन्मन्मथजिद्रथस्य ।

पुरो वलङ्घिः प्रलयाम्बुवाहैर्निर्मृज्यमानेव तडित्कराग्रैः ॥ १६ ॥

तस्य हररथस्य युगभाव प्राप्य द्यौरद्युतत् । 'द्युद्रयो लुङि' इति परस्मैपदम् । अग्ने
स्फुरद्भिः कल्पान्तमेधैस्तडित्कराग्रैर्विद्युत्पाणिभिरुत्पुस्यमानेव । अम्बुवाहैरिति मार्ज-
नानुगुणोक्तिः ॥

तस्मिन्विमाने मदनावरोधवैधव्यदीक्षागुरुलोचनस्य ।

धृतिश्च मेधा च बभूव शम्या सम्यक्समेत्य स्थितिसंनतिभ्याम् ॥ १७ ॥

मदनावरोधो रतिलस्या वैधव्य भर्तृवधस्तदेव दीक्षा तत्र गुरु लोचन यस्य हरस्य
तस्मिन्विमाने रथे स्थितिसंनतिभ्या मिलित्वा धृतिर्मेधा च शम्या बभूव । रथविशरारु-
तानिवृत्त्यर्था कीलिकासीत् ॥

विडम्बयंश्चुम्बितविस्फुलिङ्गं धूमं भविष्यत्पुरजिच्छराग्रैः ।

विचित्रवर्मत्वमियाय तत्र तारावलीदन्तुरमन्तरिक्षम् ॥ १८ ॥

मविष्यन्मावी यः पुरजिच्छरामिह्रवाणवडिस्तस्य सामिक्कणं धूममनुकुर्वदन्तरिक्ष
तस्य रयस्य विचित्र नानावर्णं वरं रक्षासनाहस्तद्रावमापत् ॥

फेनच्छलात्पीतचरं मुखेभ्यो भरेण पीयूषमिवोद्गिरन्तः ।

शक्रः प्रचेता घनदो यमश्च तस्मिन्धृतिं धुर्यतया वनन्वुः ॥ १९ ॥

शक्रः, प्रचेता वरणः, घनदः, यमश्च तस्मिन्मध्ये धुर्यतया अश्वभावेन प्राधान्येन च
धृतिं बबन्धुरासन् । पीतचरं पूर्वपीतममृतं फेनव्याजादुद्गिरन्त इव ॥

विगाहमानस्तुरगत्वमिन्द्रः साकूतमुच्चैःश्रवसा लुलोके ।

यमोऽश्वमूर्तिर्दृष्टो च बाहवाहद्विषा रोपकपायितेन ॥ २० ॥

अश्वत्वं विप्रदिन्द्रः सप्तमसमुच्चैःश्रवसा दृष्टः । स्वजानित्वेन परिणामात् । बाह-
भूतो यो बाहद्विद महिपत्नेनाश्वमूर्तिर्वमो रोपरूपेण दृष्टः । बाहद्विपेति सामिप्रायम-
भिधानम् ॥

ईसात्रभूवे श्रवणान्तगैस्तैर्विलोचनैरश्वमुस्तीजनेन ।

महेश्वरस्यन्दनधुर्यतायै हयाकृतिः किंपुरुषाधिराजः ॥ २१ ॥

महेश्वरस्य स्तन्दने धुर्यतायै धूर्त्वेनार्थं हयरूपं किंपुरुषाधिराजो वैश्रवणोऽश्वमुस्ती-
जनेन किनरीलोकेन श्रवणान्तगैः कर्णान्तप्रार्त्तनेर्दृष्टो । स्वसादृश्यप्राप्तेरिति भावः ॥

सावर्तमूर्तिर्हलोज्जिहानफेनावलीढं दधदङ्गमङ्गम् ।

अपापतिर्वाहतनुर्बभार निजाधिकारानुगुणं शरीरम् ॥ २२ ॥

आवर्ता वाजित्पणानि पयोभ्रमाश्च । सावर्ता मूर्तिर्यस्य । तथा दर्पवशाद्गृहल कृत्वा
उज्जिहान तन्पद्यमानो यः फेनस्तेनावलीढं व्याप्तमङ्गमङ्गं दधदपापतिर्वदणो बाहतनुरपि
शरीरं निजाधिकारस्य तैर्विश्वस्यनुगुणमनुरूपं बभार । अपापतिरिति प्रकृतानुगुणम् ॥

तेषु ध्रुवं बाहतनूमवत्सु धुर्यत्वसिद्धावधिःश्रमिल्यापः ।

शेषाङ्गमप्यश्वमयं विधातुं हयाननो वाक्पतिराचक्राह ॥ २३ ॥

तेषु लोकपालेषु बाहुरूपेण परिपतेषु सत्सु हयाननो वाक्पतिर्विष्णुमूर्त्यन्तरं शेष-
भागमपि हनमयं कर्तुमाचक्राह । यतो धुर्यं चत्विर्द्वौ प्राधान्यसिद्धावपि सामिल्यापः ॥

बुद्धः मिनीपाल्यथ तत्र योङ्करूपेण साकानुमती च तन्धुः ।

तुदंश्च धिन्वंश्च तनश्चकोरानभूत्तमश्चन्द्रिक्रयोः प्रयागः ॥ २४ ॥

बुद्धं चन्द्रानामान्या, मिनीवाडी दृष्टचन्द्रा, साका पूर्वेचन्द्रा पूर्वेना, अनुमती
असंपूर्णन्दुः, एता चोक्तरूपेणाश्वसयमनरज्जुत्वेन तस्यु । ततो दर्शं गानावस्थानाम-
मश्चन्द्रिकयोः प्रयागं सगमोऽभूत् । चकोराश्वो आश्वविपत्तिगो व्यथयन्प्रीत्यथ । ततो-
दर्शनासंज्ञां व्याप्य ज्योत्स्नादर्शनाप्राप्तिः । धिन्वत्रिति 'धिन्विदृश्योर च' इति रूपम् ॥

निरत्ययः सत्यतपोर्थकर्ममयैः स्वयं रश्मिभिरावभासे ।

स विप्रलम्भव्रतलोपहानिकौसीधकृत्तद्विपतां बभूव ॥ २५ ॥

सत्यमविसंवादिता, तपः कृच्छ्रादिः, अर्थः समृद्धिः, कर्मोद्यन्ता (?) तद्रूपे रश्मिभिर्वल्गाभिरावभासे शुशुभे । विप्रलम्भो विसंवादः, व्रतलोपः कृच्छ्राद्यकरणम्, हानिरर्थनाशः, कौसीधमालस्यम्, तत्करो दानवानामासीत् ॥

अनूरुवृत्तिप्रहकृद्भवस्य भास्वान्तरथः कौऽपि बभौ स तस्य ।

रश्मिप्रकाण्डैश्चतुरात्मभिर्यः प्रकाशलक्ष्मीमलुनात्पुरेषु ॥ २६ ॥

अनु पथात् उरोमहत्या वृत्तेः स्थितेर्ग्रहं करोति स भवस्य कोऽप्यपूर्वो भास्वान्दीप्तो रथः शुशुभे । चतुरात्मभिश्चतुःसंख्याकदेहै रश्मिप्रकाण्डैः श्रेष्ठाभिर्वल्गाभिः पुरेषु प्रकाशलक्ष्मीं प्रतिद्विं योऽलुनान्निवारितवान् । अथ च भास्वान्सूर्यः । तत्पक्षेऽनूरो-रक्षणस्य वर्तनकृत् । चतुर आत्मा रूपं येषां तै रश्मिभिः पुरेषु नगरेषु प्रकाशं लुनाती-त्यपूर्वत्वम् ॥

स वेपमानैः पवनोपदेशाच्चित्रैः पताकासिचयैर्बभासे ।

उद्दीपनायेव शिवाशुगात्रेनेककल्लोलिततालवृन्तः ॥ २७ ॥

पवनस्य मद्यत उपदेशात्कम्पमानैर्ध्वजपल्लवैः शुशुभे । पुरारिवाणवद्देशीपनार्थमनेके बहवः कल्लोलिता धीजितास्त्रालव्यजनानि यत्र स इव । ध्वजपल्लाव व्यजनत्वेन संभाविताः ॥

तदा नवन्यादघनाशनाय मृत्युप्रनृत्यद्रसनासपत्न्यः ।

कम्पं दधुस्तस्य च वैजयन्त्यः स्वान्तेषु वैरिभ्य इव प्रदातुम् ॥ २८ ॥

निःशेषेणादनं न्यादः, तद्रूपं पतं यदशनं तदर्थम् । सामान्यविशेषाभावे योजना । मृत्योर्यमस्य प्रनृत्यन्तः प्रसपत्न्यो या रसना जिह्वास्तासां सपत्न्यः सदृश्यः । तस्य रथस्य वैजयन्त्यः पताकाः कम्पं दधुः । यत्रोत्प्रेक्ष्यते—शत्रुभ्यश्चित्तेषु दातुमिव । विद्यमानस्य देयत्वात् । निःशेषेणाद्यते इति कर्मसाधनो 'नी ण च' इत्यदेर्णः । तत्र हि भावेऽकर्तरि च कारके द्वयस्याप्यनुवृत्तेः । तथा च दृश्यते—..... ॥

नद्धं तदिन्द्रायुधविद्युतोच्चैरमोधमेणाङ्गशिखस्य पद्मम् ।

अदूरगं दैत्यकबन्धबर्हिन्ृत्यप्रवृत्तेः समयं शशंस ॥ २९ ॥

एणाङ्गशिखस्य चन्द्रमौलेः पत्रं रथो भाव्यर्यसूचकशास्त्राङ्कितं भूर्जादि च कबन्धा एव बर्हिणस्तेषां नृत्यप्रवृत्तेः समयमदूरगं निकटस्थं शशंस । अधिरेणैव दैत्यकबन्धा न-र्तितार इति रथं दृष्ट्वा जनैर्ज्ञातमित्यर्थः । इन्द्रचापतडिद्रिः सहितम् । तथा अमोघं सफलम् । इन्द्रायुधविद्युद्भिश्च मयूरनाव्यहेतुः कालो ज्ञायते । पत्रं च समयं विशिष्टं कालं शोचति ॥

सोमावचूलो यजमानमूर्तिरुपोढमन्युर्भगवान्पुरेषु ।

आसादितस्तोत्रशतोऽथ सद्यस्तद्वेदिकां शस्त्रमयीं चकार ॥ ३० ॥

सोमश्चन्द्रोऽवचूल भूषण यस्य स भगवांस्तस्य रथस्य वेदिका प्रधानयोद्धस्थान
शस्त्रमयीं सपाशुपतायत्रा चकार । यत् पुरेषु दैत्वविशेषेषु उषोडो मन्युः क्रोधो येन ।
तथा यजमानमूर्तिरष्टमूर्तित्वादात्मरूप । आसादितानि स्तोत्रशतानि भक्तजनस्तु-
तयो येन । अथ च यजमानमूर्तिं स्वोद्देशेन यागकर्ता यस्य चक्षुष्य वेदिकामण्डुही-
पनस्थान शस्त्रमयीं करोति । तत्पक्षे सोमस्तृणविशेषो यज्ञाहम् । मन्युर्यज्ञः । पुरेषु
नगरेषु । स्तोत्रशतानि सामकदम्बकस्तुतय ॥

एकत्र नीतो दिशि शंकरस्य रथे परिस्कन्दधुराममर्त्यैः ।

यो ब्रह्मदण्डो न्यपतत्स एव दैत्येषु नूनं वचसा मुनीनाम् ॥ ३१ ॥

रथे एकस्यां दिशि देवैः परिस्कन्ददशां यो ब्रह्मदण्डो ब्रह्मण शापनासद्यः प्रापित
स एव पुरेषु नूनमपतत् ॥

तस्मिन्परिस्कन्दपदं विमाने देवस्य स्वट्टाङ्गविभूषणस्य ।

अन्यासु काष्ठासु च कालरुद्रो दण्डो ज्वरश्च प्रथयावभूवुः ॥ ३२ ॥

अन्यासु तिस्रसु दिक्षु कालरुद्रो दण्डो ज्वरश्च परिस्कन्ददशां प्रापुः ॥

गर्वादथर्वाथ रथाङ्गरक्षस्तस्यैरुपाश्वं प्रणय वन्द्य ।

पुराभिचाराय महोमयेऽमौ कुर्वन्निवापाङ्गरुचास्रहोमम् ॥ ३३ ॥

अथर्वा आभिचारिककर्मप्रधानो वेदविशेष, तस्य रथस्यैरुपाश्वं प्रणय परिचय
वकार । महस्तेजस्त्रन्मयेऽमौ पुराभिचाराय दैत्योष्ठाटनयास्रहोम कुर्वन्निव । अभि-
चारे रक्षहोम उचितः ॥

तस्येतरचक्रमरक्षि तेन पुरःसरेणाङ्गिरसा मुनीनाम् ।

सुरद्रुहामैन्द्रपदाधिरोहे सदैव यत्नंततिरन्तरायः ॥ ३४ ॥

सुरद्रुहाममुराणामेन्द्रपद इन्द्रत्वेऽधिरोहस्तत्र यत्नततिर्बृहस्पतिरन्तरायो विप्रभूत ।
बृहस्पतेर्देवगुरस्ताव । तेन मुनीनां पुरःसरेणाङ्गिरसा द्वितीयं चक्र रक्षितम् ॥

पुरः पुराणैः सह सार्धमृग्मि सामान्यसामान्यजवं बवल्गुः ।

विलोङ्गयन्त्यास्पदसंस्तवेन वक्राणि यन्तृत्वभृतो विधातु ॥ ३५ ॥

ऋग्मि ऋग्वेदेन सार्धम्, तथा पुराणैः पञ्चतन्त्रेण सह सामानि रथस्याग्रेऽसामा-
न्यजव बहुवेगं बध्नुः पुस्फुरः । यन्तृत्वभृत सूतभृतस्य ब्रह्मणो मुखानि प्रतिष्ठापरि-
चयेन पश्यन्ति । वेदा हि ब्रह्ममुखाभिरासन् ॥

सहेतिहासैश्च सहेतिहासैर्यजूषि सोद्रेकवलद्वपूषि ।

पृष्ठे प्रतिष्ठामतिशय्य तस्य रक्षाभरक्षान्तिसखत्वमूहुः ॥ ३६ ॥

हेतीनामायुधानां हासः स्फुरणम् । सहेतिहासेन वर्तन्ते ये तैरितिहासैः पुराकृतैः सद् तस्य पृष्ठे प्रतिष्ठामाश्रित्य स्थित्वा यजूषि रक्षालक्षणे भरे चा क्षान्तिस्तत्सखत्वमवहन् । सोद्रेकं सोत्कर्षं वलत्स्फुरद्वपुयैषाम् । एतेन तेषां निर्भयत्वं प्रतिपादितम् ॥

यासां शरीरं पदमन्तरात्मा वाक्यं प्रमाणं परिकर्ममार्गः ।

विद्वन्मुखालंकरणं गिरस्ताः सिपेविरे तत्परिपार्थवृत्तिम् ॥ ३७ ॥

पदं यासां शरीरम् । पदस्य प्रथमोपलक्ष्यमाणत्वाच्छरीरत्वम् । वाक्यं यासामन्तरात्मा । वाक्यस्य शरीरभूतैः पदैर्व्यज्यमानत्वात्प्राधान्याच्चांतरात्मत्वम् । प्रमाणं यासां परिकर्ममार्गः । तस्य विचारहेतुत्वात् । विद्वन्मुखेऽलंकरणभूतास्ता वाचस्तत्पार्थे वृत्तिमभजन् ॥

तत्कर्मसाहायकसामरस्यं सारस्वतस्यावधयो रसस्य ।

अदुर्दशां तत्र चतुर्दशापि प्रपद्य हृद्या विदधुश्च विद्याः ॥ ३८ ॥

सारस्वतस्य रसस्य चर्च्यमाणत्वात्प्रसरस्यावधयः पर्यन्तभूमयश्चतुर्दशविद्या अदुर्दशा प्रपद्य । सदा वीतविघ्नैर्मुनिभिरुपास्यमानत्वात् । तत्कर्मणि साहायकं तत्र सामरस्य तुल्यां वृत्तिं चक्रुः । 'अद्वाणि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः । पुराण धर्मशास्त्र च विद्या ह्येताश्चतुर्दश' ॥

पद्मं च सिन्धुं च महीधरं च मुक्त्वा किलैकत्र सदा घटन्ते ।

यस्मिन्मिथः स्त्रीष्यपि कारणानि यथौ स तस्य प्रणवो मुखत्वम् ॥ ३९ ॥

पद्मं समुद्रं महीधरमत्र बैलासं त्यक्त्वा यस्मिन्नेकस्मिन्धीष्यपि कारणानि ब्रह्मादयो मिथोऽन्योन्यं घटन्ते स प्रणवस्त्वस्य रथस्य मुखभावं गतः । अस्य ह्यकारोकारमकारलक्षणास्त्रियो मात्रा ब्रह्मादिरूपाः ॥

सितासितानर्गलपक्षजालक्रमेण रोहज्वतारतम्यः ।

पृपत्कवत्संनिदधे हि चापे संवत्सरो मत्सरिणः पुरेषु ॥ ४० ॥

शुक्लकृष्णावर्णालौ यौ पक्षा दिनपञ्चदशकरूपौ कालिकविशेषौ पक्षाः पत्राणि च तेषां जालं तत्क्रमेण रोहद्वयवमानं ज्वतारतम्यं यस्य संवत्सरस्य । गत्वरत्वात् । पृष-त्कवच्छर इव संवत्सरः पुरारेषापे संनिहितः ॥

चापे तद्ध्यासनतो हिमर्तुमीप्सश्रियो भीष्मतया गुणस्य ।

प्रागेव सेवां व्यधितेव भाविपृपत्कसोमज्वलनप्रभावः ॥ ४१ ॥

धनुषि विषये तस्य संवत्सरस्याध्यासनत आश्रयणाद्धिमर्तुमीप्ससंनिधनो गुणस्य

शीतोष्णलक्षणस्य भीष्मतया व्यक्तत्वेन भाविनी भविष्यन्ती पृथक् शरे श्लोमज्वर्या
तयोः प्रभावः शीतोष्णलक्षणः पूर्वमेव सेवामकरोत् ॥

श्रीनायकः सायकतामकाण्डचण्डक्रुधः खण्डशशाङ्कमौलेः ।

प्रागेव वाहाण्डजपक्षवेगगत्यां चिराम्यस्त इवाललम्बे ॥ ४२ ॥

अकाण्डे तपःक्षयाभावेऽपि चण्डक्रुधोऽतिक्रुद्धस्य हरस्य विष्णुः शरभावमग्रहीत् ।
अतः संभाव्यते—पूर्वमेव वाहो योऽण्डजो गहडस्तस्य पक्षैश्च वेगेन गतिर्गमनं तत्र
चिराम्यस्त इव । शरश्च हि पक्षवेगेन गच्छति । अकाण्डग्रहणाद्वरस्य स्वातन्त्र्य
प्रतिपादितम् ॥

शौरिः शरीभूततनुः पुरस्तान्निमग्नमग्निं विभरांचकार ।

विनिहृतस्यापि हठात्स्फुरन्तं भरं प्रभाणामिव कौस्तुभस्य ॥ ४३ ॥

शरः संपद्यमानो विष्णुः निक्षिप्तमूल वर्तमानमग्निं दधे । स्वात्मगोपनार्थं गोपि-
तस्यापि कौस्तुभस्य बलात्त्रिर्यान्तं दीप्तिभरमिव ॥

स्फुरन्पुरस्ताच्छतशः शरस्य स्वाहाकुटुम्बः पटलैः शिखानाम् ।

यात्रापसङ्गे व्यधितेव शंभोरव्याजनीराजनचेष्टितानि ॥ ४४ ॥

शतशः शतसंख्येर्ज्वालकदम्बैः स्फुरन्निर्वात्रावसरे नीराजनचेष्टितानि शान्तिक-
र्माणीवाकरोत् ॥

सोमोऽपि सोमार्धभृतः शरस्य प्रोद्वङ्कयामास निवासमग्नौ ।

विलायिताभिः सविधामिधाम्ना मुधाभिराप्यायितजीवलोकः ॥ ४५ ॥

..... ॥

सवह्निमहाय विवर्धमानमग्ने विवृण्वन्नवलीढसोमः ।

नेतुं शरः शूलकरस्य मन्यौ पुराणि पूर्णाहुतितामियेष ॥ ४६ ॥

अग्निमग्ने धारयन्नवलीढो धृतः सोमधन्द्रो येन स शूलिनः शरो रोपे पुराणि
दैत्वविशेषान्पूर्णाहुतिभाव नेतुमिच्छन् । अप चाग्निं विप्रदवलीढः सोमसृण्विशेषो
येन स मन्यौ यज्ञे पूर्णाहुतिं ददाति ॥

विधुः स्वयं सायकतामियेष विधुश्च तस्याथ पुरो निलिल्ये ।

अस्तानि ताभ्यां न कथं पुराणि विध्वस्ततासंस्तवमानुबन्तु ॥ ४७ ॥

विधुर्विष्णुः स्वयमप्रेरितः शरभाव काङ्क्षितवान् । विधुधन्द्रस्यदमे निलीनः । ताभ्यां
विधुभ्यां नारायणेन्दुभ्यामस्तान्यवगतितानि पुराणि विध्वस्तताया विध्वंसस्य विधुभ्या-
मस्तत्वस्य च संस्तव कथं नानुबन्तु । यो विधुभ्यामस्तः स विध्वंसः कथं न भवति ॥

सर्गप्रसङ्गे जगदेकजिष्णोर्विष्णोः स्थितिः कर्म किल प्रणीतम् ।

अहो पुराणां चरितं तु तेषु यत्सोऽपि संहारपुरःसरोऽभूत् ॥ ४८ ॥

किलेत्यागमे । षष्ट्यारम्भ एव हरेः स्थितिः कर्म व्याख्यातम् । पुराणां चरितं पुनरहो अद्भुतम् । सोऽपि स्थितिकार्येण हरिस्तेषु संहारार्थमग्रणीरभूत् ॥

यस्यास्ति वैकुण्ठतया प्रसिद्धिस्तस्मिन्शरे पञ्चशरान्तकस्य ।

चक्रे शशाङ्केन हुताशतसे पानक्रियेव स्वसुधारसेन ॥ ४९ ॥

यस्य शरस्य वैकुण्ठतया वैकुण्ठभावेन विकुण्ठोऽतीक्ष्णस्तद्भावेन च प्रसिद्धिः । तस्मिन्शरस्य शरे चन्द्रेण कर्त्रा निजाशुतरसेन करणेन पानक्रियेव चक्रे । [तस्य] जले शोभनं पानक्रिया । कुण्ठस्य च शरादेरमितापनापूर्वं पानक्रिया युक्ता । वैशब्दः प्रसिद्धपर्यः ॥

अद्वैतमूर्तेर्विशिखेन शंभोः प्रत्युत्तशीतांशुहुताशनेन ।

अतन्यतान्योन्यविरोधभाजोरेकत्र शीतातपयोर्निवेशः ॥ ५० ॥

अद्वैता निर्द्वन्द्वा मूर्तिर्यस्य । विश्वमयस्येत्यर्थः । हरस्य वागेन परस्परविरुद्धयोः शीतातपयोर्निवेश एकस्मिन्स्थाने कृतः । यतः प्रत्युत्तौ निवेशितौ चन्द्रागौ यत्र ॥

यस्यासिताश्रीरधिकण्ठपीठभागाति मूर्धा च धृतार्धचन्द्रः ।

ऊर्ध्वाक्षिरोहद्बहुहेति तस्य विभोः किमस्त्रान्तरदुर्महेण ॥ ५१ ॥

अधिता धीः श्यामा शोभा, शसेः रात्रस्य भावोऽधिता तथा धीर्यस्य कण्ठपीठे भवति । मूर्धा च धृतोऽर्धचन्द्रः शरविशेषोऽपि येन रा भागाति । तथा ऊर्ध्वाक्षि तृतीयं नेत्रं रोहन्त्यो बहवो हेतयो ज्वाला आयुधानि च यस्य तद्भवति । तस्य विभो-रन्यात्त्राध्यायनेन किम् ॥

इत्थं मुकुन्दं च हविर्भुजं च विभावरीशं च विधाय शस्त्रम् ।

मूर्त्यन्तरैरेव निजैस्तथासावक्रीडदाघः पुरुषोऽष्टमूर्तिः ॥ ५२ ॥

इदानीं कविर्भवतः खलुर्धं स्वातन्त्र्यमाह—एव नारायणादीनश्रीकृत्य श्रीरेव मूर्त्यन्तरैर्निजागिरेव मूर्तिभिः सोऽपीदत् । यत आघः पुरुषोऽष्टमूर्तिः ॥

कालं च कामं च यदा प्रसज्य काक्षेक्षितैरेव तिरश्चकार ।

एकस्य लोकप्रितयस्य जेतुरग्रं तदानीं कतरद्भूय ॥ ५३ ॥

अक्षयशुचिन्द्रियं तस्येक्षितानि रोषस्त्रेक्षितानि चाक्षेक्षितानि । ईषदर्थं काक्षेक्षः । काणाक्षपातमात्रैरित्यर्थः । कालं च कामं च यत्तिरश्चकार जितवांसास्य कतरद्भूय न किंचित्तिर्यर्थः ॥

यस्यासकृन्तैरवधिग्रहस्य लोकत्रयमासारसोऽवहेत् ।

तिसः पुरस्तास्य पुरोऽपकर्तुं को नाम संरम्भपुराधिरोहः ॥ ५४ ॥

महाकाटरूपस्य यस्य विश्वप्रासोऽवहेत् हेलासाध्यस्तस्य तिस्रः पुरो दैत्यविशेषा-
न्नगरीथ जेतु कः सरम्मः । न कश्चिदित्यर्थः ॥

शिरो विरिञ्चस्य नखाञ्चलेन मृणाललावं किल यो लुलाव ।

चिक्रीड स स्यन्दनवारवाणवाणादितत्रक्रियया पुरेषु ॥ ११ ॥

मृणालमूलमिव व्रश्मणः शिरो यो नखाप्रेण ल्घनवान्घ्र वारवाणं वमं वाणास्तदा-
दिकरणेन पुरेषु दैत्येष्वक्रीडत् । दण्डापूपिकया पुरदाहस्य त्विद्वेः ॥

अध्यासीनो रथमवितथस्रोत्रतन्त्रप्रयोग-

व्यग्राशेषत्रिदशवदनन्यस्तनेत्रत्रिभागः ।

देवो रेजे तदनु दनुजध्वंसदीक्षैकसत्री

तस्मिन्काले शिशुकुमुदिनीकान्तलेखावचूलः ॥ १६ ॥

रथमारोहस्तथा अवितथः सखी यः स्रोत्रतन्त्रप्रधानः प्रयोगस्तस्मिन्व्यग्राः संर-
न्धा ये अशेषत्रिदशस्तेषां वदनेषु न्यस्तो नेत्रत्रिभागोऽनुग्रहसूचकः कटाक्षपातो येन ।
तथा दनुजध्वंस एव दीक्षा तस्य एकसत्री अनवरतदाता चन्द्रमौळिदिदीपे ॥

भक्त्या नित्याहितहठनतिस्तक्षणं मार्गणत्व-

स्वीकारेण प्रसूतवितताकाण्डसारल्ययोगः ।

शंसन्नद्रेर्नियतनमनं चापदण्डत्वमग्रे

मन्ये तस्य त्रिभुवनगुरोः शार्ङ्गपाणिर्ललजे ॥ १७ ॥

अह मन्ये—तस्य त्रिभुवनगुरोरग्रे हारिल्लजे । यतो भक्त्या नित्यमाहिता हठन-
तिर्दण्डप्रणामो येन । तत्क्षणं मार्गणत्वस्य शरभावस्य यावत्त्वस्य च स्वीकारेण प्रह-
णेन प्रसूतो विततोऽकाण्डे सारल्येन ऋतुत्वेनानमत्त्वेन च योगो यस्य । यतो नित्य
नमनं तत्र तदद्रेर्धनुर्दण्डत्वं शसन्स्तुवन् । मन्दरः शिलामयो नमति, मया तु मार्ग-
णरूपेण नित्यभक्त्येन च न नम्यते, किं त्वकाण्डे सन्धता धार्यते इति हरेर्लज्जा ।
त्रिभुवनगुरोरिति साकूतमभिधानम् ॥

अग्रे कूबरिचक्रयोर्दिनकरदयामाभुजङ्घौ शरे

ज्वालालाञ्छनमित्युवाह भगवानादृत्य धामत्रयम् ।

यत्तत्रापि पुरत्रयस्य कदनादैच्छत्स लब्धास्पदं

त्रैलोक्येऽपि निजं यशो रचयितुं सोऽमृद्धिचित्रः क्रमः ॥ १८ ॥

कूबरिणो रथस्य चक्रयोः पुरः सूर्येन्दु, तथा शरे ज्वालालाञ्छनोऽग्निः, इति धामत्रयं
तेन स्वयं स्थानत्रयं चाहन् भगवान्भद्रवहत्तत्रापि पुरत्रयस्य दैत्यत्रयस्य नगरत्रयस्य च

नाशास्त्रयशस्त्रिभुवने प्राप्तस्थान कर्तुमैच्छदिति क्रमोऽद्भुतः । य आत्मनि धानत्र
वहति स पुरत्रयनाशास्त्रिजगत्स्थायि स्वयशः कर्तुं कथमिच्छतीति वैचि-यम् ॥

देवः स्यन्दनमिन्दुशेखरमणिस्तं सोऽध्यरुक्षत्ततः

सर्वाङ्गीणभुजंगमण्डनकृतायःकङ्कटोद्वहनः ।

त्वङ्ग तुङ्गतरङ्गसंगतशिखागङ्गाम्बुपूराहित-

प्रादुर्भूतशिरस्त्रभङ्गिरधिकप्रक्रान्तवीरव्रतः ॥ ९९ ॥

सर्वाङ्गीणाः सर्वाङ्गव्यापिनो ये भुजगास्त एव मण्डनानि भूयणानि तैः कृतमय इन्द्र-
टस्य लोहकवचस्योद्वहन भङ्गिर्यस्य । तथा त्वङ्गतुङ्गतरङ्गसंगतो यः शिरागङ्गाम्बुपूरस्ते-
नाहितो निर्मितः प्रादुर्भूतस्य प्रकटस्य शिरस्त्रस्य शिरस्त्राणस्य भङ्गिष्ठो यस्य । यतो-
ऽधिक प्रक्रान्तमारम्भ वीरव्रत येन च चन्द्रशिखारत्नो रथमधिरूढवान् ॥

आरूढस्य दृढाभिमानगरिमप्रस्यन्दतः स्यन्दनं

वाणेनाभिमयात्मना रचयितुं नामावशेषान्द्विपः ।

दर्शदर्शमदर्शदाश्रितजनस्तं कालकूटं गले

लौहोरदृष्टदशङ्कया धृतनवोद्रेकं पुरद्रोहिणः ॥ १० ॥

दृढो योऽभिमानगरिमा तदुदासादेतो आभेयस्वभावेन शरेण शम्भाममात्रावशे-
पान्कर्तुं रथमास्ववतः पुरजितः कण्ठे कालकूटविष इष्टा इष्टा सेवकजनोऽद्राक्षीत् ।
लौहोरदृष्ट इति शङ्कया । नायं कालकूटः, अपि स्वायस्य उरदृष्ट इत्यद्राक्षीत् । अदर्श-
दिति उरुपदि गुणे च कृते रूपम् ॥

अक्षीरक्षतधुर्य्यवृत्तिरधिकावाप्तोमरदिममहा-

दासीदन्निविडधियं हृतदृशं प्रोचद्रजोडम्बरैः ।

यः पद्मं विधृतप्रथं रथमिवाध्यास्ते सदा सुततां

सुते कृष्णिणि प्रभोः समतनोत्सोऽप्य धृतीनां फविः ॥ ११ ॥

यो प्रभो सदा पद्म रथमिवाध्यायति स धृतीनां फविः [मद्भ्रा] गुण उच्ये येषु द्वे तस्मि
न्दरुधे सारथिमायमकरोत् । अक्षीरक्षीरक्षतधुर्य्यो सर्वपद्मेभ्यो ज्यायसी इति
र्यस्य । तथा अधिकमवाप्त उमरद्रीं सूर्ये मद्भो येन तस्मान् । आशीरन्ती निरिडा
धीर्नर्ध्मीर्यस्य । तथा प्रोचन्तो ये रजोडम्बरा रेणुप्रबन्धाद्येऽङ्गना आष्विक्ता एतेन ।
इति पद्मपथे । रथपथे तु—अक्षी रथाक्षीरक्षता धुर्य्यानां वाहानां वृत्तिर्वैत्र । धृ-
तीशोभा । रजो मकरन्द ॥

यौतुहलं मनसि कस्य न स व्यपत्त

यस्मिन्पुरो भगवतः पुरशासनस्य ।

गर्वं चतुर्वदनताधिगमेन घुर्य-

पालीव सारथिरपि प्रथयांचकार ॥ ६२ ॥

स रयो मनसि सौतृहलं कस्य न व्यपत्त । सर्वेपानेवाश्वर्यमकरोदित्यर्थः । यस्मिन्हरस्य
रथे घुर्यपाली चतुःसंहत्यास्त्राश्वश्रेणीव सारथिर्गन्ना चतुर्मुखतासंबन्धि दर्पेनवहत् ॥

मित्रेणारिदशान्वभावि जगृहे बाणारिणा बाणता

प्राप्याग्नेसरतामथाभिववृते दण्डक्रिया सामभिः ।

नासीरत्वपरिग्रहेऽभिनवता लेभे पुराणैरहो

तस्मिन्विस्मयवेषसो भगवतः पत्रे पुराणां रिपोः ॥ ६३ ॥

मित्रेनादित्येन मुहदा च अरिदशा चक्रावस्था शत्रुत्वं च प्राप्ता । धानस्य बल्लिमु-
तस्य शरस्य च अरिणा बाणता शरभावो गृहीता । अपवर्तित्वं प्राप्य सामभिः प्रथमोपा-
र्यैर्देष्टुं दण्डक्रिया चतुरङ्गचलक्रमं तुर्योपायविधिष्व प्रारब्धा । पुराणैः पञ्चलक्षणैः जी-
र्णैश्च नासीरत्वस्याग्नेसरत्वस्य ग्रहणे सामग्री लब्धा । पुराणां रिपोः पत्रे रथे इति सर्व-
वाक्येषु योज्यम् । एवं सति विस्मयवेषस इत्युचितम् ॥

कोपात्पाटलिना कपोलयुगले यः प्रादुरासीद्विभोः

स व्यक्तिं न जगाम धामानि धने भालाग्नेत्रार्चिषाम् ।

उष्णीषासितदन्दशूककुटिलस्फूर्जत्फणासंचयैः

किं चान्यत्प्रकटोत्कटा श्रुकुटयः सामान्यमानिन्यिरे ॥ ६४ ॥

हरस्य गन्धयोः क्रोधवशाद्गोहितत्वं यदुत्पन्नं तद्दलाद्यग्निनयनेत्रदीप्तीनां धनें तेजसि
सति व्यक्तिं नागतम् । किं चान्यत्—श्रुकुटयो श्रूमहा उष्णीषभूताः शिरोवेष्टनभूता
अस्तिताः कृन्गा ये दन्दशूकाः सर्पोस्तेषां संबन्धि कुटिल कृत्वा स्फूर्जदुष्प्रनयत्फणाम-
प्ललं तैः सामान्यं सादस्यमानिन्युः । पूर्वत्र वर्णमात्रम्, उत्तरत्र वर्णसंनिवेशावव्यञ्जन-
कारणम् ॥

अग्ने निर्वात्यं संवर्तकसलिलमुचः स्पन्दनं सन्दनस्य

प्रस्थाने विश्वमर्तुर्विधुरपुरपरिप्लोपरोपग्रहेण ।

श्लिष्यत्सौवर्णकोणप्रतिभटतडितलत्सणाद्गन्यमानाः

क्षुन्यद्वन्भीरभेरीपरिकरकरणेन्तरद्गीवभूवुः ॥ ६५ ॥

संवर्तके प्रत्ये सडिलमुचो मेघात्सन्धने प्रस्थानावग्रर आह्वन्यमाना अत एव
क्षुन्यन्त्यः शब्दायनाना गम्भीरा भेर्वः पटहास्तेषां परिकरः प्रबन्धस्तस्य करनिः
सादस्यं तस्मिन्हरद्दीप्यन्तुः । मेघाः पटहाः संभारिता इत्यर्थः । किं कृत्वा । विधुरानि
मुजेयानि पुरानि दैत्यास्तेषां श्लेगार्थं दाहार्थं रोपग्रहस्तेन हेतुना हरस्य प्रस्थाने रथ-

स्याप्रे स्पन्दन चलन कृत्वा । तथा क्षिप्यन्त्य सौवर्णकोणप्रतिभटा सुवर्णमयपट्ट
वादनलगुडिकासमास्तुडितो येषां ते । एतेन वक्ष्यमाणार्थोपक्षेप कृत इति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेत धीराजानकविश्ववर्तसूनोर्महाकविराज-
राजानकप्रीमहकस्य कृती श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये
रथबन्धन नाम विंश सर्ग ।

एकविंश सर्ग ।

अथाभ्यमित्रीणमवेक्ष्य शर्वरीकुटुम्बलेखाभरणं गणावली ।

इतस्तत सनहनोद्यमक्रमादनर्गलव्यापृततामगाहत ॥ १ ॥

अथ हरममिप्राग्भात्रू गच्छन्त दृष्ट्य सनहने सनद्धत्वे उद्यम उत्साहस्तक्रमाद्रणप
द्विरितस्ततोऽनर्गल निर्विलम्ब व्यापृतता व्यापारमभजत् ॥

न कौतुक तद्विदलय वैरिणो भवस्य वीरैर्यदवापि मङ्गलम् ।

वरूथिनी तस्य हि सा जगत्पते सवीरभद्रादित एव पप्रथे ॥ २ ॥

भवस्य वीरैर्मते शत्रुञ्जित्वा मङ्गल प्राप्त यत्तन्नाश्वर्यम् । हिर्यस्मादर्थे । प्रभो सा
सेना आदितो वैरिदलनात्पूवमेव वीरभद्राख्यगणसहिता वीराणां भद्र मङ्गल तद्युक्ता
[च] प्रथिता । य पूर्वमेव वीरभद्रसहितस्तस्य शत्रुजयेन वीरभद्रप्राप्ति किमुच्यत
इत्यर्थ ॥

परानपेक्षो विजय पिनाकिनस्तथापि संवर्मयति स्म तच्चमू ।

तमोऽशुमात्रेण विनिघ्नतो रवे पुरोऽर्ककान्तैरपि किं न दीप्यते ॥ ३ ॥

हरस्य विजयो यद्यप्यन्य नैवापेक्षते । सर्वेभ्योऽधिकबलत्वात् । तथापि हरसेना ध-
र्मणा सनह्यति स्म । 'सत्यापपाशरूप-' इत्यादिना णिच् । रदिममानेणान्धकार वारयत
सूर्यस्याप्रे सूर्यकांतैरपि किं न दीप्यते । अपि तु दीप्यत इत्यर्थ । पिनाकिन इति
विजयानुगुणमभिधानम् ॥

असेर्मयूसैरथ लोहवर्मणा गणो महाकाल इतीन्दुलक्ष्मण ।

विशङ्कटभ्रुकुटिकान्तिभिश्च स त्विष स्वनाम्नोऽप्यधिकाधिका दधो ॥४॥

खहरदिममिस्त्राण आवयेन कवचेन तथा विशङ्कटा वक्ता या भ्रुकुटयस्तासामशुभिध
महाकाल इत्यन्वर्षानाम्नोऽप्यधिका दीर्घा महाकालो नाम हरस्य गणोऽवहत् ॥

प्रायेण भेरीरणितैर्धनस्वैर्न स्फुटीर्मिभिर्नृत्यति चाहवर्हिणि ।

उपोढदार्ष्य शरभूरवोचत स्वमासनस्थैर्यविशेषकौशलम् ॥ ५ ॥

स्नितसमै प्रस्थानानकशब्देर्वाहमयूरे नृत्य कुर्वति सति धृतदार्ष्योऽविचल शरभू
उमारो निजमासने स्थैर्यविशेषस्तत्र कौशलमदर्शयत् ॥

कृतप्रयाणोऽग्रत एव गच्छतामभूदनर्थाय मतङ्गजाननः ।

प्रचस्वलुस्ते हि पदे पदे गलत्तदीयदानहृदपङ्किले पथि ॥ ६ ॥

युद्धार्थं गच्छतामग्रे निर्भयत्वात्कृतप्रस्थानः करिमुखो गणपतिरनर्थायाभूत् । हिर्य-
स्मादपे । तदीयो गजमुखसंबन्धी यो दानहृदो मदप्रवाहस्तेन पङ्कवति मार्गं गच्छन्तः
स्खलितवन्तः ॥

तमस्यदीने पृतनारजोपमे प्रभोः स गच्छन्सुरासिन्धुनन्दनः ।

स कुम्भसिन्दूरदाङ्कुरच्छलादभूदिवाम्रे धृतहस्तदीपकः ॥ ७ ॥

प्रभोरग्रे गच्छन्स गाङ्गेयः कटसिन्दूरपूरितदशनाप्रव्याजाद्द्रुतो हस्तदीपको मार्गसं-
दर्शनार्थं गृह्यमाणो दीपो येन स इवासीत् । तमस्यदीने घने सति सेनारजोपमे ॥

वहन्विलोलश्रुतितालवृन्ततां समक्षमुक्षन्वमधूदविन्दुभिः ।

बभूव भूमा द्युसरिस्सुतो यतां पथि प्रयाणश्रमवैशसच्छिदे ॥ ८ ॥

श्रुती कर्णां ते एव विस्तारदैर्घ्याभ्यां तालवृन्ते वीजिते विधूतकम्पिते येन तद्भावं
विभ्रत् । तथा वमथुः करसीकरस्तज्जलकणैः समक्षं सम्यगुक्षन्निश्चन् । गाङ्गेयो यतां
गच्छतां भूमातिशयेन प्रस्थानखेदच्छेदायाभूत् । जलसेकव्यजनयोस्त्वापप्रतिपक्षत्वात् ॥

विलोककर्णाञ्चलमारुतोद्धतस्सकुम्भसिन्दूरजोविकूणिते ।

स वीक्षितुं बर्त्म तदान्तरान्तरा कथंचिदुन्मीलयति स्म लोचने ॥ ९ ॥

स्वभावाद्विलोक्यपलो यः कर्णाञ्चलस्तेन मारुतस्तेनोद्धृतं यत्सुकुम्भसिन्दूरजस्तेन
संकुचिते नेत्रे गजमुखो मार्गं मध्ये मध्ये उदमीलयत् । निम्नसंभावनयापतनभयादित्यर्थः ॥

करे गणानां करवालवहरीततिः परेषामदिशद्विपव्यथाम् ।

उपेयुषी जङ्गमतां तरङ्गिता हरस्य कण्ठादिव रश्मिसंहतिः ॥ १० ॥

गणानां हस्ते राहलतापद्भिः शश्रूणां विपवद्वपधामदात् । अतः संभाव्यते—जङ्गम-
त्वात्स्वाधारत्वे प्राप्तवती हरकण्ठनिर्गता रश्मिमात्रेव । अथवा हरस्य कण्ठाग्रिगतांशु-
पद्भिर्विपव्यथामिव शश्रूणामदात् । येन विषं जीर्णं तस्य बर्धं किं कुर्म इत्यर्थः । जङ्गमतां
प्राप्ता गणानां हस्ते सङ्घपङ्क्तिरित्यारोपः ॥

अनीककोलाहलकेलिविस्तरप्रतिश्रुता काहलतां जगाहिरे ।

अपास्तमौनाः पुरतः पुरद्विपो दिशः प्रयाणोत्सवमङ्गलैरिव ॥ ११ ॥

सैन्यकलकलक्रीडाप्रयन्धप्रतिशब्देन हेतुना दिशः काहलतां शब्दायमानावमापुः ।
अतः संभाव्यते—हरस्य प्रस्थानोत्थ वगीतहँदुमिरत्यक्तमौना इव । दानवमयात्प्रीतव्य-
वहारावच्छेदात्पूर्वं तासां मौनमासीत् । राजप्रस्थाने च चारुनासीगीतस्पोचितत्वात् ॥

प्रयाणलीलावसरे पिनाकिनो विवृण्वती वेगनिरङ्कुशां दशाम् ।

पुरश्च मौलौ च सुपर्ववाहिनी विनिद्रकोलाहलतामगाहत् ॥ १२ ॥

पिनाकिनः प्रस्थानावसरे सवेगमवस्थां प्रकाशयन्ती सुपर्ववाहिनी देवसेना गङ्गा च पुरो मुकुटे चासंकुचितकलकलतामभजत् ॥

विलासपङ्केरुहसौरभापतद्विशालभृङ्गावलिभिर्विरेजिरे ।

क सैन्यसारङ्गदृशोऽपि नोच्छ्वसत्कृपाणरखैरिव पाणिपल्लवैः ॥ १३ ॥

लीलापत्रे सौगन्धेनागच्छन्तीभिर्विस्तीर्णाभिर्भ्रमरपङ्क्तिभिर्द्वेषभूताभिः सधर्षैरिव हस्तीः सैन्यस्त्रियोऽपि क नादीप्यन्त ॥

पदं चुचुम्ब प्रतिविम्बिता विभोर्वरूथिनी सा स्फटिकाद्रिसानुषु ।

श्रयन्त्यरातिक्षतितारतम्यतः प्रभावतोऽनेकशरीरतामिव ॥ १४ ॥

स्फटिकाद्रिशिखरेषु प्रतिविम्बिता सा प्रभोः सेना पदं चुचुम्ब सादरं पस्पर्श । अतः संभाव्यते—असतीनां शात्रूणां क्षतिर्हेननं तत्र तारतम्यमतिवाञ्छा ततो हेतोः प्रभावव-शाद्बहुमूर्तितामिव सेवमाना ॥

निनाय माघन्सुरसिन्धुनन्दनो वत स्वसेनामपि दौस्थ्यपद्धतिम् ।

तदीयमाप्नाय हि दानसौरभं गजो विदद्रौ क न कस्य योधिनः ॥ १५ ॥

माघन्मदमयो गजमुखः स्वसेनामपि दुरवस्थस्वमनैवीत् । हिर्यस्मादर्थे । कस्य न योधिनः सर्वेषामेव योधानां गजो हस्ती गजेन्द्रमदसौगन्ध्यप्राप्त्वा क न विदद्रौ । सर्व-त्रैव पलायितः । गजजातेर्गजान्तरगन्धोद्धिमत्वात् ॥

रवेण भेर्या घननादबन्धुना शिखी विशाखस्य नटत्वमादधे ।

अवाप्य शिक्षामिव तत्क्षणं यतो द्विपरकबन्धा अपि नृत्तमादधुः ॥ १६ ॥

स्वनितसदृशेन पटहशब्देन विशाखस्य कुमारस्य शिखी मयूरो नटत्वमादधेऽनृ-त्वत् । यतः शिक्षिनः शिक्षामिव प्राप्य द्विपरतां कबन्धा अपि नृत्तमादधुर्नृत्तुः ॥

धृता रथाङ्गैः स्फटिकारुणोपलप्रभाविभागातिथिभिर्नगाध्वसु ।

रथाः परेषामपि तत्र भेजिरे विनिद्रचन्द्रार्कमयारितामिव ॥ १७ ॥

हरादन्वेषामपि रथा विनिद्राददितौ यौ चन्द्रार्कौ तन्मयमरि चक्रं यस्य तद्भावमिव दधुः । यतो रथाङ्गैश्चक्रैरुक्ताः । स्फटिकानि चारुणोपलाः पद्मरागास्तेषां प्रभास्त्वाद्यां विभागस्यातिथिभिः परिचितैः । स्फटिकचक्रवाचन्द्रत्वं पद्मरागचक्रत्वादकत्वमिति प्रभाणां विभागः ॥

अहो महो दैत्यजनाभिषेणने तदीश्वरस्मानुपममग्नि पप्रथे ।

रथाङ्गमूर्ती दिनकृत्तिशाकरौ विसृत्वरे यत्प्रसरे ममज्जतुः ॥ १८ ॥

त्रिपुरयाप्रायां हरस्य तेजोऽनुपमा सान्धरहिता धीर्यस्य तत्प्रथे । विसरणशीले यत्प्रसरे तेजःस्फारे चन्द्रार्कौ ममी ॥

उपर्यहीन्द्रो गिरिशस्य भूपणं बभौ रथात्मा तदधो वसुंधरा ।

अथास्त तत्पाददशेन्दुसूर्ययोरहो तदा विश्वविपर्ययोऽभवत् ॥ १९ ॥

अहो तदा विश्वस्य विपर्ययोऽभूत् । यत उपरिगच्छेय आसीत् । यतो हरस्तार-
कारः । तस्य शेषस्याधो रथरुगा भूमिः । चन्द्रार्कयोस्तत्पाददशा रथचरणवन् । सदा
शेषोऽधः, तदूर्ध्वं भूः, तदुपरि चन्द्रार्कौ । तदा न तथेति विश्वविपर्ययः ॥

हठाद्विनिर्यत्रथ क्रोऽपि मत्सरात्कराद्विकृष्यैणदृशोऽशुकाञ्चलम् ।

जवेन गत्वापि मनाग्वत्तावशो बभूव वीप्सावलितार्थकंधरः ॥ २० ॥

सद्गामगमनमनिच्छन्त्वा योपितो हस्तात्त्ववह्नान्तं नीत्वा ह्यत्रिर्गच्छन्कथित-
तो वेगेन किञ्चिद्रत्वा वीप्सया पौनःपुन्येन वळिता त्रिथकृतार्थकंधरा येन सोऽभूत् ।
यतोऽवशो गन्तुमशक्तः । ब्रह्मरूपेण स्वातन्त्र्यनिरोधात् ॥

हठोत्क्रया कश्चन कान्तया रहः कृतावगूहः प्रतिमुक्तिसिद्धये ।

निमज्ज्य तत्स्पर्शरसाभृतहृदे वतोत्तरीतुं सहसैव नाशकत् ॥ २१ ॥

हटेनालयंमुक्तोत्कण्ठा तथा हेतुभूतया प्रतिमोचनार्थं त्रिधा कृतात्तिहनः कथितम्नाः
स्पर्शरस एवाभृतहृदस्तत्र निमज्ज्य सहसोत्तरीतुं नाशकत् । सहसैवेति वचनं क्षणान्तरे
उत्तरणप्रतिपादनार्थम् ॥

चचाल कश्चित्परितोषविह्वलैः पदैः प्रवीरो घृतधैर्यविप्रुषः ।

स्ववह्यभाया निविडावगूहनामवाप्य पाथेयमिवाधराभृतम् ॥ २२ ॥

धृता धैर्यस्य विप्रुट् अंशो यथा तस्याः स्ववह्यभाया निविडं कृत्वात्तिहनात्पाथेय
धनहरनिर्वाणानृत प्राप्य आनन्दसंभ्रान्तैः पदैः कथितम्नाय चळितः ॥

विजित्वरः सत्वरमेपि चेच्छिवं न चेत्युनर्ना त्रिदिवेऽस्तु संस्तवः ।

इतीरयित्वा तरलायितेक्षणा कथंचिदाप्रष्टुमियेष ब्रह्मम् ॥ २३ ॥

प्राप्तविजयस्त्वं यद्येदि तदा महत्म् । न चेन्मद्गामादेपि तदावरोः स्वर्गं संगमः । अ-
नेन मरणव्यवसायः सूचितः । इत्युक्त्वा कश्चिदर्थविशिष्टं प्रतिमोक्तुमच्छत् ॥

प्रपद्य नाकं करवालवर्त्मना सुपर्वनारीः परिरञ्चुमिच्छसि ।

न नृत्सहे तेऽहमिति प्रियोऽन्यथा न्यरुच्यतेर्ष्याकृन्तुषाम्पदैः पदैः ॥ २४ ॥

उह्यमानेन स्वर्गं प्राप्य देवश्रीरात्तिद्विमुमिच्छसि । तदेवयोपिदालिदन न क्ते ।
इतीर्थया मासरेण कृत्वाणि कृत्वाप्यज्ञानि येषां तैः पदैः करणमूर्तरन्यथा कथ-
चिन्निवृत्तः ॥

सुरोष काचिद्वयिनं ततोऽश्रुभिः पिषीयमानाकुल्लोलोचनाभवन् ।

उपांशु निर्गत्य ययौ स संयुगे तदन्तरे वीररमकक्रिंकरः ॥ २५ ॥

काचित्प्रियमहपात् । ततो वाष्पैराच्छाद्यमानव्याकुलनेत्रा साभूत् । तदन्तरे तच्छि-
द्रकाले उपांशु शनैर्निर्गत्य सङ्ग्रामाय गतः । यतो वीररसस्यैककिंकरः । अस्यामधुच्छा-
दितनेत्रायां गन्तुं मम समय इति विचार्यं गतः ॥

हठात्प्रियान्तं प्रियमङ्गनेतरा विमुञ्चती दैन्यसखे विलोचने ।

सितासितापाङ्गतरङ्गितांशुभिर्जुगोप रक्तेव नवेन वर्मणा ॥ २६ ॥

प्रियगमनेन सदैचे नेत्रे भर्तृरि क्षेहवशात्किरन्ती काचिद्दृढाद्रच्छन्तं, वल्लभं नवेन
कवचेनेव जुगोप ररक्ष । सितासिता अपाङ्गतरङ्गिता येऽशवस्त्रैः । यतो रक्ता साजु-
रागा । कटाक्षकान्तिव्याजादायसं कवचमिव पर्यधापयदित्यर्थः ॥

अशक्नुवन्त्यस्तरसेतराः प्रियान्विमोक्तुमिन्दीवरदीर्घदृष्टयः ।

प्रतुष्टुवुः साध्वसगद्गदैः पदैः कथाश्चिरायानुपयोगिनीरपि ॥ २७ ॥

वल्लभान्सहसा प्रतिमोक्तुमसमर्था अन्या भयवशेन क्षिष्टैः पदैः सङ्ग्रामप्रस्तावानुचिताः
कथाः प्रारेभिरे । विलम्बनार्थमिति भावः ॥

परः प्रियायाः प्रतिमुक्तिलालनाकृते स्थितोऽग्रे मुहुरार्तचेतसः ।

सरूपमुत्खातकृपाणरदिमभिर्दशोरुवापेव वियोगजं तमः ॥ २८ ॥

विरहभयाद्दीनचित्ताया वल्लभाया प्रतिमोचने लालनायाः करणार्थं पुरः स्थितः क
श्चिदुत्खातस्य कोषान्निष्कृष्टस्य रश्मिभिर्हेतुभिः सरूप रूपसहितं विरहजमन्धकारमिवो
सवान् । अत्र खड्गप्रभास्तमस्त्वेन संभाविताः ॥

विलिप्यमानाननमोजसः कणैर्जयश्रियः संवननौपधैरिव ।

स्थिरानुरागव्रततत्पराः पराः स्वयं प्रियं चामदृशोऽनुवन्नजुः ॥ २९ ॥

जयलक्ष्म्या वशीकरणौपधैरिवीजसः कणैर्विलिप्यमानमुखं प्रियं दृढानुरागव्रते त-
त्पराः सक्ताः काचित्प्रियः स्वयं वल्लभमनुजग्मुः ॥

सितातपत्रैः शबलं विदियुते विकोपसैन्यासिविसृत्वरं महः ।

रथीभवन्त्यां भुवि शेषमूर्धभिः सहैव पातालतमः समुद्रतम् ॥ ३० ॥

आकृष्टेभ्यः खड्गेभ्यो निर्गच्छस्तथा श्वेतातपत्रैश्चित्रं तेजो दियुते । संभाव्यते—भुवि
रपहपायां सत्यां शेषफणाभिः सहोत्थितं पातालान्धकारमिव ॥

अनीकिनीवीरुधि गुच्छविभ्रमो भवस्य वभ्रे धवलोष्णवारणैः ।

अनेकनिस्त्रिशगभस्त्रिसंस्तवादकाण्डविस्तारितपद्पदैरिव ॥ ३१ ॥

भवस्य संबन्धिनी अनीकिनी सेना सैव वीरुलता तस्यां सितच्छत्रैः स्ववर्भावः
श्रस्तः । बहुखड्गप्रभास्रहाद्भ्रतभ्ररैरिव । गुच्छेषु हि भ्रमरैर्भाव्यम् ॥

प्रभोः पुरो दिव्यवचोऽधिदैवतव्रतप्रथामात्तवतः पिनाकिनः ।

गणैर्विवभ्रे बहुधातुलक्षणप्रकर्षे एधानवधिक्रियात्मभिः ॥ ३२ ॥

दिव्यं वचः संस्कृतवाणी तत्राधिदैवतत्रयप्रथामधिष्ठातृत्वं गृहीतवतो भगवतोऽप्ये
गणैरनुलस्योत्साहप्रधानत्वादनन्वसदृशस्य सेवाज्ञपत्य प्रकृत्यो बहुधा बहुभिः प्रकारै-
र्विबन्धे घृतः । अनवधिरियत्तारहिता क्रिया रगानुगुणो व्यापारो यस्य स आत्मा येषां
तैः । अथ च गणैर्मूर्धप्रभृतिभिर्वहूनां धातूनां यद्भक्षणं घर्मेस्वत्प्रकृत्यो विवियते । क्रिया
साध्यमानैकरूपा सा येषां तैः । दिव्यानां दिवि निवसतां वचस्ति दैवतमावं गृहीतवत
इति वा मुक्त्यर्थे व्याख्येयम् ॥

नवान्तकभ्रुकुटिभङ्गिसङ्गिभिर्व्यलौकि सेना तरवारिङ्गन्वरैः ।

विचेष्टितं पत्युरवेत्य विभ्रती विभूषणं कालभुजंगमैरिव ॥ ३३ ॥

यमभ्रमहस्रहरीरेकधारखड्गप्रपञ्चैर्देवुभिः खामिनोऽभिप्राय बुद्धा कृष्णसर्पैर्भूषणानिव
कुर्वती सेना जनेन दृष्टा । अत्र तरवारीणां भुजंगमत्तेनोत्प्रेक्षणम् ॥

मृगाङ्गमौलैर्जतो वसत्यधो रथाङ्गताभाजि पतङ्गमण्डले ।

प्रसृत्य तद्रश्मिभिरुष्णवारणं प्रपञ्चितच्छायमुपर्युपर्यभूत् ॥ ३४ ॥

चक्ररूपेऽर्कविम्बेऽधोगते सति तत्प्रभाभिर्हरस्य च्छत्रमुपर्युपरि कृतच्छायमभूत् ।
बुधेऽर्कांशुसहाच्छायाना उपरिवर्तित्वम् ॥

जगत्प्रभोः पाण्डुरमुष्णवारणं कचत्किरीटादुपरि प्रतिष्ठया ।

अदर्शि बद्धैर्प्यतयोपगत्वरद्वितीयपूर्णेन्दुधिया शिखेन्दुना ॥ ३५ ॥

मुकुटादुपरिस्मित्वा दीन्यमानं तथा श्वेतं छत्रं चन्द्रेणागच्छदपरचन्द्रभ्रान्त्वा सम-
त्सरमदर्शि । 'किटेन्दुना' इति पाठः । 'शिखेन्दुना' इति पाठे द्वितीयपूर्णेन्दुसदृश्या-
संगतिः स्यात् ॥

स्तरांशुचन्द्रौ समसप्तकस्थितौ रथेऽवधार्याधिकगर्वदुर्धरः ।

शरीमवन्मूर्तिमवेक्ष्य शार्ङ्गिणं विधुंतुदोऽभूत्पुनरुद्भवद्भयः ॥ ३६ ॥

सूर्येन्दु रथचक्रतालक्षणतुल्यकार्यकरणत्वरत्सरं संमुखतया स्थितौ दृष्ट्वा राहुर्वहुगर्वेण
दुर्धरोऽभूत् । समसप्तकस्थितयोरेकेन्द्वोरुपरगसंभवात् । विष्णुं वाणरूपं दृष्ट्वा राहुः
पुनरुद्भवद्भयं यस्य सोऽभूत् । विष्णोरेव राहोर्मयं युक्तम् । विद्येयेन चरत्स्पात् ॥

रथः पथा नाकसदां त्यदाकुलं प्रतिष्ठमानः स पिनाकधन्वनः ।

चकार चक्रत्वजुपोऽप्यहो मुहुर्नियोगशून्यं न पदं विवस्वतः ॥ ३७ ॥

रुदेन वेगेनाङ्गतं कृत्वा आकाशेन प्रस्थानं कुर्वन्स हरस्य रथचक्ररूपस्यापि सूर्यस्य
निदोगेनाभिचारेण रहितं पदनाकाशं नाकरोत् । चक्ररूपस्याप्यर्कसाकाशेनैव गमनात् ॥

अरिष्टमन्यत्किमतोऽपि मृग्यतां सुरद्विपां यद्गगनाप्रसङ्गिनि ।

रथे विभोरात्तरथाङ्गरूपयोः सहोदयोऽभूत्तपनैणलक्ष्मणोः ॥ ३८ ॥

जनेन दैत्यानामन्यदमहलं किमन्विष्यताम् । नमः सक्ते रथे पृथ्वीतचक्रसु
सूर्येन्द्रोः सहोदयो यदभूत् ॥

तदा स्यदः स्यन्दनमिन्दुलक्ष्मणस्तथाध्यशेतानवधौ दिवः पथि ।

यथा गणानां रणतारतम्यतो मनोऽपि पश्चाच्चरतामशिश्रियत् ॥ ३९

अनवधावियत्तारहिते आकाशे हररथो वेगं तथाध्रयत्, यथा युद्धश्रद्धाधरं
गणानां चेतः पश्चादगमत् । मनसोऽप्याशु रथोऽगमदित्यर्थः ॥

रथाङ्गचन्द्रार्ककराग्रसंग्रहप्रसक्तशीतातपदैर्न्यहानये ।

गणाङ्गनानां हरपत्रपार्श्वयोः सपौनरुक्त्याः परिवृत्तयोऽभवन् ॥ ४०

चक्ररूपयोश्चन्द्रार्कयो रश्मीनां योगेन हेतुना प्रसक्तौ यौ शीतातपौ ताभ्यां दै
तत्रिवारणाय हररथपार्श्वयोः परिवर्तनानि गणस्त्रीणां पुनःपुनरभवन् । एकत्र पार्श्वे त
लभे सति गणस्त्रियोऽन्यं पार्श्वमगमत्, शैल्यदैन्यात्ततोऽप्यर्कान्तिकमित्यर्थः ॥

अकाण्डनैबिड्यनिपीडनस्फुटद्विलासमुक्तासररत्नरेणुभिः ।

मरुद्विकीर्णैः कटकैणचक्षुषां रजोऽसृजद्व्यचोमगतापि सा चमूः ॥ ४१

अकाण्डऽकाले नैबिड्येन संकटत्वेन स्फुटंभूर्णोभवन्त्यो विलासमुक्तसरो लीलासु
क्तादाम तद्रजोभिर्हेतुभिराकाशस्यापि सेना रजोऽसृजत् ॥

सा सोमार्धशिरोमणेरगणितैः शार्ङ्गैः कृतालिङ्गना

भक्तिं प्राप पताकिनी रिपुजनीवैधव्यवैक्यभूः ।

आरूढैरिरीरलोककदनानन्ताभियोगान्तक-

क्रीडावाहलुलायसंहतिहठाभिव्यक्तशृङ्गश्रियम् ॥ ४२ ॥

अरिरीरलोकस्य कदनं मारणं तत्रानन्ताभियोगेऽभ्युद्यतो योऽन्तको यमस्तस्य ब्रीडा-
वाहभूता लुलायसंहतिर्महिषपङ्क्तिस्तस्या हठेनाभिव्यक्तानां शृङ्गाणो श्रियमाहृद्वैः । महि-
षशृङ्गसमैरित्यर्थः । शार्ङ्गैः कोदण्डैः कृतास्पदा हरस्य सेना घोमां प्रापत् । रिपुजनीनां
शत्रुवधूर्णा वैधव्येन मर्तव्येन वैक्यभ्यस्य भूः स्थानम् ॥

द्राकृतीसि सयरसजुषामघ शान्ति पुराणा-

मेवं संधामनुसृतवतस्तार्जनीवान्तकस्य ।

तत्रैर्केको गिरिशकटके पार्षदानां करेषु

प्रासखासव्यसनगुरुतामाससाद द्विपत्सु ॥ ४३ ॥

तत्र हरसम्ये गणानां हस्तेष्वैकैकः प्रास आयुधविशेषो रिपुप्रासव्यसने गुरुतासु-
देनाकृता प्राप । मयदुःखे कृतवानित्यर्थः । अतः संभाव्यते—सयरसं इषं धारयतां

त्रिपुराणामय तूर्णं शान्तिं निर्वाणं कर्तास्मीत्येवं संघां प्रतिज्ञां कुर्वतो यमस्य तर्जनी
प्रदेशिन्यङ्गुली । तर्जनीति प्रकृतानुगुणमभिधानम् । प्रासान्द्वैवारचो मुमुहुस्तेत्यर्थः ॥

नासीरपार्षदभटेषु ततः प्रतोलीं

लोलीकृतासिषु हठादधिरूढवत्सु ।

वामञ्जुवः पुरपुरेष्वभवत्क्राण्डे

ममा भियेव निजवाप्सजलहृदेषु ॥ ४४ ॥

नासीरः सेनामुखं तत्र ये पार्षदमठा गणयोधास्तेषु हठादृष्टेन प्रतोलीं रक्ष्यानाधि-
तवत्सु सत्सु मीत्येव त्रिपुरनगरेषु द्वियो निजाधुप्रवाहममा अभवन् । एते वीरा अस्स-
दीयमर्तुंहनिष्यन्तीति पुरस्त्रियोऽहदमित्यर्थः ॥

वीरैस्तस्य प्रकृतिचपलैर्विश्वजैत्रस्य शंभो-

र्विस्त्रम्मासूत्रितनवनवोपप्लवेष्वन्तिकेषु ।

द्वारश्चिष्टाररपुटतया ताः पुराणां पुराणां

पत्न्यो मीलहृद इव वभुर्भातिमोहग्रहेण ॥ ४५ ॥

विश्वजैत्रस्य सर्वजैतुः शंभोः संबन्धिभिर्वीरैर्विस्त्रम्भेण निर्भयमासूत्रिताः कृता नव-
नवा उपप्लवा उपप्लवा येषु तेष्वन्तिकेषु निकटस्थानेषु सत्सु द्वारश्चिष्टानि पिहितान्य-
ररपुटानि द्वाःपटानि यस्य तद्भावेन हेतुना नगर्यो मीतिमूर्त्तौपातेन संकुचदृष्टय इव
वभुः । विस्त्रम्मासूत्रितेति चत्त्रिमहोऽनुप्रासानुरोधादहीकृतः ॥

आक्रामत्सु मटेषु बालशशभृन्नौलेर्वलादन्तिकं

त्रासोद्भ्रान्तपिधीयमानविकटद्वाराप्रपट्टस्नैः ।

दूरोत्क्षिप्तमुजायमानतनुभिः सीमन्त्यमाना ध्वजै-

रभ्रस्रप्यमुदैरयन्निव पुरस्ता नाकसद्वैरिणाम् ॥ ४६ ॥

हरस्य योषेषु हटात्सनीपं जयत्सु सत्सु त्रासोद्भ्रान्त्वा मयचकितत्वेन पिधीयमानानि
क्षिप्यनापानि विकटानि यानि द्वाराप्रपट्टानि तेषां शब्दैर्देतुमिदं वद्विषां नगर्योऽन्रभ्र-
मुपद्रवनिवेदकं शब्दमुदैरयन्नकुर्वन् । दूरमुत्क्षिप्ता अत एव मुजायमाना भुजस्रमात्स्रनवो
मूर्त्तयो देयां तेष्वर्जैः सीमन्त्यमाना विमर्त्तीक्रियमाणाः । चलिनाक्रम्यमानक्षोत्क्षिप्तभुजं
पूच्छरोति ॥

विशति शशिकलाशिसस्य सैन्ये त्रिपुरपुरेषु भयैकदन्तुरेषु ।

ध्वजसिचयचयोऽपि वातधूतो रमसमिवाध्यवसत्पलायनाय ॥ ४७ ॥

हरस्य कटकं प्रविशति कति त्रिपुरनगरेषु भयैकव्याप्तेषु सत्सु ध्वजवभ्रस्रमुहोऽपि

पलायनार्थमिव क्षरामाश्रयत् । यतो वातधूतो वायुकम्पितः । एतेनाप्यसुराणामनिसित
सूचितम् । 'उपान्यध्याङ्घ्रतः' इति सकर्मकम् ॥

शंभोः सेनापटहरणिताडम्बरः कम्पसंप-

त्संपर्कायाजनि स तुहिनप्रक्रियामाददानः ।

यस्मिन्नन्तर्विंशति दितिजप्रैयसीनां न भूयः

कर्णे रूढिप्रणयमपुषञ्छेखरेन्दीवराणि ॥ ४८ ॥

हरस्य सेनायाः पटहरटितस्थानकध्वनेराडम्बरः कम्पसंपदः संपर्कायाजनि जातः ।
अत एव हिमसमकार्यकारित्वं गृह्णन् । यस्मिन्पटवृशब्दप्रबन्धेऽन्तर्विंशति एति
दैत्यस्त्रीणां कर्णे रूढत्वं भूषणकर्णोत्पलानि नागमन् । हेमन्त्वे चोत्पलानां प्ररोहागावः ॥

विशद्विरिशसैनिकप्रवरपाणिहेलावल-

त्कृपाणकिरणच्छटापिहितसंकुचन्मूर्तयः ।

पुरः सुरविरोधिनां हरुधिरे चिरेणाननं

स्पृशन्त्य इव तत्क्षणं व्यतिकरेण कालस्य ताः ॥ ४९ ॥

विशन्तो ये हररोनाचरास्तेषां पाणिषु बलन्तो बल्यन्तो ये कृपाणाः राजास्तेषां
किरणच्छटाभिः पिहितारिष्ठादिता संकुचन्ती मूर्तियोंषां ता दैत्यानां नगर्यस्तक्षणं
वृत्तान्तेन धमस्य मुत्तं विशन्त्य इवारोचन्त । कालस्येति प्रकृतानुगुणम् । यद्वाऽनुसं-
पर्का यमसुराप्रवेशरूपत्वेनोत्प्रेक्षितः ॥

ससंसे श्रवणोत्पलं विजघटे कण्ठादधैकावली

श्रोत्राभ्यां मणिकेलिकुण्डलयुगं विभश्य दूरं ययौ ।

इत्थं दानवसुभुवां हरचमूनादश्रुतौ पप्रथे

प्रासेनैव भविष्यदक्षतबृहद्वैधव्ययोग्यः क्रमः ॥ ५० ॥

दैत्यस्त्रीणां कर्णोत्पलं सस्तम् । कण्ठादेकावली मुक्तासरो विजघटे द्युतः । रत्नकु-
ण्डलद्वयं कर्णाभ्यां पतित्वा दूरमगमत् । एवं हरसेनाधिहनादाकर्णने दानवस्त्रीणां भये
नैव भाव्यक्षतं संपूर्णं यद्वैधव्यं सन्न योग्यः क्रमोऽवस्था पप्रथे संपत्तः । वैधव्ये हि
स्त्रियः कर्णोत्पलादि परिहरन्ति ॥

बाणीभूतसुरारिवैरिणि लसत्सारथ्यपध्यस्थिति-

ब्रह्मण्यागतवत्युपोदसुहृदाटोपं पुरद्वेषिणि ।

आसन्नो तदनीकिनीपरिकरे सद्गामरद्रोहिणां

क्षुभ्यत्सत्त्वमुदस्तादुःसहरजो रोहचमध्याभवत् ॥ ५१ ॥

बाणीभूतः शररूपः संपन्नः सुरारिवैरी नारायणो यस्य । तथा लसन्ती सारथ्यपथ्या
सारथिभावपथानपेता स्थितिर्यस्य स ब्रह्मा यस्य । तस्मिन्हरे धृतस्त्रिराडम्बरमागत-
वति सति तस्य हरस्यानीकिनीपरिकरे सेनाडम्बर आसधे सति, अमुराणां स्थानं धु-
भ्यन्ति सत्त्वानि प्राग्निनः सर्वं च गुणो यत्र, तथा उदस्तमुरिधतं रजः पांशुगुणश्च,
तथा रोहत्तमोऽन्धकारो गुणश्च यत्र तदभवत् । हरित्रिभ्रसंबन्धात्सत्त्वाद्युक्तिसंगतिः ॥

उद्गच्छदच्छिदुरकच्छपकेतुवैरि-

दुर्वारसैन्यजरजःपरिरम्भणेन ।

गण्डस्थलीषु पुरविष्टपमुन्दरीणां

जज्ञेतरां विरहपाण्डिमपूर्वरङ्गः ॥ १२ ॥

कच्छपो मीनः स ध्वजो यस्य स कामस्तस्य वैरी हरस्तस्य दुर्वारं यत्सैन्यं तन्मा-
ज्जातमुद्गच्छदुत्तिष्ठद्रजस्तसंनिपातेन पुरस्त्रीणां कपोलेषु विरहेण पाण्डुत्वस्य पूर्वरङ्गो
जातः ॥

इत्थं सैन्ये धरित्रीधरवरदुहितृप्राणनाथस्य तस्मि-

न्नासन्ने दानवानां पुरि परिचिततामाससाद प्रसादः ।

येनाकाण्डप्रकम्पाकुलिततनुलताः पौरपारिप्लवाक्ष्य-

स्वासेनेवोपभुक्ता ददुरधिकतरस्त्रेदरोमाञ्चर्चाम् ॥ १३ ॥

गौरीपतेः कटकं एवं निकटं प्राप्ते सति प्रसादोऽभावः (१) परिचयं प्रापत् । येन
हेतुना प्राप्तेन भयेनेवोपभुक्ताः सर्वाद्भव्यात्ता नायकव्यवहारसमारोपात्कम्पिताश्च क-
म्पव्याडुलदेहाः पौरस्त्रियोऽधिकयोः स्त्रेदरोमाश्चोर्चाम् दधुरधारयन् । कृतोपमोगाश्च
स्त्रियः कम्परोमाश्च युक्ता भवन्तीति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तसूनोर्मेहाकवि-

राजराजानकधीमद्भक्त्या कृतौ श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

गणप्रस्थानवर्णनं नार्मकविशः सर्गः ।

द्वाविंशः सर्गः ।

तन्निशम्य पुरवैरिणो बलं सर्वतोऽप्यभिसरत्पुरः पुरीः ।

मन्दिरेषु सहसैव जज्ञिरे गाढरोपपरुषाः सुरद्विपः ॥ १ ॥

पुरवैरिणो हरस्य तद्बलं सर्वतोऽपि पुरीर्नगरीः स्त्रील्लिङ्गत्वाप्रायिक्वाव्यवहारयोग्या
अभिसरद्द्रच्छद्गुहा स्वपृष्ठेष्वमुरा गाढकोपेन परुषा उत्त्वना जाताः ॥

अप्रयुक्तवति चन्द्रशेखरे वाणमग्निमयमप्यनर्गलम् ।

पूर्वमेव दितिजा निजक्रुधा दक्षमानतनवोऽवतस्त्रिरे ॥ २ ॥

दरे आभेयं शरमक्षिपस्वपि सति प्रागेव दैत्या दह्यमानवपुषः क्रुधासन् ॥

पश्यतां स्वयरसेन दोर्युगं त्रिम्बिता भ्रुकुटयोऽसवर्त्मनि ।

स्वर्द्धुहां हठगलमहोच्छ्वस्तकालपाशकरणि प्रपेदिरे ॥ ३ ॥

दंपरसेन हेतुना भुजद्वयं वीक्षमाणानां स्वर्द्धुहामसुराणामंशेषु प्रतिविम्बिता धूम्रा
हठेन कण्ठरोधार्थमुच्छ्वसतां यमपाशसर्पाणां साम्यमापुः । उपमोषक्रमोत्प्रेक्षयम् ॥

जृम्भमाणकटुकोपदारुणास्तेऽरुणारुणमुखस्त्रिपोऽभवन् ।

कल्पितैर्हरशरामिभीतितो रक्तचन्दनविलेपनैरिव ॥ ४ ॥

जृम्भमाणः कटुर्दुःसहो यः कोपस्तेन दारुणास्ते दैत्या धरुणवदरुणा मुखस्त्रिज्योषां
तेऽभवन् । अतः संभाव्यते—हरशरामिभयात्कल्पितै रक्तचन्दनाङ्गरामैरिव । चन्दनं
हि शीतवीर्यम् ॥

तैः कृतान्तकरपाशपन्नगस्फारितस्फुटफणागणात्मसु ।

शोणकान्तिकृतवहिवृष्टयो दृष्टयो मुमुचिरेऽसियष्टिषु ॥ ५ ॥

तैरसियष्टिषु दृष्टयो मुमुचिरे मुक्ताः । शोणकान्त्या कृता वहिवृष्टिर्योभिस्ताः ।
अभिवहुःसहा इत्याशयः । कृतान्तस्य करे पाशपन्नगास्तैः स्फारितो योऽसौ फणागणः
स आत्मा यासामिति प्रहर्तुंभावत्वानुगुण्यादतिशयभीषणत्वं प्रतिपादितम् ॥

निर्गमोन्मुखरमाकुलीभवद्विष्टराम्बुरुहचुम्बिता इव ।

विम्बितारुणविलोचनास्तदा तैरवाहिपत खङ्गयष्टयः ॥ ६ ॥

निर्मलत्वाद्विम्बितान्यरुणानि विलोचनानि यासु ताः खङ्गयष्टयस्तैरुत्तरैरवाहिपत
अतः संभाव्यते—निर्गमे उन्मुखी या रमा तस्या आकुलीभवद्विष्टराम्बुरुहमासनपर्व
तेन चुम्बिता इव । लक्ष्म्या निर्गमोन्मुखत्व भाविनाश्रयनाशेन भयात् ॥

भ्रुकुटीपरिणतेरुपागता निर्जिहानवहुशाखतामिव ।

वर्धमानहठरोपदुर्धरैस्तैः क्रुधा दुधुविरेऽसिवीरुधः ॥ ७ ॥

भ्रूमहप्रतिबिम्बनाभिर्जिहाना उत्पन्ना बहवः शाखा यस्या तद्भावमिवोपगतास्तैः क्रुधा
खङ्गलताः कम्बिताः । वर्धमानेन हठरोपेण दुर्धरैः ॥

कस्यचित्करविषट्टनस्फुटत्कुट्टिमाप्रविवरं वरक्रुधः ।

तत्क्षणमसन्लालसान्तकव्यात्तवक्त्रकुहरायितं दधौ ॥ ८ ॥

वरक्रुधः कस्यचित्करविषट्टनेन स्फुटशत्कुट्टिमाप्रविवरं कर्तुं तत्क्षणं प्रसने कालसो
योऽन्तकस्तेन व्यात्तमुद्गादितं वरक्रुहरं तद्द्रवाचरितं दधौ ॥

कोऽपि कोपतरलाप्रपाणिना घट्टयन्नसकृदंसमण्डलम् ।

गन्धुमन्तकपुरं पुरः स्वयं निर्ममे पटहताडनामिव ॥ ९ ॥

कोपेन तरलश्वपलो योऽप्रपापिस्तेन पुन पुन स्कन्धमण्डल घट्टयन्कोऽपि पट्टह
ताडनामानकध्वनिमिव स्वयमकरोत् । अन्तकपुर यमनगरं गन्तुम् । अन्तकपुरगमन
समये पुर पट्टहस्ताव्यत इत्याचार ॥

नर्तयन्नरि करेण कश्चन ब्रध्वनाय परिपन्थिना वभौ ।

आत्मनो यमपथप्रवृत्तये सज्जयन्नवरथक्रियामिव ॥ १० ॥

परिपन्थिना वीरिणां ब्रध्वनाय च्छेदार्थमरि चक्र करेण नर्तयन्कश्चिद्भौ । अत
सभाव्यते—यमपथे प्रवृत्तिसुदर्यमारमनो नवरथक्रिया सज्जयन्सञ्जीकुर्वन्निव ॥

मृदत. करयुग मिथोऽप्रतस्तद्भुवा विततधूमरेखया ।

प्रापि कस्यचन बन्धनोन्मुखेप्रेतराद्प्रहितशृङ्खलालिपि ॥ ११ ॥

कुधा मिथ करयुगम मृदतो अप्रत. कस्यचित्तद्भुवा मयनचातया धूमरेखया बन्ध
नोन्मुखेन प्रेतराजा यमेन प्रहिता या शृङ्खला तद्भ्रम प्रापि प्राप्त- । यमशृङ्खलावद्भय-
करी धूमरेखासीदित्यर्थ ॥

कस्यचिद्भुवपि तत्क्षणस्फुटद्रुदपूर्वजरठव्रणसज ।

सत्वरापसृत्तिसिद्धये बहुद्वारविभ्रममविभ्रत श्रिय ॥ १२ ॥

कस्यापि शरीरे तत्क्षण स्फुटन्त्यो रुडपूर्वां जरठा [या] मणस्रजो बहुद्वाराणां [यद्भ्र]
सादृश्यमधारयन् । द्वारवद्रणानां विवृतत्वमभूदित्यर्थ । श्रियो लक्ष्म्या सत्वरमपस-
रणसिद्धयर्थमित्युपप्रेक्षणम् । मणानां स्फुटितत्वं वीरसंपूरितरवेनाहाना विकासात् ॥

मण्डलाग्रमुरुकोपकोटरात्केनचिद्रणरसेन कर्पता ।

कालसूत्रघटनेव सर्वतस्तन्मरीचिभिररच्यतात्मन. ॥ १३ ॥

उरोर्महत कोपकोटरात्परिवारान्मण्डलाग्रं खड्ग कपता केनचित्सहाश्रुभि करणे
रामन कालसूत्रघटनेव यमसूत्रपात इव कृत । खड्गरमयो यमवास्तुसूत्रत्वेन सभा-
विता इत्यर्थ ॥

केचिदुच्छ्रसितघर्ममार्जितैरङ्गरागधुसृणैरितस्तत ।

उच्छ्रलङ्घिरचिराद्गलिप्यता पूर्वरङ्गमसृजामिवासृजन् ॥ १४ ॥

स्वेदगलितैरङ्गरागैर्द्वेषि पतिप्यता रुषिराणा पूर्वरङ्गमिव कविदद्यजन् ॥

कोऽपि पाणिघृतस्वङ्गतेजसा निर्झरै क्षणविनिद्भुतानन. ।

सिंहिकामुतकवन्धशङ्कया भास्वत वृतभयो व्यभाव्यत ॥ १५ ॥

पाणिना धृतो य खड्गसत्तेजसां निमंरै प्रवाहै क्षण छारितमुख कोऽपि सिंहि-
कामुतस्य राहो कव-ध- शिरोरहितहायस्तत्प्रभाषनया भास्वत- सूर्यस्य वृतमयो
व्यभाव्यत ॥

कोपपाटलिमसंविभक्ततां नीयमान इव गण्डरेखया ।

कस्यचिद्ददनतः श्रमाम्बुनो डम्बरः सधुसृणोद्गमोऽगलत् ॥ १९ ॥

कस्यापि मुखसङ्क्रुमः स्वेदजलप्रवन्धोऽगलत् । अतः संभाव्यते—गण्डरेखया कोपादणत्वसंविभागं नीयमान इव । गण्डरेखया स्त्रीलिङ्गस्वाभाविकास्थानीयया संविभक्तः । कृतोपभोग इति च लेशतोऽर्थः ॥

ते ततो वपुषि लोहनिर्मितैर्वर्मभिः प्रकृतिमेचका वभुः ।

नूतनाम्बुधररञ्जिताञ्जनक्षमाधरअमविधानचन्धवः ॥ १७ ॥

प्रकृत्या मेचकाः कृष्णास्ते लोहकङ्कटैर्वभुः । नूतनैः सजलैरम्बुधरैर्मेषे रञ्जितो योऽञ्जनादिस्त्रङ्गमकारिणः ॥

कल्पितश्चिरमयोमयोऽप्यहो स्वर्द्धुहां समरचेलसंचयः ।

कोपपाटलविलोचनत्विषा मङ्गु वध्यपटतामिवापठत् ॥ १८ ॥

स्वर्द्धुहां दैत्यानां शङ्खमयोऽपि कल्पितः समरचेलानां रणवस्त्राणां संचयः कोपपाटला रोषारुणा या विलोचनलिद नेत्रप्रभा तथा हेतुभूतया वध्यपटतामावमिवापठत्प्रञ्जितवान् । रक्तपटावृतो वध्यो हन्यत इत्याचारः ॥

मृसुवाहमहिषस्य शृङ्गयोर्वप्रकेलिषनकर्दमैरिव ।

लिप्यमानवपुषश्चकाशिरे ते तदायसतनुत्ररश्मिभिः ॥ १९ ॥

यमवाहमहिषस्य शृङ्गयोस्तटाघातपङ्किलोहकङ्कटांशुभिलिप्यमानाद्वा इव ते वभुः ॥

नूतनाअरुचयो निसर्गतः संगता निभृतलोहवर्मभिः ।

जन्निरेऽसिमहसा सुरद्विषां मूर्तयस्त्रिगुणितासितत्विषः ॥ २० ॥

निश्रुतैर्निश्चलैर्लोहकङ्कटैः संगताः, तथा नयमेषदयामा दैत्यानामाकृतयः, अस्मिन्महसद्विगुणकृष्णामा जाताः ॥

निःसरत्सु दनुजेषु संयते संयतेद्धकवचेषु भूमिषु ।

भाविनीं सुवसतिं स्वविष्टपे मन्यते स्त तनयो विद्यस्वतः ॥ २१ ॥

संयतानि वद्वानीद्वानि कवचानि यैस्तेषु संयते सद्भामाय निःसरत्सु निर्गच्छत्स यमः स्वभवने सुवसतिं वसद्बहुलजनत्वममन्यत ॥

आतपत्रमुपरि प्रपेदिरे भेजिरे च चमराञ्चलानिलम् ।

यत्सुरारिपतयस्तदास्त तत्केवलं विकसद्गमशान्तये ॥ २२ ॥

दैत्या यच्छत्रं दधुः यच्च चमरावायुं भेजुः, तत्केवलं तापशमनायैव, न तु विभूतिव्यजनार्थम् । तस्या अचिरेण नाशात् ॥

उच्छ्रितैरुपरि नाकवैरिणां रत्नखण्डखचितैरचुम्ब्यत ।

कालमण्डलितपाशपन्नगश्रीरजस्रमसितोष्णवारणैः ॥ २३ ॥

दैत्यानामुपर्युन्नतैः कृष्णच्छत्रैः कालस्य मण्डलिता ये पाशसर्पास्तच्छोभा दधे ।
रत्नखण्डखचितत्वेनाहिफणारत्नधर्मत्वमाक्षिप्तम् ॥

जज्ञिरे त्रिपुरदानवाः शिरोरत्नविम्बितवलक्षचामरैः ।

शांभवाशुगहुताशसंस्तवात्प्रागिव प्रसितभासनोर्मयः ॥ २४ ॥

शिरोरत्नेषु प्रतिविम्बितैः शुभ्रचामरैर्हेतुभिर्दँत्या हरशरपातात्पूर्वमेव जातभस्मवीचय
इव जाताः । जानातेर्वा लिटि कर्मणि रूपम् ॥

पद्मरागघटिकांशुशारिता छत्रपङ्क्तिरसिता सुरद्विपाम् ।

प्राप मारकतसीधुकुन्तलप्रक्रियामहरधीशजन्मनः ॥ २५ ॥

पद्मरागघटिकाया अंशुभिः शारिता दैत्यानां कृष्णा च्छत्रपङ्क्तिरहरधीशादिनपतेः
सूर्याञ्जन्मोत्पत्तिर्यस्य तस्य यमस्य मारकताः सीधुपूर्णा ये कुन्तलाक्षयकास्तत्प्रक्रिया-
मधात् ॥

सैन्द्रतूर्यनिनदा विपाण्डुरच्छत्रसंहतिमती पताकिनी ।

निर्जरप्रतिभुवां तदा वभावन्तकाट्टहसिताञ्चितेव सा ॥ २६ ॥

कोणबाहुभिरुरःस्वलश्रियस्ताडयन्त्यलसमन्द्रदुन्दुमीन् ।

सा ध्वजिन्यतत तूर्यनिःस्वनकन्दितान्युपनमत्प्रभुशक्तिः ॥ २७ ॥

वक्षःस्थलशोभान्पटहान्दुन्दुभिपटलवादनदण्डभुजैस्ताडयन्ती सा सेना तूर्यनिः-
स्वना एव कन्दितानि व्यधात् । यत उपनमन्ती प्रभुशक्तिः स्वामिसतिर्यस्याः । ध्वजि-
न्यत्र नायिकास्थानीया ॥

कर्णतालवलनान्यनारतं तद्गजा विदधिरे मदोद्धताः ।

व्यञ्जयन्त इव दन्तसंसरत्संनिधेश्चपलतां प्रमुश्रियः ॥ २८ ॥

दैत्यदन्तिनः कर्णतालकम्पांश्चक्रुः । अतः संभाव्यते—तदन्तेषु संसरन्मुहसन्संनि-
धिर्यस्याः श्रियश्चापलं रयापयन्त इव । पूर्वं दन्तिनां दन्तद्वारेण श्रीरथो गतासीद्विती-
तिहासः । तालो वाद्यमाण्डविशेषः ॥

दन्तिनां श्रुतिपुटैरनेकशो नर्त्यमानतनुभिर्व्यतन्यत ।

क्लाम्यतो द्रुततरागतिश्रमादन्तकस्य नवतालवृन्तता ॥ २९ ॥

मदवशात्कम्प्यमानैर्हस्तिनां कर्णपुटैर्यमस्य नवव्यजनभावो गृहीतः । यतः कार्यगै-
रवात्पूर्वमागमनेन जातयेदस्य ॥

वाजिभिर्निकटविपुवार्जितैः प्रेपितैर्गगनवर्महेपितैः ।

द्रागदूरयमवाहसैरिभत्रासवैशसमिवाभ्यधीयत ॥ ३० ॥

दपेवशादाकाशवर्त्मविच्छेदहेपितैः करणैर्वाजिभिः कर्तृभिरदरे यमवाहमहिपात्रासस्तेन वैशसमिवोचम् । अश्वानां महिपैः सह शाश्वतिकविरोधात्रासवैशसम् ॥

दीर्घकाञ्चनखलीनदीधितिप्रोतमाननमवाहि वाजिभिः ।

आन्तरस्य महसो निरेष्यतश्चम्ब्यमानमिव वीचिडम्ब्रैः ॥ ३१ ॥

वाजिभिराननं दीर्घाणां काञ्चनखलीनानां कविकानां रश्मिभिः संबद्धमवाहि धृतम् । अतः संभाव्यते—आन्तरस्यान्तर्वर्तिनो महसस्तेजसो जीवरूपस्य वीचिस्फारैः स्पृश्य-मानमिव । यतो निरेष्यतोऽभ्यन्तराग्निर्गमिष्यतः । वाजिनां मरणेनाभयाभावात् ॥

वक्रनिर्यदनलार्चिपां मिपादन्तकाय धृतहस्तदीपकाः ।

अग्रतः पिशुनिताशिवाः शिवा वाशितानि दिवसेऽपि तेनिरै ॥ ३२ ॥

दिनेऽपि शिवा रटितानि चक्रुः । यतः सूचितामङ्गलाः । वाशन्तीनां शिवानां मुखादमिज्वाला निर्गच्छतीति वस्तुगतिः । अतः संभाव्यते—मुखनिर्गच्छदमिज्वालानां व्याजाद्यमाय धृता हस्तदीपिका याभिस्थाः । रजोन्धकारे स्फुरति मार्गादर्शनात् ॥

पप्रथे यमवरूथिनीपृथुच्छत्रपङ्क्तिभिरिव क्षतातपा ।

दूरविस्तृतपतत्रमेचकैः पेचकैः परिचिता नभःस्थली ॥ ३३ ॥

दूरं विस्तृतानि पतत्राणि पक्षास्तैर्मेंचकैः कृष्णैः पेचकैरुल्लेखैर्दुर्निर्भःस्थली वारि-तातपा सेपथा । अतः संभाव्यते—यमवरूथिन्याः पृथुनिश्छत्रपङ्क्तिभिरिव ॥

सा तदा त्रिदशलोकचैरिणां स्वैरिणां प्रचलिता पताकिनी ।

विन्ध्यहास्तिक्वदास्त विस्तृतप्रस्फुरत्करटवाशिताञ्जिता ॥ ३४ ॥

स्वैरिणां स्वतन्त्राणां दैत्यानां सा सेना करटानां काकानां वाशितं रटितं विस्तृतं स्फुरितं तेन व्याप्तासीत् । विन्ध्यहास्तिक्वदास्त । तत्पक्षे स्फुरन्तः करटा गण्डा यासां ता वाशिताः करिष्यन्तामिरञ्जिता । हास्तिकमिति 'अचित्तहस्तिधेनोष्ठक' ॥

नर्तितोड्डुमरमृत्युदेवताकाञ्चिमारकतकिङ्किणीलिपिम् ।

आश्रितैः परभृतामितस्ततो मण्डलैर्भुस्वरतान्ववध्यत ॥ ३५ ॥

नर्तिता उड्डुमरा मृत्युदेवता तस्याः काञ्ची मारकतीनां मरकतमयीनां किङ्किणीनां लिपि सादृश्यं प्राप्तेः कोकिलानां कुलैर्भुस्वरत्वमितस्ततो धृतम् । स्वाभाविकमुखरशब्द-परिहारेण मुखरतानुबन्धनमशुभसूचकम् ॥

काकधूकमविमूकतां तथा गाढमापदधिदैत्यवाहिनि ।

येन नैव पिहिताम्बरोदरः सान्द्रतूर्यनिनदोऽपि पप्रथे ॥ ३६ ॥

दैत्यसेनायां काकघूकं कर्तुं अविमूकतां मौख्यं तथापत्, यथाकाशव्याप्यपि पटह-
शब्दो न प्रथितः । काकघूकमिति 'येषां च विरोधः शाश्वतिकः' इति रूपम् । अपि-
भिन्नक्रमः ॥

व्योमपट्टकतले निरर्गलाः पङ्क्तयो बलिभुजां विरेजिरे ।

उद्यदन्तकनिदेशशंसनं कल्पयन्त्य इव वर्णराजयः ॥ ३७ ॥

उद्यन्विजयाय कृतोद्योगो योऽन्तकस्य निदेश इत्थं सेवा कार्या इत्याहा तस्याः
शंसनं प्रतिपादनं कल्पयन्त्योऽक्षरमाला इव बलिभुजां काकानां पङ्क्तयो व्योमैव पट्टकं
तस्य तले विरेजिरे रेजुः । आशा च पट्टकतले लिखिता भवति ॥

हेमचक्रसचिवासितोल्लसद्द्वारवाणघटनेन ते वभुः ।

आवहन्त इव दुःप्रवृत्तये भूरिचण्डकरमण्डलं नभः ॥ ३८ ॥

हेममयानि चक्रानि वारवाणेषु शोभार्थं क्रियन्ते । तत्सचिवानामुल्लसतां वारवाणानां
कञ्चुकानां घटनेन ते दैत्या वभुः । अमद्बलवार्तासूचनार्थं भूरयधण्डकरमण्डलाः सूर्य-
विम्बा यस्य तक्षमः कुर्वन्त इव । संहारकाले वहूनामर्कणामुदयो युगपद्भवति ॥

आत्तमण्डलितचण्डकार्मुकाः कामुका दितिजवामचक्षुषाम् ।

कङ्कणानि रविजाङ्गनोपदाकल्पनाय बहुशोऽवहन्निव ॥ ३९ ॥

गृहीतमण्डलाकारधनुषो दैत्यस्त्रीणां कामुका दैत्या यमस्त्रीणां कोशलिकाः कल्पयितु
कङ्कणानि दधुरिव । धनुषामाकर्षणेन मण्डलाकारत्वात्कङ्कणत्वसंभावनम् ॥

श्यामचर्मफलकाब्जिनीदलव्याकुलोद्यदसिशेवलच्छटा ।

सा दधौ शमनकेलिदीर्घिकादीर्घतामसुरलोकवाहिनी ॥ ४० ॥

श्यामाधर्मफलका उद्यमनपटा एवाब्जिनीदलानि तैर्ब्याकुला असय एव शेवलच्छटा
यस्याः सा दैत्यानां वाहिनी सेनेव नदी शमनस्य यमस्य केलिदीर्घिका लीलापुष्करिणी
तद्दीर्घतां दधौ ॥

ते कुक्कर्मनिघयो जगाहिरे स्वैर्वपुर्भिरसिपत्रयोगिताम् ।

संमुखं तदपि निर्जरद्विपश्चक्रिरे चिरमरौरयग्रहम् ॥ ४१ ॥

ते दैत्याः सैः शरीरैरसिपत्रस्य खड्गस्य नरकविशेषस्य च संग्रहं चक्रुः । ॥ ४१ ॥

पङ्कटङ्कशितिकङ्कटाश्चितैर्वर्ष्मभिर्विजृत्तवैकृतोर्मयः ।

तेऽथ जग्मुरधिस्तङ्गमण्डलीवारिधारमवगाहनेप्सवः ॥ ४२ ॥

अथ ते जग्मुः । रणभूमित्वस्य सङ्कर्मणो व्यभिचारामावाप्तं प्रदृग्म् । खड्गमण्ड-
लीवारिधारं शङ्खधारानर्मत्स्यं शस्त्रमुत्तं शत्रुकायाः । अतिशयोक्त्या कवयो जटशब्देन
शङ्खधारानर्मत्स्यव्यवहारिणः । यतः पङ्कटशूः कर्दमाकाराः शितयो नीला ये कङ्कटास्तैर-

ङ्कितैर्वर्ष्मभिर्देहेद्वैतुभिर्विद्वृताः प्रकाशिता वैकृतोर्मयो विकृत्युद्गता येः । सपङ्कस्य च
ज्ञानमुचितम् ॥

गाढपाटलविलोचनाञ्चिता सा चमूररुचदमयायिनी ।

विभ्रती तुलितलोहया त्विषा कोपपावकहसन्तिकालिपिम् ॥ ४१ ॥

रोपवशाद्गाढपाटलैर्विलोचनैः सा चमूररुचदिदीपे । अतः संभाव्यते—विडम्बित-
शस्त्रया भासा हेतुभूतया कोपान्नेरङ्गारशकटिकासाम्यं दधती । सा हि लोहमयी सच्छिद्रा
च भवति । लिपिः सादृश्यम् ॥

मृष्टनिष्ठबहुतूपङ्कयस्तोऽरयो मस्त्रलिहां चकाशिरे ।

प्रस्थितौ यमपुरे पुरः पुरामुद्गता दुरितभारिका इव ॥ ४४ ॥

मृष्टे निष्ठा यासां ता बहवस्तूपङ्कयो निपङ्गमाला येषां ते दैत्या दिदीपिरे । अतः
संभाव्यते—पुरां यमपुरे विषये प्रस्थितौ पुरः पूर्वं निर्गताः पापभारिका इव ॥

चित्ररत्नवलयान्शुशारितैः कार्मुकैर्ददृशिशिरेऽमरद्रुहः ।

भीतितो दितिजभावनिह्वयं कर्तुमात्रविधिधायुधा इव ॥ ४५ ॥

मारणभीत्या दैत्यभावच्छादनं कर्तुं पृहीतनानाविधायुधा इव दैत्या जनेन दृष्टाः ।
कैः करणैः । मणिकङ्कणकिरणैश्चित्रितैश्चापैः ॥

ते परस्परविमर्दनिर्दयद्रुत्यदङ्गदमणीरितैः कणैः ।

सैन्यरेणुजलदच्छटोदये ज्योतिरिङ्गणगणानदीदृशन् ॥ ४६ ॥

रणरसेनाहंपूर्विकयान्योन्यं यो विमर्दस्तेन निर्दयं द्रुत्यदङ्गो बाहुभूषणमणिभ्य ईरि-
तैर्निःसृतैः कणैर्हेतुभिस्ते दैत्या ज्योतिरिङ्गणगणान्स्वयोतानिवादर्शयन् । कदा । सैन्यरेणु-
मेघमालोदये । प्रावृष्येव हि स्वद्योतैर्भाव्यम् । अदीदृशमिति 'उरत्' इत्यकारः ॥

उपनतवति मृत्युनोपरोधे कटकरजोजवजन्यमानवाप्यैः ।

प्रतिपदमविदूरवंशनाशैः स्वयमिव तैरवशं भयादरोदि ॥ ४७ ॥

सैन्यरजसा जवेन जन्यमानमुत्पाद्यमानं वाष्पमस्तं येषां तैः । स्वयमप्रेरितैरिव तैर-
रोदि । जमितेऽजमितत्वमुत्प्रेक्ष्यते । अत्र हेतुः—यमेव कर्त्रा उपरोधे प्राप्तवति सति ।
प्रतिस्थानमविदूरेऽचिरेण वंशनाशो येषां तैः ॥

ते गाढगाढघटभानपटुप्रकोप-

रज्यद्विलोचनरुचो दिविपद्विपक्षाः ।

हृष्यत्कृतान्तपुरनिर्भरकीर्यमाण-

सिन्दूररेणुसचिवा इव चक्रुराशाः ॥ ४८ ॥

गाटगाडं भृशं घटमानेन रोपेण रज्यन्ती रका संपद्यमाना नेत्रकान्तिर्येषां ते सुर-
द्विपो दिशो भाविच्छंहारोत्सववशाद्दृष्यत्कृतान्तपुरं तेन निर्भरं कीर्यमाणेन सिन्दूररजसा
महिता इव व्यधुः । हर्षे सिन्दूरप्रक्षेप आचारः ॥

चञ्चच्चमूररजोहठलिप्यमान-

धुर्याक्षकूत्ररयुगा युगपत्तदानीम् ।

ते स्पन्दनीकृतधरं गिरिशं विजेतुं

दैत्या रथं स्वमिव पार्थिवतामनैपुः ॥ ४९ ॥

स्फुरत्कटकरेणुना हटेन लिप्यमाना धुर्या वाजिनः, अक्षा नाभिक्राष्टम्, कूवरो युग-
धरः, युगं च येषां ते दैत्या निजरथं पृथिवीमयतामिवानैपुः । अत्र हेतुः—रथीकृतभूमिं
गिरिशं जेतुम् ॥

निर्गच्छतो निजपुरादितिजब्रजस्य

काकावली ककुभमभ्यचिनोदुदीचीम् ।

तस्य प्रवेशविधये स्वदिशो यमेन

प्रोत्सारिता विवृतमार्गमयोर्गलेव ॥ ५० ॥

निजपुरात्प्रस्थानसञ्चस्य दैत्यकुलस्य वामां दिशं कारुपद्मिर्घाद्वाशिनैरव्यथयन् ।
तस्य दैत्यकुलस्य विस्तीर्णमार्गं कृत्वा दक्षिणदिशि प्रवेशार्थं यमेन वारिता शय्यार्गलेव ॥

चक्रन्द दुन्दुभिरवैरवशं रुरोद

विस्तारिभिः करदिनां करसीकरौघैः ।

तेषां चमूरभिनवोपनतक्षयानां

दुःस्वोचितं किमिव नासकृदाचचार ॥ ५१ ॥

अपूर्वोपनतमरणानां तेषां सेना शोकयोग्यं किमिव न चकार । सा पटहशब्दैः म-
न्दितवती । इस्तिनां करजलकणै रोहितवती । अमहलपरम्परादर्शनात् । सः सतं मह-
लावदमप्यमहलावहमेव संभावितमित्यर्थः ॥

किञ्चिन्निमीलदलसालसनेत्रतन्द्रा

गर्वाद्द्विपुश्च शिथिलाकुलमावहन्तः ।

मध्येऽरिशशयनीयमदूरदीर्घ-

निद्रारसत्वमिव ते वहुशः शशंसुः ॥ ५२ ॥

गर्वाग्निमीलभ्रेप्रत्वाच्छरीरं क्षिपितं चात एव यदन्तो दैत्या रिपुसप्तशय्यायां विष-
यभूतायां दीर्घनिद्रायां रसो यस्य तद्भावनिव सूचितवन्तः । गर्धनिद्रयोर्धर्मगान्धादुरपे-
क्षोत्थानम् । निद्रावसरे च नेत्रसंकोचसंपिष्टादयो भवन्ति ॥

हन्मश्चेत्समेरमरत्रजमथो हन्यामहे तेन वा

धामासाद्य पदं रतेरुभयथाप्येतद्वधूराशुमः ।

ध्यायं ध्यायमिति प्रकामविकसच्छृङ्गारवीरोर्मयः

केचित्तत्र सुरारंयो बहुरयोत्साहोदयं निर्ययुः ॥ ५३ ॥ -

मारणमरणयोरन्यतरदवश्यं भावि भट्टानामिति निश्चयः । अतो रणे वयं देवसमूहं चेन्नारयामस्तदा जीवन्त एव स्वर्गं प्राप्य रतिस्थानमप्सरसः प्राप्तुमः । अथ तेन देव-समूहेन वयं मार्यामहे तदाप्यप्सरस एव वयं प्राप्तुम इति च स्मृत्वा विकसन्तः शृङ्गारसोर्मयो येषां ते केचिद्दैत्याः शीघ्रं गृह्यन्निर्जग्मुः ॥

उद्यद्भिर्विपसीकरैर्वृतमुखास्तद्वाहिनीदन्तिना-

माक्रान्तेऽम्बरवर्त्मनि प्रकटितावर्ताः करा रेजिरे ।

दैत्याकर्षणकेलिसंभ्रमरुपां मृत्योर्भट्टानामिव

व्यक्ताः पाशमहोरगास्तत इतो व्यावलिगुं प्रस्तुताः ॥ ५४ ॥

विषं जलं च । तत्कणैर्वृतमुखाः, तथा व्यफावर्ताः, तत्सेनाहस्तिनां हस्ताः शुशुभिरे । अतः संभाव्यते—दैत्याकर्षिणां पाशसर्पा इव । तेऽपि सविधाः सावर्ताश्च भवन्ति ॥

योद्धुं सार्धमधिज्यकार्मुकगणभ्रामाण्यनीकैर्हठा-

त्तान्निर्गन्तुमुदञ्चितोद्यमरसान्नाकेसदां वैरिणः ।

संभाव्यापुनरागमं परिणतौत्सुक्याज्जवोद्भवैः

स्वाः पुर्यः परिरेभिरे मणिट्टपाद्भिः प्रभावाहुभिः ॥ ५४ ॥

कटकैः सार्धं युद्धाय निर्गन्तुं सरसानसुरान्निजनवर्यो रत्नमितिप्रभाभुजैः करणैरालिलिह्विरे । यतोऽपुनरागमं मत्वा सोत्कण्ठाः ॥

निर्गच्छत्सु प्रियेषु प्रथमविधिधिया दानवेन्दीवराक्ष्य-

स्वासस्वेदापनीतैः कुचमुकुलतटास्कन्दिवाह्नीकपङ्कैः ।

उत्तंसैः संसमानैरथ पृथुविकसद्वेपथूद्वेगयोगा-

द्वहूः प्रागेव गात्रं दधदिव नियतादूरवैधव्यचिह्नम् ॥ ५६ ॥

विषवत्त्वलक्षणं दधदिव शरीरं दानवस्त्रियो भर्तृवधात्पूर्वमेव दधुः । रणचिकीर्षया बलभेपु निष्कामसु भयजातस्वेदगलितैः स्वनकुङ्कुमैस्तथा कम्पवशात्पतितैर्भूषणैश्चेत्तुभिः ॥

दर्शं दर्शं सुराणां कटकमभिविशत्ताः पुरीर्मुक्तशङ्कं

सातद्भ्रान्तःपुरस्त्रीजनजनितयनाक्रन्दवाचालशालाः ।

गीर्वाणद्वेषिणस्ते हंठकठिननवक्रोधद्रष्टौष्टरकै-

र्वक्रैरापीतपूर्वं नियतमुदवमन्वैरिवीरप्रतापम् ॥ १७ ॥

निःशङ्क ता नगरीः प्रविशमानं देवसैन्यं दृष्ट्वा दृष्ट्वा सद्गुःखाभिः पुरस्त्रीभिः कृतेन कृतेन सशब्दगृहास्ते दैत्या रोपदयौष्ठारुणैर्मुन्वैर्हेतुभिर्नूनं पीतपूर्वं शत्रुप्रतापमुदगिरन् । वमनं च सशब्दं भवति ॥

अन्योन्यं ते ध्वजिन्यावथ मुरदनुजाधिष्ठिते सौष्ठवेन

क्षिप्यन्त्यौ फेनपिण्डोपमविधृतसितच्छत्रपालीकराले ।

स्त्रीचक्राते प्रसर्पत्पटुपटहरवारम्यमाणोर्मिघोष-

स्फारेणानल्पकल्पात्ययसमयमिलत्सागरद्वन्द्वलीलाम् ॥ १८ ॥

फेनपिण्डसदृशश्वेतच्छत्रपट्टिमहिते तथा वलेन मिलन्त्यौ ते सेने भेरीशङ्खशब्दमरेण हेतुना कल्पान्तकालमिलत्सागरद्वययोर्मां जगृह्णुरिति भद्रम् ॥

इति श्रीमोनराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तसूनोर्महाकविराज-

राजानकश्रीमहकस्य कृतां श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

दैत्यपुरीक्षोभवर्षेण नाम द्वाविंशः सर्गः ।

त्रयोविंशः सर्गः ।

समपटत पताकिनीयुगं तदध मिथः प्रथमानयत्परैः ।

द्युसदसुरभटैर्मदोत्कटैः प्रकटितदुर्वरसंगराक्रियम् ॥ १ ॥

मदोत्कटैः द्युसदसुरभटैरन्वोन्यं प्रकटिता दुर्वरा संगराक्रिया करणं यत्र एवं कृता तत्सेनाद्वयं समगच्छ ॥

मणिसस्ययमपाशपन्नगम्फुटफणविभ्रमसरस्यचञ्चवः ।

परिणमद्रहिमांशुमण्डला विनभुरकोपकृपाणयष्टयः ॥ २ ॥

परिणमप्रतिबिम्बसंक्रान्तमहिमांशोरादिलम् मण्डलं यामु हा विक्रोपाः कोपाकृष्टाः सारुता विवमुः । अत उत्प्रेक्षते—मणिससा मणिसहिता यमपाशपन्नग इति विभ्रमो, विविष्टो, भ्रमन्नाम्प्रेक्षेन स्यात्ताः । अयत्र, फणविक्रान्तम्प्रादयेन, स्यात्ताः । 'अन्तःपन्नग' इति वा पठः । काटाः कृन्ताः ॥

अशुमपिशुननिःसरद्वनश्रमत्रमिक्तशराः सुरद्रुहः ।

हरमनलशरं जिगीषवो द्युरिव कल्पितवारुणेपुताम् ॥ ३ ॥

वीरैर्विभ्रितप्रभंभैवितन्विल्लुमन्मनदलन् पिशुन मूवक निःसरद्वनं यच्छुमन्तल तेन सिद्धाः शरा देवां ते दैत्याः कल्पितो वारुणो वरुणमन्त्रसंस्तृत इयुः शरो यैन्द-

दिता । हृदि शरप्रवेशेन मरणाद्भवमप्सरसः प्राप्तिः । सैन्ययोर्मध्ये कोऽपि नापलायतेत्यर्थः ॥

मुखमकृत तथा परो रिपोर्विपुलविसारितमार्गणार्गलम् ।

श्वसितमरुदवाप नो यथा पुनरपि तत्र किल प्रवेशनम् ॥ १० ॥

परो वैरी रिपोर्मुख विपुला विसारिता मार्गण एवार्गला यस्य तत्तथाकरोयथा श्वसितमदत्प्राणवायुस्त्र पुनः प्रवेशन नावाप । मरणं प्रापेत्यर्थः । पृथोरर्गलाया दाने च चायोरपि प्रवेशामावः ॥

शरपटलविघट्टनोच्छलद्दहनशिखाकपटेन शस्त्रिणाम् ।

द्विपदमुविघसाय कङ्कटा अपि विकसद्रसना इवावभुः ॥ ११ ॥

शरभरेण विघट्टनयोद्भवन्तीनामग्निज्वालानां व्याजेन शस्त्रिणां कवचा अपि द्विपदप्रपमक्षणार्थं [अपि] लोलमानजिह्वा इवावभुः ॥

प्रवसदसुरथापरो रयादुरसि निमग्नमुखे शिलीमुखे ।

अजनि किल मुहूर्तविमितत्रिदशवधूनिविडावगूहनः ॥ १२ ॥

वेणाच्छरे वक्षसि प्रविष्टाग्रे सति प्रवसन्तो निर्यान्तोऽस्रवः प्राणा यस्य सोऽपि परो मुहूर्त विमित जातविप्र त्रिदशवध्वा निविड इलावगूहनमालिङ्गनं यस्य तथाजनि संज्ञः । वक्षसः शरान्तरितत्वात्क्षणमालिङ्गनविप्रः ॥

चतुरममुरसायको मुखे गजवदनस्य कृतावरोहणः ।

पुनरपररदाङ्कुरोद्गममपुपन्मुहुरीशचक्षुषाम् ॥ १३ ॥

चतुरं भीशलवशादलक्षित कृत्वा गणपतेर्मुखे शत्रुणा कृतमधिरोहणं प्रवेशनं यस्य सोऽमुरयान ईशस्य दृष्टीना भूयो द्वितीयस्य दशनाङ्कुरस्त्वोत्पत्तिप्रान्तिनकरोत् । ईशस्येश्वरस्यापि बहूनामपि दृष्टीनामितीशचक्षुषामिलस्य ग्रहणम् ॥

क्षणममुरचमूमतद्गजा द्विरदशुस्त्रस्य मदं विपेहिरे ।

वहनहरिमवेक्ष्य तस्य तु झुटितधृति त्वरितं विदुद्रुवुः ॥ १४ ॥

दंलदग्निनो दग्निवदनस्य मदं दण घोदवन्तः । मुखमाग्रसाम्येन तत्पराचमसाम्यभाषणयेति भावः । अथ तस्य गणपतेर्वांहासिह दृष्टा ते पलायिताः । सिद्धस्य गजान्तद्वारात् ॥

उपनतसमरोत्मवमहादिव दधतः पटुचीनपिष्टताम् ।

विधृतनिविडताण्डवः करे परशुरशोभत विभविद्विपः ॥ १५ ॥

उपनतः प्राप्तो यः सद्गामोन्वबद्यद्गद्देतोर्विव पटु बहुलं चीनपिष्टं सिन्दुगे यस्य तद्भाष दधतो गणपतेः करे परशुराशुषविदोषो विधृत निविड ताण्डवं नानाविधं स्वरण देन सोऽशोभत । उद्यमे जिह्वुष्टाण्डव चोचिदम् ॥

विशिखकुसुमवृष्टिभिः पुरः करिवदनोऽञ्चितचर्चमर्चताम् ।

मिहिरसुतपुरप्रवेशने व्यतनुत विभ्रहतिं धनुष्मताम् ॥ १६ ॥

विशिखाः शरा एव कुसुमवृष्टयस्ताभिरर्चतां पूजतां धनुष्काणां मिहिरसुतपुरप्रवेशने यमनगरप्रवेशे विघ्नानां हतिं हननं गणपतिरकरोत् । निर्बिलम्बं शत्रून्वधीदित्यर्थः ।

द्विरदनवदने जिगीपया विषमतमात्तबृहन्मदोद्गमाः ।

उपरि करटसंकटानना दितिजभटाः सहस्रैव जज्ञिरे ॥ १७ ॥

गणपतौ जिगीपया दैत्यभटा विषमतमोऽनन्यसामान्य आतो गृहीतो मदोद्गमो दर्पोत्पत्तिर्यैः । अतोऽमहल्लभूचनार्थमुपरि करटैः काकैः संकटमुखा जाताः । महज्जिः सह विरोधेऽन्येषामवश्यपराभवनीचत्वात् । अथवा जिगीपयेति प्रतीयमानहेतुप्रेक्षा । गणपतौ हि मदी दानम् । करटो यजगण्डः । गणपतिं प्रति प्रतिपक्षतया तद्रूपाभावापत्यध्यवसायः ॥

हटकठिनविटङ्ककीकसस्वलितनिशातविपक्षसायकम् ।

कवचपरिचयानपेक्षतामभजत भृङ्गिरिटेरहो वपुः ॥ १८ ॥

भृङ्गिरिटेर्येणविशेषस्य वपुर्देहः कवचग्रहणानपेक्षतामपेक्षारहितत्वमभजत । यतो हटेनातिमात्रं कठिनानि विटङ्कान्युभूतानि कीकसाण्यस्थीनि तेभ्यः स्खलिता निशात-स्तीक्ष्णा अपि शत्रुशरा यत्र तत् । कीकसैरेव कङ्कटकृत्यस्य शरनिवारणस्य संपादनात् । देव्यवगणनाद्धि भृङ्गिरिटेरस्थिमात्रशरीरः ॥

प्रतिकटकभटान्विशङ्कटप्रविसरदायुधमुक्तियुक्तिभिः ।

चतुरसुपनयन्कवन्धतामतनुत तण्डुरखण्डताण्डवम् ॥ १९ ॥

विशङ्कटानि विशृङ्खलानि प्रविसरन्ति स्फुरन्ति यान्यायुधानि तन्मुक्ता युक्तिभिः शत्रुसेनाभटान्कवन्धतामपशिरस्त्वं नयस्त्वंदुर्गणविशेषोऽखण्डमविकलं ताण्डव विस्मारितवान् ॥

चलकरयुगलक्रमाहतद्विपकरटद्वितयेन नन्दिना ।

किमु मुरजमवाधताम्रतः शशिशिरसो रणरङ्गनर्तने ॥ २० ॥

हर्षवशात्करतलद्वयेन कथेणाहत द्विपसंयन्धि करटद्वितयं गण्डद्वय येन तेन नन्दिना हरस्य रणरङ्गे यमर्तनं नानाक्रियाकरणं तत्र मुरजं किं चादितम् । नर्तने हि मुरजवादनमुचितम् ॥

चतुरतरतया निरस्य तानरिविशिखानखिलानितस्ततः ।

प्रकटिततनुरग्निमूरभूच्छरवणतः पुनरुद्भवत्रिव ॥ २१ ॥

इतस्ततः शत्रुशरान्धातुर्येण निवार्य प्रकटितमूर्तिः कुमारः शरवणात्पुनरुद्भवत्रिवासीत् । शरजन्मा हि कुमारः ॥

पतितमधिकबन्धमुच्छलच्छकलितदन्तितनूद्गतं शिरः ।

अधितिजवलं प्रनर्तनैरपरगणाधिपसंशयं दधौ ॥ २२ ॥

पतित ततो दैत्यसेनायामधिकबन्धं कबन्धोपरि उत्फल्लस्य कृतहस्तिशरीरोत्थितं शिरो द्वितीयगजमुखप्रान्तिमधान् ॥

श्रवणपुटविवर्तनानिलक्रममुखरश्रुतिकम्बुचुम्बितः ।

द्विरदनवदनस्य पप्रथे स्वयमसकृज्जयशङ्खवादनम् ॥ २३ ॥

श्रवणपुटयोर्विवर्तनं धूननं तेनानिलस्तेन करणेन क्रमेण मुखराश्व ये ध्रुतिशङ्खात्-
शुम्बिनः शङ्खधारिणो गजमुखस्य बहुशः स्वयं जयशङ्खवादनं विद्वम् । जये सति शङ्खो
वाद्यत इत्याचारः ॥

प्रतिमिततनुरमिजन्मनो व्यरुचदसौ तडिदुज्ज्वलासृजि ।

नवमुदिरधिया ससंभ्रमं कृतपरिरम्भ इवाङ्गवर्हिणः ॥ २४ ॥

तडिदुज्ज्वलं सशोभमश्रयत्य तस्मिन्नसौ खड्गे प्रतिविम्बितोऽङ्गवर्हिणो राज्ञ्यन-
मयूरो व्यरुचत् । नवो मुदिरो मेघ इति बुद्ध्या कृतालिङ्गन इव । मेघश्च इयामो
विश्रुत्वाश्च ॥

झटिति विरचितेऽसिलेस्त्रया पुलकभृता हठतो गलग्रहे ।

असमशरनिपीडनाकुलः मुभटजनो दृढरक्ततामगात् ॥ २५ ॥

पुलकं गुणविशेषं रोमाञ्चं च विभर्ति तथा खड्गलतया नायिकास्थानीयया मारपनि-
मित्ते रागप्रयुक्ते च गलग्रहे सति मुभटलोकोऽसमैः शरैरसमशरेण कामेन च पीडितः
सन् दृढरक्ततां घनहथिरत्वमभिपहवत् च आगमत् ॥

व्यसुरसुरभटोऽधिरूढवान्दिवमुपयुज्य सुरैश्चक्षुषः ।

अगमयदितरोऽथ पश्यतो द्विगुणितमत्सरतां सुधान्वसः ॥ २६ ॥

सुद्धे व्यसुर्विगतप्राणः, अतो दिवमाहूतवान्, अन्यो दैत्यभटोऽधिरूढो मुक्त्वा त-
द्भोगं पश्यतो देवान्द्विगुणरोषवमप्रापयत् । कथमयमन्माभिर्जित्वा हतोऽन्मद्रूपं प्रा-
प्याम्प्राणीभोगं सुदृढ इति भावः ॥

समिदभिमुस्तसुज्जितासुषु त्रिदशदशानुपलब्धवत्सहो ।

अपि सुररिपुषु स्ववान्धैर्विनिदधिरे स्मिरमत्सरा दृशः ॥ २७ ॥

समिति सद्गानेऽभिमुखं कृत्वा लक्षप्रापेषु, अतो देवन्वं प्राप्तवन्, अदरेषु स्मिरपि
स्मिररोया दृश्यो निश्चिन्ता । कथमेतेऽन्मज्ज्ञानयोऽपि सन्तो देवन्वं पृथीतवन्त इति भावः ॥

समिदुपगमदुःसहोच्छ्रमन्महसि धृतोऽम्भरः स्ववर्ष्मणि ।

निजजनयितुरापदमिभूरसृगरजोत्वणहेतिकस्तुलान् ॥ २८ ॥

समितः सङ्ग्रामस्योपगमेनोद्भसत्सजति शरीरे धृतदर्पभावः तथाद्यज्ञा रुधिरैणावणा-
युधः कुमारो निजजनयितुरभ्रेस्तुलां स्पर्धांमापत् । भग्निर्हि समिधासुपगमेनोद्भसति
शरीरे धृततापोऽस्रग्बच्च रक्तज्वालः ॥

धृतवनि शमने सपाशतामनुसृतशारिभरेषु दन्तिषु ।

समजनि सुरविद्विषामसुग्लहहरणाय दुरोदरक्रिया ॥ २९ ॥

शमने यमे सपाशतां पाशाख्यायुधविशेषवत्त्वं साक्षतां च धृतवति तथा हस्तिषु
प्राप्तः शारीणां हस्तिपर्याणाना द्यूतकीडाफलकानां च भरो यैस्तेषु सस्रु दुरोदरक्रिया
जयपराजयविषय युद्ध द्युत च प्राणपणहरणाय प्रादुर्भूता ॥

सकलदिगनुबद्धसैनिकस्फुरदसिसंहतिविम्बिताननः ।

दशमुखपदवीमिवासुरो हरबलकम्पकृतो परोऽगमत् ॥ ३० ॥

सकला दश या दिशस्तस्मिन्निश्चितानां सैनिकानां स्फुरत्सु खड्गेषु प्रतिविम्बितमुखोऽन्यो-
ऽसुरो हरकटककम्पकरणार्थमिव दशमुखदशामगात् । दशमुखेन रावणेन हि पूर्वं कैलासं
चालयता गणानां कम्प उत्पादितः ॥

मुहुररिविशिखान्प्रतीच्छता चतुरगतागतकेलिशालिना ।

श्रवणपुटयुगेन खेटकक्रममपुषद्ददने विनायकः ॥ ३१ ॥

शत्रुबाणान्प्रतीच्छता चतुरं गतागतकेल्या शोभमानेन कर्णद्वयेन गणपतिः खेटक-
स्योधमनस्य क्रमं भङ्गिमपुषत् । खेटकस्य हि मुखरक्षा मुख्यो व्यापारः ॥

गजवदनरदाप्रघट्टनाशकलितमूर्तिषु नाकचैरिषु ।

कुपितशमनदन्तसंततिप्रहृतिरसः पुनरुक्ततामगात् ॥ ३२ ॥

गजमुखस्य दन्ताभ्रैर्घट्टनया खण्डिततनुष्वसुरेषु कुपितस्य यमस्य दन्तपङ्कधाप्रहरणरसः
पुनरुक्ततामापत् । गजमुखदन्ताप्रघट्टनेनैव तत्कार्यकरणात् ॥

सकलवपुरुषोदसायकव्यतिकरकण्टकभभतालुना ।

वदनत इव मृत्युनोज्झितः पुनरभजद्भ्रणितोऽपि कोऽप्यसूत् ॥ ३३ ॥

भ्रणितोऽपि भ्रणवान्कृतोऽपि कश्चित्पुनः प्राणानभजत् । अत उत्प्रेक्ष्यते—मुखायमेन
त्यक्त इव । कुत इत्याह—सकले वपुषि धृता ये सायकास्तेषां व्यतिकरः समूहः स एव
कण्टकास्त्रैर्भ्रम पाटित तालु यस्य तेन । तालुनि पाट्यमाने हि मुरगतमपि भोज्यं
सज्यते ॥

प्रथमगलदुपोढकुङ्कुमश्रमसलिले वपुषि द्युसद्विषः ।

द्विषदिपुषटनासु कस्यचिद्विसृतमसृङ् न शगित्यलक्ष्यत ॥ ३४ ॥

शत्रुशरप्रवेशात्प्रथमं गलत्सङ्कुम्भं ध्रमजलं यस्य तस्मिन्नधुरस्य शरीरे द्विपत्संबन्धि-
नीयु शरघटनासु सतीषु निर्गतं रक्तं न लक्षितम् । वर्णसंनिवेशयोः साहय्यादिति भावः ॥

रचयितुमिव दूततां मिथः कथमपि संधिकृते जयश्रिया ।

दिविपदसुरसैन्ययोश्चिरं विवृतगतागतता व्यतन्यत ॥ ३९ ॥

कथमपि कच्छ्रेण संधिकृते दूतं कर्तुमिव जयलक्ष्म्या सुरासुरकटकयोर्विषयभूतयो-
विवृतं गतागतं येन तद्भावः कृतः । दूतो हि गतागतानि चिरं करोति । क्षणं जयल-
क्ष्मोर्द्वेषेण क्षणं चासुरेष्वामीदित्यर्थः ॥

बहुशरकरसीकरावलीमुचि करवालमदच्छटातिथौ ।

रणकरिणि गलद्भटासृजा परिममृपे मुखधातुविभ्रमः ॥ ३९ ॥

बहवः शरा एव करसीकरावली तां मुञ्चति तस्मिन्, तथा करवालाः खडा लक्षणया
खड्गधारा एव मदाम्बुच्छटा तदतिथौ तत्प्रणयिनि रण एव करी तस्मिन्, मुखधातोः
सिन्दूरस्य विभ्रमः शोभा गलता मटासृजा प्राप्तः ॥

धूमो ममज्ज करवालरुचिच्छटासु

भेदोऽप्यलम्भि रुधिरोर्मिषु नो शिस्त्राभिः ।

आग्नेयमस्त्रमिति नाकिभटैः प्रयुक्त-

मप्याससाद न कथंचिदपि स्फुटत्वम् ॥ ३७ ॥

खड्गेषु धूमो ममज्ज न प्रतिबन्धी, तथा रक्ततरङ्गेषु ज्वालाभिर्भेदो न प्राप्तः । इत्यतो
देवयोषैः प्रयुक्तमप्याग्नेयमस्त्रं कथंचिदपि प्रकटत्वं नापत् ॥

अस्त्रं पलं च सममेव पचञ्शवानां

यस्तत्क्षणं प्रयुयुजे सुहुताशनोऽन्यैः ।

हृष्यत्पिशाचरजनीचरपूतनाना-

मूरीचकार स महानसवह्निकृत्यम् ॥ ३८ ॥

अन्यैः सुरैर्वोऽश्राभिः प्रयुक्तः स हरक्षणमस्त्रं रक्तं पलं मांसं च राद्यः पचन्, पि-
शावानां सूदशात्मिकरणीयमहीचकार । 'महानसः सूदशाला' इति मात्यकोपः ॥

वरुणदहनजिष्णुन्नविष्णुवादिभिर्वै-

र्जगति विवृतमोजो देवतैरस्त्रजातेः ।

स्वयमकृपत तस्यां यत्र तेऽपि प्रयोगं

कथमिव विजयाशा तत्र संशीतिपात्रम् ॥ ३९ ॥

वैवैर्यादिभिर्देवतैरस्त्रजातेरोजो वीर्यं विवृतं प्रकाशितं तेऽपि वरुणादयोऽस्त्रामत्र-

जाती स्वयं प्रयोगमकार्षुं, तत्र जयसभावना कथं सशीते संशयस्य पात्रम् । येषां
वर्णादीनां सन्निधानमात्रादस्त्राणां वीर्यवत्त्वं ते यत्र प्रेरिता सन्निदधते तत्र को
जयसदेह इत्यर्थः । दैवतशब्दं पुलिहो न प्रसिद्धः ॥

त्रिदिवयुवतिरुद्यत्सप्रहाराभिमुख्य

प्रवसदसुमनस्यप्रेमकल्लोलितापि ।

कमपि किल कनन्धीभूतमुज्झाचकार

व्यधिकरणमवेत्यालिङ्गनं चुम्बनं च ॥ ४० ॥

उद्यते सप्रहारे सङ्ग्रामे आभिमुख्येन प्रवसतोऽसौ प्राणा यस्य । तथा कनन्धीभूत
कचिदधरास्तस्याजः । कीदृशी । अन्त्येन प्रेम्णा रागेण कल्लोलिता चञ्चलीकृतापि ।
किं कृत्वा तस्याजः । आलिङ्गनं चुम्बनं च व्यधिकरणं विभिन्नाधारं शास्त्रात् । यत् शि-
रोरहितं कलेवरं कवन्धः ॥

वीरोऽरिशस्त्रगलदस्रवसावसेकै-

र्वीभत्सपृच्छति किल वर्ध्मं यथायथाधात् ।

चित्तं द्युलोकललनासु तथातथा स

शृङ्गारवर्त्मनि विभावदशामियाय ॥ ४१ ॥

अरीणां शस्त्रैर्गलताद्येण वसाया चावसेकैर्वीभत्सस्थितिं वर्ध्मं देहं वीरो यथायथाधत्
तथातथा स वीरो भाकनारीषु शृङ्गारमार्गे विभावदशामालम्बकत्वं जगाम । शृङ्गारवी
भत्सयोर्विरोधाच्चिन्तवम् ॥

सङ्ग्रामाभिमुखोज्झितासुरसुरो विस्पष्टदष्ट्राङ्कुर-

क्रास्योर्जितवीरलोकगतये योऽखण्डयन्मण्डलम् ।

जज्ञे तेन दिनाधिपस्य किमपि त्रासाय कृत्वा पुर

सप्राप्तस्वकवन्धसधिविधुरस्वर्मानुसभावनाम् ॥ ४२ ॥

सप्राप्तं स्वकवन्धसधियेन स विधुरः क्रूरो यः स्वर्मानुस्तरसभावनामुत्पाय तेन
सूर्यस्य किमपि त्रासाय जज्ञे पर्यवसितम् । जनेर्भावे लिट् । तेन केन । यो युद्धत्वक्-
प्राणं क्रोधवशात्प्रकाशदत्तं सूर्यस्य मण्डलमर्जितवीरलोकगतमर्थमखण्डयदभिनत् । वीरा
हि सङ्ग्रामे समुखं स्वक्तप्राणा सूर्यमण्डलं भित्त्वा परं धाम प्रविशतीति स्मृतेः ।
दष्ट्राङ्कुरमुज्झत्वाद्राहुधात्या सूर्येण तस्तमित्यर्थः ॥

अङ्गमङ्गमनिमङ्गनिरूढप्रासदन्तुरितवृत्तिं दधानः ।

कोऽपि नर्तनरार्तिं रणहर्षेण दोशतैरिव बबन्ध कवन्धः ॥ ४३ ॥

अनिमप्रा अङ्गितास्वथा निरूढा ये प्रासा आयुधविशेषास्वैर्दन्तुरिता करालिता

वृत्तिर्यस्य तदहमहं वहन्कोऽपि कण्ठो रणेन हर्षे सति भुजशतैरिव वृत्तसक्तिं दत्ते ।
प्रविशानेकप्रासं तत्र युद्धमभूदित्यर्थः । हर्षे च नर्तनमुचितम् ॥

समरपरिहृतासोः कस्यचिन्नाकनार्या

समजनि रतिकेलिश्रुम्बनोल्लासमात्रः ।

तदधरपरिपीतस्फीतपीयूषपूरैः

पुनरपि हि स सद्यो जीवितव्यं प्रपेदे ॥ ४४ ॥

समरे परिहृतास्त्वक्ता असवः प्राणा येन तस्य कस्यचिन्नाकनार्या रतिकेलिश्रुम्बनो-
ल्लासप्रमाणः संजातः । हिर्यसादर्थे । तस्या नाकनार्या अधरात्परिपीताः । सक्रान्ता
इत्यर्थः । तथाविधा ये स्फीताः पीयूषपूरार्स्तैः पुनरपि जीवितव्यं जीवितं स वीरो लेभे ।
नाकनारीणां वीरकरद्वेष्वभिष्वहः ॥

वासः कृत्तिभिरासर्वाद्धिरसृजा लीलावदंशः पलै-

मुक्ताभिः कटजन्मभिश्च दयितालो कस्तनालंकृतिः ।

किं किं नेत्यमसिध्यदुद्यतमृधोल्लासे निशाचारिणा-

मन्योन्यप्रहितामरामुरशरसगदार्यमाणैर्गजैः ॥ ४५ ॥

उद्धते मृधोल्लासे युद्धस्फारेऽन्योन्यं प्रहिता ये देवानुरशरास्तेषां सजा पट्टया दार्य-
माणैः खण्ड्यमानर्हस्त्रिभिर्हेतुमी राक्षसानां किं किं नासिध्यन् । सर्वं सिद्धमित्यर्थः ।
इधमनेन प्रकारेण वृत्तिभिश्चमंभिर्वासः । अश्रुजा रक्तेनासर्वाद्धिर्मद्यसृद्धिः । पलैर्मासै-
र्लापूर्वमवदशोऽन्तरान्तरा चर्वणम् । कटजन्यभिर्गण्डजाताभिर्मुक्ताभिश्च दयितालो-
कस्य स्तनयोरलंकृतिर्मक्तिरभूत् । सपरिवारा राक्षसास्तत्र मुखमवसनित्यर्थः ॥

श्लिष्यन्निसातशरदारणानिर्निहान-

सुव्यक्तमौक्तिरुभृतास्त्रिलदिग्विभागैः ।

उद्धाद्यमानयमराजमहानसान्धः-

स्वालीलिपिः करटिनामुदटङ्कि कुम्भैः ॥ ४६ ॥

करटिनां हस्तिनां क्वाडैर्वय एव राजा त संवन्विनी उद्धाद्यमाना उद्ध्रियमाणा चा
महानसान्धःस्याती तस्य लिपिः सादश्यमुदटङ्कि टङ्किना । कीटरीः । श्लिष्यन्निसा-
तातैः शरैर्दारणेन पाटनेन निजिहानानि । निगंरटन्ति सुव्यक्तानि सुदुष्टानि यानि मौ-
क्त्यानि तैर्भृता अस्त्रिणा दिग्विभागा यैः ॥

तमसिपरिकरेण प्रौढिमानं दधाने

वित्ततमहिमभाजि प्रोन्मदेभाश्रयेण ।

समररजनिकाले स्वप्रतापप्रदीपै-

र्ददृशुरखिलवारास्तत्त्वमग्र्यं जयस्य ॥ ४७ ॥

अस्तिपरिकरेण खड्गसमूहेन तथा प्रोन्मदानामिभानामाश्रयणेन तं प्रतिद्वं प्रौढिमानं
दधाने तथा विस्तीर्णमहिमधारिणि दूणरात्रिसमये सर्वे वीरा जयस्य तस्त्वं स्वप्रताप
एव प्रदीपास्तेर्ददृशुः । प्रतापैर्जयं लब्धवन्त इत्यर्थः । तमसि तिमिरे च भानां नक्ष-
त्राणां चाश्रयेण प्रोन्मदे दीपैस्त्वं पदार्थो दृश्यते ॥

इत्थंकारं करालोऽसमसमररसो दुर्वहान्योन्यवैर-

स्वैरस्वाराज्यरज्यनिखिलमुखरुचामास्त देवासुराणाम् ।

उच्चण्डैर्मुण्डस्वण्डैरधिधरणि शरव्रातघातात्पतद्भिः

पुष्पान्मुष्णांशुसूनोः प्रमदवनगलन्नारिकेलीफलानि ॥ ४८ ॥

असमो यः समररसः स इत्थंकारं करालो भीषणोऽभूत् । केपाम् । देवासुराणाम् ।
कीदृशानाम् । दुर्वारं यदन्योन्यवैरं तस्य स्वैरं स्वतन्त्रं यत्स्वाराज्यमिन्द्रत्वं तेन रज्यन्ती
रक्ता निखिला मुखरुचयेपाम् । किं कुर्वन् । उष्णांशुसूनोर्यमस्य अधिधरणि भूमौ प्रमद-
वनादन्तःपुरोचितोद्यानद्रुलन्ति यानि नारिकेलीफलानि तानि पुष्पान् । कैः । शरव्रा-
तेन घातात्पतद्भिर्मुण्डस्वण्डैः । कुर्वन्मिति लक्षणे शतृ ॥

बले हृष्यत्येवं शिशुशशभृदुत्तंसशिरसो

जयश्रीविसम्भ्रमप्रथितपरिरम्भव्यतिकरैः ।

बृहत्कोपाटोपप्रकटनविशेषस्थिरतर-

स्फुरद्युद्धश्रद्धं त्रयमपि पुराणामघटत ॥ ४९ ॥

शिशुल्लेखामात्रः शशभृच्चन्द्र उत्तंसो भूषणं यस्य तच्छिरो यस्य तस्य हरस्य बले एव
हृष्यति सति पुराणा त्रयमपि समगस्त । कथम् । बृहत्तः कोपाटोपस्य प्रकटनेन विशे-
पेण स्थिरतरा युद्धश्रद्धा यत्र एवम् । दर्पः कैर्हेतुभिः । जयधिया विसम्भ्रमेण प्रथिता
कृता ये परिरम्भव्यतिकरास्तैः । 'प्रथित' इति पाठः समीचीनः । मृत्युमवात्कथञ्चिदपि
न मिलद्भिः पुरैस्त्वदा क्रोधाच्छत्रुजयसंभावनया मिलितमित्यर्थः ॥

ते रेजुर्दनुजा भुजार्गलहृताशेषद्विपन्मन्दिर-

श्रीसंचाररसाः प्रकोपविगलद्धर्मोर्मिभिर्मूर्तिभिः ।

दीर्घकेशपरिग्रहासहतया शीघ्रं हरास्त्रानल-

ज्वालाहोषमवाप्तुमाहितवृहत्तैलानुलेपा इव ॥ ५० ॥

प्रकोपेन विगलन्तो घर्मोर्मयो यासां ताभिर्मूर्तिभिस्ते दनुजा रेजुः । भुजार्गलैर्दती
निवारितोऽशेषद्विपन्मन्दिरेषु धियः संचाररमो येस्ते । अत उत्प्रेश्यते—दीर्घो दीर्घकेश-

स्थायी क्लेशः पीडा तस्य परिग्रहेऽसहयया हेतुभूतया शीघ्रं हरात्रामिज्वालाभिः प्रोपं
दाहं प्राप्नुनाहितः कृतो वृद्धसैतानुलेपो वैस्ते ॥

कालत्वं भ्रुकुटीषु वेपथुरथो दन्तच्छदे भीष्मता-

माजामूष्मरश्च चेतसि पदं तेषां बबन्व क्रुधा ।

अन्योन्याहितसङ्गकृष्णाहिमगुज्वालाध्वजोद्भङ्गितं

श्रीकण्ठाशुगपातवैशससमासत्तिप्रभावादिब ॥ ११ ॥

रोपवशाद्भीष्मतां भयानकत्वं मज्जतां तेषां पुराणां भ्रुकुटीषु कालत्वं काष्ण्यं यमत्वं
वा, तथा दन्तच्छदे ओष्ठे वेपथुः कम्पः, तथा चेतसि कम्पनरस्वापः पदं बबन्व । अत्र
हेतुप्रेक्षा—अन्योन्याहितसङ्गकृष्णाहिमगुज्वालाध्वजैर्विशुचन्द्रामिभिरुद्भङ्गि-
तो निर्मितो यः श्रीकण्ठाशुगस्तस्य पातेन वैशसं दुःखं तस्य समासत्तिर्नैकक्यं तत्प्रभा-
वादिब । कृष्णादीनामन्वर्धतयोत्प्रेक्षणम् ॥

रोहदुर्वारगर्वा अपि शशिशकलोत्तंसविध्वंसनाय

व्यायत्नैरखतत्रैः प्यधिपत दिविपद्वीरवर्गस्य बर्षम् ।

ते दैत्याः क्रूरकृत्यास्तदवनिवनितालोकवक्त्रे तु चित्रं

तास्ता लीला विनश्यद्दनधुमृणपटे प्रापुरन्तर्हितत्वम् ॥ १२ ॥

ते दैत्या दिविपद्वर्गस्य बर्षं शरीरं व्यायत्नैरितस्ततः क्षिप्तैरखतत्रैः प्यधिपत आ-
च्छादितवन्तः । किमप्यमपि शशिशकलोत्तंसस्य हरस्य विध्वंसनाय नाशाचापि । इत्य-
भिभिन्नक्रमो योग्यः । क्रूरकृत्याः अत एव रोहन्दुर्वारगर्वा देवाम् । चित्रमाश्रयै । तद-
वनां दैत्यभूमौ वनितालयेकस्य वक्त्रे तास्ताः प्रतिष्ठा लीला अन्तर्हितत्वं प्रापुर्विनश्याः ।
अन्यदाच्छादितमन्यदन्तर्हितमित्याश्रयम् ॥

हनैरखव्युदसैः अमृतसरसिजं लनदण्डैर्विषाण्टु-

च्छत्रैरुचण्डफेनं स्फुटमसिभिरभिव्यक्तशेवालवल्लि ।

लीलानृत्यत्कवन्धभ्रमरकरचनैर्नैर्वितावर्तचक्रं

सहामोर्वीसरले दनुजमदगजा लोडयन्तो जगर्जुः ॥ १३ ॥

अश्रेण व्युदसैः कृतैर्दसैः स्फुटितपत्रम्, तथा लनदण्डैरुचण्डफेनं खरैः प्रकटित-
शेवालत्वम्, तथा लीलया नृत्यतां कवन्धानां भ्रमरकरचनैः पाररेचकादिभिर्नैर्वितावा-
र्तचक्रं यत्र तस्यहामसरो श्लोडयन्तो दनुवा एव मदगजा जगर्जुः । 'वर्तित' इति पाठः ॥

अमृक्स्रोतः प्रोतस्यलगलदसिच्छेदपटलैः

परितं बीराणामुपहितनवीनासवमदम् ।

समररजनिकाले स्वप्रतापप्रदीपै-

र्दहशुरखिलवारास्तत्त्वमग्र्यं जयस्य ॥ ४७ ॥

असिपरिकरेण राक्षसमूहेन तथा प्रोन्मदानामिमानामाश्रयणेन तं प्रसिद्धं प्रौढिमानं
दधाने तथा विस्तीर्णमहिमधारिणि रूणरात्रिसमये सर्वे वीरा जयस्य तत्त्व स्वप्रतापा
एव प्रदीपास्तेर्दहशुः । प्रतापैर्जयं लब्धवन्त इत्यर्थः । तमसि तिमिरे च भानां नक्ष-
त्राणा चाश्रयेण प्रोन्मदे दीपैस्तत्त्वं पदार्थो दृश्यते ॥

इत्थंकारं करालोऽसमसमररसो दुर्वहान्योन्यवैर-

स्वैरस्वाराज्यरज्यनिखिलमुखरुचामास्त देवासुराणाम् ।

उच्चण्डैर्मुण्डखण्डैरधिधरणि शरवातघातात्पतद्भिः

पुष्पान्मुष्णान्शुसूनोः प्रमदवनगलन्नारिकेलीफलानि ॥ ४८ ॥

अस्यो यः समररसः स इत्थंकारं करालो भीषणोऽभूत् । केपाम् । देवासुराणाम् ।
कीदृशानाम् । दुर्वारं यदन्योन्यवैरं तस्य स्वैरं स्वतन्त्रं यत्स्वाराज्यमिन्द्रत्वं तेन रज्यन्ती
रक्ता निखिला मुखरुच्येपाम् । किं कुर्वन् । उष्णान्शुसूनोर्यमस्य अधिधरणि भूमौ प्रमद-
वनादन्तःपुरोहितोद्यानाद्गलन्ति यानि नारिकेलीफलानि तानि पुष्पान् । कैः । शरवा-
तेन घातात्पतद्भिर्मुण्डखण्डैः । कुर्वन्निति लक्षणे शब्द ॥

बले दृप्यत्येवं शिशुशशभृदुत्तंसशिरसो

जयश्रीविसम्भ्रमप्रथितपरिरम्भव्यतिकरैः ।

बृहत्कोपाटोपप्रकटनविशेषस्थिरतर-

स्फुरद्युद्धश्रद्धं त्रयमपि पुराणामघटत ॥ ४९ ॥

शिशुलेशामात्रः शशभृच्छन्द्र उक्तसो भूषणं यस्य तच्छिरो यस्य तस्य हरस्य बले एव
दृप्यति सति पुराणा त्रयमपि समगस्त । कथम् । बृहतः कोपाटोपस्य प्रकटनेन विशे-
षेण स्थिरतरा युद्धश्रद्धा यत्र एवम् । दर्पः कैर्हेतुभिः । जयश्रिया विसम्भेण प्रथिता-
कृता ये परिरम्भव्यतिकरासौः । 'प्रथित' इति पाठः समीचीनः । सूर्युभयात्कथविदधि
न मिलद्भिः पुरैस्तदा क्रोधाच्छत्रुजयसंभावनया मिलितमित्यर्थः ॥

ते रेजुर्दनुजा भुजार्गलहृताशेषद्विपन्मन्दिर-

श्रीसंचाररसाः प्रकोपविगलद्धर्मोर्मिभिर्मूर्तिभिः ।

दीर्घक्लेशपरिमहासहतया शीघ्रं हरास्त्रानल-

ज्वालाश्लोपमयामुमाहितबृहत्तैलानुलेपा इव ॥ ५० ॥

प्रकोपेन विगलन्तो धर्मोर्मयो यावत्ताभिर्मूर्तिभिस्ते दनुजा रेजुः । भुजार्गलहृता
निवारितोऽशेषद्विपन्मन्दिरेषु श्रियः संचाररसो यैस्ते । अत उत्प्रेक्ष्यते—दीर्घं दीर्घकाल-

स्थायी ह्येषः पीडा तस्य परिग्रहेऽसह्यतया हेतुभूतया शीघ्रं हराभ्राग्निज्वालाभिः श्लोषं दाहं प्राप्नुमाहितः वृत्तो बृहत्तलागुलेषो चैस्ते ॥

कालत्वं भ्रुकुटीषु वेपथुरथो दन्तच्छद्रे भीष्मता-

माजामूपमरश्च चेतसि पदं तेषां बन्ध क्रुधा ।

अन्योन्याहितसङ्गकृष्णहिमगुज्वालाध्वजोद्वृङ्कितं

श्रीकण्ठाशुगपानवैशससमासत्तिप्रभावादिव ॥ ५१ ॥

रोपवशाद्भीष्मतां भयानकत्वं मजतां तेषां पुराणां भ्रुकुटिषु कालत्वं काष्ण्यं यमत्वं वा, तथा दन्तच्छद्रे ओष्ठे वेपथुः कम्पः, तथा चेतसि कम्पमरस्तापः पदं बन्ध । अत्र हेतुप्रेक्षा—अन्योन्यामाहितसङ्गमिच्छितः कृष्णहिमगुज्वालाध्वजविष्णुचन्द्राग्निमिच्छद्वि-
तो निर्मितो यः शोकश्यामगन्तस्य पातेन वैशसं दुःखं तस्य समासत्तिर्नैक्यं तत्प्रभा-
वादिव । कृष्णादीनामन्वयंतयोत्प्रेक्षणम् ॥

रोहदुर्वारगर्वा अपि शशिशकलोत्तंसविध्वंसनाय

व्यायस्यैरस्त्रतन्नैः प्यधिपत दिविपट्वीरवर्गस्य बर्षम् ।

ते दैत्याः कृगकृत्यास्तदवनिवनितालोकवक्त्रे तु चित्रं

तास्ता लीला विनश्यद्वनधुमृणपटे प्रापुरन्तर्हितत्वम् ॥ ५२ ॥

ते ईला दिविपट्वर्गस्य बर्षं शरीर व्यायस्यैरितस्ततः क्षिप्तैरस्त्रतन्नैः प्यधिपत आ-
व्यादितवन्तः । किमर्थमपि शशिशकलोत्तस्य हरस्य विध्वंसनाय नाशायपि । इत्य-
ग्निभिर्भ्रुकुतो योज्यः । क्रकृत्वाः अत एव रोहदुर्वारगर्वा येयाम् । चित्रमाश्रये । तद-
वनो ईलभूमौ वनितालोकस्य वक्त्रे तास्ताः प्रविष्टा वीटा अन्तर्हितत्वं प्राप्नुवन्तः ।
अभ्यदाच्छादितमन्वदन्तर्हितमित्याश्रयम् ॥

हस्तैरस्त्रव्युदसैः प्रमृत्तमरसिजं वनदण्डैर्विपाण्डु-

च्छत्रैरुच्यण्डफेनं स्फुटमसिभिरभिव्यक्तगोवालवाह्नि ।

लीलानृत्यत्कबन्धभ्रमरकरचर्चनैर्नतितावर्तचक्रं

सहामोर्वीमरस्ते दनुजमदगजा लोढयन्तो जगर्जुः ॥ ५३ ॥

अश्रेण व्युदसैः हस्तैर्हस्तैः स्फुरितपद्मम्, तथा वनदण्डैरुच्यण्डफेनं शङ्खैः प्रकटित-
शैबलतम्, तथा लीलया नृत्यतां कबन्धानां भ्रमरकरचर्चनैः पादरेचकादिभिर्नतिताव-
र्तचक्रं यत्र तन्महामसरो लोढयन्तो दनुजा एव मदगजा जगर्जुः । 'वर्तित' इति पाठः ॥

अनृत्सोतः प्रोत्तस्यलगलदमिच्छेदपटलैः

परीतं वीराणामुपहितनवीनामवमदम् ।

तदा सङ्ग्रामोर्वीतलमविरलेन्दीवरदल-

प्रसन्नौघकान्तान्तकचपकसाचिव्यमचिनोत् ॥ ५४ ॥

असृक्घ्नोतसा रक्तप्रवाहेण प्रोतं पूरितं यत्स्यलं तत्र गलन्तो भ्रियमाणास्तेषामसिच्छे-
दपटलैः परीतं व्याप्तं सङ्ग्रामोर्वीतलमविरलेन्दीवरदलेन संकुचितोत्पलपत्रेण प्रसन्नौघेन
मदिराप्रवाहेणाकान्तस्य पूरितस्यान्तकचपकस्य यमपानभाजनस्य साचिव्यं सादृश्यमचि-
नोदवहत् । अत एव वीराणामुपहितः कृतो नवीनो मयमदो येन तत् । स्थलं चपक-
स्थानीयम् । असृक् प्रसन्नास्थानीयम् । असिच्छेदा इन्दीवरदलस्थानीयाः ॥

अन्तःसंप्राप्तावीरस्थितिरपि विवृतोद्रेकसेका सुराणां

सर्वत्रापि प्रवल्गत्पटहरणरसालम्बमानाम्बराग्रम् ।

वृद्धत्वं दर्शयन्त्यनुपरतरजोविक्रिया विस्रयाय

प्रायः सैन्यद्वयी सा समजनि दिविपदानवाजिक्रियासु ॥ ५५ ॥

अन्तः संप्राप्ता वीरस्थितिर्यथा सा, तथा विवृत उद्रेकेण सेको यथा, तथा प्रवल्गन्तः
पटहा यत्र स रणरसो यस्याः, तथा अम्बरस्याकाशस्याप्रमालम्बमाना आश्रयन्ती, तथा
वृद्धत्वं वृद्धिं दर्शयन्ती, तथा अनुपरतानपेता रजोविक्रिया यस्याः सा सेनाद्वयी सुरासुर-
युद्धेषु आश्रयोय जाता । आश्रयं च अन्तः संप्राप्ता वीनो पक्षिणागीरस्थितिः पलायनं
यथा सा । विभिः पक्षिभिर्द्वित उद्रेक उत्सेको यस्याम् । अथवा विगता इरा भूमिर्यस्याः
सा स्थितिर्यस्याः । विवृत उद्रेकेणाल्पं सेको यथा सा । कथं हि भूमेः सेको युक्तः ।
यस्याः पटहरणे रसः साम्बराप्रमालम्बमाना कथम् । या वृद्धा सा अनुपरतरजाः कथम् ॥

आग्नेयास्त्रप्रभाभिर्धनघटितपरीरम्भमुज्जम्भमाणं

दुर्वारं वारुणास्त्रं यदजनि पिहिताशेषसङ्ग्रामभूमि ।

तस्य क्रोधानुरोधोत्कटकटकयुगान्योन्यनिर्मुच्यमान-

क्रूरक्रूरेयुधातोद्धतरुधिरभरैर्निहवोऽह्वाय चक्रे ॥ ५६ ॥

यद्वाहणास्त्रप्रभाभिर्धनघटितपरीरम्भः संक्षेपो यस्य तदजनि । तथा
उज्जम्भमाणं दुर्वारं पिहिता अशेषा सङ्ग्रामभूमिर्येन तस्य क्रोधानुरोधोत्कटं यत्कट-
कयुगं तेनान्योन्यं निर्मुच्यमानाः क्रूरक्रूरा ये इपवस्तेरुद्धतं यहधिरं तस्य भरैर्निहवो-
ऽपलापश्चक्रे । इवत्वारुणत्वाभ्यां सदशेन रुधिरं संघट्टयोराम्रेयवारुणास्त्रयोरपहवः कृत
इत्यर्थं इति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्ततूनोर्महाकविराज-
राजानकश्रीमहकस्य कृतौ धीरुण्डचरिते महाकाव्ये

सुदवर्णन नाम त्रयोविंशः सर्गः ।

चतुर्विंशः सर्गः ।

क्रोधोत्सेकादिति दितिभुवां तत्र तेषां त्रयाणां
प्रत्यासत्तौ पुनरुपययौ यौवनं संख्यरेखा ।
हित्वा दूरे तुलितपलितं कोपमुत्खातखङ्ग-
ज्योतिर्व्याजातसितकवरीरीतिमामुञ्चतीव ॥ १ ॥

क्रोधस्योत्सेकाद्बाहुल्यात्तेषां त्रयाणां दैत्यानां प्रत्यासत्तौ सत्यां संख्यरेखा सद्भ्राम-
स्थितिर्यौवनमुपययौ बाहुल्यमगात् । तुलितं पलितं जराशौक्ल्यं येन तं कोपं परिवारं
परिवर्त्योत्खातस्य निष्कृष्टस्य खङ्गस्य व्याजादसितायाः कवरीः केशविशेषस्य गतिं
मदिमामुचती । आङ्गप्र सार्धं । प्रियप्राप्ती च स्त्री विरहजातं पलितं त्यक्त्वा कृष्णां
कवरीं दधती यौवनमायाति ॥

तत्तद्वीरप्रवरवरणप्रेप्सया वीप्सया ता
यातास्तस्यां रणभुवि तथा सान्द्रतामिन्द्रवधः ।
तत्रान्योन्यं कथमपि यथा संभ्रमाद्भूणहत्या-
भीत्या वाणप्रकरकिरणं धन्विनो नान्वतिष्ठन् ॥ २ ॥

तेषां तेषां वीरप्रवराणां वरणं ग्रहणं तस्य प्रेप्सया प्राप्तुमिच्छया वीप्सया पीनःपुन्ये-
नाप्सरसः सान्द्रत्वं बाहुल्यं तथा याता यथा तत्र रणभुवि धन्विनो भटा वाणप्रकरस्य
किरणं कथमपि नाचरन् । कस्मात् । भूणहत्यायाः स्त्रीवधाद्भीत्या संभ्रमात् । वाणशब्द
द्वयार्थः । यत्कोपः—'उपमाया विकल्पे वा' । 'धं प्रचेतसि जानीयादिनाथे न
तदव्ययम्' ॥

धूल्या दृष्टिं त्वचमविरतक्षिप्यमाणास्तत्रै-
र्घ्राणं गन्धोत्कटकरिमदैस्तूर्यनादैः श्रवांसि ।
अन्योन्योत्कोपनपटुवचो विरुषैश्चाववापे
जिह्वां जज्ञे तदपि कृतिनामुत्सवायैव युद्धम् ॥ ३ ॥

युद्धं धूल्या रजसा दृष्टिमाववापे । तथा अविरतं संततं कृत्वा क्षिप्यमाणैरम्बत-
न्प्रेस्त्वचं ववापे । तथा गन्धोत्कटैः करिमदैर्घ्राणं ववापे । तथा तूर्यशब्दैः कर्णान्वापे ।
तत्रान्योन्यमुत्कोपनानि पदनि वचांसि तैर्विघ्नवास्तैर्जिह्वां ववापे । तदपि तथापि ।
पथेन्द्रियवापेऽपीत्यर्थः । युद्धं कृतिनां वीरानामुत्सवायैव जातम् । वीरत्वादिति ॥

रक्तैः सिन्दूरितमविरतोऽजृम्भमाणोपकारं
वक्राम्भोजं शरशतहठक्षिप्यमाणैर्भटानाम् ।

संख्यस्थानं पिहितगगनैरुद्वितानं घनासैः

सद्यो लीलासदनपदवीमाससादान्तकस्य ॥ ४ ॥

संख्यस्थानं युद्धप्रदेशोऽन्तकस्य क्रीडागृहगतिं प्राप । सुप्तं तत्र यमोऽरंस्तेल्लयः । लीलागृहगुणानाह — रक्तः सिन्दूरितं सिन्दूरितवदिव कृतम् । तथा शरश्वतेन हठेनाक्षिप्य-
माणैरिच्छयमानैर्भेटानां मुखपद्मैर्भूय उज्जृम्भमाण उपकारः पुष्पप्रकारो यत्र । तथा
घनैरक्षैराच्छादिताकाशैरुन्नतवितानम् ॥

नीरन्ध्रं यत्प्यधित हरितामन्तरालं करालं

वल्गत्कौक्षेयकरुचिमयाकृत्यजस्रं तमिस्रम् ।

तस्य क्षिप्यन्नवनववरावाप्तिपर्यासलोभ-

स्वर्लोलाक्षीजनमुखशशिज्योतिपापहवोऽभूत् ॥ ५ ॥

वल्गन्ती या कौक्षेयकरुचिः खड्गान्तिसन्मयी आकृतियैस्य तत्तमिस्रं खड्गप्रभान्ध-
कारो नीरन्ध्रं संकटतया हरितां दिशामन्तरालं प्यधित छदितवत्, तस्य खड्गप्रभा-
न्धकारस्यापहवोऽभूत् । व्यगमोऽभूदित्यर्थः । केन । नवनवानां वराणामवाप्तौ पर्यासलो-
भोऽतिलुब्धो यः स्वर्लोलाक्षीजनोऽपसरोवर्षस्त्रस्य मुखशशिनां क्षिप्यता ज्योतिषा
प्रकाशेन । प्रकाशे सति ह्यन्धकारपक्षनिरासः ॥

एकस्थानाक्रमणविवृता स्वर्ववैराभिमर्षं

दर्शं दर्शं त्रिपुरमसुरैः सार्धमन्यैः समन्यौ ।

भर्गे साभ्यर्थनमिव मुहुस्तत्र संभूय भूयो

देवाः सेवावनतशिरसश्चिक्षिपुर्लोचनानि ॥ ६ ॥

एकस्थानस्याक्रमणेन विवृतं प्रकाशितं यदखर्वमनल्पं यद्वैरं तदभिमर्षात् । तैर्हि पूर्व-
मेवमेकत्र स्थाने मृत्युर्वृतः, अत एव धैरप्रकाशनम् । क्रोधवशाद्धि स्वच्छिद्रकालविस्फ-
रण भवति । अन्यैरसुरैः सार्धं सरोपं त्रिपुरं मुहुर्लक्षयित्वा देवाः संभूय युगपद्दरे दृष्टीः
मुनः पुनः क्षिप्तवन्तः । चतुरं त्रिपुरनाशायेति भावः । साभ्यर्थनं सप्रार्थनम् । प्रार्थना-
संभवात्कातयंयुक्तमिवेत्यर्थः ॥

नृत्यद्वक्त्रभ्रुकुटिघटिताटोपलालाटनेत्र-

स्पर्धाबन्धप्रणयि धनुषः कुञ्चितस्याञ्चनेन ।

दैत्यग्लानत्रिजगद्गर्दकारचारित्रसीमा

सोऽरातिभ्यः समधित ततो हव्यभुञ्जिन्नमलम् ॥ ७ ॥

ततो देवप्रेक्षण्यदनन्तरं स हरो हव्यभुञ्जिन्नमिहसितमलं समधित संहितवात्र ।
केभ्यः । अरातिभ्यः । 'क्रियया चोरेभ्ये' इति चतुर्थी । सलै शोते इतिवत् । करय ।

धनुषः अक्षणेन कर्षणेन कुञ्चितस्य । अस्त्रं कीदृशम् । वृत्त्यन्ती कम्पमाना वक्रा या भुङ्क्-
 टिस्त्वया घटिताद्योषं यद्गालाटनेत्रं तस्य स्पर्धाबन्धप्रणयि परिचितम् । दैत्यगलानस्य
 त्रिजगतः अगदंकारचारित्रे वैद्यकर्मणि स्वास्त्य्यापादने सीमा अवधिः । 'रोगहार्यगदं-
 कारः' इति कोपः ॥

चैरिद्वेपादपि परिणतिं गृह्यता वाणतायां

कृष्णेनाविष्कृत इव हठाद्विभ्रमः स्वप्रमाणाम् ।

अस्त्रप्रोतप्रवलहुतभुङ्क्तिर्जिहानोअधूम-

स्तोमोऽपुष्णादमुरसुदृशामश्रुणः पूर्वरङ्गम् ॥ ८ ॥

अस्त्रे प्रोतो रमः प्रबलो हुतभुगमिस्त्रत्र निजिहानो निर्गच्छद्रुप्रो धूमः पुरनारीणां
 वैधव्यकारणस्याधुणः पूर्वरङ्गं पीठिकामपुष्णादपुष्यत् । उत्प्रेक्ष्यते—कृष्णेन यथार्थनात्रा
 हरिणाविष्कृतः प्रकटीकृतः स्वभानां विभ्रम इव । कीदृशेन । वैरिषु द्वेपाद्वाणतायां शर-
 भावेऽपि परिणतिं गृह्यता । अर्षिर्मिन्नक्रमो वाणतायामपीत्यनेन योज्यः । धूमाकुलाक्ष्यः
 पुरस्त्रियो वैधव्यात्पूर्वमेवाधु सुमुपुरित्वर्यः ॥

व्यञ्जनकौतूहलवहुलतामाशये खेचराणां

यो लक्ष्यत्वं युधि विवृतवान्वाणपक्षं लुलाव ।

वाणत्वं स त्रिभुवनगुरोरावहन्शार्ङ्गधन्वा

तन्वा सार्धं श्रियमपि हठाद्गुभैच्छत्पुराणाम् ॥ ९ ॥

स शार्ङ्गधन्वा हरिस्त्वन्वा वपुषा सार्धं श्रियमपि दग्धुर्मच्छत् । हरस्य वाणत्वं शर-
 भावभावहन्कुर्वन् । स कः । यो युधि युद्धे लक्ष्यत्वं विवृतवान्प्रकाशितवान् । वाणस्या-
 मुरविशेषस्य पक्षं वन्धुवर्गं लुलाव । अत एवाधर्यं बाहुत्वं व्यञ्जन् । येन शरव्यत्वं प्राप्य
 वाणपक्षो ह्यनः स वाणत्वं प्राप्त्वान्यं दहतीत्याधर्यम् ॥

येनोदस्तो नभसि स बलेर्मन्दिराणि प्रवेष्टुं

लक्ष्म्या मन्येऽनघपरिघतामाययौ दण्डपादः ।

वाणीकृत्य त्रिपुररिपुणा मुच्यमानोऽतिदूरं

स त्रैलोक्याक्रमणचणतां भूय एव प्रपेदे ॥ १० ॥

अ इक्ष्म्यः पुनरेत्र त्रैलोक्याक्रमणचणतां चणताः इत्यातत्प्राज्ञं प्रपेदे । त्रिपुररिपुणा ह-
 रेण वाणीकृत्य शरभावमारघोन्मुच्यमानः । येनाकाशे ऊर्ध्वं शिखः स दण्डपादो दण्डा-
 क्षरः पादः अनघपरिघतां ददागलभावमाययौ । किं कर्तुम् । लक्ष्म्या मन्ये मन्दिराणि
 प्रवेष्टुम् । दण्डपादे ऊर्ध्वोर्शिखे सति लक्ष्मीर्बलिपृष्ठाभाविगदित्वर्यः ॥

निर्मुक्तायाः सपवनजयं व्योम्नि भर्गेण हेते-

रेकस्या अप्यहह कति नो हेतयन्ताः प्रसमुः ।

याः प्रत्यङ्गं विहितबलनाः प्रेतराजाप्यमाण-

मैत्रिजिह्वापटलपट्टतामालिलिङ्गुः पुराणाम् ॥ ११ ॥

वायुघटशयेन हरेण क्षिप्ताया एकस्या अपि हेतरेकस्यायुधस्य ता हेतयो ज्वालाः प्रसद्युः । अपिर्विरोधे । एकहेतेर्बहुहेतिरदृष्टेति प्रसरणलक्षणो विरोधः । याः पुराणां प्रत्यङ्गं विहितबलनाः कृतवेष्टनाः प्रेतराजेन यमेनार्थमाणं भक्षणार्थं संवृज्यमानं प्रेहृत्स्करिजिह्वापटलं शरपाटवं प्रापुः । यमजिह्वाकृतं ब्रह्मं प्रांसं ज्वाला अकुर्वन्मित्यर्थः ॥

तापं विभ्रत्यसमविशिस्तासङ्गतो धेपमानै-

रङ्गै रागव्यतिकरमयीमादधानेव दृष्टिम् ।

ज्वालैकैका दितिसुतपतीन्दूरमुक्ताम्बरश्री-

रालिङ्गन्ती चतुरमकरोदाकुलान्मोहनेन ॥ १२ ॥

असमस्य विशिखस्य शरस्यायज्ञादेकैका ज्वाला दैत्यान्मोहनेन मोहापादनेनाकुलान्द्रुतमकरोत् । कीदृशी । तापं विभ्रती पोषयन्ती । तथा कम्पमानैरङ्गै रागसरजनस्य व्यतिकरस्तन्मयीं दृष्टिमादधानेव । तथा दूरं मुक्ताम्बरश्रीराकाशालक्ष्मीर्यया । अमुराणामालिङ्गन्ती कान्ता चाद्यमविशिखस्य कामस्यासङ्गात्संतापात्सकम्पैरङ्गैः सामिष्वङ्गां दृष्टिं कुर्वतीव स्वकचखालिङ्गन्ती सुरतेन पुरुषानाकुलान्करोति ॥

नेतुं दैत्योत्करमचरमन्यादतामाददानः

पूर्वं प्राणाहुतिमतनुतस्सुन्दरीनेत्रनीरैः ।

चण्डीभर्तुः स विशिखशिखी ज्वालजिह्वाजटालो

विष्वग्विश्वप्रसनरसिकाहङ्कृतित्वं प्रपेदे ॥ १३ ॥

चण्डीभर्तुर्हरस्य स शराग्निविष्वक्प्रसन्ताद्विश्वप्रसने रसिकाहङ्कृतियस्य तद्भावं प्रपेदे । विश्वप्रसासारम्भमकरोदित्यर्थः । कीदृशः । अतनुभिरनल्पैस्तस्सुन्दरीणां दैत्यकान्तानां नेत्रनीरपूरैर्वाष्पप्रवाहैः पूर्वं प्राणाहुतिमादधानः । किं कर्तुम् । दैत्योत्करमचरमन्यादतामपश्चिमभोजनतां नेतुम् । चतो ज्वालजिह्वाभिर्जटालः । भोजनार्थिना च जिह्वाजटालेन सता पूर्वं प्राणाहुतिः कियते ॥

ज्वालादण्डाः पुरपरिभवारम्भसंरम्भयोगे

लोलाः कोलाहलितककुभि व्योम्नि भर्गास्वह्वेः ।

नव्योत्साहोत्सववृहदुपक्रान्तनृत्तक्रियाया

रेजुर्व्यक्ता इव सुबहवो बाहवो विश्वलक्ष्म्याः ॥ १४ ॥

पुराणां परिभवारम्भार्थं संरम्भयोगे लोला लम्पटा हरालामेज्ज्वालादण्डा व्योम्नि रेजुः । अत एव कोलाहलिताः कोलाहलवत्यः कृताः ककुभो दिशो येन । अप्रोत्प्रेक्षा-

नव्योत्साहो यो भावित्रिपुरसंहारादुरसवस्तत्र नृहृत्युपक्रान्तरब्धा वृत्तक्रिया यया तस्या विश्वलक्ष्म्याः सुबहवोऽनेके बाहव इव । उत्सवे हि वृत्तमुचितम् ॥

तत्तन्नानारसशबलिताशेषविश्वोपसर्ग-

क्रीडानाम्नि प्रकरणविधावात्तनिर्वाहसीम्नि ।

स प्राविक्षद्वृत्तरमथालङ्घ्यदैर्घ्याशुगामि-

ज्वालाजालान्तरजवनिकां दैत्यशैलपलोकः ॥ १५ ॥

स दैत्या एव शैलपा नटास्तेषां लोकः अलङ्घ्यं दैर्घ्यं यस्य तज्ज्वालाजालान्तरं तदेव जवनिघाच्छादनपटी तां प्राविक्षत् । तैस्त्वेर्नानारसैः क्रोधलोभादिभिः शबलितः सहितो यो विश्वोपसर्गो जगदुपद्रवः स एव क्रीडा सा नाम यस्य तस्मिन्प्रकरणविधां दशा-
इयुक्तनाव्यवन्धविशेषे आप्ता निर्वाहसीमा समाप्तिर्येन तस्मिन्सति । नानारसैः शृङ्गारादिभिश्चित्रिते नाट्ये निर्वाहिते सति शैलयाणामन्तर्धानाय जवनिकाप्रवेशो युक्तः ॥

तेषामङ्गे मरकतमणिप्रोतसत्पञ्चराग-

स्वर्णक्रीडाभरणसचिवे दानवाधीश्वराणाम् ।

धूमस्तोमाकुलितविकसद्विस्फुलिङ्गात्तसङ्ग-

श्रीकण्ठाख्यानलमुसशिक्षा नो मुहुर्व्यक्तिमूहुः ॥ १६ ॥

धूमस्तोमेन पुञ्जनाकुलितो विकसितैर्विस्फुलिङ्गरात्तसङ्गो यः श्रीकण्ठाख्यानलस्तस्य मुखे शिखा ज्वाला व्यक्तं लक्षितत्वं नो ऊर्ध्वश्रुः । कुत्र । तेषां दानवानामङ्गे । ज्वा-
लाव्यञ्जनाभावे हेतुमुपन्यस्यति—मरकतमणिभिः प्रोतानि सत्पञ्चरागाणि स्वर्णमयानि क्रीडाभरणानि तत्सचिवे तस्युक्ते । मरकतैर्धूमस्य, पञ्चरागैः स्फुलिङ्गानाम्, स्वर्णभूषणैर-
मिज्वालानां सादृश्यादलक्षितत्वं ॥

घोरक्रूराकृतिविकृततां किं जगत्कण्ठकाना-

मन्यत्तेषामखिलदिविपदैरिणां वर्णयामः ।

येषामग्रे हृठजयवलत्कीलजालस्य मन्ये

वाणामेरप्यजनि सहसोत्कम्पसंपद्भयेन ॥ १७ ॥

अखिलस्य जगतः कण्ठकानामुपद्रवधारिणां तेषां घोरक्रूराकृतिः शरीरं तस्य विकृ-
ततां विचारवत्त्वं किमन्यद्रूपयामः । अन्यच्छब्दस्य प्रथमं सामान्येनोपक्रान्तस्य पथा-
द्वोरग्रेति विशेषोपन्यासः । येषामग्रे हृठेन जयेन बलद्वीलजालं यस्य तस्य वाणामे-
रपि पूर्णमुत्कम्पसमृद्धिर्जाता । मन्ये तेभ्यो भयेनेति संभावनम् ॥

संनद्धानामपि परिकरं रत्नमश्रौपधीनां

मोषीकृत्य त्रिनयनशराग्रेसरो जातवेदाः ।

गात्रं गात्रं द्युसदसुहृदां निर्देहन्नदृहासं

व्यानञ्जेव प्रकटितटसत्कारनादैस्तदरक्षाम् ॥ १८ ॥

त्रिनयनशरस्याप्रस्योऽभिरदृहासमिव व्यानञ्ज व्यक्तीकृतवान् । कैः । तदरभो पुरची-
कसानां टसत्कारस्पर्शादैर्गात्रं गात्रमङ्गमङ्गं निर्देहन्निति हेतुः । किं कृत्वा । संनद्धानाम-
मिदाहाभावार्थं गृहीतानामपि रत्नमञ्चीपधीनां परिकरं समूहं मोषीकृत्य निष्कलतां
नीत्वा । शत्रूष्णं रक्षणोपायविघटनाददृहासोक्तिः ॥

विश्वं बाष्पं व्यसृजदसकृद्यद्भुजे व्योमभाजि

स्पष्टीचक्रुः समिदुपचिताः कस्य ये नोपतापम् ।

सोदर्यत्वादिव धृतघनश्लेहयोगः स तेषां

चक्रेऽङ्गेऽङ्गे शरहुतवहो गाढमालिङ्गनानि ॥ १९ ॥

स शरामिस्तेषामङ्गेऽङ्गे गाढमालिङ्गनानि चक्रे । यतो धृतो घनश्लेहेन मेदोवसा-
दिना योगो येन । सोदर्यत्वादिव साहस्यवादिव । तदेव दर्शयति—यद्भुजे तेषां ध्वजे
व्योमभाजि उन्नमिते विश्वं बाष्पमधु व्यसृजदमुचत् । सङ्ग्रामे उपचिताः सन्तो ये कस्य
नोपतापं चक्रुरित्यर्थः । अमेध्वजे धूमे च सति बाष्पनिर्यासो भवति । अग्निश्च समिद्धि-
रुपचितः संतापकारीति शब्दसाम्यम् ॥

व्योमोत्सङ्गं गिरिशविशिखोत्थित्यमानामिशृङ्ग-

ध्रुवाः स्यूता दिशि दिशि तदा प्राक्प्यधुर्धूमलेखाः ।

पश्चादासन्नसुरसुदशामश्रुणे मुच्यमान-

स्वर्धन्दिस्त्रीचरणनिभिडायोमहाशृङ्गलौपाः ॥ २० ॥

गिरिशविशिखे उत्थित्यमानोऽपूर्वत्वेन संधीयमानोऽमिस्तस्य शृङ्गानि शिखासंघट्टपृता
वान्ताः, तथा दिशि दिशि स्यूता धूमलेखाः प्राक् पूर्वं व्योमोत्सङ्गं ज्यपुरादितवसः ।
धूमलेखाः पश्चाद्दसुरीणामश्रुणे आसन् । धूमलेखानां द्विविधं कार्यम्—व्योमाच्छादनम-
धुमननं च । तद्य ताभिः क्रमेण संपादितम् । अत एव मुच्यमानानां स्वर्धन्दिस्त्रीणां चर-
णेषु निबिडा अयोमया महान्तः शृङ्गलौपाः । अत्र ह्यर्के साहस्यसंबन्धः कार्यद्वाराण-
संबन्धश्च निबन्धनम् ॥

सैनाधूलीतमसि नभसि व्याप्तिपर्याप्तिभाजि

आजिष्णुत्वं भजति च गणे सर्वतः स्वेचरणाम् ।

तेषां शूरस्वितिमजहतां प्रस्वलन्मण्डलाम-

च्छ्राये तस्मिन्महति सहसा धाम वहौ ममज्ज ॥ २१ ॥

शूरस्विति शूरभावमजहतां तेषां पुराणां धाम तेजस्तस्मिन्प्रती ममज्ज गगम् ।

प्रस्त्रलन्ती नश्यन्ती मण्डलाप्राणां छाया कान्तिर्यत्र तस्मिन्सति । सेनाधूल्येव तम
स्मिन्नमसि विषये व्याप्तिपर्याप्तिं भजति । तथा खेचराणां देवानां गणे च भ्राजिष्णुत्व
दीप्तत्व भजति । शूरस्यादित्यस्य च बहो धाम भजति । आदित्यपक्षे मण्डलं विम्बम् ।
खेचरास्त्रारका ॥

बन्दीभूतत्रिदिववनिताकोष्णानि श्वाससङ्ग-

म्लायद्दालव्यजनपवनाभ्यस्तशीतातपानाम् ।

ईशानास्त्रज्वलनघटनाद्व्यानशो दानवाना

चित्र तेषां प्रमयसमयेऽप्यङ्गमङ्ग प्रताप ॥ २२ ॥

इशानस्य हरस्यान्नामिसवघातप्रतापस्तेषामङ्गमङ्ग प्रमयसमयेऽपि मरणकालेऽपि
[प्रतापो] व्याप्तवान् । बन्दीभूता इठहता यात्रिदिववनितास्तासां शोकवशात्कोष्णा
क्लिबिदुष्णा ये नि श्वासास्तेषां सङ्गेन म्लायद्दालव्यजनपवनध्वामरमरुत्तेन हेतुनाभ्यस्त्री
शीतातपो यैः । एतेन प्रमयात्पूर्वं प्रतापवर्णनम् । प्रताप- प्रकृतताप , अरिभयजननी
घातां च ॥

हित्वा तेषां घनमपघनं ससरच्छंकरास्त्र-

प्रान्तप्रोतानलसदवधु विश्वसाम्राज्यलक्ष्मी ।

स्रैर भेजे सुचिरशिशिरोदञ्चदानन्दनाप

स्रोत सिक्क पुनरपि सुरार्थीधरस्याङ्गसङ्गम् ॥ २३ ॥

घन कृत्वा ससरच्छंकरान्नप्रान्तप्रोतो योऽनलस्तेन सदवधु सतापमसुराणामपघन
मङ्ग हित्वा विश्वसाम्राज्यलक्ष्मीरिन्द्रस्याङ्गसङ्ग पुनरपि स्रैर भेजे । कीदृशम् । सुचिर
शिशिरोदञ्चदानन्दनापस्रोतसा सिक्कम् । स्त्री च सतस्र स्वस्वेतर सेवते ॥

नृत्यत्कीलापटलजटिला व्यामुवन्त समन्ता-

दुर्वामभ्रलिहलहरिभिर्भस्मशेषै शरीरै ।

तच्चदीप्तौपधिकिलतितोत्सङ्गकैलासभूभृ-

च्छृङ्गश्रेणीस्तरणसरणिं तेषुपुपुण्ड्रकरस्य ॥ २४ ॥

नृत्यता कीलापटलेन ज्वालाजालेन जटिला आवृता । तथाभ्रलिहलहरिभिर्भस्म
शेषैः । आकाशव्यापिभिर्भस्मशेषैरित्यर्थः । शरीरैर्दुर्वाम व्यामुवन्तस्ते ईलास्ताभिर्दीप्ता
भिग्मलन्तीभिरोपधिभिस्त्रिकितोन्मह शोभितमध्य कैलासभूभृत्तस्य शृङ्गश्रेणी
तस्यां स्तरणसरणिं शकरम्यापुपुण्ड्र । भस्मशेषाणि ज्वालावृतादि पुरशरीराणि दृष्ट्वा
ज्वलितोपधि कैलाससंगल हरोऽस्तापार्दित्यथ ॥

भिन्न भिन्न निशितविशिस्तज्योतिषा प्रज्वलन्तो

दैत्येन्द्रास्ते समरवसुधावेदिसीम्नि त्रयोऽपि ।

त्रैलोक्यापत्प्रशमनमये सप्ततन्तावपर्णा-

भर्तुर्जग्मुः सदजिनतनोरप्रतो वह्निकृत्यम् ॥ २५ ॥

निशितविशिलज्योतिषा शरामिना भिन्न भिन्नं पृथक्पृथक्प्रणवेदिमार्गे प्रज्वल-
न्तस्ते त्रयो दैत्या वह्निकृत्यमभिकार्यै जग्मुः । कुत्र । त्रैलोक्यापदः प्रशमनप्रकृतौ स-
प्ततन्ता यज्ञे । कस्य । अपर्णाभर्तुर्हरस्य । सदजिनं हस्तिचर्म यस्याः सा तनुर्यस्य । यज्ञे
च त्रयोऽमयो वेदां बह्युद्दीपनस्थाने ज्वलन्ति । सदजिनतनोरपर्णाभर्तुरिति यज्ञानुगुणम् ॥

उद्यद्दानहृद इव बलद्भूमदण्डच्छटाभि-

दूरं मुञ्चन्वमधुकणिका दिङ्मुखेषु स्फुलिङ्गैः ।

सिन्दूराभासखमुखतया सोऽस्त्रभूर्वीतिहोत्रो

भङ्गं दन्तावलो इव पुरश्रीनलिन्याश्चकार ॥ २६ ॥

दन्तावलो हस्तीव सोऽस्त्रभूर्वीतिहोत्रोऽभिर्मत्त नाशं चकार । कस्याः । पुरश्रीत्रिपु-
रलक्ष्मीरेव नलिनी पद्मिनी तस्याः । सिन्दूराभासखं सिन्दूरदीप्तिमदृशं मुखमारम्भो
यस्य तद्भावेन । कीदृश इव । बलन्तीभिर्भूमदण्डच्छटाभिरुद्यद्दानहृदो यस्य । स्फुलिङ्गै-
रभिकणैः करसीकरानिव दिग्ग्रेषु किरन् । हस्तिपक्षे—सिन्दूरेणभायाः सक्षि मुख-
मानन यस्येति विग्रहः ॥

तेषां दैर्घ्यप्रसरसुहृदो रेजिरे सिन्दुवार-

श्वेतोदस्तानलमलरजोराशयस्ते त्रयाणाम् ।

यैः कृष्णोरःस्थलतललिपिन्यन्तरिक्षे शिशिक्षे

निर्विक्षेपैरुपनतनवमक्षसूत्रप्रतिष्ठा ॥ २७ ॥

तेषां त्रयाणां सिन्दुवारवच्छ्रेता उदस्ता उरथिता अनलमलभूता रजोराशयो रेजिरे
रेजुः । दैर्घ्यप्रसरस्य सुहृदः परिचिताः । यैश्चनतं नवं यद्भ्रममूर्धं यज्ञोपवीतं तस्य प्र-
तिष्ठा शिशिक्षे । कुत्र । कृष्णोरःस्थलस्य लिपिः सादृश्यं यस्य तस्मिन्प्रन्तरिक्षे नमति ।
उरःस्थल च यज्ञोपवीतस्थानम् ॥

भसस्मेरोऽसितफणिनिभाविर्भवद्भूमदण्डो

व्यञ्जन्सान्द्राञ्जनजवनिकाविभ्रमात्कालकूटम् ।

लालाटाक्षिद्युतिभृदुपरि प्रोतकीलाकलापः

शंभोरेवानुश्रुतिमफरोत्सायकामिः क्रमेण ॥ २८ ॥

शंभोः शरामिः शंभोरेव साध्यमकरोत् । यतो भग्मना स्मेरो भवतः । तया भगि-
तपपिनः कृष्णसर्पेभ्य सर्गाकाराकाश्यां निभ आकिर्भञ्ज्भूमदण्डो यस्य । तया शान्त-
याहनजवनिका कञ्चलनिररुहरिणी तद्विभ्रमात्कालकूटं व्यञ्जन् । तया सात्कारस्थपको

युतिभृदुपरि प्रोत ऊर्ध्वगो ज्वालकलापो यस्य । स्वामिनो भृत्स्यः साम्यं करोतीत्येव-
कारोपन्यासः ॥

पक्कानामप्यनवधिमता स्वप्रतापानलेन

स्वर्गारीणा वतत्रत वपुर्दुर्जर मेदुराणाम् ।

निग्रहीता रुचिमपि मुहुर्यन्निगीर्येव शुष्मा

धूमोद्गारात्कटुककटुकान्भोगिराज ससर्ज ॥ २९ ॥

अनवधिमता परिच्छेदरहितेन निजप्रतापानिमा पक्काना च तथा मेदुराणा घनाना
मेदस्विना चासुराणां वपुर्दुर्जरं दीप्ता रुचिं दीप्तमशानभिलाष विभ्रदपि शुष्मान्नि-
तिकटुकान्धूमोद्गारानुम्यष्टवान् । दुर्जरस्य द्रव्यस्य हि कटुककटुको विपाकोऽनुभवतिद्ध ॥

त्रैलोक्योपप्लवशममयोत्साहमाहात्म्यभाजा

सर्वाशाना विवृतहसितोल्लासभङ्गिर्मुखेषु ।

तेषामङ्गाज्जवनपवनाडम्बरै र्कीर्यमाणो

भस्सस्तोमस्तरुणतगरोद्गारन्धुर्ववल्ग ॥ ३० ॥

जवनस्य जवाधिकस्य पवनस्याडम्बरंस्तेषामङ्गात्कीर्यमाण क्षिप्यमाणो भस्सराशि
ववल्ग आवृतवान् । कीदृश । सर्वदिशां मुखेषु विवृता प्रकटीकृता हसितोल्लासस्य
मङ्गि सादृश्य येन । यतत्रैलोक्यस्योपप्लवशममयोत्साहस्त्वन्माहात्म्य भज
न्तीनाम् । उत्साहे हासो युक्तः । तथा तरुणो यस्त्वगरोद्गारस्त्वगरोद्गारविकास-
स्त्वस्य वपुः ॥

भङ्गिलेभे चतुरमरुता दिक्षु विस्तार्यमाणै

र्गीर्वाणारिप्रवरवपुषामुन्मिपद्भूतिलेशैः ।

तत्कल्लोलितचरजगद्विप्लवातङ्कशङ्का-

संकोचोत्क्रान्तिभुवनगुरुक्षिप्यमाणाक्षतानाम् ॥ ३१ ॥

चतुरेण महता दिशुः कीर्यमाणैर्दैत्यदेहानामुन्मिपद्भिर्भूतिकर्णभङ्गि सादृश्य लेभे ।
केषाम् । ते ते कल्लोलितचरा उल्लासितपूर्वा ये विप्लवा उल्काबाधव्यसनानि (१) तेषां
शङ्का तस्या संकोचे निवारणे उल्को यन्निभुवनगुरुमहेश्वरस्तेन क्षिप्यमाणानामक्षताना
मत्रसंस्कृतानां तण्डुलादीनाम् । त्रिभुवनगुहरेत्स्वगुणम् ॥

फेनोण्डूकप्रकरकरणि व्योमसिन्धौ वचन्ध

व्यानझाद्वे त्रिदिवकरिणा किं च शृङ्गारभङ्गिम् ।

दैत्येन्द्राङ्गानलमलरजोडम्बरोऽशीपदिक्षु

क्षितो हसप्रमृमरमत्तचक्रवात्प्रमेण ॥ ३२ ॥

प्रथमरमुल्लस्यन्मरुचाकवालं तस्य क्रमेण क्रमणेन सर्वदिक्षु क्षिप्तो दैत्येन्द्राह्वानाम-
नलोऽभिस्तस्य मलरजोऽम्बरो भस्मप्रपञ्चः केनस्योण्डकाः पिण्डास्तप्रकरस्य करणि
सादृश्यं व्योमसमुदे प्राप । तथा त्रिदिवकरिणां शृङ्गारभक्तिं सिन्दूरगण्डनसादृश्यं व्या-
नञ्ज व्यक्तीकृतवान् । आकाशव्यापी बभूवेत्यर्थः ॥

इत्थं सिद्धे दितिजविजये पञ्चिणा शैलपुत्री-
भर्तुर्निर्वर्तितजगदभिप्रायपूर्तिक्रमेण ।

भूयो भूयः प्रमदमदिरापानगोष्ठीगरिष्ठ-
क्षैव्यक्षुण्णा इव दिविपदोऽनर्गलं ते ववल्गुः ॥ ३३ ॥

ते दिविपदः सुराः पुनः पुनरयन्व्रणं बवल्गुर्नष्टतुः । प्रमदो हर्ष एव मदिरा तस्याः
पानगोष्ठी तथा गरिष्ठ क्षैव्यं तेन क्षुण्णाः सेविता इव । कस्मिन्सति । हरशरेण दैत्य-
विजये एवं सिद्धे निर्वर्तितः संपादितो जगदभिप्रायस्य स्वमुखसंपत्तिरूपस्य पूर्तिक्रमः
पूरणस्थितिर्येन । क्षीबक्षानियन्व्रणं नृत्यति ॥

निष्कृष्टायाः श्रिय इव गृहाम्भोजसौगन्ध्यलुभ्य-
द्भृङ्गश्रेणीः पदनददयःशृङ्खलाः प्रेङ्खयन्त्यः ।
ता निर्जग्मुस्तदनु दनुजाधीश्वराणां गृहेभ्यो
हेलाखेलाः प्रमदपदवीवीजनाज्ञाकिबन्धः ॥ ३४ ॥

पुराणां गृहेभ्यस्ता नाकिनां बन्धो दृढहता नार्यो निर्ययुः । कीदृश्यः । पदेषु नदन्त्यो-
ऽयःशृङ्खलाः प्रेङ्खयन्त्यो बाहयन्त्यः । अत्रोत्प्रेक्षा—पुरगृहेभ्यो निर्वाक्षिताया लक्ष्म्या
गृहभूते यदम्भुर्जं तत्सौगन्ध्यलुब्धा या भ्रमरपद्मयस्ता इव । हर्षमार्गोऽज्ञानात्कीडामन्ध-
रगामिन्य इत्यर्थः ॥

दैत्यध्वंसोद्धमरितमृडोपक्रियोपक्रमात्ता

हित्वा तास्ताः प्रकृतिविकृतीरुद्धतः साध्यसिद्धेः ।

आज्ञाविश्राणनचटुलितभ्रूलते शूलपाणौ

भूयोऽप्यापन्निजनिजवपुःसौहृदं नाकिलोकः ॥ ३५ ॥

साध्यस्य पुरवधस्य सिद्धेरुद्धतो नाकिलोको निजनिजेन वपुषा सौहृदं युक्तत्वं
पुनरपि प्रापत् । शूलपाणौ हरे आज्ञादानेन चटुलिता भ्रूलता येन तस्मिन्सति । तास्ता
यन्त्रभावापादनरूपाः प्रकृती रूपान्तरापत्नीत्यक्त्वा । कीदृशीः । दैत्यध्वंसार्थमुद्धमरिता
गृहीता या मृडोपक्रिया ईश्वरोपकारस्तदुपक्रमाप्यमात्ताः । पुरवधप्रवृत्तस्य हरस्याज्ञाया
गृहीता यन्त्रादिरूपावस्थास्त्यक्त्वा ब्रह्मादिभिः स्व स्वं रूपं प्राप्तमित्यर्थः ॥

प्रत्यक्सिन्धौ स्मरजिदिपुणा क्षिप्यमाणः प्रदीप्तै-
रङ्गैर्ज्वालापटलघटनादादितेयारिलोकः ।

स्वर्नायालप्रहरणभयोद्भ्रान्तदावामिमम-

क्ष्माभृद्गोः स्मरणसरणिं कस्य चेतो न निन्ये ॥ ३६ ॥

स्मरजित इपुणा शरेण प्रत्यक्सिन्धौ पथिमसमुद्रे क्षिप्यमाण आदितेयारिलोको देव-
वैरिजनः स्वर्नायालप्रहरणभयेनोद्भ्रान्तः संभ्रान्तोऽत एव दावामिममो यः क्ष्मा-
भृद्गो गिरिगणस्तस्य स्मरणसरणिं स्मर्यमाणत्वं कस्य न चेतो निन्ये । सर्वे एव दावा-
मिममभ्रान्तपर्वतान्स्महरित्यर्थः । कैः । ज्वालायोगादीसैरङ्गैः ॥

नीत्वा तापं त्रिजगदसकृद्दुःसहैर्मण्डलाप्रै-

रस्तं यान्तः पयसि जलधेस्ते त्रयस्तत्र शूराः ।

विश्वस्मिन्नप्यहह महसा बोधितानल्पपत्रं

प्रादुश्चक्रुर्निरुपधि हठव्यञ्जिताशं प्रकाशम् ॥ ३७ ॥

दुःसहैर्मण्डलाप्रैः खड्गैर्विम्बाप्रैश्च त्रिजगत्रिलोकीं तापं दुःखमातपं च नीत्वा समु-
द्रजलेऽस्तं गच्छन्तस्ते त्रयः शूरा वीरा आदित्याश्च विश्वस्मिन्नपि प्रकाशं बाधामाव-
मालोकं च प्रादुश्चक्रुः प्रकटयामासुः । महसा तेजसा बोधितानल्पा पत्रा लक्ष्मीर्न-
लिनानि च यत्र । तथा निरुपधि उपाधिर्वर्जितं कृत्वा व्यञ्जिता आशा आस्था दिशश्च
यत्र एवं कृत्वा । अस्तं गच्छन्तश्चादित्याः प्रकाशं व्यञ्जयन्तीत्याश्वर्थम् ॥

देवः सोऽथ त्रिभुवनगुरुर्वैकृतं घोरघोरं

तत्संजहे त्रिजगदगदंकारचारित्रमुद्रः ।

सन्तो नैसर्गिकमधुरिमोपोढवार्तामुहूर्तं

नन्वाहार्यां खलनिकृतये विक्रियामाद्रियन्ते ॥ ३८ ॥

त्रिजगतोऽगदंकारचरित्रा मुद्रा यस्य स त्रिभुवनगुरुर्वैकृतं हरस्त्वदोरतरं वैकृतं
संजहे । नैतदाश्वर्थम् । नैसर्गिकेण सहजेन मधुरिमणा उपोढा वार्ता येषां ते । सहजम-
धुरा इत्यर्थः । सन्तः खलानां निकारायंमाहार्यां कृत्रिमां विक्रियामभिनयन्ति । सन्तो
दुर्जनबाधार्थं कृत्रिमं विकारमभिनीय तस्यां सिद्धायां माधुर्यलक्षणं स्वभावमेव प्रप-
द्यन्त इत्यर्थः ॥

गीर्वाणानां तदनु पृतना सा प्रहर्षान्तरङ्गै-

रङ्गैरुद्यद्विपुलपुलकोपस्क्रियामावहन्ती ।

मध्येकृत्य त्रिनयनमभिव्यक्तभक्तिप्रसक्ति

द्यामास्कन्ध स्वसदनधिया भूय एव प्रतस्थे ॥ ३९ ॥

प्रहर्षस्यान्तरङ्गैरानन्दवद्भिरद्वैरुचयता विपुलेन पुलकेनोपतिक्रिया शोभां विभ्रती सा देवसेना अभिव्यक्ता भक्तिप्रसक्तिर्यत्र एव कृत्वा हरं मध्ये कृत्वा दिवसमावृत्य स्वसदनेषु धिया भूय एव प्रतस्थे । कर्तव्यनिष्पत्त्या सानन्दा देवसेना स्वपृष्ठान्प्रति प्रस्थितेत्यर्थं ॥

नृत्यन्निर्मुद्ररुद्राशुगशिखिनिशितज्वालाजालावलेह-

क्षुभ्यद्दुर्वारदृष्टत्रिपुरपरिचयेनेव संक्रान्ततान्तिम् ।

सर्वे निर्वापयन्तो निजनिजकरिणामुन्मिपद्दाननीरैः

प्रत्यावृत्ता द्युलक्ष्मीं पिदधुरनवधि व्योममुद्रा सुरेन्द्रा ॥ ४० ॥

सर्वे सुरेन्द्रा व्योममुद्रामाभोग पिदधुरनवधितवन्त । अनवधि अवधिरहित कृत्वा स्वहस्तिनामुल्लसन्मदजलेर्नाकलक्ष्मीं शीतलीकुर्वन्त । प्रत्यावृत्तां प्रत्यागताम् । अत्र हे-
स्तुप्रेक्षा—नृत्यन्निर्मुद्रो नि सकोचो हरवाणाभिस्तस्य निशित यज्ज्वालाजालतस्यावलेहो
निगरण तेन क्षुभ्यता दुर्वाराणा इत्याना त्रिपुराणा परिचयेन सक्रान्ता तान्तिर्ग्लानि-
र्यस्या । तान्तस्य च जलेर्निर्वापणम् । सुरगजान्दृष्ट्वा देवलक्ष्मीं समाश्वसदित्यर्थं ॥

सुरपरिवृढो रूढप्रीति क्रमेण तथा दधौ

वदनमुदयद्रागोत्फुल्लन्नवाब्जमुखद्युति ।

सुचिरविरहौत्सुक्याधिक्याविलम्बितचुम्बन-

व्यवसितनिजस्त्रीविम्बोष्ठप्रभाभिरिवाञ्चितम् ॥ ४१ ॥

इन्द्रो हर्षवसेन मुख सराग फुल्लपद्माभ दधावित्यर्थं । हृदप्रीति मुखस्य वा विशेष-
पणम् । अत्रोत्प्रेक्षा—सुचिरविरहेण यदौत्सुक्याधिक्य रागोत्कर्षस्तौ हेतुना अविल-
म्बित इत चुम्बने व्यवसिता उच्यता या निजा स्त्री शची तस्या विम्बोष्ठदीप्तिभिरिव
शोभितम् ॥

धातुर्विष्टरपङ्कजे पुनरपि प्रक्रान्तगन्धोद्धतौ

नि स्पन्दे मदविप्रुषा च वदनादुद्धाति विभ्रद्विष ।

भृङ्गाणा सुरकाननान्तरलताचैतालिकानामभू-

त्तसौरभ्यरसान्तर तुलयता दोलाधिरूढ मन ॥ ४२ ॥

ब्रह्मण आसनपद्मे पुनरपि जातसौरभ्यबहुले, गणपतेर्मुखान्मदकमिकाना प्रवादे
निर्याति सति नन्दनवनलतास्तुतिपाठकाना भ्रमराणा मन संशयितमभूत् । तेषां ब्रह्मा-
ह्वरपद्मे सद्गन्तुवृत्तान्तं सौरभ्यरसान्तरं तुल्यप्रताम् । नन्दनवनलतिसोपितोऽपि भ्रमरा
ब्रह्मपद्मे गणेन्द्रमदघोषान्तरं सदिग्धा इत्यर्थः ॥

ता सेनाममृतान्धसामुपगतामासूत्र्य लोकत्रय-

प्रोत्प्रीति वृहत्प्रतीति दितिजव्यापन्मयीं प्रक्रियाम् ।

शैलः केलिनिकेतनं भगवतो देवस्य खट्वाङ्गिनो

मन्येऽनर्गलमालिलिङ्ग मणिमद्वप्रांशुभिः प्रांशुभिः ॥ ४३ ॥

लोकत्रयप्रोता प्रीतिर्यत्र तथा वृद्धती प्रतीतिः प्रसिद्धिर्यत्र एवं कृत्वा दैत्यदादप्रकृ-
तिप्रतिष्ठां प्रक्रियां तन्त्रं संपाद्योपगताममृतान्घसां देवानां तां सेनां हरस्य क्रीडागृहं
शैलः कैलासो रत्नतटदीप्तिभिरालिलिङ्ग एवं जाने । साहसं कृत्वा निवृत्तस्यालिङ्गनं
युक्तम् । रश्मयो बाहुस्थानीयाः । स्त्रीत्वाद्वाङ्गालिङ्गानौचित्यप्रतीतिः ॥

निःसंख्यामर्त्यमङ्गस्तुतिवचनरसास्वादनासादनोध-

द्रोमाञ्चाध्यासिताङ्गः प्रभुरथ स सदः खं सहेलं पुनानः ।

दूरन्यञ्चकिरीटाञ्चलमणिमकरीघृष्टरत्नाङ्घ्रिपीठा-

ञ्श्रीकण्ठः प्रत्यमुञ्चत्प्रणयरसजुपा चक्षुषा नाकिलोकान् ॥ ४४ ॥

प्रणयरसजुषा स्नेहधारिणा चक्षुषा दृष्टया श्रीकण्ठः प्रभुर्नाकिलोकान्प्रत्यमुञ्चत्प्रतिसु-
क्वान् । निःसंख्यानां बहूनाममर्त्यमङ्गानां देवबन्दिनां यानि स्तुतिवचनानि तेषु
रसस्तस्यास्वादानासादनोद्यन्यो रोमाञ्चस्तेनाध्यासितान्याश्रितान्यङ्गानि यस्य । तथा खं
सदः शोभयन् । दूरं न्यञ्चन्तो नम्रीभवन्तो ये किरीटाञ्चलास्तेषु मणिमकर्यो रत्नमया
मकराकारा रचनाविशेषास्त्राभिर्घृष्टमङ्घ्रिपीठं यैस्वान् । प्रतिमोचनावसरे नमतो देवान्प्र-
णयार्द्रया दृष्टया प्रभुः प्रतिसुक्वानित्यर्थः । अथ च प्रकान्तप्रत्यसमाप्तौ मङ्ग इति
स्वनाम गृह्णन्स्वस्तुतिवचनैः प्रभो रोमाञ्चवर्णनेन स्वसांमुख्यप्रकाशनं कृतवानिति भद्रम् ॥

इति श्रीजोनराजकृतया टीकया समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तसूनोर्महाकविराज-

राजानकश्रीमङ्गकस्य कृतौ श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये

त्रिपुरदाहवर्णनं नाम चतुर्विंशः सर्गः ।

पञ्चविंशः सर्गः ।

इति स श्रवणोत्तंसं मांसलं भक्तिविभ्रमैः ।

जगन्नाथस्य महेश्वरस्य भक्तिर्दृढा भावना रचना च । तद्विभ्रमैर्बहुलं कर्णभूषणं

सूक्तिलीलया स मङ्गको वचन्व । त्रिपुरदाहवर्णनलक्षणसूक्तिं भगवतः कर्णभूषण-
मकरोत् । श्रावितवानित्यर्थः ॥

तिग्मानलदृशः खण्डपरशोः प्रणयग्रहात् ।

तस्य सूक्तिलता व्यक्तं वत साफल्यमग्रहीत् ॥ २ ॥

तिग्मस्त्रीनोऽनलोऽग्निर्दृशि यस्य तस्य खण्डपरशोर्भगवतः प्रार्थनाहेवाकात्तस्य मङ्ग-
कस्य सूक्तिलता कृतार्थत्वमग्रहीत् । वतेत्याश्वर्यद्योतकम् । दीप्तोऽग्निर्दृशि यस्य तथा
हस्ते च खण्डपरशुस्तस्य प्रणयाद्गताया दाहच्छेदौ मा भूतां प्रत्युत सफलत्वमित्याश्वर्यम् ॥

स्वयं मौलीन्दुपीयूषपूरैः सिक्तेव शंभुना ।

सरसत्व च दार्ढ्यं च वाक्तस्याव्यग्रमग्रहीत् ॥ १ ॥

तस्य वागनाकुल सरसत्व शृङ्गारादिरस्युक्तत्वं चर्षणीयत्वं च, दार्ढ्यमक्षयत्वम
विनश्वरत्वं चाग्रहीत् । स्वयं मुकुटचन्द्रामृतपूरतिक्तेवेत्युत्प्रेक्षणम् ॥

प्रबन्धेन जगद्धन्धुमुपश्लोक्य पिनाकिनम् ।

आक्रान्तानन्तसतीप इति सोऽन्तरचिन्तयत् ॥ ४ ॥

प्रबन्धेन भगवन्तमुपश्लोक्य स्तुत्वा प्राप्तप्रविततप्रमोदमित्यन्तं सोऽचिन्तयत् ॥

अहो धन्योऽस्मि यस्येय स्वच्छन्दापि सरस्वती ।

विना श्रीकण्ठमन्यत्र नाचरच्चाटुकारिताम् ॥ ५ ॥

अहो अस्मि धन्य । यस्य सरस्वती श्रीकण्ठं विनान्यत्र चाटुकारिता नाचरत् ।
श्रीकण्ठस्यैव स्तुतिमकार्षीदित्यर्थः । अन्यस्तुतिकरणे हेतुमाह—स्वच्छन्दापि । उहा
मवाचो हि कवयः । सरस्वती नाम नदी च श्रीकण्ठाद्यजनपदविशेषमेव सेवते ।
सरस्वतीनदीपक्षे स्वच्छन्दा । स्वेच्छया स्थानातरेषु सापहवप्रकाशेत्यर्थः ॥

महत्कष्टमहो हित्वा यच्छर्वं सर्वत श्रुतिम् ।

गर्वानवधिवाधिर्यो नरेण स्तूयते नर ॥ ६ ॥

ईश्वरादन्यस्य स्तुतिकृतं शोचनीया इति व्यतिरेकोक्त्या स्वस्थेश्वरस्तुत्या धन्य-
त्वमुपबृंहयति—एतन्महत्कष्टं सर्वत श्रुतिं हरं त्यक्त्वा अधिरे मनुष्येण स्तूयते ॥

मानुष्यजन्म वैदुष्यं विवेकं काव्यनातुरी ।

श्रीकण्ठे चाटुकारित्वमहो पुण्यपरम्परा ॥ ७ ॥

मानुष्यं जन्म, तथा विवेकं, तथा काव्येषु चातुर्यम्, तथा भगवति स्तुतिकारित-
मित्यहो पुण्यश्रेणि ॥

धिक्त्तान्कृतश्रुतिर्येषां भारत्यधिसरस्वति ।

स्व दूषयति मत्तेव नृपचाटुकपासुभिः ॥ ८ ॥

सरस्वत्यां कृतमञ्जना येषां वागी राजस्तुतिरजोभिरात्मानं निन्द्य करोति तापिह ।
सरस्वती नदी च । अत एव मत्तेत्युपमोत्प्रेक्षा वा ॥

दृष्टिं सारस्वती भूरिरजोभिरिह पार्थिवैः ।

वशवदीकृता सत्यं कवे कालुष्यमश्रुते ॥ ९ ॥

सारस्वती दृष्टिर्ज्ञानं कालुष्यं प्राप्नोति । अत्र हेतुः—बहुलरजोगुणं पार्थिवैः राजभिः
रायस्तीकृता । पार्थिवैः पृथिवीसंबन्धिभी रजोभिर्भूरि कालुष्यमकृता दृष्टिर्ज्ञानं राज्ञं
प्रसादाभावं प्राप्नोतीति ध्वनिः ॥

किं वान्यद्रुणनद्धापि बद्धापि रसवर्त्मनि ।

रहिता कर्णधारेण सूक्तिर्नौरिव सीदति ॥ १० ॥

अन्यात्क वा । वदाम इति शेषः । गुणीर्माधुर्यादिभी रज्जुमिश्र नद्धा तथा रसः शृङ्गारादिर्जल च तन्मार्गे बद्धापि सती सूक्तिर्नौरिवावसीदति । तत्र हेतुः—कर्णधारेण श्रोत्रा नाविकेन च रहिता ॥

चामीकरस्य सौरभ्यमम्लानिर्मालतीक्ष्णजाम् ।

श्रोतुर्निर्मत्सरत्वं च निर्माणागोचरं विधेः ॥ ११ ॥

सुवर्णस्य सौगन्ध्यम्, तथा मालतीमालानामसंकोचः, तथा श्रोतुः काव्यं शृण्वतो निर्मत्सरत्वं गुणद्वेषाभावश्च विधेः स्रष्टुर्निर्माणमार्गस्यागोचराः । श्रोता काव्यदोषदूषित इत्यर्थः ॥

यत्किमप्यस्ति मूर्खाणाममात्सर्यं तु सूक्तिषु ।

तत्कोपयोगि सौन्दर्यं पण्डस्येव पुरंध्रिषु ॥ १२ ॥

यः पुनः काव्यविषये मूर्खाणां मत्सराभावः किञ्चिदस्ति स कुत्रोपयुज्यते । मूर्खाणां विवेकाभावादिति भावः । यथा क्लीबस्य सौन्दर्यं पुरंध्रिषु कोपयुज्यते ॥

विमत्सरश्च विद्वांश्च श्रोता चेद्धटते गिराम् ।

स्यन्दते तर्हि वाग्वह्नी रसं पर्वणि पर्वणि ॥ १३ ॥

मत्सररहितस्तथा विद्वान्विवेकी च पुरुषः काव्यस्य श्रोता यदि घटते तर्हि वागेव तापहरत्वाद्वह्नी प्रतिपर्वस्थानं रसं स्रवति । वह्नी च सुरसं स्रवति ॥

सन्तश्च तादृशाः सन्ति गणिताः सूक्तिभेषजम् ।

भूषणं यैः स्ववैदुष्यात्सौजन्येन वितन्यते ॥ १४ ॥

यैः सद्भिः सूक्तेः काव्यस्य भेषजं दोषनिवारणं सौजन्येन हेतुना स्ववैदुष्याद्वितन्यते । अत एव भूषणं सतां काव्यस्य वा । तादृशाः सन्तो गणिताः सन्ति । सूक्तिभेषजमिति सतां वारोपः ॥

तदेव विद्वांसः काव्ये दोषमारोपयन्ति, सन्तस्तु सन्तमपि दोषं रामर्षयन्त इति प्रतिपद्य सविभवं सज्जनशिरोमणित्वमप्रजस्य प्रतिपादयितुमाह—

मदप्रजन्मनः श्रीमल्लङ्कस्य सभागृहम् ।

तेऽध्यासते च विस्रब्धाः सारसा इव मानसम् ॥ १५ ॥

यथा विश्वस्ता राजहंसा मानसं सरोभेदमाश्रयन्ति तथा ते सन्तो मदीयगणेषु भातुः श्रीमल्लङ्कस्य सभागृहम् ॥

ततः साफल्यदीक्षायै स्वपरिश्रमविश्रुताम् ।

तदेवास्य प्रबन्धस्य नेष्यामि निकपाश्मताम् ॥ १६ ॥

अस्य प्रबन्धस्य सुवर्णस्थानीयस्य तदेव सभाएहं परीक्षोपलवं नेष्यामि । त एव सन्तो मत्काव्यं परीक्षन्तामित्यर्थः ॥

पण्डितैर्मण्डलीबन्धाद्धिभ्रद्विरसमं रसम् ।

दृब्धालवालवलयं वाग्देवीसुरवीरुधः ॥ १७ ॥

इति संचिन्त्य संतोषदन्तुरेण स चेतसा ।

तदथाविशदास्थानं कृतार्थस्याप्रजन्मनः ॥ १८ ॥ (युग्मम्)

असमं रसं विभ्रद्विः पण्डितैर्मण्डल्या बन्धाद्रचनाहेतोः सरस्वतीकल्पलताया दृब्धः संपादित आलवालवलयो यत्र तत् । लतायाश्च जलसहितमालवालं भवति । काव्यपरीक्ष-
कलाभादानन्दपूर्णेन चेतसा इति चिन्तयित्वा ततः श्रीलङ्ककसभास्थानं महङ्कविरविशत् ॥

श्रीवाहकरट्टिक्षुण्णवर्णकम्बलरुद्भुपि ।

कुथे निवेशितपदं धुरीवाखिलमन्त्रिणाम् ॥ १९ ॥

ततस्तत्र शिखारत्नमप्रलामात्यसंहतेः ।

अनयन्नयनातिथ्यं पथ्यं स नयवर्त्मनि ॥ २० ॥ (युग्मम्)

यथा सकलमन्त्रिणां धुरि तथा ध्रियः संबन्धी वाहो वाहनं यः करटी हस्ती तेन क्षुण्णो घृतो यो वर्णकम्बलस्तस्य रुचं मुष्णति कुथे वर्णकम्बले विन्यस्तपदं तथा अप्रलामा नूतना येऽमाल्यास्तेषां संहतेर्मौलिमणिं तथा नयमार्गे पथ्यं ज्यायांसं तत्र स-
भाएहै स नयनयोरातिथ्यं प्रणयित्तमनयत् ॥

विनयेन नमन्नग्रे शपथैरर्थितोऽसकृत् ।

ज्यायसोऽर्धासने तस्य स कथंचिदुपाविशत् ॥ २१ ॥

श्रीलङ्ककेन पुनः पुनः शपथैरर्धासनोपवेशनार्थमर्थितः स महङ्कविः समस्तेन विन-
येन तदर्धासने कथंचिदुपाविशत् ॥

नित्यं नृत्यद्वचोदेवीमञ्जीरोच्चरवैरिव ।

घटते शास्त्रचिन्तासु यस्य निद्रादरिद्रता ॥ २२ ॥

महाभूतानि पञ्चापि विरञ्चेन विमुञ्चता ।

योऽवैमि वाङ्मथैरेव निर्ममे परमाणुभिः ॥ २३ ॥

क नु कानि कियत्कालमहो तेपे तपांसि यः ।

वैदुष्ये लमकान्यन्ययोगव्यावृत्तिसाक्षिणि ॥ २४ ॥

पुनानमन्तिकं तस्य प्रथमं ब्रह्मवादिनाम् ।

विद्वत्संक्रन्दनं तत्र स नन्दनमवन्दत ॥ २६ ॥ (चकलकम्)

निल नृलन्त्या वाग्देव्या. स्वान्धिनो मञ्जीरस्य पटुमी रवैरिव हेतुभिर्यस्य शास्त्र-
विमर्शेषु समु वैनिश जायते । रवंरिति हेतूप्रेक्षा । तथाह जाने स च न भूतसर्गे
पञ्चापि पृथिव्यादीनि महाभूतानि विमुञ्चता । अपाञ्चमौतिकं श्रमं कुर्वतेत्यर्थः । विधिना
यो वाच्यैरेव परमाणुभिर्निर्मितः । शास्त्रमवपरमाणुनिर्माणमप्ये सापगमुपन्यसति—
हेति । क नु कु नस्तिक्वानिस्तिक्कयत्क्वाल्स्तिक्कयत्त्वपाप्ति तेने । कीदृशानि । वैदुष्ये पा-
गिडये लभ्नकानि प्रतिभूतानि । कीदृशे । अन्ययोगव्यावृत्तिसाक्षिणि । अन्यस्य नन्दनप-
गिडतादपरस्य योगव्यावृत्तिरेतादृशेनैव पागिडत्येन योगस्य व्यावृत्तिर्बवच्छेदस्तत्साक्षिणि ।
संब साक्षी यस्वेति वा । प्रतिभूयाक्षिणोर्द्वयोरपि सनिधाने सल्लयत्नेन वस्तु घटवे । तस्य
श्रीलङ्कस्य सर्नाप पवित्रयन्त ब्रह्मवादिना प्रधान पण्डितेन्द्र नन्दन स तत्र दृष्टवान् ॥

व्याख्यासु यस्य चन्दनं रदनाशुभिरीक्ष्यते ।

आकर्षदिव वाग्देव्या घौतक्षौमपटाञ्चलम् ॥ २६ ॥

अर्पयन्कमपि स्पन्दं घाम्नः सारस्वतस्य भूः ।

य एव सर्वशास्त्राणां साकारमिव जीवितम् ॥ २७ ॥

विवृत्तीर्यो लिखत्यात्तलेखन्येकाङ्गुलीतलः ।

ग्रन्थेन्योऽर्थस्य विधान्त्यै सूत्रिकामर्पयन्तिव ॥ २८ ॥

यत्कृतिष्ववधानेन मूर्धा कस्य न वीप्सया ।

सारस्वतरसावर्तवलनेनेव चेष्टते ॥ २९ ॥

तं श्रीरुच्यकमालोक्य स मियं गुरुमग्रहीत् ।

सौहार्दप्रश्नयरसस्रोतःसंभेदमज्जनम् ॥ ३० ॥ (शुलकम्)

च विश्रान्त्यर्थं सूत्रिकां वप्रदशालेशं दददिव । तथा यस्य कृतिषु विमर्शेन कस्य न शिरश्चेष्टते विवल्ते । अत्रोत्प्रेक्षा—सारखतो यो रसो जलं च तच्चर्वणवल्नेनेवेति । आवर्तस्य जलभ्रमस्य च बलनेन वस्तु विवल्सते, त श्रीरूप्यकं दृष्ट्वा मङ्गलविः सौहार्द-सस्य प्रभयरसस्य च स्रोतसोः संभेदे मञ्जनमप्रहीत् । अत्रैव हेतुद्वयम्—गुरुं प्रियमिति ॥

यस्य व्यनक्ति कापायमहमारक्तया रुचा ।

नित्योपन्याससंक्रान्तवेदान्तार्थ इवाधरः ॥ ३१ ॥

नीत्वा सफलतां बलीरिष्टसिद्धिं विवृण्वता ।

श्रुतीनां पथि शिष्येषु येन कल्पद्रुमायितम् ॥ ३२ ॥

निस्तुपीकृतवैदुष्यं स्वयमात्सर्यसंहतेः ।

धृतप्रणतिपारम्यं रम्यदेवं तमैक्षत ॥ ३३ ॥ (तिलकम्)

यस्याधरः कपाथं रक्तवस्त्रप्रद्वणमिव प्रकटयति । कया । भारक्तया रुचा । निर्ल संन्यासेन प्रतिपादनेन संक्रान्तः संचरितो वेदान्तार्थो यस्य । वेदान्तवादिनो हि कापा-यप्रद्वणमुंचितम् । येन शिष्यविषये कल्पद्रुमायितं कल्पवृक्षवदाचरितमिति भावे क्तः । कुत्र । श्रुतीनां वेदान्तानां पथि । तत्र हेतुः—बलीः कटवलीलक्षणान्वेदान्तविशेषानस-फलतां कृतार्थतां नीत्वा, इष्टसिद्धिं वेदान्तार्थप्रतिपादकशास्त्रविशेषं विवृण्वता विचरणेन प्रकाशयता । कल्पद्रुमाणां बलीसफलत्वादिकरणमुंचितम् । स्वयमात्सर्ययोः संहरण-निर्दोषीकृतपाणिङ्गल्यं तथा धृत प्रणतौ पारम्य प्रसङ्गो येन तं रम्यदेवं तत्रापश्यत् ॥

वाग्देवतालिनीलीलाधुतपक्षतिचातुरीम् ।

वदनाम्बुरुहे यस्य भाषाः पडधिशेरते ॥ ३४ ॥

खलानां यत्प्रबन्धेषु दृढव्युत्पत्तिवर्मसु ।

प्रोद्यच्चोद्यमया दूरे कुण्ठिता इव पत्रिणः ॥ ३५ ॥

कतिचिह्लोष्टदेवस्य तस्येति मुखतोऽश्रृणोत् ।

श्रीलङ्ककं प्रति प्रोतभारुचाटुरसा गिरः ॥ ३६ ॥ (तिलकम्)

यस्य मुखपत्रे संस्कृताद्याः पञ्च भाषा वाग्देवतालिनी तथा लीलया धुतायाः पक्ष-तेधातुरीमाधयन्ति । यदुक्तम्—‘संस्कृतं प्राकृतं चैव शरसेनी तदुद्रवा । ततोऽपि मागधी प्राग्वर्षशाची देशजेति यत् ॥’ यथा पत्रे भ्रमरीपक्षतेधातुरी तथा तन्मुखे भाषाणांस्त्रयः । दृढा व्युत्पत्तिः सैव वर्म कवचो येषां तेषु तत्प्रबन्धेषु खलसंबन्धिनः

१. ‘प्रकृत्यैवातिवकेण गुणदैर्घ्यं वितन्वता । मया शराघनेनेव काणो दूरं निरसते ॥’
अयं श्लोकः सूक्तिमुक्तावली लोष्टदेवनाम्ना समुद्धृतः.

श्रीयचोयप्रकृतयः शराः कुण्ठिता इव भवन्ति । तस्य लोष्टदेवस्य मुखादिति वक्ष्यमाणाः
श्रीलङ्कं प्रति प्रोतथादृश्यादुरसो चासां ता गिरः श्लोकानभ्यणोत् ॥

गोभिः शुभ्रससैकसूतिभिरनुस्यूतं विभो लङ्कक

ज्यायःशुद्धिसखिद्विजोच्छ्वसदनिर्वेदप्रथापावनम् ।

सत्यायार्पयति स्म दर्शितवते निःसंश्रयत्वं कलौ

वाग्देवीसहिताय तावकमुखं मन्येऽप्रहारं विधिः ॥ ३७ ॥

हे लङ्क विभो, विधित्वावकमुखमहारमर्पयति स्मेति मन्ये । कस्यै । सत्याय ।
दाने हेतुमुपन्यस्यति—कलिकाले निराश्रयत्वं दर्शितवते । कीदृशम् । शुभ्रस्य निर्मलस्य
रसस्य शृङ्गारादेरेका सूतिर्याभ्यस्ताभिर्गोभिर्वाग्भिरनुस्यूतम् । तथा ज्यायस्याः शुद्धेर्नै-
मल्यस्य सत्यायो ये द्विजा विप्रास्तेषामुच्छ्वसन्ती या अनिर्वेदप्रथा दुःखामावकारणं तथा
पावनम् । वाग्देवीसहिताय । अन्यश्च दुग्धदाभिर्गोभिः सहितं निराश्रयाय कस्यैचि-
दप्रहारं ददाति । यद्वा द्विजा दन्ताः । अनिर्वेदा वेदसहिताः ॥

तीक्ष्णा पृथुलोहमयी गुरुतरगुणनिकरसंग्रहव्यप्रा ।

द्रवयति धर्मपटच्चरमचिरादिह लङ्ककस्य मतिः ॥ ३८ ॥

यस्य मतिर्धर्म एव पटच्चरं जीर्णवाससं द्रवयति ददं करोति । यतस्तीक्ष्णा । तथा
पृथुत्ये य ऊहस्तप्रकृतिः । गुरुतराणां गुणनिकराणामौदार्यादिगुणगणानां संग्रहे व्यप्रा ।
तीक्ष्णतारिविशेषणसाम्यात्सूचीव चीक्ष्णा । तथा पृथु यत्सोहं तन्मयी गुणानां सूत्राणां
संग्रहे व्यप्रा जीर्णवस्त्रं द्रवयति ॥

मूर्तिर्यस्य समानुताद्भुतलिपेः पुष्पाति गाढामृत-

प्रादुर्भावविसृत्वरीं परिणतिं पङ्केरुहद्रोहिणः ।

तस्य त्वन्मुखचन्द्रस्य प्रणयतोऽलंकार वाग्देवता

गत्वर्कोपलपुत्रिका गुरुपरिस्यन्दं रसं स्यन्दते ॥ ३९ ॥

समानु उता सुता अद्भुता लिपिर्यस्य तथा पङ्केरुहेभ्यः पापेभ्यो हृद्यति तच्छील-
स्तथाविषस्य यस्य मूर्तिः अतप्रादुर्भावे सत्प्रकाशने विद्यत्वरीं परिणतिं रसं पुष्पाति
तस्य त्वन्मुखचन्द्रस्य प्रणयतः सरस्वती चन्द्रकान्तपुत्रिका महाप्रवाहं रसं प्रसूते । एह
मानुतया सूयंभावेन वर्तते या सा । अत एवाद्भुता लिपिर्यस्य चन्द्रस्य तथा पङ्को-
हिणो मूर्तिर्गोहेऽङ्गुष्ठे पीयूषे विद्यत्वरी, परिसृति, पुष्पाति, रसस्य प्रणयान्चन्द्रकान्तपुत्रिका
रसं सूते । मुरापशो पङ्केरुहेभ्यः पपेभ्यो हृद्यति । कान्त्वापिभीभवतीति वा ॥

१. अलंकार इति सङ्कल्पेव नामान्तरम्. राजतरहिन्नामलंकार इति नाम वर्तते.
'अलंकारानिषो बाह्यरान्दस्यानाधिकारमाह । अहो मानुपैतुर्विद्वान्बहुपावधीत् ॥'
(८।१६५८) इत्यादि राजतरहिन्नामलंकारनाम व्यवहारः.

सिद्ध पावकोपक्रमं पवित्रीकरणहेतुं क्रियारम्भमाहवाः । वचोवर्त्मनि काव्ये पाव
विलस्युं व्यप्राः । क्षिणन्ति यानि पात्राणि योजनास्तेषां सहस्रपूरणभरादर्थं जनयन्तः
गुणाः सूदाश्च जगद्वसानां मधुरादीनामभिज्ञ कुर्वते । ते वैधस्तां समिधां परिचयात्पाव
कोपक्रमं ज्वलनारम्भमारोपयन्तः । तथा पकतां संपादयितुं व्यप्राः । क्षिणतां पात्राणां
भाजनानां सहस्रस्य पूरणादर्थं कुर्वन्तः ॥ इत्येते लोटकश्लोकाः ॥

आक्रान्ता यस्य वक्रिष्णा दीर्घदीर्घगुणा गिरः ।

वाग्देवीकरवल्लक्या इव पुष्पन्ति माधुरीम् ॥ ४८ ॥

द्विजराजेन भजता प्रभाकररुचिग्रहम् ।

पावकेन श्रिता येन धामत्रयमयी स्थितिः ॥ ४९ ॥

तमदर्शदथ श्रोत्रपथसख्यस्पृशा दृशा ।

अदभगुणसंदर्भे श्रीगर्भे हर्षनिर्भरः ॥ ५० ॥ (तिलकम्)

वक्रिष्णा धकभावेन प्रसिद्धप्रस्थानातिरिक्तमात्रेण तपातिदीर्घगुणा यस्य वाचो मा-
धुरीं मधुरत्वं पुष्पन्ति । अत्रोत्प्रेक्ष्यते—परसतीहस्तस्यवीणा सा इव । सापि हि
मधुरा । येन द्विजराजेन प्रधानप्राज्ञेन प्रभाकराचार्यप्रन्याभिलाषं कुर्वता पवित्रीकर-
णहेतुना धामत्रयमयी चन्द्रसूर्योमीनां स्थितिर्येन श्रिता । अदभ्रा सद्वो गुणसंदर्भो
यस्य त धीगर्भे मङ्गलविर्हर्षपूर्णः श्रुतिमार्गपरिचयस्पृशा दृशा समपरयत् । अदर्शदिति
च दृशो लटि गुणः ॥

चतुर्दशापि यस्यान्तर्द्विजराजधितोजतेः ।

कृष्णस्य भुवनानीव विद्यास्थानानि शेरते ॥ ५१ ॥

स्त्रिप्यत्कवित्वपाण्डित्यमयसंदंशवर्त्मना ।

वात्य एवोद्धृता येन मोहकर्दमतो गतिः ॥ ५२ ॥

ततो न्यधित निःशेषवैदुषीकेलिसन्ननि ।

श्रीकण्ठे विहितोत्कण्ठे दृशं तदनुजन्मनि ॥ ९४ ॥

समस्तवैदुषीकेलिपृहे घोत्कण्ठे मण्डनाजुजे श्रीकण्ठे दृशं न्यस्तवान् ॥

कृतश्रुतिमुषेयादि युग्मम्—

कृतश्रुतिमुषासेकाः सोद्रेका विविधैर्नयैः ।

रूढिं यद्वचसि च्छेकाः स्वच्छे कामपि विभ्रति ॥ ९५ ॥

सं सन्मार्गचरो र्गर्गमानर्चं स्यविरं चिरम् ।

सत्कवीनां तमग्रण्यं द्रोणं चापभृतामिव ॥ ९६ ॥

नयैर्भद्रिभिः करणभूतैः कृतकर्णामृतसेका यतः सोद्रेकाश्छेका अनुप्रासभेदा यन्काव्ये
रूढिं धारयन्ति तं गर्गं द्रोणान्वार्यमिव [चापभृतां] सत्कवीनां प्रधानं स पूजितवान् ॥

प्रदीपरुचीलादि तिलकम्—

प्रदीपरुचिसंचारचारु योऽध्यास्य मन्दिरम् ।

ज्ञगित्येव स्वयं विष्णोस्तत्तत्त्वं परमैक्षत ॥ ९७ ॥

अनिरुद्धाच्युतबलश्लाघ्यदर्पकलाञ्जिताः ।

एकायनस्य यस्यासंध्यातुरात्म्याञ्जिता गिरः ॥ ९८ ॥

मुषासधर्मिभिर्द्वित्रैरिति लङ्ककचाटुभिः ।

अभ्यर्णं कर्णयोस्तस्य स श्रीदेवधरोऽधिनीत् ॥ ९९ ॥

प्रदीपो मन्दिरशास्त्रविवरणं तद्वचिसंचारेण चारु मुरोधं मन्दिरादर्थं शास्त्रमाश्रित्य
यो द्रुतमेव विष्णुसंभन्धि तत्तत्त्वं स्वयं दृष्टवान् । अनिरुद्धमच्युतमस्रसं यद्दलं तेन
श्लाघ्यो यो दर्पकलयायिना व्यासा यद्व्येकायनस्य एको विष्णुरयनं गतिर्यस्य गिर-
द्यातुरात्म्येन चतुरस्रभावतयाञ्जिताः पूजिता [गिर] आसन् । अनिरुद्धाच्युतबलपर-
प्रशुभ्रिर्लाञ्जिताथ । अमृतमधुरैर्द्वित्रैः श्रीलङ्ककमुतिवचनैः स श्रीदेवधरो मद्रकविभ्र-
वणसर्गापमप्रीणयत् ॥

त्रिभिः काण्डैराद्यः कविरमुमविध्यत्तदनु च

क्षतो वाणेनायं तद्रपि विदधे चापलकलाम् ।

अलंकार त्वत्कैः प्रतिपदनिवद्धैर्ध्वनिलवै-

रथेदानीमन्तःकरणहरिणः शान्म्यति मम ॥ ६० ॥

शापः कविवाग्नीहिरिमुं वित्तमृगं त्रिभिः शान्दः परिच्छेदविशेषरहितयत् । वाणेन

१. राजतरङ्गिणीं प्रसिद्धो गणोऽप्यस्त्रिभेव समप आसीत्, कदाचिदयमेव स्यात्.

कविना तदनन्तरं चेतोमृगो विद्वः । रक्षित इत्यर्थः । तदपि तत्रापि चपलतामेव वित्त-
गच्छरोत् । प्रतिपदं निचद्रेर्भाषणं चेतोमृगः । अर्णोर्मुभिर्मदीयचेतोमृगः संप्रति साम्यति ।
गार्त्सीवियानद्याभ्याभ्यामपि कथुनं भवदीयं बान्धमित्यर्थः । हरिणश्च काण्डः शरविद्यो-
र्धर्माणेन शरेण च विद्वोऽपि व्यापलं करोति । स्वमित्तवर्णोतांशितु साम्यति चपलं
राजति । हरिणा हि भीतरादिषु भवन्ति ॥

एकं धीजयसिंहपार्थिवपतिं कादमीरमीनध्वजं
तस्योपासितसंधिधिमहमलंकारं द्वितीयं स्तुमः ।

भूभारः प्रथमेन पत्नगन्तेः क्षमां रक्षता वारितो
नीतोऽन्वेन कृतार्थतां प्रवचनेर्भाष्योपदेशधमः ॥ ६१ ॥

कादमीराणां कदमी(भूमेमीनपत्र) नामम् । चेतोहरमित्यर्थः । तमेकं धीजयसिंहदेवं
स्तुमः । तस्य धीजयसिंहदेवस्य संपादितसंधिधिमहमलंकारं द्वितीयं स्तुमः । तयोरायेन
धीजयसिंहदेवेन शेषस्य भूभारो निवारितः । द्वितीयेनालंकारेण प्रवचनेर्भाष्योपदेशधमः
यो भाष्योपदेशेन धमः स कृतार्थतां नीतः । इति द्वयोः कृतां हेतुद्वयम् ॥ इति भाग-
वताचार्यदेवधरशोचद्वयम् ॥

बहुत इत्यादि तिलकम्—

बहुशः श्रवणे यस्य रुचिररुर्धर्ममीयुषी ।

नास्ति पुष्यति याथार्थ्यमुद्यत्पदशतश्रियः ॥ ६२ ॥

यस्य पाणिनिबद्धेन वररुच्यञ्चितश्रिया ।

व्यज्यते कङ्कणेनेव लक्षणेनादरिद्रता ॥ ६३ ॥

वयसो मध्यमत्वेऽपि गुणैरधिकवार्द्धकम् ।

नागं साहित्यविद्यायाः सौविदलं तमेक्षत ॥ ६४ ॥

बहुशो बहुप्रकारं श्रवणे शास्त्राकर्णनविषय उत्कर्षमाधिक्यमीयुषी प्राप्तवती कविर-
भिलषो यस्य नागधरस्य नास्ति नागरूपे याथार्थ्यं धार्थकता पुष्यति प्रकटयति । नाग
हि बहुमूर्धत्वाद्वहुशः शृण्वन्ति । तथोद्यन्ती पदशतैः श्री- शोभा यस्य । नागानां च
पदानि चरणा बहवो भवन्ति । पाणिनिनाचार्येण बद्धेन तथा वररुचिनाचार्येणाञ्चिता
श्रीर्यस्य तेन लक्षणेन शब्दशालेणादरिद्रता व्यज्यते । यथा पाणौ हस्ते निबद्धेन तथा
वरा या रुचिः शोभा तथाञ्चितश्रिया कङ्कणेन वटकेनादरिद्रता व्यज्यते । सः यमवयस्त्वे-
ऽपि सति गुणैरधिकवृद्ध साहित्यविद्यायाः सौविदलं कसुकिन रसकं नागं च दृष्टवान् ॥

द्वोऽपीत्यादि युगलकम्—

द्वोऽपि तर्ककार्कश्ये प्रगल्भः कविकर्मणि ।

यः श्रीतुतातितस्येव पुनर्जन्मान्तरग्रहः ॥ ६५ ॥

तं श्रीत्रैलोक्यमालोक्य गण्यं सत्कर्मिणां धुरि ।

ययौ मुहुरधिज्यस्य कार्मुकस्य सधर्मताम् ॥ ६६ ॥

तर्काणां कार्कश्ये दृढपरिचयोऽपि कविकर्मणि शृङ्गारादिरसकोमले काव्ये प्रगल्भो यः श्रुतुतावितस्य पुनर्जन्मान्तरप्रह इव भवति । तुतावितः कुमारिलः । स हि ता-
किंकरः कविशासीव । महतां सम्यङ्ग्रामप्रहणमयुक्तमिति तुतावितशब्दः प्रयुक्तः । विवर-
णावसरे युक्तः । अन्यथा विवरणत्वाभावप्रसङ्गात् (!) । सत्कर्मिणां सदाचाराणां धुरि
गण्यं तं श्रीत्रैलोक्यं दृष्टाधिज्यस्य धनुषः सधर्मतां सादर्यं ययौ । प्रणामं चकारेत्यर्थः ।
'यत्कर्मिणाम्' इति पाठः ॥

सर्वमानातिरिक्तेन विवृतापूर्वजन्मना ।

योऽधिकार्यस्थितिर्भाति नियोगेनेव चेतसा ॥ ६७ ॥

सूक्तिभूरिगुणानर्घमश्लाघत स वीप्सया ।

दामोदरं तदासीददादरप्रहङ्कधरः ॥ ६८ ॥ (युग्मम्)

सर्वेभ्यो मानेनाहंकारेणातिरिक्तं तथा विवृतमपूर्वं गुणवत्त्वाहोकोत्तरं जन्म येन तेन
चेतसाधिकार्यस्थितिर्मर्यादा यस्य स भाति । सर्वेभ्यो मानेभ्यः प्रत्यक्षादिभ्योऽतिरिक्तेन ।
तथा विवृतं प्रकाशितं पूर्वशास्त्रानुष्ठानजनितस्य फलस्य जन्म येन तेन नियोगेन प्रवर्तक-
कर्तव्यत्वारूपेण शास्त्रार्थेनाधिकार्येषु नियोज्येषु विषयभूतेषु स्थितिर्यस्य तम् । तथा सूक्ते-
भूरिगुणैरनर्घं दामोदरं बहुधाः स्तुतवान् । तस्मिन्समये आसीदता आदरेण नतप्रीवः ॥

यः संततं निसर्गेण विनयानतकंधरः ।

व्यनक्त्याचवृहच्छास्त्रभारन्यञ्चिततामिव ॥ ६९ ॥

पादोपसंग्रहव्यभविदलत्पाणिपल्लवः ।

तं पष्टं विबुधप्रष्टं स सोत्कण्ठमवैक्षत ॥ ७० ॥ (युग्मम्)

स्वामादिकविनयेनैव नतशिराः अन्यो शृहीतगुहशाश्रमारेणेव नम्रतां विभर्ति ।
पादोपसंग्रहे व्यभो लोलः स तं पण्डितानां प्रष्टमप्रणामिनं पष्टं पण्डितमुत्कण्ठया दृष्ट-
वान् । आत्मविषयमुपाभ्यासत्वं पादोपसंग्रहे हेतुः ॥

व्यनत इत्यादि युग्मम्—

व्यज्यते येन निर्मृष्टनिःशेषकलिपांमुना ।

भट्टप्रभाकरनयद्वयस्रोतोतोनदीप्पता ॥ ७१ ॥

मुवृत्तं क्रमलब्धोर्ध्वपदं परिचिनं दशोः ।

तं च वागीधर्गकेलिकन्दुकं जिन्दुकं व्यधात् ॥ ७२ ॥

भट्टस्याचार्यस्य तथा प्रभाकरस्याचार्यस्य यन्नयद्वयं तदेव स्रोतसी तत्र नदीष्णता कुशलता येन व्यज्यते । अत एव निर्भृशः शोधिता निःशेषाः कलिपांशवो येन । अथ च नदीक्षायिनश्च पाण्डुनिर्माणमुचितम् । तथा सुवृत्तं शोभनाचारम् । तथा क्रमेण लम्पमूर्ध्वपदमुच्चपदं येन । तथा सरस्वतीकेलिकन्दुकाम्यक्रीडनकं जिन्दुकनामानं दृष्टिगोचरं चकार । कन्दुकस्य च सुप्रवृत्तता वस्तुल्लं कमलमधोर्ध्वपदता च भवति ॥

पथा चरतीति तिलकम्—

पथा चरति वक्रेण वाग्यस्य चतुरैः पदैः ।

सरस्वत्यै विनिर्मातुमुद्यतेव प्रदक्षिणम् ॥ ७३ ॥

प्रक्रमैर्हठवक्रिम्णो मुरारिमनुधावतः ।

श्रीराजशेखरगिरो नीवी यस्योक्तिसंपदाम् ॥ ७४ ॥

श्रीमद्राजपुरीसंधिविग्रहस्य नियोगिनम् ।

अथानर्चं वचोभिस्तं जहणं विनयाञ्चितैः ॥ ७५ ॥

यस्य वाक्सरस्वती चतुरैः पदैः सुसिद्धन्तैः शब्दैः करणभूतैर्वक्रेण प्रसिद्धप्रस्थानातिरिक्तेन पथा चरति । अतः संभाव्यते—सरस्वत्यै प्रदक्षिणं वस्तु प्रवृत्तं । प्रदक्षिणे वक्रः पन्थाः सत्वरेश्वरणन्यासैर्भवति । राजशेखरोक्तयः पन्थाः । राजशेखरोक्तिसमा यदुक्तय इत्यर्थः । राजपुरीसंधिविग्रहाधिकारिणं जहणं स विनयोक्तिभिः पूजितवान् ॥

यो रजयतीत्यादि युग्मम्—

यो रजयति सत्पूरससंचारणोज्ज्वलैः ।

न कस्य स्वप्रबन्धोक्तिवर्णैः पर्णैरिवाननम् ॥ ७६ ॥

पुनानमाभिजन्येन कृत्यं पाण्डित्यपद्धतेः ।

निसर्गात्तमसंदिग्धं श्रीगोविन्दमविन्दत ॥ ७७ ॥

सतां पूगस्य वर्णस्य रससंचारणेनोज्ज्वलैः प्रबन्धोक्तिवर्णैः कस्य न यो मुखं रजयति । यथा पर्णैर्नांगलतादलैः सन्तः शोभना ये पूगाः क्रसुकफलानि तेषां रससंचार-

१. राजपुरी कश्मीरदेशसंलग्नैव 'राजवेरी' 'रजारी' इत्यादिनामभिः प्रसिद्धा वर्तते । तत्र तस्मिन्काले सोमपालमहोपतिरासीत्, यस्मायं जहणः संधिविग्रहनियोगी. 'राजपुर्योमाकुल्लं नीतायामाससाद तत् । तद्भर्तुः सोमपालस्य दूरस्थस्यान्तिकं चिरात् ॥' (८।१४६७) इति राजतरङ्गिणी. जहणकृतं सोमपालविलासकाव्यमलंकारावुषारिणीनामकटीकासमेतं कश्मीरदेशप्रसिद्धमस्ति. सूक्तिमुक्तावलीसंप्रहकर्ता भारोदकभगदत्तजहणस्तु भिन्नः.

पेनोञ्ज्वलः । आभिज्ञन्येन पाण्डिलं पवित्रयन्त विनयेन वियां भूयन्तं तं गोविन्दं
स वन्दितवान् ॥

श्रीमानलक इत्यादि तिलकम्—

श्रीमानलकदत्तो यमनलं काव्यशिलिपु ।

स्वपरश्रमसर्वस्वन्यामसन्यममन्यत ॥ ७८ ॥

तथोपचस्करे येन निजवाङ्मयदर्पणः ।

विहणप्रौढिसंक्रान्तौ यथा योग्यत्वमग्रहीत् ॥ ७९ ॥

तत्तद्बहुकथामेलिपरिश्रमनिरङ्कुशम् ।

तं प्रश्रयप्रयत्नेन कल्याणं सममीमनत् ॥ ८० ॥

काव्यशिलिपु कविध्वनयो ज्यायास्तथा श्रीमान्सांधिविप्रहृकोऽलकदत्तो नाम्ना-
प्रणीय कल्याण स्वपरिश्रम काव्य तदेव सर्वस्व तस्य न्यासे निक्षेपे योग्य ज्ञातवान् ।
येन स्ववाङ्मयादद्यस्तथोपचस्करे नैर्मन्य प्रापितो यथा विहणकवेर्या प्रौढिः पदार्थे
वाचरचना वाक्ये च पदार्थाभिधान तसंक्रान्तौ योग्यत्वमग्रहीत् । निन्दे च दर्पणे
वस्तु सञ्जमति । ताद्य ता या बहवः कथा महाभारतादयस्तत्परिक्रमेण निरङ्कुश त
कल्याण स समानितवान् ॥

वावाविष्कुरतो इत्यादि दुग्मम्—

यावाविष्कुरतो यत्रनुरुचन्दनपुण्ड्रकम् ।

मुद्रितं सूक्तिदेव्येव कोपं काव्यकलाश्रियः ॥ ८१ ॥

भुङ्क्षुश्रीवत्सनामानौ सूरी सत्रह्यचारिणौ ।

वाक्यैर्जितामृतन्वादैः सादरं तावभाषत ॥ ८२ ॥

यौ सुश्रीवसौ सूरी षण्डितां मुखं चन्दनतिलकाश्रित बभ्रुः । अतः समाश्रिते—
काव्यकल्याः कोप सन्तं सरस्वदेव मुद्रितम् । कोपो हि मुद्राग्रहितो भवति । ली
समनं ब्रह्म चरन्तौ महा वायिनौ सुधानपुरिर्वचोभिर्भाषितवान् ॥

लीशेलादि दुग्मम्—

तीक्ष्णमारन्वतज्योतिग्नुन्मूतग्मात्मना ।

श्रुतिन्यां लिखते सद्भिर्यस्योक्तिः पारुमीयुषी ॥ ८३ ॥

तं न तर्कनहान्मोधिर्न्ममंभवमार्निचत् ।

श्रयानन्दं स्निग्धदृन्यामदीर्घेन्दीवरदानभिः ॥ ८४ ॥

लीश सरस्वत ज्योतिर्न वेनावुन्मूतः कश्चिन्मो यो रक्तः शहापरिस्त्रयेन पदं

लभमाना यस्योक्तिः श्रवणाभ्या सज्जनैर्लिङ्गते । वहिना साधितस्य रसस्य च मधुरा-
दैर्लेहनमुचितम् । तर्कसमुद्रेऽगस्त्य तर्कसमुद्र पिवन्त श्रीशानन्द स जेददृष्टिनीलोत्पल-
सग्निभ पूजितवान् ॥

उज्जिते पथि वैदर्भे कठोरपदकण्टकैः ।

निसर्गललिता यस्य स्वैर चरति भारती ॥ ८५ ॥

अतूतुपन्निस्तुपया भूषितं कविविद्यया ।

तं पद्मराजमव्याजव्याहारविनियु(नयो)क्तिभि ॥ ८६ ॥ (युगलकम्)

कठोरपदान्येव कण्टकास्तैरुज्जिते कोमलपदसहिते । वैदर्भ्या गुणमयत्वात् । एवविधे
पथि स्वभावमुकुमारा यस्य वाणी चरति । कण्टकरहिते च मार्गे मुकुमारा नायिका
स्वैर चरति । त पद्मराज निर्दोषया कविविद्यया भूषित स महङ्को निर्व्याजव्याहारेण
तथा विनियुक्तिभिरतूतुपत् ॥

भाति केशकटप्रेण यस्त्रयीधूमवभ्रुणा ।

उपासनार्द्रया नित्यममुक्त इव संध्यया ॥ ८७ ॥

अगर्हार्हतमतन्यायोपन्यासदेशिकम् ।

श्रीगुन्नगुन्नमत्प्रीति ततस्त्रं प्रत्यपद्यत ॥ ८८ ॥ (युगलकम्)

त्रयी आहिताग्निनादमित्रयी तद्गुणेन वभ्रुणा केशकटप्रेण केशातिशयेन यो भाति ।
अत सभाव्यते—उपासनेनार्द्रया सध्यया अमुक्त इव । विषयविषयिभूताभ्या धूमवभ्रु-
केशकटप्रसच्याभ्या साचारत्वमस्य द्योतितम् । वृद्धी प्रभाकरशास्त्र तत्सवन्धि अगर्ह
यन्मत तत्प्रायस्योपन्यासे देशिकमुपदेष्टार त श्रीगुत् स महङ्को गाढ प्रेम कृत्वा प्रत्यभाषत ॥

धिन्वन्पवित्रचारित्रो विश्वामित्र इव त्रयीम् ।

पाठबोधानुष्ठानसौष्ठवेन पुनाति यः ॥ ८९ ॥

वक्त्रटङ्को निसर्गेण व्यञ्जन्सदनुरक्तताम् ।

न जहात्यसुरो यस्य सामराजिस्थितिग्रहम् ॥ ९० ॥

स्वतत्र शास्त्रवीथीषु प्रथम सोमपीथिनाम् ।

लक्ष्मीदेवस्तमाशीभिः स निर्भरमवीवृधत् ॥ ९१ ॥ (तिलकम्)

यो विश्वामित्र इव त्रयीमपित्रयी धिन्वन्संप्रकम् अत एव पवित्रचारित्र तस्मात्प्रत्या
पाठे तदर्यावबोध च त्रप्युक्तधर्मैशानुष्ठानेन सौष्ठवेन च पुनाति सकलीकरोति । नि-
सर्गेण सत्सदनुरक्ता व्यञ्जन्प्रकाशयन् अविद्यमाना सुरा शासवो यस्य स वक्त्रटङ्को व-
दनाभोग सामभी राजते तच्छील स्थितिग्रहमवस्थान न त्यजति । अथ च स वक्-
टङ्कोऽसुरोऽसुर इव दनुरक्ता दनी दानवमातरि रक्षता व्यञ्जन् सामरा सदेवा वा

आजिः सङ्ग्रामस्तत्स्थितिग्रहं न त्यजति । स लक्ष्मीदेवः शास्त्रमार्गेषु स्वतन्त्रः तथा
सोमं ये पिबन्ति तेषामाद्यस्तमाशीर्वादिरवर्धयत् ॥

व्याख्याभिख्यासु भाष्यस्य यो यागोपक्रमेषु च ।

इष्टीर्विवृणुते धुर्यो बुधानामिव यज्वनाम् ॥ ९२ ॥

आतन्वन्विनयाकृतं दूरनम्रेण मौलिना ।

ततो जनकराजेन तेन संतुप्य तुष्टुवे ॥ ९३ ॥ (युगलकम्)

भाष्यसंबन्धिनीषु व्याख्याभिख्यासु व्याख्याशोभासु । बुधानां पण्डितानां [मुख्यः]
इष्टीर्भाष्यकारवचनानि विवृणुते । यथा यागोपक्रमेषु यज्वनामिष्टीर्यागविशेषान्विवृणुते ।
तेन जनकराजेन स दूरं नम्रेण शिरसा विनयाकृतं विस्तारयन्संतुतः ॥

व्यनक्ति पृथु सामर्थ्यमाख्याया एव योऽक्षरैः ।

जयेऽभिनवगुप्तस्य प्रकटः प्रथमो गुरुः ॥ ९४ ॥

तं तत्रागमतन्त्रेषु सूचितानङ्कुशश्रमम् ।

ततः संकेतसदनं प्रागल्भ्यस्याभ्यभापत ॥ ९५ ॥ (युगलकम्)

व्याख्यायाः प्रकट इत्येवंरूपायाः संबन्धिभिरक्षरैरेव हेतुभिरभिनवगुप्तस्य जये सा-
मर्थ्यं यो व्यनक्ति । अभिनवगुप्तः काश्मीराचार्यवर्यः । स व्यनक्ति नूतनो गुप्तः, अयं
तु प्रकटः प्रथमश्च । अतो नामाक्षरैरेवाभिनवगुप्तजयो येन कृतः । आगमशास्त्रेषु कृत-
बह्वभ्यासं तथा प्रागल्भ्यस्यैकाग्र्यं स संकथितवान् ॥

येन जाड्यैकपीडाभिः पुष्पतः कम्पसंपदम् ।

विवृतानन्ततापस्य विहितं लङ्घनं कलेः ॥ ९६ ॥

अशेषभिषगग्रण्यं शरण्यं शास्त्रपद्धतेः ।

वचन्देऽथ तमानन्दं सुतं शंभुमहाकवेः ॥ ९७ ॥ (युगलकम्)

जाड्यं शुभकर्मोद्यमनिरोधस्तपीडाभिः कम्पातिशयं कुर्वतः, तथा प्रकाशितबहुदुः-
रास्य कट्टियुगलोद्घटनं येन कृतं तमानन्दवर्धनं शंभुनाप्रो महाकवेः पुत्रं सकलवैद्य-
चूडामणि तथा शास्त्रसरनिशरण्यं स वचन्दे । यद्यथ जडत्वेन कम्पं कुर्वतस्तथा शरीरं
तपतथ उवरस्य छदनमुपवाधादिभिः करोति ॥

नागरप्रकृतिश्चारुवलात्मा विधृताभयः ।

यः प्रीणात्यातुरानङ्गैर्भेषजैकमयैरिव ॥ ९८ ॥

ततस्तदनुजन्मानमगदंकारपुंगवम् ।

सुहलं गाढया प्रीत्या तं पुनः पुनरैक्षत ॥ ९९ ॥

नगरीभवा नागरी सा प्रकृतिर्यस्य । एतेन वैदग्ध्यसौजन्यचातुर्यप्रकाशनं कृतम् ।
चारुचल आत्मा यस्य । तथा विधृतमभय भयाभावो येन । एवविधो योऽङ्गैरातुरान्प्री-
णाति । अतः सभाव्यते—औपधैकप्रकृतिभिरिव । नागरं शुष्ठी, बला, अभया इती-
तकी । भगद्वारपुगव भिषक्प्रधान तदनुज सुहलमतिप्रीत्या सुहुर्मुहुर्दृष्टवान् ॥

पाणिनीयातपत्रेण पवित्रं यस्य तन्मुखम् ।

सङ्गं स्वप्नेऽप्यवाप्नोति नापशब्दरज कणैः ॥ १०० ॥

स्वस्येश्वरस्य यो व्यञ्जन्मण्डले मन्त्रसंस्क्रियाम् ।

धत्ते सदागमप्रीतिं दैशिकानां धुरि स्थितम् ॥ १०१ ॥

अन्यः स सुहलस्तेन ततोऽवन्ध्यत पण्डितः ।

दूतो गोविन्दचन्द्रस्य कान्यकुब्जस्य भूभुजः ॥ १०२ ॥ (तिलकम्)

पाणिनीय पाणिनिप्रणीत व्याकरण तदेवातपत्रेण तेन करणभूतेन यस्य तन्मुखमपश-
ब्देरेव रेणुकणैः सङ्गं स्वप्नेऽपि न प्राप्नोति । अत एव पवित्रम् । छत्रे सति रजःसहो
न भवति । स्वस्येश्वरस्य गोविन्दचन्द्रस्य मण्डले राष्ट्रे कान्यकुब्जदेशे मन्त्रैः संस्क्रिया
व्यञ्जयन् यः सता साधूनामागमेन प्रीतिर्यस्यां स्थितौ तां दैशिकानां देशान्तरीयाणां
धुरि स्थितिं धत्ते । अथ च स्वस्येश्वरस्य भगवतो महेश्वरस्य मण्डले यागादौ मन्त्रस-
ंस्क्रिया प्रणवादिस्कारं व्यनक्ति । कान्यकुब्जमण्डलेन्द्रस्य गोविन्दचन्द्रस्य राष्टो दूतः
स सुहलो नाम अन्यो लोकोत्तरः पण्डितः । अथवान्य पूर्वांशसुहलात् । स सुहल-
स्तेन वन्दित ॥

तस्येति स ततः प्रीतिं प्रणयादैशिकोऽदिशत् ।

व्यापृतौ काव्यकेलीनामसमस्य समस्यया ॥ १०३ ॥

काव्यकेलीना व्यापारेष्वविद्यमानसदृशस्य तस्य महकस्य प्रणयात्प्रीतं स दैशिकः
समस्यया वक्ष्यमाणया प्रीतिमदिशत् ॥

एषा समस्या यथा—

एतद्बभ्रुकचानुकारिकिरणं राजद्रुहोऽहः शिर-

इच्छेदार्भं वियतः प्रतीचि निपतत्पद्भौ रवेर्भण्डलम् । (इति समस्या)

राज्ञे चन्द्राय स्व णिने च ह्यस्तोऽहो दिनस्य शिरच्छेदाभ छिप्रशिरःसदृश तथा

१. अथ कान्यकुब्जमहोपनिषद्गोविन्दचन्द्र- तिलकान्दद्वादशशतकस्य पूर्वार्धे आलो-
दिति 'इण्डियन् आण्डिकेरी'मुदितदानपत्रेभ्यो ज्ञायते.

बभ्रुकेशाननुकुर्वन्ति तच्छीला. किरणा चस्य तद्रवेनेण्डलं वियत आकाशात्पश्चिमसमुद्रे
निपतति । राजद्वहः द्दिरदुदं उचितः ॥

अपूपुरत्पुरस्त्रेषां द्रुतमित्यं स तां सताम् ।

आरात्रिकमिव भूमिर्वलन्तीभिर्विवृण्वताम् ॥ १०४ ॥

सतां पण्डितानामग्रे स महकलां समस्तां सद्योऽपूरयन् । अतः संभाव्यते—चम-
त्कारवशाद्दलन्तीभिर्भूमिरारात्रिकमिव कुर्वताम् ॥

एपापि द्युरमा प्रियानुगमनं प्रोद्दामकाष्ठोत्थिते

संध्यामौ विरचय्य तारकमिपाज्जातास्त्रिशेषस्थितिः ॥ १०५ ॥

(इति समस्यापूरणम्)

एपापि द्युरमा आकाशलक्ष्मीः प्रोद्दामे तथा काष्ठासु दिक्षुत्पिते संध्या एवाम्बु-
स्मिन्प्रियस्य दिनम्यानुसरण कृत्वा तारकव्याजादस्त्रिशेषस्थितिर्जाता । राजद्वहः पत्नी
प्रियस्य पत्युरित्थनोरिषितेऽग्रावनुसरण कृत्वास्त्रिशेषा जायते । एतत्पूरणार्थम् ॥

अविस्मृतस्वजननीजनक्षीररसा अपि ।

वटवो निन्धिरे येन सूक्तिदेवीरसज्ञताम् ॥ १०६ ॥

जोगराजमुपाध्यायं ध्यायन्तं शुभमजसा ।

अथ भक्त्या तमानर्चतत्तच्चर्चाभिरर्चितम् ॥ १०७ ॥ (युगलकम्)

न विस्मृतो जननीजनस्य क्षीरसत्तत्साखादो येषां ते वटवो बाला येन सरस्वतीर-
सज्ञतां नीताः । सरस्वती मातृस्थानीया । बाला हि परस्माः स्त्रियः क्षीरं न पिबन्ति ।
अतो विरोधच्छाया । तं जोगराजमुपाध्यायं शुभं चिन्तयन्तं तत्तच्चर्चाभिर्बहुकृपाभिः
पूजितमज्ञया स्वयेन मार्गेण पूजितवान् ॥

क न यः साधुवादेपु नृत्यद्विर्दशनांशुभिः ।

विद्वज्जनेन साम्राज्ये सन्यानामभ्याषिच्यत ॥ १०८ ॥

वचोभिर्नुनुदे दन्तद्युतिश्रीस्रण्डपाण्डुभिः ।

वादिनां वाददर्पोष्मा येन शूर्पारकाध्वसु ॥ १०९ ॥

यं श्रीमदंपरादित्य इति दूत्यप्रसिद्धये ।

प्रजिघाय घनछायः कादमीरान्कुङ्कुः(न्कोङ्कु)णेश्वरः ॥ ११० ॥

१. अपरादित्यवृत्ता क्वारिता वा याज्ञवल्क्यरच्युतिटीक्षा 'अरराटं'नाम्ना प्रसिद्धा मुकु-
र्भर. निताश्रारदशोकाशरो विहानेश्वरस्वररादित्यादिचिदेव प्राचीनः. सु च
पिचमादुदेवचरितकान्ये विरुणद्विना वरिनस्य कल्पानगराधिवतेर्विक्रमस्य सुभाया-

तेन धीतेजकण्ठेन स्रोत्कण्ठमनुपगता ।

इति सोऽधिकवैश्वानिरवद्यमगद्यत ॥ १११ ॥ (चकलकम्)

क न छाधुवादेपु साधुवादावसरे द्दुरद्भिर्दन्तरदिमभिर्दंतुभिर्विद्वज्जनेन वस्तेजकण्ठः
सभ्यानां छात्राण्ये सर्वाधिपत्येऽभिपिक्तः । येन वादिनां वादिदपेणोष्मा सुनुदे वारितः ।
केपु । शर्पारकाध्वसु कुटुणप्रदेशेषु । दन्तद्युतिरेव धीसण्डस्तेन पाण्डुमिर्वचोभिः ।
धीसण्डेन च तापो हियते । श्रीमदपरादिल्लनामा कुटुणेश्वरो ये द्रुतत्वार्थं काश्मीरान्वि-
ष्टवान्, तेन धीतेजकण्ठेन स्रोत्कण्ठं प्रार्थयमानेनाधिकं वैशयं यत्र तथा निरवद्यं च
कृत्वा स मङ्गलकः संभाषितः ॥

निष्कल्मषं तवैकस्य श्रीमङ्गल कविताद्भुतम् ।

स्पृष्टोक्तिर्यस्य नास्तुत्यस्तुतिकीर्तनपाप्मभिः ॥ ११२ ॥

एकस्य तत्र कविता काव्यमद्भुतमाश्चर्यम् । यद्वा कविताद्भुतमित्येकपदम् । निष्क-
ल्मषं निर्दोषम् । यस्य ते उत्किरल्लुब्धस्तुतिकीर्तनपाप्मभिर्न स्पृष्टा । अस्तुत्या राजानस्तेषां
स्तुतेः कीर्तनेन पाप्मानः पापानि तेः । महाकविनापि भवता यद्वाजस्तुतिर्न कृता तत्रा-
श्चर्यम् ॥

शिक्षन्ते भिक्षितुं सर्वे त्वयैकेन न शिक्षितम् ।

भिक्षाकर्ता निराकर्तुमशेषविदुषामपि ॥ ११३ ॥

सर्वे भिक्षितुं राजलुलादिना भिक्षापालनार्थं शिक्षन्ते । त्वया पुनरेकेन समस्तप-
ण्डितानां भिक्षाकर्तृत्वं निवारयितुं शिक्षितम् । त्वत्काव्यं श्रीकण्ठचरितलक्षणं दृष्टान्येऽपि
कवयः श्रीकण्ठस्तुल्यैव वाणी पुनन्तांशयः ॥

संभेदः श्रीसरस्वत्योः केवलं न विपन्मयम् ।

त्वं मोहमयमप्याशु मलं कस्य न लुम्पसि ॥ ११४ ॥

त्वं कस्य न, अपि तु सर्वस्य विपद्ग्रहं मलं केवलं न नाशयसि, मोहमयमपि मलं
सर्वेषां नाशयसि । अत्र हेतुमाह—लक्ष्मीसरस्वत्योः संभेदः संगमः । 'संभेदः सिन्धुसं-
गमः' । तस्य च मलयिलोपगमुचितम् । पापभीतस्य च संस्कारधारणमुचितम् ॥

सा वैदुषी फलं यस्या न परोपकृतेः परम् ।

शिक्षन्ते जीवनोपायमन्ये वाङ्मयशिल्पिनः ॥ ११५ ॥

माधीव. तस्माद्बिह्वलविज्ञानेश्वरी लिखान्दैकादशशतकोत्तरार्धसमुद्भूता, अपरादिल्लसु
द्वादशशतकपूर्वाधेयमुद्भूत इति ज्ञेयम्. किं तु वाशवल्क्यस्मृतिटीकाकर्तावनेवापैरादिल
इति संदिग्धम्. टीकाकर्तापरादिल्लो विशाधरवशीत्यश्रमीमूलवाहनकुलोद्भव इति वरी-
कातो ज्ञापते.

यस्याः परोपकारादन्यत्फलं नास्ति सा वैदुषी भवति । अन्ये ये परोपकारं न कुर्वन्ति
ते शास्त्रकर्मकरा जीवितोपायं शिक्षन्ते ॥

नृपचाटुकपाप्मभ्यस्तदित्थं तव यद्यपि ।

सरस्वती विभेत्येव दधती शुद्धिसंस्क्रियाम् ॥ ११६ ॥

तथापि मां गुणनिधे भज क्षमापचट्टक्तिभिः ।

पञ्चपाभिः पठित्वा याः सभासूत्रिकतामियात् ॥ ११७ ॥

राजस्तुतिपापेभ्यस्तत्र सरस्वत्येवं यद्यपि भीता अत एव शुद्धिसंस्कारं दधती ।
तथापि हे गुणनिधे, पञ्च वा पट्टा पञ्चपाः ताभी राजस्तुतिकथाभिर्मानुप्रहाण । याः
पठित्वाहं सभासूत्रिकं प्राप्नुयाम् ॥

असावध्यवसायोऽस्मदनुग्रहधिया च ते ।

न दुष्येत्प्रार्थिताः सन्तः किं न दद्युर्हि याचते ॥ ११८ ॥

अस्मास्मदनुग्रहधिया हेतुभूतया तेऽयमध्यवसायो राजस्तुतिलक्षणो न दुष्येत् । अर्था-
न्तरन्यासः—कृतयाचनाः सज्जनाः प्रार्थयमानाश्च किं नादेयं दद्युः ॥

श्रोत्रशुक्तिपुटेनेति पीत्वा तद्वाक्यविपुषः ।

इमामुदगिरत्सोऽथ सूक्तिमुक्ताफलस्रजम् ॥ ११९ ॥

श्रुतिशब्दुलीमार्गेण तद्वचनविन्दुन्पीत्वा सूक्तान्येव मुक्ताफलानि तेषां मालां स
उदवमत् । शुक्तिमार्गेण च जलकृणान्पीत्वा समुद्रो मुक्ताफलान्युद्धमतीति महकपिना
स्वस्य समुद्रवद्गाम्भीर्यं प्रकाशितम् ॥

यद्वक्त्रेण पथा प्रयासि सततं यद्वासि विद्वन्मन-

श्रौरी यच्च करोषि पूर्वमुकविप्रौढिप्रथोत्सुंसनम् ।

तस्माद्भारति सद्भिरत्र भवती तीक्ष्णेति संभाविता

तूर्णं पार्श्वममुष्य पार्श्ववमुनेरभ्येहि शुद्धचार्थिनी ॥ १२० ॥

वक्त्रेण प्रविष्टप्रस्थानातिरेकेण पथा यत्प्रयासि, नित्यं पण्डितचित्तावर्जका यथासि,
यद्य पूर्वेषां मुक्तीनां प्रौढा या प्रथा तस्या उत्सुंसनं वाचनं करोषि, ततः सद्भिरस्तीक्ष्णा
मुक्ताप्रिया संभाविता तम् । अतः शुद्धार्थिनी त्वमस्य राजर्षेः समीपमभिगच्छ । यो हि
वक्त्रेण परवक्त्रेण पथा नित्यं प्रयाति नित्यं च चारः पट्टचरः परवाचनं करोति स हिंसः
संभाविताः शुद्धार्थां शुद्धिचरत्तर्नापं याति । पार्श्ववमुनेरिति शुद्धमुषुणम् ॥

त्वत्सद्भेन जगन्नयैकगुरुणा रामन्गणो विद्विषां

सद्गामेषु पन्थानोपनिषदां सिद्धान्तमध्यापितः ।

उन्मुक्तासमसर्वशास्त्रसरणि सत्यक्तपत्रकम-

श्चित्र चिन्तयितु विविक्तविपिनासङ्ग समाश्लिष्यति ॥ १२१ ॥

जगद्भये एकेन गुरुणा गौरववता लखनेन पलायनोपनिषदादर्शनरहस्याना निधय
शत्रुवर्गोऽध्यापित । अत उन्मुक्ता त्यक्ता असमा सर्वा समस्तशास्त्री शस्त्रसवन्धिनी
सरणिर्यत्र तथा सत्यक्त पत्रकमो वाहनकमो येन स तत्र वैरिवर्गो विजयवनासङ्ग वि-
न्तयितु समाश्लिष्यति । यश्च गुरुणा उपनिषदा मोक्षोपायशास्त्राणा सिद्धान्तमध्यापित
स सत्यक्तसमप्रकुमार्य तथा सत्यक्त पत्रकमो प्र-थाधारकमो येन स विजय चिन्तयितु
गच्छतीति चित्रम् ॥

व्यथोद्रेकादेका घनरुदितशोणे नृपदृशौ

बहन्ते वेराग्यादिव विधृतकापायवसने ।

अरण्यान्यामन्यास्त्वदरिवनिता यान्ति विपद्

लताना ससर्गादिव नवजटावलकलभृत ॥ १२२ ॥

अतिभयाद्यद्घन रुदितमधु तेन रक्ते । अत सभाव्यते—वेराग्याद्भृत कापाय कापाय
रक्त वसन चाभ्या ते दशावेका काविद्धैरिरामा बहन्ते । अन्या काश्चित्त्वद्धैरिरामा
अरण्यान्या महत्सरण्ये विपद् याति । कीदृश्य । जटा सयता कचास्रथा वल्कल
भूर्जादिकृत वल्ल विभ्रत्य । अत सभाव्यते—लताना परिचयादिव । लता हि जटा
मूलानि, वल्कल लव च विभ्रति ॥

वेधव्योपहता प्रतापतपनप्लुप्यद्वपुष्फान्तय

कान्ताराध्वसु लब्धसाध्वसभुव प्रत्यर्षिवामभ्रुव ।

राजनिर्भरवाप्यचारिविवलत्रैत्रालवालावरी

सदोहैस्त्व वर्धयन्ति विशदस्पन्दा यश कन्दलीम् ॥ १२३ ॥

वेधव्येन [पति]मारणोपहता, प्रताप एव तपन सूयस्तन दुष्यती वपुष्फान्तिर्वासा
ता, का ताराध्वसु दुर्गममार्गेष्वपि, तथा लब्ध यत्साध्वस तस्य भुवो भूमय, प्रत्यर्षनां
वैरिणा वामभ्रुवस्त्व निर्मलोत्सा धीतलतां वर्धयन्ति । कै । निर्भरेण वाप्यवारिणा
हेतुना विवलन्ति यानि नेत्राणि ता-येवालवालावत्वस्त्वसमूर्ह । आदित्यतापिताथ भुवो
प्रीत्यहता सेकापरैरुत्सा वर्धयन्ति ॥

प्रियान्प्रति गरौ लम्बा कुर्वते त्वदरिस्रिय ।

साम्बधारा कराश्लिष्टकुचा पिण्डोदकक्रियाम् ॥ १२४ ॥

मद्यभुवि मनाप्पप्रवाहा हस्तद्वस्तना । हस्तम्पातिशयशारिस्ति भाव । तस्मिन्-

रामाः प्रियान्प्रति युद्धहतान्भर्तृनुद्दिश्य पिण्डोदकक्रियां कुर्वत इत्युत्प्रेक्षा । कुचाः पिण्डस्थानीयाः, अश्रूदकस्थानीयम् ॥

भिन्नभ्रूवलनाकुले तरलिते वक्त्रोडुपे सान्द्रया
निःश्वासक्रमवात्यया किमपरं भर्तृर्यरित्रे हते ।
राजेन्द्र त्वदरातिचन्द्रवदनालोकस्य शोकाचलो-
द्विन्नास्वश्रुतरङ्गिणीषु कुरुते दृढज्जनोन्मज्जने ॥ १२५ ॥

अरिभ्यस्त्रायते अरिंस्त्रायत इति वा इत्यरित्रे तथाविधे भर्तरि हते अतः सान्द्रया निः-
श्वासा एव क्रमवात्या तथा करणभूतया छिन्नं भ्रूणां वलनं तेनाकुले मुखप्रवहणे तरलिते
सति त्वदरिरामागणस्य दृष्टिः शोकशीलोद्विन्नासु वाष्पनदीषु मज्जनोन्मज्जने कुरुते ।
वात्यया छिन्नवलने चोडुपे भग्ने अरित्रे केनिपातने हते प्रवहणगामी नद्यां निमज्जति
चोन्मज्जति च ॥

त्वद्यात्रासमवेतदुर्धरगतेः सैन्यस्य संमर्दतो
द्राक्पिष्टेऽपि शिरोगणे गुणयुगं जज्ञे फणाभृत्पतेः ।
प्रापद्भूपरमाणुभिस्तरलितैः कालुष्यमक्षणां न य-

दृद्भङ्गस्य च कारणं यदशृणोन्नो पत्तिक्रीलाहलम् ॥ १२६ ॥

त्वदीययात्रासु समवेतस्य संपटितस्य अत एव दुर्धरगतेर्दुर्वहधावनस्य सैन्यस्य मर्द-
नेन फणगणे क्लेशितेऽपि शेषस्योपकारद्वयं जातम् । सैन्यमर्दनाथः पतितै रजोभिरुचित-
मपि दृष्टिकालुष्यं शेषो यत्र प्रापत्, तथा हृद्भङ्गहेतुं पदातिसिंहनादं च यन्नाशृणोत्
ततः ॥ एते श्रीतेजकृष्ठाभ्यर्थनया कृताः श्लोकाः ॥

ततो यथार्थनामानं द्विजं वागीश्वराभिधम् ।

अस्तोष्ट पठितश्लोकमिति श्रीलङ्ककं प्रति ॥ १२७ ॥

अथ श्रीलङ्कमुद्दिश्येति कृतश्लोकं वागीश्वराख्यं महाकवित्वेन सत्कार्यसंग्रहं संस्तुतवान् ।
त्वयि प्रसन्ने मम किं गुणेन त्वय्यप्रसन्ने मम किं गुणेन ।

रक्ते विरक्ते च वरेऽङ्गनानां मिथ्यैव नेपथ्यविशेषमङ्गिः ॥ १२८ ॥

यदि मयि त्वं प्रसन्नः गुणाः किमर्थाः । गुणैः साध्यस्य प्रसादनस्य स्वयं सिद्धत्वात् ।
अथ त्वमप्रसन्नः गुणाः किमर्थाः । गुणसाध्यस्य प्रसादस्याभावात् । एतदृष्टान्तेन स्पष्टी-
करोति—भर्तृरि रक्ते किमर्थो वेदः, विरक्ते वा किमर्थो वेदः ॥ इति श्रीमदवागीश्वरस्य
श्लोकः ॥

नेत्रे कवित्वपाण्डित्यमये दधद् चार्मणे ।

योऽङ्गैः सादसिलं वर्त्म सारस्वतमवैशत ॥ १२९ ॥

चरतः पथि शास्त्राणां यस्यासचर्मचक्षुषः ।

देव्याः करावलम्बेन न जातु स्खलितं पदैः ॥ १३० ॥

सकृदाकर्णनघ्रातसमस्तग्रन्थसंसृतेः ।

इति तस्य पटोः पट्टीं गिरं चिरमचर्चयत् ॥ १३१ ॥ (तिलकम्)

अचार्मणे दिव्ये काव्यपाण्डित्यमये नेत्रे दधानो यः मुञ्चेन समस्तं सरस्वतीसंबन्धिनं
मार्गं दृष्टवान् । शास्त्रमार्गं संचरतोऽसचर्मचक्षुषोऽप्रशस्तदृशोऽपहृष्टेर्यस्य सरस्वतीहस्ता-
वलम्बेन पदैः सुतिदन्तादिभिर्न स्खलितम् । अविद्यमानदृष्टेरन्धस्य च हस्तावलम्बेन
पदानि न स्खलन्ति । ग्रन्था एवानन्तत्वारसंसृतिः संसारः सकृदाकर्णनेनैकवारं श्रवणे-
नाघ्राताधीता समग्रा ग्रन्थसंसृतिर्येन तस्य पट्टपण्डितस्योक्तिं स चर्चितवान् ॥

तज्जसूरिकृतप्रीति चारुमन्दारपुष्पवत् ।

कदा भवन्महाकाव्यं व्योमेवैशे ध्रुवस्थिति ॥ १३२ ॥

तज्ज्ञाश्च ते सूर्यरतेषां कृता प्रीतिर्येन । मन्दारपुष्पवत्सुन्दरम् । अविनश्यप्रकृति ।
तत्प्रसिद्धत्वात्काव्यं कदा पश्यामि । व्योमेव ध्रुववृहस्पतिभ्या कृतप्रीति । चारुवो मन्दार-
पुष्पवन्तः शनिभौमाकेन्दवो यत्र । ध्रुवस्य नक्षत्र[विशेष]स्य स्थितिर्यत्र ॥ इति पण्डि-
तपट्टश्लोकः ॥

ज्यायसो वीक्ष्य विद्वद्भिर्हर्षदामिति पर्यदम् ।

स तदा सुचिरं दग्धे दृशं कर्णान्तचुम्बिनीम् ॥ १३३ ॥

श्रीलङ्ककस्य सभामेवं दृष्ट्वा स दृश विकसितां तदावहत् ॥

विद्वद्वादविधिस्तस्य पट्टर्कोरसजन्मभूः ।

कर्णयोः पट्टसाहारसिद्धयै चिरमकल्पत ॥ १३४ ॥

पट्टर्कोरसस्य जन्मभूः पण्डितगोष्ठी [वादविधिः] तस्य कर्णयोर्मथुरादिषुडूषकल्पि-
ताहारसदृशः संपन्नः ॥

त्रुट्यद्भिराननपथावसथोक्तिदेवी-

हस्ताग्रपुस्तकमुखादिव बन्धसूत्रैः ।

दन्तांशुभिः प्रसूमरैः पिहिताधरौष्ठः

श्रीरुच्यकस्तमथ स स्वगुरुर्बभाषे ॥ १३५ ॥

मुखनिवासिसरस्वतीहस्तस्थितपुस्तकामात्रुदद्भिरिव स्फुरद्भिर्दन्तरश्मिभिश्छादितौष्ठः
श्रीरुच्यकः स्वगुरुस्तमथोक्तवान् ॥

आराधिता भगवती भवतैव सत्यं

प्राग्जन्मसुघतशतोर्मिभिरुक्तिदेवी ।

यत्नं विनाप्यधिवसन्कविकर्म गर्भं

सारस्वतत्वमिव योऽलमभिव्यनक्ति ॥ १३६ ॥

बहुषु पूर्वजन्मसु षटशतप्रबन्धैर्हेतुभिर्भवतेव सरस्वती सेवितेति सत्यम् । अभ्यास
विनैव कविकर्म प्राप्नुवन् यो भवान् गर्भं सारस्वतत्वमिव प्रकाशयति ॥

यत्काव्यरत्नमुपधातुमिवोपनीय

शक्त्या निसर्गविवृतोद्गमयार्पितं ते ।

तच्छातता गमितवानसि वर्धमान-

व्युत्पत्तिशाणफलकार्पणनैपुणेन ॥ १३७ ॥

निसर्गेण विवृतोद्गमया स्फुरन्त्या शक्त्या नीत्वा ते तुभ्य यत्काव्यरत्न दत्त तच्छात-
तामच्छत्व प्रापितवान् । वर्धमाना व्युत्पत्ति सैव शाणफलक तस्मिन्पुणे नैपुण तेन ॥

तत्सौष्ठवव्यसनि काव्यकलाशरीर

नो जात्ववद्यमयमामयमभ्युपैति ।

शक्त्यादयो दधति साम्यगतिं त्रयोऽपि

ते यत्र धातव इवाविकृतप्रतिष्ठा ॥ १३८ ॥

सौष्ठवे दार्ढ्ये अशैथिल्ये व्यसनि काव्यकलाशरीर शब्दार्थसदभौ दोषरूप रोग न
जातु प्राप्नोति । यत्र शक्तिव्युत्पत्त्यभ्यासास्त्रयोऽपि निर्विकारा समा । यत्र शरीरे चा-
विकृतास्त्रयो दोषा वाग्वादय समास्तच्छरीर रोग न प्राप्नोति ॥

- धन्यस्त्व विनिवेशितैर्बहुतिथैरर्थैः स्थितिं विभ्रती

न कापि स्ववपु प्रसारितवती पण्यत्वसंसिद्धये ।

सालंकारपदाधिकध्वनिजुषा मूर्त्या नरीनर्त्यसौ

शभोर्येन पुरोऽर्पिता भगवतो वाग्देवतानर्तकी ॥ १३९ ॥

बहुतिर्धर्वाच्चलक्ष्यव्यङ्ग्यादिभिरर्थधर्मेण स्थितिं दधाना तथा पवित्रत्वात् सर्वत्र स्वरूप
रूप निवृत्ताना । या सालंकारं सोपमोत्प्रेक्षादिभिः सविभूषणैश्च पदैः सुस्तिवन्तादिभिः
पदयोधरणयोश्च योऽपिको ध्वनिस्त विभ्रता रूपेणाल्पं नृत्सति सा सरस्वतीनर्तकी चेन
हरसुरिभ्य प्रतिपादिता स त्व धन्य ॥

यच्छ्रीमहक मुख्यता गतयता व्युत्पत्तिविच्छित्तिभि

श्रीश्रीकण्ठचरित्रमित्यभिषया काव्य व्यधायि त्वया ।

एतस्मिन्सदसि प्रसिद्धविविधोपासीनविद्वद्रे

तत्संदर्शय तस्य रोहतुतरा साफल्यत कल्पता ॥ १४० ॥

चरतः पथि शास्त्राणां यस्यासच्चर्मचक्षुषः ।

देव्याः करावलम्बेन न जातु स्वलितं पैदैः ॥ १३० ॥

सकृदाकर्णनप्रातसमस्तग्रन्थसंसृतेः ।

इति तस्य पटोः पट्टीं गिरं चिरमचर्चयत् ॥ १३१ ॥ (तिलकम्)

अचामरणे दिव्ये काव्यपाण्डित्यमये नेत्रे दधानो यः सुखेन समस्तं सरस्वतीसंबन्धिन
मार्गं दृष्टवान् । शास्त्रमार्गं संचरतोऽसच्चर्मचक्षुषोऽप्रशस्तदशोऽल्पदृष्टेयस्य सरस्वतीहस्ता-
वलम्बेन पैदैः सुप्तिङन्तादिभिर्न स्वलितम् । अविद्यमानदृष्टेरन्धस्य च हस्तावलम्बेन
पदानि न स्वलन्ति । ग्रन्था एवानन्तरवासंघतिः संसारः सकृदाकर्णनेनैकवारं श्रवणे-
नाप्राताधीता समग्रा ग्रन्थसंघतिर्येन तस्य पट्टपण्डितस्योक्तिं स चर्चितवान् ॥

तज्ज्ञसूरिकृतप्रीति चारुमन्दारपुष्पवत् ।

कदा भवन्महाकाव्यं व्योमेवेषे ध्रुवस्थिति ॥ १३२ ॥

तज्ज्ञाश्च ते मूर्यस्तेषां कृता प्रीतिर्येन । मन्दारपुष्पवत्सुन्दरम् । अविनश्वरप्रकृति ।
तत्प्रसिद्धत्वारकाव्यं कदा पश्यामि । व्योमेव ध्रुवबृहस्पतिभ्यां कृतप्रीति । चारवो मन्दार-
पुष्पवन्तः शनिभौमाकेन्दवो यत्र । ध्रुवस्य नक्षत्र[विशेष]स्य स्थितिर्यत्र ॥ इति पण्डि-
तपट्टश्लोकः ॥

ज्यायसो वीक्ष्य विद्वद्भिर्हर्षदामिति पर्यदम् ।

स तदा सुचिरं दध्रे दृशं कर्णान्तच्छुम्बिनीम् ॥ १३३ ॥

श्रीलङ्ककस्य सभामेव दृष्ट्वा स दृश विकसितां तदावहत् ॥

विद्वद्वादविधिस्तस्य पट्टतर्कारसज्जन्मभूः ।

कर्णयोः पट्टसाहारसिद्धयै चिरमकल्पत ॥ १३४ ॥

पट्टतर्कारस्य जन्मभूः पण्डितगोष्ठी [वादविधिः] तस्य कर्णयोर्मथुरादिपट्टसकल्पि-
ताहारसदृशः संपन्नः ॥

त्रुट्यद्भिराननपथावसथोक्तिदेवी-

हस्ताग्रपुस्तकमुखादिन बन्धसूत्रैः ।

दन्तांशुभिः प्रसृमरैः पिहिताधरौष्ठः

श्रीरुप्यकस्तमथ स स्वगुरुर्नभापे ॥ १३५ ॥

मुखनिवासिसरस्वतीहस्तास्थितपुस्तकामातुदद्भिरिव स्फुरद्भिर्दन्तरनिमिदद्यादितौष्ठः
श्रीरुप्यकः स्वगुरुस्तमथोक्तवान् ॥

आराधिता भगवती भवतैव सत्यं

प्रान्जन्मसुप्रतशतोमिभिरुक्तिदेवी ।

यत्नं विनाप्यधिवसन्कविकर्म गर्भं

सारस्वतत्वमिव योऽलमभिव्यनक्ति ॥ १३६ ॥

बहुषु पूर्वजन्मसु वतघतप्रदन्धैर्हेतुभिर्भवनेव सरस्वती सेवितेति सत्यम् । अभ्यासं
विनेव कविकर्मं प्राप्नुवन् यो भवान् गर्भं सारस्वतत्वमिव प्रकाशयति ॥

यत्काव्यरत्नमुपधातुमिदोपनीय

शक्या निसर्गविवृतोद्गमयार्पितं ते ।

तच्छाततां गमितवानसि वर्धमान-

व्युत्पत्तिज्ञानफलकार्पणनैपुणेन ॥ १३७ ॥

निघण्टेन विवृतोद्गमया स्फुरन्त्या शक्या नीत्वा ते तुभ्य यत्काव्यरत्नं दत्तं तच्छात-
यन्तच्छब्दं प्रापितवान् । वर्धमाना व्युत्पत्तिः सर्वं ज्ञानफलकं तस्मिन्नपेणे नैपुणं तेन ॥

तत्सौष्ठवव्यसनि काव्यकलाशरीरं

नो जात्ववद्यमयमामयमभ्युपैति ।

शकत्यादयो दधति साम्यगतिं त्रयोऽपि

ते यत्र घातव इवाविकृतप्रतिष्ठाः ॥ १३८ ॥

घातवे दान्ये अर्थायिन्ये व्यसनि काव्यकलाशरीरं शब्दार्थसदमौ दोषरूपं रोमं न
तु प्राप्नोति । यत्र शक्तिव्युत्पत्त्यभ्यासाख्योऽपि निर्विकाराः समाः । यत्र शरीरे चा-
दृष्टाश्रयो दोषा वाच्योदय- समास्तच्छरीरं रोमं न प्राप्नोति ॥

- यन्त्यस्त्वं विनिवेशितैर्यहुतिधैर्यैः स्थितिं विभ्रती

न कापि स्वचपुः प्रसारितवती पण्यत्वसंसिद्धये ।

सालंकारपदाधिकृष्वनिजुषा मूर्त्या नरीनर्त्यमौ

शंभोर्येन पुरोऽर्पिता भगवतो वाग्देवतानर्तकी ॥ १३९ ॥

बहुतिथैर्वाच्यलक्ष्यव्यङ्ग्यादिभिर्यथैर्धनैश्च स्थितिं दधाना तथा पवित्रत्वात् सर्वेन स्व-
। निजुषाना । या सालंकारैः सोपमोत्प्रेक्षादिभिः सविभूषणैश्च पदैः सुतिङ्गन्तादिभिः
शोचरणयोश्च योऽधिको ध्वनिस्य विभ्रता रूपेणालथं वृत्ततिं सा सरस्वतीनर्तकी येन
१३९ दिश्य प्रतिपादिता स त्वं धन्दः ॥

यच्छ्रीमहक मुख्यतां गतवता व्युत्पत्तिविच्छित्तिभिः

श्रीश्रीकण्ठचरित्रमित्यभिधया काव्यं व्यवाधि त्वया ।

एतस्मिन्सदसि प्रसिद्धविविधोपासीनविद्वद्रे

तत्संदर्शय तस्य रोहतुतरां साफल्यतः कल्पता ॥ १४० ॥

काव्यं स्वव्याख्येयस्य महेश्वरस्य साम्यं प्रापत् । त्रिजगत्तुल्यस्य तथा बक्रोक्त्या परि-
वितस्य यस्याग्रे बुधजनहर्षाभ्रुगङ्गा तरङ्गितत्वममहीत् । ईश्वरध्वन्द्रगङ्गे धारयति ॥

सारस्वतस्य महसः प्रथमा शिखेव
सा महङ्कस्य ववृते धुरि सूक्तिरेका ।

दग्धुं मनः खलजनस्य कपोलराग-

मङ्गला व्यधत्त वचनेष्विव या स्वमोजः ॥ १४९ ॥

सारस्वतीतेजोभिनवा ज्वालये सा महङ्कस्य सूक्तिः । या दुर्जनानां चित्तं दग्धुमिव
मत्सरोत्थितगङ्गारूपत्वव्याजाभिजं तेज इव व्यधात् ॥

इत्यादिभिः प्रकरणैर्बुधसाधुवादा-

नादाय चेतसि दधत्परितोषमुद्राम् ।

तत्काव्यपुस्तकमथार्पयति स तस्यै

पूजाक्षणे त्रिजगतीगुरवे हराय ॥ १५० ॥

‘ गिदतकृत यशः श्रुत्वा परितुष्य स पूजावसरे परमेश्वराय काव्यं न्यवेदयत् ॥

इक्षुक्षीरसधर्मनिर्मलरसस्रोतःसमुल्लासना-

दातन्वान इवाधिकाधिकमहास्नानक्रियाप्रक्रियाम् ।

तेनाग्रे निहितश्वराचरगुरोर्बक्रीमवन्मूर्तिभिः

शब्दैरङ्कुरितप्रणाम इव स प्रौढिप्रबन्धोऽधिनीत् ॥ १५१ ॥

इक्षुमधुरस्य क्षीरनिर्मलस्य रसस्रोतसः स्फुरणान्महास्नानमिव ददत्स प्रबन्धो बकी-
भवद्रूपैः शब्दैर्द्वैतुभिः कृतप्रणाम इव महेश्वरस्याग्रे निहितोऽप्रीणयत् । अन्वोऽपि शर्क-
‘क्षीराभ्यां भगवतो महास्नानं ददत्प्रणमथ प्रीणयति ॥

पितृभिर्भाणस्य स्मररिपुपुरीपौरपदवीं

नियोगेन स्वमे पदमुपगतेन श्रवणयोः ।

प्रबन्धं संधायेत्यधिकविबुधश्लाघ्यनिरघ-

क्रमं महङ्कः सौख्यं किमपि हृदये कन्दलयति ॥ १५२ ॥

महेश्वरलोकस्थस्य पितृराज्ञया स्वप्ने धृतया विबुधस्तुतं तच्छ्रीश्लोचरितं काव्यं
भगवते निवेद्य स महङ्को मनसि कमप्यानन्दं प्रकाशयति ॥

काले कलौ विकसिते किल जोनराज्ञस्तत्काव्यराजविवृतेर्भजते पुरारिम् ।
 ब्रह्मादि चाद्दु पट्ट नास्य हि रज्जनाय का मादृशस्तु गतिरीश्वरसेवनेऽन्या ॥
 सन्तो नयन्ति गुणतां खलु दोषजातं जातेति चापलकलासु मम प्रवृत्तिः ।
 वारां पतिस्त्वजति चेत्स्वकृतां व्यवस्थां कीर्तिः स्थितिं श्रयति कस्य जगत्प्रसिद्धा ॥
 श्रीकृष्णकाव्यविवृतिं विरचय्य जोनराजः सतो नमति यन्नमतिप्रतिष्ठः (?) ।
 ह्येलास्तु वस्तदपि यत्नमकार्यमस्यां दीपो विलान्ध्यहरणात्तरणेः समः किम् ॥
 इति श्रीपण्डितलोलतनयपण्डितनोनराजतनयराजानकथीजोनराजकृतया टीकया
 समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तमानोर्महाकविराजराजानकथीमहकस्य
 कृतौ श्रीकृष्णचरिते महाकाव्ये पञ्चविंशः सर्गः ।

समामोऽयं ग्रन्थः ।

काव्यं स्वव्याख्येयस्य महेश्वरस्य साम्यं प्रापत् । त्रिजगत्स्तुल्यस्य तथा वक्रोक्त्या परि-
चितस्य यस्यामे बुधजनहर्षाश्रुगहा तरङ्गितलममहीत् । ईश्वरश्चन्द्रगते धारयति ॥

सारस्वतस्य महसः प्रथमा शिखेव

सा महङ्कस्य वधृते धुरि सूक्तिरेका ।

दग्धुं मनः खलजनस्य कपोलराग-

भङ्गचा व्यधत्त वचनेष्विव या स्वमोजः ॥ १४९ ॥

सरस्वतीतेजोभिनवा ज्वलेव सा महङ्कस्य सूक्तिः । या दुर्जनानां चित्तं दग्धुमिव
मत्सरोत्थितगण्डाहणत्वव्याजामिजं तेज इव व्यधात् ॥

इत्यादिभिः प्रकरणैर्बुधसाधुवादा-

नादाय चेतसि दधत्परितोपमुद्राम् ।

तत्काव्यपुस्तकमथार्पयति स तस्यै

पूजाक्षणे त्रिजगतीगुरवे हराय ॥ १५० ॥

१ ष्ठितकृतं यशः श्रुत्वा परितुष्य स पूजावसरे परमेश्वराय काव्यं न्यवेदयत् ॥

इक्षुक्षीरसधर्मनिर्मलरसस्रोतःसमुल्लासना-

दातन्वान इवाधिकाधिकमहास्नानक्रियाप्रक्रियाम् ।

तेनाग्रे निहितधराचरगुरोर्वक्रीभवन्मूर्तिभिः

शब्दैरङ्कुरितप्रणाम इव स प्रौढिप्रबन्धोऽधिनीत् ॥ १५१ ॥

इक्षुमधुरस्य क्षीरनिर्मलस्य रसस्रोतस्यः स्फुरणान्महास्नानमिव ददास्य प्रबन्धो वक्त्री-
भवद्रूपैः शब्दैर्द्वेषुभिः कृतप्रणाम इव महेश्वरसामे निहितोऽप्रीणयत् । अन्योऽपि शब्द-
क्षीराभ्यां भगवतो महास्नानं ददात्प्रणमथ प्रीणयति ॥

पितुर्भिन्नाणस्य साररिपुपुरीपौरपदवीं

नियोगेन स्वमे पदमुपगतेन श्रवणयोः ।

प्रबन्धं संधावेत्यधिकविबुधश्लाप्यनिरप-

क्रमं मद्भुः सौख्यं किमपि हृदये कन्दलयति ॥ १५२ ॥

महेश्वरश्लोकस्यस्य पितुराहत्या स्वमे धृतया विबुधरनुत् तत्परीहृष्टपरितं कामं
भगवते निवेद्य स महङ्को मनसि कम्प्यानन्दं प्रकाशयति ॥

काले कलौ विकसिते किल जोनराजस्वत्काव्यराजविष्टेर्भजते पुरारिम् ।
 ब्रह्मादि चाट्ट पट्ट नास्य हि रजनाय का मादशस्तु गतिरीश्वरसेवनेऽन्या ॥
 सन्तो नयन्ति गुणतां खलु दोषजातं जातेति चापलकृत्यासु मम प्रवृत्तिः ।
 वारां पनिस्त्वजति चैत्स्वकृतां व्यवस्थां कीर्तिः स्थितिं श्रयति कस्य जगत्प्रसिद्धा ॥
 श्रीकण्ठकाव्यविष्टिं विरचय्य जोनराजः सतो नमति यन्नमतिप्रतिष्ठः (?) ।
 हेलास्तु वस्तुदपि यन्नमकार्यमस्यां दीपो बिलान्ध्यहरणात्तरणेः समः किम् ॥
 इति श्रीपण्डितलोलतनयपण्डितनोनराजतनयराजानकश्रीजोनराजकृतया टीकया
 समेतः श्रीराजानकविश्ववर्तसूनुर्मेहाकविराजराजानकश्रीमहकस्य
 कृता श्रीकण्ठचरिते महाकाव्ये पञ्चविंशः सर्गः ।

समामोऽयं ग्रन्थः ।

श्रीकण्ठचरितस्यश्लोकानां सूची ।

	स० श्लो० पृ०		स० श्लो० पृ०
अंशवस्त्रव निशाकर	११ । ५७ । १५८	अदीर्घसूत्रः प्रसरद्भिर	३ । ५१ । ३९
अकामर्दनं विज्यलिपीड	२१ । ४१ । २९८	अदृष्टतापव्यसनाः स्व	११ । ७३ । १६०
अक्षरस्रतधुयं वृत्तिरधि	२० । ६१ । २९०	अद्वैतमूर्तेर्विशिखेन च	२० । ५० । २८८
अखण्डपादुम्बपथेषु वि	६ । ४ । ७५	अधिककुतुम्बकलोत्सर्गलिमु	७ । ६ । ९३
अगर्हबाहृतमतन्यायोप	२५ । ८८ । ३५०	अधिकरतलमाननस्य	७ । ३१ । ९९
अग्रे कूर्वरिचक्रयोर्दिनकर	० । ५८ । २८५	अधिकुन्तलं त्रिलकितं	१४ । ३० । १९९
अग्रे निर्वर्त्य संवत्क्रस	२० । ६५ । २९१	अधिगग्गम्बलमलेति	१३ । १३ । १८६
अग्रे नीराजित इव न	१६ । ९ । २२३	अधिनोद्वृत्तः सदाधि	८ । २० । ११२
अग्रास्वधुपायमानहरि	१० । ४४ । १३९	अधिनधमध्यमुद्युष्य	१४ । ३५ । २०१
अग्रमहानिममनिस्सृष्ट	२३ । ४३ । ३१८	अधिरोषिते चिकुरशौ	१३ । ११ । १८५
अग्नेः काचन महमद्भिम	७ । ६२ । १०७	अधिरोहणसुखया कया	८ । ४२ । ११७
अहातपागिहलरहलामु	२ । ५ । १५	अधिवक्त्रिगग्गपमखण्ड	१४ । १ । १९४
अतिशाम्पोर्नधुमदेन	१४ । ५० । २०३	अधिष्ठायाभ्रान्तधुतवि	२ । ४५ । २५
अतिदीर्घया सरलना च	१४ । १५ । १९६	अधीतवैदग्ध्यविशेषमक्र	३ । ६५ । ४२
अतिमुक्तकर्मोत्कृष्टि	८ । ४३ । ११७	अधुनाप्यनुभूयते त्व	१२ । २२ । १६६
अतुल्यपत्रिस्तुपया मूषि	२५ । ८६ । ३५०	अध्यासीनो रयमवित	२० । ५६ । २८९
अत्यर्धवक्त्रमनस्यकं	२ । १४ । १७	अनलस्यं शैल्यमुपेल	१२ । ९१ । १८१
अत्युग्रतस्य पादेषु छ	४ । २२ । ४५	अनन्तरं मुस्सलदेवन	३ । ६६ । ४२
अत्रैकादशपा विमल	१६ । ३६ । २३१	अनल्पसंख्यवशेन म	१२ । २९ । १६७
अथ काचिदहपयमा	१३ । २ । १८४	अनिस्त्राच्युतबलश्राव्य	२५ । ५८ । ३४५
अथ ताः प्रमुनरमसेन	९ । १ । १२०	अनीकश्रोत्रहलकैलि	२१ । ११ । २९३
अथ ताभिरप्रतरखेदव	९ । ५ । १२१	अनीकिनीवीरधि गु	२१ । ३१ । २९६
अथ तामनुजगमुदग्नि	८ । १६ । ११३	अनुस्रानेकनिर्गतशा	३ । ४९ । ३९
अथ दक्षिणमापूय पा	१९ । ९ । २६७	अनुन्मिषट्टि निषेदु	६ । ३२ । ८१
अथ स्तेरकपोलशट्टि	८ । ९ । ११०	अनूद्यतिप्रहृष्टवत्स	२० । २६ । २८४
अपरा विनृष्टि तमश्	११ । ३१ । १५१	अनेकमुक्तानुगतान्मनि	३ । ६८ । ४३
अथ संभ्रमं नयनसंभव	१३ । १ । १८४	अनेकशो देन पृदाङ्ग	३ । ३६ । ३७
अथान्दमिश्रीनमवेष्ट्य	२१ । १ । २९२	अनेकशोऽहं विवृष्टम	२ । २४ । १९
अथोदमूलस्य कनिष्ठशो	३ । ६३ । ४२	अन्तःशयानाच्युतना	१२ । ४१ । १६५

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
अन्तःसप्राप्तवीरस्थिति	२३	५५	३२२	अभ्युद्धतो रजनिबल्लभ	१०	४५	१४०
अन्तर्वसन्मदनसायक	७	५७	१०५	अभ्रलिहोहोलकुले कु	१२	३६	१६८
अन्यः स सुहृत्स्तेन	२५	१०२	३५२	अभ्रकपोन्मिपितकीर्ति	२	३९	२३
अन्यैषां सवनलिहाम	१७	४४	२४५	अमरकटककिकरा सु	२३	५	३१२
अन्यैः किं वरद वरा	१७	५४	२४६	अमृतमिति निपीय ते	१९	४५	२७३
अन्योन्यगाढभुजवन्ध	१५	२३	२१३	अम्बुधे. पयसि विम्ब	१०	९	१३३
अन्योन्य घटनायाजनि	१८	५७	२६४	अम्बुधेरुदगमद्विभुम	११	५८	१५८
अन्योन्यनिर्दयविघटन	१८	४३	२६१	अम्मोर्धौ सलिल निमी	१६	५	२२२
अन्योन्य ते ध्वजिन्या	२२	५८	३११	अरालयञ्जुकुटिकृष्णप	३	४७	३८
अन्योन्यमच्छमणिभूष	१३	४६	१९१	अरिष्टमन्यत्किमतोऽपि	२१	३८	२९७
अन्योन्यमर्दनरथादु	१८	५	२५१	अरुणतिपाधरदलेन	९	२३	१२४
अन्योन्यमेणाङ्ग न सघ	११	६७	१५९	अरुणमणिगरीयोगोपुर	१७	५९	२४७
अन्वरोधि दधता गुरु	१२	७	१६२	अर्थोऽस्ति चेन पदशु	२	३०	२१
अपनीय पीतनमुपोडद	९	३३	१२६	अर्पयन्कमपि स्पन्द	२५	२७	३३९
अपरा परागनिकरेण	९	४	१२१	अलिकफलवसीमि ते	११	२३	१४९
अपरामराश्रयसुतनो	१३	३४	१८९	अलिमजस्यानशनवता	६	१	७४
अपरा ललाटकलके	१३	९	१८५	अवगूढो दृढ देव्या	४	२१	४९
अपरा वपुर्विपुलदृग्वि	१३	३	१८४	अवधिस्य करेण वापि	८	३१	११५
अपरा ससौरभवतस	१३	२९	१८८	अवतसितमलिकाधिवा	८	४७	११८
अपहृत्य पीतनमशेष	९	३४	१२६	अवद्यजम्बालगवेषणाय	२	१०	१६
अपारिजातप्रसरे प्रदर्शि	३	३२	३६	अवश प्रविश्य रससञ्ज	९	३६	१२६
अपि कटकयुगे घनु	२३	९	३१२	अवहन्त ताः श्रमजला	९	२	१२०
अपि यहिदि सागु	१९	२२	२६९	अवामनानेकसमीपवै	३	१३	३२
अपूपुरत्पुरस्तेषा इत	२५	१०४	३५३	अविस्मृतस्वजननीज	२५	१०६	३५३
अप्रयुक्तवति चन्द्रो	२२	२	३०१	अविहितवृहत्तच्छा	२	४८	२६
अच्छिप्रवेशे बडवामि	१	१५	५	अव्याद्विधातु करपुण्ड	१	२३	७
अच्छिवारिवदवीशृषदि	११	५	१४६	अशङ्कुबन्धस्तरसेतराः	२१	२७	२९६
अभप्रर्नसार्गिकसीकुमा	८	५१	११८	अशिक्षिता या प्रकृते	२	१५	१७
अभिनवविभवाप्तौ न	६	५८	८७	अशुभपिशुननि.सरद	२३	३	३११
अभिपिषुतु सा यपुर	१२	८५	१८०	अशेषभिवगमप्य शर	२५	९७	३५१
अभ्यर्णवतिध्वनदभ्रति	१	९	४	अशेषमाहेश्वरमौत्रिप्र	३	३४	३६
अभ्यस्तशारभसत्तालि	१५	६	२०९	अष्टौ तनूरपि दिहृष्टि	५	११	६१
अभ्यस्ताशङ्कलज्ञपरिघ	६	७३	९१				

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
असह्युदयदानश्लोतः	१०।	५३।	१४२	आरुटवलः क्षणमन्त	६।	५७।	८६
अथावध्यवसायोऽन्मद	२५।	११८।	३५५	आरुडसा दटामिमान	२०।	६०।	२९०
असितः शित्तामजिरथे	१३।	२२।	१८७	आरुटाः शुभमेघसां	२५।	४७।	३४३
अष्टमश्लोतः प्रोतस्थल	२३।	५४।	३२१	आरुटां परिपाकवरने	२५।	१४१।	३६०
अग्नेर्मयूखरय लोहवर्मे	२१।	४।	२९२	आरुि कलय पुरः क	११।	५२।	१५७
अस्यं पलं च समनेव	२३।	३८।	३१७	आरुिभ्यन्ती सकलक	७।	६३।	१०७
अहो धन्योऽग्नि य	२५।	५।	३३६	आरुीपु क्रमसाः प्रवि	१५।	४८।	२१९
अहो महो देवजना	२१।	१८।	२९४	आरुीकमार्गमुपरोट्म	५।	३८।	६७
आकृष्यं निर्णयमरात्रि	१८।	१७।	२५४	आवहृन्ननवाधि परिवारं	११।	३।	१४६
आकाशदेस विदध	१।	२०।	६	आवहृन्प्रविशदुद्धतमा	१२।	१०।	१६३
आकुलान्कलकडाननु	१२।	९।	१६३	आशङ्कयेव पिवास्पती	१९।	५५।	२७६
आकन्दमावहृदिवाग्नि	१८।	३१।	२५७	आसंसारदटप्रकन्दनटि	१६।	२१।	२२६
आकृष्टमरिचोयेभ्यः	१९।	१।	२६६	आसमेपूदुरतरपुपरा	१९।	५४।	२७५
आकान्ता यभ्य बिक्रि	२५।	४८।	३४४	आर्षीस्वरन्मयुकर	८।	५३।	११९
आकान्मनु भटेषु वाट	२१।	४६।	२९९	आर्षीस्वरुवचापदट	१९।	४९।	२३८
आगच्छन्मत्तयानिलः	६।	६६।	८९	आस्कन्ध सं स्तन्दन	२०।	५।	२८०
आग्नेयात्रप्रमाभिर्पन	२३।	५६।	३२२	आस्टे क्वानि मुपनेमि	१६।	५६।	२३७
आपटयन्करपलेन य	१८।	१५।	२५३	आस्त्यानदिमैरसनामि	५।	५।	५९
आच्छिद्य कञ्जकनयं	१५।	१४।	२११	आस्थानीनवरमसांज	१७।	३।	२३८
अटोपेन पटीपसा य	२।	४९।	२६	इक्षुश्रीरस्यभनेनिनेन्दर	२५।	१५१।	३६२
आग्नेन्वन्विनयाकृतं दू	२५।	९३।	३५१	इच्छट्टिः क्षयिमुकट	१७।	३०।	२४३
आतपप्रपदवीमथिति	१३।	८।	१६३	इतरा कृष्णं अर्हातुर्म	८।	३६।	११६
आनपप्रमुपरि प्रपेदिरे	२२।	२२।	३०४	इतरा निषगंद्दगीररा	१३।	३३।	१८९
आप्तः कृधा मृषविषा	१८।	२६।	२५६	इतस्ततः कृष्णरेपुषो	३।	२६।	३५
आप्तमन्मदितचन्दका	२२।	३९।	३०७	इतस्ततस्वहनसरोज	१६।	२६।	२२८
आप्तकूर्मपुपगैन्म	१९।	१२।	२६७	इतस्ततस्वस्य एहीतय	२०।	८।	२८१
आप्ताः शाकनिचोदके	१९।	६३।	३७८	इति परिमतमात्मगारि	७।	९।	९४
आन्दोडितानानी इष्टी	१३।	५२।	१७१	इति प्रमितदुःसाहासग	१८।	६०।	१६५
आपीय य युष्टिमुधेन	७।	५३।	१०४	इति मेषक एव विपता	११।	३०।	१५१
आवहृन्परिवेष्य रश्मि	४।	१०।	४७	इति रतिपरिगेदुरस्तार	७।	११।	९९
आमन्श्रीर्मिनादनुदि	१०।	५४।	१४३	इति वषतागतीचोदधि	७।	९१।	१०७
आरुणः दृष्टोदनाहण	१०।	५९।	१४४	इति धीविण्य गीतोय	१५।	१८।	३३४
आराधिता भगवती	२५।	१२६।	१५८	इति य भवभोता गी	१५।	१।	३१५

स० श्लो० पृ०

इति सूक्तिमीकिकमयीं	३ । ७६ । ४५
इतीदृशीं प्रस्तुवतोऽपि	३ । ५५ । ४०
इतो रदाः पश्य त्रिन	१६ । ४० । २३४
इत्थं याते पितरि क्ष	३ । ७१ । ४४
इत्थं शूहारमङ्गीरसमय	१५ । ५० । २२०
इत्थं साम्राज्यमापद्विग	१० । ६१ । २६५
इत्थं सिद्धे दितिजवि	२४ । ३३ । ३३२
इत्थं सैन्ये धरित्रीधरवर	२१ । ५३ । ३०१
इत्थंकारं करालोऽसम	२३ । ४० । ३२०
इत्थं तत्क्षणकल्प्यमान	१३ । ४४ । १९१
इत्थं तत्र विचित्रमण्ड	१३ । ४० । १९२
इत्थं तासां विलासाल	१४ । ६७ । २०७
इत्थं वृत्त्यन्मधुरगिरो	१२ । ८६ । १८०
इत्थं प्रस्तावनार्यं विष्ट	१७ । ६७ । २४९
इत्थं मान्मयसंप्रदायगु	१२ । ९४ । १०२
इत्थं मुकुन्दं च हवि	२० । ५२ । २०८
इत्यस्मद्रिरमधिरोप्य	१७ । ५३ । २४६
इत्यादिभिः प्रकरैर्गुं	२५ । १५० । ३६२
इत्यादिस्तुतिमुखरेषु	१७ । ३४ । २४३
इत्याप्याप्यायमुप्रत्य	१९ । २७ । २७०
इन्दिन्द्रिरीर्निर्भरगर्भमी	६ । ५१ । ८५
इन्दो मुदुरोच्छलदूर्मि	१२ । ३७ । १६९
इह कचति पलाश एष	७ । २० । ९६
ईक्षांबभूवे श्रवणान्तर्ग	२० । २१ । २०३
ईदृशप्रततपःपणप्रसु	१७ । ५२ । २४६
ईदृग्भिः स्वरमकरैक	१७ । ४५ । २४५
उच्छिन्नैरुपरि भाकवै	२२ । २३ । ३०५
उज्ज्वले पथि वैदर्भे	२५ । ८५ । ३५०
उत्तंसितातिशुरभिप्रस	८ । ५४ । ११९
उत्तुहसौधपदबन्धरता	११ । ५१ । १५६
उदज्जम्भत वीक्ष्यां रज	८ । ४० । ११६
उदपदयदाशु कुन्तुकेन	९ । ९ । १२१
उदच्छदच्छिदुरकच्छ	२१ । ५२ । ३०१

स० श्लो० पृ०

उदग्गैः फणमण्डलेत्	१६ । ५१ । २३५
उदग्गुणा कस्य न ना	६ । ३३ । ८१
उदग्गुणा श्रमजलेन	१० । ४६ । २६१
उद्यतोऽथ रजनीविला	१० । ३३ । १३७
उद्यदानहृद इव बलद्	२४ । २६ । ३३०
उद्यद्भिर्विपसीकरैर्धृत	२२ । ५४ । ३१०
उद्यद्भजोभिर्धनपञ्चशो	६ । ११ । ७६
उद्यद्भ्युतदीप्तिसोदर	२५ । १४६ । ३६१
उद्युक्ते शुणवद्विपादक	३ । ७७ । ४५
उद्वृत्तैर्दुर्निमित्तरिति	१९ । ६६ । २७९
उद्वेष्टकलमुण्डखण्डस	४ । ५६ । ५५
उमत्तस्य क्षणिति स्वय	१२ । ११ । १६३
उन्मयूखमनुसंदधन्पु	१० । २६ । १३६
उन्मिषत्तरत्तारतार	१० । ११ । १३३
उन्मीलकुसुमभराधि	६ । ५९ । ८७
उन्मीलदर्षकणविभ्रम	१० । ३९ । २५९
उन्मुदतामुदयनक्षण	१० । ४२ । १३९
उपगतवति शंकरे त	२३ । ६ । ३१२
उपगतसमरोत्सवग्रहा	२३ । १५ । ३१३
उपगतवति धृत्युनोप	२२ । ४७ । ३०८
उपप्लवरजस्तत्र स्थिति	१९ । १५ । २६८
उपर्यहीन्द्रो गिरिशस्य	२१ । १९ । २९५
उपेत्य पादद्वितयं ज	३ । ४० । ३७
उमारमण निद्रया वि	१६ । २७ । २२८
उररीचकार सुरवारव	१३ । ३० । १०८
उरुर्ध्वं मजत्कमलजाक	५ । ४६ । ७०
उर्ध्वगण्डादप्युपरि परि	१ । ४६ । ११
ऋजुतुलिकाप्रविनिचे	१३ । २६ । १०८
एकं धीजयसिंहपाधि	२५ । ६१ । ३४६
एकः पुनर्दुर्जनसारमेयै	२ । २२ । १९
एकत्र नीतरे दिशि	२० । ३१ । २०९
एकत्र पक्षे रजनीत	२० । १० । १८१
एकत्र लीनो मधुपः प	८ । ५२ । ११९

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
एकस्व त्रिनयन हृदय	१७	२९	२४३	कर्पूरपासुलहरीलटभा	११	४४	१५४
एकस्थानाक्रमणविहृता	२४	६	३२४	कलङ्कशून्यापि रसप्रवा	२	११	१७
एकादश्यां व्रतनियम	३	७२	४४	कल्पितधिरमयोमयो	२२	१८	३०४
एणाङ्गरिमलहरीभिर	११	४७	१५५	कङ्गोलिताप्युदयतो य	११	३४	१५२
एणीदशा कुचतटी	१५	२४	२१३	कवित्ववक्तव्यमयैरनु	३	४६	३८
एतत्तर्क्य कौतुक कु	१६	४३	२३३	कवीन्द्रपक्षानधिरुह्य नि	१	३४	९
एतद्वधुकचानुकारिकिर	२५	१०५	३५२	कश्चित्तपाप्रधितरोपभ	१८	२९	२५७
एता दिशस्त्रिदशानाय	१६	१७	२२५	कश्चित्सुरो विकिरति	१८	३३	२५८
एते करा हिमकरस्य	११	५०	१५६	कश्चिद्भार पुनरुक्तवि	१८	२४	२५६
एना समीरवलनक्षण	७	६०	१०६	कश्चिद्विशङ्कटपट्टमुकुटी	१८	७	२५१
एवमस्त्वन्न सरम्भो	१९	४१	२७२	कश्चिन्नाय पटुपाट	१८	१३	२५३
एषां मौलिम्पृगावचूल	१६	५०	२३५	कश्मीरकान्ताननकिंक	६	३	७५
ऐश्वर्य वक्षसि नवध	१८	२३	२५५	कस्य च दिशति न ना	१२	८३	१८०
औचित्याभिजनिजमा	१७	१७	२४१	कस्यचित्करविघटनस्फु	२२	८	३०२
औत्सुक्यतो विवृतशे	१८	५३	२६३	कस्यचिद्गुपि तत्क्षण	२२	१२	३०३
औवांमियोतशेष दध	१२	६६	१७६	कस्यापि कोपधुतमूर्ध	१८	२०	२५५
कचेष्वहृत मुक्तता	९	५५	१३०	कस्यापि तत्समयसभ्र	१८	८	२५२
कटचीनपिष्टघटनावि	१४	२२	१९८	कस्यापि पाणिकमले त	१८	२५	२५६
कटाक्षिते शारदया दया	३	१९	३३	कस्यापि वक्षत्रमुदया	१८	३०	२५७
कतिचिशेठदेवस्य त	२५	३६	३४०	कस्यापि शक्तिप्रभवा	२	४	१५
कनक निमज्जति शरी	१३	४०	१९०	कस्याप्यवेपथ वपु पु	१८	३४	२५८
कनकालुङ्गामुपरि का	१४	४२	२०१	काकधूमकविमूकता	२२	३६	३०६
कदर्पकर्णेजपभूमिकामु	६	२२	७९	काचित्त्र विमुद्रपङ्कज	१३	५०	१९३
कदर्पस्येव शार्ङ्गोपलफ	१२	६७	१७६	काचित्तथा विवुषमुग्ध	१५	३६	२१२
कररीमरं व्यथित का	१३	१०	१८५	काचिद्भार पुरदायित	१५	३९	२१७
कवरीभुजागो तपामरी	८	३४	११५	काशीहटापहरणाय क	१५	१७	२११
कमन्दविनिर्गालनद	११	१३	१४७	कादम्बरी कुहरसहि	१४	५३	२०३
कुरङ्गैः शव कल्पित	९	४३	१२८	कान्तावगूढवपुस्यह	१५	२८	२१४
कुरंगेषु यासु हृदवि	१३	३६	१८५	कान्तिस्तेषां च तद्वा	१९	६	२६७
कुरवीरमधीरलोचना	८	४९	११८	कान्तेषु कुरुद्विमोच	१५	१०	२१०
कुरे गानां करवालव	२१	१०	२९३	कात्याय्य त्रिमितैव	१४	६६	२०६
कुरे शम्भोर्भूषणस	१०	५८	१४४	कामप्रदास्त्वधरसप्रदा	६	२०	७८
कुर्यात्तलवलनान्द्वार	२२	२८	३०५	कामिसततिद्वन्द्वतरवा	१२	२	१६२
कुर्यात्तलवलनान्द्वार	८	५६	१२०	कान्तदृष्टमपुनापि निह	११	५६	१५७

	पृ०	श्लो०	पृ०		पृ०	श्लो०	पृ०
कालवृद्धमिह भिन्दति	११	५४	१५७	कुट्टः शिनीवास्त्य तत्र	२०	१४	२८१
काल य काम य यदा	२०	५३	२०८	कूटाङ्गेषु मृगात्प्रोक्त्वा	१०	४६	१४०
काल्यं भुकुटीषु येषु	२३	५१	३२१	कृतप्रमाणोऽप्रत एव	२१	६	२९३
काल्यप्रमाणभावप्रणयि	४	५२	५४	कृतधुनिगुपाषेकाः शो	२५	५५	३४९
कान्य य एव गहनं	२	३१	२१	कृष्णाङ्ग विप्रदङ्ग जनन	१२	६५	१७५
कान्यामृत दुर्मनशाहु	२	२	१५	केचिदुच्युत्तिलपर्यमा	२२	१४	३०३
काशाधिःशमभूमवीन	१३	४७	१९३	के तव तस्य चरित्रम्	१२	७५	१७५
कि वाच्यते तमाय	१७	६६	२४९	केन क्रमेण श्लिदयाद्भि	१३	८९	१८१
कि वाच्यहृणनदापि	२५	१०	३३७	केनाप्यभज्यत तथा	१८	६	२५१
किस्तिर्ऋषीदरेगीत्या	४	१८	४९	केऽिप्रदीपलतिकाम	१५	१३	२१०
कि कर्तुं तव पुरतोऽथ	१७	२२	२४२	केऽिर्गोपशिशरे ततो	१०	२५	१३६
कि कौतुक तत्स्वयम्	११	६९	१६०	केदाधितार्द्रच्युतवियु	१	३१	८
कि य सामयघंहारे	१९	३८	२७३	केदासाधिसायलशकर	६	६८	९०
किचिप्रिगीलदलघाल	२३	५२	३०९	कोदरे तिमिरमेघ बल	११	५३	१५७
कि श्वेयमशितमहदल	७	५९	१०६	कोणवाहुभिहर स्थल	२२	२७	३०५
कि ते कम्पो वपुषि	१४	६०	२०५	कोपप्रहोऽमरनिर्भरय	१८	४४	२६१
कि देवस्य वृमुदुतीकु	१०	५६	१४३	कोपपाटलिमसंविमक्त	२२	१६	३०४
कि नु बालगणनापते	१०	१९	१३४	कोपात्पाटलिमा कपोल	२०	६४	२९९
किमपीन्द्रजालमदह प्र	१४	१४	१९६	कोपाय समरोत्सादश	१९	८	२६७
कि मिष्या हर महदा	१७	२१	२४१	कोऽपि कोपतरलाप्रपा	२२	९	३०२
क्रियद्वताय कलिहाल	२	२१	१९	कोऽपि पाणिपृतसङ्घते	२२	१५	३०३
कीर्णोऽपि श्रवणोत्पले	१५	४७	२१९	कोऽपि श्रकोपित मति.	१८	३२	२५८
कुचपुद्गलैस्तरलवीचि	९	२७	१२५	कोऽप्यराजत नमस्तले	१०	३९	१३८
कुचस्थले सा विसका	१२	२८	१६७	कोऽस्ति भवानिव शि	१२	७६	१७५
कुत्र नो सरसि तस्यजे	१०	३३	१३७	कौतुकादिति जगत्रय	१२	१२	१६३
कुत्रापि प्रतिहतमेति	१७	२३	२४२	कौतुहल मनसि कस्य	२०	६२	२९०
कुवेरसहया ककुभो	३	१	३०	कामादजनि सौन्दर्यरस	२५	५३	३४४
कुमारभावेऽपि जगत्प्र	१	४२	१०	कामादवाची मलयान्निव	६	२	७४
कुम्भ करे शिरसि वा	५	१३	६१	कान्ताभि. प्रतिदिवसा	१७	४३	२४५
कुर्युर्वत्स्वनुक्षणमशिक्षित	२	३६	२३	कीडाकुरहकृते न म	१४	५९	२०५
कुर्वाणो निखिल जग	१६	२३	२२७	कुध्यन्निवागस्त्यनिवा	१३	५५	१७२
कुमुमान्यपहृत्य यस्य शा	८	३८	११६	कोधानुबन्धघनघर्मवि	१८	९	२५९
कुमुमात्रकेलिसदने वद	१३	७	१८५	कोधोत्तमाह्वयतिलोल	५	६	६०
कुसुमैर्निहता. कथ ज्व	१२	२३	१६६	कोधोत्सेकादिति दिति	२४	१	३२३

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
रुमसद्भिभिरहकैः सती	८	३	१०९	गलतुपाराम्मुकणान्कि	६	२४	७९
क्वचित्क्वचितः सान्द्र	४	२८	५०	गलस्यविद्यातिमिरे शु	३	३७	३७
क्व न प्रचिक्षेप पयोधि	१२	५१	१७१	गलवर्कक्षितितलविम्बि	१७	१	२३८
क्व न यः साधुवादेपु	२५	१०८	३५३	गाढपाटलविलोचनाधि	२२	४३	३०८
क्व नु कानि कियत्का	२५	१२४	३३८	गाढरागमभिगच्छतधि	१०	३५	१३८
क्व मान्ति यस्मिन्मधु	३	५	३१	गिरिराजभुवः शशाङ्क	८	१२	१११
क्व यस्य नक्तंदिनचन्द्रि	४	५३	५५	गीर्वाणपार्वणिशारम	१५	३१	२१५
क्व खिद्रिसुच्य गलतः	१६	११	२२३	गीर्वाणप्रतिपक्षपक्षमल	१९	५१	२७४
क्वावत्स्यत्कथमजनिध्य	१७	३२	२४३	गीर्वाणाना तदनु पृत	२४	३९	३३३
क्षणमसुरचमूमतङ्गजा	२३	१४	३१३	गुणैर्मयूखैरिव शुद्धिम	३	२१	३४
क्षणशिक्षितवेगतारत	८	७	११०	गुरुसंभ्रमा प्रियतमाग	१३	३८	१९०
क्षिप्रक्षिसोडुपुष्पो मुख	१६	५९	२३७	गोभिः शुभ्ररसैकसूति	२५	३७	३४१
क्षुभिताम्बुमूत्रि निरम	९	४२	१२७	गौरीमयैकवपुरर्धभृदा	५	२०	६३
क्षुभिते तदाम्मसि मुभो	९	२८	१२५	गौरीलीलाकृचाप्रहृक	१६	५८	२३७
क्षोभिते प्रविशता वि	१०	१६	१३४	गौर्या नतश्चरणयोर्दध	५	३८	६८
क्षोभोन्मदिष्णुप्रगुणाद्य	१२	४७	१७१	घटमानदन्तबलया वि	१३	१८	१८६
क्षमापीठपृष्ठमपि घट्टय	१८	५२	२६३	घटितप्रलम्बतरहारलन	१३	२७	१८८
खगशुचन्द्रौ सममस्रक	२१	३६	२९७	घटिताप्रकरः पपौ स	८	५	१०९
खलाना यत्प्रबन्धेषु	२५	३५	३४०	घट्टयत्सु रुपा तेषु सा	१९	३	२६६
खलीकृता यस्य वचोभि	३	६१	४१	घनकर्णिकारभररेणु	९	३	१२०
खेलैः पदैर्दयितमानस	११	३८	१५३	घनकुन्दकुञ्जलविशोपण	६	७१	९१
गगनमहीरुहसितकुसु	१२	७४	१७८	घनकेलिविर्मर्दकीर्णकर्ण	८	२	१०९
गगनासितासमतटकोटि	९	६	१२१	घनजघनतटे निलीयते	११	१५	१४८
गङ्गातरङ्गानिलपूरणोत्थ	१	१६	५	घनसहजशरीरद्योतक	१३	४५	१९१
गङ्गामप्येष लीलोञ्जित	१२	६८	१७६	घोरकर्म विरहिष्वहह	११	५५	१५७
गजवदनरदाप्रघट्टनाश	२३	३२	३१६	घोरवृत्तकृतिविहृतता	२४	१७	३२७
गणपक्षमलचक्षुपा तदा	८	४८	११८	चक्रन्द दुन्दुभिरवैरव	२२	५१	३०९
गण्डप्रभाभिरपहस्तित	७	५२	१०४	चके गती च गिरि च	१४	५५	२०४
गता वो यदपि भ्रान्ता	१९	२५	२७०	चचाल कश्चित्परितोप	२१	२२	२९५
गतिभङ्गिनिर्जितजलेभ	९	३९	१२७	चञ्चमूररजोहठलि	२२	४९	३०९
गन्धसारमृगनाभिपङ्क	१०	३६	१३८	चटुलितसिचयाबलच्छ	७	३९	१००
गर्भस्थविश्वभरनाभिप	१२	५४	१७२	चण्डधामनि बहस्यदूर	१०	६	१३२
गर्वादधर्वाध रयाहरक्ष	२०	३३	२८५	चण्डाशुज्वलनतुपारधा	१७	१६	२४०
				चतुर शशलक्ष्मणि क्ष	११	३२	१५१

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
चतुरतरतया निरस्य	२३	११	३१४	जयन्ति ते यत्र चकोर	२	१२१	३४
चतुरममुरसायकी मुधे	२३	११	३१३	जयसि मुधानिधिरिह	१२	७८	१५५
चतुर्दशापि यस्मान्तर्हि	२५	५१	३४४	जलकेलिनाटकनटीपु	९	१४	१२२
चन्द्रमाः स्वरचमूवर	११	१२	१४७	जलदन्तिदानभरलोभ	९	३०	१२५
चन्द्रहासपयदर्शनता	११	१०	१४७	जलदेवताजनविनिये	९	२४	१२४
चन्द्रातपाभिसरणे मणि	११	३७	१५२	जलमानुयीचिहुरमार	९	३२	१२६
चन्द्रादाप्तप्रसूतिर्दिशि	१२	५८	१७३	जहाति यस्य लिम्पद्भिः	४	७	४७
चन्द्रार्कचक्रपटनशुरथा	१	५०	१२	जहि नीलकुलसंविधा	११	२५	१५०
चरणाहतिभिः प्रसूय	८	२३	११३	जानाम्या हृदयादपि	१२	७९	१७९
चरतः पयि शाध्रानां	२५	१३०	३५८	जिह्वा कथं नाम खलस्य	२	१६	१८
चरितं व्यजेत् नत पा	१४	३७	२००	जीयात्कृतानहृपतहृदाहः	१	१	१
चलकरयुगलकमाहत	२३	२०	३१४	जुधूर्णिरे तस्य निघर्णे	२०	६	२८०
चयकः सर्पीतिसमये	१४	२३	१९८	जूटाहिराजफणरत्नमरी	५	२७	६५
चापमाप करपङ्कहाहं	१२	४	१६२	जृम्भमाणकटुकोपदाह	२२	४	३०३
चापे तदध्यासनतो	२०	४१	२८६	जोगराजमुपाध्याय	२५	१०७	३५३
चामीकरस्य सीरभ्यम	२५	११	३३७	ज्ञानागवेक्षिष्यपवर्गवी	१	४४	१०
चामीकराम्बुहृदकुञ्जल	१५	१२	२१०	ज्यायसो वीक्ष्य विद्व	२५	१३३	३५८
चित्रं कथञ्चित्किल नो	२०	१४	२८२	ज्योत्स्नाभिसारविषये	११	३३	१५१
चित्ररत्नवलयांशुशारि	२२	४५	३०८	ज्योत्स्नास्थितामिसर	११	३९	१५३
चित्रोद्यत्कशिमविशेष	१७	४०	२४४	ज्वलता वह्निना शनो	१९	४	२६६
चिन्वानो दृढतरमशुषो	१७	८	२३९	ज्वलप्रतापाभिसमक्ष	३	४८	३८
चिरखेलनखेदवद्भिरङ्गैर	८	१	१०९	ज्वलितदलद्वयोक्त्यात	७	४१	१०१
चिरमचिनुत खलोकं	१६	१०	२२३	ज्वालादण्डाः पुरपरिम	२४	१४	३२६
चिरादसमपत्रिणो भुजम	६	६७	८९	ज्वालामालाजटिलितव	१६	३८	२३१
चिरानुभूतोष्णमयूजस	६	६	७५	शङ्खामस्तहृचरं पद	१८	४७	२६१
चञ्चुकोपमसशः शशि	११	९	१४७	शटिति विरचितेऽसिखे	२३	२५	३१५
चूडेन्दुना मुकुलितामृ	९	४६	१२८	शिण्डीरमन्तरे कृत्वा	१८	१६	२६८
चूर्णालकव्यतिकरे ननु	११	३६	१५२	दौकितानन्तकुसुमप्रकरः	४	३७	५२
चूर्णिताभरणस्वर्णमणि	२९	२	२६६	तं श्रीश्रीलोक्यमालोक्य	२५	६६	३४७
च्यवमानवापसि धिरा	९	२५	१२४	त श्रीरुप्यकमालोक्य	२५	३०	३३९
छत्रेऽम्बरेऽनर्गलवीचि	१२	३९	१६९	तं स तर्कमहाम्मोधि	२५	८४	३४९
जगत्प्रभोः पाण्डुरमुष्ण	२१	३५	२९७	तं गिरिशस्य शिखाभर	१३	८०	१७९
जक्षिरे त्रिपुरदानवाः	२२	२४	३०५	तद्यान्द्रं लक्ष्म लक्ष्मी	१२	६३	१७४

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
तज्जसूरिकृतप्रोति चा	२५	१३२	३५८	तद्रापुर्लुहुधि प्रेद्धहेति	१९	३१	२७१
तदीरजोभिल्लहरीसमीर	१२	४६	१७०	तदा स्यादः स्यन्दनमि	२१	३९	२९८
तण्डुः पुनः पुनरका	१८	५०	२६२	तदुपरि परिवारधारितं	७	१४	९५
ततः स काले शिवरात्रि	३	६९	४३	तद्गुणलताप्रनिपण्णैः	१२	५	१६२
ततः साफल्यदीक्षायै	२५	१६	३३८	तद्यस्य कैटभजिता घ	५	३७	६८
ततः स्वयं तत्र सुरानु	२०	२	२८०	तद्वपुष्युपहितं विरराज	१२	१	१६१
ततः कनीयानजनिष्ट	३	५६	४०	तद्विस्तार्य च पुस्तक	२५	१४३	३६०
ततः किमन्यद्भवहुनाधु	१२	३४	१६८	तनुरनुसरति श्रीसंस्व	४	४८	५३
ततस्तत्र शिखारत्नमप्र	२५	२०	३३८	तनुपु तनुते चन्द्रप्रा	१६	१६	२२५
ततस्तदनुजन्मानमग	२५	९९	३५२	तनुमीकरोत्करनिभेन	९	३१	१२५
ततो न्यधित निःशेष	२५	५४	३४५	तनूरशोकस्य पदा मती	६	३०	८०
ततो यथार्थनामानं द्वि	२५	१२७	३५७	तनोतु भूतिं दहतादधा	१	२	२
तत्कर्मसाहायकसामर	२०	३८	२८६	तनौ बद्धनां प्रकटत्वमा	३	४	३०
तत्कालत्रुटदच्छहारफल	१५	४४	२१८	तं तत्रागमतन्त्रेषु सू	२५	९५	३५१
तत्काव्ये धृतदिव्यवर्त्म	२५	१४४	३६०	तन्त्रमद्भुतमहो मनोमु	१०	२७	१३६
तत्क्षणोत्रिगमिपन्मुधा	१०	२	१३१	तन्निशम्य पुरवैरिणो	२२	१	३०१
तत्क्षर्णं मगवतः शशि	९	४७	१२८	तन्नेत्रमासूत्रितवदिस	१	४	३
तत्तत्ताण्डवडम्बरव्यस	१	४९	१२	तन्बन्वपुपि संतापमन	१९	१९	२६९
तत्तत्त्वमान्तरमवेत्य	१७	५८	२४७	तन्बन्वामपुमङ्गसंगम	१९	६५	२७९
तत्तत्प्रमप्रबहुशास्त्रविम	२	३५	२२	तन्वी तथा रतिपथाति	१५	३५	२१६
तत्तद्बहुकथाकेलिपरिश्र	२५	८०	३४९	तमदर्शदय धोत्रपय	२५	५०	३४४
तत्तद्यद्बधुधराचुलकि	१८	५८	२६४	तमपिपरिकरेण प्रौढि	२३	४७	३१९
तत्तद्विचारोपनिषद्विमृष्ट	२	७	१६	तमस्यदीने धृतनारजो	२१	७	२९३
तत्तद्वीरप्रवरवरणप्रेप्स	२४	२	३२३	तरलमजलविन्दूत्सि	१६	२२	२२७
तत्तन्नानारसशबलिता	२४	१५	३२७	तरललहरीबाहुक्षिसैस्त्रि	९	५१	१२९
तत्तान्युदात्तचरित स्व	१९	३०	२७०	तरलविवलनाभिः पद्मय	५	४९	७१
तत्र कर्मणि निर्मातु	१९	३३	२७१	तरणाः पुरः परिचिता	१४	५२	२०३
तत्राकल्पमनल्पमादत	१३	४९	१९२	तरसंकटधीमि कर्णिका	८	१९	११२
तत्सौष्टवव्यसनि काव्य	२५	१३८	३५९	तल्पे खल्पीकुर परिच	१६	१५	२२५
तथापि मा शुणनिधे	२५	११७	३५५	तव चरणयुग प्रिये न	११	१४	१४८
तयोपचत्करे येन नि	२५	७९	३४९	तव दुर्मदता कियत्यहो	१२	१७	१६४
तदाधिशिश्ये युगवर्त्म	२०	१५	२८२	तव वरल्लग्ने वलीवि	११	१७	१४८
तदा नवव्यादघनाद्य	२०	२८	२८४	तवोयोगविधावहीकृत	१९	३४	२७१

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
तस्मिन्क्षणे प्रमदकाह	१९।	४७।	२७३	तेजसा वैऽज सान्द्रेण	१९।	३२।	२७१
तस्मिन्मथो सरसि दत्त	९।	५२।	१३०	ते ततो वषुपि लोहनि	२३।	१७।	३०४
तस्मिन्पतागक्षणदाभुज	२०।	९।	२८१	तेन धीतेजकण्ठेन सो	२५।	१११।	३५४
तस्मिन्परिस्कन्दपद	२०।	३२।	२८५	ते परस्परविमर्दिर्दिश्य	२२।	४६।	३०८
तस्मिन्मिथ सघटनेन	२०।	११।	२८१	ते प्राप्य त्रिपुरग्रयाम	१७।	६२।	२४८
तस्मिन्विमाने मदना	२०।	१७।	२८२	ते रेजुर्दनुजा भुजाग	२३।	५०।	३२०
तस्मिन्बिरेज्युर्गदर्ममू	२०।	१२।	२८१	तेषां तथोन्मिषितदुर्ध	१८।	४१।	२६०
तस्य प्रशस्या युगता	२०।	१६।	२८२	तेषां दैर्घ्यप्रसरसुहृदो	२४।	२७।	३३०
तस्यानुकर्मस्वपरिग्रहेण	२०।	६।	२८०	तेषामहे मरकतमणिप्रो	२४।	१६।	३२७
तस्येतरघ्नमरक्षि सेन	२०।	३४।	२८५	तेषां प्रमोदसुहृदा यु	१९।	४६।	२७३
तस्येति स तत प्रीति	२५।	१०३।	३५२	तेषां मुखेषु रिपुसैन्यम	१८।	३८।	२५९
तां सेनाममृताग्धसामु	२४।	४३।	३३४	तेषु ध्रुव वाहतनूमवत्सु	२०।	२३।	२८३
तान्यथरत्नानि न सन्ति	२।	६।	१६	तै कृतान्तकरपादाप	२९।	५।	३०२
तान्मगच्छति भारती	२।	५८।	२९	तैर्नृस्य मृत्युपादावगल	१९।	५८।	२७७
ताप रुचिस्तितमथो वि	१७।	६३।	२४८	तैस्तीरलकृतिशतैरवत	२।	३२।	२१
ताप विभ्रल्यसमविशि	२४।	१२।	३०६	त्यक्लासध्याग्रकांशु	१२।	९७।	१८३
तापयद्रुपुरदधुदुकूला	११।	६२।	१५८	नयस्त्रिशाक्तोष्यो दधतु	२।	५४।	२८
ताम्यतामधिकर्षाध्वन	१०।	२२।	१३५	प्रस्येद्यस्येक्षणदशशती	१६।	२८।	२२८
ताम्रीभव-मुखततिवि	१८।	४८।	२९०	त्रिजगद्विजये स्म स	१२।	२०।	१६५
ता वारुणीपरिमलानु	१५।	१।	२०८	त्रिदिवयुवतिरहयत्स	२३।	४०।	३१८
तासामण्डलितावखण्ड	१५।	४२।	२१८	त्रिभि काण्डैराय क	२५।	६०।	३५५
तास्त्रन्वह्य परिसरल	१४।	६३।	२०६	त्रुष्यत्साटोपजूटत्रिदश	१।	५१।	१३
तिग्मानलदृश-खण्ड	२५।	२।	३३५	त्रुष्यद्विराननपथावस	२५।	१३५।	३५८
तिलक ममाजं विषसजं	९।	७।	१२१	त्रैलोक्य विभजति यो	१७।	२७।	२४२
तिलकोऽप्रपथस्थितो	८।	२१।	११३	त्रैलोक्य तपसि विशुद्ध	१७।	४९।	२४६
तीक्ष्णसारखतज्योतिर	२५।	८३।	३४९	त्रैलोक्यलक्ष्मीगुरुहार	१।	३०।	८
तीक्ष्णा पृथुलोहमयी	२५।	३८।	३४१	त्रैलोक्याशत्रयवीरमत	११।	७५।	१६१
तीरप्ररोहद्वनसारवलि	१२।	५३।	१७२	त्रैलोक्योपप्लवशममयो	२४।	३०।	३३१
तुहोर्मिभद्रेषु सुरपिलो	१२।	३८।	१६९	स्व राजता द्विजने	१४।	६१।	२०५
ते कुवर्मनिधयो जगा	३२।	४१।	३०७	त्वद्गुह्यतरङ्गधौतशिर	९।	५६।	१३१
ते बुन्दकुङ्कुलसगोनह	५।	२६।	६५	त्वत्खड्गेन जगद्भयंकगुह	२५।	१२१।	३५५
सेऽक्षिभ्रुवभ्रमिकरालत	१८।	२।	२५०	त्वत्सूनो कलयो दुरङ्ग	१६।	५४।	३३६
ते गाढगाढघटमान	२२।	४८।	३०८	त्वद्यात्रासमवेतदुर्धरा	२५।	१२६।	३५७

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
त्वन्मग्नलं नूननात्रिम	११	६४	१५९	दीपिका रजनिकेलिकु	१०	२४	१३५
त्वयि त्र्यक्षाक्षतक्षोमे	१९	३७	२७२	दीर्घकाञ्चनखडीनदी	२२	३१	३०६
त्वयि प्रसन्ने मन क्रि	२५	१२८	३५७	दीर्घभोरजरठत्रणर	१८	३७	२५९
दधच्छाचन्द्र नयनदह	९	५०	१२९	दुःशिक्षिताखिलविपक्ष	१८	१२	२५३
दधानोऽधिगतश्वेतमानु	४	९	४७	दूतीत्वदानी दधितोष	१२	९३	१८२
दन्तक्षनानि तन्वाना	१९	५	२६६	दूर सीकरघोरणीरिव	१२	९९	१८२
दन्तच्छद हृतमद नव	११	४५	१५५	दूरतः परिणमद्विद्युनि	११	४	१४६
दन्ताशुभि. शिर. सि	१९	१०	२६७	दूर दशा प्रहिणु नाथ	७	४७	१०२
दन्ता नितम्बमुवि पाद्	४	५५	५५	दूरप्रसारितकरस्य पुरः	११	४८	१५५
दन्तिना श्रुतिपुंरनेक	२२	२९	३०५	दूरं प्रसार्य भुजदण्डु	१८	३६	२५९
दन्तोदन्तविलाञ्जौ दि	५	५२	७२	दूरात्ते तदनु सुषान्ध	१७	१५	२८०
दयिताः स्वनसन्नकथा	१४	१८	१९७	दूरोच्छलन्नोहितकाशु	१२	४०	१६९
दयितेऽप्रवर्तिनी मुर्धे	१३	१७	१८६	दूरोन्निहानीर्षद्विस्त्रानि	१२	४५	१७०
दयिते विलोक्यति का	१३	३२	१८९	दृढप्रस्था द्यतपत्रशोनेः	२	१७	१८
दरीपु किंनरीलोक घत्ते	४	१९	४९	दृढनानतनुकरपत्रप्र	१४	९	१९५
दर्श दर्श सुराणा कट	२२	५७	३१०	दृष्टोऽपि तर्ककार्कश्ये	२५	६५	३४६
दर्श दर्श नियद्वादिव	१२	६०	१७८	दृष्टानामधयदरयिनीम	१०	२०	१३५
दाक्षायणीप्रियतने वि	११	४१	१५४	दृष्टानुराणपणापहार	२०	१	२७९
दाक्षिण्यदक्षः पवनर्नवी	६	४४	८३	दृष्टिः सारस्वती मूरि	२५	९	३२६
दानाम्बुलुच्यालिकुलै	१	४०	१०	देवः सिखामार्गियुग्म	१०	५२	१४२
दिक्कनदान्कचन चन्द्रि	१०	३७	१३८	देवः सोऽथ त्रिभुवन	२४	३८	३३३
दिक्षु क्षतखापरधैरशो	६	४१	८३	देवः स्यन्दनमिन्दुरो	२०	५९	२९०
दिक्षु सुक्षिभिरैणाद्रुग्म	४	१३	४८	देवस्य यः पङ्कजसौध	१	४३	१०
दिक्षु प्रसारितवृहत्प्रभा	४	२३	४९	देवी स्वय मगवती यु	१४	५४	२०३
दिग्दक्षिणार्क न शशाक	६	९	७६	देवोऽथ श्रुतिकविता	१७	४६	२४५
दिक्ष्वण्डली कनककेतक	७	४९	१०३	देहद्वन्द्वकशेष सममव	५	५७	७४
दिक्ष्व्यो दश देवताः	१६	१९	२२६	दैत्यध्वसोऽमरितमृडो	२४	३५	३३२
दिवापि पूतासु महेद्य	४	४६	५३	दैत्येन्द्रनापीनयनाङ्गना	१	२९	८
दिवि क्षीरोदन्वाह्निम	४	६३	५७	दैत्योदयासवरस श्रव	१८	१	२५०
दिव्येन्द्रजालातिशयज्ञ	२	२३	१९	दोला मराशयनिकानुव	७	५५	१०५
दिव्ये वाक्प्रसरकने सु	२	५२	२७	दोष्टेषमुष्मितवपुर्भोगी	७	५८	१०६
दिवापि दृश्यमपुग्मलोच	७	७	९३	गामालिङ्गि सुखमाशु	५	३३	६४
दिसा शिव दश स्थाने	१६	६	२२२	शावामूष्योऽपि पिद	१९	५३	२७१

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
युवधूचतुसमरसेन क	९।	३८।	१२७	धृतवति शमने सपाश	२३।	२९।	३१६
द्रवदिन्द्रनीलमणिभासि	९।	१३।	१२२	धृतामिताम वदनेन्दुम	३।	५४।	४०
द्राक्कर्तास्मि स्मयरस	२१।	४३।	२९८	धृता रथाङ्गि स्फटिका	२१।	१७।	२९४
द्राक्सधिविव पत्रिपु	५।	४८।	७१	धृत्वा मूर्धन्यमरसरित	१६।	४६।	२३४
द्राङ्गिप्रहन्तुमितर सम	१८।	२७।	२५६	धौतासिपट्टचिरं प्रिय	१५।	३८।	२१७
द्रुतमुच्चकुचद्वय दरिद्रं	११।	२८।	१५०	ध्यानेन स्तिमिततमत्व	१७।	३७।	२४४
द्वारापलीहठविशत्पुर	१८।	५१।	२६२	ध्वस भेजेऽङ्गरागो नि	१५।	४६।	२१९
द्विजराजेन भजता प्र	२५।	४९।	३४४	ध्वानेन दोलनविलोलप	७।	५६।	१०५
द्विजाधिराजेन गषा प्र	६।	२३।	७९	न कुत्र त्वयि सनद्रे	१९।	३६।	२७२
द्वितीयभूतिभर्गस्य फेन	४।	३०।	५१	न कौतुक तद्विदलय	२१।	२।	२९२
द्विरदनवदने जिगीष	२३।	१७।	२१४	न क्षमता सजति पु	५।	३०।	६६
द्विर्भावश्चन्द्रभासा तह	४।	६४।	५८	नखानखि प्रस्तुत शा	१२।	९२।	१८२
द्वैधस्यान्त व्यथित वपु	५।	५४।	७३	न जातु यस्मिन्वसुधा	३।	१८।	३३
द्वैराज्यकारि सुमनोनिव	३।	७५।	४५	नतभ्रुवोऽप्रेऽरुणपुष्प	६।	५४।	८६
धत्तेऽशुभि समालम्भा	४।	११।	४७	नतशातकुम्भकलरीमु	१४।	२०।	१९७
धत्ते द्विजाधिपसुपर्यजि	५।	२२।	६४	नद्ध तदिन्द्रायुधवियु	२०।	२९।	२८४
धन्यस्त्व विनिवेशितै	२५।	१३९।	३५९	न नूतन तत्प्रमदाश्रुष्ट	११।	७०।	१६०
धर्मार्थकाम समुदायव	२०।	७।	२८०	नन्दी यदिन्दुवदने म	७।	५४।	१०४
धवलभवनयोगादात्तप	१७।	६०।	२४८	नन्वेवं किमपि विनिर्म	१७।	१९।	२४१
धातुपाटलमुत्क्षेपपरिभू	४।	४३।	५२	न मानमहाय बभूव के	६।	२६।	७९
धातुर्विष्टरपङ्के पुनरपि	२४।	४२।	३३४	नर्तयन्नरि करेण कथ	२२।	१०।	३०३
धामत्रयेण नेत्रेषु क्षि	१९।	११।	२६७	नर्तितोद्गमरमृत्युदेवता	२२।	३५।	३०६
धाराजलहृदपथाभिनव	१८।	२८।	२५७	नर्नोक्तिमन्त्रमुखर प	१५।	१६।	२११
धिक्षतान्कृतप्लुतिर्येषा	२५।	८।	३३६	नवर्किशुककर्णपूरमन्या	८।	३५।	११५
धिष्ण्डा वित्तधमुदासन	१७।	२०।	२४१	नवपद्मरागलतया सवि	१३।	२१।	१८७
धिन्वन्पवित्रचारित्रो	२५।	८९।	३५०	नवपानकेलिक्रिकि	१४।	४४।	२०२
धुन्वन्पर परुषरोपत	१८।	१४।	२५३	नवमष्टणतृणोपर्याम	६।	७४।	९२
ध्रुवोऽसि सीभाग्यभृता	११।	६८।	१५९	नवमौक्तिकावलिरमर्त्य	१३।	१९।	१८७
धूपधूममभिव्यक्तभरैर्न	४।	३८।	५२	नवहालया सुतनवोऽग	१४।	२८।	१९९
धूमच्छटाप्रविकटभ्रुकु	१८।	१८।	२५४	नवान्तकभ्रुकुटिभङ्गि	२१।	३३।	२९७
धूमो ममन्न करवाल	२३।	३७।	३१७	न सूत्रकृद्दार्तिककृत्र	३।	५७।	४०
धूलीदृष्टिभिरप्यरिष्टवि	१९।	६४।	२७८	नागरप्रकृतिधारुवला	२५।	९८।	३५१
धूत्या दृष्टि त्वचमविर	२४।	३।	३२३	नाट्यारम्भे शुभितम	५।	५१।	७२

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
नासीरपार्षदमटेषु तत	२१	४४	२९९	निवेशिते सुस्सलभूवि	३	६२	४२
नि शेषत्रिभुवनघस्मर	१७	४२	२४४	निशासु यस्मिन्बलमीपु	३	२१	३५
निभ्यन्दमानमुकुटेन्दु	१६	३२	२३०	निष्कल्मष तवैकस्य श्री	२५	११२	३५४
नि सत्यामर्त्यमङ्गस्तु	२४	४४	३३५	निष्कृष्टाया प्रिय इव	२४	३४	३३२
नि सरत्सु दनुजेषु सय	२२	२१	३०४	निष्पन्नपुष्पातिथिभिर्द्वि	६	२८	८०
निगूढसीजन्यभृतोऽपि	२	२०	१९	निष्पीडितस्वनतट दृढ	१५	११	२१०
निजतीरशेखरमरालङ्क	९	३७	१२६	निष्पीडिता बहुमुख सु	२	४०	२४
नित्य नृस्यद्रचोदेवीम	२५	२२	३३८	निसर्गभ्रूभङ्गव्यतिकरक	१६	४२	२३३
निदधे सविधे श्रुतेर्वधू	८	३२	११५	निसुपीकृतवैदुष्य स्म	२५	३३	३४०
निद्रा रुद्र दरिद्रता न	१६	२	२२१	निहोतु क्षणमीशते गण	४	५१	५४
निद्राणनारायणकेलित	१२	४३	१७०	नीचस्तनोत्वधु नितान्त	२	१९	१८
निनाय माद्यन्मुरसिन्धु	२१	१५	२९४	नीत्वा ताप त्रिजगदस	२४	३७	३३३
निपतन्विलासमणिभा	१४	१३	१९६	नीत्वा सफलतां बलीरि	२५	३२	३४०
निपीय वृत्तीवदनात्तज	१२	३५	१६८	नीरन्ध्र यत्प्यधित ह	२४	५	३२४
निबबन्ध काचन चिरा	१३	२३	१८७	नीरन्ध्रनिर्यत्सुमनोनिक्का	६	१८	७८
निबिडस्तनमण्डलात्तवा	११	२९	१५१	नीरन्ध्रवाष्पलहरीपरि	५	७	६०
निबिडितकुचकुम्भला	७	१८	९६	नीरन्ध्रमस्मौषसखी त	१	१०	४
निभृत प्रतिकेलिवलि	८	१८	११२	नीरन्ध्रमात्तपरिरम्म	१५	२५	२१३
नियतमयमनेहा तापन	१६	१८	२२५	नीरन्ध्रोदयरागसीधुश	१६	१४	२२४
निरत्यय सत्यतपोर्यकर	२०	२५	२८४	नूतनाप्ररुचयो निसर्ग	२२	२०	३०४
निरवधिमधुगोष्ठीगौर	१४	६४	२०६	नृतोत्सवे स्फुरति यस्य	५	१८	६३
निरुपममहिमस्पृशां श	११	२४	१५०	नृत्यत्कीलापटलजण्डि	२४	२४	३२९
निर्गच्छतो निजपुरादि	२२	५०	३०९	नृत्यद्रवपदक्षुण्णयत्क्षो	४	१४	४८
निर्गच्छत्सु प्रियेषु प्रध	२२	५६	३१०	नृत्यद्रवलिङ्गेतुव्यतिकर	१८	५९	२६५
निर्गमोन्मुखरमाकुली	२२	६	३०२	नृत्यद्रकधुक्कुटिषडिता	२४	७	३२४
निर्मर्यादखलोपतापन	२	४४	२५	नृत्यभिर्मुद्रद्वारागुगशि	२४	४०	३३४
निर्मातुमैश्वर्यमयैकसर्ग	१	३२	८	नृपचाटुकपात्मभ्यस्त	२५	११६	३५५
निर्मुक्ताया सपवनज	२४	११	३२५	नेतु दैत्योत्करमचरम	२४	१३	३२६
निर्मृज्य मालफलका	१८	४५	२६१	नेत्राभिज्वलनविलीय	१७	७	२३९
निर्यान्तीना कथमपि	१६	४	२२३	नेत्रे कविबपाण्डित्यम	२५	१२९	३५७
निर्यान्तीनामवामु रद	१२	७३	१७८	नैमल्पतस्तुलितसाधुज	४	५८	५६
निर्वर्त्येत्थ प्रथममुद्द	१३	५१	१९३	नैर्मूल्यप्रविशदहस्करा	१७	३	२३८
निर्व्याजगद्गदगिरो वद	१४	५६	२०४	नैव चेत्प्रतिनृपुत्ते म	१७	५६	२४७

स० श्लो० पृ०

स० श्लो० पृ०

नैवेदं वितरितुमीश्वरो	१७।५५।२४७	परिपाटले मधुनि माल	१४।४१।२०१
नो किञ्चिद्द्विहृषपक्षिमे	१७।२४।२४२	परिपीतसर्वमदिरारसो	१४।२५।१९८
नो शक्य एव परिहृत्य	२।३७।२३	परिपीयमानमदिरोर्मि	१४।१९।१९७
न्यस्तानि मन्मथरसाल	१५।३०।२१५	परिवध्रमुर्मधुरगन्धष्ट	१४।५।१९५
पञ्चानामप्यनवधिमता	२४।२९।३३१	परिवर्तुल्लोऽगुरुमयस्ति	१३।१५।१८६
पङ्कटङ्कनितिकङ्कटाङ्कितै	२२।४२।३०७	परिहर चतुरं कुरङ्कके	१४।६२।२०५
पङ्क्तिः पुष्पलिहामशेषव	६।६४।८८	परेण सामान्यकषेर्वच	२।२६।२०
पद्मगन्धलुब्धमधुपायि	१४।२।१९४	पर्युच्छ्रसन्मकरकेनुर	१३।४३।१९१
पण्डितैर्मण्डलीयन्धाद्वि	२५।१७।३३८	पलाशरक्तार्द्रनखे वस	६।८।७६
पतदविरतरत्तवर्षवि	१९।६१।२७७	पवनात्तताण्डवतदहप	९।११।१२२
पतितमधिकवन्धमुच्छ	२३।२२।३१५	पश्चिमादिवनदावपाव	१०।१५।१३४
पत्नी चिराद्भङ्गति वा	१२।४२।१७०	पश्यतां स्मयरसेन दो	२२।३।३०२
पथा चरति वक्रेण वा	२५।७३।३४८	पश्यारोद्धमयं त्विपां	१६।१३।२२४
पथिकयुवतिभिः कृता	७।१७।९५	पाणिनीयातपत्रेण पवि	२५।१००।३५२
पदं बुधुम्ब प्रतिवि	२१।१४।२९४	पाण्डिप्रा परिचितमु	१७।४१।२४४
पद्म च सिन्धुं च मही	२०।३९।२८६	पादैर्महद्विराकान्तदिग	४।६।४७
पद्मनाभ करुणां कुरु	११।६१।१५८	पादोपसंमहव्यप्रविवल	२५।७०।३४७
पद्मपाणिमरविन्दिनी	१०।७।१३२	पानतः खरमयूखरोचि	१०।३१।१३७
पद्मरागघटिकांशुशारि	२२।२५।३०५	पापानि धौ दैत्यचमुक्त	१।२७।७
पद्मरागहृदिसचयाभि	१०।१४।१३३	पाशैर्बद्धशिरोधराः फ	१७।६५।२४९
पद्मां नुमः सद्मसरोज	१।३३।८	पार्श्वेपविष्टहरिकेदापयो	५।१९।६३
पद्मत्रये यमवह्निनीपृथु	२२।३३।३०६	पिता स तेषां जरयापि	३।६७।४३
पथोनिधिप्रेमभुवोर्महा	३।२४।३४	पितुर्विभ्राणस्य स्सररि	२५।१५२।३६२
परः प्रियायाः प्रतिमु	२१।२८।२९६	पितृभारसीविद्वृतपौष्टि	३।७८।४६
परया दुधुवे डमः सहे	८।३९।११६	पिनाकिनो मूर्तिपु सर्पिं	३।११।३२
परया वकुलस्य पुष्पलो	८।४४।११७	पिबदिव दिनलक्ष्मी क्षी	७।४६।१०२
परयैणनाभिपयसा ति	१३।८।१८५	पीनत्वदैर्घ्यादिगुणो	१२।४४।१७०
परश्लोकान्स्तोकान्प्रतिदि	२।५१।२७	पुनानमन्तिकं तस्य प्र	२५।२५।३३९
परस्परं दिक्करिदानपद्	२०।४।२८०	पुनानमाभिजन्येन कृ	२५।७७।३४८
परानपेक्षो विजयः पि	२१।३।२९२	पुरः पुराणैः सह सार्धं	२०।३५।२८५
परिणतवपुरेप राश्रिरा	११।२०।१४९	पुरः प्रह्लो जिह्वापटलव	१६।३९।२३२
परिणतिसुपजगमुषा तु	११।१६।१४८	पुरः स शृङ्गारमुदारचे	३।४५।३८
परितो महेश्वरकुरङ्गच	९।५४।१३०	पुरतोऽलिजालविहितां	१४।६७।२०२

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
पुरस्थवीर्यप्रतियातना	३	१६	३३	प्रत्यश्रोतपातवातास्त्वचि	१९	५९	२७७
पुरां पुराणपुरुष ज्ञेया	१९	३५	२७१	प्रथमं यतो दधुरपत्र	१४	२९	१९९
पुरारिश्वरवह्निना प्रथम	१९	५७	२७६	प्रथमगलदुपोढकुङ्कुम	२३	३४	३१६
पुलिनस्थलीकनकपट्टप	९	१०	१२२	प्रदर्शिता श्लेषनिपीडनो	३	२३	३४
पुष्पगुण्येषु सक्ति वि	१४	६८	२०७	प्रदोषश्विसंचारचारु	२५	५७	३४५
पुष्पाणामयमाकरस्तद	१	५५	१४	प्रपद्य नाकं करवालव	२१	२४	२९५
पुष्पावृताशो निविडालि	६	२७	८०	प्रबन्धेन जगद्गुण्युप	२५	४	३३६
पुष्पोद्गमैरामरणप्रयोगं	६	२९	८०	प्रभोः पुरो दिव्यवचो	२१	३२	२९६
पुस्फोट दन्तमुसलं मुकु	५	१४	६२	प्रयाणतीलावसरे पिना	२१	१२	२९३
पूजासु मच्छिरमसाति	५	४	५९	प्रवसद्दधुरधापरो रया	२३	१२	३१३
पूर्वैर्माभूतिहुन्नभ्रमण	१२	६२	१७४	प्रव्यज्यमानोदरशीलदाह	१२	५०	१७१
पूर्वपर्वतशिखाभिज्ञायि	१०	३४	१३७	प्रसभं परिरेमिरे तथा	८	४१	११७
पूर्वादिनिर्झरजलान्मृदु	१०	४१	१३९	प्रसरच्चमत्कृतिविशेष	१४	३१	१९९
पृथुभाण्डतोऽन्वलयुभा	१४	४	१९४	प्रसरत्प्रमादलनयात्र	१४	३	१९४
पृथुशतकौम्भकरिका	१४	६	१९५	प्रसरमवसरस्य तस्य च	७	४	९३
पृष्टनिष्ठबहुवृणपङ्कज	२२	४४	३०८	प्रसारिता दूरमतिगममा	६	३५	८१
पृष्टभ्रमन्नजवपट्टपद	६	६३	८८	प्रस्तुताखिलपृतिक्षति	११	६	१४६
पौनःपुन्योपचितसुचि	१५	४९	२२०	प्रस्थितेन रविणा सम	१०	३	१३१
प्रकृतिमभिसरभिजां क	७	३८	१००	प्रहरति हरिणाङ्गुने त	११	१८	१४८
प्रक्षोपपाटलकचस्ते मा	१९	७	२६७	प्रहिताप्रदूतमिव सान्द्र	९	८	१२१
प्रक्रमैर्हृठवक्रिणो मु	२५	७४	३४८	प्रागुच्यमनियमादिमा	१७	४८	२४५
प्रक्रान्तचेलहरणेषु यः	१५	४	२०८	प्राग्दक्षिणा दिशमसि	७	५०	१०३
प्रतिफटकमटान्विचक्र	२३	१९	३१४	प्राङ्निग्रह विरच	५	४०	६९
प्रतिपदि कस्य न नाम	१२	७७	१७९	प्राणेश्वरद्विगुणबाहुल	१५	९	२०९
प्रतिपादितस्त्रकतनूरु	१४	८	१९५	प्राणेश्वरेण रमसापह	१५	१९	२१२
प्रतिफालमेत्य सरसो	९	१२	१२२	प्राथम्यतः प्रमथर्वीरज	१८	३	२५०
प्रतिविम्ब्य यत्प्रथम	१४	२६	१९८	प्रादुर्भूतविद्वरविप	१९	४८	२७४
प्रतिविम्ब्य धारिणि म	९	२६	१२४	प्रापन्करालनरवारिह	१८	४९	२६२
प्रतिमिततनुरमिजन्म	२३	२४	३१५	प्राप्ताना मम सविधं	१७	३५	२४३
प्रतिमितमधिगण्डमण्ड	११	२१	१४९	प्रायेण मेरीरनितैर्षन	२१	५	२९२
प्रतियातना द्यदिभि मे	१४	४३	२०१	प्राविक्षत्रय शवकैरकं	१७	१४	२४०
प्रत्यक्षिन्धो स्तरजि	२४	३६	३३३	प्रिय सगड्वितुं विसो	१२	१३	१६४
प्रत्यप्रमुष्पशरवि भ्रम	१५	३३	२१५	प्रियया मुक्तासवविला	१४	३२	१९९

	सं	श्लो	पृ०		सं	श्लो	पृ०
श्रियान्प्रति मरी लमाः	२५	१२४	३५६	भगंस्य सीमन्तितमाल	१	५	३
प्रेहोत्रसखभोरहुंकृति	१	४७	११	भवतोऽजित एव विप्र	१२	२१	१६५
प्रेमाकुलं युवजनो वन	१५	२७	२१४	भस्मस्मेरोऽसितफणि	२४	२८	३३०
प्रोताहिबलिदलवीठका	१५	७	२०९	भाति केशकटप्रेण व	२५	८७	३५०
फुत्कारैस्तुदतोऽप्यपा	१६	५२	२३५	भानुमानय नमोऽध्वल	१०	१	१३१
फेनच्छलात्पीतचर मु	२०	१९	२८३	भालस्थलादहरदमिनि	५	३१	६६
फेनापाण्डुरखण्डभस्म	९	४९	१२९	भालस्थलीरहतले मूढ	१	३	३
फेनोण्डकप्रकरकरणि	२४	३२	३२१	भास्वन्तोऽग्नी सहोदे	१९	२१	२६९
वकुलो द्विजजातिस	८	२५	११३	भिन्नभ्रूवलनाकुले तर	३५	११५	३५७
वद्धोयमापि सतृणाभ्य	२	२८	२०	भिन्न भिन्न निशितवि	२४	२५	३२९
वन्दीभूतत्रिदिशवनिता	२४	२२	३२९	भुजग तस्या विरहाप	१२	२६	१६६
वन्धो सकलचकोरद	१२	८२	१८०	भुङ्गधीवत्सनामार्तो मू	२५	८२	३४९
वले दृष्यस्येव शिशुश	२३	४९	३२०	भूतलेऽन्धतमसेन से	१०	४०	१३८
बहुस. धवणे यस्य रुचि	२५	६२	३४६	भूमिमण्डलरसोपगुफि	१०	४	१३२
बहुसरकरतीकरावली	२३	३६	३१७	भूर्न्दवोपलमयी रलि	१०	५७	१४४
बह्वर्षसिद्धा परिपाकभू	३	८	१६	भृगुपतिविजयायेवात्	१९	६२	२७८
बाणीभूतशुरारिवैरिणि	२१	५१	३००	भ्रशक्रुशमहरीष्यदेव	७	३५	१००
बाणोपमः प्रचन्धो ल	२१	४६	३४३	भूपोरगेपु तुलितायस	५	१५	६२
बालानीलागवाक्षीदर	१२	७२	१७८	भ्रमरकलकलासहिष्णु	७	३४	९९
विभर्ति मार्तण्डश्वपुर्षद	३	१५	३३	भ्रम्यद्भिर्नमदसरेन्द्रमौ	१७	४	२३८
विभ्रत्या प्रभुशक्तिता	५	५९	७३	भ्रातृव्य दिव्यनारीजन	१०	५०	१४१
विभ्राणा घनरागयोगल	१३	५२	१९३	भ्रुकुटीप्रणिणतेरुपापता	३३	७	३०३
विभ्राणो वपुरहिमालि	१७	५	२३९	मणिकाशिरयिनयिलो	१३	२४	१८७
विम्व रवेर्षटितराहुस	१९	५०	१७४	मणिगुहिसप्रतिनिर्त पु	१४	११	१९६
विम्बितार्कभूतापाण्डुस	४	३२	५१	मणिगुण्डल व्यथित	१३	१४	१८६
विम्बितैर्वो मृगैर्मांति	४	२	४६	मणिगुण्डल सुवदधीर	१३	१६	१८६
बोधात्मन्यवधितां स	१७	२९	२४२	मणिमाजनाप्रतवनिष्य	१४	४६	२१२
मणदधित च घटिना	१६	२१	३१५	मणिमशयमपाशयमग	३३	३	३११
मणदा नलेन पुरतोऽप	५	३	५९	मण्डलापमुदधोपघोट	२२	१३	३०३
मणदा गिह्यादितदृष्ट	२०	५७	२८९	मण्डलेन शशिनो विनि	११	१	१४९
मणदानय शयमुपेल्य	९	४५	१२८	मण्डयेगिर्मां सव इन्त	१२	८७	१८९
मद्भिर्मे शनुरमदना	२४	३९	३३१	मण्डसं वरनिधि दीप्त	१७	५७	१४७
मदवापटं तदणमुच्छ	९	२९	१२५	मण्डिमपः करगुग पृथु	१८	२३	२५५
भरगुम्याशोशीतपवि	१७	६१	२४८				

सं	श्लो०	पृ०	सं	श्लो०	पृ०
मदनचन्मनः ध्रोमच्छू	२५।१५।	३३७	मानिनीपु पक्षपो मघदा	११।८।	१४७
मदनमगनास्थानि लेट्ट	६।७०।	९०	मानुष्यजन्म वैदुष्य	२५।७।	३३६
मदनप्रतापतपनोप्यवि	१४।३४।	२००	भारारेमरकतविष्टरभ्र	१७।१०।	२३९
मदनहुतवहेऽवगोप	७।२५।	९७	मारावरोधमुखशीतक	५।९।	६०
मदप्रहचरगन्धनिर्जुते	७।२१।	९६	भागे पदस्य पथि वा	२५।४३।	३४२
मदिरा चिराय चपनेषु	१४।७।	१९५	माकिन्दैव्य जगतो	१।८।	३
मदिरारसस्य किमतः	१४।१६।	१९७	मित्रेणातिदशान्वभावि	२०।६३।	२९१
मधुकणमुचो बाचो गेपा	२।५०।	२७	मिथैव व्यधिपत तस्य	१७।११।	२४०
मधुहन्वरेण मुमन क्षि	१४।१०।	१९६	मीलद्रिलोचनपुटाः स्फु	१५।४०।	२१७
मधुमुपनयता रदानुत	७।४५।	१०३	मीलिनासु नलिनीपु	११।११।	१४७
मनुताना प्रवणोत्पल	३।२७।	३५	मुकुन्दकुक्षेः कुहरामि	१।२५।	७
मधुप्रियं कुङ्कुमपत्रम	६।५२।	८५	मुकुलितदशो घर्मान्मो	१५।४३।	२१८
मध्यलक्ष्यपुमुलाञ्जन	११।७।	१४६	मुखपङ्कजस्य सविधे	१४।१७।	१९७
मध्येवामः कौशिकव	६।५६।	८६	मुखमकृत तथा परो	२३।१०।	३१३
मरुते रत्नप्रमाणप्रवि	१२।६१।	१७४	मुखमनुसृतदीर्घमत्सर	७।१३।	९५
मध्येवारीथि मग्न एव	१२।३।	२२१	मुखमददिव चन्दनाचल	७।२२।	९७
मनसि शूठैरता विवा	७।२७।	१००	मुखर कुहराद्विरेफनादै	८।३३।	११५
गन्धाद्रिपन्नभियेव प	५।३५।	६७	मुखरद्विरेफरगितामिम	१४।२७।	१९९
मन्दमज्जिमपुर्यमोपला	१०।१०।	१२३	मुखरद्वारद्वलिकरः स	९।१८।	१२३
मम वीररघो दूरमास्क	१५।४३।	२७३	मुखवाससौरमहतभ्रम	१३।२०।	१८७
मरुतो दूरविश्रस्तमित	१८।१८।	२६८	मुखप्रौरमभ्रमदलिप्र	१४।४५।	२०२
मलयगिरिमुवा लतार	७।१९।	९९	मुखेषु मन्नाथः साम दा	१९।२०।	२६९
मलयजरजसा इताव	७।१२।	९५	मुखैव बाध कुमुमायुष	११।६३।	१५९
मलयपरिमलाज्यमानु	६।२०।	८७	मुहुुरतिविशिलान्प्रती	२३।२९।	३१२
मलयपवनदोलिवाहला	७।५।	९३	मृतिमुकुन्दस्य जयत्यु	१।२६।	७
मल्लवतिमहात्कञ्ज	१०।६१।	१४५	मृतिर्यस्य सभानुताद्रुत	२५।३९।	३४१
मज्जिमसथीमेषुपानस	६।३८।	८२	मूलेन पातालमयो तर	१२।४८।	१७१
महत्कष्टमदो हिस्ता य	२५।६।	३३६	मृपचभ्रपालिङ्गतले ति	१३।६।	१८५
महद्विरामूर्धेगर्ल दिव	३।३५।	३७	मृगाङ्गमौलेर्म्रजतो वध	२१।३४।	२९७
महाभूतानि पञ्चाथि वि	२५।२३।	३३८	मृगावचूलेदित एव	११।७१।	१६०
मापवप्रथितवा हृतरौ	१२।३।	१६२	मृड्मालिशशाङ्करदिमभि	८।११।	१११
मानप्रदानव्ययनोन्मुदी	६।३६।	८२	मृयुवाहमहिपम्य मृ	२२।१९।	३०४
मानशास्त्रन्दनपङ्क	४।२६।	५०	मृत्नः करयुग मिथो	२२।११।	३०३

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
ललानामु मन्तरतामु	९	३५	१२६	बहति मुहुरदक्षिण स	७	२८	९८
ललाटिरालिङ्गनलीढपा	३	४२	३८	बहस्यनिर्वेदगतिं न मु	३	५९	४५
लसता चतु समरसेन	१३	५	१८४	बहन्विलोलश्रुतितालवृ	२१	८	२९३
लावण्यदुग्धजलधेरधर	१३	४२	१९०	वाग्देवतालिनीलीला	२५	३४	३४०
लिम्पप्रभो मरकतद्रव	७	४८	१०३	वाग्देवीपदधूलिविपुष	२५	१४५	३६१
लीढोपकारविपुलोत्पल	१५	८	२०९	वाच काव्यरहस्यवर्म	२	५७	२९
लेलागृहे विहितनिद्रव	१५	५	२०९	वाचमुच्चाञ्जलिपुटो वा	१९	३९	२७२
लीलामुक्तमनुष्यविग्रह	३	७०	४३	वाचा वकिमपद्धति सु	२	४७	२६
लीलारतोद्यदनुपाधिक	१५	२९	२१४	वाजिभिर्निकटविप्रशा	२२	३०	३०६
लोकप्रयैकभिपजा वि	५	१६	६२	वाणी प्रयत्नपटनानिपु	२	३३	२२
लोलान्त्रलामिलविनिर्धु	५	१०	६१	वातक्षिप्ते सविधलति	१२	९६	१८३
वक्रटङ्गो निसगण व्य	२५	९०	३५०	वामघ्रावो विचिडतुङ्गप	१५	२६	२९४
वक्रनिर्यदनलार्चिपा	२२	३२	३०६	वास कृत्तिभिरासवद्धि	२३	४५	३१९
वक्रप्रिया सततदक्षि	११	४२	१५४	वाहस्थपश्चात्सभयादि	१	१८	५
वक्रप्रियो गणपतेर्गति	५	२९	६६	विकसितसितपुष्पच्छ	६	६९	९०
वक्त्रेऽभूत्त्व मुरजितप्र	१७	३३	२४३	विकोपकदर्पकृपाणधा	६	४९	८४
वचनाधिकमाधुरीपु	८	८	११०	विगाहमानलुरगतवमि	२०	२०	२८३
वचोभिर्नुदे दन्तशु	२५	१०९	३५३	विषटय सुसृणेऽधुना	७	१९	९५
वदन विशान्मृगदशा	१४	२४	१९८	विजयन्ते तव तुहिनद	१२	८४	१८०
वदनप्रभालवजितस्य	१४	३५	२००	विजयाकरनतितैर्मुहू	८	६	११०
वदनै सूच्यमानानाम	१८	१३	२६८	विजहीहि मुधा तपो	१२	१८	१६५
वदान्यमास्त्वानवृहत्	३	३५	३६	विजहेऽविचारि तट	९	४४	१२८
वनानि चैत्रानिलचानु	६	४६	८४	विजित्वर सत्वरमेपि	२१	२३	२९५
वपुषि शुचिमुपोदगाढ	७	३०	९८	विटपिभटजनोऽयमु	७	२९	९८
वयसो मध्यमत्वैऽपि	२५	६४	३४६	विडम्बयश्चुम्बितविस्फु	२०	१८	२८२
वरयोषित कुचतटे द	१३	३१	१८९	वितस्तया यत्र लुठतट	३	७	३१
वरुणदहनजिष्णुद्वावि	२३	३९	३१७	वितैर्यं पुष्पलजमुन्मदा	३	५०	३९
वरुणावरोधपुरसौधसह	९	१७	१२३	वितैर्गणशिक्षा इव ह्य	२	१	१५
वर्षेऽन्नस्रमसमधमवा	१८	१९	२५४	वितेनिरे प्राच्य गलथ	३	४१	३७
वस्त्रेऽत्राक्षलकुष्ठकाल	१९	२९	२७०	विद्वद्वादविधिसस्य प	२५	१३४	३५८
वशवद क्षणितसतत	३	१२	३२	विधु खय सायकता	२०	४७	२८७
वध-तमाप्त क न वीक्ष्य	३	५२	३९	विधुत करपुष्करेण दू	८	४५	११७
वध्न हरस्तु विजनेऽथ	१५	१८	२१२	विधुत स्मराम्निर्गुणवर्ष	९	१९	१२३

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
विधेरुपाध्यायधुरामसा	२	२५	२०	विश्वोपभोगभृतिपत्रक	१५	३२	२१५
विनमदसमवाणचापमौ	७	४३	१०१	विषमनयनदृगिभरश्चि	७	३	९३
विनयेन नमानने शप	२५	२१	३३८	विषममृतसनाघमुद्रिर	७	३६	१००
विना न साहिल्यविदा	२	१२	१७	विष्टज सनमुत्पलच्छ	११	२७	१५०
विनिमज्ज्य सीधुसरि	१४	४०	२०१	विहितपरिसमूहन पुर	१०	४७	१४०
विनुघावरोधनमुखैरम	१३	३७	१९०	वीरश्रीरज तन्वाने क्व	१९	२३	२६९
विमान्ति यत्रानघदैर्य	३	२	३०	वीरैस्तरा प्रकृतिचपलै	२१	४५	२९९
विभाव्यते सान्द्रहिमाद्रि	३	३	३०	वीरोऽपरस्त्रिनयनानुच	१८	१६	२५४
विभाव्य यत्राननकेलि	३	३०	३६	वीरोऽरिशस्त्रगलदस्त्रव	२३	४१	३१८
विमत्सरश्च विद्वान्श्च	२५	१३	३३७	वृन्दारकाधिपशिरोरुह	५	१	५८
वियोगवत्या शबले	१२	३१	१५७	वेणीदण्डो रतिरसहृठ	१५	४९	२१९
वियोगिनीरोपकपायिते	६	१९	७८	वेङ्गोलोत्तरीयाबलम	७	६६	१०८
वियोगिभि प्रोच्छ्वसदङ्	६	१२	७६	वैदग्ध्यसिद्धि विदघातु	१	३५	९
वियोगिहृष्टोद्दितसविभा	३	१७	३३	वैधव्योपहृता प्रताप	२५	१२३	३५६
विलसति कल्कण्टि क	११	१९	१४९	वैरिद्वेषादपि परिणति	२४	८	३२५
विलासपद्मेरुदसौरभाप	२१	१३	२९४	व्यक्तानलोक्ताकृतिस	६	१५	७७
विलिप्यमानाननमोज	२१	२९	२९६	व्यक्तालकरश्चि नमत्सु	१	५२	१३
विलोचनाम्भ सरितो	१२	२५	१६२	व्यप्राणा चटुघटनासु	१७	९	२३९
विलोककर्णाञ्चलमारुतो	२१	९	२९३	व्यज्यते येन निर्मुञ्चति	२५	७१	३४७
विवलत्तिमिप्रणयभाजि	९	२०	१२३	व्यञ्जनकौतूहलबहुलता	२४	९	३२१
विवृण्वता सीरमरोरदोप	६	१३	७७	व्यञ्जनगूडमुदरे कमल	१६	७	२२२
विवृण्वती कौतुकतन्तु	३	१०	३२	व्यथोद्रेकादेका घनरुदि	२५	१२२	३५६
विमृतसह नर्षारभाभि	७	३२	९९	व्यनक्ति पृथु सामर्थ्य	२५	९४	२५१
विमृतीर्यो लिखन्वात्तले	२५	२८	३३९	व्यनक्ति यत्रोदकतर्पुके	३	९	३१
विशति शशिकलाशिश	२१	४७	२९९	व्यनक्त्युपाग्वे भ्रवसो	१२	३२	१६८
विशतो विवृषीजनस्य	८	२२	११३	व्यसुरसुरभटोऽधिरुड	२३	२६	३१५
विशद्विरिशसैनिकप्रवर	२१	४९	३००	व्याऽयाता पृथुमान्मथो	१०	७५	१४३
विशिखकुमुमदृष्टिभि	२३	१२	३१४	व्याऽयाभिदयासु भा	२५	९२	३११
विश्व चाप व्यसृजदस	२४	१९	३२८	व्याऽयासु यस्य वदन	२५	२६	३३९
विश्वान्नान्लाहवसरभ	६	६१	८७	व्यालोलकलोलकुलप्रति	१२	४९	१७१
विश्वामने स्वनाथाय दि	४	३४	५१	व्यालोलतारकगतिर्विक	१८	१०	२५२
विश्वापद्मदभिषनोऽपि	१७	३६	२४३	व्युत्पत्तिप्रतिपत्तिचञ्चु	२	४२	२६
विश्वेपा पुरि पुरि यत्स	१७	१८	२४१	व्युत्पत्तिभूषणमवैहि नि	२	३८	२३

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
व्योमपट्टकतले निरर्ग	२२	३७	३०७	शुद्धं दधत्पान्यपुरंभि	६	३९	८२
व्योमोत्सङ्ग गिरिशवि	२४	२०	३२८	शुद्धप्रभेऽम्भसि तदा स	९	४८	१२९
व्योमोत् हनजाह्निकेन	४	६२	५७	शुभोपकल्पितबलिर्ना	४	४१	५२
शस्त्रिणु विजयितामनेह	१०	१३	१३३	शून्यं तैरकथि न तुच्छ	१७	२५	२४२
शनैः शनैरात्तवता नवी	६	४८	८४	शृङ्गारद्विरदो हृदम्युज	११	७४	१६१
शनैः शनैर्मानवतीकवो	६	७	७६	शृङ्गारिणां युवतिभिः	१५	२१	२१२
शब्दार्थाना परिपदलि	२	५५	२८	शृङ्गारिणोरथ मिथ प	१५	३७	२१६
शमिनामथ धैर्यल्लस्ये	१२	१६	१६४	शेषस्य यत्कणभृतो व	५	४४	७०
शामिपु स्वज तर्जनो	१२	१९	१६५	शेषा वचोमयीं मूर्ध्नि	१९	४०	२७२
शामोः सेनापटहरणि	२१	४८	३००	शीथिल्वस्पृशि सशयाव	२	५६	२९
शामोः स्तुवे लोचनवी	१	१३	४	शील्य यस्याधयन्ते दि	१२	७०	१७७
शयनमपि सरोजिनीप	७	२९	९८	शौरिः शरीभूततनु पु	२०	४३	२८७
शारपटलविघटनोच्छल	२३	११	३१३	श्यामचर्मफलकाञ्जिनी	२२	४०	३०७
शशाक नो य किमपि	६	१४	७७	शामोऽन्नमङ्कुकुटि पाण्डु	१८	३५	२५८
शशाङ्कान्तोपलकुटिमे	१२	३०	१६७	श्रमवारिबि-दुभरवर्षप	९	१६	१२३
शशिकरमृगलृष्टिकाधि	७	२३	९७	श्रवणपरिसरे तुपारभा	११	२२	१४९
शशिनः कला परिणता	१४	३३	२००	श्रवणपुटतटाभिघातम	७	३३	९९
शशिशुभ्रा किरन्भासो	४	१	४९	श्रवणपुटविवर्तनानिल	२३	२३	३१५
शश्वत्सहेलचरणार्पण	५	३३	६७	श्रवणामनिवेशिस्त्रिन्दु	८	३७	११६
शान्ते मेदुरभेषमण्डल	१६	२५	२२८	श्रवणाभरणीकृत वधूना	८	२८	११४
शाम्यतोऽर्कमणिजात	१०	२१	१३५	श्रवणेषु लोहितमणीन्	१३	१२	१८५
शाङ्गे भूलतयोर्लास्यम	१८	१७	२६८	श्रीखण्डशैलानिलरानि	६	५०	८५
शिक्षन्ते भिक्षितु सर्वे	२५	११३	३५४	श्रीनायकः सायकताम	२०	४२	२८७
शिखराध्वनि यस्य प	४	४७	५३	श्रीमद्राजपुरीसंधिविप्र	२५	७५	३४८
शिखरिदुहितु प्रेङ्खो	७	६४	१०७	श्रीमलङ्कक यद्विशङ्कुर	२५	४४	३४३
शिखरिदुहितुस्तरङ्ग	७	४४	१०२	श्रीमानलङ्कदत्तो यमन	२५	७८	३४९
शिखिमयवपुयोऽधभा	२३	४	३१२	श्रीवाहकरटिश्रुण्वर्ण	२५	१९	३३८
शिरःशशाङ्कस्य विवधु	३	४३	३८	श्रुत्वा वाचयमुदारमा	२५	१४२	३६०
शिरो विरिषस्य नखा	२०	५५	२८९	श्रोत्रशुक्तिपुटेनेति यी	२५	११९	३५५
शिववाहधुरोपसमात	४	१५	४८	श्राद्ध्यैव भविमगतिर्पन	२	३४	२२
शीतांशावय शीर्यमाण	१६	१	२२०	श्रिप्यत्कवित्वपाण्डिल्य	२५	५२	३४४
शीलितोष्णकरधामभि	१०	२९	१३६	श्रिप्यत्पणामपिमनह	१५	३	२०८
शुचिस्त्वमुपोदोमसेता	१८	१४	२६८	श्रिप्यनिशातशरदारण	२३	४६	३१९

सं श्लो० पृ०	सं श्लो० पृ०
श्वसितेषु सन्सु तत्र ८।११।१११	सघातुनिर्झरारब्धसमा ४।४०।५२
इवेतादमकुहैर्मध्यसुत ४।२०।४५	सनयै समयैश्च विस्त १२।२४।१६६
सरुडरीडमदृषीभवदी १८।११।२५२	स निहस्य वभूव राघ १२।१५।१२४
ससम्तसरमसनीलकण्ठ ९।५३।१३०	स नीलकण्ठो जयनाद १।१२।४
ससृष्टय त दुश्चरितैक १२।८८।१८१	सतप्ते वपुषि तपोभरे १७।५०।२४६
स एव कस्त्वरिकपङ्कन १२।९०।१८१	सतश्च तादृशा सन्ति २५।१४।३३७
सकलदिगनुबद्धसनिक २३।३०।३१२	सताप किमपि विवृण्व १७।४७।२४५
सकलवपुरुषोडसायक २३।३३।३१६	सतुष्ट निशिततपोविशे १७।५१।२४२
सकलाध्वगलोकनिर्निमि ८।५०।११८	सध्यास्तोत्रविधौ भव १।४८।१०
स किल्विष प्रुध्यतु व १।६।३	सध्येव गण्डतलपटलि १८।२२।२५५
सकृदाकणनप्रातसम २५।१३१।३२१	सनद्धानामपि परिकर २४।१८।३२७
सकृदेव विलोबनद्वयी ११।२६।१५०	सपक्षपाता निरुपाधिब ६।२५।७९
सक्तप्राच्याच्चिवेलागि १२।५६।१७२	सपदि रविजदिग्भुव ७।२४।९७
सख्यु न्मरस्य नवकेतु ५।४१।२९	स पातु वो मौलिशशि १।११।४
सख्योऽय पद्मलदृशा १५।१७।२११	स पातु वो विश्वगुहाग १।७।३
सगुहा प्रकगहीनकट ४।८।४७	स पुरीभिजन कृतोप ८।४२।११७
सकगवटपघेऽपि चा १०।२८।१३६	स प्रकान्तविचारसूरिद २५।१४८।३६१
सकोचिनायव्यत्र एव ६।४०।८३	स प्रगमावो धनविश्र १।३८।९
सकात्त यो बहल्यन्त ४।३१।५१	स प्रीति च कुतूहलच ५।५०।७२
सद्गामाभिमुखोज्जिता २३।४२।३१८	स भृङ् इत्यस्य गतोऽनु ३।५३।२९
सञ्जुभुमे घग्निधर्मज १८।४०।२६०	समघटत पताकिनायुग २३।१।३११
स तगाचभार सुरदार ९।२२।१२४	स ममथो नाम जगा ३।३१।३६
स तदा विकीर्ण कणप ९।२१।१२४	स ममैप शैवधिविशेष १४।४८।२०२
सता वतासाधुरबाधि २।१८।१८	समरतहरनङ्कशाङ्कुर २३।८।३१२
सत्य वसन्तकृकचक्षता २।२१।७८	समरपरिहतासो व २३।४४।३१९
सत्यमुष्णहचिराययौ १०।१७।१३४	समिदमिमुखमुञ्जिता २३।२७।३१५
स दण्डपादो भवदण्ड १।१९।६	समिदुपगमदु सहोच्छ्र २३।२८।३१५
सदसद्विकल्पकलनाप १४।३६।२००	सनारणधन्दनशीलरान ६।४२।८३
सदा मुखे यस्य निसर्ग ३।५८।४१	समुच्छ्रमद्भक्तिरुतानि ३।४४।३८
सदैव सा सगमसमुखो २।३।१५	समुदितमुकुटाक्षुनाग ७।८।९४
सद्य सकोचनेच्छामृ १२।५७।१७२	सपादयेदुवदने त्वम ११।३५।१५०
सदृत्तविभ्रान्तिमती न २।१३।१७	समेद श्रीसरहस्यै २५।११४।३५४
सदृत्ताथ सुमूढदर्शन २५।१४७।३६१	सभ्रान्ता तदवाहस्यै १९।५२।२७५
	स यत्र मर्ग कण्ठेश्वर ३।१४।३०

सं०	श्लो०	पृ०	सं०	श्लो०	पृ०
परःसु चस्मिन्विषदण्ट	३।२८।	३५	रामन्तभद्रनयमपि म	२५।४१।	३४२
परस्वतीमातुरभूषिर् न	२।२७।	२०	सायं सायमुदंशुदीपपरि	१६।४५।	२३३
सर्गप्रसङ्गे जगदेकजि	२०।४८।	२८८	सायमर्चनविधि वितेनि	१०।१८।	१३४
सर्वैः संचरते पथा पर	२।४३।	२५	सारस्वतस्य महसः प्र	२५।१४५।	३६२
सर्वेतोऽपि प्रवृत्तद्विये	४।५।	४७	सालकान्तस्थितिर्नोल	४।२७।	५०
सर्वेभ्यश्चरपादपप्रसहितो	१।५४।	१३	सावर्तमूर्तिर्बह्लोविहा	२०।२२।	२८३
सर्वमानातिरिक्तेन वि	२५।६७।	३४७	सावेगं युधि बलतां द्वि	१७।३८।	३४४
सर्वेषांसारनिपृष्टपद्मिनी	१०।१२।	१३३	सावेगं कथमपि तस्या	१७।१२।	२४०
सर्वेस्त्रे सुमनोमयेऽथ	८।५५।	११९	सा वैदुषी फलं यस्या	२५।११५।	३५४
सर्षाङ्गसंवाहनकृत्यभृत्यः	१।२२।	६	सा शुद्धयेऽस्तु शिवपा	१।५३।	१३
सर्वैः कैश्चन दूषिताः क	१।५६।	१४	सा घोमार्धशिरोमणेर	२१।४२।	२९८
सलिलप्रहाय परिरन्ध	९।४०।	१२७	साहाय्याय निजप्रिय	१६।२०।	२२६
सबहिमहाय विवर्धमा	२०।४६।	२८७	सितातपत्रैः शकलं वि	२१।३०।	२९६
स वेपमानैः पवनोपदे	२०।२७।	२८४	सितासितानगलपक्षजा	२०।४०।	२८६
स बोऽवताञ्जुवुष्टिकाल	१।१७।	५	सिद्धां चिरेण विधिसूद	५।१२।	६१
स बोऽवतायच्छिरसि	१।१४।	५	सिन्दूरक्षोदरज्ज्वहिनक	१२।६९।	१७७
स संगमो यत्र समुद्र	३।२०।	३४	सिन्दूरितानङ्गमतङ्गजा	६।१७।	७८
स संगसौष्टाखिलविष्टपै	१।२४।	७	सिपेच पुण्यद्रुमकानना	३।३३।	३६
स सन्मार्गचरो गर्गमान	२५।५६।	३४५	सीमन्तरेखा रोदस्योः	४।२९।	५०
स सुरप्रमदाजनस्तदानीं	८।२९।	११४	मुखोऽनिलः खं विशदं	६।३७।	८२
ससौरभश्चासहृतेर्मधुत्र	१२।२७।	१६७	सुचिरं विरसकमापि खे	८।२४।	११३
सस्फारसारसहितप्रस	१८।४२।	२६०	सुचिरं शिशिरौपचारत	८।१३।	१११
सस्फारस्फटिकविटङ्ग	१७।६।	२३९	सुतमथ स तदानीं क	३।७४।	४४
सखंसे ध्रुवणोत्पल विज	२१।५०।	३००	सुधाकणानामपरः प्रक्वा	१।३७।	९
सदृशशो भक्तिकथासु	३।३८।	३७	सुधासधर्मभिर्द्विर्नैरिति	२५।५९।	३४५
सहेतिहासैश्च सहेतिहा	२०।३६।	२८६	सुपर्वाणोऽधिकुर्वाणा	१९।४४।	२७३
साष्टोपधाणिमृदितस्त्र	१८।४।	२५१	सुमनोनिबहं प्रहीतुमि	८।१४।	१११
सा तदा त्रिदशलोकेव	२२।३४।	३०६	सुरकरिमदद्योतःप्रोत	१६।२९।	२२९
सान्द्रतूर्यनिनदा विपा	२२।२६।	३०५	सुरतविरतौ मीलनीलो	१५।४१।	२१८
सान्द्रस्त्रेदनदीष्णोष्णि	१८।५५।	२६४	सुरपरिवृढो रुढप्रीति	२४।४१।	३३४
सान्द्रोपकारकुसुमप्रक	१५।२।	२०८	सुरभिमनुप्रहाण देवि	७।१०।	९४
साध्यताण्डवविलाससं	१०।२३।	१३५	सुरशरनिकरोऽम्बरेऽह	२३।७।	३१२
			सुरास्तथापि भीष्मस्य	१९।२६।	२७०

	स०	श्लो०	पृ०		स०	श्लो०	पृ०
सुवृत्त क्रमलज्योर्ध्वपद	२५	७२	३४७	सस्र हस्ताद्भवदभिष्ट	१२	४४	२३३
सूक्तिभूरिगुणानर्धमला	२५	६८	३४७	स्रोत शशाङ्कमहसा स	११	४८	११६
सूर्जा शुभावैव परे क	२	९	१२	स्रोतासि घर्मेसरितो ह	१८	५४	२६३
सुहृमा यन्व धिय वि	१६	४७	२३४	स्रकरोठवृन्तलमुपान्त	१४	३८	२०१
सूतमूत्रत्रिय क्षुग्गम	१९	४२	२७२	स्रतन्त्र शास्त्रवीथीयु	२५	९१	३१०
सूर्प्रवाग्निना दुन्वन्सि	४	४४	५३	स्रदेहलीना दघदुनति	३	६४	४२
सेक्रोऽम्बुना सौष्टवमा	६	३४	१८१	स्रपक्षलीलालडितैरपो	६	१६	७७
सेनाधूर्लातमसि नभसि	२४	२१	३२८	स्रप्रे तत्र ददर्श स स्र	३	७३	४४
सेचार्थ समकालमागत	१९	६०	२७७	स्रयमेव कथ प्रवर्तसे	३७	१४	१६४
सैन्यरेणुहृद्गात्रिणीप	१०	३०	१३७	स्रय बभ्रुविभ्रद्विपमन	५	५३	७३
सोनावचूले वज्रमान	२०	३०	२८५	स्रय मौलीन्दुपीयूषपू	२५	३	३३६
सोमोऽपि सोनार्थभृत	२०	४५	२८७	स्रलंकाक्रमणक्रिनास्र	१६	४१	२३२
सोरगाक्षेपनि शेषताप	४	४५	५३	स्रस्येश्वरस्य यो व्यञ्ज	२५	१०१	३५२
सोऽन्नपुष्पनिवहैर्भृतग	१२	६	१६२	स्रान्ताक्रान्तसरस्वती	२५	४५	३४३
सौभाग्यविभ्रमविशेष	११	४३	१५४	स्रामिनस्त्येव नस्तेजो	१९	२८	२७०
स्ननमारहारबहुवर्णम	१३	२८	१८८	हठकठिनविटङ्कीकस	२३	१८	३१४
स्ननाप्ररम्मादलडम्बरे	१२	३३	१६८	हठनुभ्यमानवदना वि	१४	५१	२०३
स्त्वकयति यथायथ	७	११	९४	हठताडितमूर्तिरद्विप्रे	८	२७	११४
स्वप्नेन निर्देगनिपीडन	१५	२०	२१२	हठनुभ्यमानवदना वि	१६	२४	२२७
स्तुत्यो हरिर्वाग्निरूप	१	२८	८	हठात्प्रयान्त प्रियमद्	२१	२६	२९६
स्तौपुसंका म्यकल्मापि	५	५६	७३	हृद्यद्विनिर्जय कोऽपि	२१	२०	२९५
स्थलाधिदेवीकुचविन्द	३	६	३१	हठोक्त्या कथन का	२१	२१	२९५
स्तनानि चच्छनच्छिन्न	४	३९	५२	हन्मथेत्यमरेऽमरत्रज	२२	५३	३१०
स्फटिककटकुम्भेषु य	४	४९	५३	हरेणैता बृतालिककुल	१२	५७	२३७
स्फटिकाश्मनु यन्नास्ते	४	३३	५१	हस्तैरख्युदस्त. प्रष्ट	२३	५३	३२१
स्फुरत्पलशोष्टपुटो वि	६	५	७५	हित्वा वेपा घनमपघन	२४	२२	३२९
स्फुरदुत्कटोत्कलिकमा	९	१५	१२३	हिमवहृदितुस्तदावहृदि	८	४	१०९
स्फुरन्पुरत्वाच्छवरा	२०	४४	२८७	हिमागमे यत्र गृहेषु	३	२९	३५
स्फुलिङ्गमाहिभिर्भानोः	४	२५	५०	हृत्वेव पाण्डुरत्रतमाच	६	४३	८३
स्फूर्जतिजन्कहालाह	१०	६०	१४५	हृदयनिवसन्कदर्पेषुप्र	१०	५१	१४२
स्वरगन्धसिन्धुरदारीर	१३	४	१८४	हृष्यन्वङ्कजसौख्युतिक्	१२	१२	२२४
स्वराभिधूमप्रतिमालि	६	४५	८४	हेमचक्रसचिवास्तितोः	२२	३८	३०७
				हेरम्बो निजपितुरात्र	१७	१३	२४०
				हेलावहन्मृगदक्षिणम	७	५१	१०४